

**La senyoria feudal en un
vessant de les Gavarres**
Els dominis territorials de la Vall d'Aro al segle XV

Xavier **Marcó i Masferrer**

Biblioteca **Lluís Esteva** - 10

***La senyoria feudal en un
vessant de les Gavarres***

Els dominis territorials de la Vall d'Aro al segle XV

Xavier Marcó i Masferrer

La **Biblioteca Lluís Esteva** neix de la voluntat de publicar els treballs guanyadors del Premi Joan Xirgo, organitzat pel Consorci de les Gavarres des de l'any 2001. La col·lecció pren el nom de Lluís Esteva i Cruañas (Sant Feliu de Guíxols, 1906-1994), que va dedicar una gran part de la seva vida a la descoberta, l'estudi i la divulgació del patrimoni històric.

Edita:

**Consorci
Gavarres**

Diputació de Girona

Col·laboren:

Generalitat de Catalunya
**Departament d'Acció Climàtica,
Alimentació i Agenda Rural**

Generalitat de Catalunya
**Delegació Territorial del Govern
a Girona**

Consell
Comarcal
del Gironès

© Consorci de les Gavarres

Finca Camps i Armet, s/núm.

17121 Monells

e-mail: consorci@gavarres.cat

www.gavarres.cat

Fotografia de portada: Capbreu de les rendes del monestir de Sant Feliu de Guíxols a la Vall d'Aro.

Autor: Xavier Marcó.

Disseny gràfic i maquetació: 3 de Nou Publicitat

A la Laura

Abreviatures	13
INTRODUCCIÓ	15
A. EL CONTEXT GEOGRÀFIC I HUMÀ: LA VALL D'ARO	18
B. LES FONTS DOCUMENTALS	23
PRIMERA PART:	
Els dominis dels senyors territorials de la vall d'Aro al segle XV	25
1. EL MONESTIR DE SANT FELIU DE GUÍXOLS	28
1.1 La reserva senyorial del monestir: la "jovaria" de les Eroles	30
1.2 Els masos i les terres del monestir	39
1.3 La servitud	45
1.4 Els grans molins del monestir	56
1.5 El delme de la parròquia de Solius i altres porcions	65
1.6 El valor de les rendes del monestir	67
2. LES INSTITUCIONS VINCULADES A LA CATEDRAL DE GIRONA	75
2.1 La Pabordia de Juliol o Pabordia d'Aro	77
2.1.1 El castell i el poble fortificat de Castell d'Aro	79
2.1.2 La reserva, els masos, les terres i els molins	85
2.1.3 La servitud	91
2.1.4 Les porcions dels delmes de Santa Cristina, Bell-lloc i Fenals	96
2.1.5 El valor de les rendes de la Pabordia	97
2.2 La Sagristia Major	99
2.2.1 El castell termenat de la Roca de Solius	100
2.2.2 La reserva, els masos i les terres de Solius	106
2.2.3 La servitud	114
2.2.4 El delme del veïnat de Reixac de Bell-lloc	118
2.2.5 El valor de les rendes de la Sagristia Major	118
2.3 L'Almoïna del Pa	120
2.3.1 Masos, terres i servituds	121
2.3.2 El delme de Santa Cristina d'Aro	126
2.3.3 El valor de les rendes de l'Almoïna del Pa	130
2.4 L'Altar de sant Joan	134
2.4.1 El petit domini territorial i les servituds	134
2.4.2 La tasca en feu per la Pabordia de Juliol	139
2.4.3 El valor de les rendes de l'Altar de sant Joan	139

2.5 La Sagristia Mitjana	141
3. ELS ALTRES SENYORS DE LA VALL D'ARO	145
3.1 Les senyories eclesiàstiques locals	145
3.1.1 L'Altar de sant Miquel de l'església parroquial de Santa Cristina d'Aro	146
3.1.2 L'Altar de santa Maria de la capella de Castell d'Aro	151
3.1.3 La rectoria parroquial de Sant Martí de Romanyà	154
3.2 Les petites senyories eclesiàstiques foranes	158
3.2.1 La Pabordia de Tordera de l'església de Sant Feliu de Girona	158
3.2.2 La Cambra del monestir de Sant Pere de Galligants	159
3.2.3 L'Altar de santa Maria del monestir d'Amer	159
3.2.4 La Cambra del monestir de Sant Miquel de Cruïlles	160
3.3 Les petites senyories laiques	162
3.3.1 El donzell Labià	162
3.3.2 El cavaller Santmiquel	165
3.3.3 El donzell Dalmau de Palol	169
3.3.4 El ciutadà gironí Vidal de Terrades	170
SEGONA PART: L'administració dels dominis territorials	173
4. ELS OFICIALS SENYORIALS	175
4.1 Procuradors	175
4.1.1 Els procuradors dels abats del monestir de Sant Feliu de Guíxols	177
4.1.2 Els procuradors de la Pabordia de Juliol de la Seu	182
4.1.3 Els procuradors de la Sagristia Major de la Seu	183
4.2 Castlans	186
4.2.1 Els castlans de la Pabordia de Juliol de la Seu	186
4.2.2 Els castlans de la Sagristia Major de la Seu	191
4.3 Batlles	193
4.3.1 Els batlles de l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols	194
4.3.2 Els batlles de la Pabordia de Juliol de la Seu	201
4.3.3 Els batlles de la Sagristia Major de la Seu	203
4.3.4 Els batlles de l'Almoina del Pa de la Seu	207
4.3.5 Els batlles de l'Altar de sant Joan de la Seu	209
5. LA GESTIÓ DE LES RENDES SENYORIALS	215
5.1 La gestió directa de les rendes senyorials	216

5.2 Els arrendaments de les rendes senyoriales	220
6. ELS LÍMITS I LA CRISI DE LA SENYORIA	229
6.1 Límits estructurals i disfuncions de la senyoria	231
6.2 La crisi econòmica dels senyors de la vall d'Aro	239
6.2.1 La magnitud i les causes del descens d'ingressos	241
6.2.2 Reaccions a la davallada dels ingressos	247
6.3 La guerra civil i les revoltes remences	258
6.3.1 Les guerres remences i la historiografia	259
6.3.2 La conflictivitat entre senyors i pagesos a la vall d'Aro	261
CONCLUSIONS	269
BIBLIOGRAFIA	275
APÈNDIXS	287
Mapa1: Parròquies i castells de la vall d'Aro al segle XV	287
Taula 1: Activitat professional dels caps de foc de la vall d'Aro l'any 1496	288
Taula 2: Jornades anuals de treball dels masos a la reserva del monestir de Sant Feliu de Guíxols segons el capbreu del 1478	288
Taula 3: Censos anuals en espècie que el monestir de Sant Feliu de Guíxols rebia dels seus masos segons el capbreu del 1478	290
Taula 4: Censos anuals en moneda que el monestir de Sant Feliu de Guíxols rebia dels seus masos segons el capbreu del 1478	292
Taula 5: Jornades anuals de feines dels masos del monestir de Sant Feliu de Guíxols al monestir i al molí segons el capbreu del 1478	293
Taula 6: Evolució dels masos del domini del monestir de Sant Feliu de Guíxols a Santa Cristina d'Aro al llarg del segle XV	294
Taula 7: Evolució dels masos del domini del monestir de Sant Feliu de Guíxols a Sant Martí de Romanyà al llarg del segle XV	306
Taula 8: Evolució dels masos del domini del monestir de Sant Feliu de Guíxols a Santa Maria de Fenals al llarg del segle XV	310
Taula 9: Mals usos i censos substitutoris segons el capbreu del monestir del 1511	314
Taula 10: Establiments i condicions de tinença dels molins de l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols	315
Taula 11: Seqüència dels senyors útils dels molins de l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols	316

Taula 12: Evolució del valor de les rendes de l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols al llarg del segle XV	317
Taula 13: Censos anuals "pro locido" dels masos de la Pabordia de Juliol segons el capbreu del 1506	319
Taula 14: Jornades anuals de treball dels masos a la reserva de la Pabordia de Juliol segons el capbreu del 1506	320
Taula 15: Censos anuals en espècie que la Pabordia de Juliol rebia dels seus masos segons el capbreu del 1506	321
Taula 16: Censos anuals en moneda que la Pabordia de Juliol rebia dels seus masos segons el capbreu del 1506	323
Taula 17: Jornades anuals de feines dels masos de la Pabordia de Juliol al castell d'Aro segons el capbreu del 1506	325
Taula 18: Evolució dels masos del domini de la Pabordia de Juliol a Santa Cristina d'Aro al llarg del segle XV	326
Taula 19: Evolució dels masos del domini de la Pabordia de Juliol a Santa Maria de Fenals al llarg del segle XV	329
Taula 20: Evolució dels masos del domini de la Pabordia de Juliol a Sant Martí de Romanyà al llarg del segle XV	331
Taula 21: Censos anuals "pro locido" dels masos de la Sagristia Major segons el capbreu del 1394-1396	332
Taula 22: Jornades anuals de treball dels masos a la reserva de la Sagristia Major segons el capbreu del 1394-1396	334
Taula 23: Censos anuals en espècie que la Sagristia Major rebia dels seus masos segons el capbreu del 1394-1396	335
Taula 24: Censos anuals en moneda que la Sagristia Major rebia dels seus masos segons el capbreu del 1394-1396	338
Taula 25: Evolució dels masos del domini de la Sagristia Major a Santa Agnès de Solius al llarg del segle XV	340
Taula 26: Censos anuals en espècie que l'Almoina del Pa rebia dels seus masos segons el llibre de compte de l'annualitat 1436-1437	346
Taula 27: Censos anuals en moneda que l'Almoina del Pa rebia dels seus masos segons el llibre de compte de l'annualitat 1436-1437	346
Taula 28: Evolució dels masos del domini de l'Almoina del Pa a Santa Cristina d'Aro al llarg del segle XV	347
Taula 29: Productes delmats i quantitats recaptades pel delme de l'Almoina del Pa a Santa Cristina d'Aro (1429-1458)	349

Taula 30: Valor de les rendes del domini de l'Almoina del Pa a vall d'Aro (1403-1499).	351
Gràfic 1: Valor de les rendes de l'Almoina del Pa a la vall d'Aro (1400-1500)	353
Taula 31: Evolució dels masos del domini de l'Altar de santa Maria de Castell d'Aro al llarg del segle XV	354
Taula 32: Censos fixos anuals dels masos del domini directe del donzell Labià segons el capbreu del 1402	357
Taula 33: Censos fixos anuals rebuts pel donzell Labià de masos d'altres senyors segons el capbreu del 1402	357
Taula 34: Censos fixos anuals rebuts pel donzell Labià pel dret de "cercha" que tenia en feu pel monestir de Sant Feliu de Guíxols segons el capbreu del 1402	358
Taula 35: Vendes a la menuda i compradors del cereal panificable procedent del delme de l'Almoina del Pa en l'annualitat 1436-1437	359
Taula 36: Arrendaments de les rendes de l'abat del monestir de Sant Feliu a la vall d'Aro al segle XV	360
Taula 37: Arrendaments de les rendes de la Pabordia de Juliol de la Seu a la vall d'Aro al segle XV	362
Taula 38: Arrendaments de les rendes de la Sagristia Major de la Seu a la vall d'Aro al segle XV	360
Taula 39: Arrendaments de les rendes de l'Almoina del Pa de la Seu a vall d'Aro al segle XV	361
Taula 40: Arrendataris de les rendes dels principals senyors de la vall d'Aro al segle XV	362
Taula 41: Categoria socioprofessional dels arrendataris de les rendes dels principals senyors de la vall d'Aro al segle XV	369
Taula 42: Domicili dels arrendataris de les rendes dels principals senyors de la vall d'Aro al segle XV	369
Taula 43: Evolució del nombre de masos de la vall d'Aro dels seus tres senyors principals al llarg del segle XV	370
Taula 44: Agregacions de masos rònecs a masos vius a la vall d'Aro durant el segle XV	371
Taula 45: Censos i lluïsmes deguts pels masos segons els capbreus del monestir	373

ABREVIATURES

Arxius

ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó.

ACG: Arxiu Capitular de la Catedral de Girona.

ADG: Arxiu Diocesà de Girona.

AHG: Arxiu Històric de Girona.

BAPP: Biblioteca-Arxiu Palau de Peralada.

Parròquies

SAS: Santa Agnès de Solius.

SCA: Santa Cristina d'Aro.

SFG: Sant Feliu de Guíxols.

SMB: Santa Maria de Bell-lloc.

SMF: Santa Maria de Fenals.

SMR: Sant Martí de Romanyà.

Altres

ab.: abat.

ca.: circa.

camb.: cambrer.

d.: diners.

m.: malles.

mg.: mitgeres.

part.: partidors.

qt.: quarteres.

s.: sous.

sag.: sagristà.

La senyoria tenia una importància inqüestionable en el món rural medieval. Habitualment, se l'ha caracteritzada com el principal element estructural de la societat precapitalista. Des de la seva instauració, provocada per la revolució feudal de l'Any Mil, fins la seva dissolució al final de l'època moderna, la senyoria o el règim senyorial hauria enquadrat els individus socialment i hauria estat la base del domini d'uns pocs privilegiats sobre una àmplia capa de la població. La senyoria seria, al cap i a la fi, el tret diferencial de la societat feudal, dividida en els estaments contraposats dels senyors i dels pagesos, on els primers imposarien una coerció econòmica, social i política gairebé total sobre els segons.¹

Els estudis d'àmbit europeu més recents, però, han matisat força aquesta visió. Ja no es considera la senyoria com l'eix vertebrador absolut de la societat medieval. S'han posat de manifest diversos aspectes que escapaven al control senyorial i diversos àmbits en els quals els pagesos tenien una considerable llibertat d'actuació.² A més, hom ha constatat en diversos indrets que, en els dos darrers segles de l'Edat Mitjana, els senyors veieren reduïts dràsticament els seus ingressos.³ En els darrers anys, doncs, la historiografia ha superat la imatge de la societat rural medieval com la dicotomia entre senyors i pagesos, els quals ja no es consideren dos blocs totalment contraposats i absolutament monolítics. D'una banda, s'han apreciat desigualtats internes dins els dos grups, jerarquies, perfils diferents, interessos i trajectòries divergents.⁴ I, de l'altra, s'ha demostrat que les relacions entre senyors i pagesos no seguien únicament una lògica de dominació dels primers sobre els segons: hi havia senyors que treien profit de la iniciativa pagesa i hi havia pagesos que es

¹ Vegeu els treballs clàssics de M. DOBB, *Estudios sobre el desarrollo del capitalismo, Siglo XXI*, México, 1971; AA.DD., *El feudalismo*, Editorial Ayuso, Madrid, 1972; AA.DD., *La transición del feudalismo al capitalismo*, Editorial Ayuso, Madrid, 1975; i W. KULA, *Teoría económica del sistema feudal, Siglo XXI*, México, 1976, entre d'altres.

² Una de les aportacions més actuals i suggeridores, en aquest sentit, és la de CH. DYER, "The ineffectiveness of Lordship in England, 1200-1400", dins CH. DYER, P. COSS, i CH. WICKHAM (eds.), *Rodney Hilton's Middle Ages: An Exploration of Historical Themes. Past and Present Supplements*, The Past and Present Society, Oxford, 2007, p. 69-86.

³ Diverses monografies locals i regionals han demostrat aquesta tendència, però potser l'estudi més complet és el de G. BOIS, *Crise du féodalisme. Économie rurale et démographie en Normandie orientale du début du 14e siècle au milieu du 16e siècle*, Presses de la foundation nationale des sciences politiques, Paris, 1976.

⁴ El tema de la diferenciació pagesa ha generat un ampli nombre de treballs. Vegeu, a tall d'exemple, K BIDDICK, "Missing Links: Taxable Wealth, Markets and Stratification among Medieval English Peasants", dins *Journal of Interdisciplinary History*, núm. 18/2, MIT Press, Cambridge, 1987, p. 277-298, R. H. HILTON, "Razones de la desigualdad entre los campesinos medievales", dins ID, *Conflicto de clases y crisis del feudalismo*, Crítica, Barcelona, 1988, p. 51-70, CH. DYER, *Niveles de vida en la Baja Edad Media*, Crítica, Barcelona, 1991, i M. BOURIN, "Peasant Elites and Village Communities in the South of France, 1200-1350", dins CH. DYER, P. COSS, i CH. WICKHAM (eds.), *Rodney Hilton's Middle Ages: An Exploration of Historical Themes. Past and Present Supplements*, The Past and Present Society, Oxford, 2007, p. 101-114. Sobre les diferències internes en el grups dels senyors, és interessant la consulta d'A. FURIÓ, "Senyors i senyories

beneficiaven del règim senyorial. El poder senyorial, en definitiva, era incomplet i deixava marge d'actuació als que hi estaven sotmesos. Amb tot, tenint en compte les ponderacions i els matisos que facin falta, la senyoria continuava sent un element destacat de la societat medieval.

En el terreny historiogràfic, a més, la senyoria és un tema lluny d'estar esgotat. A Catalunya encara és força mal coneguda la situació dels senyors al tram final de l'Edat Mitjana. No s'han fet gaires estudis sobre els efectes que tingué la crisi baixmedieval envers les seves economies ni tampoc sobre quines reaccions emprengueren per fer-hi front. També hi ha diversos punts foscos sobre el funcionament del règim senyorial, és a dir, sobre els mecanismes concrets que empraven els senyors per mantenir el seu poder i per administrar les rendes que treien de les seves possessions. I tampoc no s'ha avaluat, a casa nostra, la incidència real que la senyoria tenia sobre la població en aquell moment, quin era el seu pes i de quina manera condicionava la societat. Encara resten, per tant, diverses qüestions per resoldre. Es poden intentar afrontar des de diversos angles, però segurament el millor de tots és fer-ho a partir de la microhistòria comparativa. És a dir, prendre com a àmbit d'estudi una àrea geogràfica reduïda i analitzar-la intensivament. Enfocar l'òptica a l'escala local o microregional permet veure millor els detalls i comprendre determinats fets o actituds que amb una perspectiva més general ens passarien per alt. Posteriorment, els resultats obtinguts es poden confrontar amb altres estudis de cas semblants i, quan se'n té un número important, es pot acabar veient la tendència general i les possibles variacions regionals de la situació dels senyors a la Catalunya baixmedieval. La recerca que teniu a les mans pretén contribuir-hi.

Hem centrat el nostre estudi en una àrea concreta, la vall d'Aro, i en un moment determinat, el segle XV, amb l'objectiu de realitzar una anàlisi global de la senyoria feudal al final de l'Edat Mitjana. Abans de res, però, cal distingir entre els dos grans tipus de senyories existents i explicitar sobre quina hem tractat en aquest treball. En primer lloc, hi havia l'anomenada senyoria jurisdiccional, que atribuïa al seu detentor drets judicials sobre la població i la facultat d'imposar-li certes exaccions. En aquest indret del vessant sud de les Gavarres, aquest tipus de senyoria requeia exclusivament en el rei de la Corona d'Aragó, que posseïa el mer i mixt imperi i la jurisdicció alta i baixa, civil i criminal, sobre els habitants de la vall. Això vol dir que tenia el dret de jutjar qualsevol disputa entre ells i podia castigar qualsevol crim fins a les darreres conseqüències. La senyoria jurisdiccional del rei sobre la vall era administrada des de la batllia reial de Sant Feliu de Guíxols, on hi havia una petita cort formada per un batlle, un jutge, un saig, un corredor públic i un pregoner que s'ocupaven d'aquests assumptes. En segon lloc, hi havia la senyoria territorial, que es basava en els drets de propietat sobre la terra i que permetia als senyors cobrar diversos tipus de censos i de prestacions als pagesos que les treballaven. Una característica molt comuna de la senyoria territorial a l'àrea coneguda com la Catalunya Vella era la seva dispersió. Un mateix senyor solia tenir dominis territorials en diferents llocs i, a la inversa, en un mateix lloc hi solia haver nombrosos senyors territorials diferents. Així, a la vall d'Aro, documentem la presència d'almenys setze senyors territorials diferents amb possessions d'importància diversa: el monestir de Sant Feliu de Guíxols, la Pabordia de Juliol de la Seu de Girona, la Sagristia Major de la Seu, l'Almoina del Pa de la Seu, l'Altar de sant Joan de la Seu, l'Altar de sant Miquel de l'església parroquial de Santa Cristina

al País Valencià al final de l'Edat Mitjana", dins *Revista d'Història Medieval*, núm. 8, Universitat de València, 1997, p. 109-151.

d'Aro, l'Altar de santa Maria de la capella de Castell d'Aro, la rectoria parroquial de Sant Martí de Romanyà, la Pabordia de Tordera de l'església de Sant Feliu de Girona, la Cambra del monestir de Sant Pere de Galligants, l'Altar de santa Maria del monestir d'Amer i la Cambra del monestir de Sant Miquel de Cruïlles.

Entre aquests dos tipus de senyories, la jurisdiccional i la territorial, aquest treball versarà de la segona. Tot i que en algun moment es faran referències al poder jurisdiccional del rei sobre la vall d'Aro, hem centrat l'anàlisi en la setzena de senyors territorials perquè és el seu estudi el que ens permetrà respondre millor a les qüestions encara no resoltes sobre la senyoria feudal a casa nostra.

El treball s'ha estructurat en dos grans blocs. Al primer, de caràcter més estructural i descriptiu, s'hi analitzen les possessions que cada senyor territorial tenia al vessant sud de les Gavarres. S'hi descriuen els diversos drets que hi posseïen, les diferents rendes que hi recaptaven i quina evolució va seguir, al llarg del segle XV, el valor monetari d'aquestes rendes. Al segon bloc, de caràcter més dinàmic i interpretatiu, s'hi explica com s'administrava la senyoria. És a dir, com es controlaven els dominis territorials, com es recaptaven les rendes i qui eren els agents senyorials que se n'encarregaven. També s'hi exposen les diferents modalitats de gestió emprades pels senyors per mirar de treure el màxim profit de les seves rendes i quins altres individus se'n beneficiaven. Finalment, també s'hi valoren les febleses de la senyoria territorial i la crisi econòmica i política que patiren els senyors al segle XV. Esperem que tot això serveixi per tancar un buit de la història de la vall d'Aro. Que permeti conèixer amb detall els diversos senyors d'aquesta àrea i els seus drets sobre els masos, les terres i les persones de la zona. I que, indirectament, rescati de l'oblit aquestes masos i aquestes persones, anònims habituals de la Història. Tanmateix, també tenim la voluntat d'anar més enllà de l'interès estrictament local. Aquest treball també vol ser un estudi de cas extrapolable sobre el funcionament de la senyoria, els actors que implicava i la seva evolució en el convuls final de l'Edat Mitjana. Pretenem, en definitiva, que serveixi per entendre millor el paper de la senyoria en la societat medieval.

Abans d'entrar en matèria, però, contextualitzarem degudament l'espai objecte d'estudi i descriurem les fonts que hem utilitzat per dur-lo a terme.

A- EL CONTEXT GEOGRÀFIC I HUMÀ: LA VALL D'ARO

La vall d'Aro és, abans que res, un petit àmbit geogràfic situat al nord-est del Principat. Es tracta d'una fossa d'origen tectònic, una depressió estreta i allargassada que, orientada de nord-oest a sud-est, s'obre pas des de les rodalies de Llagostera fins la mar mediterrània. La vall uneix dos massissos muntanyosos de l'extrem septentrional de la Serralada Litoral catalana: al nord, davalla des de les Gavarres i al sud topa amb l'Ardenya, que forma part de la serra de Cadiretes.⁵ En les divisions administratives actuals, la vall d'Aro forma part de la comarca del Baix Empordà, de la qual n'és extrem meridional, i el seu espai és ocupat pels municipis de Santa Cristina d'Aro, Castell-Platja d'Aro i Sant Feliu de Guíxols.

Un dels elements més importants de la vall és el riu Ridaura, que la travessa pel seu tàlveg o part més fonda. El Ridaura neix al vessant occidental del puig de Sant Baldiri, a la serra de Cadiretes, i en el seu inici segueix una direcció nord-oest però, a la rodalia de Llagostera, es torça sobtadament cap a l'est, entra a la vall d'Aro i la creua totalment fins la seva desembocadura, a la platja d'Aro, després d'haver recorregut uns 20 km.⁶ Al llarg del seu trajecte per la vall, rep les modestes aportacions de les rieres de Solius, del Vilar i de Bell-lloc i dels torrents de Canyet i de la Coma.⁷ En el seu tram més planer, quan discorre pel centre de la vall camí de la desembocadura, presenta unes condicions molt favorables per a l'agricultura.⁸ Tanmateix, el Ridaura també té alguns aspectes negatius derivats, sobretot, de ser un riu de règim torrencial. El seu cabal, com la majoria de rius mediterranis, és modest i depèn en gran mesura de les pluges, però, si aquestes són molt intenses en un curt període de temps, fan que rebí l'aiguavés de multitud de torrents de les Gavarres habitualment secs que poden fer-lo desbordar i provocar inundacions.⁹ I això passa tant ara com a l'Edat Mitjana, com veurem ben aviat.¹⁰

Climatològicament, la vall d'Aro es caracteritza pels estius secs i calents i els hiverns suaus. Arrecerada per les Gavarres, l'ímpetu de la tramuntana se sent amb menys força i això fa que les temperatures mínimes de l'hivern no siguin mai gaire baixes. Les temperatures estivals, per altra banda, l'escalfen durant quatre mesos, de juny a setembre, arribant als seus punts màxims al juliol

⁵ J. CARANDELL PERICAY, *El Bajo Ampurdán: ensayo geográfico*, Diputació Provincial, Girona, 1978, p.29, J. BADIA-HOMS i O. DE BOLÒS, "El Baix Empordà", dins M. CAHNER, *Gran geografia comarcal de Catalunya. vol. 4: Alt Empordà. Baix Empordà*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1992, p. 258-259, AA. DD., *Atles del Baix Empordà*, Atles Comarcal de Catalunya, vol. 10, Diputació de Girona-Institut Cartogràfic de Catalunya, Girona, 1998, p.18-22.

⁶ L. PALLÍ i C. ROQUÉ, *Cartografia geoambiental de la conca del riu Ridaura (Baix Empordà, Girona)*, Universitat de Girona, Girona, 1995, p.1-3.

⁷ AA. DD., *Atles del ...*, p.101.

⁸ L. PALLÍ i C. ROQUÉ, *Cartografia geoambiental...*, p. 37-39.

⁹ J. CARANDELL PERICAY, *El Bajo Ampurdán...*, p. 36, J. BADIA I HOMS i O. DE BOLÒS, "El Baix...", p. 264.

¹⁰ El cas més recent el tenim a mitjan octubre de 2005, quan les intenses pluges caigudes durant tres dies seguits feren desbordar el Ridaura, negant camps, obligant a tallar algunes carreteres de la zona i inundant nombrosos carrers de Platja d'Aro. Vegeu les edicions d'*El Punt* i del *Diari de Girona* entre els dies 13 i 20 d'octubre de 2005.

i l'agost. El volum de precipitacions no és massa elevat i es caracteritza per unes pluges irregulars -i alguna vegada torrencials- que es concentren, sobretot, a la primavera i la tardor. Els mesos de març i maig i els d'octubre i novembre és quan hi plou més mentre que el juliol i el gener solen ser els mesos més secs.¹¹

La vall d'Aro és, doncs, un espai molt apte per ser habitat. Parlem d'una zona més aviat planera, protegida per dos conjunts muntanyosos amb uns boscos frondosos, regada per un riu fèrtil, amb accés directe al mar i amb un clima benigne amb l'única excepció, potser, d'una pluviometria generalment discreta però, a voltes, tempestuosa i amb efectes destructius. A més de tot això, la vall d'Aro és un lloc amb virtuts estratègiques, una zona de transició entre les comarques naturals de l'Empordà, la Selva i el rerepaís de Girona. Aquest fet ha provocat que, històricament, hagi estat zona de pas important, sobretot en el cas de les comunicacions de Girona amb la costa. A l'època medieval, la vila de Sant Feliu de Guíxols, situada en una badia al sud-est de la vall, era considerada el port natural de Girona, l'enclavament a partir del qual es garantien els proveïments d'aquesta ciutat i el punt de partida dels mercaders gironins per accedir al dens tràfec comercial del mediterrani occidental. I això era així perquè des de Girona es tenia fàcil accés a la costa a través, precisament, de la depressió de la vall d'Aro, que obria un pas entre les Gavarres i l'Ardenya. Aquesta importància estratègica es visualitzà vers la dècada de 1320 amb la construcció del camí que unia Girona amb Sant Feliu, un camí que, evidentment, passava per la vall i que en féu un lloc molt transitat.¹²

La menció documental més reculada que coneixem d'aquest àmbit geogràfic data de l'any 881, quan el rei carolingi Carloman concedí la propietat del *Vallem Arez* al bisbe de Girona Teotari,¹³ en un moment en què s'iniciava la repoblació de la zona després d'haverne foragitat els musulmans.¹⁴ A partir d'aquesta data, comencen a sovintejar notícies sobre diversos llocs de la vall que permeten pensar que hi anaven arribant colons que artigaven terres, les posaven en conreu

¹¹ J. BADIA I HOMS i O. DE BOLÒS, "*El Baix...*", p. 264

¹² CH. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*, Ajuntament de Girona i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1993, vol. I, p. 222-224.

¹³ M. ROVIRA I SOLÀ, "Un diploma desconegut de Carloman per a Teotari, bisbe de Girona (881)", dins *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, 22, Girona, 1974-1975, p. 211-217. Les terres de la vall d'Aro no restaren a mans del bisbe gironí de forma immutable, al contrari, durant l'Alta Edat Mitjana sovintejaren les donacions, permutes i vendes d'alous en aquesta zona entre el bisbe, el capítol catedralici, els comtes de Barcelona i de Girona, el monestir de Sant Feliu de Guíxols i alguns magnats locals. Per més detalls sobre això, vegeu: L. ESTEVA I CRUAÑAS i L. PALLÍ I BUXÓ, *Els llocs de la vall d'Aro, Gissalis i el monestir guixolenc (881-1199)*, Amics del Museu Municipal Sant Feliu de Guíxols - Institut d'Estudis del Baix Empordà, Sant Feliu de Guíxols, 1995, i J. BLANCO DE LA LAMA, *El monestir de Sant Feliu de Guíxols (segles X-XI). La formació del domini*, Col·lecció: Estudis Guixolencs, Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, Servei de Publicacions i d'Arxiu, 1991.

¹⁴ J. BLANCO DE LA LAMA, *El monestir de...*, p. 5-10.

i començaven a formar les primeres comunitats, que, amb el temps, anaven bastint, també, les seves esglésies. Comencem a documentar esglésies a partir del s. X: el 939 a Bell-lloc,¹⁵ el 968 a Fenals,¹⁶ el 1019 a Romanyà,¹⁷ el 1041 a Santa Cristina¹⁸ i el 1103 a Solius.¹⁹ Aquestes esglésies acabaren tenint una gran importància com a eix vertebrador de les diferents comunitats de pobladors de la vall d'Aro i no només des del punt de vista espiritual. I és que, com ha exposat recentment E. Mallorquí, a partir del s. X les parròquies es convertiren en el marc territorial per excel·lència, l'element que estructurava el territori: a la documentació, els individus i els béns ja no apareixien situats en tal vil·la o vilar, sinó en tal parròquia. L'antiga estructuració altmedieval del territori, doncs, va ser substituïda per una xarxa parroquial que ocupava tot l'espai sense deixar-hi buits. La parròquia, a més del temple que li donava nom, també havia esdevingut un terme geogràfic.²⁰ Les esglésies de la vall ben aviat van passar a ser anomenades parròquies, cadascuna amb el seu terme corresponent. Documentem per primera vegada Sant Martí de Romanyà com a parròquia el 1057, Santa Cristina d'Aro el 1063, Santa Maria de Fenals i Santa Maria de Filafanis el 1064 i Santa Agnès de Solius el 1103.²¹ Al s. XV aquesta divisió de la vall d'Aro en cinc parròquies era plenament vigent.

El mapa 1, elaborat per E. Redondo, mostra la situació, dins de la vall d'Aro, de cadascuna de les cinc parròquies esmentades: Santa Cristina d'Aro era la parròquia principal, la més poblada, degut sobretot a que estava situada al bell mig de la vall, en una zona que probablement n'era la part més fèrtil; Santa Maria de Fenals, establerta al nord-est de la vall, ocupava un espai que anava des de les primeres carenes de la banda de llevant de les Gavarres fins la costa; Sant Martí de Romanyà cobria l'espai del nord-oest i tenia bona part del seu terme enfilat al massís de les Gavarres; Santa Maria de Bell-lloc, també al nord del Ridaura, estava situada en un replà dels vessants meridionals d'aquest massís mmuntanyós; i, finalment, Santa Agnès de Solius, situada al peu dels primers contraforts de la serra de Cadiretes, ocupava la part meridional de la vall. Les úniques dades de població aproximada que disposem de la vall d'Aro al segle XV pertanyen a l'any 1496, quan es realitzà un fogatjament general que recomptava els focs (unitats fiscals que solien equivaldre a

¹⁵ L. ESTEVA I CRUAÑAS i L. PALLÍ I BUXÓ, *Els llocs de la vall d'Aro...*, p. 112. L'església de Bell-lloc, en aquesta data estava sota l'advocació de sant Esteve, però, com veurem, més endavant la canviaria per la de santa Maria.

¹⁶ A. PLADEVALL I FONT (dir.), *Catalunya romànica. Vol: VIII: L'Empordà I*, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1989, p.191.

¹⁷ J. M. MARQUÈS (ed.), *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona (S. IX-XIV)*, Fundació Noguera, Barcelona, 1993, vol. I, docs. 79 i 85, p. 178-184 i 190-194.

¹⁸ L. ESTEVA I CRUAÑAS i L. PALLÍ I BUXÓ, *Els llocs de la vall d'Aro...*, p. 116.

¹⁹ *Ibidem*, p. 122.

²⁰ E. MALLORQUÍ GARCIA, *Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII i XIV*, tesi doctoral inèdita del Departament de Geografia, Història i Història de l'Art de la Universitat de Girona, 2007, p. n125-159.

²¹ *Ibidem*, p. 164-167. Santa Maria de Filafanis és el nom antic, utilitzat fins mitjan s. XIV, de la parròquia de Santa Maria de Bell-lloc: L. ESTEVA I CRUAÑAS i L. PALLÍ I BUXÓ, *Els llocs de la vall d'Aro...*, p. 112-114.

una família) del Principat de Catalunya. Aleshores, la vall tenia 122 focs repartits entre les cinc parròquies, que podien suposar un número d'habitants comprès entre 389 i 551. D'aquests, més de tres quartes parts vivien en masos disseminats pels termes de les diferents parròquies; la resta eren clergues, menestrals i moliners (Cf. taula 1).²² Així doncs, la vall d'Aro era un espai eminentment rural i el tipus de poblament predominant era el dispers, estructurat en aquests masos repartits pel territori. Uns masos que practicaven un cert policultiu, tot i que a la vall hi predominava bàsicament el conreu de cereals -sobretot forment, ordi i civada-, secundat amb la vinya i, en menor mesura, amb les oliveres i altres arbres fruiters. I uns masos, especialment els situats a les zones més muntanyenques, que també practicaven la ramaderia de forma complementària a l'agricultura. D'altra banda, i tornant a l'estructura de poblament de la vall, en el terme de la parròquia més gran, Santa Cristina d'Aro, hi havia diversos veïnats, que devien ser nuclis de masos propers en contraposició amb els altres masos del terme parroquial que eren més allunyats i formaven altres nuclis.²³ Aquest hàbitat més o menys dispers tenia una excepció a la parròquia de Santa Cristina: al veïnat de Castell d'Aro s'hi havia format un nucli de poblament concentrat amb albergs, *domos* i altres edificis apinyats a redós del castell d'Aro, antigament anomenat Benedormiens. En aquest nucli, sovint anomenat "*barrium castrii de Aredo*", hi vivien bàsicament els pocs menestrals que es comptaven entre la població de la vall d'Aro i alguns pagesos tinentes de masos que hi tenien el seu capmàs; i altres masos, a més, hi tenien algunes edificacions amb funcions de magatzem.²⁴

La vall d'Aro, finalment, a banda de ser un àmbit geogràfic també era un espai articulat políticament. Les cinc parròquies formaven una universitat, que era un organisme de govern autònom de la comunitat local amb unes certes atribucions. En virtut d'un privilegi reial de l'any 1374,²⁵ els habitants de la vall podien escollir anualment uns càrrecs que representaven el conjunt de la població. Cada 1 de gener es reunia la universitat dels homes de les cinc parròquies i escollia 15 persones que formarien el consell de la universitat aquell any. El primer que feia aquest consell era designar, entre els seus 15 integrants, 7 membres perquè fossin els electors dels diferents càrrecs, que eren els següents: primer, els 3 jurats, que eren els dirigents més importants; segon, 4 consellers dels jurats, dels quals 2 generalment eren jurats de l'any anterior; i tercer, 7 oïdors de comptes que fiscalitzaven la gestió dels jurats i dels consellers.²⁶ A partir de 1472, a més, aparegué el càrrec

²² Sobre els càlculs efectuats per arribar al nombre d'habitants de la vall i a la seva classificació segons la seva activitat professional, vegeu: X. MARCÓ I MASFERRER, *Homes, dones i masos de la vall d'Aro a la segona meitat del s. XV. Aproximació prosopogràfica a una comunitat rural en temps de guerra i de revolta*, Treball de Recerca de doctorat inèdit, 2007, p. 65-89.

²³ Els veïnats de Santa Cristina que tenim documentats al s. XV són: Bufaganyes, Canyet, Castell d'Aro, Coma, Crota Església, Malvet, Puig, Riera, Terrats i Vilar.

²⁴ L. TO FIGUERAS, "Le marché de la terre et la seigneurie dans la Catalogne Médiévale", dins L. FELLER et CH. WICKHAM (eds.), *Le marché de la terre au Moyen Âge, Collection de L'École Française de Rome*, 350, 2005, p. 512-514.

²⁵ ACA, Cancelleria, reg. 925, f. 216r-216v.

²⁶ Serveixin d'exemple les eleccions dels jurats del 1453: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 772(3), (1-I-1453), i del 1454: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 912, (1-I-1454).

d'“operari aquarum et terminorum”, que era ocupat per dos individus.²⁷ Entre les funcions dels jurats i dels seus col·laboradors hi havia, segons el privilegi reial del s. XIV, la de fer ordinacions que reguessin alguns aspectes de la vida de la vall. Val a dir que no n'hem documentat cap. Sí que els trobem ocupats, en canvi, en garantir el proveïment de cereals en èpoques de males collites i de carestia,²⁸ en la resolució i prevenció dels danys causats per les inundacions del Ridaura i d'altres rieres de la vall,²⁹ en l'administració de la fiscalitat que afectava els habitants de la vall³⁰ i, quan calia, fent gestions per la resolució de la problemàtica remença.³¹

Era sobre aquest espai i sobre aquestes persones, doncs, que la setzena de senyors territorials protagonistes d'aquest estudi hi tenien els seus béns i els seus drets. Vegem ara amb quines fonts els hem pogut reconstruir.

²⁷ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 214(1), f. 26v-27r. L'elecció dels jurats de l'any següent, el 1473, encara afegeix més tasques al nou càrrec, diu que els individus que l'ocupen són “operarios terminorum terrarum et aquarum et caminorum et domorum”: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 214 (2), f. 7r-8r.

²⁸ El 6 de maig de 1459 els jurats reberen poders de l'assemblea de la universitat per vendre una pensió de censal mort que els permetés obtenir 100 lliures: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 212, f. 146r-146v. El mateix dia, els jurats vengueren una pensió de censal de 100 sous anuals a un mariner de Sant Feliu a canvi de 2.000 sous, quantitat necessària perquè la universitat “furmento et blado inpresenciarum indiget caristia que pro dolor in provincia ista pronunc viget attentaverunt quia universitas prefata summo opere providere volens tante necessitati entendit emere certam quantitatem furmenti et inde facere botigia comuni”: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 776, (6-V-1459). Havent obtingut els 2.000 sous, deu dies després els jurats compraren 150 mitgeres de forment a un apotecari de Sant Feliu al preu de 15 sous la mitgera (en total, 2.250 sous), un forment que l'apotecari havia fet portar de Sicília i que tenia a Barcelona: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 81, (17-V-1459), i del qual els jurats en reberen 135 mitgeres quatre dies després: *Ibidem*, (21-V-1459).

²⁹ L'agost de 1470 els jurats es lamentaven dels mals provocats per les aigües, que en molts llocs no “abent scurium”, i donaren potestat a quatre persones perquè, d'acord amb els tinents de les possessions implicades, “daret locum et scurium aquis unum et plura facere vel signare rieriam de novo uns et plures valum madrale unum et plura dimitere locum asuetum etceteris si hiis videbitur fieri et per illas terras et poseciones ut melius fuerit utile inrey poblere facere partes scurii ad conservandum etceteris facere smenarum et smenas illis et quibus hiis videbitur et satisfacere per illas personas quibus fuerit utile rexxire partes dicti scurii in pecunia”: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 215(2), f. 10r-11v. El problema de les inundacions devia ser persistent i per això, com hem vist, dos anys més tard la universitat creà el càrrec d'“operari aquarum”.

³⁰ Per exemple, durant una època especialment convulsa com va ser la guerra civil catalana, els jurats havien de fer-se càrrec de cobrar als habitants de la vall d'Aro les talles que la Generalitat imposava pel manteniment dels cavalls de les seves tropes. El novembre de 1465, un procurador del capità Joan Sarriera féu àpoca de 164 sous als jurats de la universitat per aquesta talla: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 87(1), (29-X-1465).

³¹ El gener de 1475 els jurats feren un debitori de 500 sous al lloctinent del Batlle General de Catalunya al bisbat de Girona “pro tallio” de 10 sous “pro quolibet foch de les remences”: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 90, (13-I-1475).

B- LES FONTS DOCUMENTALS

La vall d'Aro és una àrea extremadament rica en documentació d'època medieval. Els arxius generats per la majoria de les institucions, senyorial o no, que van tenir relació directa amb aquest espai durant el segle XV són molt abundants i, en molts casos, se'n preserva documentació seriada. Són tan extraordinaris que, pràcticament, es poden obtenir dades de qualsevol individu pertanyent a qualsevol dels grups socials de la vall. El cas que ens ocupa no és cap excepció: els diversos senyors que van posseir dominis a la vall van produir un gran volum de documentació que, no cal dir-ho, avui és molt útil pels historiadors. Actualment, aquesta documentació es troba repartida en diversos arxius del país: l'Arxiu Històric de Girona (AHG), l'Arxiu Diocesà de Girona (ADG), l'Arxiu de la Catedral de Girona (ACG) i l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA).

Una de les tipologies de documentació senyorial que proporciona més informació dels dominis territorials són els capbreus. A grans trets, es tractava d'unes escriptures on un senyor feia inventariar les terres i els drets que posseïa sobre un territori i sobre les persones que l'habitaven i on també s'hi feien constar les prestacions que li eren degudes. És evident, doncs, que són una font magnífica per a aquest estudi. Dels senyors territorials de la vall d'Aro, d'aquesta època se n'han conservat els següents capbreus:

- Monestir de Sant Feliu de Guíxols:
 - 1478: Capbreu de les possessions a les parròquies de Santa Cristina d'Aro i de Santa Maria de Fenals. (AHG).
 - 1511: Capbreu de les possessions a les parròquies de Santa Cristina d'Aro i de Santa Maria de Fenals. (AHG).
- Pabordia de Juliol de la Seu:
 - 1476: Capbreu de les possessions a la parròquia de Santa Cristina d'Aro. (AHG).
 - 1516: Capbreu de les possessions a les parròquies de Santa Cristina d'Aro i de Santa Maria de Fenals. (ACG).
- Cavaller Berenguer de Labià:
 - 1402: Capbreu de les possessions a la parròquia de Santa Maria de Fenals. (ACA).

A banda dels capbreus, també s'han conservat col·leccions més o menys abundants de pergamins generats per alguns dels senyors de la vall d'Aro. En aquesta tipologia documental s'hi pot trobar informació molt rica sobre la gestió i l'administració dels dominis territorials: solen contenir establiments de terres o de masos, compravendes, redempcions de les servituds, etc. Concretament, disposem de pergamins dels monestirs de Sant Feliu de Guíxols (ACA) i de Sant Miquel de Cruïlles (ACA), de l'església de Sant Feliu de Girona (ADG), de la Pabordia de Juliol de la Seu (ADG), de la Sagristia Major (ADG) i de l'Almoïna del Pa (ADG).

Una altra font molt interessant són els llibres d'arxivació. En època moderna, alguns senyors van fer copiar tots els documents dels seus arxius particulars en aquests registres. Contenen la mateixa tipologia documental que es pot trobar en els pergamins (de fet, molts dels documents que hi ha són còpies de pergamins) i, en alguns casos, també s'hi van transcriure alguns capbreus antics. De les senyories que examinem, s'han conservat els llibres d'arxivació de la Pabordia de Juliol de la Seu (ACG), de la Sagristia Major (ACG) i de l'Almoïna del Pa (AHG).

Aquesta darrera senyoria, l'Almoina del Pa, també va generar un altre tipus de documentació excepcional. Es tracta d'una sèrie de 26 llibres de comptes anuals on s'hi anotaven tots els ingressos i totes les despeses de la institució (AHG). Aquest formidable fons documental permet fer un estudi econòmic molt detallat d'aquesta senyoria alhora que també dóna una informació molt valuosa sobre la seva gestió administrativa.

Totes les tipologies documentals enumerades fins ara van ser generades per les mateixes senyories. Tanmateix, també es pot trobar molta informació sobre aquestes en documentació produïda per altres institucions. El cas més clar és el de les fonts notariales. En els més de 250 volums generats al segle XV per les notaries de la vall d'Aro i de Sant Feliu de Guíxols (AHG), s'hi poden trobar centenars de documents relacionats amb qualsevol dels senyors que tenien possessions a la vall. Es pot veure com establien terres, cobraven censos, arrendaven rendes, aplicaven les servituds, nomenaven procuradors i batlles, etc. En definitiva, se'ls pot observar administrant el seu domini territorial. Això permet conèixer de primera mà les formes de gestió de les diverses senyories i, molt sovint, permet apreciar el valor de les rendes que percebien.

Com que la majoria dels senyors territorials de la vall d'Aro eren eclesiàstics, una altra font externa als senyors que ens pot proporcionar dades valuoses sobre ells són les visites pastorals (ADG). Periòdicament, els bisbes feien inspeccions a les parròquies de la diòcesi i, molt sovint, els eclesiàstics havien de declarar-hi el valor de les rendes que percebien. Encara que aquests valors també solien incloure ingressos que no provenien dels dominis territorials que cada senyor eclesiàstic tenia a la vall, són un bon punt de referència per avaluar les economies senyoriales. I, en aquest mateix sentit, una altra font que, de forma puntual, ens dóna dades econòmiques de les senyories eclesiàstiques de la vall és el "*Liber denuntiationum*" de l'any 1444 (ADG). Aquell any, per pagar un subsidi, tots els eclesiàstics de la diòcesi hagueren de declarar les rendes que percebien. Per tant, aquesta font ens dóna una altra dada important sobre els ingressos de diversos que diversos senyors rebien a la vall d'Aro; concretament: el monestir de Sant Feliu de Guíxols, el monestir de Santa Maria d'Amer, el monestir de Sant Miquel de Cruïlles, l'església de Sant Feliu de Girona, la Pabordia de Juliol de la Seu, l'Altar de Sant Joan de la Seu i la Sagristia Major de la Seu. Com es pot veure, les fonts que s'han conservat són abundants i variades. Hi ha, per tant, una base documental prou sòlida per fer un estudi acurat de les diferents senyories territorials de la vall d'Aro.

PRIMERA PART

**Els dominis dels senyors territorials
de la vall d'Aro al segle XV**

CAPÍTOL 1

EL MONESTIR DE SANT FELIU DE GUÍXOLS

Una de les opcions de vida espiritual més característiques de l'Edat Mitjana fou el monaquisme, basat en la reclusió en un monestir per menar-hi una vida en comunitat dedicada a la pregària i al treball. Si bé les arrels del monaquisme es poden trobar als segles III i IV, el seu moment de major desenvolupament fou durant els segles medievals, quan es fundaren molts monestirs i nasqueren diversos moviments de redreçament de la vida monàstica en aquelles ordes en què s'havia caigut en una certa relaxació dels costums. Per exemple, en el cas concret de l'orde benedictina hi hagué dues grans onades reformadores als segles IX i XI protagonitzades per les abadies de Cluny i de Cîteaux. Tanmateix, val a dir que la vida als monestirs durant l'Edat Mitjana no era gaire apartada dels afers mundans. Molts abats participaven activament en la vida política i econòmica de la seva societat. Eren personatges influents i molt poderosos. De fet, eren veritables senyors feudals. No es pot oblidar que molts monestirs havien acabat reunint uns patrimonis destacables gràcies a múltiples donacions pietoses i a concessions fetes per personatges preeminents de la societat. Per aquest motiu, moltes famílies aristocràtiques col·locaven alguns dels seus fills segons en monestirs amb la intenció que poguessin dur un nivell de vida semblant al de la llar paterna. En conseqüència, la majoria d'abats -igual com els bisbes i altres jerarquies de l'Església- pertanyien a la mateixa extracció social que els magnats laics, eren membres de l'estament nobiliari i no és estrany, doncs, que tinguessin uns interessos similars i que actuessin d'una forma anàloga. És en aquest context que cal entendre el comportament del monestir de Sant Feliu de Guíxols i el dels seus abats en relació amb el vessant sud de les Gavarres: en fou el senyor més important durant tota l'Edat Mitjana.

L'abadia guixolenc, pertanyent a l'orde benedictí, va ser fundada en una data desconeguda però que cal situar, amb tota probabilitat, al segon quart del s. X,¹ en el context de la repoblació cristiana del sud de les Gavarres.² L'any 968 rebé una notable protecció gràcies a un diploma del rei franc Lotari que confirmava a l'abat Sunyer els béns del monestir, concentrats aleshores a la vall d'Aro i a les seves rodalies més immediates,³ i a partir d'aleshores, amb el pas de les dècades

¹ La primera menció documental del monestir és de l'any 961, quan un diaca féu una deixa testamentària en favor del monestir: A. UDINA, *La successió testada a la Catalunya altomedieval*, Fundació Noguera, Barcelona, 1984, pp. 155-156. Tanmateix, diverses dades indirectes permeten deduir l'existència del monestir abans de l'any 955; vegeu: J. BLANCO DE LA LAMA, *El monestir de Sant Feliu de Guíxols (segles X-XI). La formació del domini*, Col·lecció: Estudis Guixolencs, Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, Servei de Publicacions i d'Arxiu, 1991, p. 1-2, i E. ZARAGOZA PASCUAL, *Historia de los abades del monasterio de Sant Feliu de Guíxols (siglos X-XIX)*, Ediciones Monte Casino, Zamora, 1982, p. 9-11.

² J. BLANCO DE LA LAMA, *El monestir de Sant Feliu...*, p. 5-11.

³ R. D'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya Carolíngia. Vol. II: els diplomes carolingis a Catalunya*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1926-1950, pp. 202-204.

i dels segles, anà creixent i ampliant els seus dominis -no sense entrebancs⁴ gràcies a donacions, llegats pietosos, permutes i compres, fins a reunir unes propietats veritablement importants. A l'època que ens ocupa, el segle XV, el nucli central del seu domini el formaven la vila de Sant Feliu de Guíxols -que havia florit al voltant del monestir- i el seu rerepaís rural, la vall d'Aro, però també tenia possessions importants a Mallorca i a diversos llocs de la diòcesi de Girona com ara Calonge, Sant Cebrià dels Alls, Cassà de la Selva, Llagostera, Vall-llobrega, Vilaromà, Palamós, Mont-ras o Palafrugell.⁵ És evident, doncs, que el monestir era una entitat molt poderosa i influent i, de fet, era un dels cenobis més potents de la regió de Girona. La comunitat monàstica de Sant Feliu, al segle XV, la solien formar entre deu i tretze monjos. L'abat era el "pare" de la comunitat, la màxima dignitat, qui en dirigia i n'ordenava la vida d'acord amb la regla de Sant Benet. Ara bé, durant la primera meitat del segle, alguns altres monjos també posseïren unes dignitats o oficis especials relacionats amb les funcions que feien dins la comunitat. Així, n'hi havia un que era prior, un altre que era sagristà, un cambrer, un infermer i un refetorer.⁶ Els monjos, però, no eren els únics eclesiàstics que hi havia al monestir, també hi havia un seguit de clergues seculars; com que el temple del cenobi feia les funcions d'església parroquial de Sant Feliu, també hi havia un capellà curat, tres clergues porcioners i diversos preveres beneficiats en altars.⁷ I, a banda dels monjos i dels clergues, al monestir també hi havia una sèrie de servents i de treballadors que els feien la vida més còmoda ocupant-se de les feines més pesades, com un cuiner, un hortolà, un cellerer i un nombre indeterminat de "fadrins" i "macips".⁸ Així doncs, entre uns i altres, al monestir hi devia haver una trentena de persones.

Durant la primera meitat del segle XV, tots els monjos que tenien una dignitat especial disposaven d'unes rendes pròpies, autònomes a les de la resta del monestir, amb les quals finançaven les seves tasques envers la comunitat monàstica. Lògicament, hi havia diferències significatives en el volum de rendes assignat a cada dignitat, en funció de les obligacions que tenia cadascuna d'elles.

⁴ Per exemple, tingué disputes amb magnats laics de la zona per diversos drets: J. BLANCO DE LA LAMA, *El monestir de Sant Feliu...*, p. 51-71.

⁵ X. MARCÓ I MASFERRER, "El monestir de Sant Feliu de Guíxols: l'exercici del poder temporal a la Baixa Edat Mitjana", dins AA. DD., *Els monestirs benedictins a l'antic comtat de Besalú*, Amics de Besalú i el seu Comtat, Besalú, 2009, p. 6-9.

⁶ Una font excepcional per conèixer el nombre de monjos del monestir i els càrrecs que ocupaven són les visites pastorals que hi féu el bisbe. En la majoria de registres d'aquestes visites del segle XV hi apareixen llistats els monjos. Així, en la primera visita del segle, l'any 1402, n'hi apareixen anomenats un total de 13 -tot i que dos eren absents sense el permís de l'abat: ADG, Actes Episcopals, Visites Pastorals, vol. 15, f. 100r-101v. I, en la darrera visita del segle en què hi apareix la llista de monjos, de l'any 1471, n'hi havia 10: ADG, Actes Episcopals, Visites Pastorals, vol. 23, f. 225v-226r.

⁷ Com en el cas anterior, les visites pastorals són la millor font per documentar tots aquests clergues seculars. L'any 1402, per exemple, hi havia el capellà curat, els tres porcioners i quatre preveres beneficiats en altars: ADG, Actes Episcopals, Visites Pastorals, vol. 15, f. 100r-101v.

⁸ Tots aquests servents apareixen, per exemple, en l'apartat dels salaris que l'abat del monestir declarà que havia de satisfer en una declaració dels ingressos i les despeses de la seva dignitat de l'any 1444: ADG, Administració econòmica, taxes de beneficis, "*Liber denuntiationum*", f. 117r-121v.

L'abat, per exemple, era qui posseïa la porció més gran perquè també era qui tenia més càrregues, ja que havia de sufragar la manutenció, en menjar i beguda, de tots els monjos, la provisió de llenya, oli i llegums de la cuina del monestir, els salaris dels treballadors, advocats i procuradors i les almoines acostumades a fer als pobres, entre d'altres coses.⁹ En canvi, altres dignitats com per exemple el cambrer tenia unes rendes més petites perquè només s'havia de fer càrrec de la vestimenta i de les tovalles dels monjos.¹⁰ No obstant això, aquesta situació va canviar cap a la meitat del segle. L'abat Bernat de Torroella endegà una reforma del monestir segons la qual es va passar a adoptar els usos i costums de la congregació de Santa Justina de Pàdua. Havent obtingut una butlla papal, el 14 de novembre del 1439 va fer redactar els nous estatus pels quals es regiria el monestir. Entre d'altres coses, es decidí eliminar els diferents oficis i dignitats del monestir, de forma que anirien desapareixent a mesura que morissin els monjos que els posseïen; aquesta mesura implicà que totes les rendes del monestir s'agrupessin en només dues menses, la de l'abat i la del conjunt de monjos del monestir.¹¹

Abans d'aquesta reforma, hi havia tres dignitats del monestir que posseïen dominis territorials a la vall d'Aro: l'abat, amb drets en totes cinc parròquies de la vall, el cambrer, amb un domini concentrat a Romanyà, i el sagristà, amb possessions a Santa Cristina. Quan es va dur a terme la reforma, les rendes del cambrer i del sagristà van ser absorbides per l'abat. Concretament, el setembre de l'any 1440 el sagristà Antoni Ferran renuncià al seu càrrec i en cedí les rendes a l'abat;¹² i en el cas del cambrer, sembla que el monjo que tenia l'ofici, Vicenç Verdera, el mantingué fins la seva mort, ocorreguda entre 1444 i 1446, i aleshores passà a obtenir-les l'abat.¹³ En les pàgines que seguirem descriurem els dominis del monestir de Sant Feliu a la vall d'Aro de forma global, com un tot, perquè segurament és la manera més operativa de fer-ho, degut a la unificació de la dècada de 1440. De totes maneres, sempre tindrem present que fins aquestes dates, a

⁹ Les despeses pròpies de l'abat apareixen relacionades en la citada declaració del 1444, que proporciona una imatge magnífica de la vida diària i de l'administració del monestir. Per exemple, informa que cada monjo havia de rebre de l'abat una porció de 9 mitgeres anuals de forment, segons la mesura de Sant Feliu de Guíxols i que, el conjunt de monjos consumia 72,5 somades "grosses" de vi. Totes les despeses de l'abat, en aquell moment, pujaven a 12.699 sous i 2 diners anuals: ADG, Administració econòmica, taxes de beneficis, "*Liber denuntiationum*", f. 117r-121v.

¹⁰ Així ho diu en la relació de despeses que féu el cambrer en la declaració del 1444. Els vestits dels monjos, a raó de 50 sous per cap, li costaven 600 sous anuals i les tovalles, 60 sous més; en total, doncs, les seves obligacions amb el monestir li costaven 660 anuals: ADG, Administració econòmica, taxes de beneficis, "*Liber denuntiationum*", f. 111v-112v.

¹¹ E. ZARAGOZA PASCUAL, *Historia de los abades...*, p. 35-39, i J. M. CERVERA I BERTA, *Història del monestir de Sant Feliu de Guíxols*, Caixa d'Estalvis Provincial de Girona, Girona, 1984, p. 38-39.

¹² AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 757, (6-VII-1440).

¹³ La darrera referència del cambrer és del setembre del 1444 i, aleshores, Vicenç Verdera ja era vell ("*etate decrepita*"): ACA, Hisenda, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1703; f. 24v-25r. L'abril del 1446 l'abat ja havia assumit els seus dominis i les seves rendes, com es pot veure en una àpoca d'una intestia d'un remença de Mont-ras: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 73, (11-IV-1446).

la pràctica, hi havia tres dominis territorials diferents del monestir a la vall d'Aro i intentarem distingir-los en la mesura que sigui possible.

Les possessions del monestir al vessant sud de les Gavarres eren compostes per diferents elements. En primer lloc, l'abat hi tenia una reserva dominical, una propietat no cedida en emfiteusi i que explotava directament. En segon lloc, hi havia les tinences, és a dir, els masos i les terres concedides a pagesos segons el contracte agrari anomenat establiment emfitèutic. Aquest segon grup conformava el gruix de les possessions del monestir a la vall i era la seva principal font d'ingressos a la zona. També és remarcable que el monestir tenia sotmesos a la servitud els tinents dels seus masos i això, a part de proporcionar-li un cert control sobre seu, li permetia obtenir uns ingressos suplementaris. En tercer lloc, el monestir també disposava de drets sobre quatre grans molins fariners, que primer explotà de forma directa i que després, al llarg del segle XV, establí emfitèuticament. Finalment, en quart lloc, el monestir també disposava d'importants porcions del delme en algunes parròquies de la vall.

1.1 La reserva senyorial del monestir: la "jovaria" de les Eroles

A bona part d'Europa, durant l'Edat Mitjana, les propietats territorials d'un senyor estaven dividides en dues parts. La més extensa i important, generalment, era constituïda per les tinences, és a dir, per les porcions del sòl que havien estat concedides de forma perpètua a diferents famílies pageses per mitjà del contracte agrari anomenat establiment emfitèutic. L'emfiteusi dividia la propietat de la terra en dos nivells, el domini directe -el superior, pertanyent al senyor- i el domini útil -l'inferior, tingut pels pagesos. En virtut d'aquest contracte, els pagesos podien conrear les seves tinences del que creguessin convenient, traspassar-se-les hereditàriament i, fins i tot, vendre'n el domini útil, sempre que paguessin un seguit de rendes i respectessin un seguit de drets del senyor. En el proper apartat ho exposarem amb més detall.

Tinences a banda, la segona part de les possessions territorials d'un senyor medieval europeu era constituïda per l'anomenada reserva senyorial. Una reserva era la porció de terres que el senyor s'havia "reservat" per explotar-les directament, ja fos per mitjà de treball assalariat, per mitjà dels pagesos de les tinences forçats a fer-hi prestacions en treball, per mitjà d'arrendaments a curt termini, per contractes a parts de fruit o per una barreja de tots aquests sistemes. Les dimensions d'aquestes reserves senyorials variaven d'un lloc a l'altre de la geografia europea i també depenien de l'estructura concreta de cada domini senyorial, però arreu se n'ha documentat una clara disminució a partir de la segona meitat del segle XIV. El context socioeconòmic i demogràfic sorgit arran de la Pesta Negra de 1348 i dels seus posteriors rebrots feia que les reserves fossin cada vegada menys rendibles per als senyors. Mentre que, per una banda, els preus dels cereals van disminuir, per l'altra els salaris dels treballadors van augmentar significativament. En conseqüència, els beneficis obtinguts pels senyors de l'explotació directa de les seves reserves, generalment encarades a una agricultura comercial, se'n ressentiren i, per aquest motiu, a molts llocs s'optà

per fraccionar-les en diversos lots i establir-los emfitèuticament als pagesos de les tinences. Per aquest motiu, al final de l'Edat Mitjana, moltes reserves senyorials es reduïren substancialment.¹⁴

El monestir de Sant Feliu de Guíxols també va disposar d'una reserva senyorial en el seu domini territorial de la vall d'Aro. S'anomenava "jovaria" de les Eroles i era situada dins la parròquia de Santa Cristina d'Aro, entre Castell d'Aro i el terme de la vila de Sant Feliu de Guíxols. De fet, actualment encara es conserva el topònim, en aquesta zona, del Pla de les Eroles. Al segle XV aquesta reserva representava un cas molt atípic en el context del vessant sud de les Gavarres. En primer lloc, perquè, a diferència de les reserves dels altres senyors de la vall d'Aro, tenia una casa associada, l'anomenada "domus" de les Eroles, situada al mateix lloc, o en un de molt proper, on actualment hi ha el mas Eroles i l'ermita del Remei. I, en segon lloc, perquè les dimensions d'aquesta reserva encara eren força considerables al segle XV i no s'observa pràcticament cap tipus d'intent de fraccionar-la ni d'establir-la en emfiteusi,¹⁵ a diferència del que passà tant a les altres senyories de la vall com arreu d'Europa.

Un inventari de l'any 1408 permet conèixer mínimament com era aquesta casa i demostra l'extensió considerable de les seves terres.¹⁶ El document descriu que en aquell moment hi havia sembrades, "a custum de bons lauradós", 24 mitgeres de forment i 24 més d'ordi a les terres més prope-

¹⁴ Moltes monografies i diversos treballs de síntesi reflecteixen aquest procés. Pel cas francès, vegeu: G. BOIS, "Noblesse et crise des revenus seigneuriaux en France aux XIVe et XVe siècles: essai d'interprétation", dins PH. CONTAMINE (ed.), *La Noblesse au Moyen Age. XIe-XVe siècles*, Presses Universitaires de France, París, 1976, p. 219-233, i PH. BRAUNSTEIN, "Panorama de la economía francesa a finales de la Edad Media", dins F. SEIBT i W. EBERHARD (ed.), *Europa 1400. La crisis de la baja Edad Media*, Crítica, Barcelona, 1992, p. 155-166. Pel cas anglès, vegeu: CH. DYER, "A Redistribution of Incomes in Fifteenth-Century England?", dins *Past & Present*, núm. 39, Oxford University Press - The Past and Present Society, Oxford, 1968, p. 11-33, J. N. HARE, "The Demesne lessees of Fifteenth-Century Wiltshire", *Agricultural History Review*, núm. 29.1, British Agricultural History Society, Exeter, 1981, p. 1-15, K. SCHNITH, "El debate sobre el cambio social en la Baja Edad Media inglesa", dins F. SEIBT i W. EBERHARD (ed.), *Europa 1400...*, p. 143-156, B. M. S. CAMPBELL, K. C. BARTLEY, i J. P. POWER, "The Demesne-Farming Systems of Post-Black Death England: A Classification", *Agricultural History Review*, núm. 44.2, British Agricultural History Society, Exeter, 1996, p. 131-179, i J. N. HARE, "The Bishop and the Prior: demesne agriculture in medieval Hampshire", *Agricultural History Review*, núm. 54.2, 2006, p. 187-212.

¹⁵ De fet només hem documentat la concessió emfitèutica d'una única peça de terra de la reserva. L'any 1430 l'abat Pere Sort va establir-ne 6 vessanes a Joan Medir, pagès de Santa Cristina d'Aro, a canvi d'una entrada d'un parell de capons i d'un cens anual de 55 sous: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 748, (12-IV-1430). Per algun motiu, en un moment indeterminat aquesta mateixa peça va ser retornada al monestir, però l'any 1450 l'abat d'aleshores, Bernat de Torroella, la va tornar a establir, aquest cop al moliner Nicolau Pol, també de Santa Cristina, sota la prestació del mateix cens anual i a canvi d'una entrada consistent en una cistella de cireres: ACA, Hisenda, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1703, f. 64r-64v.

¹⁶ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 702, doc. solt núm. 59, (16-II-1408).

res a l'edifici i també esmenta, però de forma molt imprecisa, que hi havia unes altres terres pendents de rostollar i, encara, unes altres sense cultivar, probablement en el guaret propi de la rotació biennal. Aquestes quantitats de cereals sembrats són molt elevades, no només en el context d'una reserva senyorial del segle XV, sinó també en el context de qualsevol explotació agrària del nord-est català i són una mesura indirecta però diàfana de les dimensions notables que devia tenir la reserva del monestir a la vall.¹⁷ A més, permeten constatar que els cereals panificables eren el tipus de cultiu predominant a la "jovaria", el producte principal que el monestir pretenia obtenir-hi. Tanmateix, no eren l'únic. Disposem de referències, més fragmentàries i indirectes però igualment vàlides, que indiquen que la reserva també tenia una horta on s'hi cultivaven llegums i hortalisses, que també hi havia aviram,¹⁸ un colomar¹⁹ i que s'hi practicava un cert grau de ramaderia.²⁰

Pel que fa a la casa que hi havia a la reserva, la "domus" de les Eroles, l'inventari del 1408 no permet saber si era un edifici gaire gran, però en deixa entreveure l'estructura, que recorda molt a la dels masos de la vall d'Aro.²¹ Tenia una notable divisió interna de l'espai en una sèrie d'àmbits destinats a la vida quotidiana de les persones que hi vivien i en uns altres destinats

¹⁷ Per situar-ho degudament, si donem per bons els rendiments mitjans de 4 o 5 grans obtinguts per llavor sembrada que s'han calculat a la major part d'Europa al final de l'Edat Mitjana, tenim que els sembrats de la reserva haurien proporcionat aquell any unes collites d'entre 100 i 120 mitgeres de forment i aproximadament el mateix en el cas de l'ordi. D'altra banda, podem estimar la collita de forment de la parròquia de Santa Cristina d'Aro, a partir de les dades proporcionades pel delme durant el primer terç del segle XV, en unes 700 mitgeres. Per tant, si aquests càlculs són correctes, a la reserva del monestir es podria produir una setena part de tot el forment de la parròquia. Això ja dona una pista força clara que devia tenir una extensió considerable. Sobre el rendiment de les llavors, vegeu: A. FURIÓ, "L'utilitatge i les tècniques", dins J. M. SALRACH (Coord.), *Història agrària dels Països Catalans. Volum II: Edat Mitjana*, Fundació Catalana per a la Recerca, 2004, p. 342-343. Sobre les xifres del delme de Santa Cristina d'Aro, vegeu *infra*, capítols 2.3.2 i 2.3.3 i taula 30.

¹⁸ L'any 1428 Pere Gotes, qui treballava les terres de les Eroles, pagà, entre d'altres coses, 13 mitgeres de llobins, 4 mitgeres de veces i 11 parells de gallines com a impostos al subcol·lector reial: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1034, (28-V-1428).

¹⁹ L'any 1417 l'abat del monestir es queixava amargament en una lletra del robatori de tots els coloms del colomar que tenia a la reserva: "lo colomer de la abbadia qui s'apella de les Eroles an robat de tot en tot, que no-y ha romàs colom, ne gran ne poch, ne veyll ne novell, que tot se'n ho an portat": AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 728, doc. solt núm. 1, (14-IX-1417).

²⁰ L'any 1426 l'abat del monestir posà el bestiar que tenia a la seva reserva de les Eroles, juntament amb altres béns, com a garantia d'un préstec que li féu un habitant de Sant Feliu de Guíxols: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 742; dimarts, 10-XII-1426).

²¹ Sobre l'arquitectura i la distribució dels espais dels masos de la vall d'Aro, vegeu: X. MARCÓ I MASFERRER, *Homes, dones i masos de la vall d'Aro a la segona meitat del s. XV. Aproximació prosopogràfica a una comunitat rural en temps de guerra i de revolta*, Treball de Recerca de doctorat inèdit, 2007, p. 99-102.

a funcions de magatzem agrícola. Comptava, en el primer cas, amb una petita entrada, amb una cuina equipada amb un forn per coure el pa, un menjador on hi cabien dues taules i una cambra que feia la funció de dormitori. Per altra banda, també posseïa un graner on hi havia, en aquell moment, tres cofres per guardar el gra i dos coves per transportar les garbes. Igualment, també disposava d'una pallissa per emmagatzemar la palla, d'un celler en el qual hi havia dues bótes i d'una cort que en aquell moment era descoberta i mig enderrocada. Per tant, en termes generals, era un edifici equipat amb el necessari, en el context del segle XV, per viure-hi i per explotar les terres de la reserva del monestir.

En efecte, l'existència d'aquesta casa a la reserva es devia a les seves particulars formes d'explotació. A diferència de les reserves dels altres senyors territorials de la vall d'Aro, més petites i conreades únicament a través de les prestacions en treball dels pagesos de les tinences, com veurem en els propers capítols, la del monestir era treballada principalment per un "*joarius*" i la seva família, els quals vivien a la "*domus*" de les Eroles. L'abat -o els arrendataris de les seves rendes- col·locaven una família a la casa de la reserva perquè en menés i dirigís l'explotació. Malauradament, desconeixem quines eren les condicions de treball concretes que s'establien entre el joer i l'abat durant el segle XV, ja que no hem localitzat cap contracte d'explotació de la reserva, però per una sèrie de referències esparses sospitem que podien ser força variables segons el moment. Així, durant la primera meitat del segle van predominar els contractes de curta durada, fins al punt que, en aquest període, s'hi succeïren un mínim de cinc joers diferents: Antoni Pedrer al final del s. XIV,²² Antoni Fort àlies Agustí al començament de la dècada de 1410,²³.

Ramon Daviu i la seva muller Francesca Cifra al final de la mateixa i a l'inici de la següent,²⁴ Pere Gotes entre 1428 i 1429²⁵ i Nicolau Rovira i la seva muller Caterina Provençal a mitjan de la dècada de 1430.²⁶ En canvi, durant la segona meitat del segle aquesta tendència canvià radicalment, potser perquè el monestir buscava més estabilitat en l'explotació de la reserva, i durant un llarg període de temps, comprès entre 1456 i 1492, hi hagué la mateixa família al

²² Un document de l'any 1395 diu que era oriünd de Llagostera però que, en aquell moment, residia a la "*joeria*" de les Eroles: ADG, Arxius incorporats, Seu, Pergamins Sagristà Major, núm. 599, (16-III-1395).

²³ El documentem cobrant un salari per la seva feina a la reserva l'any 1411: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 49, (3-III-1411).

²⁴ Apareixen per primer cop com habitants de la "*joaria*" de les Eroles el març del 1419 i, per darrera vegada, el juliol del 1421, quan Francesca va fer testament: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 731, (7-III-1419), i vol. 63, doc. solt núm. 26, (7-VII-1421).

²⁵ El març del 1428 és citat com a "*tenenti domum et terras de Arolis*" i el documentem com a tal, almenys, fins el setembre de l'any següent: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1034, (28-V-1428), i vol. 747, (30-IX-1429).

²⁶ El juny del 1435, en el testament de Caterina, hi llegim que ella i el seu marit eren els habitants de la "*domo*" de les Eroles: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 752, (10-VI-1435).

²⁷ La primera referència de Joan com a joer de les Eroles és del setembre del 1456, quan féu de testimoni en una compravenda, i la darrera, de l'agost del 1492, quan ell mateix comprà el mas Mola de Santa Cristina d'Aro: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 212, (5-IX-1456), i vol. 9, f. 29r-31r, (10-VIII-1492).

capdavant de les Eroles, la que encapçalava Joan Solà.²⁷ Més enllà de la durada dels contractes, però, també hi havia variacions en les altres condicions d'exploració. En algunes ocasions, els joers, simplement, treballaven les terres de la reserva a canvi d'un salari i lliuraven totes les collites a l'abat -o als arrendataris de les seves rendes. És el cas, per exemple, d'Antoni Fort àlies Agustí, qui l'any 1411 rebé de l'arrendatari de les rendes de l'abadia 1.292 sous i 6 diners "*pro solidata totius temporis (...) quo steti in Joharia de les Arolis*".²⁸

Ignorem la durada exacta d'aquest període de temps però, donada l'elevada quantitat del seu salari, és indubtable que englobava uns quants anys. De totes maneres, creiem que el treball a canvi d'un salari no era la forma d'exploració més habitual de la reserva del monestir. Ho era molt més, d'habitual, l'arrendament temporal a parts de fruits. És a dir, l'abat del monestir arrendava durant un cert temps la seva reserva a un joer, el qual viuria a la casa de les Eroles, en treballaria les terres i es quedaria una part de les collites a canvi de donar-ne l'altra part a l'abat juntament amb una determinada quantitat de diners. Un exemple paradigmàtic d'aquest sistema és el protagonitzat pel joer Pere Gotes, al qual veiem en un document del 1429 pagant a l'abat, duna banda, 19 mitgeres de forment, 5 de mestall i 5 més d'ordi, segons la mesura de Sant Feliu de Guíxols, i, de l'altra, 293 sous i 4 diners corresponents a dos dels tres terminis anuals que havia de satisfer per tenir arrendada la reserva del monestir.²⁹ Aquest sistema d'exploració, que el monestir de Sant Feliu ja utilitzava al segle XIV en altres reserves que tenia a la diòcesi de Girona,³⁰ és molt similar a les formes primerenques de masoveria que, en determinades circumstàncies, es comencen a documentar al nord-est català a la Baixa Edat Mitjana i que solen incloure la concessió temporal d'una exploració agrícola a canvi d'una porció de les collites i d'un pagament monetari.³¹ En el cas concret de la "*jovaria*" de

²⁸ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 713, (28-XII-1411). D'altra banda, documentem un altre cas que, de forma indirecta, esmenta el treball del joer de la reserva a canvi d'un salari: l'any 1450 l'abat Bernat de Torroella cedí totes les rendes de la "*jovaria*" al seu pare i, per tal que aquests ingressos li restessin nets, es comprometé a "*sustinere*" -és a dir a pagar el salari- "*joverium et omnes alias et singulas personas dicte domui de Erolis pertinentes et necessarias et omnia et singula familia dicti joherii*": ACA, Hisenda, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1703, f. 65r-65v, (17-VI-1450).

²⁹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 747, (30-IX-1429).

³⁰ Vegeu els casos citats a: X.MARCÓ I MASFERRER, "El monestir de Sant Feliu de Guíxols...", p. 8-9.

³¹ L. DONAT PÉREZ, "*Contractes ad laborationem* i establiments de masos després de la Pesta Negra (1349)", dins R. CONGOST i L. TO (eds.), *Homes, Masos, Història. La Catalunya del nord-est* (segles XIX), ILCC i Publicacions de l'Abadia de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999, p. 125-149; R. CONGOST, P. GIFRE, E. SAGUER i X. TORRES, "L'evolució del contracte de masoveria (Girona, s. XVXVIII)", dins R. CONGOST i L. TO (eds.), *Homes, Masos...*, p. 269-297. Fins i tot, a nivell filològic es pot veure la semblança del sistema d'exploració de la reserva del monestir amb la masoveria: la paraula llatina "*jovarius*" amb què la documentació designa els habitants de la casa de les Eroles deriva cap al vocable del català antic "joer", que és equivalent, segons el diccionari Alcover-Moll, a masover: A. M. ALCOVER i B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, Editorial Moll, Palma de Mallorca, 1993, vol. 6, p. 760.

les Eroles, malauradament, ens falten algunes dades per comprendre del tot el funcionament d'aquests contractes. No sabem, per exemple, quin percentatge de la collita exigia l'abat al joer ni qui dels dos havia de pagar la llavor a l'hora de sembrar. Sobre el que sí que tenim indicis és que l'abat havia de pagar determinades despeses extres, com per exemple l'arranjament de les relles de les arades³² o el salari del personal eventual que hi feia unes determinades feines concretes com ara netejar les impureses dels grans de les collites.³³

La majoria de joers que visqueren a la casa de les Eroles i menaren la reserva del monestir durant el segle XV eren cabalers de masos procedents de parròquies properes a Santa Cristina d'Aro. El fet de ser fills segons, donat el sistema predominant de l'hereu únic, implicava que haguessin de marxar de la llar paterna per casar-se i, si no podien entrar en un altre mas per la via matrimonial, l'opció d'ocupar-se de la reserva del monestir els podia ser interessant. I, des del punt de vista del monestir, aquests cabalers, pel fet d'haver nascut a pagès i haver après les tècniques de conreu al costat dels seus pares, resultaven una mà d'obra qualificada molt apreciada per fer-se càrrec de l'explotació de les Eroles. D'entre els joers enumerats més amunt, podem provar que molts responien exactament a aquest perfil. Per exemple, Francesca Cifra, muller del joer Ramon Daviu, era nascuda al mas Cifra de la parròquia de Santa Agnès de Solius,³⁴ i el joer Pere Gotes, per la seva banda, era oriünd del mas Gotes de Santa Cristina d'Aro, del qual n'havia eixit l'any 1427.³⁵ El mateix Joan Solà, qui estigué a les Eroles durant gairebé quaranta anys, també era cabaler d'un mas, el Solà, tot i que, en el seu cas, era força més llunyà, concretament de la parròquia de Santa Maria de Tagamanent, situada a l'actual comarca del Vallès Oriental.³⁶ La trajectòria vital de Joan és francament interessant i, d'alguna manera, demostra que l'explotació de la reserva a parts de fruits entre l'abat i el joer, deixava prou marge de beneficis al segon per ascendir socialment. Malgrat uns inicis una mica complicats -en els quals patí la mort de la seva primera muller³⁷ i tingué disputes

³² Per exemple, l'any 1411 l'arrendatari de les rendes de l'abat pagà el manescal Joan Fabra, de Sant Feliu de Guíxols, la quantitat de 132 sous per haver arreglat les "*reyas de las Arolas*" i per haver ferrat els muls que transportaven llenya al forn del monestir: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 49, (3-III-1411).

³³ L'abril del 1412 l'abat Galceran pagà 300 sous a "*illius mulieribus que cercolarunt sive munda-verunt expleta domus nostre de Arolis*": AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 734, (30-IV-1412).

³⁴ Gràcies al seu testament, sabem que era filla del tinent d'aquest mas, Berenguer Cifra, i germana de l'hereu, Simó: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 63, doc. solt núm. 26, (7-VII-1421).

³⁵ En efecte, aquell any sortí del mas patern després de pagar el preceptiu mal ús de la remença, concretat en 55 sous, al que fins aleshores havia estat el seu senyor, el sagristà del monestir de Sant Feliu de Guíxols: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 745, (27-X-1427).

³⁶ Ho sabem perquè l'any 1485 Joan i el seu fill Gaspar Solà renunciaren a tots els drets que poguessin tenir sobre el mas Solà per raó de parentiu amb els seus antics propietaris i els cediren a un tal Segimon Coll: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 784(2), (27-I-1485).

³⁷ La seva muller Maria féu testament l'agost del 1460: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1054, (18-VIII-1460). Encara no un any després Joan s'havia tornat a casar amb una tal Eulàlia, a la qual firmà una àpoca parcial del dot el maig del 1461: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 83,(2-V-1461).

per diferents raons amb clergues,³⁸ veïns de Santa Cristina d'Aro³⁹ i, fins i tot, amb l'abat del monestir sobre les condicions de treball de la reserva⁴⁰-, l'explotació a parts de fruits de les Eroles li permeté acumular prou capital per invertir-lo en la compra d'edificis al nucli de Castell d'Aro⁴¹ i de peces de terra.⁴² Pogué començar a reunir, doncs, un patrimoni propi que arrodoní amb la compra del domini útil del mas Mola -i del mas Savard, que hi era agregat- de Santa Cristina d'Aro a Bernat Salitja l'any 1492 per 1.250 sous.⁴³ Aquesta darrera adquisició, que motivà que abandonés l'explotació de la reserva del monestir i es traslladés a viure els darrers dies de la seva vida al mas,⁴⁴ va canviar el seu estatus: havia passat de ser una mena de masover, de no tenir un patrimoni propi, a ser un propietari útil, un pagès de mas. La seva trajectòria ascendent, fins i tot, tingué continuïtat en la generació següent i fou culminada pel seu fill Gaspar Solà. Joan li heretà el mas Mola, però, a més, Gaspar s'havia casat amb Francina Eimeric, la pubilla del mas Martí de Crota, de la parròquia de Santa Cristina d'Aro, i això el convertí al començament del segle XVI en el pagès amb el patrimoni més gran que coneixem de tota la vall d'Aro: els masos Mola, Savard i Martí sumaven una extensió total de

³⁸ L'agost de l'any 1466 tingué un procés judicial amb el prevere de Santa Cristina Francesc Ponç qui li reclamava el pagament de la tasca d'una peça de terra. Joan declarà desconèixer que havia de fer aquest pagament però el jutge de Sant Feliu de Guíxols el condemnà a fer-ho: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 920, (25-VIII-1466).

³⁹ El desembre del 1467 Caterina Revell, senyora útil del mas Revell de Santa Cristina, el denuncià a la cort de Sant Feliu acusant-lo d'haver-li cremat un prat i uns arbres. Ignorem com acabà aquest assumpte: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 88(1), (5-XII-1487).

⁴⁰ El juny del 1460 Joan Solà i l'abat Bernat de Torroella nomenaren uns àrbitres perquè tenien una sèrie de controvèrsies sobre el "*regimine dicte jovarie*" o, el que és el mateix, sobre "*lo tenir de la dita casa*". Malauradament, no coneixem quines eren les condicions concretes que motivaren el conflicte entre el joer i l'abat ni quina fou la seva resolució: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 81, (3-VI-1460).

⁴¹ L'any 1457 comprà per 500 sous una "*domum*" i un verger a Castell d'Aro al teixidor Pere Aldrich: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 213, (20-II-1457). L'any 1481 permutà aquest edifici amb el ciutadà de Girona Joan de Terrades a canvi d'un altre edifici de Castell d'Aro -que havia estat el capmàs del mas

Terrats-, d'un altre verger i d'un bosc: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 783, (10-IV-1481).

⁴² Hem pogut documentar en els registres notariais fins a 4 compres de peces de terra fetes per Joan Solà: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 89, (19-I-1471), vol. 782, (8-VI-1478) i (6-II-1479), vol. 783, (19-III-1481).

⁴³ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 9, f. 29r-31r.

⁴⁴ L'any 1493 ja havia abandonat la "*jovaria*" de les Eroles i, de fet, sembla que la seva sortida de la reserva no fou gaire amistosa amb l'abat del monestir. L'abat li féu unes "*certes demandes*" - desgraciadament no especificades en el document- que foren arbitrades i el desembre d'aquell any es sentencià que Joan, en esmena i satisfacció de les obligacions que tenia envers l'abat per l'explotació de les Eroles, li havia de donar una vinya i pagar-li 2 pacífics d'or: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 97, doc. solt núm. 20, (18-XII-1493).

262 vessanes (57,3 ha.).⁴⁵ És evident, doncs, que les condicions amb què Joan Solà menà la reserva del monestir a la vall d'Aro foren realment avantatjoses. Probablement, en el context de dèficit demogràfic de la segona meitat del segle XV, el monestir, necessitat d'una família que treballés la seva extensa reserva, no li pogué imposar unes condicions gaire dures. I, en conseqüència, la família de Joan Solà, després d'haver-hi treballat durant quaranta anys, havia pogut prosperar notablement.

En tot cas, el joer i la seva família no eren els únics que treballaven a la reserva del monestir. En els moments de més feina del calendari agrícola els pagesos propietaris útils dels masos de l'abat del monestir de Santa Cristina d'Aro estaven obligats a fer-hi una sèrie de prestacions en treball, igual com passava a la majoria de reserves senyoriales.⁴⁶ Cada tinent de mas havia de fer unes determinades feines a la reserva, cada any, durant uns dies concrets. Aquestes feines i la seva durada ja estaven plenament fixades i estipulades a la Baixa Edat Mitjana. El capbreu de les possessions del monestir de l'any 1478 recull la quantitat de jornals de treball que els tinents de cada mas havien de fer a la reserva. Ho hem resumit a la taula 2. Cada pagès havia de dedicar, generalment, entre 4 i 6 dies anuals a fer aquestes feines. En total, sumant totes les prestacions que havien de fer tots els masos de Santa Cristina i de Fenals, el monestir rebia anualment 37 joves -jornades llaurant la terra-, 35 tragines -jornades fent serveis de transport de fems, garbes o raïms- 17,5 batudes -jornades batent el gra- 0,3 cavades -jornades cavant la vinya- i 0,3 veremes⁴⁷ -jornades recollint el raïm- a la "jovaria" de les Eroles. Com es pot veure, aquestes prestacions es relacionaven majoritàriament amb el conreu dels cereals i s'havien de fer en els moments àlgids del cicle d'aquest cultiu. És a dir, en els moments de la sembra del gra -les joves- i de la seva collita -les tragines i les batudes. Al

⁴⁵ Més de la meitat dels pagesos de mas de la vall d'Aro del segle XV tenien uns patrimonis situats entre les 45 i 90 vessanes (10-20 ha.). La diferència amb el de Gaspar Solà és, doncs, molt gran: X. MARCÓ I MASFERRER, "La diferenciació pagesa a la Catalunya baixmedieval: la revisió del cas de la vall d'Aro", dins *Estudis d'Història Agrària*, núm. 21, Publicacions i Edicions de la UB, Barcelona, 2008, p. 134-135. La relació de terres de Gaspar Solà es pot veure en un capbreu de la Pabordia de Juliol: ACG, Pabordia de juliol, capbreu 1506, f. 62r-70r.

⁴⁶ Les prestacions en treball per part dels pagesos de les tinences eren la forma més comuna d'explotació de les reserves senyoriales arreu d'Europa. Se'n pot veure un balanç interessant en els següents treballs: F. BRUNEL, "La France des corvées. Vocabulaire et pistes de recherche", dins M. BOURIN i P. MARTÍNEZ SOPENA (eds.), *Pour une anthropologie du prélèvement seigneurial dans les campagnes médiévales (XIe-XIVe siècles). Réalités et représentations paysannes*, Publications de la Sorbonne, Paris, 2004, p. 271- 290; W. DAVIES, "Labour Service in Brittanic Areas", dins M. BOURIN i P. MARTÍNEZ SOPENA (eds.), *Pour une anthropologie...*, p. 321-335; F. PANERO, "Le corvées nelle campagne dell'Italia settentrionale: prestazioni d'opera", dins M. BOURIN i P. MARTÍNEZ SOPENA (eds.), *Pour une anthropologie...*, p. 365-380.

⁴⁷ La forma de comptar les cavades i les veremes mereix una explicació: aquests 0,3 no es refereixen a un terç de jornada sinó al fet que el tinent del mas que les havia de fer, el mas Salamó de Fenals, no les prestava anualment sinó un cop cada tres anys: "*in tercio anno unam cavatam et unam veymatam*": AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1166, f. 146v.

novembre i al juny, doncs, quan el joer de les Eroles i la seva família tenien més feina, rebien l'ineestimable ajuda d'un notable contingent d'homes procedents dels masos del monestir. Aquests homes, a més, i això era la base de la rendibilitat de les reserves senyorials, treballaven gratuïtament⁴⁸ perquè aquestes prestacions en treball formaven part de les condicions de tinença dels seus respectius masos.

En resum, la "jovaria" de les Eroles del monestir de Sant Feliu era una reserva senyorial amb unes diferències sensibles respecte a les de bona part d'Europa al segle XV. No va ser alienada sinó que es va mantenir gairebé intacta, amb una superfície que devia ser considerablement extensa. Per això, tot i la situació socioeconòmica francament complicada per a la supervivència d'aquest tipus d'explotacions, encara proporcionava uns ingressos elevats al monestir.⁴⁹ L'altra dissemblança, en el context de les reserves senyorials de la vall d'Aro, és que tenia una casa, la "domus" de les Eroles, en la qual viva un jover i la seva família. Aquests eren els encarregats de treballar-ne les terres, molt sovint en un règim semblant a les formes primerenques de masoveria; és a dir, a partir de contractes temporals i a canvi d'una part de les collites i d'un pagament monetari. A la feina regular de la família del joer s'hi sumaven, en determinats moments de l'any, les prestacions temporals de treball que hi havien de realitzar, forçosament, els tinents dels masos de Santa Cristina d'Aro que eren del monestir. La participació gratuïta d'aquests pagesos de mas en l'explotació de la reserva, comuna a la majoria de dominis senyorials medievals, si bé era puntual i tenia un nombre de dies limitats, permetia al monestir estalviar-se nombrosos salaris en els moments de més feina i, per tant, la feia més rendible.

⁴⁸ L'única contrapartida que els pagesos rebien del monestir per aquestes prestacions en treball a la reserva era la manutenció en menjar i beguda durant els dies en què les realitzaven. L. To ho documenta a la segona meitat del segle XIV: L. TO FIGUERAS, "Estrategias familiares y demografía: una aproximación a partir de las fuentes catalanas", dins *Demografía y Sociedad en la España Bajomedieval. Aragón en la Edad Media, Sesiones de trabajo. Seminario de Historia Medieval*, Universidad de Zaragoza, 2002, p.149.

⁴⁹ L'any 1416, per exemple, els ingressos que l'abat obtenia de la reserva suposaven una quarta part de tots els que obtenia del seu domini territorial a la parròquia de Santa Cristina d'Aro. Aquell any, rebé 2.500 sous de tot el seu domini en aquella parròquia, dels quals 660 corresponien a la "jovaria" i els 1.840 restants, als altres elements que constituïen la seva senyoria. Ho constatem a partir de dues èpoques dels arrendaments d'aquests ingressos, que es feren per separat: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 727, (13-IV-1417), i vol. 724, (16-VI-1416).

1.2 Els masos i les terres del monestir

Malgrat que la reserva de les Eroles tenia una extensió remarcable, no suposava la major part del domini territorial del monestir de Sant Feliu de Guíxols a la vall d'Aro. Com hem dit abans, la part més extensa la constituïen les tinences emfitèutiques, és a dir, les porcions de terra cedides a famílies pageses en virtut del contracte agrari anomenat establiment emfitèutic. L'emfiteusi era un tipus de cessió de la terra que tenia el seu origen en el dret romà i que, després de la seva reintroducció vers el segle XIII, va ser omnipresent a la Catalunya Vella fins pràcticament el segle XIX. Les seves característiques fonamentals eren el caràcter perpetu de la cessió i el fet que, a la pràctica, desdoblava la propietat de la terra en dos nivells: d'una banda, el domini directe, la propietat superior que pertanyia al senyor -en aquest cas al monestir de Sant Feliu; i, de l'altra, el domini útil, la propietat inferior que tenien els pagesos. Per tant, quan el monestir establia emfitèuticament un mas a una família pagesa, aquest passava a formar part del patrimoni útil de la família i en podia disposar amb una certa llibertat: el podia traspasar hereditàriament d'una generació a l'altra, podia conrear-ne les terres del què volgués i també el podia vendre. El domini útil garantia aquests drets als pagesos sempre i quan respectessin les prerrogatives que el domini directe donava al senyor. En efecte, el monestir havia de rebre una sèrie de censos anuals i també disposava del dret de fadiga (si un pagès decidia vendre el domini útil d'un mas o d'una terra i ja havia trobat comprador, el monestir tenia 30 dies per exercir un dret de tempteig i quedar-s'ho ell pel mateix preu) i del dret de cobrar lluïsmes (un percentatge del preu de venda que percebia el monestir si no exercia el dret de fadiga).⁵⁰

Les tinences estàndard que el monestir de Sant Feliu tenia cedides en emfiteusi estaven organitzades en masos. Els masos, des del punt de vista pagès, eren unitats d'explotació agrària de tipus familiar però, des del punt de vista senyorial, eren les unitats principals de percepció de rendes i d'enquadrament de la pagesia. Permetien unificar les diferents parcel·les de terra sobre les quals el monestir hi tenia drets i vincular-les a una família de pagesos determinada. En conseqüència, cada mas era ocupat per una família que en posseïa el domini útil, en treballava les terres i, a canvi, en pagava una sèrie de censos al monestir.⁵¹ El cas és que el monestir de Sant Feliu va ser el principal senyor de masos de tota la vall d'Aro. Al començament del segle XV posseïa el domini directe d'un total de 60 masos al vessant sud de les Gavarres: 43 a la parròquia de Santa Cristina d'Aro, situats especialment als veïnats de l'Església, de Malvet

⁵⁰ Sobre els drets emfitèutics al segle XV, és molt útil la consulta de la compilació que el jurista medieval Tomàs Mieres va fer del dret consuetudinari de les terres gironines: A. COBOS FAJARDO (ed.), *Costums de Girona de Tomàs Mieres*, CCG edicions, AHRCG i ILCC, Girona, 2001, p. 122-129 i 152-153.

⁵¹ Sobre aquesta funció del mas, vegeu: E. MALLORQUÍ I GARCIA, "El mas com a unitat d'explotació agrària. Repàs dels seus orígens", dins L. TO, J. MONER i B. NOGUER, *El mas medieval a Catalunya*, Quaderns, 19, Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, Banyoles, 1998, p. 45-64, i L. TO FIGUERAS, "Le mas catalan du XIIe siècle: genèse et évolution d'une structure d'encadrement et d'asservissement de la paysannerie", dins *Cahiers de Civilisation Médiévale*, 142, 1993, p. 151-177.

i del Vilar; 9 a la parròquia de Santa Maria de Fenals; i 8 més a la parròquia de Sant Martí de Romanyà. Cal reconèixer, però, que en aquell moment no tots aquests masos pertanyien a la mateixa unitat administrativa dins el monestir. Els masos de Romanyà eren del domini del cambrer, mentre que els de Fenals eren de l'abat i els de Santa Cristina majoritàriament també eren de l'abat excepte sis, que eren del sagristà. Posteriorment, a la dècada de 1440, com ja hem dit, tots els masos del cambrer i del sagristà van passar a ser de l'abat. En tot cas, el monestir, en conjunt, va patir una reducció dràstica del nombre de masos habitats al llarg del segle XV. Així, a l'alçada de 1500 ja només n'hi restaven 30, és a dir, la meitat que cent anys abans. Per parròquies, a Santa Cristina només n'havien quedat 24, a Fenals únicament 3 i a Romanyà, 3 més. (cf. taules 6, 7 i 8). Aquestes xifres corroboren que el fenomen dels masos deshabitats, dels anomenats masos rònecs, iniciat amb la Pesta Negra de 1348, va perdurar més enllà del segle XIV estenent-se al llarg del segle XV, principalment a les seves primeres dècades. Hi ha diferents causes que podien provocar la desaparició d'un mas. En alguns casos es podia deure a la mort sense descendència dels tinents,⁵² mentre que altres vegades podia ser fruit d'una renúncia per traslladar-se a viure en un altre lloc⁵³ o, fins i tot, d'una fallida econòmica de la família pagesa pels deutes contrets, entre d'altres qüestions. Fos quina fos la causa, la dèbil densitat demogràfica de l'època feia molt difícil al monestir de trobar altres famílies a qui establir els masos que havien quedat deshabitats en les condicions habituals i, per això, esdevenien rònecs definitivament. Més endavant analitzarem amb més profunditat els factors que provocaren l'abandonament de molts masos, així com també les conseqüèn-

⁵² El mas Bru de la parròquia de Fenals és un clar exemple d'aquest tipus de casos. Entre els anys 1410 i 1411 el seu tinent, Jordi Bru, morí sense descendència -la seva filla Francesca havia mort prèviament- i la seva vídua, Antònia Vilanova, abandonà el mas per tornar a la llar paterna, el mas Vilanova de Santa Cristina, i després es tornà a casar amb un mariner de Sant Feliu de Guíxols. Els drets de la propietat útil del mas passaren a una tal Alamanda, possiblement una germana del difunt Jordi Bru, però com que aquesta ja estava casada amb Bernat Pallí, tinent del mas Pallí de Calonge, el mas Bru quedà deshabitat: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 735, (27-VI-1411), vol. 962, (23-IX-1411), i vol. 718, (9-XII-1413).

⁵³ L'any 1426 Pere Guerau àlies Riembau i la seva família, tinents del mas Guerau de Romanyà, renunciaren al mas perquè es volien traslladar a viure a Calonge. El senyor directe del mas, el cambrer del monestir, no pogué trobar ningú a qui establir el mas i, per evitar que quedés abandonat, tres anys més tard forçà la família Guerau a un pacte: a canvi de concedir-los la redempció de la servitud, necessària per poder abandonar el mas, els el tornà a establir en unes condicions especials. Com que ja havien marxat a Calonge, no caldria que hi visquessin però abans de deu anys Pere Guerau hauria d'heretar-lo a un dels seus fills i aquest hi hauria de residir i prestar-ne les servituds consuetudinàries; mentrestant, pagarien un cens anual de 2 sous en recompensa de les servituds i també tots els censos proporcionals a la collita i les altres prestacions habituals del mas. Tanmateix, no sembla que aquesta mesura fos efectiva: no hi ha constància documental que, al final, Pere heretés el mas a cap dels seus fills i, en conseqüència, va quedar abandonat: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 743, (27-II-1426), i vol. 748, (21-XII-1429).

cies negatives d'aquest fenomen per a les arques senyorial i les concessions que hagueren de fer, tant el monestir com els altres senyors territorials de la vall d'Aro, per esmorteir-ne mínimament l'impacte.⁵⁴

Com hem dit, els masos eren la principal unitat de percepció de rendes del monestir. Cada mas havia de prestar-li, cada any, tot un seguit de censos generals, que podem conèixer gràcies a un capbreu de les possessions del monestir a la vall d'Aro de l'any 1478 que recull les declaracions de 28 masos.⁵⁵ En aquest capbreu, al final de les declaracions de les diverses peces de terra de cada mas, hi havia un enunciat del tipus "*pro quoquidem manso, terris, honoribus et possessionibus illius predictis, facio et facere teneor* (el pagès tinent del mas) *vobis* (a l'abat) *et dicto monasterio, anno quolibet, de censu*"⁵⁶ i a continuació aquests censos hi eren enumerats. A grans trets, els podem englobar en tres conjunts: una sèrie pagaments fixos en espècie, uns pagaments fixos en diner i, finalment, diverses prestacions en treball a favor del monestir. Els censos fixos en espècie proporcionaven anualment al monestir una petita quantitat de cereals panificables. Sumant els pagaments dels 28 masos, rebia 4,19 quarteres i 3,5 mesures de forment i 1,58 quarteres i 13,5 mesures d'ordi, tot segons la mesura de Sant Feliu de Guíxols.⁵⁷ Les mesures de capacitat de grans a l'època medieval variaven considerablement d'un lloc a l'altre, però sabem que al segle XVI la quartera de Sant Feliu podia equivaler a uns 32,134 litres;⁵⁸ pel que fa a la unitat anomenada "*mensuram*", lamentablement no en coneixem l'equivalència, tot i que segur que era un divisor de la quartera. A banda del forment i l'ordi, uns altres censos en espècie que percebia eren productes derivats del bestiar dels masos, que en total sumaven 276 ous, 42 gallines, 6 capons, 4 polls, 3 porcs i 4,5 pernills. Hem classificat tots aquests censos en espècie i les quantitats que havia de pagar cada mas a la taula 3.

Els censos fixos en moneda pagats pels masos al monestir, i que hem recollit a la taula 4, proporcionaven en total la petita quantitat de 89 sous anuals. Més de la meitat d'aquests diners, concretament 47 sous i 4 diners, eren pagats, simplement, en concepte d'un cens genèric, però la resta eren prestats per altres motius. Per exemple, en substitució d'altres censos en espècie: el monestir recollia 25 sous i 8 diners de cinc masos que, així, commutaven els per-

⁵⁴ Vegeu *infra*, capítol 6.2.

⁵⁵ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1166.

⁵⁶ Aquest enunciat en concret pertany a la capbreuació del mas Dijous de Santa Cristina d'Aro: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1166, f. 80 v.

⁵⁷ En el capbreu, les quantitats de forment i de civada que havien de pagar els diferents masos estaven expressades en les següents unitats de capacitat: "quarteres", "partidors" i "mesures". A l'hora de fer els recomptes totals d'aquests cereals, hem tingut en compte l'equivalència ben coneguda a la zona de Sant Feliu de Guíxols segons la qual 1 mitgera d'un cereal era igual a 2 quarteres i a 12 partidors (per tant, 1 quartera equivalia a 6 partidors): vegeu C. ALSINA, G. FELIU i L. MARQUET, *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, Barcelona, Curial, 1990, p. 191.

⁵⁸ C. ALSINA, G. FELIU i L. MARQUET, *Pesos, mides...*, p. 371.

nils que antigament li havien de donar;⁵⁹ i el tinent dels masos Provençal i Ferrer, per la seva banda, pagava 2 sous en comptes del delme de la carn.⁶⁰ Finalment, els 14 sous restants eren pagats pels tinents de cinc masos com a rescat de les servituds i els mals usos que solien pesar sobre seu.⁶¹

Les darreres obligacions fixes anuals que el monestir rebia dels tinents dels seus masos eren una sèrie de prestacions en treball, que hem recopilat a les taules 2 i 5. El monestir els forçava a fer una sèrie de feines uns dies determinats de l'any en diferents llocs del seu domini. En primer terme, com ja hem explicat en l'apartat anterior, la majoria havien de treballar a la reserva del monestir, a l'anomenada "*jovalia*" de les Eroles, en els moments del calendari agrícola en què es necessitaven més braços, és a dir, a les èpoques de la sembra, de la sega i de la batuda; en total, segons el capbreu del 1478, el monestir hi rebia un mínim de 37 joves, 35 tragines, 17,5 batudes, 0,3 cavades i 0,3 veremes. En segon terme, quatre tinents de masos també havien de fer, en total, 4,5 jornals anuals d'obres de manteniment i de neteja del rec del molí que el monestir tenia al veïnat de Bufaganyes, l'anomenat molí Nou: "*operas ad scurandum rechum molendini de Buffaganyes*".⁶² I, en tercer terme, el monestir també exigia als tinents dels seus masos de la vall d'Aro que mantinguessin en bon estat les muralles del cenobi; cada any feien 19,5 jornals de neteja del fossat que n'envoltava els murs i 4,7 jornals més per reparar i reconstruir alguns altres dels seus elements defensius, com ara cledisses i permòdols: per exemple, el tinent del mas Mordenyac havia de fer una "*operam ad vallum dicti monasterii*" i també una "*cladissam sive mantallet cum suo permodol ad forciam dicti monasterii*".⁶³

De tots els censos i prestacions fixos anuals que acabem d'enumerar, probablement els més útils o rendibles al monestir eren els darrers. És a dir, les prestacions en treball a la reserva i les obres de manteniment de diferents elements del monestir, ja que li estalviaven de pagar salaris a jornalers. La resta, els censos fixos en espècie i en metàl·lic, eren poc importants i li proporcionaven pocs ingressos. En realitat, eren pagaments gairebé simbòlics que, en molts

⁵⁹ Per aquest concepte, el mas Cateura pagava 6 sous i 8 diners, el mas Malgraner 2 sous i 8 diners, el tinent dels masos Mallola de la Serra, Salom i Duran 1 sou i 4 diners, el tinent dels masos Provençal i Ferrer 9 sous i el tinent dels masos Puig de Bufaganyes i Mallola de Malvet 6 diners.

⁶⁰ El capbreu del 1478 indica que, pel mas Ferrer, pagava aquesta quantitat "*pro decima carnalagii*": AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1166, f. 49r.

⁶¹ Durant bona part de l'Edat Mitjana la submissió a la servitud fou una obligació "*si ne qua non*" per poder posseir el domini útil d'un mas però hi hagué algunes excepcions, com la d'aquests casos, que explicarem més detingudament en el proper apartat, dedicat precisament al tema de la servitud.

⁶² Es tractava del tinent dels masos Mallola de la Serra, Salom i Duran, el tinent del mas Oliver de l'Església, el tinent del mas Pertioles i el tinent dels masos Roquer i Pujaspre. La cita prové de la declaració del primer d'ells al capbreu del 1478: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1166, f. 60v.

⁶³ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1166, f. 40v.

casos, havien quedat fossilitzats des de cent anys enrere o més. I, des del punt de vista dels masos, pagar-los tampoc no era una càrrega excessiva.⁶⁴ Però això no vol dir que el règim senyorial del monestir fos suau, els seus drets sobre els seus tinents no s'acabaven aquí.

El monestir també cobrava un agrer, o el que és el mateix, un cens proporcional a la collita de cadascuna de les peces de terra que eren del seu domini directe. Durant l'Edat Mitjana, els senyors feudals catalans rebien, segons el lloc i l'època, diversos tipus d'agrers, però el que percebia el monestir al segle XV, tal com indica el capbreu del 1478,⁶⁵ era el conegut amb el nom de la "tasca", que gravava una onzena part dels fruits de la terra i que, de fet, era el més habitual entre els exigits pels senyors territorials gironins.⁶⁶ Així doncs, cada any el dret de rebre la tasca subministrava al monestir el 9,1% de les collites dels seus tinents. I aquest sí que era un dret o un tipus de renda realment important, ja que li permetia controlar una part de l'excedent pagès i era el concepte que, dins l'entramat d'ingressos de la seva senyoria, li proporcionava més beneficis. Com anirem veient al llarg d'aquest treball, la tasca fou l'element central de les rendes de la majoria dels senyors territorials de la vall d'Aro.

El monestir no cobrava la tasca sobre el conjunt de peces de terra dels seus masos sinó de forma individual sobre cada parcel·la de terra de la qual en fos el senyor directe. El matís és important perquè a la Catalunya Vella, on els dominis senyorials eren força dispersos i no constituïen un continu territorial, era molt freqüent que el senyor directe d'un mas no fos el senyor directe de totes les peces de terra d'aquell mas. O, mirat des del punt de vista del pagès, era habitual que el tinent d'un mas tingués terres per més d'un senyor.⁶⁷ Un exemple concret serà aclaridor: el tinent del mas Besart de Santa Cristina d'Aro, que era del domini directe del monestir de Sant Feliu, al capbreu del 1478 declarà posseir 20 peces de terra, de les quals, 17 les tenia pel monestir mentre que 2 les tenia per l'Almoïna del Pa de la Seu de

⁶⁴ Els censos generals que havia de prestar cada mas eren bastant reduïts. Valgui l'exemple dels que havia de fer anualment el mas Dijous: 1 gallina, 10 ous, mig pernil, mitja mesura d'ordi, 10 sous, 2 joves, 1 batuda, 3 tragines i 1 obra de neteja al vall del monestir i, cada tres anys, 1 obra de reparació dels seus murs: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1166, f. 80 v.

⁶⁵ Generalment, després de la capbreuació de les diferents parcel·les de terra, el pagès reconeixia a l'abat que: "*de quibus terris dono vobis et dicto monasterio tascham de expletis inde provenienteibus*". Així ho féu, per exemple, el tinent del mas Provençal: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1166, f. 48v.

⁶⁶ A. COBOS FAJARDO (ed.), *Costums de Girona...*, p. 152-153.

⁶⁷ L. DONAT, R. LLUCH, E. MALLORQUÍ, X. SOLDEVILA i L. TO FIGUERAS, "Usos i abusos del concepte de mas: el cas de la regió de Girona (segles XIII-XIV)", dins M. T. FERRER I MALLOL, J. MUTGÉ I VIVES i M. RIU I RIU (eds.), *El mas català durant l'edat mitjana i la moderna (segles IX-XVIII). Aspectes arqueològics, històrics, geogràfics, arquitectònics i antropològics*, CSIC, Barcelona, 2001, p. 142-144. i L. TO FIGUERAS, "Posar al dia un capbreu: el control de les transaccions de terres del Capítol de la Seu de Girona (vall d'Aro, segles XIV-XV)", dins R. CONGOST (ed.), *Dels capbreus al registre de la propietat. Drets, títols i usos socials de la informació a Catalunya (segles XIV-XX)*, AHRCG, CRHR i Documenta Universitaria, Girona, 2008, p. 34-35.

Girona i 1 pel sagristà de l'església parroquial de Solius.⁶⁸ En virtut d'aquest fet, el monestir podia percebre la tasca sobre les seves 17 peces de terra però no pas sobre les altres 3, ja que aquest dret corresponia als altres senyors esmentats. De la mateixa manera que passava això, però, també es donava la situació inversa: el monestir tenia el domini directe d'algunes peces de terra de masos que eren d'altres senyors. Per exemple, gràcies al mateix capbreu del 1478, sabem que el mas Oliver de la Coma de la parròquia de Santa Cristina, que era del domini directe de la Pabordia de Juliol de la Seu, tenia 5 peces de terra sota el domini directe del monestir i, per tant, havia de pagar-li'n la tasca.⁶⁹ Malgrat tot, si se'ns permet la llicència, aquesta "promiscuïtat" no era excessiva i en la majoria de casos el senyor directe d'un mas era també el senyor directe de la majoria de peces de terra d'aquell mas. Això també era així en el cas del monestir. Per tant, com a principal senyor de masos de la vall d'Aro i, en conseqüència, també de peces de terra, era un dels senyors que obtenia més beneficis del cobrament de la tasca.

Finalment, els darrers drets que el domini directe atorgava al monestir de Sant Feliu sobre els pagesos de les seves tinences estaven relacionats amb el mercat de la terra: es tractava dels drets de fadiga i de cobrament de lluïsmes. Com ja hem apuntat més amunt, els pagesos podien vendre el domini útil dels seus masos i terres a altres pagesos, però el monestir podia exercir un cert control sobre aquestes transaccions amb el dret de fadiga. Aquest dret donava al monestir, com a senyor directe, el termini de trenta dies per decidir si impedia la compravenda i retenia a mans pròpies el mas o la peça de terra pagant el mateix preu que havien pactat el venedor i el comprador. Tanmateix, no era gaire freqüent, en el context del segle XV, que el monestir fes això. Si ho feia, recuperava el ple domini d'aquella possessió, tornava a unir el domini directe amb el domini útil, però si no trobava cap altre pagès a qui establir-la en emfiteusi -i això era el més freqüent que passés donada la baixa densitat demogràfica de l'època- la terra o el mas quedaria sense treballar i, per tant, no en cobraria els censos i els agrers pertinents. Per aquest motiu, el monestir, com tampoc feien els altres senyors, no posava traves a les compravendes de terres i, de fet, no hem localitzat cap document del segle XV en què exercís el dret de fadiga sobre cap parcel·la de la vall d'Aro. Per aquest motiu i també perquè les transaccions de terres que eren del seu domini directe li proporcionaven uns ingressos suplementaris. En efecte, si el monestir no feia ús del dret de fadiga, tenia el dret de cobrar lluïsmes, o sigui, un percentatge del preu de venda de la terra. Segons els Costums de Girona, els lluïsmes que pagava el comprador equivalien aproximadament a una tercera part del preu⁷⁰ i els exemples extrets de la documentació notarial ho confirmen. L'any 1473 el pagès Antoni Sicarts adquirí el domini útil del mas. Dijous, de Santa Cristina d'Aro, que fou valorat en 1.300 sous i pagà al procurador de l'abat del monestir 390 sous en concepte de lluïsmes.⁷¹ I l'any 1509 Pere Aldric comprà una peça de terra a Pere Roquer, de Santa Cristina

⁶⁸ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1166, f. 32r-34r.

⁶⁹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1166, f. 109v-110r.

⁷⁰ A. COBOS FAJARDO (ed.), *Costums de Girona...*, p. 122-129.

⁷¹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 90, (17-V-1473).

d'Aro, per 100 sous i pagà 30 sous pels lluïsmes corresponents al procurador de l'abat.⁷² Per tant, el monestir de Sant Feliu, com els altres senyors territorials, podia obtenir uns beneficis gens menyspreables a través d'aquest dret. Òbviament, no eren uns ingressos regulars, ja que només els obtenia quan els seus tinents decidien vendre alguna possessió i aquest fet depenia tant de les seves circumstàncies particulars com de la situació del mercat de la terra en cada moment, uns factors que escapaven a la voluntat senyorial però que, quan es conjugaven, li permetien treure'n profit.

1.3 La servitud

A la Catalunya Vella, fins el darrer quart del segle XV, els senyors territorials van disposar d'una eina molt profitosa per controlar els tinents dels seus masos: la servitud. Els senyors obligaven als pagesos que tenien el domini útil dels seus masos a ser els seus serfs, altrament dits pagesos de remença o, també, homes propis i solius. Per un pagès, doncs, la possessió d'un mas li portava aparellada la subjecció a la servitud envers el senyor del mas. Era una condició indispensable.⁷³ Totes les persones que naixien en un mas servil eren automàticament serfs del senyor del mas i totes les persones que hi entraven a viure, ja fos per compra, establiment, herència o matrimoni, havien de fer-li un document d'entrada en servitud i prestar-li homenatge.⁷⁴ El domini senyorial del monestir de Sant Feliu de Guíxols no fou una excepció en aquest règim general i tant els abats com, en el seu moment, els cambres i els sagristans, van tenir subjectes a la servitud la gran majoria dels tinents dels seus respectius masos.

A grans trets, la servitud comportava dues grans obligacions als pagesos: la residència continuada al mas, que significava la impossibilitat de marxar-ne sense el permís del senyor, i la submissió als anomenats mals usos. Per tant, era francament útil pels senyors ja que garantia que el mas fos habitat permanentment i, en conseqüència, que les seves terres fossin treballades i produïssin les rendes pertinents. Per això, encara que la servitud estava certificada pel costum i per algunes disposicions legals, els senyors requerien periòdicament als habitants

⁷² AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 806, (26-V-1509).

⁷³ Així ho assenyalava el recull de consuetuds anomenat "Costums de Girona": A. COBOS FAJARDO (ed.), *Costums de Girona...*, p. 54-61. I així han provat que passava historiadors com Vicens Vives o, més recentment, Rosa Lluch: J. VICENS VIVES, *Història de los Remensas (en el siglo XV)*, Ediciones Vicens- Vives, Barcelona, 1978, p. 24-25; R. LLUCH BRAMON, "El mas i la servitud en els segles XIV i XV. Una aproximació", dins L. TO, J. MONER i B. NOGUER, *El mas medieval...*, p. 85-94; i ID, *Els remences. La senyoria de l'Almoina de Girona als segles XIV i XV*, AHRCG-CRHR-Documenta Universitaria, Girona, 2005, p. 351-357.

⁷⁴ Potser és necessari aclarir que hom, quan entrava a viure en un mas remença, només havia de fer aquest document d'entrada en servitud si procedia d'un altre domini senyorial o no era remença de cap senyor. Si, per exemple, una dona procedent d'un mas remença del monestir de Sant Feliu, es casava amb el tinent d'un altre mas remença del monestir i s'hi traslladava a viure, no calia que realitzés cap document d'entrada en servitud a favor del monestir perquè ja hi estava sotmesa.

dels seus masos que reconeguessin davant de notari que eren els seus serfs o remences. Sense anar més lluny, hem localitzat a la documentació notarial que el monestir de Sant Feliu va exigir i rebre, al llarg del segle XV, un total de 109 reconeixements de servituds dels seus pagesos de la vall d'Aro. Un exemple serà molt il·lustratiu sobre com eren aquests actes: el 10 d'agost de l'any 1408 el pagès Vicenç Sala, del veïnat de Llac de Sant Martí de Romanyà, reconegué ser home propi, soliu i quiti de fra Vicenç Verdera, cambrer del monestir, per raó del seu mas Sala; igualment, com que la condició servil es transmetia de pares a fills, reconegué que la seva descendència també ho seria; a més, prometé que li seria fidel, que sempre faria residència personal al mas i que no en marxaria per anar a cap vila, lloc o castell privilegiat; i finalment, com element ritual, prestà homenatge, posant les seves mans dins les del cambrer i fent-li un petó.⁷⁵ Aquests reconeixements de domini davant de notari eren una forma de recordar els lligams servils que nuaven els pagesos amb el monestir i també permetia en aquest darrer d'actualitzar la informació que tenia sobre qui eren els tinents dels seus masos. Això darrer és molt clar en alguns casos de reconeixements col·lectius exigits en determinats moments, com per exemple quan un nou abat prenia possessió del càrrec. El gener del 1422, pocs mesos després de ser nomenat, l'abat Berenguer de Perarnau rebé l'homenatge servil de 31 remences de Santa Cristina d'Aro.⁷⁶ Més enllà del component simbòlic o cerimonial que pogués tenir aquest acte, i de la reafirmació per escrit del vincle servil, és evident que també serví al nou abat per saber qui ocupava els masos del seu domini.

Igualment, com que per poder habitar en un mas servil del monestir era indispensable ser-ne serf, tots els homes i dones que hi entraven a viure provinents d'un altre domini senyorial, prèviament s'havien de desvincular formalment del seu anterior senyor i fer un acte d'entrada en servitud i d'homenatge servil envers el monestir, que també quedava registrat per escrit. Aquestes entrades en servitud es podien fer per diversos motius -hom podia entrar a viure en un mas per diverses raons- però el més habitual era pel fet de casar-se amb l'hereu o la púbbilla. És el cas de Francesca, filla de Pere Vilar, de Santa Cristina d'Aro, que el gener de 1410 es va fer dona pròpia i soliu de l'abat del monestir perquè havia entrat al mas Llamví, de la mateixa parròquia, a causa del seu matrimoni amb Bartomeu, l'hereu del mas;⁷⁷ per poder-ho fer, abans havia hagut de redimir-se degudament del senyor del mas on havia nascut, el mas Vilar, que era l'Almoina del Pa de la Seu de Girona, pagant-li la quantitat corresponent per obtenir el seu permís.⁷⁸ En tot el segle XV, hem documentat un total de 30 entrades en servitud com aquesta a favor del monestir de Sant Feliu, fet que revela l'interès que tenia el cenobi per controlar qui eren els tinents dels seus masos i deixar clara la seva submissió a la servitud. Com hem dit, la servitud comportava, a banda de l'obligació de viure permanentment al

⁷⁵ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 703, (10-VIII-1408).

⁷⁶ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 63, doc. solt núm. 39.

⁷⁷ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 704, (11-I-1410). El contracte matrimonial entre Bartomeu Llamví i Francesca Vilar es realitzà el 28 d'octubre del 1409 i es pot veure a: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 5, f. 44v-45v.

⁷⁸ Francesca es redimí del paborde de l'Almoina el 13 d'agost del 1409: AHG, Hospici, Almoina del Pa, vol. 46, f. 49r-50r.

mas, la subjecció als mals usos. Habitualment s'ha considerat que n'hi havia sis.⁷⁹ La remença n'era el principal i també el que donava nom als pagesos que hi estaven sotmesos. Era el pagament que feia el pagès al senyor a canvi del seu permís per abandonar el mas. No s'ha de veure com un impediment a la mobilitat dels pagesos - inevitable si tenim en compte el sistema de l'hereu únic, que "expulsava" els fills segons fora del mas- sinó un control d'aquesta per part dels senyors i, sobretot, era una garantia que al mas sempre hi hagués algú que hi visqués i en treballés les terres. Una prova d'això és que, a la diòcesi de Girona, el preu de la remença de les noies "verges i incorruptes" que havien de marxar del mas per casar-se era més aviat simbòlic: invariablement, 2 sous i 8 diners.⁸⁰ El monestir de Sant Feliu respectava plenament aquest precepte i, per exemple, aquest és el preu que el seu sagristà cobrà a Francesca, filla de Nicolau Pujol, per redimir-la de la servitud i permetre-li marxar del mas Pujol de Santa Cristina d'Aro.⁸¹ Tanmateix, els cabalers masculins sí que havien de pagar un preu força més elevat i variable: des dels 38 sous i 6 diners saldats per Joan, fill de Joan Terrats, de Romanyà, al cambrer del monestir per marxar del mas patern l'any 1442⁸² fins els 110 sous pagats a l'abat per Bartomeu, fill de Joan Nadal, de Santa Cristina, dos anys més tard⁸³ hem localitzat un ampli ventall de quantitats, tot i que la majoria se situen entre els 50 i els 65 sous. El cas de les vídues que es volguessin redimir de la servitud i marxar del mas on havien entrat per matrimoni podia ser més complicat. Si el monestir creia que la seva partença podia deixar el mas sense ningú que en treballés les terres convenientment, podia fer-los pagar més cara la remença. La forta suma de 275 sous que hagué de pagar Caterina el setembre de 1449 per obtenir la redempció i marxar del mas Surià de Santa Cristina⁸⁴ s'ha d'interpretar així: era la vídua de Pere Loron àlies Surià, tinent del mas, i, per un document anterior,⁸⁵ sabem que el seu fill Antoni també era mort i que ella n'era l'hereva. Sense altres familiars que es fessin càrrec del mas, el monestir li féu pagar la remença molt més cara ja que devia preveure dificultats per tornar-lo a establir a altri en condicions semblants. De totes maneres, i llevant casos extrems com aquest darrer, els preus de les remences que havien de pagar els pagesos per marxar d'un mas del monestir solien ser al seu abast. Si no, no se'n trobarien tants documents en els fons notariais: al llarg del segle XV, mentre les servituds foren vigents, hem localitzat un total de 92 pagaments de la remença fets per pagesos de la vall d'Aro al monestir.

⁷⁹ Per a una descripció més completa i detallada dels mals usos de la que oferim en aquestes pàgines, vegeu: R. LLUCH BRAMON, *Els remences...*, especialment els capítols 4, 5 i 6, J.M. PONS I GURI, "Relació jurídica de la remença i els mals usos a les terres gironines", dins *Revista de Girona*, 118, Diputació de Girona, 1986, p. 436-443, i E. DE HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria en Catalunya durante la Edad Media*, Librería General de Victoriano Suárez, Madrid, 1905.

⁸⁰ A. COBOS FAJARDO (ed.), *Costums de Girona...*, p. 56-57.

⁸¹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1033, (18-VI-1402).

⁸² AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 758 (31-V-1442).

⁸³ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 761 (12-II-1444).

⁸⁴ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 56, (24-IX-1449).

⁸⁵ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol 766(2), (22-IV-1448).

Un altre mal ús era el de l'eixorquia, que penalitzava els remences que morien sense haver tingut fills amb el pagament d'una tercera part del valor dels seus béns mobles. El monestir, com tots els senyors, volia que els pagesos tinguessin la descendència necessària per continuar treballant les terres del mas i generant rendes i, quan això no passava, imposava aquesta sanció. Per exemple, l'any 1448 Caterina Oliver, la vídua citada en el paràgraf anterior, com que el seu fill Antoni Surià, de la qual ella n'era l'hereva, havia mort sense fills, hagué de pagar 1.400 sous a l'abat del monestir, un cop feta la valoració dels seus béns mobles.⁸⁶ Al llarg del segle XV, el monestir rebé un mínim de 3 pagaments per aquest mal ús protagonitzats per pagesos de la vall d'Aro. El tercer mal ús era la intestia, que multava els pagesos que morien sense haver fet testament amb el pagament, també, d'una tercera part dels seus béns mobles. El monestir pretenia que els pagesos designessin un hereu que seguís vivint i treballant al mas. Sense deixar el mas Surià de Santa Cristina d'Aro, també documentem un exemple de pagament d'intestia protagonitzat pels seus tinents del començament del segle XV: vers l'any 1404 la seva senyora útil, Agnès Surià, morí sense haver fet testament i el seu vidu, Pere Loron àlies Surià, hagué de donar 550 sous a l'abat del monestir per la tercera part dels béns mobles que li corresponien.⁸⁷

D'aquest mal ús, però, només n'hem localitzat 2 pagaments en tot el segle. És possible que el petit número d'aplicacions d'eixorquies i d'intesties que hem documentat, comparant-lo amb el de les remences, es degui a un compliment generalitzat per part dels pagesos dels preceptes de tenir fills i de fer testament però també a alguns buits que presenta la documentació o, fins i tot, a que, per algun motiu, no es registressin tant per escrit. D'altra banda, tot i que el preu estipulat d'aquests dos mals usos fos la tercera part dels béns mobles del pagès, la majoria de vegades la quantitat pagada era fruit d'una negociació amb el monestir. La majoria de documents que reflecteixen aquests pagaments indiquen que s'havia una "*compositio et avinentiam*" entre les dues parts.

El quart mal ús era la firma d'espoli forçada i estava vinculat amb el matrimoni del pagès. Durant l'Edat Mitjana, a bona part de la Catalunya Vella, quan l'hereu d'un mas o de qualsevol altre tipus de patrimoni es casava, havia de rebre de la seva muller i de llur família una quantitat de diners anomenada dot, sovint acompanyada d'un petit aixovar de béns mobles. El valor del dot era fruit d'una negociació entre les famílies i, en determinades situacions, si la noia que l'havia aportat moria sense haver tingut fills -o si n'havia tingut però eren menors de catorze anys-, la seva família tenia dret a recuperar-ne la major part.

Per tant, en el contracte matrimonial que signaven les dues famílies, l'hereu que havia rebut el dot s'havia de comprometre a retornar-lo si es donaven aquestes circumstàncies i havia de proporcionar les garanties necessàries de poder-ho fer.⁸⁸ I és aquí on entrava el mal ús de la firma d'espoli: el senyor obligava al remença a posar de garantia d'aquest retorn del dot el mas i les terres que tenia per ell perquè, així, tenia dret a exigir-li els diners equivalents a un 10% de la quantitat que assegurada amb aquests béns. Al llarg del segle XV només hem

⁸⁶ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol 766(2), (22-IV-1448).

⁸⁷ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 695, (4-III-1404).

documentat tres casos explícits de cobrament d'aquest mal ús per part del monestir als seus remences de la vall d'Aro, com els 22 sous que l'abat rebé l'any 1451 de Pere Puig de Santa Cristina per haver posat el mas i les seves terres com a garantia del possible retorn del dot de la seva muller Eulàlia.⁸⁹ No obstant això, hi ha constància que aquest mal ús tenia un abast general per les referències indirectes que apareixen en tots els contractes matrimonials dels remences del monestir: sempre s'hi especificava la quantitat de diners per la qual posaven de garantia el mas i les terres que tenien pel monestir, el fet que era gravat amb la firma d'espoli forçada.

Els dos darrers mals usos eren l'àrsia i la cugúcia. L'un penalitzava els remences als quals se'ls havia cremat el mas o les propietats que tenien pel seu senyor i l'altre els remences que havien patit l'adulteri de les seves mullers. Tots dos eren gravats amb la tercera part dels seus béns mobles. En el primer cas, el senyor volia ser indemnitzat pel malmetement d'uns béns que també eren seus i, en el segon, volia evitar que, en cas que la dona hagués quedat embarassada d'un remença d'un altre senyor per l'adulteri comès, es qüestionessin els drets d'herència i de propietat sobre el mas. Amb tot, als arxius consultats no s'ha conservat cap exemple d'aplicació d'aquests dos mals usos per part del monestir en tot el segle XV.⁹⁰

Sovint s'ha considerat que la servitud i els mals usos oprimien la pagesia de forma terrible, tant en el vessant de les llibertats personals com en l'econòmic,⁹¹ però creiem que aquesta visió és exagerada. En el pla econòmic, i salvant excepcions puntuals, pels senyors només suposaven una petita part dels seus ingressos totals, els quals provenien en la seva major part dels censos sobre la terra.⁹² I des del punt de vista de les economies domèstiques dels remences, tampoc no eren una càrrega excessivament feixuga en comparació amb altres pagaments que havien d'efectuar al senyor directe del seu mas.⁹³ El valor autèntic que la servitud i els

⁸⁸ Per a una descripció explicativa dels pactes matrimonials de l'Edat Mitjana, vegeu: L. DONAT PÉREZ, X. MARCÓ MASFERRER i P. ORTI GOST, "Els contractes matrimonials a la Catalunya medieval", dins R. ROS MASSANA (ed.), *Els capítols matrimonials. Una font per a la història social*, AHRCG - CRHR de la UdG - Documenta Universitaria, Girona, 2010, p. 19-46. Sobre el cas concret dels matrimonis dels pagesos de la vall d'Aro, vegeu: X. MARCÓ I MASFERRER, "Estructura familiar i estratègies matrimonials de la pagesia de mas de la vall d'Aro al segle XV", dins J. BOLÓS, A. JARNE I E. VICEDO, *Família pagesa i economia rural. VII Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local*, Institut d'Estudis Ilerdencs i Diputació de Lleida, Lleida, 2010, p. 211-238.

⁸⁹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 768, (17-IV-1451).

⁹⁰ En canvi, sí que tenim un exemple del segle XIV: el 24 de juliol de 1354 el cambrer del monestir Bernat de Güell reconegué que Arnau Terrats, casat al mas Terrats de Romanyà, li havia satisfet els béns i drets que li pertocaven per raó de cugúcia, tot i que no especificava quina quantitat n'havia percebut: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 8, f. 193r.

⁹¹ Vegeu dues opinions d'aquest tipus a: P. H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya medieval*, Eumo, Vic, 1993, i G. FELIU I MONTFORT, "El pes econòmic de la remença i els mals usos", dins *Anuario de Estudios Medievales*, 22, CSIC, Barcelona, 1992, p. 145-159.

mals usos tenien pels senyors era la seva utilitat per controlar el domini útil dels seus masos, per assegurar-se que fossin habitats i treballats permanentment i, per tant, en poguessin rebre puntualment els censos, tant els generals com les tasques de les diferents peces de terra. Si ens fixem en el sentit de la remença i de la firma d'espoli i què penalitzaven la intestia, l'eixorquia, l'àrsia i la cugúcia, veurem que tots els mals usos anaven encaminats cap a un mateix objectiu: que sempre hi hagués algú vivint i treballant al mas i que aquest no patís desperfectes o amputacions.⁹⁴ Aquesta era la veritable preocupació dels senyors.

A la vall d'Aro, doncs, com a la resta de la Catalunya Vella, la majoria de tinents de masos estaven sotmesos a la servitud i als mals usos. Amb tot, hi havia algunes excepcions. El monestir de Sant Feliu, al segle XV, hi tenia 6 masos que havien redimit aquests mals usos a canvi del pagament d'un cens anual. El 7 de setembre de 1445 el monestir concedí al mas Gotes de Santa Cristina la reducció dels mals usos a un cens anual de 4 sous;⁹⁵ el 5 de desembre de 1446 féu el mateix al mas Calvet de la mateixa parròquia a canvi de 2 sous i 6 diners anuals;⁹⁶ el 5 de març de 1450 li tocà el torn al mas Surià, també de Santa Cristina, a canvi de 2 sous i 6 diners l'any.⁹⁷ Igualment, els tinents del mas Cleda i de la borda Joer pagaven un cens anual de 4 sous cadascun a canvi de no prestar els mals usos al monestir des d'una data incerta.⁹⁸ I, quan l'1 de setembre de 1439 el monestir creà el mas nou anomenat Bas, a la parròquia de Fenals, el darrer mas de la vall d'Aro fundat a l'època medieval, i l'establí a Antoni Caner àlies Bas, ho féu amb les servituds i els mals usos bescanviats per un cens de 9 sous anuals.⁹⁹ No tots aquests casos, però, responien a un mateix patró. En el del mas Bas, la reducció de les servituds era un estímul per atraure un pagès a viure en un mas nou que tornaria a posar en conreu unes terres que havien quedat abandonades i, per tant, eren improductives pel

⁹² Així ho corrobora R. Lluç en calcular els ingressos que la Pia Almoina rebé al s. XIV a Camós: R. LLUCH I BRAMON, "Remença i mals usos: el cas de Camós (1331-1399)", dins R. CONGOST i LL. TO (coord.), *Homes, Masos...*, p. 175-183.

⁹³ R. LLUCH I BRAMON, "Remença i mals usos...", p. 168-175. G. Feliu, en canvi, considera que els mals usos eren molt onerosos pels pagesos: G. FELIU I MONTFORT, "El pes econòmic...", p. 145-159. Preferim l'estudi de R. Lluç perquè es basa en dades concretes, en recomptes a partir de l'aplicació pràctica dels mals usos, mentre que el de G. Feliu no deixa de ser una especulació teòrica a partir del que deien les antigues compilacions de consuetuds.

⁹⁴ R. LLUCH I BRAMON, *Els remences...*, p. 366-368.

⁹⁵ ACA, Hisenda, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1703, f. 34r-34v.

⁹⁶ ACA, Hisenda, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1703; f. 38r-38v.

⁹⁷ No disposem del document en què el monestir permeté aquesta redempció de les servituds al mas Surià, però la coneixem gràcies als capbreus dels anys 1478 i 1511: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1166, f. 90v, i vol. 952, f. 28v.

⁹⁸ Ho sabem a partir del capbreu del 1478. En el cas del mas Cleda, hi diu que tenia les servituds redimides des d'"*antiquitus*", però en el de la borda Joer no hi ha cap indicació temporal: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1166, f. 70r i f. 93r.

⁹⁹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 757, (1-IX-1439). En el moment de la seva creació, el mas Bas fou dotat amb terres que havien pertangut als masos Riera i Riba de Fenals, que

monestir. Els tinents dels masos Calvet, Cleda i Gotes, per la seva banda, eren uns pagesos que podríem considerar mitjans, segons alguns indicadors com la superfície dels seus masos i els dots que donaven als seus cabalers i rebien els seus hereus.¹⁰⁰ No eren, per tant, cap elit pagesa i de moment no tenim prou elements per explicar el per què dels rescats de la servitud que protagonitzaren. Els tinents dels altres dos masos, en canvi, no eren pagesos: el tinent del mas Surià que aconseguí la reducció de les servituds a un cens anual era Joan Bosc, un mercader de Sant Feliu, que l'havia comprat a l'anterior tinent, Caterina Oliver, la vídua de Pere Loron àlies Surià anteriorment citada que el monestir no deixà redimir per menys de 275 sous.¹⁰¹ I el domini útil de la borda Joer, per la seva banda, estava a mans d'una família de ferrers de Sant Feliu.

Les motivacions dels tinents per reduir-ne les servituds, en aquests dos casos, és més clar: per les seves ocupacions principals, no podien fer residència continuada al mas, tal com exigia la servitud. El que resta encara com a incògnita és per què el monestir renuncià a mantenir les servituds d'aquests masos, però és possible que ja no trobés ningú que se'n volgués fer càrrec en aquelles condicions.

En efecte, al segle XV la servitud i els mals usos van ser molt qüestionats fins al punt que s'acabaren abolint després d'un procés llarg i tortuós. Vers l'any 1448, després de cent anys de resistències més o menys explícites,¹⁰² els remences de bona part de Catalunya havien articulat un moviment col·lectiu molt ben organitzat que buscava, almenys, la supressió dels mals usos. Van poder arribar a les més altes instàncies i, aquell any, el rei Alfons el Magnànim els demanà un donatiu de 100.000 florins a canvi d'intercedir en la disputa que mantenien amb els senyors pels mals usos. De fet, cal remarcar que aquest moviment estava fortament induït per la monarquia, que veia en la supressió dels mals usos una forma d'oposició política als senyors jurisdiccionals que li restaven poder.¹⁰³ En tot cas, per poder aplegar aquests diners, els pagesos van organitzar un sindicat que va fer un recompte dels focs remences parròquia

havien quedat deshabitats, i l'any 1446 s'hi afegiren terres que havien estat dels masos Bru i Sagrera, també abandonats: ACA, Hisenda, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1703, f. 37r-38r.

¹⁰⁰ X.MARCÓ I MASFERRER, *Homes, dones i masos...*, apèndixs 5.1 i 10.1.

¹⁰¹ La compravenda del mas és mencionada de forma indirecta i sense donar-ne detalls a: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 768, (4-II-1451).

¹⁰² Sobre els orígens, les formes i els esdeveniments més importants del moviment remença fins el regnat d'Alfons el Magnànim, ens encomanem a J. VICENS VIVES, *Història de los Remensas...*, p. 37-49, P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. II, Edicions 62, Barcelona, 1973, p. 145-149, i J. FERNÁNDEZ TRABAL, "El conflicte remença a la Catalunya del segle XV (1388-1486)", dins *Afers*, 42/43, València, 2002, p. 599-607. L. TO FIGUERAS, "Vicencs i Vives. Els bons reis castellans i els remences", dins *Revista de Girona*, 191, Diputació de Girona, 1998, p. 76.

¹⁰³ L. TO FIGUERAS, "Vicencs i Vives. Els bons reis castellans i els remences", dins *Revista de Girona*, 191, Diputació de Girona, 1998, p. 76.

per parròquia, va calcular les derrames pertinents i es va ocupar de la seva recaptació.¹⁰⁴ Un dels síndics que participà en aquestes tasques fou Bartomeu Llamví, un pagès acomodat,¹⁰⁵ tinent del mas Llamví de Santa Cristina i remença del monestir de Sant Feliu.¹⁰⁶ L'èxit més important del sindicat fou l'aprovació per part del monarca l'any 1455 i la seva posterior ratificació el 9 de setembre de 1457, després d'haverla derogat entremig per la pressió senyorial, de la "Sentència Interlocutòria", que suspenia cautelarment l'aplicació dels mals usos.¹⁰⁷ Aquesta sentència fou respectada, ja que després de 1457 no hi ha cap rastre en la documentació catalana de pagaments per mals usos, ni en el domini senyorial del monestir de Sant Feliu, ni en els d'altres senyors de la vall d'Aro ni en els de senyors d'altres llocs.¹⁰⁸ Tanmateix, l'any 1481 el rei Ferran II, qui necessitava un subsidi que li havien de concedir les Corts, que eren controlades pels senyors, va cedir a les seves demandes i aprovà la constitució "Com per lo Senyor", que derogava la "Sentència Interlocutòria". Per tant, després de gairebé vint-i-cinc anys en què els mals usos havien estat suspesos i després d'un alçament armat protagonitzat pels remences que s'havia vist superat per una guerra civil entre la monarquia i la Diputació del General (1462-1472), la servitud i els mals usos tornaven a entrar en vigor.¹⁰⁹ A la vall d'Aro, i en el domini senyorial del monestir en particular, notem aquesta nova situació a través d'una sèrie de pactes entre pagesos i senyors que ens fan sospitar que aquests darrers tenien dificultats per tornar a aplicar les servituds.

Podem documentar el primer pacte el setembre de 1482, quan Antoni Pruners, prevere beneficiat a l'Altar de santa Maria de Castell d'Aro, en vida seva, redimí a Pere Guerau Rieimbau i al seu mas Rieimbau de les servituds ("*dictus mansus non sit ascriptus nec tenetis ad redemptionem hominum et mulierum et earum servitutum*") i ho féu, segons deia, amb les mateixes condicions en què la Pabordia d'Aro havia enfranquit els seus homes propis de la parròquia de Santa Cristina; el preu d'aquesta redempció temporal del mas fou de 132 sous.¹¹⁰ Al cap de dos mesos el monestir de Sant Feliu féu el mateix amb 19 masos de la parròquia de San-

¹⁰⁴ J. VICENS VIVES, *Història de los Remensas...*, p. 50-51.

¹⁰⁵ Vegeu *infra*, capítol 4.3.1.

¹⁰⁶ M.M. HOMS I BRUGAROLLES, *El sindicat remença de l'any 1448*, Ajuntament de Girona, 2004, p. 13.

¹⁰⁷ S. SOBREQUÉS I VIDAL I J. SOBREQUÉS I CALLICÓ, *La guerra civil catalana del segle XV*, vol. I, Edicions 62, Barcelona, 1973, p. 25-27.

¹⁰⁸ En el seu documentat estudi basat en els llibres de comptes de la Pia Almoina, R. Lluch ja no troba cap més pagament en concepte de mals usos després d'aquest moment: R. LLUCH BRAMON, "1457: Supressió dels mals usos?", dins *Estudis d'Història Agrària*, núm. 16, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2003, p. 131-146.

¹⁰⁹ J. FERNÁNDEZ TRABAL, "El conflicte remença...", p. 619.

¹¹⁰ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 91(1), (2-IX-1482). Malauradament, no hem localitzat l'esmentada acta de redempció dels remences de la Pabordia.

ta Cristina.¹¹¹ Breument, els acords entre els remences i el monestir es poden resumir així: en vida de l'abat d'aleshores, fra Bernat Benet Antoni de Rocacrespa - que regí entre 1477 i 1508-¹¹², el monestir no reclamaria cap mal ús ni als tinents ni als seus fills; els hereus del mas quedaven fora de la redempció com a salvaguarda dels drets del monestir en el futur; el monestir renunciava a qualsevol dret sobre firmes d'espoli degudes fins aleshores; a canvi d'aquesta redempció temporal, els remences havien de pagar al monestir 1.400 sous -suposem que, repartides a parts iguals, uns 73 sous i mig per mas; una quantitat sensiblement inferior, per tant, a la pagada pel tinent del mas Riembau; si Rocacrespa permutés l'abadia i el nou abat no volgués mantenir el pacte, els diners pagats serien retornats als remences; i, finalment, si els matrimonis tinents dels masos signants del pacte morissin eixorcs o intestats i els succeís algú que no en fos fill o nét, el monestir podria cobrar-los aquests mals usos.¹¹³ Dies després, el mateix monestir féu pactes semblants amb els seus remences de Llagostera¹¹⁴ i del veïnat de Sant Amanç, pertanyent a la parròquia de Sant Feliu de Guíxols.¹¹⁵

És difícil interpretar aquests acords. De qui en fou la iniciativa? Si els senyors, en virtut de la constitució "Com per lo Senyor", ja tenien garantits els seus drets sobre els remences, semblaria estrany que presentessin aquesta oferta. A no ser que tinguessin veritables dificultats per exercir els seus renovats drets. El fet que els remences de la parròquia de Santa Cristina, tant els del monestir, com els de l'altar de santa Maria i, segons sembla, els de la Pabordia, arribessin a acords similars pot fer pensar que, efectivament, actuaven d'acord i feien pressió conjunta. Però si fou així, també sembla estrany, per exemple, que els remences del monestir es comprometin a pagar més de 73 sous per un pacte que, recordem-ho, només tenia vigor mentre visqués l'abat. Sembla una condició massa dura per ser acceptada per uns pagesos envalentits. Per això, creiem que en aquell moment la posició de força la tenien els senyors. Una posició de força que, no obstant, tampoc els devia garantir el ple exercici de les seves facultats sobre uns remences que, d'alguna manera més o menys tímida, devien continuar mostrant resistència.

Enmig de tot això, els tinents d'un mas remença del monestir de Sant Feliu van optar per una sortida individual al problema dels mals usos. El 1482, mentre els altres remences ultimaven

¹¹¹ Foren els masos Torre, Fontanella, Rovira, Roquer, Salom, Pertioles, Oliver de l'Església, Vilaret, Nadal, Conill, Cateura, Miró, Llamví, Besart, Mordenyac, Ganiguer, Puig de Bufaganyes, Dijous i Provençal, tots de Santa Cristina d'Aro.

¹¹² E. ZARAGOZA PASCUAL, *Historia de los abades...*, p. 41-42.

¹¹³ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 91(1), (4-XI-1482). Unes notes al peu del document ens informen que els 1.400 sous foren pagats el 15 d'octubre del 1485 i que el 31 d'octubre del 1486 l'abat firmà una redempció similar a Antoni Erols, senyor útil i propietari del mas Erols, de la parròquia de Fenals. És intrigant, aquesta redempció temporal de les servituds del mas Erols, signada mesos després de la Sentència de Guadalupe.

¹¹⁴ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 91(1), (11-XI-1482).

¹¹⁵ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 91(1), (2-XII-1482).

amb els senyors els acords que hem comentat, Francesca Torre i el seu marit Gabriel Capdarer àlies Torre, tinents del mas Torre de la parròquia de Fenals, van arribar a una concòrdia amb el monestir de Sant Feliu per redimir perpètuament les servituds del seu mas. El juny firmaren una avinença amb el monestir que recollia les condicions del pacte¹¹⁶ i el setembre es confirmà el document i se li donà validesa.¹¹⁷ Per aquest acord, el monestir enfranquia de qualsevol servitud el matrimoni i els seus descendents però es reservava el dret, com a senyor directe del mas, de cobrar-los censos, tasques i agrers. Els tinents, per la seva part, com a preu de l'enfranquiment, es comprometien a pagar 1.100 sous¹¹⁸ i un cens anual, en recompensa de les servituds, de 5 sous. Els acords, en línies generals, semblen una prefiguració de la solució general adoptada posteriorment a Guadalupe pel conjunt dels remences: cessament de les peticions de servituds i mals usos, manteniment dels drets del domini directe sobre la renda de la terra, pagament d'una compensació als senyors i conversió de les servituds a un cens anual. A destacar, però, que el cens anual de 5 sous que acceptà pagar el mas Torre era clarament superior al que després estipularia la Sentència Arbitral: cada mal ús a què estigués subjecte un mas es va substituir, el 1486, per un cens de mig sou i, per tant, els masos sotmesos a tots sis mals usos no van pagar més de 3 sous anuals; a banda que podien redimir per sempre el cens pagant 10 sous per cada mal ús a què estiguessin subjectes. Una evidència més de la posició de força dels senyors, a la vall d'Aro, l'any 1482. Malgrat aquesta, tanmateix, un mas benestant -el Torre gairebé sempre atorgava o rebia dots d'un mínim de 1.200 sous, sensiblement per sobre de la mitjana dels pagesos de la vall- podia aconseguir de forma individual una redempció que era negada col·lectivament.

No seria fins la Sentència Arbitral de Guadalupe de l'any 1486 que arribaria un acord col·lectiu, encara que no unànimement acceptat, sobre la derogació definitiva de les servituds i dels mals usos. Per arribar-hi, hagué d'esclatar un segon alçament remença, l'any 1484, que fou reprimit amb sang però que féu evident que la simple repressió no servia per sufocar les reivindicacions pageses i afavorí que el monarca Ferran II aconseguís erigir-se en àrbitre reconegut per bona part dels remences i dels senyors en el seu plet secular.¹¹⁹ El monarca reuní a la seva cort representants dels remences i dels senyors al començament de l'any 1486 per trobar una solució consensuada al conflicte del camp català. Fruit de les negociacions, el 21 d'abril del 1486, des del monestir de Santa Maria de Guadalupe, Ferran II promulgà una Sentència Arbitral que, en principi, havia de cloure la llarga disputa. La Sentència constava de dues parts, una primera formada pels primers 17 capítols, que reglamentaven les noves condicions socials de la pagesia i la seva relació amb els senyors, i una segona compresa entre els capítols 18 i 24, que dictaven mesures per restaurar l'autoritat, per castigar els culpables de la revolta

¹¹⁶ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 91(1), (27-VI-1482).

¹¹⁷ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 91(1), (11-IX-1482).

¹¹⁸ Una nota al marge del document d'avinença diu que es va fer època dels 1.100 sous el 23 de desembre del 1483.

¹¹⁹ J. VICENS VIVES, *Història de los Remensas...*, p. 209-255, J. FERNÁNDEZ TRABAL, "El conflicte remença...", p. 620-621.

i per pacificar el camp. A grans trets, resumint el que n'han dit anteriors comentaristes,¹²⁰ la Sentència contenia els següents punts: els mals usos quedaven abolits o, millor dit, es declaraven redimibles a canvi d'un pagament de 10 sous per cada mal ús que gravés un mas determinat o, en el seu defecte, a canvi d'un cens anual de mig sou (6 diners) per cada mal ús; l'antic pagès de remença ara podia abandonar lliurement el mas però amb la prevenció que al cap de tres mesos d'haverne marxat en perdia el domini útil a favor del senyor directe; el senyor directe conservava els drets derivats de la propietat de la terra, és a dir, continuava percebent censos i agrers del mas i, també, les prestacions personals dels pagesos si aquests en rebien una contraprestació; els pagesos, en capbrevar els seus masos, havien de fer sagrament i homenatge -reconèixer ser homes propis i solius- del senyor directe com una formalitat derivada de la possessió del mas -el capítol VII, el que contenia aquesta clàusula, es va transcriure en gairebé totes les declaracions de masos en el capbreu del monestir de 1511; els pagesos havien de tornar els castells presos als senyors; s'anul·laven totes les causes eclesiàstiques contra els pagesos; aquests havien de pagar, primer, 1.000.000 de sous com a càstig per la guerra, segon, una indemnització de 120.000 sous als senyors pels danys causats, i, tercer, 36.000 sous més com a recompensa als oficials reials que havien treballat per arribar al compromís; i, finalment, es condemnà a mort a una setantena dels cabdills remences més violents -tot i que després s'amnistiarien tots excepte 12.¹²¹

Interpretacions de la Sentència al marge, el cert és que en les declaracions de masos dels capbreus senyorials posteriors a 1486 no es perceben massa canvis respecte als anteriors. No sembla pas que les senyories sobre els masos haguessin patit una mutació gaire profunda. Això es pot veure molt clar en el cas dels masos del domini del monestir de Sant Feliu de Guíxols a través de la confrontació dels capbreus del 1478 i el 1511 i, fora de la vall d'Aro, també ha estat observat en altres llocs.¹²² Com passava abans de la Sentència, els tinents dels masos del monestir el 1511 es continuaven declarant homes propis i solius del seu senyor per raó del mas i es comprometien a fer-hi residència.¹²³ I, a més, els censos generals del mas, tan els fixos en espècie com els pagats en diner, i les prestacions personals en treball eren exactament els mateixos. L'única diferència era que després del 1486 els senyors de masos ja

¹²⁰ J. VICENS VIVES, *Història de los Remensas...*, p. 256-264, i T. DE MONTAGUT, "La sentència arbitral de Guadalupe de 1486" dins *L'Avenç*, núm. 93, Barcelona, 1986, p. 54-60.

¹²¹ J. VICENS VIVES, *Història de los Remensas...*, p. 288.

¹²² La comparació de capbreus dels ss. XV i XVI del domini de la Pia Almoïna a Brunyola també conclou que hi havia una gran permanència de la renda percebuda: P. GIFRE I RIBAS i R. LLUCH BRAMON, "Continuïtats del mas català abans i després de la Sentència Arbitral de Guadalupe (segles XV-XVI)", dins M. T. FERRER I MALLOL, J. MUTGÉ I VIVES, M. RIU I RIU (eds.), *El mas català durant...*, p. 593-610.

¹²³ Com hem explicat, el capítol VII de la Sentència Arbitral reconeixia als senyors el dret d'exigir sagrament i homenatge als pagesos dels seus masos i és per això, per fer valer aquest dret, que en l'inici de les declaracions de masos fetes en el capbreu de 1511 s'hi copià curosament el text complet d'aquest capítol o, si més no, s'hi deixà un espai en blanc per fer-ho: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 952.

no cobraven mals usos, però no deixaven de percebre'n els censos anuals substitutoris cada 21 d'abril. Per aquest concepte, el monestir cobrava els censos que es poden veure a la taula 9. En les capbreuacions dels seus masos, els tinents reconeixien pagar tal cens per tants mals usos. Això no succeïa, tanmateix, en les declaracions dels masos Besart, Llamví i Ganiguer, els quals no declaraven pagar cap cens substitutori de les servituds. L'haurien lluit, pagant els 10 sous de rigor per cada mal ús al qual havien estat sotmesos, tal com va fer el mas Rovira el 1512?¹²⁴ El tinent dels masos Mansella i Jofró, per la seva banda, sí que reconeixia pagar un cens pels mals usos, però desconeixem el seu valor específic perquè quedava englobat dins un cens global de 26 sous que reduïa a un únic pagament en diner tots els censos generals i prestacions personals degudes pels dos masos.¹²⁵ En tot cas, aquests censos substitutoris es continuaren pagant cada any fins ben entrada l'època moderna, perpetuant així la memòria de les aleshores ja llunyanes servituds medievals.

1.4 Els grans molins del monestir

A banda dels masos, amb les seves rendes i servituds, un altre element del domini territorial del monestir de Sant Feliu el constituïen els molins. En una època en què el pa era la base de l'alimentació, els molins, que transformaven els cereals en farina panificable, eren uns ginyos imprescindibles que, a més, també constituïen una font d'ingressos molt important per als senyors. De fet, la imatge clàssica que la historiografia ha representat dels molins medievals els descriu com un monopoli senyorial. Segons aquesta visió, un senyor que posseís el dret de destret o de ban sobre un terme o un districte determinat posseïa l'exclusiva de la construcció i de l'explotació dels molins i tots els homes d'aquell terme tenien l'obligació de portar-hi a moldre el seu gra.¹²⁶ Aquesta imatge, que pot ser vàlida en alguns indrets, no s'adiu, però, amb la situació dels molins de la vall d'Aro. Aquí, com que el mapa de dominis territorials estava molt fragmentat, és a dir, com que hi havia molts senyors diferents repartint-se l'espai i els homes, cap d'ells va ser capaç de monopolitzar la moltura de cereals. I, a més, els grans molins senyorials també havien de competir amb un nombre destacable de molins que podríem anomenar pagesos, uns molins bastits i explotats pels tinents d'alguns masos. Amb tot, com veurem tot seguit, el monestir de Sant Feliu va ser el principal senyor de molins fariners de la zona.

La documentació revela que, en els darrers segles medievals, al llarg del cursos fluvials que drenaven la vall d'Aro, el Ridaura i les rieres i torrents que hi desembocaven, hi havia més d'una vintena de molins hidràulics. La majoria, però, eren molins pagesos. Al segle XIV, en totes les parròquies de la vall i, fins i tot, en molts veïnats de cadascuna d'elles, hi havia almenys un mas que posseïa un molí com un element més de les seves possessions. Aquesta situació no és exclusiva de la vall d'Aro. En altres llocs de les Gavarres també hi ha nombrosos exem-

¹²⁴ Segons una nota al marge en la capbreuació del mas Rovira, el seu tinent va lluir el cens el 20 de desembre de 1512: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 952, f. 45v.

¹²⁵ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 952, f. 61r.

¹²⁶ M. BLOCH, "Avènement et conquêtes du moulin à eau", dins *Annales d'Histoire Économique et Sociale*, núm. 7, Librairie Armand Colin, París, 1935, p. 538-561.

ples d'aquests molins pagesos d'època medieval, tant a les parròquies més encimbellades com a les del vessant nord, com per exemple Sant Cebrià dels Alls, Sant Sadurní de l'Heura i Cruïlles.¹²⁷ Igualment, també se n'han localitzat en d'altres indrets de la Catalunya Vella,¹²⁸ fet que revela que la iniciativa pagesa tingué molt més pes en la construcció de molins que el que li havia donat la historiografia tradicional. A la vall d'Aro, les úniques condicions que necessitava un pagès per poder bastir un molí, a banda dels recursos econòmics suficients, eren el permís del senyor de la terra on s'havia d'erigir i, posteriorment, el pagament a aquest mateix senyor d'un petit cens anual, ja fos en moneda o en espècie. Els pagesos de mas de la vall d'Aro que posseïen aquests molins, en solitari o formant companyies de dos o tres socis, tenien una clientela formada pels tinents dels masos del seu veïnat -que no estaven obligats a moldre el seu gra en cap molí en concret. L'explotació del molí era, per ells, una activitat complementària al treball de la terra, una forma d'obtenir ingressos extres. Tanmateix, aquest tipus de molins associats a masos no tingueren una situació gaire estable en els darrers segles medievals. A partir de la segona meitat del segle XIV s'observa una tendència molt clara a la seva desaparició. La crisi baixmedieval, que va comportar l'abandonament de molts masos per diferents causes - mortalitats, deutes, emigracions-, va deixar aquest tipus de molins sense una part important de la seva clientela. I això, sumat al fet que eren instal·lacions que necessitaven un manteniment més o menys oneros, devia convertir en inviable la seva explotació. El resultat fou que, de la vintena llarga de molins pagesos coneguts al segle XIV, al 1500 només en documentem tres en funcionament: el molí de la Guardiola -compartit pels tinents dels masos Tapioles i Sifró- a la parròquia de Solius i els molins d'en Boscà i d'en Bussot - posseïts pels tinents dels masos homònims- a Santa Cristina d'Aro.¹²⁹ Cap d'ells pertanyia al domini del monestir de Sant Feliu.

¹²⁷ E. MALLORQUÍ GARCIA, "Molins pagesos en temps feudals: els molins dels termes de Sant Sadurní i Cruïlles (Baix Empordà) als segles XIII i XIV", dins *V Congrés d'Història Agrària dels Països Catalans. Els usos de l'aigua en la història. De l'antiguitat als nostres dies* (en premsa); consultable en xarxa:

<http://k.udg.edu/VCHA/wp-content/uploads/2009/07/E.-Mallorqu%C3%AD.pdf>; i ID. *Les Gavarres a l'Edat Mitjana. Poblament i societat d'un massís del nord-est català*, CCG edicions - AHRCG - ILCC, Girona, 2000, p. E. MALLORQUÍ GARCIA, *Les Gavarres a l'Edat Mitjana. Poblament i societat d'un massís del nord-est català*, CCG edicions - AHRCG - ILCC, Girona, 2000, p. 103-104.

¹²⁸ J. BOLÒS, "Les moulins en Catalogne au Moyen Âge", dins M. MOUSNIER (ed.), *Moulins et Meuniers dans les Campagnes européennes (IX-XVIIIe siècle)*, Presses Universitaires du Mirail, Tolosa, 2002, p. 70-72.

¹²⁹ Per un anàlisi més aprofundit sobre el nombre d'aquests molins annexos a masos de la vall d'Aro, així com també sobre la seva situació geogràfica, les seves característiques tècniques i les seves condicions d'explotació, vegeu: P. ORTÍ GOST i X. MARCÓ I MASFERRER, "Els molins fariners de la vall d'Aro i de Sant Feliu de Guixols als segles XIV i XV", dins *V Congrés d'Història Agrària dels Països Catalans. Els usos de l'aigua en la història. De l'antiguitat als nostres dies* (en premsa).

Coexistent amb aquests petits molins pagesos, a la vall d'Aro hi havia cinc grans molins senyorials. Eren situats a tocar del terme de Sant Feliu de Guíxols, disposats al llarg d'un rec que discorria paral·lel, pel sud, al Ridaura. D'aquests cinc molins, quatre eren propietat de l'abat del monestir de Sant Feliu: el molí de la Litxarda (avui conegut com a molí del Cuc), el molí dels Terrers (ara anomenat molí d'en Tarrés), el molí Nou (dit també d'en Cartellà a la segona meitat del segle XV i actualment molí dels Frares o molí d'en Ramon) i el molí de la Bassa (ara dit molí Riembau), si bé el darrer el compartia "*pro indiviso*" amb el rector de l'Altar de sant Joan de la Seu de Girona. Aquests molins, a diferència dels anteriors, eren construccions grans i ben equipades. Com els molins pagesos, comptaven amb les imprescindibles rescloses, basses, recs, canals de desguàs, carcabans, rodes hidràuliques horitzontals i jocs de moles,¹³⁰ però dotats d'una major complexitat. Tant el molí dels Terrers com el de la Litxarda tenien dues rodes i dos jocs de moles cadascun, és a dir, en realitat era com si cadascun d'ells fossin dos molins.¹³¹ I el molí de la Bassa, per la seva banda, també comptava amb dos casals moliners, tot i que no eren destinats a la mateixa funció: mentre un molia el gra, com tots els anteriors, l'altre es dedicava a un procés vinculat a la manufactura tèxtil, el batanat de draps.¹³² Així doncs, aquests molins senyorials tenien una magnitud molt més gran que no pas els pagesos i això també es veu reflectit en el fet que constituïen una explotació en si mateixos i no eren pas un element complementari a un mas. Una prova d'això és que als casals moliners també hi havia uns espais destinats a l'habitatge dels moliners que, a més de treballar-hi, també hi vivien. Un inventari del molí de la Bassa del 1459 proporciona una imatge molt precisa d'aquesta dualitat. Era un edifici de dos pisos, als quals caldria sumar-hi l'espai inferior on hi havia el carcabà amb les rodes hidràuliques. El primer pis combinava els àmbits de treball i els d'habitatge: hi havia una entrada, la sala de les moles del molí fariner, la sala de les maces del molí bataner, una cuina-menjador i el dormitori principal. El segon pis, per

¹³⁰ Per una descripció dels elements que composaven els molins medievals i el seu funcionament, vegeu: J. BOLÒS I MASCLANS i J. NUET I BADIA, *Els molins fariners*, Ketres editora, Barcelona, 1983, p. 16-43, R. MARTÍ, "Hacia una arqueología hidráulica: la génesis del molino feudal en Catalunya", dins M. BARCELÓ (*et alii*), *Arqueología medieval. En las afueras del "medievalismo"*, Crítica, Barcelona, 1988, p. 166-171, i L. DONAT I X. SOLÀ, *Els molins*, Quaderns de la Revista de Girona, núm. 108, Diputació de Girona i Caixa de Girona, Girona, 2003, p. 14-25.

¹³¹ Un document de l'any 1426 esmenta que el molí dels Terrers estava dotat de "*duabus exercis nunc molentem*": AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 742, (10-X-1426). I el capbreu del monestir de l'any 1478 esmenta que el molí de la Litxarda tenia "*duabus rotis et molis*": AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, f. 43v.

¹³² Un inventari d'aquest molí realitzat l'any 1459 distingia clarament entre la "cassa del molín draper" i la "cassa del molín blader": AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 212, f. 149r-152r. El batanat era un procés clau en l'elaboració d'un producte tèxtil. Consistia en la percussió dels draps amb l'objectiu de netejar-ne les impureses, enfortir-los i aconseguir que quedessin ben atapeïts. Per fer-ho s'empraven unes maces que eren mogudes amb la força de l'aigua del molí: L. DONAT I X. SOLÀ, *Els molins...*, p. 40-41.

la seva banda, només era destinat, en principi, a la vida del moliner: l'inventari esmenta un altre menjador, tot i que pels elements que hi havia a dins -fustes de vern, cabdells de borra i carretells- semblava més una mena d'habitació dels mals endreços-, una segona cambra i, finalment, un espai obert com una mena de porxo o galeria.¹³³ La major complexitat i millor equipament d'aquest tipus de molins respecte als molins pagesos s'explica pel seu origen i per la seva clientela potencial. És a dir, per qui van ser creats i per a qui. La seva construcció, a diferència dels anteriors, va ser una iniciativa senyorial destinada a aprofitar els grans beneficis que li podia subministrar la mòlta del gra no dels pagesos de la vall d'Aro -o no només- sinó dels habitants de la vila de Sant Feliu de Guíxols, que al segle XV tenia el doble de població que la vall.¹³⁴

Com hem dit, al llarg de la segona meitat del segle XIV i del començament del segle XV, hi hagué una tendència a la desaparició dels molins pagesos de la vall d'Aro. Doncs bé, aquesta tendència fou paral·lela a l'augment de la importància dels grans molins senyorials del monestir. És un procés que també s'observa en d'altres indrets com ara a la Garrotxa o al Bages.¹³⁵ Aquests molins, gràcies a la major solvència del seu propietari i a la clientela més nombrosa que tenien, van poder entomar millor la crisi i van poder subsistir fins a convertir-se en els principals i gairebé únics molins de la zona. Tanmateix, en aquest mateix període, també patiren canvis importants en el sistema de gestió de què eren objecte per part del monestir: van passar de ser gestionats de forma directa per part de l'abat a ser establerts en emfiteusi, és a dir, a perpetuïtat.

Fins les primeres dècades del segle XV, el monestir va explotar els seus quatre molins de la vall d'Aro a través d'un model de gestió directa. En alguns casos, aquest tipus de gestió es concretava en el fet que l'abat col·locava moliners en els seus molins perquè hi treballessin durant un període de temps determinat a canvi d'un salari o d'una part dels beneficis. Per exemple, l'any 1402 l'abat Guillem de Samasó va encomanar, en vida seva, el molí dels Terrers a Pere Mansella, de Santa Cristina d'Aro, perquè hi fes de moliner. L'abat i el moliner es repartirien els beneficis a parts iguals i les despeses també, llevat d'algunes excepcions en aquest segon apartat: mentre que l'abat hauria de pagar "*totam fustam dicto molendino necessariam in arboribus et rotis dicti molendini sive molendinorum*" i, també, totes les despeses de manteniment dels elements "de la resclosa amont", el moliner s'hauria de fer càrrec de les "*operibus minutis*".¹³⁶ De totes maneres, la majoria de vegades, la gestió directa es concretava d'una altra manera: en un arrendament temporal a un o més arrendataris a canvi d'un preu determinat. D'aquesta manera, durant el període de temps que durava l'arrendament, els

¹³³ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 212, f. 149r-152r.

¹³⁴ Segons el fogatjament de l'any 1496, la vila de Sant Feliu de Guíxols tenia 251 focs, als quals caldria sumar-hi els 7 del veïnat de Sant Amanç, mentre que el conjunt de les cinc parròquies de la vall d'Aro en tenien una mica menys de la meitat: 122. J. IGLÉSIES I FORT, *El Fogatge de 1497. Estudi i transcripció*, Rafael Dalmau, Barcelona, 1991, p. 322-324.

¹³⁵ J. BOLÒS, "Les moulins en Catalogne...", p. 72.

¹³⁶ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1033, (13-VII-1402).

arrendataris s'ocupaven d'explotar els molins i se'n quedaven tots els beneficis, però també n'havien de pagar les despeses. Disposem d'exemples d'arrendaments de tots aquests molins. El de la Litxarda va ser objecte d'un arrendament entre els anys 1409 i 1412 a favor de Antoni de Pau, capellà de l'església de Sant Feliu, i de Joan Boscà i Nicolau Douçà, de Santa Cristina d'Aro, a canvi del pagament de 360 sous anuals a l'abat.¹³⁷

Posteriorment, aquest mateix molí va ser arrendat els anys 1415 i 1416 a Joan Mansella, de Santa Cristina, per 400 sous anuals.¹³⁸ El molí Nou, per la seva banda, fou arrendat almenys entre els anys 1413 i 1414 a Pere Loron àlies Surià, de Santa Cristina, per 120 sous anuals.¹³⁹ I pel que fa a la meitat que el monestir tenia del molí de la Bassa, fou arrendada a Pere Saguer, també de Santa Cristina, entre 1409 i 1412 per 130 sous anuals. Mentre duraven els arrendaments, i mentre paguessin a l'abat el preu acordat, els arrendataris podien quedar-se amb tots els beneficis que generessin els molins. Però també s'havien de fer càrrec d'organitzar-ne el treball i de pagar-ne totes les despeses. Generalment, els arrendataris no feien ells mateixos la feina de moldre el gra sinó que contractaven moliners perquè ho fessin a canvi d'un salari, encara que hi podia haver excepcions.¹⁴⁰

De totes maneres, com hem avançat abans, el monestir abandonà aquest sistema de gestió directa dels seus molins al començament del segle XV. Entre els anys 1421 i 1432, sota els successius mandats dels abats Galceran de Descatllar, Berenguer de Perarnau i Bernat de Torroella, va fer el pas d'establir-los en emfiteusi. És a dir, va passar d'arrendar-los temporalment a cedir-los a perpetuïtat a canvi d'una sèrie de prestacions. El 13 de març de l'any 1421, el procurador de l'abat Galceran va establir el molí de la Litxarda a Pere Gallart, notari de Sant Feliu de Guíxols;¹⁴¹ el 10 d'octubre del 1426 l'abat Berenguer establí el molí dels Terrers a Nicolau Vilar, oriünd de Calonge;¹⁴² i el 30 d'octubre del 1432 l'abat Bernat i el rector de l'Altar de sant Joan de la Seu de Girona establiren el molí de la Bassa a Llorenç Pol, oriünd de la Bisbal;¹⁴³ Pel que fa al molí Nou, no sabem el moment exacte en què fou establert, però podem situar-lo entre els anys 1414 i 1421 i, amb tota probabilitat, el receptor fou el pagès de

¹³⁷ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 707, (30-VIII-1409).

¹³⁸ No hem localitzat el contracte d'arrendament, però sí una època (un rebut de pagament) d'una tercera part del preu anual l'any 1416: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 50, (23-VII-1416).

¹³⁹ També ens consta per una època d'un quadrimestre de l'arrendament: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 717, (15-II-1414). Pere Loron àlies Surià, que durant aquest període també era arrendatari de totes les rendes que l'abat rebia a Santa Cristina d'Aro, pagà 40 sous pel molí Nou i 573 sous i 4 diners per la resta de rendes.

¹⁴⁰ Una d'aquestes excepcions la trobem en el primer arrendament citat del molí de la Litxarda. En aquest cas, s'acordà que un dels tres arrendataris, Nicolau Douçà, en fos el moliner mentre durés l'arrendament i que, en pagament dels seus serveis, rebria de mans dels altres dos arrendataris un salari anual de 173 sous i 4 diners: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 707, (30-VIII-1409).

¹⁴¹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 734, (13-III-1421).

¹⁴³ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 52, (30-X-1432).

Santa Cristina Pere Loron àlies Surià.¹⁴⁴ Hi ha diverses causes que motivaren aquest canvi de model de gestió. Pel monestir, devia ser molest haver de cercar periòdicament moliners que es fessin càrrec dels seus molins o arrendataris que hi volguessin invertir el seu capital. A més, si no en trobaven els molins restaven improductius i, si aquesta situació durava massa temps, les seves estructures i el seu utilatge podien arribar a patir deterioracions importants. El molí dels Terrers patí un procés de degradació d'aquest tipus i sabem que, a l'alçada del gener del 1426, "*toto est distructus et diructus*".¹⁴⁵ De fet, aquest fou un dels motius pel qual fou establert l'octubre d'aquell mateix any. Segons diu l'acta d'establiment, com que el molí necessitava diverses obres i reparacions, l'abat i el convent del monestir, amb la participació d'algunes "persones expertes" en la matèria, deliberaren quina seria la millor solució i arribaren a la conclusió que era preferible establir-lo que no pas retenir-lo o arrendar-lo per un certs anys com havien fet fins aleshores; això permetria obtenir uns diners d'entrada -3.330 sous- i un cens anual que

¹⁴⁴ L'any 1414 el molí encara era explotat per mitjà del model de gestió directa i documentem com el seu arrendatari pagava una part del preu de l'arrendament anual: vegeu *supra*, nota 139. L'any 1421, en canvi, observem que el citat Pere Loron àlies Surià pagava un cens anual de 120 sous per tenir el molí establert: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 736, (11-X-1421). Cal fer notar que el darrer arrendatari documentat del molí i el primer tinent que el tingué en establiment eren la mateixa persona: Pere Loron àlies Surià. Aquest individu tingué un protagonisme destacat dins el domini territorial del monestir. Era un pagès acomodats, titular del mas Surià, que exercia les funcions de batlle de l'abat a Santa Cristina d'Aro, és a dir, era l'encarregat de recaptar-hi les seves rendes. I, a banda d'això, o millor dit: precisament per això, Surià tenia prou recursos monetaris per invertir-los en l'arrendament d'algunes d'aquestes rendes; més endavant reprendrem i ampliarem aquest fil: vegeu *infra*, capítol 4.3.1. D'altra banda, i retornant al molí Nou, hem d'esmentar que, en un estudi sobre un altre tema, L. Esteve i L. Pallí, assenyalaren, de passada, un establiment d'aquest molí anterior al realitzat a favor de Pere Loron àlies Surià: l'abat Guillem de Samasó l'hauria establert l'any 1400 a un tal Jaume Rovira. Tanmateix, aquests autors no citen la referència documental d'on van treure la informació i, per tant, no ho podem corroborar. Hem revisat tota la documentació notarial de la vall d'Aro i de Sant Feliu de Guíxols del segle XV i no hem trobat cap referència a aquest possible establiment. I, d'altra banda, si el molí ja hagués estat establert l'any 1400, no seria possible trobar, com es troben, arrendaments posteriors com els dels anys 1413 i 1414. No s'hauria de descartar la possibilitat que aquests autors haguessin confós, en llegir aquest document del 1400 que nosaltres no hem pogut localitzar, un arrendament per un establiment. L. ESTEVA I CRUAÑAS i L. PALLÍ I BUXÓ, *El termenal de Sant Feliu de Guíxols* (1354-1980), Amics del Museu de Sant Feliu de Guíxols, Sant Feliu de Guíxols, 1990, p. 121.

¹⁴⁵ Aquesta menció a l'estat del molí es fa en l'acta d'establiment que el monestir féu del mas Mateu àlies Valls de Santa Cristina a Bernat de Pau, mercader de Sant Feliu, l'entrada del qual -1.100 sous- seria invertida en reparar el molí. La cita completa diu "*dictam intratam en reparacione molendini vocati dell Terres, quie ex toto est distructus et diructus, de quo molendino multum comodum nobis et dicto monasterio pervenit mittere et convertire*": AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 744 (7-I-1426).

podrien ser reinvertits en les reparacions necessàries.¹⁴⁶ Un dels altres motius que provocaren el canvi de model de gestió dels molins, lligat a la possible dificultat de trobar arrendataris en moments de contracció econòmica, era que l'establiment emfitèutic, la cessió dels molins a perpetuïtat, garantia al monestir la percepció d'un cens anual assegurat i inalterable, fos quina fos la conjuntura de cada moment. I, finalment, a tot això caldria sumar-hi encara un altre motiu de caire econòmic: en moments de necessitat peremptòria de diners i de manca de liquiditat, les concessions en emfiteusi proporcionaven uns recursos immediats en concepte d'entrades en establiment que podien solucionar algunes urgències. L'establiment del molí de la Litxarda l'any 1421 obeí a una d'aquestes situacions: tal com diu

l'encapçalament de l'acta, el Principat de Catalunya havia entrat en l'enèsima guerra amb Gènova i les viles marítimes, com Sant Feliu, podien patir atacs; el monestir necessitava diners per protegir-se i adquirir armes i, per això, establí el molí i els 220 sous rebuts en concepte d'entrada foren invertits "*in armis et balistis necessariis dicto monasterio pro guerra*".¹⁴⁷

A partir de l'establiment dels seus molins, els conceptes d'ingressos i drets que hi tenia l'abat del monestir, així com també les obligacions, variaren respecte el model de gestió anterior. Les seves condicions de tinença emfitèutica es concretaren, drets de fadiga i de percepció de lluïsmes a banda, en dos elements, que hem indicat a la taula 10. En primer lloc, els tinentes dels molins havien de pagar a l'abat un cens anual fix en moneda. Pel molí de la Bassa, que l'abat compartia a parts iguals amb el rector de l'Altar de Sant Joan de la Seu, es fixà, en el moment de l'establiment, un cens de 80 sous anuals,¹⁴⁸ tot i que l'any 1474 es reduí a 50 sous.¹⁴⁹ Pel molí Nou, l'abat rebia un cens anual de 120 sous¹⁵⁰ i pel molí de la Litxarda, 220 sous més.¹⁵¹ Pel molí dels Terrers, finalment, quan fou establert l'any 1426, l'abat Berenguer

¹⁴⁶ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 734, (10-X-1426).

¹⁴⁷ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 734, (13-III-1421).

¹⁴⁸ Aquesta quantitat fou estipulada en el moment de l'establiment del molí a Llorenç Pol l'any 1432. En aquest contracte, també s'estipulaven els drets que hi tenien altres senyors: el rector de l'Altar de sant Joan també en rebia un cens de 80 sous anuals i el paborde de Juliol de la Seu de Girona tenia dret a rebre'n la tasca dels beneficis de moltura: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 52, (30-X-1432).

¹⁴⁹ La reducció del cens fou concedida, per part de l'abat del monestir i del rector de l'Altar de Sant Joan, al nou tinent del molí, el mercader de Sant Feliu Nicolau Pla; a partir d'aleshores, tant el monestir com l'Altar passaren a rebre un cens de 50 sous cadascun: AHG, Microfilms, Altres Centres, Mas Riembau, calaix 5, bobina 202, (17-XI-1474). Nicolau Pla havia adquirit el domini útil del molí de la Bassa el setembre del 1474 a través d'una permuta amb Bartomeua Pol, descendent de Llorenç Pol. A canvi del molí, li va donar tres peces de terra situades a Santa Cristina d'Aro: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 214, (9-IX-1474).

¹⁵⁰ Quan l'any 1425 el pagès de Santa Cristina Pere Loron àlies Surià vengué el domini útil del molí Nou al mercader de Sant Feliu Bernat de Pau, en el document de compravenda es feren explícites les obligacions d'aquest envers el senyor directe, és a dir, amb l'abat del monestir, en les quals hi figurava el cens anual de 120 sous: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 744, (28-VIII-1425).

de Perarnau estipulà un cens anual de 340 sous amb la particularitat que el tinent del molí el podia cancel·lar amb el pagament de 2.800 sous;¹⁵² tanmateix, el cens no fou anul·lat, almenys durant el segle XV, però sí que fou reduït a 160 sous anuals en una data que desconeixem però que cal situar entre els anys 1448 i 1478.¹⁵³ Com es pot veure, en la majoria de casos el valor dels censos anuals que l'abat rebia dels seus molins després d'haver-los establert era inferior als ingressos anuals que n'obtenia anteriorment per mitjà dels arrendaments temporals. Però l'estabilitat de rebre un cens anual fix, garantit a perpetuïtat, i de no haver de patir per trobar arrendataris i moliners permanentment, en el difícil context senyorial del segle XV, ho compensava.

El segon dret o element que el monestir es reservà sobre els seus quatre molins quan els establí en emfiteusi, fou un marcat tracte preferencial en el seu ús, tant en la prioritat a l'hora de moldre-hi com en el preu. En tots ells, quan l'abat hi portava a moldre el gra del monestir "*et familie ipsorum*", obtingut de la reserva de les Eroles i de les rendes en espècie dels seus dominis territorials, passava al davant de qualsevol altre client.¹⁵⁴ A més, només pagava 6 diners per cada mitgera de forment, segons la mesura de Sant Feliu, en concepte de moltura.¹⁵⁵ La moltura era el preu que cobraven els moliners als seus clients per moldre'ls el gra; generalment

¹⁵¹ Aquest fou el cens decidit quan el molí fou establert l'any 1421 al notari ganxó Pere Gallart: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 734, (13-III-1421); i encara es mantenia igual l'any 1478, segons el capbreu del monestir d'aquell any: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1166, f. 115r.

¹⁵² AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 742, (10-X-1426).

¹⁵³ Sabem que l'any 1448 el cens encara era de 340 sous perquè el 30 de maig el procurador de l'abat del monestir signà un albarà de pagament al tinent del molí, Nicolau Vilar, de 226 sous i 8 diners corresponents a dues tercers parts del preu anual: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 81, (18- XII-1459). En canvi, al capbreu del monestir de l'any 1478, el tinent del molí d'aleshores, Joan Oliver, declarà que el cens anual que pagava era de només 160 sous: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1166, f. 43v-44v. Per tant, entre aquestes dues dates l'abat del monestir degué concedir una reducció del cens. L'any 1511, en un altre capbreu del monestir, la tinent del molí, Clara, filla de Joan Oliver, continuava pagant el cens de 160 sous: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 952, f. 61v-63r.

¹⁵⁴ Aquesta clàusula és present en tots els establiments de molins i també en les declaracions fetes en els capbreus del monestir. Prenem d'exemple la capbreuació del molí dels Terrers de l'any 1478: si l'abat "*molere voluntibus in dicti molendinis ita que si aliquod granum aliud moliatur in dictis molendinis illud habeam a dictis molendinis levare et vestrum et dicti monasterii et familie vestre et dicti monasterii in dicto molendino ponere et illud molere*": AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1166, f. 43v-44v.

¹⁵⁵ Reprenem l'exemple del molí dels Terrers: "*et habeatis vos et vestri et dictum monasterium michi (al senyor útil del molí) dare et solvere pro multura dicti vestrii grani et dicti monasterii videlicet, pro qualibet squillata frumenti, que squillata sunt tres mitgerie ad mensuram ville Sancti Ffelicis Guixellensis, decemocto denarios barchinonensis et non magis neque ultra*".

¹⁵⁶ A la vall d'Aro no hem documentat explícitament que es cobrés aquest percentatge per moltura, però era el més generalitzat a l'època feudal. P. Orti demostra, per exemple, que el

era rebut en espècie i consistia en la retenció d'una setzena part del cereal mòlt.¹⁵⁶ Amb la fixació de la moltura del seu forment al preu de 6 diners la mitgera, el monestir aconseguia un doble avantatge respecte als clients ordinaris: d'una banda, un pagament fix en moneda en lloc d'un de proporcional en espècie fossilitzava el seu preu de la moltura i el deixava indemne a qualsevol pujada del preu del forment, que també encaria la moltura dels altres usuaris dels molins; i d'altra banda, els 6 diners eren un preu més barat que el que pagaven els altres clients, que al llarg del segle XV degué oscil·lar, si fem la conversió monetària, entre els 7,5 i els 8,25 diners.¹⁵⁷ És a dir, al llarg del segle la moltura de cada mitgera de forment que l'abat portava als seus molins li costava entre un 20% i un 27% més barata que a la resta de clients. Tanmateix, aquesta rebaixa era exclusiva per la moltura del forment i no era extensible a la resta de cereals, com l'ordi i el mestall, que el monestir pagava al mateix preu que tothom.¹⁵⁸

En un altre ordre de coses, els receptors dels establiments dels molins del monestir, és a dir, els seus propietaris útils, no responien a un mateix perfil. No sembla que els diferents abats haguessin buscat un tipus de persona concreta per cedir-los-els en emfiteusi. En efecte, com es pot veure a la taula 11, entre els primers senyors útils dels molins hi trobem dues famílies de moliners vingudes de Calonge i de la Bisbal, respectivament, un notari de Sant Feliu de Guíxols i un pagès de Santa Cristina. Tanmateix, al llarg del segle XV, podem distingir dos tipus de senyors útils perfectament diferenciats. Per un costat, hi havia els senyors útils que eren, efectivament, moliners. Aquests vivien al molí juntament amb la seva família, molien el gra a la seva clientela i satisfien les rendes a l'abat. Per aquests senyors útils, el molí era el seu lloc de residència i la seva principal font d'ingressos. Era, per tant, el seu patrimoni. Per altre costat, però, hi hagué un altre tipus de senyors útils: mercaders de Sant Feliu que, interessats en controlar els punts clau del subministrament dels cereals panificables, també volgueren posseir el domini útil d'algun molí. Òbviament, aquest altre tipus de propietaris útils, a diferència dels anteriors, no vivien al molí ni hi treballaven personalment, sinó que

dret de moltura dels molins del rec comtal de Barcelona als ss. XIII i XIV equivalia -tot i estar monetitzat des de principis del s. XIVa una setzena part. Igualment, a València i a Tolosa el dret de moltura gravava entre una tretzena i una setzena part del gra segons el tipus de cereal: P. ORTI GOST, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV*, CSIC, Barcelona, 2000, p. 322-325; R. MARTÍ, "Hacia una arqueología...", p. 182.

¹⁵⁷ Com hem dit, els clients normals pagaven la moltura en espècie: una setzena part del forment que portaven a moldre. Per comparar-ho millor, però, amb els 6 diners pagats pel monestir, hem monetaritzat aquesta setzena part amb el següent càlcul: dividint el preu habitual de la mitgera de forment al mercat al llarg del segle XV entre setze. I, tenint en compte que, en anys normals, la mitgera de forment es pagava entre 10 i 11 sous (que equivalien a 120 i 132 diners, respectivament), hem obtingut els resultats expressats.

¹⁵⁸ Seguint amb l'exemple de la capbreuació del molí dels Terrers: "*et de alio grano, scilicet ordeo mestallio, habeatis et habeant michi dare (l'abat al senyor útil del molí) prout ceteri alii homines soliti sunt michi dare pro similibus granis*".

l'explotaven per mitjà d'arrendaments a curt termini: generalment, hi col·locaven un moliner que seria l'encarregat de moldre el gra i es repartien amb ell els beneficis i les despeses en uns percentatges que podien variar segons cada conjuntura.¹⁵⁹

La veritat, però, és que no s'aprecia cap tendència clara, al llarg del s. XV, a favor d'un tipus o altre de senyor útil dels molins. Uns i altres s'anaren rellevant, per mitjà de compravendes, en la possessió del domini útil dels molins del monestir. El molí de la Bassa, per exemple, fou establert inicialment per l'abat, l'any 1432, a la família Pol, moliners oriünds de la Bisbal.¹⁶⁰ Però l'any 1474 la vídua del darrer moliner el donà, a canvi d'unes terres, al mercader de Sant Feliu Nicolau Pla,¹⁶¹ qui morí sense descendència i vers l'any 1480 el domini útil del molí fou comprat en subhasta pel ciutadà gironí Joan de Terrades.¹⁶² A la mort de Joan, la seva vídua el vengué, l'any 1505, a Ponç Torre àlies Mansella,¹⁶³ moliner que ja posseïa el molí d'en Mansella, però aquest, al cap de tres anys, el tornà a vendre a Bernat Riembau, membre d'una família de pagesos i moliners de Santa Cristina d'Aro.¹⁶⁴ El domini útil dels altres molins del monestir, com es pot veure en la citada taula, fou objecte de canvis de mans similars, però els molins sempre foren habitats i, per tant, no deixaren de generar rendes per als successius abats. Al cap i a la fi, aquest era l'objectiu que es perseguia quan, al començament del segle, deixaren de ser explotats de forma directa per ser establerts en emfiteusi.

1.5 El delme de la parròquia de Solius i altres porcions

El monestir de Sant Feliu de Guíxols, a banda dels drets propis de la seva senyoria territorial, també en tenia d'una altra mena al vessant sud de les Gavarres: percebia el delme, ja fos tot sencer o només una porció, en algunes parròquies de la vall d'Aro. El delme no era una renda vinculada a la propietat de la terra, sinó un dret parroquial. És a dir, un pagès no pagava el delme d'una peça de terra al senyor directe de la feixa sinó que ho feia a qui tenia el dret de rebre'l en aquella parròquia. Sovint s'ha pensat que el delme el percebién els clergues parroquials però, en realitat, a la Baixa Edat Mitjana, el delme de la majoria de parròquies estava molt fraccionat i el rebien diferents individus o institucions, tant religioses com laïques.¹⁶⁵

¹⁵⁹ X.MARCÓ I MASFERRER, *Homes, dones i masos...*, p. 145-149 i 151-153.

¹⁶⁰ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 52, (30-X-1432).

¹⁶¹ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 214, (9-IX-1474).

¹⁶² AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 783, (10-XI-1480).

¹⁶³ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 11, f. 101r-103v.

¹⁶⁴ AHG, Microfilms, Altres Centres, Mas Riembau, calaix 5, bobina 202, (13-VII-1508).

¹⁶⁵ Qui ha estudiat millor el delme al bisbat de Girona és Elvis Mallorquí. Vegeu: E.MALLORQUÍ GARCÍA, *Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII i XIV*, Tesi Doctoral inèdita, Girona, 2007, p. 671-704; i ID, "Dîme et féodalité en Catalogne: le diocèse de Gérone et le *Livre Vert* (1362-1371)", dins R. VIADER (ed.), *La dîme dans l'Europe médiévale et moderne*, Presses Universitaires du Mirail, Tolosa, 2010, p. 127-144.

El delme, per definició, era una renda proporcional a la producció agropecuària en l'àmbit d'una parròquia. A la diòcesi de Girona, hom havia de pagar, generalment, la desena part de tot el que produïa en concepte del delme.¹⁶⁶ Ara bé, a les parròquies de la vall d'Aro això no era així. Una enquesta episcopal sobre els perceptors del delme de la diòcesi feta l'any 1502 revela que, en aquest indret del sud de les Gavarres, la proporció del delme era una mica inferior: en lloc de l'habitual desena part de les collites, aquí els parroquians només en donaven l'onzena.¹⁶⁷

Al llarg del segle XV, l'abat del monestir de Sant Feliu tingué el dret a rebre tot el delme de la parròquia de Santa Agnès de Solius i també collí diverses porcions dels delmes de Santa Maria de Fenals i de Santa Cristina d'Aro. La seva potestat de rebre la totalitat del delme de Solius es remuntava a una permuta amb la Sagristia Major de la Seu de Girona de l'any 1394. En virtut d'aquest intercanvi, l'abat donà al sagristà major el domini directe sobre els quinze masos que en aquell moment tenia a Solius i, a canvi, el sagristà li atorgà la part del delme que percebia en aquesta parròquia, a més del pagament d'un cens anual de 250 sous -que fou cancel·lat l'any següent amb l'abonament de 7.500 sous.¹⁶⁸ A partir d'aquesta data, doncs, l'abat passà a controlar tot el delme de Solius i això li permetia rebre cada any, tal com diu la citada enquesta episcopal, una onzena part de tota una sèrie de productes collits a la parròquia: tots els tipus de cereals i de gra -excepte els favons i els cigrons, que no eren gravats-, els raïms -llevat dels "rayms d'arbres"-, el carnatge, els polls, el lli i el cànem.¹⁶⁹

A la parròquia de Fenals, per altra banda, l'abat també hi rebia tot el delme agrícola. Tenia el dret a percebre una onzena part de tot el gra, el raïm, el carnatge, els polls, els alls i les cebes que s'hi produïssin cada any. Però, a més d'això, també podia rebre el delme del peix que es pesqués en un part de la platja d'aquesta parròquia. Lamentablement, la font no indica de quina part de la platja es tractava, només que el delme del peix de l'altra part de la platja era recaptat per la Pabordia d'Aro de la Seu de Girona.¹⁷⁰ Finalment, a la parròquia de Santa Cristina, l'abat del monestir només tenia dret a rebre-hi una porció molt petita del delme: tan sols el percebia sobre algunes peces de terra concretes que, encara que l'enquesta episcopal no identifiqui ni n'especifiqui el nombre, veient la configuració general del repartiment del delme en aquesta parròquia, no devien ser gaire nombroses.¹⁷¹

¹⁶⁶ A. COBOS FAJARDO (ed.), *Costums de Girona...*, p. 152-153.

¹⁶⁷ ADG, Mitra, Calaix 5, vol. 25, f. 23v-25r.

¹⁶⁸ Per més detalls sobre la permuta de 1394 i el context secular de disputes entre el monestir de Sant Feliu i la Sagristia Major que la motivà, vegeu: F. AICART HEREU, M. AULADELL AGULLÓ i J. VIVO LLORCA, *El castell de la Roca. Les empremtes d'una fortalesa fantasma a Solius*, Ajuntament de Santa Cristina d'Aro i Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona, 2010, p. 67-80.

¹⁶⁹ ADG, Mitra, Calaix 5, vol. 25, f. 25r.

¹⁷⁰ *Ibidem*, f. 24v.

¹⁷¹ *Ibidem*, f. 23v-24r.

El delme, doncs, era un altre tipus de dret que proporcionava ingressos al monestir i que cal sumar als provinents dels diferents elements del seu domini territorial de la vall d'Aro. Potser no era la renda més lucrativa que rebia, dins les diverses tipologies de drets que hem descrit, però percebre cada any una onzena part de tota la producció agropecuària de la parròquia de Solius, sobretot, no deixava de ser una aportació sensible a la seva economia senyorial. De fet, el conjunt d'ingressos d'un senyor feudal, ja fos més o menys important, més o menys ric, gairebé sempre provenia de tot un conglomerat de drets d'indole i procedència diferent. I encara que algunes parts d'aquest tot, preses separatament, poguessin semblar poc substancials, no deixaven de ser importants perquè podien ajudar a formar, sumades a totes les altres rendes, uns ingressos realment valuosos. El cas del monestir de Sant Feliu en proporciona un exemple magnífic.

1.6 El valor de les rendes de l'abat del monestir

El monestir de Sant Feliu de Guíxols era el senyor més important de la vall d'Aro. Com hem vist al llarg de les pàgines precedents, al segle XV el seu domini feudal sobre aquesta zona i sobre una part dels seus habitants es concretava en una llarga sèrie de drets i d'elements diversos. Els més importants eren els derivats de la possessió del domini directe sobre 60 masos de la vall -encara que, al llarg del segle, veïés reduït aquest nombre a 30- i sobre un important nombre de peces de terra. Els masos li proporcionaven cada any uns censos fixos en espècie i en diner i unes determinades prestacions en treball; a més, durant bona part del segle, controlà els tinents d'aquests masos per mitjà de la servitud, l'aplicació de la qual, en determinades circumstàncies, li permetia obtenir uns ingressos addicionals.

D'altra banda, de cadascuna de les peces de terra del seu domini en rebia la tasca, el cens proporcional equivalent a l'onzena part de les collites que constituïa, probablement, la seva principal font de renda. Un altre element important de la senyoria del monestir el constituïa la reserva de les Eroles que, a diferència de moltes altres de l'època, al segle XV encara era relativament gran i s'explotava a través d'una forma similar a la masoveria. Igualment importants, sinó més, eren els quatre grans molins hidràulics que posseïa a la vall i que molien el gra als habitants de la vila de Sant Feliu de Guíxols; aquests molins, al llarg del segle, van passar de ser gestionats de forma directa pel monestir a ser establerts en emfiteusi a canvi d'un cens fix anual i d'uns drets d'ús privilegiats. Finalment, el monestir també tenia el dret de rebre el delme sobre totes les peces de terra de les parròquies de Solius i de Fenals i sobre un petit nombre de les de Santa Cristina d'Aro. Tot aquest conjunt de drets, òbviament, proporcionava uns ingressos més o menys periòdics al monestir. Per a l'historiador, saber el valor d'aquests ingressos i la seva evolució durant el segle XV és una qüestió fonamental. Permet conèixer una part important de l'estat de les finances del monestir -tot i que per a un coneixement complet també caldria saber-ne les despeses. Així es pot situar el cenobi degudament en el seu context, mesurar el seu potencial econòmic, comparant-lo amb el d'altres senyors i amb el d'altres estaments socials, i entendre alguns dels seus actes i de les seves decisions. En parar atenció a l'evolució dels ingressos del monestir, a més, hom fa el pas d'analitzar l'estructura del domini senyorial a estudiar-ne la dinàmica. Els moviments dels ingressos al llarg del temps permeten veure continuïtats i canvis, esdeveniments temporals i tendències a més llarg termi-

ni que no només informen de l'evolució de l'economia senyorial sinó que també donen pistes sobre el conjunt de la societat.

En el cas del monestir de Sant Feliu, hi ha diferents tipus de documents que permeten conèixer el valor de les seves rendes, quants ingressos rebia dels seus dominis senyorials. Els més nombrosos són els arrendaments de les rendes. Era una pràctica molt habitual, almenys al segle XV, que el monestir cedís el dret de rebre els censos i les rendes d'un lloc determinat i durant un període d'anys concret a uns arrendataris o inversors a canvi del cobrament del seu valor monetari aproximat. Les condicions d'aquests arrendaments es formalitzaven en contractes notariais -gràcies als quals en tenim notícia- i el preu pagat pels arrendataris eren els ingressos que el monestir acabava obtenint del seu domini durant aquell període. De totes maneres, si es vol ser més exacte en considerar el valor de les rendes, cal tenir present que el preu pagat pels arrendataris era una mica inferior al valor real de les rendes, ja que havien de tenir un cert marge de beneficis. Un altre tipus de font que ens indica el valor de les rendes del monestir, encara que només en una ocasió l'any 1402, eren les visites pastorals hi feien els bisbes o els seus delegats: a banda d'interessar-se per la moral dels monjos dels monjos i dels parroquians i per l'estat material del temple, aquell any el visitador també preguntà -i registrà per escrit- quins eren els ingressos anuals de les diferents dignitats del monestir.¹⁷² I, finalment, el darrer registre que ens proporciona informació sobre les percepcions del monestir és una completa declaració de rendes que féu, com tots els eclesiàstics de la diòcesi, l'any 1444.¹⁷³

Després d'aplegar totes aquestes dades, hem confeccionat la taula 12 amb l'evolució del valor de les rendes que l'abat del monestir collí a la vall d'Aro durant el segle XV. Hem preferit limitar la taula a les rendes de l'abat, obviant les del cambrer i del sagristà, perquè és de qui en tenim més informació i perquè, al capdavall, a partir de la dècada de 1440 absorbí aquests altres oficis i es convertí en l'única dignitat del monestir que tenia possessions a la vall. La primera columna de la taula és la successió dels anys del segle en què tenim dades. La segona columna recull la seqüència dels ingressos generats per tots els drets senyorials que l'abat posseïa a la parròquia de Santa Cristina d'Aro, excepte els provinents de la reserva de les Eroles i dels seus quatre molins. La tercera columna conté els ingressos provinents de la reserva. A la quarta hi ha el valor de les rendes del domini territorial de la parròquia de Fenals i a la cinquena, el del delme parroquial de Solius. La sisena columna conté el valor total de les rendes de l'abat, però no només de les que rebia a la vall d'Aro sinó les d'arreu dels seus dominis. I en darrer lloc, la setena columna assenyala els ingressos nets que restaven a l'abat de totes les seves rendes un cop satisfetes les despeses ordinàries inherents al seu càrrec.¹⁷⁴ Com es pot veure, la taula no és completa, hi ha nombrosos buits en les seves sèries, però

¹⁷² ADG, Actes Episcopals, Visites Pastorals, vol. 15, f. 100r-101v.

¹⁷³ ADG, Administració econòmica, taxes de beneficis, Liber denuntiationum, f. 117r-121v.

¹⁷⁴ Amb les rendes que rebia, l'abat havia de pagar la manutenció de menjar i beguda de la resta de monjos, la provisió de llenya, oli i llegums de la cuina del monestir, els salaris dels seus treballadors, advocats i procuradors i també les almoines acostumades a fer als pobres, entre d'altres coses: ADG, Administració econòmica, taxes de beneficis, "Liber denuntiationum", f. 117r-121v.

malgrat això conté prou dades per detectar la tendència general dels ingressos de l'abat al llarg del segle.

La primera referència que tenim del valor de les rendes de l'abat a Santa Cristina d'Aro és de l'any 1410, quan s'arrendaren tots els seus censos, tasques, agrers, béns i drets - llevat dels molins i de la reserva de les Eroles- al pagès acomodat Pere Loron àlies Surià durant dos anys,¹⁷⁵ prorrogats després durant un any més.¹⁷⁶ En aquests tres anys, el preu fixat de l'arrendament fou de 1.720 sous, que prenem de punt de partida. Al llarg d'aquella dècada, el valor de les rendes de Santa Cristina es mantingué molt estable, fins i tot amb una lleugera tendència a l'alça, arribant a valors de 1.840 sous en l'annualitat 1415-1416¹⁷⁷ i de 1.770 sous entre 1416 i 1421.¹⁷⁸ A partir d'aquest moment tenim poques dades i molt esparses, però suficients per apreciar una tendència a la depreciació d'aquestes rendes.

Primer molt tímida -1.760 sous l'any 1425-1426-,¹⁷⁹ però després més sensible -1.600 sous el 1443-1444-¹⁸⁰ fins arribar a una clara caiguda amb els 1.300 sous pels quals foren arrendades entre 1460 i 1462, a la vetlla de la guerra civil.¹⁸¹ Des del 1410 fins el 1462, doncs, les rendes de Santa Cristina havien perdut pràcticament una quarta part del seu valor. Malauradament no tenim dades per resseguir l'evolució d'aquestes rendes més enllà del 1462 però, tenint en compte la inestabilitat de la segona meitat del segle, provocada entre d'altres qüestions per la guerra i les dues revoltes pageses, i veient com evolucionaren les altres rendes de l'abat -i les d'altres senyors, com veurem més endavant-, el més probable és que continuessin disminuint.

Els ingressos provinents de la reserva de les Eroles seguiren una evolució similar. La primera dada que en tenim és del període 1414-1416, quan les rendes que l'abat hi collia foren arrendades a Guillem Ponç, de Sant Feliu, per 660 sous anuals.¹⁸² Cinc anys més tard s'havien

¹⁷⁵ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 705 (21-XI-1409). Tot i que l'arrendament es contractà l'any 1409, la seva vigència era des de l'1 de juny del 1410 fins el 31 de maig del 1412.

¹⁷⁶ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 717, (7-VI-1413).

¹⁷⁷ Preu de l'arrendament fet, altra volta, a Pere Loron àlies Surià: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 724, (16-VI-1416).

¹⁷⁸ En aquesta ocasió, l'arrendament es féu a un grup de tres pagesos de Santa Cristina: Pere Mansella, Narcís Llamví àlies Mordenyac i Bartomeu Llamví. Coneixem aquest arrendament per diverses èpoques del pagament a terminis del seu preu; la primera és: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 724, (17-X-1416); i la darrera: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 63, (2-VII-1421).

¹⁷⁹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 743, (4-II-1426).

¹⁸⁰ ADG, Administració econòmica, taxes de beneficis, "Liber denuntiationum", f. 117r-121v.

¹⁸¹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 83, (16-II-1461) i (7-VII-1462).

¹⁸² Al començament de l'any 1417 Guillem pagà 90 florins d'or d'Aragó (990 sous) pel termini de l'any i mig final d'aquest arrendament: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 727, (13-IV-1417).

tornat a arrendar pel mateix preu a Pere Loron àlies Surià¹⁸³ i, a partir d'aquí, hi ha un llarg buit fins la darrera referència que tenim, de l'any 1444, quan foren valorades en només 400 sous.¹⁸⁴ En trenta anys, per tant, l'abat havia vist disminuïts en un 40% els ingressos de la seva reserva. És una pèrdua molt gran, tot i que dubtem que reflecteixi una depreciació equivalent del valor intrínsec de la "jovaria", dels recursos que generava. Ens expliquem: donades les peculiaritats pròpies de l'explotació de la reserva, que en gran part desconeixem, podria ser que aquest descens dels ingressos fos degut, també, a un relaxament de les condicions de tinença imposades per l'abat per evitar que quedés abandonada. En altres paraules, segur que la reserva produí menys, però probablement l'abat també reduí les seves exigències de censos i de parts de fruits. Que Joan Solà, el "*jovarius*" de la reserva de la segona meitat del segle XV, pogués acumular tants recursos durant els anys en què hi estigué vivint i treballant, com hem vist anteriorment, fa pensar en aquest sentit.¹⁸⁵

Les rendes recollides per l'abat a la seva batllia de Fenals -que incloïa els drets que posseïa tant en aquesta parròquia com a la de Calonge-, per la seva banda, seguiren una trajectòria diferent. Patiren un descens brusc d'un 20% entre les dues primeres dècades del segle, però després es mantingueren relativament estables fins a 1445, la darrera data de la quan en tenim informació. El gran canvi es produí quan passaren de ser arrendades per 1.720 sous entre 1405 i 1409,¹⁸⁶ a ser-ho per 1.380 entre 1412 i 1416.¹⁸⁷ És molt probable que l'abandonament d'una tercera part dels masos que l'abat tenia a Fenals en aquest període -de nou, tres quedaren deshabitats-¹⁸⁸ i la consegüent improductivitat dels seus camps hi tingui molt a veure. A partir d'aquí, però, i almenys fins a l'equador de la dècada de 1440, ja no descendiren més i es mantingueren sempre al voltant dels 1.400 sous,¹⁸⁹ guardant un cert paral·lisme amb l'evolució de les rendes de Santa Cristina d'Aro en aquests mateixos anys. Dissortadament, la manca de dades de la segona meitat del segle ens impedeix conèixer la resta de la seva trajectòria.

¹⁸³ L'octubre del 1421 Pere Loron àlies Surià pagà 30 florins d'or d'Aragó (330 sous) per mitja anualitat de l'arrendament: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 736, (11-X-1421).

¹⁸⁴ ADG, Administració econòmica, taxes de beneficis, "Liber denuntiationum", f. 117r-121v.

¹⁸⁵ Vegeu *supra*, capítol 1.1.

¹⁸⁶ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 692, (6-XI-1404).

¹⁸⁷ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 717, (4-II-1413), i vol. 724, (13-VI-1416).

¹⁸⁸ Vegeu la taula 8.

¹⁸⁹ Entre 1416 i 1419 les rendes de Fenals foren arrendades per 1.425 sous anuals: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 724, (17-II-1417), i vol. 709, (17-VI-1419). Entre 1433 i 1437, per 1.400 sous: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 751, (23-VII-1433). L'any 1444 foren valorades en 1.300 sous: ADG, Administració econòmica, taxes de beneficis, "Liber denuntiationum", f. 117r-121v. I l'any següent es tornaren a arrendar per 1.400 sous: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 72, (11-XII-1445). Val a dir que en aquest darrer cas les rendes de Fenals s'arrendaren conjuntament amb les de Solius i el document no especifica quant valien cadascuna, només que el preu total era de 2.000 sous anuals; tanmateix, com que, com veurem, en aquella època les rendes de Solius es mantingueren molt estables en 600 sous, hem deduït que les de Fenals en valien 1.400.

Les referències sobre els ingressos anuals que el delme parroquial de Solius proporcionava a l'abat del monestir, en canvi, permeten superar aquesta barrera temporal. Les primeres dades són tardanes, de l'any 1427, però arriben fins l'any 1488, tot i que amb buits destacables a les dècades de 1460 i 1470. El primer que sobta és la gran estabilitat que tingueren durant un llarg període de temps. Entre 1427 i 1453 es mantingueren fixes, inalterables, gairebé diríem que insensibles a qualsevol circumstància, en 600 sous.¹⁹⁰ I entre aquesta darrera data i l'any 1460 només patiren un descens molt lleuger, passant a arrendarse per 560 sous anuals.¹⁹¹ A partir d'aquí, però, tenim un buit de vint-i-cinc anys i les següents dades reflecteixen, ara sí, un canvi molt significatiu: una depreciació del 27% respecte l'inici de la sèrie. El 10 d'abril del 1486 fou arrendat durant dos anys al pagès de Santa Cristina Bartomeu Llamví per només 440 sous anuals.¹⁹² De totes maneres, podria ser que aquest descens no fos un fenomen estructural sinó tan sols circumstancial: tot i que ja feia un any que s'havia sufocat la segona revolta remença, per aquelles dates encara hi havia algunes partides de pagesos que no havien depositat les armes actuant per les rodalies de Solius.¹⁹³ En aquestes circumstàncies tan insegures, no seria estrany que molts camps restessin sense cultivar i, per tant, el volum del delme se'n degué ressentir. Així doncs, no estem segurs del sentit últim d'aquests 440 sous dins l'evolució dels ingressos generats pel delme de Solius. No sabem quin pes hi tingueren, respectivament, la tendència de llarg termini i els esdeveniments concrets del moment. Per contextualitzar del tot bé aquesta quantitat ens caldria disposar de més dades del valor del delme dels anys circumdants, però desafortunadament no les tenim.

Les fonts consultades no només han permès conèixer el valor de les rendes que l'abat del monestir rebia a la vall d'Aro. També ens han donat algunes dades sobre els ingressos generals de tots els seus dominis. I, en aquest camp, permeten distingir entre els ingressos totals, en brut, i els que li restaven nets després de satisfer les despeses de manteniment dels altres monjos i d'intendència del monestir. En el primer cas, només tenim dues referències. La primera és de

¹⁹⁰ Citem esquemàticament les referències documentals d'aquests arrendaments: 1427-1429: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 748, (5-XII-1429); 1429-1430: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 748, (27-XII-1429); 1433-1436: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 754, (3-II-1434), i vol. 755, (18-VII-1436); 1443-1444: ADG, Administració econòmica, taxes de beneficis, "Liber denuntiationum", f. 117r-121v; 1444-1445: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 72, (11-XII-1445); i 1449-1453: ACA, Hisenda, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1703, f. 51r-51v.

¹⁹¹ Aquest període es desglossa en dos arrendaments: el primer, fet entre 1453 i 1457: ACA, Hisenda, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1703, f. 74r-75r; i el segon, entre els anys 1457 i 1460: ACA, Hisenda, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1703, f. 103r-103v.

¹⁹² AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 785, (10-IV-1486).

¹⁹³ El desembre del 1485, en plenes negociacions que culminarien amb la Sentència Arbitral de Guadalupe, el grup d'homes de Narcís Goxat, de Llambilles, que es mantenia rebel, encara tenia ocupats els castells de Solius i de Llagostera; i el juny del 1486, mesos després de la signatura de la Sentència, segons Vicens Vives aquests dos llocs encara conformaven un nucli rebel: J. VICENS VIVES, *Història de los Remensas...*, p. 253-254 i 270.

l'any 1402, quan l'abat Guillem de Samasó reconegué al visitador episcopal que el conjunt de les seves rendes valien aproximadament, compensades un any amb l'altre, un total de 20.000 sous.¹⁹⁴ I la segona és de l'any 1444, en el context d'una declaració de rendes, l'abat Bernat de Torroella reconegué que les seves li havien proporcionat aquell any 14.947 sous.¹⁹⁵ Per tant, entre aquestes dues dates, els ingressos anuals de l'abadia del monestir s'havien reduït una quarta part.

Pel que fa als ingressos nets, disposem de moltes més dades. L'any 1402 l'abat Samasó els xifrà en 10.000 sous, una quantitat que es mantingué inalterable durant una dècada: entre 1408 i 1412 les rendes de l'abat foren arrendades per aquest preu.¹⁹⁶ Deu anys més tard, però, els ingressos s'havien reduït un 15%: entre 1419 i 1423 s'arrendaren per 8.500 sous,¹⁹⁷ una quantitat que fou estable durant la resta dels anys 20, ja que entre 1425 i 1428 s'arrendaren per 8.580 sous.¹⁹⁸ Les rendes de l'abat patiren un altre descens sensible al començament de la dècada de 1430, ja que entre els anys 1433 i 1437 només les pogué arrendar per 7.000 sous,¹⁹⁹ una xifra que suposava un 30% menys respecte a la del 1402. Des d'aquest moment, no tenim cap més dada fins l'any 1475, quan les rendes foren arrendades durant dos anys al mercader de Sant Feliu Nicolau Pla per 5.000 sous anuals.²⁰⁰ Aquesta quantitat, que és la darrera que coneixem pel segle XV, suposa un esfondrament dels ingressos de l'abadia, de l'ordre, ni més ni menys, del 50% envers el començament del segle. Amb tot, cal situar-la degudament. L'any 1475 només en feia tres que s'havia acabat la llarga i cruenta guerra civil entre la Diputació del General i el rei Joan II, que havia deixat el país assolat. Possiblement les forces productives encara no se n'havien recuperat i les collites del camp, la base de les rendes del monestir, en patien les conseqüències. Per tant, aquesta xifra, a manca d'altres de properes en el temps per poder-la contrastar, potser reflecteix més aquelles circumstàncies concretes que un moviment estructural, de llarga durada. És indubtable, veient la resta de dades, que la tendència secular dels ingressos nets de l'abat era clarament descendent, però potser els 5.000 sous no són una bona mesura de la seva intensitat. Fos com fos, tot i que cal matisar-la, aquesta quantitat no s'ha de menystenir. Que durant dos anys, fos quina en fos la causa, l'abat només rebés 5.000 sous nets per l'arrendament totes les seves rendes és un exemple eloqüent de les dificultats financeres que van patir els senyors al final de l'Edat Mitjana.

¹⁹⁴ ADG, Actes Episcopals, Visites Pastorals, vol. 15, f. 100r-101v.

¹⁹⁵ ADG, Administració econòmica, taxes de beneficis, "Liber denuntiationum", f. 117r-121v.

¹⁹⁶ L'abat Galceran de Descatllar les arrendà als germans Antoni i Bernat de Pau: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 702, (20-I-1408). Cal precisar que quan hom arrendava totes les rendes de l'abadia, en rebia tots els censos i drets però també s'havia de fer càrrec de les despeses de l'abat envers els monjos i el monestir. Per tant, el preu de l'arrendament ens dóna el valor dels ingressos nets de l'abat. Per més detalls, vegeu *infra*, capítol 5.2.

¹⁹⁷ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 709, (29-I-1420).

¹⁹⁸ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 744, (6-X-1425).

¹⁹⁹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 52, (30-IV-1433).

²⁰⁰ No tenim el contracte d'arrendament però sí l'àpoca final del seu pagament, firmada per l'abat Bernat Antoni Benet de Rocacrespa a Margarida, vídua de Nicolau Pla l'octubre del 1477: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 710, (21-X-1477).

En conjunt, les diferents sèries que hem examinat de les rendes de l'abat del monestir segueixen una mateixa tendència. Tots els seus ingressos, encara que amb diferents ritmes i intensitats segons la procedència, van disminuir considerablement al llarg del segle XV. Des del principi fins a la meitat del segle, davallaren entre un 25 i 40%, segons els casos, mentre que al darrer quart van decaure encara més, arribant a la ratlla, en alguns anys, del 50%. Aquest descens tan pronunciat s'explica per diferents factors. Entre aquests, que detallarem més endavant en un anàlisi conjunt de tots els senyors de la vall d'Aro,²⁰¹ hi ocupa un lloc preferent l'abandonament de pràcticament la meitat dels seus masos al llarg del segle.²⁰² Els masos i el cultiu les seves terres era la font principal de rendes de l'abat i, en reduir-se'n el nombre, els seus ingressos en patiren les conseqüències. Un altre factor fou els preus relativament baixos que tingueren els cereals durant gairebé tot el segle. La part més gran de les rendes de l'abat era en espècie i, si el valor d'aquests productes al mercat no era gaire alt, lògicament no en treia gaires beneficis. En tot cas, aquest descens dels ingressos de l'abat no era un fenomen local. Estudis sobre Normandia,²⁰³ sobre diverses regions angleses²⁰⁴ i sobre el Regne de València,²⁰⁵ entre molts d'altres llocs, permeten constatar que una bona part dels senyors feudals europeus passava per problemes similars. Cada regió tenia les seves pròpies circumstàncies particulars i els ingressos senyorials hi davallaren en ritmes diferents, però arreu ho feren. I, a banda de l'abat del monestir de Sant Feliu, els altres senyors de la vall d'Aro també ho patiren.

²⁰¹ Vegeu *infra*, capítol 6.2.

²⁰² Vegeu les taules 6, 7 i 8.

²⁰³ G. BOIS, *Crise du féodalisme. Économie rurale et démographie en Normandie orientale du début du 14e siècle au milieu du 16e siècle*, Presses de la foundation nationale des sciences politiques, Paris, 1976, p. 195-214, i ID, "Noblesse et crise des revenus seigneuriaux en France aux XIVe et XVe siècles: essai d'interprétation", dins PH. CONTAMINE (ed.), *La Noblesse au Moyen Age. XIe-XVe siècles*, Presses Universitaires de France, París, 1976, p. 219-233. ²⁰⁴ R. H. HILTON, *Conflicto de clases y crisis del feudalismo*, Crítica, Barcelona, 1988, p. 156-157; i CH. DYER, *Niveles de vida en la Baja Edad Media. Cambios sociales en Inglaterra, c. 1200-1520*, Crítica, Barcelona, 1991, p. 46-71.

²⁰⁵ A. FURIÓ, "Senyors i senyories al País Valencià al final de l'Edat Mitjana", dins *Revista d'Història Medieval*, núm. 8, Universitat de València, València, 1997, p. 109-151.

CAPÍTOL 2

LES INSTITUCIONS VINCULADES A LA CATEDRAL DE GIRONA

La Catedral és el cor de la diòcesi de Girona. És el temple més important i el més majestuós, la seu des d'on el bisbe, el cap de la comunitat de fidels, dirigeix la vida espiritual dels feligresos de la demarcació. Això no ha canviat des de l'Edat Mitjana ençà, però aleshores la Catedral, més enllà de la dimensió purament religiosa, també tenia un vessant més terrenal. No era només un centre de poder espiritual, sinó que també era un centre de poder temporal. Els bisbes disposaven d'un ampli patrimoni i el gestionaven com qualsevol altre senyor feudal. En aquest sentit, de manera simbòlica, es pot dir que la Catedral -igual com el monestir de Sant Feliu de Guíxols- tenia moltes similituds amb un castell, també era l'expressió material del poder exercit sobre un territori i unes persones.

El patrimoni dels bisbes de Girona es va començar a formar, sobretot, amb les donacions fetes per les autoritats carolíngies a partir dels segles IX i X. Els mateixos reis o els comtes els cediren lots de terres, rendes, béns i drets en diverses ocasions. En aquella època, passada la invasió musulmana, els bisbes i l'Església jugaven un paper important en l'organització territorial i administrativa de la Marca Hispànica, col·laborant amb els comtes, i n'eren recompensats. A partir del canvi feudal, al segle XI, els bisbes van anar adquirint una autonomia i un poder majors respecte a l'autoritat comtal, de la mateixa manera que augmentaven les seves possessions a partir de donacions pietoses i d'adquisicions patrimonials fetes per ells mateixos al llarg del temps. En aquests segles, el seu poder econòmic i territorial, en definitiva el seu poder temporal, no va parar de créixer.¹ D'aquesta manera veiem que, a la Baixa Edat Mitjana, l'època analitzada en aquest treball, el bisbe era un dels principals senyors de la regió, amb béns i drets molt importants distribuïts per molts llocs. Malgrat això, al segle XV, no posseïa cap patrimoni a la vall d'Aro de forma directa. En canvi, tot un seguit d'altres dignitats i institucions que formaven part de la Catedral de Girona hi gaudien d'unes àmplies possessions.

En efecte, el bisbe no era l'única dignitat que hi havia a la Catedral. Simultàniament a la creixent complexitat de l'administració episcopal, ben aviat el bisbe es va rodejar de clergues que el secundaven i l'ajudaven en el govern de la diòcesi. A partir del segle IX, la presència de càrrecs auxiliars, com arxiprestes, ardiaques o altres oficis catedralicis, com el sagristà o el cabiscol, mostren el creixement del grup de clergues que acompanyaven el bisbe i el repartiment de tasques que s'estava produint a l'interior de la Catedral. Aquests clergues van ser el germen de la canònica de Girona, de la comunitat que formà el Capítol de la Seu. Eren auxiliars del bisbe però van començar a rebre donacions de terres i a formar patrimonis propis. De fet, l'any 1019 el bisbe Pere, la seva germana Ermessenda i el fill d'aquesta, Ramon Berenguer, comte de Barcelona, van dotar al conjunt d'aquests clergues d'una sèrie de rendes independents a les del bisbe. En certa manera, aquesta

¹ M. SUREDA I JUBANY, "La Catedral i la ciutat: dels orígens medievals al s. XVIII", dins *Església, societat i poder a Girona. Segles XVI-XX. Conferències a l'Arxiu Municipal*, vol. 2, Ajuntament de Girona, Girona, 2007, p. 39-55.

fou la definició formal de la canònica de la Catedral, en la qual es féu oficial la seva autonomia institucional i administrativa respecte el bisbe. Així doncs, des d'aleshores, a la Catedral hi hagué dues grans administracions: per una banda, l'episcopal i, per l'altra, la del Capítol de la Seu. Amb el pas del temps s'anaren delimitant clarament les funcions que corresponien a cadascuna d'elles dins el govern de la diòcesi i el funcionament de la Catedral.²

Al segle XIII, l'estructura del Capítol de la Catedral de Girona va quedar plenament definit. Per una banda, hi havia 24 canonges que constituïen l'elit del clergat de la diòcesi i que, en principi, havien de ser de llinatge aristocràtic.³ Entre aquests canonges, n'hi havia 7, escollits pel bisbe, que posseïen alguna de les grans dignitats o oficis de la Catedral: per ordre de jerarquia, l'Ardiaca Major, el Sagristà Major, el Cabiscol Major, l'Abat de Sant Feliu, l'Ardiaca de Besalú, l'Ardiaca de l'Empordà i l'Ardiaca de la Selva. Aquestes dignitats tenien funcions relacionades amb el govern de la diòcesi i amb els oficis de la Catedral. I, per altra banda, també formaven part del Capítol 12 preveres, que tenien un rang inferior al dels canonges i que s'ocupaven de les tasques de culte de la Catedral. Com hem dit, el Capítol de la Seu posseïa un ampli patrimoni propi. En aquest patrimoni, però, cal distingir entre el que pertanyia a les grans dignitats i el que pertanyia al comú del Capítol. En efecte, cadascuna de les 7 dignitats esmentades tenia una sèrie de possessions vinculades exclusivament al càrrec que exercien, separades de les de la resta del Capítol. Malgrat això, el patrimoni comú de la resta de canonges i de preveres del Capítol continuava sent molt extens i repartit arreu de la diòcesi. Per aquest motiu, i per gestionar-lo millor, estava subdividit, seguint criteris territorials, en diferents unitats anomenades pabordies; i al capdavant de cada pabordia hi havia un paborde, un membre del Capítol que l'administrava. Finalment, cal destacar que a la Catedral de Girona també hi havia un seguit de clergues que no pertanyien al Capítol: els clergues beneficiats en els múltiples altars existents al temple que s'ocupaven de celebrar misses en honor dels patrons fundadors del benefici.⁴

Entre tots aquests membres i dignitats del clergat de la Seu, n'hi hagué alguns que posseïren patrimonis a la vall d'Aro. Concretament, la Pabordia de Juliol del Capítol, la Sagristia Major, l'Altar de sant Joan, la Sagristia Mitjana i l'Almoina del Pa. Les possessions de cadascuna d'aquestes

² M. SUREDA I JUBANY, *Els precedents de la Catedral de Santa Maria de Girona. De la plaça religiosa del fòrum romà al conjunt arquitectònic de la seu romànica (ss. I aC – XIV dC)*, Tesi Doctoral inèdita, Girona, 2008, p. 700-706.

³ Sobre la condició aristocràtica dels canonges gironins i les implicacions que això tingué en la construcció del temple gòtic, vegeu: J. MOLINA FIGUERAS, "De genere militari ex utroque parente. La nobleza eclesiàstica y los inicios de la Catedral gòtica de Gerona", dins *Anuario de Estudios Medievales*, 37:1, CSIC, Barcelona, 2007, p. 741-780. Amb tot, es van concedir nombroses excepcions a aquesta obligació i molts clergues que no pertanyien a l'estament nobiliari van poder arribar a ser canonges de la Catedral, obtinguda la dispensa pertinent: M. SUREDA I JUBANY, "La Catedral i la ciutat...", p. 58-60.

⁴ Hi ha diversos treballs que descriuen més detalladament l'organització interna del clergat de la Catedral. Vegeu: M. SUREDA I JUBANY, *Els precedents de la Catedral...*, p. 531-538, J. MOLINA FIGUERAS, "De genere militari...", p. 742-745, i J. VILLAR TORRENT, *Les Pabordies de la Catedral de Girona*, Treball de Recerca inèdit, Girona, 1997, p. 2-9.

institucions vinculades a la Catedral variaven segons els casos, però, en conjunt, foren senyors de molts masos, terres, delmes i altres béns del vessant sud de les Gavarres. A continuació ho exposarem amb detall.

2.1 La Pabordia de Juliol o Pabordia d'Aro

La Pabordia de Juliol fou, rere l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols, la segona senyoria més important de la vall d'Aro. Va néixer com a institució a la segona meitat del segle XII, quan el Capítol de la Catedral de Girona va realitzar una reforma administrativa de les seves possessions, dividint-les en diverses parts anomenades pabordies. L'objectiu d'aquesta reorganització era millorar la gestió dels seus vastos dominis, fraccionant-los en unitats més petites de base territorial que resultessin més fàcils de controlar. Al capdavant de cada pabordia s'hi situà un paborde, que era un canonge o un prevere de la Catedral, encarregat d'administrar les propietats de cada porció de l'antic domini capitular.⁵

La intenció inicial del Capítol en dividir les seves possessions era la de fer coincidir el nombre de parts amb el nombre de mesos de l'any. Es pretenia que, amb les rendes obtingudes dels dominis de cadascuna de les pabordies, es cobriessin les necessitats ordinàries del Capítol durant un mes concret de l'any. Tanmateix, mai hi va arribar a haver dotze pabordies sinó que el seu nombre màxim va ser de nou. Així, algunes pabordies s'havien de fer càrrec de la sustentació del Capítol durant un mes mentre que algunes altres ho havien de fer durant dos o més mesos.⁶ En el cas que ens ocupa, la Pabordia de Juliol era l'encarregada de mantenir el Capítol durant el mes de juliol amb les rendes provinents de les seves possessions. Tenim un bon exemple, de l'any 1444, que mostra en què consistia el sosteniment del Capítol catedralici: en aquell moment, la Pabordia de Juliol havia de proporcionar, durant el seu mes, les racions de pa, vi i escudella que consumien 56 persones, entre les quals hi havia el bisbe, tots els canonges i preveres del Capítol i alguns dels seus servents i oficials; a banda d'això, el paborde de Juliol també havia de subministrar el vi necessari per totes les misses que es celebressin a la Seu durant aquell mes. Tot aquest conjunt d'elements tingué un cost aproximat per a la Pabordia de Juliol de 3.858 sous i 5 diners.⁷

⁵ J. VILLAR TORRENT, *Les Pabordies de la...*, p. 9-36. A. L. SANZ, "La Pabordia d'Aro de la Catedral de Girona, 1180-1343", dins J. PORTELLA (ed.) *Estudi General: la formació i expansió del feudalisme català*, Girona, 1986, p. 420.

⁶ N. DE PUIG I DE TRAVER, "Fonts per a l'estudi de les rendes de la Catedral de Girona: les pabordies a la segona meitat del segle XVII", dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XLV, Institut d'Estudis Gironins, Girona, 2004, p. 551-553.

⁷ "Primo habet dare per totum mensi julii in ecclesia Gerundensis reverendo domino Episcopo, omnibus canonicis et presbiteris de Capitulo et aliis personis extra Capitulum porcionem panis, vini et scutelle, que porciones de Capitulo sunt XXXVIII et extra Capitulum sunt XII et familie sive officiales canonicis qui sunt sex qui etiam recipiunt porcione panis, vini et scutelle eis et cuilibet ipsorum contingente. Item habet dare per totum dictum mensem julii totum vinum quod expenditur in celebracione omnium missarum que celebrantur in dicta Sede":

La Pabordia extreia les rendes necessàries per poder sostenir el Capítol de la Catedral durant el mes corresponent a partir d'un domini senyorial considerable. La major part d'aquest domini es concentrava en les possessions que tenia en les cinc parròquies de la vall d'Aro: Santa Cristina d'Aro, Santa Maria de Fenals, Santa Maria de Bell-lloc, Santa Agnès de Solius i Sant Martí de Romanyà. Per aquest motiu, la Pabordia de Juliol també era anomenada sovint Pabordia d'Aro. Tanmateix, encara que menors, també tenia propietats a Calonge i obtenia rèdits de les capellanies de Bàscara, Campmany, Ultramort, Crespià, Dosquers, Bescanó i Montfullà.⁸

Les propietats i els drets que la Pabordia tenia a la vall d'Aro provenien, en gran part, de les donacions que els reis francs van fer al bisbe i a la Seu de Girona al segle IX.⁹ Ara bé, en què consistien aquests drets senyorials al segle XV? Un cerimonial de presa de possessió del domini de l'any 1417 ens ho mostra ben clarament. El setembre d'aquell any morí el paborde de Juliol Ramon Badia àlies Barraca i el bisbe i el Capítol de la Catedral van escollir Joan Gabriel Pavia com el seu substitut al capdavant de la Pabordia. Una de les primeres coses que va fer el nou paborde, el dia 28, va ser anar personalment a prendre possessió dels seus dominis. Es va dirigir al castell de Benedormiens, el castell d'Aro, que era l'epicentre de les propietats de la Pabordia i el lloc on es congregaven les rendes recaptades. Un cop a les portes del castell, es va celebrar una cerimònia ritual. Un delegat del bisbe va agafar el paborde per la mà dreta i el va fer entrar dins el castell. Un cop a dins, l'oficial que tenia cura del castell li'n va donar les claus i el paborde en va obrir i tancar les portes com a símbol de propietat. A continuació, el paborde fou portat al graner del castell i li van omplir les dues mans de gra, primer de forment i després d'ordi, com a símbol de possessió de les collites de cereals. Sortint del graner, el paborde fou conduït al celler del castell, on s'aplegaven els raïms i el vi, i el paborde n'obrí i en tancà les portes, també com a símbol de propietat. Finalment, el paborde sortí al pati i manà a l'oficial del castell que toqués el corn per convocar tots els pagesos propis de la Pabordia a prestar-li homenatge de fidelitat i de servitud. I, tot seguit, 28 remences propietaris de masos de les parròquies de Santa Cristina d'Aro i de Santa Maria de Fenals acudiren al castell i reteren homenatge al paborde.¹⁰ Com es pot veure, aquesta presa de possessió és plena d'elements rituals. Però no eren uns rituals buits de contingut o sense sentit; si s'analitzen amb atenció, es pot veure que simbolitzen els principals elements del domini senyorial de la Pabordia d'Aro. El castell, el gra, els raïms i els pagesos objectes del cerimonial representen el control que exercia la Pabordia, des del castell, sobre el nucli de poblament concentrat que l'envoltava, Castell d'Aro; sobre diversos masos, bordes i

ADG, Administració econòmica, taxes de beneficis, Liber denuntiationum, f. 14r-18r. Aquest document forma part d'una declaració de rendes i de despeses que hagueren de fer tots els beneficis eclesiàstics de la diòcesi de Girona per avaluar la quantitat proporcional que haurien de pagar per un subsidi. La quantitat expressada més amunt sobre el que costaren a la Pabordia de Juliol les despeses de manutenció del Capítol potser no és del tot ajustada a la realitat, ja que el paborde, després de la declaració, manifestà que no hi estava d'acord perquè considerava que era més elevada.

⁸ ADG, Administració econòmica, taxes de beneficis, Liber denuntiationum, f. 14r-18r.

⁹ L. SANZ, "La Pabordia d'Aro...", p. 420.

¹⁰ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 7, f. 49r-69v.

patrimonis disseminats per les diverses parròquies de la vall; i sobre els pagesos que menaven aquests masos i bordes i que, per aquest motiu, eren serfs de la Pabordia.

2.1.1 El castell i el poble fortificat de Castell

El castell de la Pabordia de Juliol, anomenat primerencament de "*Benedormiens*" i posteriorment "*castrum de Aredo*",¹¹ estava situat dins el terme de la parròquia de Santa Cristina d'Aro, en un pujol dels contraforts meridionals de les Gavarres. Originalment, però, aquest castell no pertanyia a la Pabordia o al Capítol de la Seu de Girona. La seva primera menció documental és de l'any 1041, quan la comtessa Ermessenda, el bisbe de Girona i alguns nobles de la regió l'encomanaren al monestir de Sant Feliu de Guíxols perquè el custodiés i protegís el litoral de la zona de les incursions sarraïnes.¹² Durant les dècades immediatament posteriors, tanmateix, el castell -juntament amb altres possessions de la vall d'Aro- fou objecte de diverses disputes entre l'esmentat monestir i el llinatge dels senyors de Pals. Finalment, sembla que el castell quedà sota l'òrbita dels senyors de Pals fins que el darrer dels seus representants, Riembau de Basella, morí sense fills i el llegà en testament, l'any 1132, al Capítol de la Seu de Girona.¹³ Des d'aleshores, el Capítol posseï el castell d'Aro i, quan es formalitzà la seva divisió en dotze pabordies, l'assignà a la de Juliol.

Durant tota la Baixa Edat Mitjana, el castell exercí de centre efectiu del domini de la Pabordia a la vall d'Aro. Era el lloc on es recollien bona part de les rendes en espècie que pagaven els pagesos del domini. A més, en algunes ocasions com en el cerimonial descrit anteriorment, també s'hi realitzaven els homenatges de fidelitat dels pagesos servils al paborde o al seu representant. I també era el lloc on aquests mateixos pagesos tenien l'obligació de fer-hi obres de manteniment anuals i guaites en temps de guerra;¹⁴ en contrapartida, quan hi havia guerra, els pagesos podien refugiar-s'hi. El castell era custodiat permanentment per un oficial, anomenat castlà, que en tenia cura i era l'encarregat, com veurem més endavant, de fer-hi aplegar les rendes i d'organitzar les obres anuals de manteniment i les guaites en temps de guerra.¹⁵

¹¹ L. ESTEVA I CRUAÑAS i L. PALLÍ I BUXÓ, *Els llocs de la vall d'Aro, Gissalis i el monestir guixolenc (881-1199)*, Amics del Museu Municipal Sant Feliu de Guíxols - Institut d'Estudis del Baix Empordà, Sant Feliu de Guíxols, 1995.

¹² J. BADIA, *L'arquitectura medieval de l'Empordà*, vol. I, Diputació de Girona, Girona, 1977, p. 140, AA. DD., *Els castells catalans*, vol. II, Rafael Dalmau, Barcelona, 1990-1993, p. 636-637.

¹³ J. BLANCO DE LA LAMA, *El monestir de Sant Feliu de Guíxols (segles X-XI). La formació del domini*, Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, Sant Feliu de Guíxols, 1991, p. 56-71. L. ESTEVA I CRUAÑAS i L. PALLÍ I BUXÓ, *Els llocs de la vall d'Aro...*, p. 53-56, 65-77 i 81-84.

¹⁴ L. TO FIGUERAS, "Posar al dia un capbreu: el control de les transaccions de terres del Capítol de la Seu de Girona (vall d'Aro, segles XIV-XV)", dins R. CONGOST (ed.), *Dels capbreus al registre de la propietat. Drets, títols i usos socials de la informació a Catalunya (segles XIV-XX)*, AHRG, CRHR i Documenta Universitaria, Girona, 2008, p. 36-37.

¹⁵ Sobre la figura del castlà, vegeu *infra*, capítol 4.2.1.

Arquitectònicament, l'actual edifici del castell és fruit de diverses reformes fetes al llarg de la història i no conserva gairebé cap element d'època medieval.¹⁶ El motiu és que fou cremat i derruït a la segona meitat del segle XV, en el context de la primera revolta remença i de la guerra civil catalana ocorregudes entre els anys 1462 i 1472.¹⁷ Tanmateix, gràcies a l'arqueologia i a la documentació escrita podem saber mínimament com era al segle XV. En una avaluació de l'estat del castell encarregada pel paborde l'any 1417, hi surten anomenades les seves dife-

¹⁶ J. BADIA, *L'arquitectura medieval...*, p. 140.

¹⁷ L'arqueologia i la documentació escrita convergeixen a l'hora de detectar aquest fet. D'una banda, excavacions recents del castell han descobert un important estrat d'enderrocament datat a la segona meitat del segle XV: G. DE PRADO, "Excavacions arqueològiques a l'entorn del castell i l'església de Castell d'Aro (Baix Empordà)", dins AA. DD., *Cinquenes jornades d'arqueologia de les Comarques de Girona*, Olot, 2000, p. 260. D'altra banda, la documentació escrita també deixa entreveure aquesta destrucció, però no queda clar l'any concret en què succeï ni qui en fou el responsable. Basant-se en un document de l'any 1469, en què el Capítol de la Catedral valorava les accions que s'havien d'emprendre per reparar el castell, que havia estat, segons deia, "cremat i derruït per gent d'armes" ("*combustum et dirrutum per armigerios*"), Fidel Fita i Pella i Forgas interpretaren -tot i que el document no ho diu- que la destrucció havia estat obra dels remences revoltats i el segon hi afegí que això hauria succeït l'any 1462: F. FITA I COLOMÉ, *Los reys de Argó y la Seu de Girona, desde l'any 1462 fins al 1482. Col·lecció de actes capitulars escrites per lo doctor Andreu Alfonsello, vicari general de Girona*, Estampa catalana de L. Obradors y P. Sulé, Barcelona, 1873, p. 12, i J. PELLA I FORGAS, *Historia del Ampurdán: estudio de la civilización en las comarcas del noreste de Cataluña*, Luis Tasso y Serra, Barcelona, 1883, p. 676-679. Tota la bibliografia posterior ha donat per bona la suposició d'aquests dos autors, però creiem que presenta alguns dubtes raonables. En primer lloc, el document en què es basen no diu directament que el castell fos destruït pels pagesos revoltats sinó que en fa responsables a "gent d'armes" sense determinar; si haguessin estat els pagesos, segurament el document ho hauria deixat clar. En segon lloc, hem localitzat un document inèdit de la cort del batlle de Sant Feliu de Guíxols de l'any 1464 que permet sostenir una hipòtesi molt diferent: que el castell fou derruït per soldats de la Diputació del General, el bàndol contrari al rei i als pagesos revoltats en aquell conflicte; la vila ganxona, durant tota la guerra, estigué sota el control de la Diputació del General i, en l'esmentat document, de l'1 de gener d'aquell any, hi veiem el capità de la vila, el cavaller Jaume Carbó, manant al batlle que "*al matí següent, ab gent armada que li darà, vaia al dit castell de Areu e aquell encontinent enderroch e enderrocar fassa ab perpals e altres armes o metent-hi foch en tal manera que lo dit castell sia tot ras e que en assò no meta alguna dilació*". Per tant, segons aquest document, la destrucció del castell d'Aro hauria estat obra de les tropes de la Diputació, segurament amb l'objectiu que els pagesos de remença no l'utilitzessin com a refugi o plaça forta. Val a dir, però, que tampoc sabem si aquest manament del capità de la vila fou dut a terme perquè el batlle s'hi negà, tement represàlies posteriors del propietari del castell, és a dir, del paborde de Juliol: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 917, (1-I-1464). Podria ser, tanmateix, que si

rents dependències.¹⁸ Segons aquest document, dintre els seus murs defensius, un cop passat el portal d'entrada, hom hi trobava el pati d'armes, que també feia d'espai distribuïdor dels altres àmbits de la fortificació. Un d'aquests àmbits era el graner, que ocupava dues "cases" o habitacions i era l'espai on s'emmagatzemaven les rendes de cereals procedents del domini senyorial de la Pabordia. Al voltant del pati també hi havia el celler, on es guardaven els raïms i el vi que s'obtenien dels pagesos, els estables pel bestiar i una altra "casa", situada a l'esquerra de l'entrada del castell, d'utilitat incerta. No sabem exactament de quin material estaven fetes totes aquestes dependències. Segurament els estables eren de fusta però les altres edificacions, si no de pedra, és probable que almenys fossin de tàpia.¹⁹ D'altra banda, en aquesta zona també hi havia una mena de corredor que era el l'espai on es refugiaven els pagesos propis de la Pabordia d'Aro en cas de perill.²⁰

El pati central també comunicava amb l'àrea noble del castell, que comptava amb diferents estances distribuïdes en dos pisos. En primer lloc, hi havia una "cambra baixa" que ocupava el castlà. En segon lloc, hi havia una cambra reservada al paborde de Juliol per les ocasions en què visitava els seus dominis. Probablement, deuria ser una cambra força espaiosa, ja que tenia, pel cap baix, tres finestres, una de les quals mirava vers l'entrada del castell. En aquesta cambra hi arrancava una escala, que tenia dues finestres més, una de les quals mirava vers la capella de santa Maria annexa al castell, i que conduïa fins un pis superior. El cap de l'escala comunicava amb una altra cambra, de la qual no en tenim gaires dades, i, des d'allà, es podia accedir a un terrat exterior.

D'altra banda, el castell també comptava amb una capella dedicada a Santa Maria. Fou consagrada l'any 1068 i depenia de l'església parroquial de Santa Cristina d'Aro.²¹ Com en el cas del castell, les remodelacions de què ha estat objecte al llarg del temps li han llevat força l'aspecte original.²² D'altra banda, com veurem més endavant, aquesta capella també posseïa un petit domini senyorial a la vall d'Aro.²³

l'ordre del capità no fos obeïda pel batlle, la realitzés algun altre oficial.

¹⁸ Aquesta avaluació de l'estat del castell l'encarregà el paborde Joan Gabriel Pavia, immediatament després de prendre'n possessió, a Antoni Roca, un altre prevere del Capítol de la Seu. Aquest realitzà la tasca encomanda comptant amb el consell de Pere Xiprer, fuster i mestre de cases de Girona, i Pere Terrats, mestre de cases de Castell d'Aro: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 7, f. 51v-54r.

¹⁹ En algunes ocasions, quan els encarregats de fer la valoració de l'estat del castell observen les reparacions que calen en aquestes estances, parlen de la necessitat de gavetes de calç i de capes guix a les parets. Aquests materials, òbviament, no podien pas ser aplicats sobre la fusta.

²⁰ El document parla del "*corador del dit castell (...) lo qual cobriren en temps de la recuyeta los hòmens del castell e de la recuyeta*". Una "recolleta" o "recollita" era un privilegi que es concedia als senyors de castells consistent a aplegar a la fortalesa els habitants de les poblacions indefenses en cas de perill, a canvi d'una sèrie de serveis.

²¹ A. PLADEVALL I FONT (dir.), *Catalunya Romànica. Vol. VIII: L'Empordà-I*, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1984-1998, p. 190.

²² J. BADIA, *L'arquitectura medieval...*, p. 141.

²³ Vegeu *infra*, capítol 3.1.2

Al voltant dels murs del castell, unes excavacions recents han descobert diversos elements del seu sistema defensiu. En bona part del seu perímetre hi havia un fossat excavat a la roca que, en alguns trams, arribava a fer fins a 6 metres d'amplada i 3 de profunditat. El fossat es podia creuar per un petit pont que no estava encarat directament a la porta del castell sinó que conduïa fins una rampa estreta que discorria paral·lela als murs del castell. Aquesta rampa tampoc no encarava de dret a la porta del castell sinó que hom havia de tombar a mà esquerra, en un sobtat angle recte, per trobar-la. El fossat i aquest sistema d'accés al castell formaven part d'una estratègia defensiva força ben planificada. El fossat impedia que els hipotètics atacants arribessin lliurement fins el peu dels murs; el petit pont era com un coll d'ampolla que limitava el pas a uns pocs efectius a la vegada; i l'estreta rampa d'accés que passava arran dels murs deixava els atacants a mercè dels defensors que els podien escometre des de les espitlleres o des de dalt dels murs; alhora, la rampa i el revolt existent just abans de la porta també impediien els atacants d'agafar embranzida per poder-la abatre.²⁴

Al voltant del castell de Benedormiens i de la seva capella s'hi va anar formant, durant l'Edat Mitjana, un nucli de poblament concentrat que la documentació anomena "*barrium castrii de Aredo*".²⁵ Castell d'Aro, doncs, va esdevenir un veïnat fortificat de la parròquia de Santa Cristina d'Aro sota el control de la Pabordia de Juliol. Tanmateix, en els dos darrers segles medievals patí una transformació sensible. Un capbreu de les possessions de la Pabordia a la vall d'Aro de l'any 1344 analitzat per Lluís To mostra que, a mitjan segle XIV, Castell d'Aro era un nucli força poblat on hi vivien almenys 34 famílies. Molt probablement, els caps de casa de la majoria d'elles eren menestrals, homes d'ofici que tenien les seves cases i els seus tallers al barri del castell. En aquest moment, Castell d'Aro sembla gairebé una petita vila en creixement que absorbeix l'excident de població dels masos de les diferents parròquies de la vall.²⁶ Aquest creixement, però, va quedar estroncat, segurament per la Pesta Negra, i al final del segle XV

²⁴ G. DE PRADO, "*Excavacions arqueològiques...*", p. 257-261, ID., "*Darrera intervenció arqueològica al nucli històric de Castell d'Aro (Baix Empordà)*", dins AA. DD, *Sisenes jornades d'arqueologia de les Comarques de Girona*, Sant Joan de les Abadesses, 2002, p. 399-400, i ID., "*El castell de Benedormiens (Castell d'Aro). Intervencions arqueològiques (1999-2000): el sistema defensiu del castell*", dins *Estudis del Baix Empordà*, Institut d'Estudis del Baix Empordà, núm. 26, Sant Feliu de Guíxols, 2007, p. 47-68.

²⁵ Potser l'origen d'aquest nucli és la sagrera -espai sagrat de trenta passes al voltant d'una església- que s'esmenta en la consagració de la capella de Santa Maria l'any 1078: E. MALLORQUÍ I GARCIA, "*Les celleres medievals de les terres de Girona*", dins *Quaderns de la Selva*, núm. 21, Centre d'Estudis Selvatans, 2009, p. 124. La protecció que oferien les sagreres en els moments convulsos del segle XI van motivar que nombroses persones hi construïssin els seus habitatges i això ha estat l'origen de molts pobles actuals.

²⁶ L. TO FIGUERAS, "*La diferenciació pagesa a la diòcesi de Girona (segle XIV): una nota metodològica*", dins AA.DD., *El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, Universitat de València, València, 2003, p. 443-447, i ID., "*Posar al dia un capbreu...*", p. 40-41.

Castell d'Aro presentava una fesomia ben diferent, que podem conèixer a partir del capbreu de la Pabordia de l'any 1506.²⁷ En aquest segon moment, només hi vivien 17 famílies i, d'aquestes, únicament 10 eren menestrals.²⁸ Els altres habitants de Castell d'Aro, a banda d'un clergue,²⁹ eren les famílies de 6 pagesos titulars de masos i bordes que tenien la seva residència principal, altrament dita capmàs, en un dels edificis del barri.³⁰ D'altra banda, hi havia pagesos d'altres masos que també hi posseïen alguns edificis que, probablement, feien servir de magatzem. Així doncs, en el context de la crisi demogràfica del final de l'Edat Mitjana, Castell d'Aro havia esdevingut un nucli notòriament més petit i d'un caire molt més rural.

La Pabordia de Juliol tenia el domini directe o eminent de gairebé tots els edificis del barri de Castell d'Aro. Per aquest motiu, els seus habitants, que en tenien el domini útil, li havien de pagar uns censos anuals tant en diners com en espècie. Aquests censos variaven d'un immoble a un altre però, en termes generals, no eren massa elevats. Per exemple, Joan Besart, senyor útil de la borda Xicola, que tenia el seu edifici principal "*in barrio castris de Aredo*", pagava a la Pabordia pel seu "*hospicium cum cortale ei contiguo*", per una "*area cum quadam bassia*" i per un "*patium sive cassale*" un cens anual, per Nadal, de només 10 diners;³¹ Joan Torrelles, teixidor de draps de lli i de llana de Castell d'Aro, per la seva banda, pagava anualment a la Pabordia un cens de 5 diners i mig per un "*hospicium*" i un "*patium terre*". Gairebé tots els censos que rebia la Pabordia pels edificis de Castell d'Aro eren quantitats petites com aquestes que, a més, tot sovint restaren immutables al llarg del temps. Ho exemplifica el cas del teixidor Joan Saguer: l'any 1478, per "*duas domos contiguas cum quodam casale sive patio eisdem contiguo*" pagava un cens simbòlic d'un parell de gallines;³² gairebé trenta anys més tard, el 1506, continuava pagant el mateix.³³ A banda dels censos anuals, el domini directe de la Pabordia sobre els edificis de Castell d'Aro també li donava el dret de fadiga i el dret de percebre lluïsmes en les seves compravendes. I, finalment, un altre element que exemplifica el control que exercia la Pabordia sobre aquest nucli de població és que els seus habitants li havien de sol·licitar permís per poder obrir noves portes als edificis propers als murs del barri, i sempre amb la condició de tancar-les en temps de guerra.³⁴

²⁷ ACG, Pabordia de Juliol, Capbreu 1506.

²⁸ Es tractava de les famílies dels paraires Lluís Sicarts, Pere Roquer, Miquel Pujol i Onofre Geli, dels teixidors Joan Torrelles, Joan Vilar i Joan Saguer, dels ferrers Pere Says i Llorenç Blanc, i del mestre de cases Joan Llofriu.

²⁹ El prevere Dalmau Riera, que tenia cura de la capella de Santa Maria de Castell d'Aro.

³⁰ Eren Joan Boscà, senyor útil de la borda Boscà, Jaume Geli del mas Vendrell, Joan Revell de la borda Carbonell, Joan Ferrer del mas Ferrer, Francina Vilar dels masos Julià i Andreu, i Antoni Besart de la borda Xicola.

³¹ ACG, Pabordia de Juliol, Capbreu 1506, f. 9v. A banda d'aquest cens a la Pabordia, per aquest mateix edifici també en feia un altre a l'Almoina del Pa de la Seu de dues gallines.

³² AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 257, f. 70r.

³³ ACG, Pabordia de Juliol, Capbreu 1506, f. 28r-28v.

³⁴ Permisos d'aquest tipus foren concedits, per exemple, a Simó Barceló i Jaume Picaperes l'any 1412 i a Pere Oliver l'any 1413: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 6, f. 32r i f. 37v i AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 208, (28-V-1412).

A Castell d'Aro també hi havia un altre element molt important del domini senyorial de la Pabordia: la fàbrega de destret. Es tractava del monopoli de la ferreria, a la qual tenien l'obligació d'acudir tots els seus homes propis per reparar el seu eina. Així, la Pabordia s'assegurava que els seus remences disposaven d'eines en bones condicions per treballar les terres de les quals en percebia les rendes. Gairebé totes les senyories que disposaven d'un important domini basat en masos, com era el cas de la Pabordia -com veurem a continuació-, imposaven als seus tinentes el monopoli de la ferreria. I molt sovint associaven la ferreria a un mas concret, que s'ocupava de realitzar el "*servicium fabrice*" als altres masos de la senyoria rebent, a canvi, un seguit de censos "*pro locidum*" -el llòçol- per part d'aquests altres masos.³⁵ La Pabordia de Juliol, durant el primer terç del segle XV, també tenia associada la seva fàbrega de destret a un mas del seu domini, el mas Ferrer, que, recordem-ho, tenia la seva residència principal a Castell d'Aro.³⁶ Tanmateix, la darrera referència que tenim de la ferreria associada a aquest mas és de l'any 1434.³⁷ Per algun motiu que encara desconeixem, la Pabordia devia desvincular la fàbrega del mas i, a partir d'aleshores, documentem que estigué a mans, successivament, de diversos individus que tenien l'ofici de ferrer i que vivien al nucli de Castell d'Aro.³⁸ Fos qui fos el ferrer de la fàbrega de destret, però, les seves obligacions eren les mateixes: fer el "*servicium fabrice*" als masos de la Pabordia. A canvi, com podem veure a la taula 13, era remunerat per aquests masos amb els censos "*pro locido*" que, aproximadament, sumaven 23 mitgeres i quart de forment, 29 mit-

³⁵ V. FARÍAS I ZURITA, "La ferreria i el mas al nord-est català medieval", dins L. TO, J. MONER I B. NOGUER, *El mas medieval a Catalunya*, Quaderns, 19, Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, Banyoles, 1998, p. 29-44.

³⁶ La primera referència que tenim del tinent del mas Ferrer de Castell d'Aro com a "*ferrarius fabrice castri de Aredo*" és de l'any 1417, quan Pere Guerau àlies Ferrer i la seva muller Caterina Ferrer van prestar homenatge al paborde Joan Gabriel Pavia: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 7, (7-XI-1417). D'altra banda, aquesta fàbrega només feia el servei als tinentes dels masos de Santa Cristina d'Aro; a la parròquia de Fenals, la Pabordia hi tenia una altra fàbrega de destret, vinculada als masos Ferrer i Croanyes d'aquesta parròquia: ACG, Pabordia de Juliol, Capbreu 1506, f. 312v-316r.

³⁷ Quan el tinent del mas, Pere Ferrer, també declarà la fàbrega en el capbreu de la Pabordia d'aquell any: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 254.

³⁸ Els anys 1463 i 1467 trobem un tal Francesc Sorribes, com a ferrer de la "*ffabregue de destret*" reclamant uns censos a diferents persones: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 917, (18-VI-1463) i vol. 982, (8-VII-1467). Nou anys més tard, el paborde de la Pabordia d'Aro, Pere Guerau de Terrades, establí vitalíciament la seva "*ffabricam et ius fabrice*" a Llorenç Blanc, ferrer de Castell d'Aro: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 62(1), (28-XII-1476), però aquest hi renuncià l'any 1483: ACG, Pabordia de Juliol, Llibres d'Arxivació, p. 1102-1103. La darrera menció que tenim d'aquesta fàbrega de destret és en el capbreu de la Pabordia de 1506, on Pere Says, ferrer de Castell d'Aro, capbreuà l'"*officium fabrice*" recordant que li pertanyia per l'establiment que li féu un procurador de la Pabordia el 21 d'abril del 1500: ACG, Pabordia de Juliol, Capbreu 1506, f. 85v-86r.

geres de mestall i 9 mitgeres i quart de vi,³⁹ tot segons la mesura de Castell d'Aro.⁴⁰ D'aquestes quantitats de cereal, però, el ferrer n'havia de donar la meitat a la Pabordia de Juliol.⁴¹

Com acabem d'exposar, Castell d'Aro era el centre del domini feudal de la Pabordia de Juliol. En aquest indret hi tenia el castell, que exercia de nucli administratiu de la senyoria; un nucli de poblament concentrat que havia crescut a redós de la fortalesa i que li proporcionava una petita quantitat de censos anuals; i el monopoli senyorial de la ferreria. Ara bé, el gruix del domini de la Pabordia era fora d'aquest nucli i el constituïen els masos i les terres que posseïa disseminats pels termes de les diverses parròquies de la vall d'Aro.

2.1.2 La reserva, els masos, les terres i els molins

La senyoria feudal de la Pabordia de Juliol al vessant sud de les Gavarres es basava, sobretot, en els drets de propietat de la terra. Aquesta senyoria territorial, igual que la del monestir de Sant Feliu de Guíxols, s'organitzava en dues parts diferents. Per un costat hi havia la reserva senyorial, el conjunt de terres explotat directament per la Pabordia; i per l'altre, les tinences, el conjunt de masos, terres i molins que havien estat establerts emfitèuticament a pagesos i a moliners perquè els treballessin a canvi d'un seguit de censos.

Les terres que formaven part de la reserva de la Pabordia es concentraven en un indret situat entre la parròquia de Santa Maria de Fenals i el veïnat de Crota de la parròquia de Santa Cristina d'Aro. Nombrosos documents esmenten aquest lloc amb el nom de "*Les Coromines del Paborde*".⁴² A diferència de la reserva del monestir de Sant Feliu de Guíxols, en la de la Pabordia

³⁹ Hem obtingut aquestes quantitats de la suma dels censos "*pro locido*" que declararen pagar els tinents dels masos de la Pabordia que capbreuaren l'any 1506: ACG, Pabordia de Juliol, Capbreu 1506. Cal tenir present, però, que aquestes quantitats només representen un mínim, ja que, si bé el capbreu era força complet, no ho era del tot i és possible que no s'hi recollissin alguns d'aquests censos.

⁴⁰ La mesura de Castell d'Aro era una unitat de capacitat de grans emprada en tots els pagaments de censos a la Pabordia d'Aro. Igual com la que avui en dia encara es conserva a la Plaça Jaume I de Monells, la mesura de Castell d'Aro, a l'època medieval, era de pedra i estava situada en un lloc visible del barri del castell: "*est lapidea et ab anticho fixxa in dicto castro*": AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 257, f. 23v. No tenim referències sobre la seva capacitat a l'època medieval, però sabem que al segle XVI era de 33,928 litres, és a dir, poc més de la meitat que la mitgera de Sant Feliu de Guíxols (60,285 litres), l'altra unitat de mesura de grans predominant a la vall d'Aro: C. ALSINA, G. FELIU i L. MARQUET, *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, Curial, Barcelona, 1990, p. 280.

⁴¹ Així ho especifiquen tant l'establiment de la fàbrega fet l'any 1476 a Llorenç Blanc com la declaració de la fàbrega que féu Pere Says en el capbreu de 1506: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 62(1), (28-XII-1476) i ACG, Pabordia de Juliol, Capbreu 1506, f. 85v-86r.

⁴² Per exemple, a: ACG, Pabordia de Juliol, Llibre d'Arxivació, vol. II, p. 815-816.

no hi havia cap edifici ni fou treballada per mitjà d'una forma embrionària de masoveria.⁴³ La Pabordia, com la majoria de senyors coetanis, controlava directament la seva reserva i n'organitzava l'explotació a través de les prestacions en treball que estaven obligats a fer-hi alguns dels seus homes propis. Tots els capbreus de l'època revelen que diversos tinents dels masos de la Pabordia havien de realitzar, durant un nombre determinat de dies l'any, diverses tasques a la reserva. Segons el capbreu de 1506, la majoria d'aquestes feines estava destinada al conreu i a la collita de cereals: entre tots els homes propis de la Pabordia, havien de fer, anualment, 13 joves i mitja, 14 tragines i 7 batudes i mitja. En canvi, només una petita part de les jornades de treball estaven dedicades a la vinya: 1 podada i mitja, 2 cavades i mitja, 2 magencades i mitja i 1 verema i mitja (cf. taula 14).⁴⁴ D'aquestes dades se'n desprèn, entre d'altres coses, que la major part de la reserva de la Pabordia estava sembrada de cereals i només una petita part estava ocupada per la vinya.

Ara bé, sembla que la Pabordia, com moltes altres senyories de l'època, intentà desprendre's de la seva reserva durant els dos darrers segles medievals. A la primera meitat del segle XIV, en un context de forta pressió demogràfica i de demanda de terres, la Pabordia fragmentà una bona part de la reserva en diversos lots de terra i els establí en emfiteusi a diversos pagesos de la vall d'Aro que, així, podien augmentar una mica els seus patrimonis.⁴⁵ A més, aprofitant-se de la demanda de terres, la Pabordia establí aquestes parcel·les a canvi de rebre uns censos anuals fixos en espècie bastant més alts que els que es pagaven normalment.⁴⁶ Tanmateix, aquest procés s'aturà i s'invertí a causa del canvi de conjuntura demogràfica provocada per la Pesta Negra de l'any 1348 i per les epidèmies posteriors. Amb les grans mortalitats, la població del camp havia disminuït sensiblement i molts dels pagesos supervivents disposaven de més terra de la que podien treballar. Una conseqüència d'aquest fet és que molts dels tinents que havien rebut parcel·les de l'antiga reserva de la Pabordia, les hi retornaren durant la segona meitat del segle XIV i el primer terç del segle XV per no haver-ne de continuar pagant els censos corresponents.⁴⁷ Així, durant la part central del segle XV, la Pabordia tornà a tenir, segurament a desgrat seu, una

⁴³ Vegeu *supra*, capítol 1.1.

⁴⁴ ACG, Pabordia de Juliol, Capbreu 1506.

⁴⁵ Lluís To ha detectat fins a 23 contractes d'establiment de porcions de la reserva només l'any 1339: L. TO FIGUERAS, "Posar al dia un capbreu...", p. 38.

⁴⁶ Habitualment, com veurem més endavant, els pagesos pagaven a la Pabordia un cens proporcional a la collita de les seves peces de terra. Per tant, en les males anyades, tant hi perdia el pagès com la Pabordia. En canvi, les peces que la Pabordia fragmentà de la seva reserva foren establertes amb la condició que els pagesos en paguessin uns censos fixos, invariables, no sotmesos al volum de les collites. D'aquesta manera, la Pabordia rebia cada any el mateix volum de renda d'aquestes terres i el pagès, en anys de males collites, havia de fer un sobreesforç per poder pagar el cens.

⁴⁷ Per exemple, l'any 1422 Pere Ros, de la parròquia de Santa Cristina d'Aro, retornà una feixa de l'antiga reserva que la Pabordia havia establert vuitanta anys abans al seu avi Pere Ros a canvi d'un cens anual de 4 mitgeres i 1 quartera de forment, a mesura de Castell d'Aro, argumentant que li era "*danyosa per lo dit cens*": ACG, Pabordia de Juliol, Llibre d'Arxivació,

reserva considerable que havia d'explotar directament. Potser per això, i davant la impossibilitat de tornar a establir a perpetuïtat les terres retornades, durant aquesta època optà per una alternativa intermèdia: l'arrendament temporal de porcions de la reserva a canvi d'una part de les collites obtingudes.⁴⁸ Malgrat tot, a les darreries del segle XV, la Pabordia pogué retornar tímidament a la política de desmembrament de la reserva, iniciada més de cent anys abans, per mitjà d'establiments emfitèutics perpetus d'algunes parcel·les.⁴⁹ Malauradament, però, a hores d'ara no sabem si aquests darrers establiments van ser flor d'un dia o bé tingueren continuïtat al segle XVI. Amb tot, no cal perdre de vista que la reserva era una part molt petita del sòl que la Pabordia posseïa a la vall d'Aro. La major part del seu domini territorial el constituïen les tinençes, és a dir, els masos, les terres i els molins explotats per mitjà de l'emfiteusi: la Pabordia en tenia el domini directe mentre que els pagesos i els moliners que els ocupaven i treballaven en posseïen el domini útil.

Igual com en el cas del monestir de Sant Feliu de Guíxols, per la Pabordia de Juliol els masos eren les unitats principals de percepció de rendes. La Pabordia fou un dels grans senyors de masos del vessant sud de les Gavarres, només superada pel monestir de Sant Feliu. Al començament del segle XV, tenia el domini directe sobre 44 masos en tota la vall d'Aro: 29 a la parròquia de Santa Cristina d'Aro, concentrats sobretot als veïnats de Castell d'Aro, Crota i Canyet; 13 a la parròquia de Santa Maria de Fenals;⁵⁰ i 2 a la parròquia de Sant Martí de Romanyà. No obstant això, durant les primeres dècades del segle, igual com va passar en el domini del monestir ganxó, un nombre considerable d'aquests masos quedaren abandonats, especialment a la parròquia de Fenals. Al final del segle, la nòmina de masos habitats del domini de la Pabordia s'havia reduït a 28, és a dir, en més d'un terç: li quedaven 23 masos a Santa Cristina, 4 a Fenals i 1 a Romanyà (cf. taules 18, 19 i 20). Més endavant exposarem les possibles causes d'aban-

vol. II, p. 847-848. Entre els anys 1410 i 1426 hem localitzat 7 documents com aquest de retorn de peces de terra que es tornaren a incorporar a la reserva de la Pabordia: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 49, (19-VII-1410) i ACG, Pabordia de Juliol, Llibre d'Arxivació, vol. II, p. 815-816, 845 i 847-850.

⁴⁸ L'any 1476 el paborde Pere Guerau de Terrades arrendà durant 8 anys a Mateu Bou, de Peratallada, totes "*illas terras vocatas corominas*" que en aquell moment no estaven establertes o arrendades. A canvi, Mateu Bou hauria de donar a la Pabordia una quarta part de les collites, a banda de la tasca i el delme; i si durant aquest temps deixava de conrear alguna terra, hauria de pagar igualment una quartera de mestall o d'ordi per cada vessana inculta: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol 62(1), (29-XI-1476).

⁴⁹ Entre els anys 1481 i 1489 hem documentat l'establiment emfitèutic de 9 peces de terra que pertanyien a la reserva de la Pabordia: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 783, (22-VIII-1481) i (27-VIII-1481); vol. 91, (20-IX-1481); i vol. 790, (10-XI-1489) i (14-XI-1489).

⁵⁰ Cal remarcar que el domini directe d'un dels masos de Fenals, el mas Ros, no era exclusiu de la Pabordia sinó que el compartia, meitat per meitat, amb la Sagristia Segona de la Seu de Girona.

donament d'aquests masos, les conseqüències que tingué per a la Pabordia i les mesures que prengué per mitigar-ne els efectes.⁵¹

En tot cas, els tinents de cada mas, per la possessió del seu domini útil, havien de pagar a la Pabordia tot un seguit de censos fixos anuals. Els podem conèixer gràcies al capbreu de 1506, que reuneix les declaracions dels censos de 23 masos de la Pabordia, i els hem recollit a les taules 14, 15, 16 i 17. Es tractava d'unes rendes força variades però, a grans trets, les podríem classificar en tres grans grups: pagaments fixos en espècie, pagaments fixos en diner i prestacions en treball a favor de la Pabordia. El primer d'aquests grups de censos reportava anualment a la Pabordia, d'aquests 23 masos, un total de 12,32 mitgeres de forment, 85,65 mitgeres de mestall, 4 mitgeres de civada, tot segons la mesura de Castell d'Aro, 29 gallines i mitja, 2 ous, 4 capons, 11 formatges, 2 feixos d'herba i 2 feixos de llenya. El segon grup, el de pagaments fixos en diner, proporcionava a la Pabordia 153 sous i 10 diners anuals entre censos monetaris genèrics i commutacions de censos en espècie. I el darrer grup d'obligacions anuals dels masos, el de les prestacions en treball, es realitzava en dos àmbits diferents: en primer lloc, com hem vist anteriorment, en feines a la reserva del monestir, on la Pabordia rebia dels seus tinents un total de 13 joves i mitja, 14 tragines, 7 batudes i mitja, 1 podada i mitja, 2 cavades i mitja, 2 magencades i mitja i 1 verema i mitja; i, en segon lloc, en feines al castell de Castell d'Aro, on rebia un conjunt de 13 jornals d'obres de manteniment general, 2 jornals netejant-ne l'estable, 2 més premsant la tina del celler, 1 i mig traient el vi de la tina, 2 netejant la tina i, finalment, en temps de guerra, 14 jornals de guaites o de vigilància. Si comparem tot aquest seguit de censos anuals amb els que rebia el monestir de Sant Feliu de Guíxols d'un nombre similar de masos,⁵² podem comprovar algunes diferències notables. Per un costat, les quantitats percebudes dels censos monetaris eren sensiblement superiors en el cas de la Pabordia i, per l'altre, les quantitats provinents dels censos en espècie i de les prestacions en treball també divergien considerablement: la Pabordia rebia un nombre molt més elevat de censos fixos de cereals que no pas el monestir però, en canvi, reclamava un nombre molt menor de prestacions en treball als seus tinents de masos. Això demostra que cada senyoria tenia les seves particularitats segons l'estructura del seu domini territorial. És possible que la Pabordia tingués una reserva més reduïda que no pas el monestir i per aquest motiu demanés menys prestacions en treball. I també és possible que reclamés un nombre més elevat de mitgeres de cereals perquè no en percebia tantes com el monestir a través dels censos proporcionals a la collita, com veurem tot seguit.

En efecte, a banda de tots aquests censos generals pel conjunt del mas, els pagesos també havien de pagar rendes individuals per cadascuna de les peces de terra que en formaven part. Generalment, com a la resta de la regió de Girona, es tractava d'un cens proporcional a la collita que s'anomenava tasca i que gravava una onzena part de les collites obtingudes de cada peça de terra.⁵³ Com hem explicat anteriorment, però, al nord-est de Catalunya era freqüent que els pagesos tinguessin algunes peces de terra sota domini directe de senyors diferents al senyor del

⁵¹ Vegeu *infra*, capítol 6.2.

⁵² Vegeu *supra*, capítol 1.2.

⁵³ A. COBOS FAJARDO (ed.), *Costums de Girona de Tomàs Mieres*, CCG edicions, AHRCCG i ILCC, Girona, 2001, p. 152-153.

seu propi mas.⁵⁴ Així, en el cas que ens ocupa, també observem que la Pabordia tenia el domini directe de la majoria de terres dels seus masos, però no pas de totes;⁵⁵ i, d'altra banda, per aquest mateix motiu, també posseïa el domini directe d'algunes peces de terra que formaven part dels patrimonis de masos d'altres senyors.⁵⁶ La possessió d'aquest domini directe donava a la Pabordia el dret de rebre la tasca de les collites de la majoria de terres dels seus masos -però no de totes- i d'algunes terres de masos que pertanyien a altres senyories.

Habitualment les rendes proporcionals a la collita de les peces de terra eren la font principal d'ingressos dels senyors territorials. Tanmateix, en el cas de la Pabordia això no era així, ja que durant tot el segle XV tingué cedit a tercers el dret de rebre la tasca de la majoria de terres del seu domini directe. A la parròquia de Santa Maria de Fenals, la Pabordia havia concedit en feu la tasca de totes les seves terres a una família de la petita aristocràcia rural, els donzells Labià, que eren qui la percebien.⁵⁷ I, a la parròquia de Santa Cristina d'Aro, la Pabordia tenia cedida la tasca d'una proporció considerable de les seves peces de terra a l'Altar de sant Joan de la Seu de

⁵⁴ Vegeu *supra*, capítol 1.2.

⁵⁵ Per citar només un exemple, l'any 1476 el mas Medir de Santa Cristina d'Aro, pertanyent a la senyoria de la Pabordia, tenia una trentena de peces de terra sota el domini directe d'aquesta, però en tenia 10 sota el domini directe de l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols i 2 més del domini del sagristà del mateix monestir: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 257, f. 78r-82v.

⁵⁶ Per exemple, la Pabordia posseïa el domini directe de 9 peces de terra que pertanyien al mas Coma, que era del domini directe de l'Altar de Sant Joan de la Seu de Girona: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 257, f. 76v-77v.

⁵⁷ No sabem exactament quan es va fer aquesta concessió, però ja la documentem l'any 1370, quan el donzell Llop de Labià reconegué tenir en feu per la Pabordia els béns i drets que posseïa a la parròquia de Fenals: ACG, Pabordia de Juliol, Llibre d'Arxivació, vol. I, p. 714-716. Aquesta situació es va mantenir vigent durant tota la Baixa Edat Mitjana. Al començament del segle, en un capbreu de l'any 1402 de les possessions del donzell Berenguer de Labià, observem que tenia la tasca de totes les terres del domini directe de la Pabordia a la parròquia de Fenals "*ad feudum pro dicta venerabili prepositura*": ACA, Monacals, Hisenda, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1595. Cent anys més tard, la situació encara era la mateixa, tal com mostra el capbreu de la Pabordia de l'any 1506, on s'hi diu que la tasca de les peces de terra del domini de Fenals s'havien de prestar al "*heredi Arnaldo de Labiano, quondam, de Fenalibus, que tascha pro dicta prepositura tenentur*": ACG, Pabordia de juliol, Capbreu 1506.

Girona.⁵⁸ La Pabordia rebia una contrapartida d'aquestes cessions però, realment, no era gaire elevada: els Labià només li feien uns censos anuals de 2 sous, 1 quartera de forment i 1 aimina de civada segons la mesura de Castell d'Aro,⁵⁹ mentre que l'Altar de sant Joan li'n prestava uns altres consistents en 19 sous i 8 diners i un parell de gallines.⁶⁰ Així, el resultat d'aquesta situació era que la Pabordia, de tot el seu ampli domini directe, només rebia la tasca de la meitat de les terres que tenia a Santa Cristina d'Aro i de les poques que tenia a Sant Martí de Romanyà. Potser per aquest motiu, com que no percebia un nombre gaire elevat de cereals a través dels censos proporcionals a la collita, en reclamava més que cap altre senyor de la vall d'Aro, com hem vist més amunt, a través dels censos fixos anuals que havien de pagarli els seus masos.

Un altre element de la senyoria territorial de la Pabordia eren els drets que posseïa sobre dos molins, el molí d'en Campllong o d'en Mansella i el molí de la Bassa. Tots dos estaven situats al curs del riu Ridaura, dins la parròquia de Santa Cristina d'Aro, però en una àrea molt propera al terme de la vila de Sant Feliu de Guíxols.⁶¹ Eren molins fariners d'unes dimensions importants que molien el gra que es consumia, principalment, a la vila de Sant Feliu de Guíxols, tot i que el molí de la Bassa també tenia una part dedicada al batanat de draps.⁶² La senyoria de la Pabordia sobre aquests dos molins era força diferent. En el cas del molí d'en Campllong o d'en Mansella, en tenia, des que en rebé la donació del cavaller Dalmau de Santmiquel l'any 1332, el domini directe de forma exclusiva; tot i això, no sembla que en tragués un rendiment econòmic gaire elevat: a banda dels drets de fadiga i de cobrament de lluïsmes, només n'obtenia un cens anual d'una oca.⁶³ En canvi, la seva senyoria sobre el molí de la Bassa era una mica més enrevesada però força més lucrativa.

Durant bona part del segle XV, el domini directe d'aquest molí fou compartit entre l'Altar de Sant Joan de la Seu de Girona i l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols, però, tot i això, la

⁵⁸ Aquesta situació es remunta al segle XIII, quan el rector de l'Altar de sant Joan va comprar a la família de Guillem de Travertet i a Bernat Viu del Vilar el dret de rebre la tasca sobre algunes terres que es tenien per la Pabordia: ACG, Pabordia de Juliol, Llibre d'Arxivació, vol. II, p. 1220-1224. Tots els capbreus de l'època que estudiem, el segle XV, reflecteixen el fet que l'esmentat Altar rebia aquesta tasca: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 257 i ACG, Pabordia de juliol, Capbreu 1506.

⁵⁹ ACG, Pabordia de Juliol, Llibre d'Arxivació, vol. I, p. 714-716.

⁶⁰ ACG, Pabordia de Juliol, Llibre d'Arxivació, vol. II, p. 1220-1224, i ADG, Administració econòmica, taxes de beneficis, Liber denuntiationum, f. 265r-267r.

⁶¹ L. ESTEVA I CRUAÑAS I L. PALLÍ I BUXÓ, *El termenal de Sant Feliu de Guíxols (1354-1980)*, Publicacions dels Amics del Museu Municipal de Sant Feliu de Guíxols, 1990, p. 37-43.

⁶² X. MARCÓ I MASFERRER, *Homes, dones i masos de la vall d'Aro a la segona meitat del s. XV. Aproximació prosopogràfica a una comunitat rural en temps de guerra i de revolta*, Treball de Recerca de doctorat inèdit, 2007, p. 140-154.

⁶³ Tant en un document de compravenda del domini útil del molí de la Bassa de l'any 1422 -on s'especificaven les obligacions envers el senyor directe- com en el capbreu de l'any 1476, només s'anomena el cens d'una oca, sense cap altre tipus de prestació: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 737, (30-XII-1422) i AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 257, f. 11r-14v.

Pabordia tenia el dret de percebre la tasca -és a dir, una onzena part- de tots els beneficis que produïa,⁶⁴ una renda, sense cap mena de dubte, molt més important que no pas l'oca que rebia del molí d'en Campllong. No fou fins el darrer quart del segle XV, en un moment indeterminat que cal situar entre els anys 1474 i 1476, que la Pabordia adquirí la meitat del domini directe pertanyent a l'Altar de Sant Joan.⁶⁵ A partir d'aquest moment, doncs, a banda de continuar rebent la tasca sobre els beneficis del molí de la Bassa com abans, la Pabordia passà a tenir-ne també els drets de fadiga i de lluïsmes, compartits, això sí, amb l'abat del monestir.⁶⁶

2.1.3 La servitud

La senyoria territorial de la Pabordia de Juliol estava reforçada per la submissió a la servitud de la gran majoria dels tinents dels seus masos. Com en el cas del monestir de Sant Feliu de Guíxols i de bona part de les senyories de la Catalunya Vella, la Pabordia també obligava els ocupants dels seus masos a ser homes propis i solius seus, és a dir, remences o pagesos servils. La possessió del domini útil d'un mas de la Pabordia lligava els tinents a la servitud: totes les persones que hi naixien, automàticament, n'esdevenien remences; i, igualment, totes les persones que hi entraven a viure, se n'havien de fer. Aquesta condició servil forçava els pagesos a tenir el mas habitat permanentment i els sotmetia als mals usos, o sigui, a "*intestias, exorquias, intratas, redempciones hominum et mulierum, ceteraque iura et servicia que dominus directus et naturalis habere debet in suis hominibus propriis et solidi tam de iure quam de consuetudine*".⁶⁷

⁶⁴ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 52, (30-X-1432). La renda principal que produïen els molins era la *moltura* que els moliners cobraven als seus clients per moldre'ls el gra. Quan hom portava els seus cereals al molí, el moliner retenia un percentatge del gra que molia, anomenat moltura, que generalment era d'una setzena part: P. ORTI GOST, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV*, CSIC, Barcelona, 2000, p. 322-325 i R. MARTÍ, "Hacia una arqueología hidráulica: la génesis del molino feudal en Catalunya", dins M. BARCELÓ (et alii), *Arqueología medieval. En las afueras del "medievalismo"*, Crítica, Barcelona, 1988, p. 182. D'aquesta setzena part que cobraven els moliners del molí de la Bassa, al seu torn, la Pabordia en rebia la tasca.

⁶⁵ El darrer document on apareix l'Altar de Sant Joan com a senyor directe de la meitat del molí de la Bassa és en una reducció que féu, juntament amb l'abat del monestir de Sant Feliu, dels censos que en pagava el tinent el novembre de l'any 1474: AHG, Microfilms, Altres Centres, Mas Riembau, calaix 5, bobina 202, (17-XI-1474). A partir del capbreu de l'any 1476, però, i en tots els documents posteriors, la Pabordia de Juliol apareix ostentant el domini directe de la meitat que havia pertangut a l'Altar: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 257, f. 15r. De totes formes, l'Altar de Sant Joan conservà algun dret sobre el molí, com ara el de rebre'n un cens anual de 50 sous.

⁶⁶ Sobre els drets de l'abat del monestir de Sant Feliu sobre aquest molí, vegeu *supra*, capítol 1.4.

⁶⁷ Tal com reconeixia, per exemple, Joan Saguer, tinent del mas Saguer de Santa Cristina d'Aro, en el capbreu de la Pabordia de l'any 1476: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 257, f. 2r.

Només tres masos de la Pabordia escapaven d'aquest règim general i no estaven sotmesos a la servitud: el mas Mates, el mas Major i el mas Terrats, tots de la parròquia de Santa Cristina d'Aro. Aquests masos estaven alliberats dels mals usos i de l'obligació de ferhi residència de forma continuada a canvi del pagament d'un preu de redempció i d'un cens anual substituïtor. En el cas del mas Mates, sabem que el paborde Ramon Badia àlies Barraca en redimí les servituds al seu tinent Francesc Mates el 5 d'abril de 1392 a canvi del pagament de 200 sous i d'un cens anual que desconeixem.⁶⁸ A diferència dels altres dos casos, que veurem tot seguit, en aquest la concessió es féu a un pagès que continuà habitant el mas però no sabem per quin motiu es realitzà. En tot cas, tot i aquesta concessió, el mas Mates no prosperà i l'any 1432 ja estava derruït.⁶⁹ En canvi, en el cas dels masos Major i Terrats, la redempció de la servitud no es realitzà a pagesos sinó a mercaders de Sant Feliu de Guíxols que n'havien adquirit el domini útil. El paborde Bernat de Camós, l'1 de desembre de l'any 1357, redimí les servituds del mas Major a un cens anual de 8 sous quan el comprà el mercader Arnau de Campllong;⁷⁰ i el paborde Pere Guerau de Terrades, el 2 d'octubre de l'any 1476, establí el mas Terrats al mercader Nicolau Pla amb les servituds reduïdes a un cens anual de 5 sous.⁷¹ Probablement, la Pabordia no trobà cap pagès a qui establir aquests dos masos en les condicions acostumades i hagué de fer aquestes concessions a dos membres d'un estament mercantil que començava a girar els seus ulls vers la terra i que, òbviament, no acceptava les traves pròpies de la servitud. Tanmateix, el destí dels masos Major i Terrats no fou millor que el del mas Mates: el mas Major ja era derruït l'any 1413⁷² i quedà englobat en el patrimoni del molí d'en Campllong;⁷³ i pel que fa al mas Terrats, a la mort de Nicolau Pla, vers l'any 1477, els seus successors iniciaren un procés de disgregació de terres fins que el mas acabà completament dissolt.⁷⁴

Aquests tres casos, però, eren excepcionals i la majoria de masos de la Pabordia estaven sotmesos a la servitud. Com hem exposat anteriorment, aquesta subjecció era una eina molt útil pels senyors per tal de controlar els seus tinentes i per garantir que els seus masos fossin habitats sempre i, en conseqüència, seguissin sent productius. Si en els masos sempre hi havia tinentes, les seves terres continuarien sent treballades i la Pabordia podria seguir rebent-ne les rendes corresponents. Per aquest motiu, la Pabordia requeria periòdicament als seus remences que reconeguessin davant notari la seva submissió i li prestessin homenatge. Era una forma de recordar el vincle servil i d'actualitzar la informació que tenia sobre qui ocupava els seus masos. Per

⁶⁸ Coneixem la notícia a partir del capbreu de la Pabordia de l'any 1476: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 257, f. 89r.

⁶⁹ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 210, (2-IV-1432).

⁷⁰ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 257, f. 11r.

⁷¹ *Ibidem*, f. 114v.

⁷² AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 6, f. 39v.

⁷³ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 717, (10-X-1413).

⁷⁴ Les referències principals d'aquest procés són: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 710 (2-I-1478), vol. 781 (27-II-1478) i (23-V-1478) i vol. 783 (10-IV-1481) i AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 9, f. 26r-28v.

exemple, l'1 de gener del 1407 Antoni Sunyer, propietari útil del mas Sunyer de Santa Cristina d'Aro, reconegué al paborde de Juliol Ramon Badia àlies Barraca que era home propi i soliu seu i que els seus fills també ho eren per raó de la possessió del mas, sobre el qual la Pabordia tenia dret a les servituds; es comprometé a ser-li fidel, a habitar el mas permanentment, sense marxar a cap lloc privilegiat, i li prestà homenatge en senyal de domini.⁷⁵ Al llarg del segle XV hem documentat fins a 72 reconeixements de servitud com aquest, incloent-hi els 28 que es realitzaren l'any 1417 després de la presa de possessió del paborde Joan Gabriel Pavia, tal com hem vist al començament d'aquest capítol, en el que fou una considerable operació de posada al dia de la informació que la Pabordia tenia sobre qui eren els tinents dels seus masos.

El control sobre els titulars dels masos servils de la Pabordia a través dels reconeixements de servitud es complementava amb l'obligació de fer-se home propi o dona pròpia que tenien les persones que hi entraven a viure. Sempre que algú arribava a un mas, ja fos per haver-se casat amb l'hereu o amb la pubilla o per haver-ne rebut l'establiment, si provenia d'un altre domini, havia de redimir-se del seu anterior senyor i fer-se remença de la Pabordia. A tall d'exemple, el 24 de gener de l'any 1438 Isabel Torre, filla de Pere Arnau Torre, de la parròquia de Fenals, un cop redimida de l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols, es va fer dona pròpia i soliu del paborde de Juliol Roger de Cartellà per haver entrat a viure al mas Ferrer de Castell d'Aro, del domini de la Pabordia, a causa del seu casament amb l'hereu del mas, Bernat Ferrer.⁷⁶ En la nostra documentació hem localitzat 33 entrades en servitud d'aquest tipus a favor de la Pabordia. Tant els reconeixements de domini com els documents d'entrada en servitud servien a la Pabordia per controlar els tinents dels masos i, alhora, comprometien a aquests a estar subjectes als mals usos. Sabem que la Pabordia aplicava els mals usos sempre que tocava, tot i que no n'hagi quedat gaire presència documental. El que apareix més en les nostres fonts és el del pagament de la remença que havien de fer, obligatòriament, tots els que marxaven d'un mas servil de la Pabordia per anar a viure en un altre lloc -sempre que no fos un altre mas de la Pabordia. La remença, com hem dit anteriorment, no era un fre a la mobilitat pagesa sinó un control d'aquesta per part del senyor, a banda de ser una petita font suplementària d'ingressos. El seu preu era a l'abast de tots els pagesos i més en el cas de les noies casadores, que únicament havien de pagar el preu simbòlic de 2 sous i 8 diners, comú i invariable a tota la diòcesi de Girona;⁷⁷ és el que pagà a la Pabordia, per exemple, Antònia, filla de Pere Puig, per sortir del mas Puig de Castell d'Aro i traslladar-se a viure al mas del seu marit, Martí Erols, de la parròquia de Fenals, que era del domini de l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols.⁷⁸ Per la resta de membres del mas, el preu de la remença era força més elevat i també més variable, però no prohibitiu. En el cas dels cabalers masculins, la Pabordia solia cobrar entre 50 i 70 sous; l'any 1403, per exemple, Bernat Saguer, fill de Pere Saguer i germà de l'hereu del mas Saguer de Santa Cristina d'Aro, pagà 50

⁷⁵ ACG, Pabordia de Juliol, Llibre d'Arxivació, vol. I, p. 770.

⁷⁶ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 8, f. 81v.

⁷⁷ A. COBOS FAJARDO (ed.), *Costums de Girona...*, p. 56-57.

⁷⁸ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 208, (10-V-1412).

sous per desvincular-se de la Pabordia i eixir del mas patern.⁷⁹ Pel que fa a les vídues dels tinents, el preu de la redempció podia arribar a ser més alt perquè la Pabordia podia considerar que, en determinades situacions, la seva sortida del mas posava en perill la continuïtat de l'explotació: és el cas de Caterina, vídua de Pere Ferrer de Castell d'Aro, qui sol·licità la remença l'any 1436 per poder abandonar el mas del seu difunt marit i casar-se en segones núpcies amb un habitant de Calonge; com que l'hereu del seu marit, Bernat Ferrer, encara no s'havia casat⁸⁰ i això podia oferir algun dubte sobre el relleu generacional del mas, Caterina hagué de pagar a la Pabordia una quantitat més elevada de l'habitual per poder-ne marxar, 99 sous.⁸¹ Tanmateix, tots aquests preus, com hem dit, eren a l'abast dels tinents dels masos de la Pabordia. És per aquest motiu que podem arribar a documentar, al llarg del segle XV, fins a 36 pagaments de la remença d'hommes propis seus, només una petita part, de ben segur, de tots els que s'arribaren a fer. A banda d'aquestes redempcions de la servitud, només s'ha conservat en els arxius un sol exemple d'aplicació, per part de la Pabordia, d'altres mals usos: la intestia i l'eixorquia. L'any 1412 Narcís Llamví àlies Mordenyac, com a curador del mas Pla de Canyet, de la parròquia de Santa Cristina d'Aro, hagué de pagar 110 sous a la Pabordia perquè l'hereu del mas havia mort sense haver fet testament i sense haver tingut fills.⁸² Ara bé, això no vol dir que la Pabordia només reclamés la intestia i l'eixorquia en aquesta ocasió o que no imposés els altres mals usos. Simplement, com que la documentació conservada no és tota la que es va produir, no ens n'han arribat més exemples. Igualment, el nombre de reconeixements de domini, d'entrades en servitud i de redempcions que es produïren al segle XV segur que fou molt superior al que hem indicat línies enrere. La Pabordia, com qualsevol altre senyor, controlava el seu domini territorial mitjançant tots els mecanismes i tots els drets que tenia a la seva disposició, com els que li proporcionava la servitud.

Les servituds, però, com ja hem exposat anteriorment, no van ser vigents durant tot el segle XV.⁸³ La seva evolució cronològica dins el domini de la Pabordia fou la mateixa que en la resta del Principat. Quan el 9 de setembre de l'any 1457 el monarca Alfons el Magnànim ratificà la Sentència Interlocutòria que suspenia cautelament l'aplicació dels mals usos,⁸⁴ la Pabordia, com la majoria de senyors,⁸⁵ deixà d'aplicar-los. Documentem el darrer reconeixement de domi-

⁷⁹ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 2, f. 52v-53r.

⁸⁰ Bernat Ferrer no es casaria fins l'any següent, el 1437, amb Isabel Torre, filla de Pere Arnau Torre, de la parròquia de Fenals: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 8, f. 103r-103v.

⁸¹ *Ibidem*, f. 17v.

⁸² AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 6, f. 32v.

⁸³ Vegeu *supra*, capítol 1.3.

⁸⁴ S. SOBREQÜÉS I VIDAL I J. SOBREQÜÉS I CALLICÓ, *La guerra civil catalana del segle XV*, vol. I, Edicions 62, Barcelona, 1973, pp. 25-27.

⁸⁵ R. LLUCH BRAMON, "1457: Supressió dels mals usos?", dins *Estudis d'Història Agrària*, núm. 16, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2003, p. 131-146.

ni l'octubre de l'any 1456,⁸⁶ l'última remença dos mesosdesprés⁸⁷ i la darrera entrada en servitud l'abril del 1457.⁸⁸ Així doncs, respectà la prohibició reial i no tornà a reclamar cap mal ús fins que l'any 1481 el rei Ferran II, que necessitava diners de les Corts controlades pels senyors, va satisfer les demandes senyorials aprovant la constitució "Com per lo senyor", que tornava instaurar les servituds.⁸⁹ A partir d'aquest moment, la Pabordia intentà tornar a aplicar els mals usos sobre els seus pagesos i almenys en dues ocasions ho aconseguí: l'any 1483 pogué cobrar una remença de 80 sous a Dalmau Saguer,⁹⁰ cabaler del mas Saguer de Santa Cristina, que n'havia marxat per casar-se feia almenys dotze anys;⁹¹ i l'any 1484 obligà mitjançant amenaces al germà de Dalmau, Joan Saguer, l'hereu del mas, a reconèixer que era home propi i soliu seu.⁹² Tanmateix, després de gairebé vint-i-cinc anys sense les servituds, i després d'haver protagonitzat una revolta (1462-1472), els pagesos no estaven disposats a tornar-se a veure sotmesos als mals usos. Arreu els senyors tingueren dificultats per tornar-los a aplicar i la Pabordia no en fou una excepció. Els seus remences la forçaren a fer concessions respecte les servituds similars a les que hagueren de fer el monestir de Sant Feliu de Guíxols i altres senyories l'any 1482.⁹³ Només coneixem aquests pactes de la Pabordia per una notícia indirecta,⁹⁴ que no ens en dóna els detalls concrets però que ens permet saber com era l'estructura de l'acord: el paborde d'aquells moments, Pere Guerau de Terrades, es comprometé, en vida seva, a no reclamar cap mal ús

⁸⁶ El feren Berenguer Corb i la seva muller Francesca, pel mas Corb de Santa Cristina, al paborde Roger de Cartellà: AHG, Notarial Vall d'Aro, vol. 212, (16-X-1456).

⁸⁷ El paborde Roger de Cartellà la concedí a Arnau Joanals, originari del mas Joanals de la parròquia de Fenals, que ja exercia de boter a la vila de Sant Feliu de Guíxols, al preu de 66 sous: AHG, Notarial Sant Feliu de Guíxols, vol. 78, (4-XII-1456).

⁸⁸ Caterina es féu dona pròpia del paborde Roger de Cartellà per haver-se casat amb Antoni Douçà i haver entrat a viure al seu mas Douçà de la parròquia de Santa Cristina d'Aro, que era del domini de la Pabordia: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 212, (24-IV-1457).

⁸⁹ J. FERNÁNDEZ TRABAL, "El conflicte remença a la Catalunya del segle XV (1388-1486)", dins *Afers*, 42/43, València, 2002, p. 619.

⁹⁰ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 91(1), (18-II-1483).

⁹¹ Documentem una època d'una part del dot que oferí a la seva muller Margarida Ganiguer l'any 1471, on s'afirma que estaven casats anteriorment: AHG, Notarial Sant Feliu de Guíxols, vol. 89, (17-VIII-1471).

⁹² El paborde Pere Guerau de Terrades advertí a Joan Saguer que "*Yo us he fet venir assí e deman vós que, attès que vós sou home propi e batlle de la mia Pabordia d'Àreu, que-m presteu lo homenatge de fidelitat e de propietat que los pagesos e hòmens propis són obligats a fer a lurs seniors, iuxta les Constitucions de Cathalunya e Usatges de Barchinona*" i que, *si no ho feia, "vos notifich procehiré contra vós per los mijans de iustícia"*: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 91(1), (15-I-1484).

⁹³ Vegeu *supra*, capítol 1.3.

⁹⁴ Quan, el 2 de setembre de l'any 1482, Antoni Pruners, prevere que tenia cura de l'Altar de Santa Maria de Castell d'Aro, donà una franquesa temporal de les servituds al mas Riembau de Santa Cristina d'Aro a canvi del pagament d'una quantitat de diners, ho féu, segons digué,

als seus homes propis de Santa Cristina d'Aro a canvi del pagament d'una quantitat de diners. És a dir, sempre i quan els remences haguessin pagat aquests diners, quedaven alliberats dels mals usos fins la mort del paborde. No obstant això, la solució definitiva a la qüestió de les servituds i dels mals usos no arribà, havent passat una segona revolta remença (1484-1485), fins la Sentència Arbitral de Guadalupe promulgada pel rei Ferran II l'any 1486. En virtut d'aquesta, els mals usos quedaven abolits o, millor dit, es declaraven redimibles de dues maneres: si un pagès volia eradicar-los definitivament, havia de pagar 10 sous per cada mal ús que gravés el seu mas; si no, hauria de pagar un petit cens anual perpetu de 6 diners per cada mal ús.⁹⁵ En el cas del domini de la Pabordia, tal com mostra el capbreu de 1506, els seus pagesos escolliren la segona opció: tots els tinents dels seus masos pagaven anualment 3 sous com a substitució dels sis mals usos.⁹⁶

2.1.4 Les porcions dels delmes de Santa Cristina, Bell-lloc i Fenals

Un altre dels drets que la Pabordia de Juliol posseïa a la vall d'Aro consistia en diverses porcions de delmes parroquials. Com ja hem comentat anteriorment, en el capítol del monestir,⁹⁷ el delme era una renda collida en base a una parròquia i que gravava, en el cas de la vall d'Aro, la onzena part de la producció agropecuària. Al llarg del segle XV, la Pabordia tingué el dret de percebre algunes porcions del delme a les parròquies de Santa Maria de Bell-lloc, Santa Maria de Fenals i Santa Cristina d'Aro. A Bell-lloc li corresponia la meitat del delme de tot el gra collit -excepte dels cigrons i dels favons- i dels raïms, les cols, el carnatge, el lli i el cànem; l'altra meitat del delme pertocava al rector de l'església de Belllloc.⁹⁸ A Fenals, els seus drets eren menors: únicament hi rebia la meitat del delme del peix que es pesqués a les seves platges.⁹⁹

En canvi, a la parròquia de Santa Cristina, la més gran i la més productiva de la vall, la Pabordia hi controlava tot el delme major, que incloïa les collites de cereals i altres tipus de gra -excepte cigrons i favons-, les collites de raïms, cols, lli, cànem i el carnatge.¹⁰⁰ Evidentment, obtenir tot el delme d'una parròquia com Santa Cristina podia proporcionar a la Pabordia uns ingressos molt elevats. No obstant això, igual com passava amb la tasca de moltes de les seves peces de terra, la Pabordia també tenia infeudat a altres persones el dret de rebre'n la major part. De fet, la Pabordia només rebia directament una sisena part de tot el delme. Les cinc sisenes parts

de la mateixa manera que la Pabordia ho havia fet amb els seus homes propis de la parròquia de Santa Cristina (*"quam franquitatem fecit in omnibus et per omnia et sub illis modis et formibus quibus dictus Petrus Geraldus de Terradis, prepositus daredo, fecit et firmavit instrumentum franquitatis hominibus propriis dicte Prepositure in parrochia predicta daredo"*): AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 91(1), (2-IX-1482).

⁹⁵ J. VICENS VIVES, *Història de los Remensas (en el siglo XV)*, Ediciones Vicens-Vives, Barcelona, 1978, p. 256-264.

⁹⁶ ACG, Pabordia de Juliol, Capbreu 1506.

⁹⁷ Vegeu *supra*, capítol 1.5.

⁹⁸ ADG, Mitra, Calaix 5, vol. 25, f. 23v.

⁹⁹ *Ibidem*, f. 24v.

¹⁰⁰ *Ibidem*, f. 23v-24r.

restants estigueren concedides en “feu honrat” a diferents persones i institucions al llarg del segle XV. Al començament del segle, aquestes parts se les repartien el ciutadà de Girona Vidal de Terrades i el donzell Dalmau de Palol, però entre els anys 1417 i 1430 foren adquirides per l’Almoïna del Pa de la Seu de Girona, que en mantindria el control durant la resta de segle i fins ben entrada l’època moderna. Així doncs, durant la major part del segle XV, la Pabordia rebé directament una sisena part de tot el delme major de Santa Cristina i tingué cedida en feu les cinc sisenes parts restants a l’Almoïna del Pa. Aquesta institució caritativa, però, amortitzà els drets de “feu honrat” de la Pabordia sobre la seva porció del delme pagant-li un cens anual de 400 sous a partir de l’any 1430.¹⁰¹

2.1.5 El valor de les rendes de la Pabordia

Com acabem de veure, la Pabordia de Juliol tenia una senyoria territorial molt extensa a la vall d’Aro. El seu element principal el constituïen els drets de propietat, és a dir, el domini directe sobre 44 masos i nombroses peces de terra de la vall -tot i que, recordem-ho, el nombre de masos es reduí a 28 al llarg del segle. Sobre aquests masos en rebia anualment uns censos fixos en espècie i en diner i prestacions en treball; i sobre les peces de terra que no tenia infeudades, en percebia el cens proporcional a la collita anomenat tasca. A més, controlava la majoria d’aquests masos a través de l’aplicació, sobre els seus tinents, de les servituds i els mals usos, que, a més, li podien reportar alguns ingressos suplementaris. Més enllà dels masos i les terres establertes, la senyoria de la Pabordia es completava amb una sèrie de drets sobre dos molins de la vall, la propietat d’una petita reserva situada entre les parròquies de Santa Cristina i de Fenals, el domini directe de la majoria d’edificis del barri de Castell d’Aro i la possessió de porcions del delme d’algunes parròquies de la vall. Tots aquests elements, que es controlaven des del castell de Benedormiens, haurien de proporcionar, en un principi, un volum de rendes força elevat. De totes formes, encara que la documentació conservada ens doni molta informació sobre la Pabordia, tenim molt poques referències sobre el valor de les seves rendes. La primera és de l’any 1413 i ens informa que, en aquells moments, el domini de la parròquia de Sant Martí de Romanyà li proporcionava 43 sous anuals.¹⁰² És una quantitat petita, però cal tenir present que les possessions de la Pabordia en aquest lloc no eren gaire àmplies: només hi tenia dos masos i algunes parcel·les de terra.

La segona referència de què disposem és molt més completa i ens dóna informació del valor de les rendes que percebia en totes les parròquies de la vall d’Aro. En una mena de declaració de rendes que féu l’any 1444, la Pabordia reconegué el següent: en primer lloc, que els censos fixos en espècie i en diner i les tasques que rebia en totes les parròquies de la vall, juntament

¹⁰¹ Vegeu *infra*, capítol 2.3.2.

¹⁰² Per aquest preu la Pabordia arrendà, durant quatre anys, les rendes de Romanyà al pagès local Martí Cebrià: AHG, Notarial, Vall d’Aro, vol. 6, f. 36r.

amb la sisena part del delme de Santa Cristina d'Aro, valien 1.800 sous;¹⁰³ i, en segon lloc, que també rebia 400 sous anuals de l'Almoina del Pa de la Seu per l'amortització de les cinc sisenes parts del delme de Santa Cristina.¹⁰⁴ Per tant, en aquells moments, les rendes que la Pabordia extreia de la vall d'Aro estaven valorades en un total de 2.200 sous i suposaven gairebé la meitat de tots els ingressos que obtenia aquesta institució senyorial.¹⁰⁵

La tercera referència no apareix fins tres dècades més tard. L'any 1472 el paborde Pere Guerau de Terrades arrendà, a partir del següent 1 de juny i durant tres anys, totes les rendes que rebia a les cinc parròquies de la vall a Joan Salvador i Nicolau Pla, mercaders de Sant Feliu de Guíxols. Durant aquest període de temps, els mercaders obtindrien tot el volum de rendes de la Pabordia i, a canvi, li haurien de pagar 2.000 sous anuals.¹⁰⁶ El valor de les rendes a aquesta alçada del segle, per tant, era gairebé igual al de l'any 1444. L'última dada que tenim és immediatament posterior a aquesta darrera. Un cop s'acabà l'arrendament anterior, el mateix paborde arrendà a Francesc Hospital i Joan Salvador, mercaders de Sant Feliu, durant tres anys comptant a partir de l'1 de juny del 1476, totes les rendes que rebia a les parròquies de Santa Cristina, Fenals i Romanyà. No hi quedaren incloses les de Solius i Bell-lloc i el preu que s'estipulà fou de 1.200 sous anuals.¹⁰⁷ Això suposà un descens molt dràstic de la valoració de les rendes respecte tres anys abans. No es pot explicar per l'exclusió en l'arrendament dels ingressos provinents de les parròquies de Solius i Bell-lloc, ja que aquests eren pocs. És més probable que, en el moment de negociar el preu, les previsions de les collites no fossin massa bones i això induís als arrendataris a fer una oferta més modesta. També és possible que la valoració de les rendes en 2.000 sous anuals que es féu l'any 1472 s'hagués revelat excessiva i, per tant, en aquest nou arrendament s'hagués revisat a la baixa. En tot cas, això demostra que les economies senyorials tenien una gran dependència del volum de les collites pageses.

Aquestes comptades referències no ens permeten fer cap anàlisi complet sobre l'evolució del valor de les rendes del domini feudal de la Pabordia a la vall d'Aro. Les tres notícies més o menys completes de què disposem semblarien mostrar una relativa estabilitat durant la part central del

¹⁰³ El paborde Roger de Cartellà declarà que "*habet redditus in parrochia de Aredo, de Ffanals, de Solius, de Pulcroloco et de Romanyano, inter census bladi, frumenti, dineriorum, gallinarum, caponorum, tascharum et sexte partis decime de Aredo, quiquidem redditus valent, comuni extimacione, LXXXX libras*": ADG, Administració econòmica, taxes de beneficis, Liber denuntiationum, f. 14r-18r.

¹⁰⁴ També confessà rebre "*anno quolibet, de censu pro amortizacione decime de Aredo, a Preposito Elemosine Panis Sedis Gernude, XX libras*": ADG, Administració econòmica, taxes de beneficis, Liber denuntiationum, f. 14r-18r.

¹⁰⁵ Segons la declaració de l'any 1441, la Pabordia obtenia anualment 4.705 sous i 2 diners. Els 2.200 sous provinents del conjunt de rendes de la vall d'Aro n'eren la major porció d'ingressos, però també n'obtenia, encara que menors, de les possessions de Calonge i dels rèdits que li proporcionaven les capellanies de Bàscara, Campmany, Ultramort, Serra, Crespià, Dosquers, Bescanó i Montfullà: *Ibidem*.

¹⁰⁶ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 90, (21-X-1472).

¹⁰⁷ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 62(3), (4-VIII-1475).

segle XV i un descens sobtat l'any 1476. Tanmateix, la manca de més dades impedeix saber si això fou realment així. Si, per exemple, els anys dels quals tenim informació no foren normals pel que fa al volum de les collites pageses -cosa que no sabem-, això hauria donat a les rendes de la Pabordia un valor que no era l'habitual i aquest fet podria fer-nos treure conclusions equivocades. Per tant, amb les escasses dades que tenim, no es pot establir cap sèrie quantitativa que mostri cap tendència clara del valor de les rendes, ni a l'alça ni a la baixa.

No obstant això, algunes referències qualitatives ens poden donar alguna pista. El 30 d'abril de l'any 1491, per exemple, el paborde Pere Guerau de Terrades exposà davant el Capítol de la Seu de Girona que les seves rendes havien disminuït molt i que gairebé no eren suficients per garantir els serveis mínims que havia de fer.¹⁰⁸ Per aquest motiu, demanà -i l'hi fou concedit- que si havia d'afrontar alguna despesa extraordinària provocada per litigis sobre algun dret de la seva senyoria, aquesta fos pagada pel Capítol. Així doncs, aquesta notícia ens indicaria que, almenys al final del segle XV, la Pabordia també va patir la secular crisi de rendes senyoriales comuna a bona part d'Europa¹⁰⁹ i que també hem detectat en altres dominis de la vall d'Aro.

2.2 La Sagristia Major

El sagristà major era la segona dignitat més important dins la jerarquia interna del Capítol de la Seu de Girona, només precedida per l'ardiaca major. L'ofici de sagristà es documenta per primer cop l'any 970, en un context relacionat amb la creixent complexitat de l'estructura de la Catedral, formada cada vegada per més membres i necessitada d'un major repartiment de tasques.¹¹⁰ El sagristà major, inicialment, hauria tingut al seu càrrec la cura de les coses sagrades i l'ordre material del temple catedralici i dels seus béns.¹¹¹ Tanmateix, ben aviat, al segle XI, aquestes funcions s'haurien revelat excessives per un sol ofici i, per això, es creà una nova dignitat, la de sagristà segon, que l'any 1053 assumí una part d'aquestes tasques.¹¹²

Des de la seva fundació, la Sagristia Major, així com la resta de dignitats del Capítol de la Seu, anà rebent donacions de béns, terres i drets que acabaren conformant, juntament amb compres

¹⁰⁸ "*fructus et redditus dicte sue prepositure tenues et diminuti existunt que ad illius integrum servicium minime sufficiunt*": ADG, Cúria i Vicariat General, Beneficis, vol. D-205, f. 23v-24r. Sobre els serveis que la Pabordia havia de fer a la resta del Capítol, vegeu el començament d'aquest capítol.

¹⁰⁹ G. BOIS, *Crise du féodalisme. Économie rurale et démographie en Normandie orientale du début du 14e siècle au milieu du 16e siècle*, Presses de la foundation nationale des sciences politiques, Paris, 1976.

¹¹⁰ M. SUREDA I JUBANY, *Els precedents de la Catedral...*, p. 531-538.

¹¹¹ R. CORTS I BLAY, J. GALTÉS I PUJOL i A. MANENT I SEGIMON (dirs.), *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. III, Editorial Claret - Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1998, p. 316.

¹¹² Per una relació detallada d'aquest repartiment de funcions, vegeu: E.MALLORQUÍ GARCIA, "Conflictes pels drets parroquials de la ciutat de Girona, segles XIII i XIV", dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XLV, Institut d'Estudis Gironins, Girona, 2004, p. 381-382.

i permutes diverses, el seu ampli patrimoni propi. Dins aquest patrimoni, les possessions de la vall d'Aro hi tenien un pes específic notable. Documentem per primer cop la presència senyorial de la Sagristia Major a la vall l'any 1208, quan el sagristà Alemany d'Aiguaviva comprà a Berenguer de Palol una sèrie de possessions a Sant Feliu de Guíxols, Santa Cristina d'Aro i Santa Maria de Fenals.¹¹³ Ara bé, un any després se'n va desfer, cedint-les a l'Altar de sant Joan,¹¹⁴ i a partir de llavors la seva zona d'influència a la vall d'Aro es concentrà exclusivament en un sector concret, la parròquia de Santa Agnès de Solius, situada a la banda sud-oest de la vall, en els primers contraforts de la serra de l'Ardenya. En aquest indret, com veurem tot seguit, l'any 1231 adquirí la titularitat del castell de la Roca i dels drets que li eren inherents sobre un conjunt de masos i terres de Solius. I més endavant, l'any 1394, després d'una permuta amb l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols, assumí el control de la resta de masos de la parròquia. D'aquesta manera, la Sagristia Major inicià el segle XV essent el propietari del castell termenat de la Roca de Solius i el senyor directe de tots els masos d'aquesta parròquia, llevat d'un.¹¹⁵ Uns masos que estaven sotmesos a la servitud i que li prestaven els serveis deguts com a senyor del castell i també els censos i agrers derivats del domini directe de la terra. Aquest important domini territorial convertia la Sagristia Major en la tercera senyoria més important de tota la vall d'Aro, darrere del monestir de Sant Feliu de Guíxols i de la Pabordia de Juliol.

2.2.1 El castell termenat de la Roca de Solius

Les restes del castell de la Roca de Solius reposen al damunt d'una penya escarpada des d'on es controla visualment una àmplia part del territori comprès entre l'Ardenya i les Gavarres que comunica l'interior gironí amb la sortida al mar de Sant Feliu de Guíxols. El castell va tenir un paper important a l'Edat Mitjana, com veurem en les properes pàgines, però avui queden molt pocs vestigis físics d'aquest passat medieval.¹¹⁶ A partir del segle XVI, quan el castell començà a enrundar-se, també va anar caient en l'oblit. Afortunadament, un llibre recent l'ha tret de la seva letargia i n'ha recuperat la memòria.

Aquest estudi, aplegant notícies disperses en diferents treballs i aportant valuosa documentació inèdita, en ressegueix la seva història des dels seus orígens incerts fins l'actualitat.¹¹⁷

¹¹³ G. BELTRAN RAS, *Transcripció del Llibre Gran de la Sagristia Major de la Catedral de Girona*, Treball de Màster inèdit, Girona, 1996, docs. 56 i 57.

¹¹⁴ Vegeu *infra*, capítol 2.4.

¹¹⁵ L'única excepció al domini directe complet de la Sagristia Major sobre tots els masos de la parròquia de Solius durant el segle XV era el mas Sifró, que pertanyia al domini del monestir de Santa Maria d'Ullà.

¹¹⁶ Per una descripció d'aquestes restes, vegeu: J. BADIA-HOMS, "Els misteris del castell de Solius", dins *Gavarres*, núm. 6, AMDG, Cassà de la Selva, p. 90-91.

¹¹⁷ F. AICART HEREU, M. AULADELL AGULLÓ i J. VIVO LLORCA, *El castell de la Roca. Les empremtes d'una fortalesa fantasma a Solius*, Ajuntament de Santa Cristina d'Aro i Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona, 2010.

El primer document que esmenta el castell data de l'any 1208, on es diu que Berenguer de Palol disposava d'una sèrie de drets per raó del castell de la Roca, que possiblement tenia en feu pel bisbe de Girona Arnau de Creixell. Sis anys més tard, el bisbe disposà en testament que amb les rendes del castell fossin mantinguts els clergues de l'altar de Sant Jaume i la candela de l'altar de Santa Maria de la Catedral de Girona. Finalment, el 8 de setembre de l'any 1231, el bisbe Guillem de Cabanelles cedí el castell al sagristà major Guillem de Montgrí a canvi d'un altre lot de rendes per sostenir els esmentats altars. Des d'aquesta data, i fins ben entrat el segle XIX, el castell de la Roca de Solius fou propietat de la Sagristia Major.¹¹⁸

El castell probablement fou bastit amb intencions defensives i de vigilància del territori, però quan arribà a les mans de la Sagristia Major ja tenia unes funcions més aviat administratives, vinculades al fet de ser el centre d'una senyoria. De fet, el castell de la Roca era un castell termenat, és a dir, tenia una circumscripció ben definida, que en aquest cas coincidia amb la parròquia de Santa Agnès de Solius. Segons el recull consuetudinari dels Costums de Girona, habitualment el senyor d'un castell termenat disposava d'una nombrosa i heterogènia col·lecció de drets sobre les persones que vivien en el seu terme. Per una banda, podia exigir-los un seguit de prestacions de tipus militar, com per exemple feines de manteniment i de reparació de les fortificacions del castell, guaites i bades en temps de guerra i serveis d'host i de cavalcada; per altra banda, i més important encara, el senyor d'un castell termenat també solia disposar de la senyoria jurisdiccional del lloc, fet que li permetia administrar la justícia i imposar bans i multes per diferents delictes i sol·licitar el pagament de talles i quèsties als seus vassalls; i, finalment, el senyor del castell termenat sovint també tenia atribucions sobre diversos aspectes econòmics, com el control dels mercats i monopolis sobre les aigües, la cacera, els boscos, les pastures o les ferreries.¹¹⁹ De totes maneres, però, tots aquests drets dels castells termenats no eren iguals a tot arreu¹²⁰ i, en el cas que ens ocupa, els del castell de la Roca no eren tan amplis.

Els drets del castell termenat de la Roca de Solius eren més reduïts que no pas els que acabem d'enumerar per dos motius. En primer lloc, perquè les prestacions de tipus militar que la Sagristia Major reclamava als habitants de Solius foren discutides per l'altre gran senyor del lloc, l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols, fins a les acaballes del segle XIV. En efecte, l'abat ganxó tenia el domini directe sobre un nombrós grup de masos remences de Solius i s'oposava frontalment al fet que els seus homes propis realitzessin tasques de reparació al castell de la Roca i que, en temps de guerra, haguessin de protegir-lo en lloc de defensar el cenobi de Sant Feliu. La Sagristia Major i el monestir de Sant Feliu van tenir nombroses disputes sobre aquest tema al llarg dels segles XIII i XIV, signant acords, trencant-los i buscant ordinacions i sentències favorables en les instàncies més elevades. La solució definitiva, tanmateix, no arribà fins l'any

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 29-38.

¹¹⁹ A. COBOS FAJARDO (ed.), *Costums de Girona...*, p. 158-167.

¹²⁰ Vegeu, per exemple, els drets concrets que tenia un castell termenat proper al de Solius com era el de Cruïlles: E. MALLORQUÍ GARCIA, "Homes, viles i masos (Cruïlles, 1319)", dins R. CONGOST i L. TO (eds.) *Homes, Masos, Història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*, ILCC i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999, p. 60-62.

1394 amb una àmplia concòrdia. En virtut d'aquest pacte, el monestir donà a la Sagristia Major el domini directe sobre tots els masos i terres que posseïa a la parròquia de Solius.¹²¹ A canvi, la Sagristia Major atorgà al monestir la part del delme que collia en aquesta mateixa parròquia i el pagament d'un cens anual de 250 sous -que fou redimit l'any següent previ pagament de 7.500 sous de la Sagristia a l'abat. Aquest acord deixà la Sagristia Major en una posició molt sòlida a Solius. D'una banda, el fet que el monestir ganxó ja no hi tingués remences feia que ningú li qüestionés el fet de demanar a tots els habitants del terme els serveis de manteniment i de protecció del castell. I, de l'altra, el fet de rebre tots els masos i terres del monestir, feia que, sumats als masos que ja tenia des d'antic,¹²² fos pràcticament l'únic senyor territorial en tota la parròquia; només s'escapaven del seu domini directe el mas Sifró, que era del monestir d'Ullà, i algunes poques peces de terra que pertanyien als dominis de l'Almoina del Pa de Girona i a l'Altar de santa Maria de Castell d'Aro.¹²³ De totes maneres, això no vol dir que la Sagristia Major i el seu castell de la Roca gaudissin de tots els drets que els Costums de Girona atribueixen als castells termenats.

En segon lloc, doncs, els drets del castell de la Roca eren més reduïts que no pas el d'altres castells termenats perquè no disposava del domini jurisdiccional o d'autoritat judicial sobre els habitants de Solius. En aquest punt, discrepem de F. Aicart, M. Auladell i J. Vivo, els autors del recent llibre sobre el castell, que sí que li atribueixen aquest tipus de drets.¹²⁴ No s'ha localitzat cap document en el qual s'hi pugui veure la Sagristia Major administrant justícia sobre els habitants del terme del castell de la Roca. I això es deu al fet que la jurisdicció dels habitants de Solius, així com la dels habitants de les altres parròquies de la vall d'Aro, corresponia a la monarquia almenys des de mitjan segle XIV.¹²⁵ Una bona prova que la Sagristia Major no posseïa la jurisdicció i que aquesta corresponia al rei la trobem en el fet que els oficials d'aquesta primera institució, quan tenien un conflicte amb algun habitant de Solius per qualsevol motiu, no podien actuar directament contra ell sinó que havien d'acudir forçosament a la cort reial de Sant Feliu de Guíxols i presentar-hi la demanda pertinent.¹²⁶ Si la Sagristia Major hagués posseït la jurisdicció, no li caldria fer aquest pas. Finalment, un darrer senyal d'aquesta mancança el veiem en el fet que en el capbreu de la Sagristia Major de l'any 1394, iniciat poc temps després de la concòrdia amb l'abat del monestir de Sant Feliu per inventariar tots els seus drets a Solius, quan els diferents declarants detallen tots els serveis que li devien per raó del castell termenat, no s'hi esmenta cap mena de dret derivat de la jurisdicció.

¹²¹ Es tractava dels masos que havien format part de l'anomenada batllia de Tapioles del monestir: Auladell, Bona, Bonet, Castell, Douçà, Egidi, Ferrer, Garrofa, Mercader, Peralbert, Pla, Reig, Tallades, Tapioles i Viader.

¹²² Els masos que la Sagristia Major ja posseïa a Solius abans de l'any 1394 eren els següents: Cateura, Cifra àlies Gardí, Creixell, Dalmau de Torrent, Gras o Terragrassa, Llaurador, Martí, Mateu, Perarnau àlies Badós, Ponç, Rovira, Torrent, Vidal i Vilabella.

¹²³ Per més detalls sobre les disputes entre la Sagristia Major i el monestir de Sant Feliu de Guíxols i sobre la concòrdia de 1394, vegeu: F. AICART HEREU, M. AULADELL AGULLÓ i J. VIVO LLORCA, *El castell de la Roca...*, p. 67-80.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 50-51, 56-59 i 61-67.

Quins eren, doncs, els drets reals que rebia la Sagristia Major a la parròquia de Solius en virtut del castell termenat de la Roca? El mateix capbreu de 1394-96 ens ho indica.¹²⁷ En primer lloc, els homes del terme del castell havien de realitzar una sèrie de serveis relacionats amb la conservació i la protecció del castell. A expenses pròpies, havien de mantenir-lo en bones condicions, reparar-ne les barreres, barbicanes, portes, clausures i altres fortificacions avançades i construir-ne de noves si feia falta. En temps de guerra, a més, havien de fer-hi serveis de "*sonum cornu vel bada*", és a dir, tasques de guaita o de vigilància del territori; de totes maneres, la Sagristia Major havia anat bescanviant aquest darrer servei personal pel pagament d'un cens anual i, a l'alçada de 1394, la majoria dels masos que ja posseïa des d'antic li prestaven, en substitució de les guaites, una mitgera d'ordi segons la mesura de Girona.¹²⁸

En segon lloc, la Sagristia Major també tenia una sèrie de "proheminències" sobre les muntanyes, els boscos i altres recursos naturals del terme del castell. Disposava del monopoli d'aquests recursos, però en permetia l'explotació als habitants de Solius a canvi del pagament d'algun tipus de cens. Per la recol·lecció de glans i de llenya al bosc, tenia dret de rebre glanatges ("*glanatgiis*") i llenyatges ("*lignatgiis*"); per deixar pasturar el bestiar dels pagesos als prats, percebia el pasturatge ("*pasturatgiis*"); a canvi de permetre la cacera, rebia una quarta part dels animals silvestres ("*quarteriis caprorum et aliorum animalium silvestrum*"); la producció o bé el transport de carbó dins els termes del castell era gravat amb el carretatge ("*carratatgii de carbonibus in ipsis terminis*"); i per la pesca al litoral del terme del castell, percebia el ribatge dels peixos ("*arri-*

¹²⁵ Fins l'any 1364 les cinc parròquies de la vall d'Aro estigueren sota la completa jurisdicció del rei, que en tenia el mer i mixt imperi i la jurisdicció alta i baixa, civil i criminal. En nom del rei, aquesta jurisdicció era exercida pel veguer de Girona, el qual solia tenir un saig a la vall. Però aquell any el monarca Pere el Cerimoniós, atribolat enmig de la guerra amb Castella, vengué a carta de gràcia la jurisdicció d'aquestes cinc parròquies a l'abat del monestir de Sant Feliu per 20.000 sous. Tanmateix, el 1374 el monarca recuperà la jurisdicció pel procediment habitual: aconseguint que els habitants de les parròquies de la vall paguessin la lluçió de la venda. Aquesta recuperació, però, no va suposar un retorn a la situació anterior a 1364: les cinc parròquies de la vall, entre elles la de Solius, no van tornar a la jurisdicció del veguer de Girona, sinó que van ser integrades dins la batllia reial de Sant Feliu de Guíxols: ACA, Cancelleria, reg. 995, f. 186r-186v i f. 216v-217r.

¹²⁶ Els registres de la cort del batlle de Sant Feliu de Guíxols contenen diversos exemples de procuradors del sagristà major presentant demandes contra els seus tinents de Solius. Valgui aquest: el 21 de maig del 1463, Francesc Camps, procurador del sagristà major, sol·licità al batlle reial de Sant Feliu que imposés una pena preventiva de 10 sous a 13 pagesos de Solius perquè no pagaven els censos que devien al seu senyor: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 917, (21-V-1463).

¹²⁷ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 274.

¹²⁸ Es tractava dels masos Cateura, Creixell, Llaurador, Martí, Mateu, Perarnau àlies Badós, Ponç, Rovira, Torrent, Vidal i Vilabella.

batgii de picibus”). A banda d’aquestes retribucions per l’ús dels recursos naturals del terme, la Sagristia Major també reclamava les parts gastronòmicament més apreciades del bestiar boví dels pagesos. De qualsevol bou o vaca que se sacrificués per menjar dins el terme, tenia el dret de rebre’n la llengua sencera (“*linguam integram cum suis pertinenciis*”). En canvi, si aquest bestiar havia mort accidentalment estimbant-se d’un precipici, aleshores es conformava amb la seva cuixa. Igualment, la Sagristia Major també tenia uns drets especials sobre la producció i la comercialització del vi dins el terme del castell. Per cada bóta de vi que omplien els pagesos del terme, en podia rebre una quartera, segons la mesura de Sant Feliu de Guíxols, per dret de botatge (“*botagii*”). De la mateixa manera, qualsevol habitant del terme que volgués vendre vi havia de comunicar-ho prèviament al batlle de la Sagristia Major, segurament perquè aquesta tenia prioritat a l’hora de vendre’n i el dret de fer-ho sense competència fins que no l’esgotés. I, en darrer lloc, el castell termenat de la Roca de Solius atorgava a la Sagristia Major, almenys des de la concòrdia amb l’abat de Sant Feliu de 1394, el monopoli de la fàbrega de destret. Des d’aquell any, tots els pagesos del terme havien d’anar a reparar les seves eines obligatòriament a la ferreria del senyor, la qual, igual com passava en el domini de la Pabordia de Juliol a Santa Cristina d’Aro,¹²⁹ estava associada a un mas concret: el mas Ferrer de Solius.¹³⁰ El tinent d’aquest mas era l’encarregat de realitzar el “*servicium fabrice*” a tots els pagesos del terme del castell. El capbreu de la Sagristia Major de 1394 enumera tan minuciosament en què consistia aquest servei i com era remunerat que val la pena aturar-s’hi un moment. El ferrer havia de donar prioritat, per davant de qualsevol altra feina que tingués, a arreglar les eines dels tinents dels masos del terme o a fabricar-ne de noves segons una sèrie de paràmetres preestablerts. Algunes d’aquestes feines eren gratuïtes, amb el benentès que el client havia de subministrar-li o pagar-li el carbó i el ferro necessaris: amb aquestes condicions, havia de canviar els magalls dels tinents sempre que es trenquessin; i, cada any, havia de dentar un falçó d’herba i havia de proporcionar una destal, una barrina d’“*oreyonar*” i una triba (una altra mena de barrina) noves a cada tinent. Ultra això, i carbó i ferro a banda, els cobrava 2 diners per un perboc de rella i per dentar les falçs, 3 diners per un perboc d’aixada, i 4 diners per una aixada nova i per

¹²⁹ Vegeu *supra*, capítol 2.1.1.

¹³⁰ Anteriorment a l’acord entre el sagristà major de la Seu i l’abat del monestir de Sant Feliu, la situació de la fàbrega de destret de Solius era més complexa. Tots dos senyors tenien la seva, que feia el “*servicium fabrice*” als seus respectius homes propis i solius. La fàbrega de la Sagristia Major estava dividida en dues meitats: una era al mas Sureda i l’altra al mas Ferrer. Succeí, però, que el mas Sureda quedà rònec a mitjan segle XIV i, aleshores, la Sagristia Major adjudicà la part de la fàbrega d’aquest mas al mas Ferrer, que així es convertí en l’única fàbrega d’aquesta senyoria. L’abat de Sant Feliu, per la seva banda, tenia la seva fàbrega en el mateix mas Ferrer. D’aquesta manera, es donà la circumstància que el mas Ferrer fou durant un temps la fàbrega de destret tant de la Sagristia Major com la del monestir de Sant Feliu. Quan l’any 1394 hi hagué la concòrdia entre aquestes dues senyories, la fàbrega del monestir, juntament amb el domini directe dels altres masos, passà a mans de la Sagristia Major i el mas Ferrer en fou la ferreria de destret exclusiva: AHG, Notarial, Vall d’Aro, vol. 274, f. 79r-81v, i F. AICART HEREU, M. AULADELL AGULLÓ i J. VIVO LLORCA, *El castell de la Roca...*, p. 66-67.

una rella nova. L'objectiu que perseguia la Sagristia en promoure aquests preus tan assequibles en la seva fàbrega de destret era, com ja hem comentat anteriorment, que els tinents dels seus masos disposessin d'eines en bones condicions per treballar adequadament la terra que li proporcionava les rendes. D'altra banda, el ferrer també era remunerat per aquest servei a través d'una sèrie de censos en espècie que li pagaven anualment la majoria dels masos del terme en concepte de llòcol. Segons el capbreu de 1394, aquests censos, que hem recollit a la taula 21, li reportaven anualment, pel cap baix, 8 quarteres de forment, 18 quarteres i 3 punyeres d'ordi i 56 quarteres i 2 canades de vi, segons una mesura desconeguda.¹³¹ I el ferrer, al seu torn, a canvi d'exercir aquest ofici, prestava anualment a la Sagristia Major dos censos: un de 2 sous i 8 diners i un altre que, o bé consistia en 24 ferradures per a cavalcadura o bé en el pagament de 12 sous. De totes maneres, la fàbrega de destret de la Sagristia Major a Solius, en entrar al segle XV, va durar poc temps: el mas Ferrer quedà deshabitada per motius incerts abans del 1418 i, davant la impossibilitat de repoblar-lo, les seves terres es disgregaren entre diferents pagesos.¹³² El mas que tenia la fàbrega vinculada, doncs, va desaparèixer i no tenim cap referència documental ni cap indici que la Sagristia Major pogués associar-la a cap altre mas del terme i és molt probable que no ho aconseguís.

En resum, el castell de la Roca de Solius proporcionava algunes de les atribucions típiques de castell termenat al seu senyor, la Sagristia Major de la Seu, si bé de forma més limitada del que era habitual. No disposava de la jurisdicció sobre els habitants del terme, durant els segles XIII i XIV hagué de competir contra les ingerències del monestir de Sant Feliu i, molt probablement, a l'inici del segle XV, perdé la seva fàbrega de destret. No obstant això, el castell fou un element valuós per a la Sagristia Major durant tot el segle XV. Li permetia gaudir de certs atributs de lideratge, diguem-ne, militar sobre la població del terme gràcies a les obligacions de defensa i manteniment que devien al castell. També li proporcionava alguns ingressos a partir de la seva preeminència sobre els recursos naturals del terme. Però, sobretot, el castell era el centre administratiu des del qual controlava els seus masos i les seves terres de Solius. Com en el cas del castell de Benedormiens, fou custodiat durant un cert temps per un castlà, si bé de forma inter-

¹³¹ El capbreu no especifica la mesura de quin lloc se seguia per pagar aquestes quarteres del llòcol. En alguna ocasió, s'esmenta la mesura "*curribilem*", en d'altres la mesura "*acostumada*" i, en d'altres, simplement, no diu res. Hom podria suposar que aquesta mesura corrent o acostumada fes referència a la mesura pròpia del castell de Solius, amb la qual es realitzaven alguns altres pagaments, però no es pot afirmar del cert perquè, com veurem més endavant, els pagesos de Solius pagaven censos utilitzant les mesures d'un nombre considerable de llocs. Per tant, aquesta mesura "corrent" del llòcol, podria ser qualsevol.

¹³² En un document del 18 d'abril d'aquell any, en el qual un procurador del sagristà major Gaspar de Cabrera establí a Martí Vilar, de Santa Cristina d'Aro, un quadre de terra que havia estat de les pertinences del mas Ferrer de Solius, es diu que aquest mas havia caigut en benevís i que se n'estaven establint les terres per separat: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 730, (18-IV-1418).

mitent,¹³³ i era el lloc on s'aplegaven les rendes en espècie provinents del seu domini territorial gairebé exclusiu sobre la parròquia de Santa Agnès de Solius.¹³⁴

2.2.2 La reserva, els masos i les terres de Solius

L'estructura del domini territorial de la Sagristia Major era molt similar a la que ja hem vist en capítols anteriors del monestir de Sant Feliu de Guixols i de la Pabordia de Juliol de la Seu de Girona. Tenia una petita reserva de terres que explotava directament però el gruix del domini el conformaven les tinences, és a dir, els masos i les terres cedits en emfiteusi a pagesos que les treballaven a canvi d'uns censos.

Les terres que conformaven la reserva de la Sagristia Major eren situades a la parròquia de Solius, en un indret anomenat "*Condaminarum*".¹³⁵ És possible que aquesta reserva hagués seguit, en els darrers segles medievals, una evolució similar a la que ja hem vist en el cas Pabordia de Juliol: una reducció voluntària per mitjà d'una política de fraccionament i d'establiment de les parcel·les en emfiteusi abans de 1348, seguida per un retorn no desitjat d'aquestes mateixes parcel·les al final del segle XIV i al començament del segle XV, que hauria tornat a fer augmentar les dimensions de la reserva.¹³⁶ La Sagristia Major establí perpètuament una gran part de la seva reserva a Berenguer Beuloni i a la seva muller Dolça Sifré el febrer de 1334. Al cap de dos mesos, a causa d'aquesta disminució de la reserva, reduí el nombre de prestacions en treball que havien de fer-hi els tinents dels seus masos i els commutà per un cens monetari de 8 diners.¹³⁷ Amb l'arribada de Pesta Negra i les consegüents davallades demogràfiques i redistribucions de terres, però, aquesta situació canvià i moltes de les parcel·les establertes de l'antiga reserva foren renunciades pels seus tinents i retornaren a la Sagristia Major, que no tingué més remei que tornar-les a explotar directament.

Així, al segle XV, la Sagristia tornava a tenir a les seves mans una reserva de la qual s'havia d'ocupar en un mal context per fer-ho, marcat per uns preus agrícoles baixos i uns salaris ele-

¹³³ Vegeu *infra*, capítol 4.2.2

¹³⁴ En el capbreu de 1394, tots els tinents de mas de la Sagristia Major reconeixien que havien de portar personalment la tasca dels raïms al castell de la Roca: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 274. Els altres agrers i censos, amb tota seguretat, hi eren portats pels oficials encarregats de la seva recaptació.

¹³⁵ En la capbreuació del mas Vilabella de Solius l'any 1394 es defineix la reserva de la Sagristia Major així: "*terras quas vos (la Sagristia) et successores vestri tenueritis ad manus vestras in dicta parrochia de Solius loco Condaminarum ipsius castri*": AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 274, f. 9v-12v.

¹³⁶ Vegeu *supra*, capítol 2.1.2.

¹³⁷ F. AICART HEREU, M. AULADELL AGULLÓ i J. VIVO LLORCA, *El castell de la Roca...*, p. 49-50.

vats.¹³⁸ De totes maneres, en va tornar a organitzar l'explotació segons la forma tradicional. El batlle o bé el castlà en dirigien el conreu, que era realitzat amb les prestacions en treball dels tinents dels masos. Els tinents que l'any 1334 havien rebut la commutació d'aquests serveis personals per un cens monetari, foren obligats d'alguna manera a tornar-los a fer. No se'ls forçà, tanmateix, a realitzar un nombre anual fix de joves o de tragines, sinó que s'estipulà, de forma ambigua, que les haurien de fer quan els fos requerit o quan fos necessari. En canvi, els tinents dels masos del monestir que l'any 1394 s'incorporaren al domini de la Sagristia Major sí que havien de fer un nombre anual prefixat de serveis en treball a la reserva. Entre els uns i els altres, segons el capbreu de 1394, la Sagristia obtenia les següents prestacions anuals: 12 joves i mitja, 8 batudes, 28 tragines, 10 cavades a la vinya i 1 jornal trepitjant raïm, tot això sumat a les joves i les tragines que considerés necessari de reclamar als onze masos -els que pertanyien a la Sagristia des d'antic- que no en tenien estipulat un nombre concret (cf. taula 22).

Tenim certs dubtes sobre quin d'aquests dos règims era més favorable als pagesos. Els que complien uns serveis en treball fixos anuals sabien que la Sagristia no els en podia reclamar cap més, però, d'altra banda, també seria possible que els que estaven a expenses de les seves demandes de treball n'acabessin realitzant menys que els altres perquè, simplement, no eren necessaris. A més, és possible que, cada any, el nombre de joves a realitzar per aquests onze masos fos fruit d'una negociació amb el senyor. Així ho fa pensar almenys la capbreuació del tinent del mas Vilabella, en la qual, quan declarà les joves que havia de realitzar, digué que la Sagristia Major no n'hi podria exigir cap més que les acordades prèviament.¹³⁹ I, pel que fa les tragines no prefixades, la majoria de vegades quedaven condicionades al fet que el tinent tingués una bèstia de càrrega per dur-les a terme.¹⁴⁰ En tot cas, els uns i els altres havien de realitzar aquestes feines de forma gratuïta i amb l'únic consol que, durant aquells dies, la seva manutenció aniria a càrrec del senyor.¹⁴¹

¹³⁸ CH. DYER, "A Redistribution of Incomes in Fifteenth-Century England?", dins *Past & Present*, núm. 39, Oxford University Press - The Past and Present Society, Oxford, 1968, p. 11-33, i G. BOIS, "Noblesse et crise des revenus seigneuriaux en France aux XIVe et XVe siècles: essai d'interprétation", dins PH. CONTAMINE (ed.), *La Noblesse au Moyen Age. XIe-XVe siècles*, Presses Universitaires de France, París, 1976, p. 219-233. Per una interpretació més general del context socioeconòmic del segle XV, així com de l'abast global de la crisi senyorial, vegeu *infra*, capítol 6.

¹³⁹ "iovas cum bobus ad arandum terras quas vos et successores vestri tenueritis ad manus vestras in dicta parrochia de Solius loco Condaminarum ipsius castri dum tamen ipse terre non contineant plura jornalía quam continebant condamines predictae quociens michi vel successori meo in dicto manso dictum fuerit mandatum pro parte vestra vel successoris vestri in dictis sacristia et castro": AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 274, f. 9v-12v.

¹⁴⁰ Per exemple, el tinent del mas Mateu es comprometia a fer les "traginas necessarias" sempre i quan "habiero animal de basto illo anno": AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 274, f. 61v-64r.

¹⁴¹ En la majoria de capbreuacions es féu constar que la Sagristia alimentaria el pagès durant els dies en què treballés a la seva reserva. En algunes ocasions, s'especificà fins el darrer detall

És difícil de dir quines dimensions tenia la reserva de la Sagristia Major perquè no disposem de referències explícites sobre aquest punt. De totes maneres, si ens guiem pel nombre de prestacions en treball que hi feien els tinents dels masos, podem situar-la en termes relatius respecte les dels dos altres grans senyors de la vall d'Aro, el monestir de Sant Feliu de Guíxols i la Pabordia de Juliol. El monestir rebia un nombre de jornals sensiblement més elevat que la Sagristia i aquesta, al seu torn, en rebia més que la Pabordia. Aquestes divergències, per tant, indicarien que la reserva de la Sagristia Major, molt possiblement, era més gran que la de la Pabordia però que, en canvi, era més reduïda que no pas la del monestir.¹⁴² Tampoc podem saber del cert què s'hi conreava, però la tipologia de les prestacions en treball que s'hi realitzaven fa pensar que el cultiu predominant era el cereal, seguit, en menor mesura, per la vinya.

Les dimensions de la reserva, però, no devien suposar un percentatge gaire elevat del conjunt de terres que formaven el domini territorial de la Sagristia Major a Solius. La part més gran d'aquest s'estructurava en les tinences, o sigui, en els masos i les terres cedits en emfiteusi als pagesos. La Sagristia Major posseïa el domini directe sobre aquests masos i terres, fet que li donava dret a cobrar-ne lluïsmes o a exercir el dret de fadiga i a percebre'n tota una sèrie de censos i agrers anuals. Els pagesos, per la seva banda, posseïen el domini útil sobre aquests mateixos masos i terres i, en virtut d'això, sempre i quan complissin amb les obligacions degudes al senyor directe, podien dirigir-ne l'explotació segons el seu propi criteri i traspasar-se'ls hereditàriament de pares a fills.

Durant el segle XV, la Sagristia Major fou, pràcticament, el senyor territorial absolut de Solius. Després de la concòrdia final amb l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols, l'any 1394, i de la consegüent incorporació de llurs masos al seu domini, la Sagristia posseï el domini directe de tots els masos de Solius, excepte el del mas Sifró.¹⁴³ I no només això, sinó que la majoria de peces de terra d'aquests masos també pertanyien al seu domini directe. En el capbreu de 1394, en el qual els remences tinents de masos de la Sagristia Major declararen totes les seves

d'aquesta manutenció, com per exemple en el cas del tinent del mas Pla. Així sabem que quan aquest cavava la vinya de la Sagristia, havia de rebre 1 lliura de pa de forment, 1 quartó de vi i 1 diner pel companatge; quan sembrava els camps, 1,5 lliures de pa de forment, beguda suficient i prou diners per obtenir carn de porc; quan traguava fems, pa d'ordi, mitja lliura de pa de forment i vi; i quan traguava blat cap a Sant Feliu, pa de forment, vi i peix al matí i carn amb col o enciam al capvespre: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 274, f. 37r-40r.

¹⁴² Pel cas de les prestacions en treball rebudes pel monestir de Sant Feliu, vegeu la taula 2; per les de la Pabordia de Juliol, vegeu la taula 14.

¹⁴³ El mas Sifró, com ja hem comentat anteriorment, pertanyia al domini del monestir de Santa Maria d'Ullà. Aquest domini podria ser la pervivència residual dels béns i drets que els llinatges de Pals i Torroella havien tingut a Solius en temps remots i que, en algun moment, haurien cedit a aquest monestir: F. AICART HEREU, M. AULADELL AGULLÓ i J. VIVO LLORCA, *El castell de la Roca...*, p. 76.

terres,¹⁴⁴ es pot comprovar que només un reduït nombre de parcel·les escapaven al seu control i eren tingudes per altres senyors com ara l'Almoïna del Pa de la Seu o l'Altar de santa Maria de Castell d'Aro.

La Sagristia Major, al començament del segle XV, controlava un total de 27 masos a Solius o, millor dit, 27 tinences formades per almenys un mas.¹⁴⁵ Això la convertia en el tercer senyor més important de tota la vall d'Aro, darrere el monestir de Sant Feliu de Guíxols i la Pabordia de Juliol de la Seu de Girona. De totes maneres, igual com passà a aquestes altres dues senyories, en el transcurs del segle XV, i seguint una tendència que ja venia de la centúria anterior, un bon nombre dels seus masos quedaren deshabitats: i vora l'any 1500, ja només en restaven 15 en actiu (cf. taula 25). Hi ha diverses causes que provocaren l'abandonament d'aquests 12 masos -més d'un 40%-, com la devastació de les guerres del segle XV,¹⁴⁶ els deutes acumulats per les

¹⁴⁴ Recordem que, almenys a la diòcesi de Girona, quan un senyor feia capbrevar les possessions dels seus homes propis, aquests havien de declarar-hi totes les seves terres, tant les que tenien per ell com les que tenien sota domini directe d'altres senyors: L. TO FIGUERAS, "La diferenciació pagesa a la diòcesi de Girona (segle XIV): una nota metodològica", dins *El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, Universitat de València, 2003, p. 441-463.

¹⁴⁵ Durant la segona meitat del segle XIV, alguns tinents de masos de Solius havien engrandit les seves propietats amb l'annexió dels masos rònecs que havien quedat deshabitats arran de les epidèmies de pesta. El mas Auladell havia incorporat els masos Canyabar i Sureda. El mas Badós àlies Perarnau havia pogut unir-hi el mas Pujol. El mas Douçà incloïa les terres de l'antic mas Boscà. El mas Vidal formava una tinença conjunta amb el mas Guerau de Conca. El mas Vilabella s'havia engrandit amb la incorporació del mas Guerau Cauçà. I, finalment, el mas Cifra àlies Gardí mereix una explicació més concreta: aquest mas fou una nova creació a partir de la unió de tres patrimonis diferents, els antics masos Bauloví i Roca, derruïts i que la Sagristia va establir a Berenguer Cifra, i les cases que foren de l'àvia d'aquest, Dolça. De la fusió d'aquests tres elements, en nasqué el mas Cifra. Vegeu AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 274, f. 24r-28v.

¹⁴⁶ Les dues revoltes remences que van sacsejar el camp català també van tenir efectes perjudicials per alguns masos de la vall d'Aro. Probablement durant la segona revolta, els edificis del mas Rovira de Solius "*occasione guerre fuerunt combuste et in terram prostrate*". El ti-
nent del mas, Guerau Rovira, no volgué o no pogué reedificar-lo i el 16 de novembre del 1488 vengué el domini útil de 12 peces de terra a diversos pagesos i, finalment, el 15 de febrer del 1489 renuncià al capmàs i el retornà a la Sagristia Major: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 216, (16-XI-1488) i (15-II-1489). Els pagesos compradors de les terres del mas Rovira eren tots de Solius: Jaume Tapioles (2 peces), Jaume Martí àlies Llaurador (6 peces), Joan Llamví àlies Creixell i la seva muller Eulàlia Creixell (1 peça) i Antoni Sifró (3 peces).

famílies tinents¹⁴⁷ o la seva mort sense hereus, entre d'altres. Més endavant les detallarem amb més precisió i analitzarem les conseqüències negatives que tingué per a la Sagristia.¹⁴⁸

El domini directe sobre aquests masos i les peces de terra que els conformaven era, com hem dit, la principal font d'ingressos de la senyoria territorial de la Sagristia Major a Solius. Gràcies al capbreu de l'any 1394, podem saber que cadascun dels seus 27 tinents li havia de prestar, en primer lloc, com a censos generals pel conjunt del mas, una sèrie de prestacions fixes anuals; i, en segon lloc, per cadascuna de les peces de terra que tingués per la Sagristia, una part proporcional de la collita. La primera d'aquestes categories, la dels censos fixos, era tan heterogènia que la podríem subdividir en tres grups diferents: censos fixos en espècie, censos fixos en moneda i prestacions en treball.

Els censos fixos en espècie estaven relacionats, lògicament, amb l'activitat agropecuària dels masos.¹⁴⁹ Alguns eren pagaments de productes de procedència animal, fàcils de recomptar: la Sagristia rebia anualment dels seus masos un total de 46 gallines i mitja, 19 capons, 143 ous, 2 moltos i mig, 4 peces de carn salada de porc, 4 pernills valorats en sis sous cadascun, 2 pernills de vuit sous cadascun i 2 pernills de catorze sous cadascun. Més difícils d'expressar són, en canvi, les prestacions de cereals i de vi perquè el capbreu utilitza moltes unitats de mesura diferents. Així, trobem que la Sagristia percebia cada any les següents quantitats de forment: 1 mitgera segons la mesura de Monells, 2,8 quarteres segons la mesura d'Anyells i 51 mesurons segons la mesura del castell de la Roca; també rebia 60 quarteres i 2 mesures de civada segons la mesura d'Anyells; i, finalment, les següents quantitats de vi: 2 bótes, 4,5 quarteres segons la mesura d'Anyells, 60 canades segons la mesura del castell de la Roca i 10,5 quarterons d'una mesura no identificada. Lamentablement, no estem en disposició de reduir tot aquest reguitzell de xifres en unitats de mesura intel·ligibles als nostres ulls del segle XXI. De totes maneres, podem donar alguna equivalència, no exacta però almenys sí relativa, de les mesures emprades en el capbreu respecte a d'altres de més conegudes: dels mesurons del castell de Solius, per exemple,

¹⁴⁷ Aquest podria ser el cas dels tinents del mas Cifra àlies Gardí. Entre els anys 1401 i 1417, Berenguer Cifra i el seu fill Simó van haver de sol·licitar fins a 10 crèdits per satisfer diversos deutes que havien contret. Segurament no pogueren remuntar la seva mala situació i, després del 1417, aquesta família desapareix per sempre més dels registres notarials, fet que indicaria la seva fallida econòmica i l'abandonament del mas. Provaria aquest abandonament el fet que, a la dècada de 1450, documentem diversos pagesos de Solius que posseïen terres que havien estat de les pertinences del mas Cifra; probablement, després del seu abandonament, la Sagristia Major les havia anat establint per separat. Crèdits de la família Cifra: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 983, (9-VI-1401) i (10-II-1402), vol. 691 (18-IX-1402), vol. 700 (10-IX-1406), vol. 701 (17-IX-1407), vol. 702 (18-IX-1408), vol. 705 (25-X-1409), vol. 49 (14-II-1411), vol. 717 (4-II-1413) i vol. 724 (14-I-1417). Mencions de peces de terra del mas Cifra que havien estat establertes a altres pagesos: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 213, (27-III-1457).

¹⁴⁸ Vegeu *infra*, capítol 6.2.

¹⁴⁹ Per examinar amb detall els diferents censos en espècie i com es repartien entre els masos, vegeu la taula 23.

en sabem que deu d'ells eren més grans que una mitgera de Sant Feliu de Guíxols i d'altres llocs propers;¹⁵⁰ de la mitgera d'Anyells podem dir que, possiblement, era una mica més petita que la mitgera de Castell d'Aro;¹⁵¹ i que la mitgera de Monells, respecte a aquesta mateixa de Castell d'Aro, era una mica més gran.¹⁵² No és suficient per traslladar-ho tot a l'actual sistema mètric decimal, però almenys ens dóna una certa orientació.

Els censos fixos anuals en moneda, en canvi, eren molt més clars i fàcils de comptar (cf. taula 24). La Sagristia rebia del conjunt dels seus masos un total de 284 sous i 10 diners. Aquests pagaments es realitzaven per diferents conceptes. En primer lloc, per la prestació d'uns cens genèric per se que feien gairebé tots els masos. En segon lloc, vuit tinents pagaven un altre cens monetari per la possessió de molins hidràulics,¹⁵³ sencers o compartits amb altres pagesos,¹⁵⁴

¹⁵⁰ En el capbreu de 1394, en la declaració del mas Rovira, hi ha la següent indicació sobre els mesurons del castell de la Roca: "*X faciunt unam quarteriam ad ipsam mensuram que est curribilis per omnes terminos dicti castri et est maior migerie fori Gerunde, Calidarum, Locustarie, ville Sancti Felicis et aliorum locorum de convicinio*": AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 274, f. 60v-61r. De tots aquests llocs enumerats, el que tenia la mitgera de més capacitat era Sant Feliu de Guíxols, amb 60,285 litres: C. ALSINA, G. FELIU i L. MARQUET, *Pesos, mides...*, p. 371. Per tant, 10 mesurons -o una quartera- del castell de la Roca contenien més de 60,285 litres.

¹⁵¹ Quan al segle XVI es va intentar homologar les diferents unitats de mesura d'arreu de Catalunya a la de Barcelona, es trobà que la mitgera rasa d'Anyells equivalia a 4 quartans, 3 quarterons i 3 dotzens de quarteró de la mesura de Barcelona, mentre que la mitgera rasa de Castell d'Aro equivalia a 5 quartans, 3 quarterons, 5 dotzens de quarteró i 1 noranta-sisè de quarteró segons la mesura de Barcelona: AHG, Hospici, vol. 656, f. 48 i f. 165v-166r. La mitgera rasa de Castell d'Aro equivalia, recordem-ho, a 33,928 litres: C. ALSINA, G. FELIU i L. MARQUET, *Pesos, mides...*, p. 280.

¹⁵² La mitgera de Monells equivalia a 6 quartans i 8 dotzens de quarteró de la mesura de Barcelona: AHG, Hospici, vol. 656, f. 47.

¹⁵³ Els pagesos que pagaven censos per un molí a Solius eren els tinents dels masos Auladell, Bona, Dalmau, Pla, Rovira, Sifró, Tapioles i Vilabella. Dins el context de la vall d'Aro, on predominaven els grans molins senyorials que conformaven una tinença independent, aquesta notable presència, a Solius, de molins vinculats a masos és una singularitat força gran. Possiblement s'explica per la seva situació propera a la serra de l'Ardenya: en els llocs més muntanyosos aquesta tipologia de molins era més freqüent que no pas a les valls o a les planes. D'altra banda, la possessió d'aquests molins permetia als pagesos moldre el seu propi gra i, també, obtenir alguns ingressos extres molent el dels seus veïns: L. DONAT, R. LLUCH, E. MALLORQUÍ, X. SOLDEVILA i L. TO FIGUERAS, "Usos i abusos del concepte de mas: el cas de la regió de Girona (segles XIII-XIV)", dins M. T. FERRER I MALLOL, J. MUTGÉ I VIVES i M. RIU I RIU (eds.), *El mas català durant l'edat mitjana i la moderna (segles IX-XVIII). Aspectes arqueològics, històrics, geogràfics, arquitectònics i antropològics*, CSIC, Barcelona, 2001, p. 132-133.

¹⁵⁴ La majoria d'aquests tinents no posseïa un molí sencer sinó que el compartia amb d'altres pagesos. Per exemple, els masos Tapioles, Sifró i Pla compartiren el molí anomenat de la Guardiola, situat a la riera de Santa Agnès, fins l'any 1459, quan Pere Pla, en no poder sufragar algunes reformes que s'hi feren, renuncià a la seva part i la donà a Salvador Tapioles i Francesc Sifró: AHG,

que formaven part del domini útil dels seus masos. En tercer lloc, segons el capbreu de 1394, quatre tinentes pagaven un cens en substitució de les servituds. Tres d'aquests ho feien per un mas rònec que havien pogut agregar al seu mas principal;¹⁵⁵ en canvi, el quart tinent el pagava com a dispensa per no fer residència personal al mas on hauria de viure.¹⁵⁶ En quart lloc, el tinent del mas Vidal prestava a la Sagristia un cens en substitució de tots els altres censos fixos anuals, tant en espècie com en diner, que antigament havia de pagar pel seu mas principal i

Notarial, Vall d'Aro, vol. 212, (17-VI-1459). El molí anomenat de la Parceria també era compartit per diversos pagesos; en el capbreu de 1394, els tinentes del masos Auladell i Pla reconegueren tenir-ne una quarta part cadascun i és possible que algun dels altres masos que pagaven censos per un molí, ho fessin per aquest: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 274, f. 12v-15v i f. 37r-40r. Poc temps després, però, aquest molí quedaria derruït i, per exemple, l'any 1410 Joan Auladell renuncià a la seva part i la retornà al senyor directe, és a dir, a la Sagristia Major: ADG, Arxius incorporats, Seu, Pergamins Sagristà Major, núm. 608. A les parròquies centrals de les Gavarres, també hi havia nombrosos molins compartits entre pagesos porcioners: E.MALLORQUÍ GARCIA, *Les Gavarres a l'Edat Mitjana. Poblament i societat d'un massís del nord-est català*, CCG edicions - AHRGC - ILCC, Girona, 2000, p. 103-104 i 135-136. No obstant això, a Solius també hi havia almenys un pagès que posseïa un molí annex al seu mas de forma exclusiva: el tinent del mas Rovira. El seu molí, conegut com el "*molendini d'en Rovira*", tenia més entitat que els anteriors i segurament li suposava una font d'ingressos importants. Fins i tot, devia ser una instal·lació rendible per si mateixa i hi havia persones disposades a pagar un arrendament al tinent del mas Rovira per explotar-lo. Per exemple, l'any 1407 Francesc Rovira arrendà el molí a un tal Jaume Crespià, de Santa Cristina, perquè l'explotés durant vuit anys a canvi del pagament d'un lloguer -que el document no especifica: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 702, (20-VIII-1407). Aquest molí, però, patí la mateixa destrucció que el mas Rovira (vegeu *supra*, nota 146) i l'any 1488 Guerau Rovira vengué la peça de terra on hi havia hagut el molí, ja derruït, a Antoni Sifró: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 216, (16-XI-1488).

¹⁵⁵ El mas Badós pagava un cens pel rescat de les servituds del mas Pujol, que havia annexionat a la seva tinença; el mas Cifra el pagava pel seu mas Bauloví; i el mas Douçà ho feia pel seu mas Boscà. Recordem, però, que el 1394 almenys hi havia tres masos més -Auladell, Vidal i Vilabella; vegeu *supra*, nota 37- que també tenien masos rònecs agregats; doncs bé, aquests, en canvi, segons el capbreu, no pagaven censos en recompensa de les seves servituds. No sabem el motiu d'aquesta diferència. Potser en alguns moments determinats la Sagristia Major, moguda per alguna necessitat, va haver de fer més concessions als pagesos -com establir un mas rònec sense cap cens substitutori de les servituds- que en d'altres moments en què tenia una posició més forta. De totes maneres, això només és una hipòtesi que caldria comprovar.

¹⁵⁶ Guillem Reig, abans de morir, va llegar la seva borda Reig de Solius a Martina, filla de Guillem Douçà. Però hi havia un problema: Martina ja era dona pròpia i soliu, és a dir remença, de l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols perquè havia entrat a viure en un mas del seu domini, el mas Bompar de Santa Cristina d'Aro, en casar-se amb el seu hereu, Pere Bompar. Tots dos masos, el Reig i el Bompar, estaven sotmesos a la servitud i requerien que els seus tinentes hi fessin residència personal. A més, eren de dos senyors diferents. Com que Martina i el seu marit no podien viure en tots dos masos alhora, era necessari que arribessin a un acord amb algun dels dos senyors. Una possibilitat era que paguessin la remença a l'abat per

també pel mas rònc Guerau de Conca, que hi era unit.¹⁵⁷ En cinquè lloc, la Sagristia rebia un cens anual per la fàbrega de destret que havia de fer-li el seu tinent.¹⁵⁸ I, finalment, els darrers censos fixos en moneda que rebia la Sagrista Major eren uns pagaments vinculats a unes peces de terra determinades dels seus masos.

Les prestacions en treball que la Sagristia que exigia cada any als tinentes dels seus masos en virtut dels drets del domini directe ja les hem explicades abans. Eren les joves, batudes, tragines, cavades i jornals trepitjant raïm que s'havien de fer a la seva reserva. D'altra banda, uns altres serveis en treball deguts a la Sagristia eren les feines de manteniment anuals al castell i les de vigilància en cas de guerra, de les quals també hem parlat àmpliament abans, però aquestes no estaven vinculades als seus drets de domini directe sinó als del castell termenat de la Roca de Solius.

Tot aquest grup de censos i de serveis en treball fixos anuals, que es percebien pel conjunt del mas, donava cada any uns ingressos garantits i invariables a la Sagristia Major. Tanmateix, no suposaven la part més substancial de la renda estreta del seu domini territorial. Molt més profitosa era la segona gran categoria de rendes que proporcionava el domini directe, la dels agrers, és a dir, els censos proporcionals a la collita. La Sagristia els percebia individualment sobre totes i cadascuna de les peces de terra que eren del seu domini directe. Tot i les oscil·lacions que podien patir d'un any a l'altre, a remolc del volum de les collites pageses, els agrers sempre li reportaven més ingressos que els censos anuals fixos. Segons el capbreu de 1394, l'únic tipus de cens proporcional que la Sagristia aplicava sobre les seves terres era la tasca, que equivalia a una onzena part de les collites. D'altres tipus de censos proporcionals més durs, com el braçatge o el quart, que es percebien en alguns altres llocs de la Catalunya Vella, no n'hi ha cap rastre en el domini de la Sagristia a Solius. Tot i això, rebre l'onzena part de les collites de la majoria de peces de terra dels seus masos -a més d'algunes altres terres que, tot i ser de masos d'altres senyors, eren tingudes per la Sagristia-¹⁵⁹ ja podia aportar-li, a priori, un important volum de gra i de raïm.

abandonar el mas Bompar i es traslladessin a la borda Reig, fent-se homes propis del sagristà major. Al final, però, van escollir romandre al mas Bompar i Martina va poder assolir un pacte amb la Sagrista Major sobre la borda Reig: a canvi de no residir-hi ni de prestar-li les servituds, li pagaria un cens anual de 2 sous; a banda d'això, Martina es comprometia a evitar que el mas s'enrunés i a pagar a la Sagristia els censos fixos i els agrers habituals per les seves terres. Aquesta situació, però, només era provisional, fins que la Sagristia trobés algú que volgués viure permanentment a la borda sotmès a les servituds i a les condicions acostumades. Quan passés això, la Sagristia hauria de pagar 10 florins a Martina en compensació dels seus drets del domini útil de la borda: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 274, f. 69v-70v. Sembla, però, que la Sagristia no trobà ningú i la borda Reig va acabar engruixint la seva llista de masos ròncs.

¹⁵⁷ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 274, f. 40r-43r.

¹⁵⁸ Aquest cens consistia en dues parts: un pagament fix de 2 sous i 8 diners i un altre que podia ser satisfet o bé en moneda -12 sous- o bé en espècie -24 ferradures per a cavalcadura: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 274, f. 81r-81v.

¹⁵⁹ El mas Sifró de Solius, que, com ja hem dit anteriorment, pertanyia al domini directe del monestir de Santa Maria d'Ullà, tenia nombroses peces de terra sota el domini directe de la Sagristia Major. D'aquestes terres, per tant, en pagava la tasca a la Sagristia. A més, en el capbreu de 1394 també hi apareixen Bartomeu Llamví, Pere Ramon, Nicolau Ganiguer i Pere Vilar,

Com es pot veure, la tipologia de prestacions que la Sagristia Major exigia als seus tinents era molt similar a la que ja hem pogut observar anteriorment en els casos del monestir de Sant Feliu de Guíxols i de la Pabordia de Juliol de la Seu de Girona. Una altra qüestió, però, és l'anàlisi del nivell de sostracció de renda, és a dir, si reclamava una quantitat més elevada o no d'aquestes prestacions als seus tinents que les altres senyories. És complicat d'analitzar, però si comparem els seus respectius capbreus es pot treure alguna conclusió.¹⁶⁰ Pel que fa als censos fixos en espècie, la Sagristia rebia un nombre de cereal més o menys similar a la del monestir, però força inferior als que percebia la Pabordia. D'altra banda, cobrava un nombre de productes de procedència animal semblant al del monestir, però notablement superior al de la Pabordia. Pel que fa a les prestacions en treball, la Sagristia estava en una situació intermèdia entre el monestir i la Pabordia. Pel que fa als censos fixos en diners, hi havia una diferència substancial: la Sagristia en cobrava el doble que la Pabordia i el monestir. El motiu principal és que la Sagristia rebia censos en moneda d'algunes peces de terra dels seus masos, fet que no passava en el cas de les altres dues senyories. Tanmateix, tampoc cal atorgar a totes aquestes diferències una importància massa gran. Estem parlant d'unes quantitats que, en termes absoluts, no eren gaire elevades. I, al capdavall, en la renda fonamental del domini territorial, el cens proporcional a la collita, totes tres senyories exigien el mateix percentatge: una onzena part. Per tant, som del parer que, en general, el nivell de sostracció de renda sobre els seus tinents era molt similar en els tres casos.

2.2.3 La servitud

Un altre vessant de la senyoria exercida per la Sagristia Major sobre els seus masos, que era comú als altres senyors de la vall d'Aro, era la servitud. Per la possessió del domini útil d'un mas de la Sagristia, els tinents n'havien de ser forçosament persones pròpies i solius. En cas contrari, podien ser obligats a haver d'abandonar-lo. La condició d'home propi, altrament dit remença o pagès servil, implicava, com ja hem vist en casos anteriors, dues grans obligacions: fer residència personal al mas i estar subjecte als mals usos. Aquestes condicions de tinença del mas eren recordades per la Sagristia en diverses ocasions, com ara en els actes de reconeixement de domini o en el capbreu de 1394. En aquest darrer document, per exemple, s'hi feia constar expressament que els tinents havien d'habitar permanentment al mas i que eren homes propis i solius seus "*cum vinculo homagii et fidelitatis sacramenti ac servitute redemptionis personarum et cum intestiis, exorquiis, cuguciis, intratis, exitis ac aliis omnibus servitutibus solitis prestari et fieri per homines propios et solidos suis dominis naturalibus secundum consuetudine huius patrie*".¹⁶¹ Aquest interès per deixar clares les obligacions pròpies de la servitud es devia

tots ells tinents de masos de Santa Cristina d'Aro que pertanyien a altres senyors, declarant posseir diverses peces de terra dins la parròquia de Solius sota el domini directe de la Sagristia i pagant-li'n la corresponent tasca: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 274, f. 48v-50v i f. 71r-73r.

¹⁶⁰ La comparació és possible perquè els capbreus emprats recollien les declaracions d'un nombre molt similar de masos: 28 en el cas del monestir, 23 en el cas de la Pabordia i 27 en el de la Sagristia. Vegeu *supra*, capítols 1.2 i 2.1.2 i les taules corresponents.

¹⁶¹ Aquesta declaració dels mals usos deguts a la Sagristia pertany, en concret, al mas Vila-bella: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 274, f. 9v-12v. Era pràcticament calcada a les que feren gairebé tots els altres masos en el capbreu de 1394.

al fet que eren un dels principals mecanismes de control senyorial sobre els tinents. Garantien, o almenys pretenien fer-ho, que al mas sempre hi hagués pagesos treballant-ne les terres i, en conseqüència, generant rendes.

Així doncs, la submissió dels tinents dels masos a la servitud era la tònica general en el domini territorial de la Sagristia Major a Solius. Tanmateix, va haver-hi dues excepcions temporals. El primer cas és el de la borda Reig, que ja hem presentat anteriorment.¹⁶² A l'alçada de 1394 la seva senyora útil, Martina Douçà, ni hi habitava ni estava sotmesa als mals usos envers la Sagristia. Martina havia rebut la borda en herència quan ja vivia en un altre mas, el Bompar de Santa Cristina d'Aro, i era remença d'un altre senyor, l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols. Per aquest motiu, tot i posseir-ne el domini útil, no podia fer residència a la borda Reig ni ser dona pròpia i soliu de la Sagristia. Evidentment, aquesta era una situació irregular dins el sistema senyorial imperant i la Sagristia n'havia de ser compensada d'alguna manera: per això, Martina li pagava un cens anual de 2 sous en substitució de la residència personal i dels mals usos. De totes maneres, també és cert que es tractava d'una situació provisional que només duraria, en principi, fins que la Sagristia trobés un altre tinent que volgués fer residència a la borda amb les servituds acostumades; quan el trobés, Martina Douçà hauria de renunciar als seus drets de propietat útil a canvi de 10 florins. Però probablement la Sagristia no pogué convèncer ningú d'acceptar la borda Reig en aquestes condicions i, de fet, ja no apareix en cap document del segle XV. Esdevingué, segurament, un mas rònec. D'altra banda, aquest cas és un exemple interessant de la imperfecció del sistema senyorial,¹⁶³ incapaç d'exercir un control absolut sobre els seus tinents i les seves terres que impedís, per exemple, que un dels seus masos passés per herència a mans d'un remença d'un altre senyor amb tots els problemes que hem vist que això comportava.

L'altra excepció la protagonitzà el mas Gras. Durant les primeres dècades del segle XV, els seus tinents no compliren amb una de les dues grans obligacions de la servitud: la residència al mas.

¹⁶² Vegeu *supra*, nota 156.

¹⁶³ Fins fa relativament poc temps, la historiografia atorgava als senyors feudals un domini gairebé absolut sobre els seus tinents. En els darrers anys, però, la proliferació d'estudis més acurats ha posat de manifest que el poder senyorial no era tan complet i que, en canvi, tenia una sèrie d'esclertes que donaven una relativa llibertat d'acció als pagesos. Un dels treballs més valuosos en aquest sentit és: CH. DYER, "The Ineffectiveness of Lordship in England, 1200-1400", dins CH. DYER, P. COSS i CH. WICKHAM, *Rodney Hilton's Middle Ages: An Exploration of Historical Themes. Past and Present Supplements*, The Past and Present Society, Oxford, 2007, p. 69-86. Més endavant, al capítol 6.1, parlarem més extensament d'aquesta qüestió.

¹⁶⁴ Com a hipòtesi podríem apuntar l'aïllament del mas, situat en una zona boscosa i relativament allunyada dels altres masos de la parròquia. Això devia provocar algunes incomoditats als seus tinents i, fins i tot, deficiències en els serveis religiosos que havien de rebre. Per exemple, l'any 1402 Joan Gras es queixà que alguns anys el rector de Solius no anava al seu mas a fer-hi el salpàs acostumat per Setmana Santa: ADG, Actes Episcopals, Visites Pastoral, vol. 15, f. 102r-102v.

Joan Gras, tinent del mas, es traslladà a viure a Sant Feliu de Guíxols l'any 1405 mantenint-ne, però, el domini útil. Ignorem el motiu d'aquest trasllat a la vila,¹⁶⁴ però de ben segur que devia comptar amb el permís de la Sagristia Major -altrament, no ho podria haver fet- i li devia pagar algun tipus de compensació per l'anomalia del mas deshabitat. El novembre d'aquell any, a més, es casà amb Antònia Brufall i aquesta, en una de les clàusules del seu contracte matrimonial, li féu prometre que no l'obligaria a viure al mas Gras.¹⁶⁵ En tot cas, encara que no hi residia, Joan en continuava sent el propietari útil i complia amb l'altre fonament de la servitud, la submissió als mals usos envers la Sagristia. En diverses ocasions, tant ell¹⁶⁶ com la seva segona muller Caterina¹⁶⁷ i el seu fill Joan,¹⁶⁸ prestaren l'homenatge servil a la Sagristia reconeixent-ne ser persones pròpies i solives, subjectes als mals usos, per raó del mas. Aquesta situació irregular es mantingué fins l'any 1435, quan Joan Gras -probablement el fill- apareix a la documentació vivint al seu mas de Solius¹⁶⁹ i l'any 1440 l'heretà al seu fill Tomàs Gras. Tomàs, en rebre el mas, prometé a la Sagristia que hi faria residència personal.¹⁷⁰ Amb aquest compromís, els senyors útils del mas tornaven a prestar la servitud de forma completa a la Sagristia Major: els mals usos, que mai havien deixat de deure-li, i l'ocupació permanent del mas. Casos com el de la borda Reig i el del mas Gras eren potencialment perillosos pels senyors. Que un pagès conservés els drets de la propietat útil d'un mas encara que no hi visqués, d'una banda, impedia que el senyor el pogués establir a un altre pagès; i de l'altra, si el mas no era habitat, era fàcil que no se'n treballessin les terres correctament i que, en conseqüència, el senyor no en percebés el volum de rendes acostumat. Per tot això, els senyors procuraven que aquest tipus de casos fossin excepcionals. Així doncs, la Sagristia Major controlava tots els altres masos del seu domini territorial a Solius mitjançant la servitud dels seus tinentes. D'aquesta manera, s'assegurava que fossin habitats i, de passada, podia rebre uns ingressos suplementaris amb l'aplicació dels mals usos. Aquest control del domini territorial de la Sagristia per mitjà de les servituds s'expressava amb els homenatges que requeria als seus homes propis en diferents ocasions.

¹⁶⁵ Joan Gras es comprometé envers la seva muller que "*non possim vos compellere seu extrahere a villa Sancti Ffelicis Guixellensis pro fovendo continue domicilium vestrum in manso meo de Terragrassa*": AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 698, (12-XI-1405).

¹⁶⁶ Joan Gras reconegué ser home propi i soliu de la Sagristia per raó del seu mas Gras, malgrat viure a Sant Feliu, els anys 1409 i 1412: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 707, (9-III-1409), i vol. 714, (20-VI-1412).

¹⁶⁷ La primera muller de Joan, Antònia, degué morir cap el final de l'any 1410; el seu testament es pot trobar a: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 49, (2-VIII-1410). Joan es tornà a casar poc després amb Caterina i aquesta, tot i viure també a Sant Feliu, s'hagué de fer dona pròpia i soliu de la Sagrista Major, senyora del seu marit, per raó del mas on no feien residència: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 714, (20-VI-1412).

¹⁶⁸ L'any 1418, el fill homònim de Joan Gras també reconegué ser home propi i soliu de la Sagristia: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 730, (3-V-1418).

¹⁶⁹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 755, (11-VI-1435).

¹⁷⁰ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 757, (25-II-1440).

La Sagristia podia exigir-los, per exemple, a totes les persones que naixien en un dels seus masos, ja en fossin els hereus o els germans cabalers. Des de l'any 1394, hem documentat 15 reconeixements de servitud protagonitzats per pagesos nascuts en un dels seus masos de Solius. Igualment, era obligatori que totes les persones que entraven a viure en un dels seus masos, generalment en casar-se amb l'hereu o la pubilla, es fessin pròpies i solives de la Sagristia. Hem localitzat 19 entrades en servitud d'aquest tipus. En tots 34 casos, la Sagristia rebé l'homenatge servil dels seus pagesos, en el qual reconeixien estar sotmesos als mals usos i es comprometien a no abandonar el mas sense el seu permís. Tots aquests homenatges, que es posaven per escrit, servien tant per recordar als pagesos la seva submissió envers la Sagristia com per actualitzar la informació que aquesta tenia sobre qui ocupava els seus masos.

L'aplicació dels mals usos estava a l'ordre del dia en la senyoria territorial de la Sagristia, tot i que no n'haguem localitzat gaires exemples documentals.¹⁷¹ Les fonts consultades ens han proporcionat exemples del cobrament de tres tipus de mals usos. El més repetit era el pagament de la remença que rebia dels homes propis que abandonaven els masos del seu domini, ja fos per anar a viure a la vila o per casar-se i entrar al mas d'un altre senyor. En documentem 10 casos. Com totes les altres senyories de la diòcesi, la Sagristia només cobrava 2 sous i 8 diners per la remença de les noies "verges i incorruptes" que abandonaven el mas per casar-se. En canvi, els cabalers masculins pagaven un preu més elevat que solia estar al voltant dels 55 o 60 sous, però que alguna vegada encara podia arribar a ser més alt: per exemple, l'any 1399, Francesc Vilabella, fill de Pere Vilabella, es redimí de la Sagristia Major a canvi de 220 sous.¹⁷² Les vídues, per la seva banda, també havien de pagar quantitats més elevades que no pas les seves filles si volien marxar del mas. Així, per exemple, l'any 1409 Margarida, vídua de Pere Badós, pagà 132 sous a la Sagristia per poder abandonar el mas del seu difunt marit.¹⁷³

A més de les remences, també tenim un exemple de cobrament dels mals usos d'intestia i eixorquia per part de la Sagristia. L'any 1442, Antònia Llaurador i el seu marit Pere Marimon, hagueren de pagar 110 sous al sagristà major de la Seu perquè l'anterior tinent del mas Llaurador, Tomàs Llamví àlies Llaurador -probablement un oncle d'Antònia havia mort sense descendència i sense haver fet testament.¹⁷⁴

¹⁷¹ El nombre relativament baix de casos documentats d'aplicació dels mals usos, així com també de reconeixements i entrades en servitud, es podria deure al fet que hàgim centrat la nostra recerca documental en les notaries de la vall d'Aro i de Sant Feliu de Guíxols. El sagristà major de la Catedral, òbviament, residia a Girona i és probable que utilitzés preferentment les notaries d'aquesta ciutat, inclús per escripturar els actes relacionats amb la seva senyoria sobre Solius.

¹⁷² AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 207, (29-XII-1399).

¹⁷³ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 707, (8-I-1409).

¹⁷⁴ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1016, (27-I-1442). El preu, a banda de la intestia i l'eixorquia de Tomàs, també incloïa els lluïsmes d'una permuta de 4 peces de terra del mas que havien fet Antònia i el seu marit.

Tanmateix, com ja hem comentat anteriorment, la servitud no va estar en vigor durant tot el segle XV. L'any 1457, amb l'aplicació de la Sentència Interlocutòria, els mals usos van ser suspesos provisionalment i l'any 1486, amb la Sentència Arbitral de Guadalupe, es van anul·lar definitivament.¹⁷⁵ La Sagristia Major respectà aquestes disposicions i, de fet, la darrera aplicació de les servituds que documentem en el seu domini data d'un any abans de la Interlocutòria i és el cobrament de 55 sous per la remença de Guerau Gras, cabaler del mas Gras de Solius.¹⁷⁶

2.2.4 El delme del veïnat de Reixac de Bell-lloc

Al segle XV, a banda de tots els drets que acabem de descriure, derivats de la senyoria territorial que posseïa a Solius, la Sagristia Major també tenia la facultat de rebre el dret parroquial per excel·lència, el delme, en un altre indret de la vall d'Aro. Tanmateix, en aquesta època, la Sagristia no era un dels grans senyors delmers de la vall, ja que només rebia aquesta renda en una àrea molt reduïda, el veïnat de Reixac de la parròquia de Santa Maria de Bell-lloc. Aquesta parròquia era la més petita de la vall d'Aro amb molta diferència, i la Sagristia, encara, només rebia el delme en un dels seus veïnats. En tot cas, la Sagristia percebé al llarg de tot el segle XV una part proporcional de la producció agropecuària del veïnat de Reixac en concepte de delme. Aquesta proporció era d'una onzena part de les collites, com a la resta de la vall d'Aro, i gravava els següents productes: tot tipus de grans -excepte els cigrons i els favons-, el raïm, el lli, el cànem, les cols i el carnatge.¹⁷⁷

En el segle anterior, però, la Sagristia havia obtingut més ingressos del delme. A banda del que rebia en el veïnat de Reixac, també l'havia percebut en totes les terres de Solius, excepte les que eren del domini directe de l'abat de Sant Feliu de Guíxols.¹⁷⁸ L'any 1394, tanmateix, com ja hem vist, cedí aquesta renda a l'abat a canvi dels masos que aquest posseïa a la parròquia.¹⁷⁹ Després d'aquesta data, doncs, l'únic delme que la Sagristia controlà a la vall d'Aro fou el del veïnat de Reixac. Per tant, es pot afirmar que, dins el conjunt de les rendes feudals que rebia a la vall d'Aro, centrades en el domini directe de gairebé totes les peces de terra de Solius, el delme hi tenia una importància molt petita.

2.2.5 El valor de les rendes de la Sagristia Major

La Sagristia Major era un dels senyors més importants de la vall d'Aro. Hi tenia un conjunt de béns i de drets notable, concentrats sobretot a la parròquia de Solius. En aquest lloc, hi dispo-

¹⁷⁵ Vegeu *supra*, capítol 1.3.

¹⁷⁶ ADG, Arxius incorporats, Seu, Pergamins Sagristà Major, núm. 615.

¹⁷⁷ Coneixem la proporció del delme i els productes sobre els quals s'aplicava a la parròquia de Bell-lloc gràcies a dues enquestes realitzades pel bisbat de Girona els anys 1362 i 1502 per conèixer qui percebia el delme en les diferents parròquies de la diòcesi. En totes dues enquestes, la Sagristia Major hi apareixia com a receptora del delme del veïnat de Reixac: ADG, Llibre Verd, f. 127v (1362) i ADG, Mitra, calaix 5, vol. 25, f. 23v (1502).

¹⁷⁸ ADG, Llibre Verd, f. 127v.

¹⁷⁹ F. AICART HEREU, M. AULADELL AGULLÓ i J. VIVO LLORCA, *El castell de la Roca...*, p. F. AICART HEREU, M. AULADELL AGULLÓ i J. VIVO LLORCA, *El castell de la Roca...*, p. 74-77.

sava del castell termenat de la Roca, que li proporcionava algunes prerrogatives interessants sobre el terme, especialment sobre l'aprofitament dels seus recursos naturals, però que no li donava drets jurisdiccionals sobre els seus habitants. Però, sobretot, el gruix de la seva senyoria el conformava el domini directe sobre tots els masos de la parròquia -llevat del mas Sifró- i de la majoria de les seves terres. Aquests masos (27 l'any 1394 però 15 l'any 1500), controlats a través de la servitud dels seus tinentes, li proporcionaven, d'una banda, una sèrie de censos fixos anuals, tant en espècie com en moneda i en treball a la seva reserva; i, de l'altra, el cens proporcional a la collita de les seves terres anomenat tasca. Finalment, també rebia un petit volum de renda procedent del delme de les terres del veïnat de Reixac de la parròquia de Bell-lloc. Però, tot aquest conjunt de béns i de drets, quin valor tenia? I, com hem vist en els casos d'altres senyors, també disminuï al llarg del segle XV?

Malauradament, les poques dades de què disposem no ens permeten respondre massa satisfactòriament a aquestes preguntes. Només hem localitzat, a les notaries de la vall d'Aro i de Sant Feliu de Guíxols, tres referències del valor de les rendes de la Sagristia Major a Solius al segle XV. La primera correspon a l'arrendament d'aquestes rendes que realitzà el procurador del sagristà major Pere de Darnius a Joan Salvador i Guillem Torre, mercaders de Sant Feliu, durant quatre anys comptant des de l'1 de juny del 1443. Durant aquest període, els mercaders es quedarien les rendes que generés el domini de la Sagristia i, a canvi, li pagarien 1.320 sous anuals, preu en el qual es valoraren.¹⁸⁰ La segona referència és immediatament posterior. Un cop acabats aquests quatre anys, les rendes de Solius es tornaren a arrendar als mateixos mercaders durant quatre anys més, però per un preu inferior: 1.120 sous anuals.¹⁸¹ Probablement, durant els anys del primer arrendament, els dos mercaders haurien percebut una tendència decreixent en el valor de les rendes de la Sagristia i això els portà a rebaixar el preu ofert en aquest segon arrendament. Finalment, la darrera diferència que tenim és dels anys 1461 i 1462. Aleshores les rendes de la Sagristia, arrendades aquest cop a Joan Salvador en solitari, tenien un valor encara més baix: 920 sous l'any.¹⁸²

Seria molt agosarat, per part nostra, mirar de treure conclusions fermes sobre l'evolució de les rendes de la Sagristia al llarg del segle basant-nos únicament amb aquestes tres referències esparses. Per si soles, són poc representatives. De totes maneres, si les posem en relació amb el que sabem que passava a les altres senyories de la vall d'Aro més ben documentades, poden ser interpretades més correctament dins un context general. Com hem vist en els casos del mones-

¹⁸⁰ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 759, (17-XI-1442). D'altra banda, aquesta referència ens permet situar el pes relatiu dels ingressos provinents de la senyoria territorial de Solius respecte el valor total de les rendes que la Sagristia Major rebia del conjunt dels seus dominis. Sabem que l'any 1444, la Sagristia rebé, de tots els seus dominis, uns ingressos totals de 2.600 sous: ADG, Administració econòmica, taxes de beneficis, *Liber denuntiationum*, f. 255r-256r. Per tant, podem veure la Sagristia obtenia exactament la meitat de tots els seus ingressos de la seva senyoria territorial de Solius.

¹⁸¹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 763, (8-V-1447).

¹⁸² AHG, Notarial SFG, vol. 83, (7-VII-1461) i (30-VIII-1462).

tir de Sant Feliu de Guíxols i de la Pabordia de Juliol,¹⁸³ i com veurem en el cas de l'Almoina del Pa,¹⁸⁴ hi hagué un descens general del valor de les rendes senyoriales al llarg del segle XV, motivat per una sèrie de causes que analitzarem més endavant,¹⁸⁵ i aquestes tres dades de la Sagristia Major apuntarien en aquest mateix sentit.

2.3 L'Almoina del Pa

Durant l'Edat Mitjana, la majoria de les catedrals de la Corona d'Aragó crearen unes institucions benèfiques amb la intenció de mitigar la pobresa. En aquest context, l'any 1228 Arnau d'Escala, un administrador laic dels béns del Capítol de la Seu de Girona, fundà l'Almoina del Pa amb la clara funció caritativa de repartir pa entre els pobres. Per finançar aquesta tasca assistencial, que es duia a terme en un edifici situat a l'escala de la catedral, Arnau dotà l'Almoina amb un lot de rendes format pels delmes de les parròquies de Marenyà, de Santa Llogaia del Terri i d'Estanyol. Arnau gestionà la institució mentre visqué i, abans de morir, en cedí el control al bisbe i al Capítol de la Seu de Girona.

El funcionament de l'Almoina del Pa estigué regulat, primer, per les disposicions que féu el seu fundador i, després, per uns estatuts que es redactaren l'any 1347. La seva missió, com hem dit, era la de repartir pa entre els pobres. Inicialment en distribuïa un mínim d'una mitgera diària segons la mesura de Girona entre el Dimecres de Cendra i Pentecosta, però sempre que es podia s'augmentava el nombre de dies de repartiment. Dins l'organigrama de dignitats de la Catedral, l'Almoina del Pa estava sota la "protecció" de la Sagristia Major. El sagristà major era qui nomenava el paborde que s'ocupava de l'administració diària de la institució. La feina principal d'aquest paborde era la d'organitzar l'elaboració del pa -que feien uns treballadors que tenia al seu càrrec- i la seva distribució entre els pobres, però també s'havia d'ocupar de totes les altres qüestions que feien possible aquesta tasca assistencial: havia de gestionar totes les possessions i les rendes de la institució i mirar d'incrementar-les per poder obtenir més beneficis i, per tant, poder oferir més pa. De tota aquesta activitat, a més, n'havia de portar una comptabilitat molt acurada i havia de registrar tots els ingressos i totes les despeses de l'Almoina en uns llibres de comptes anuals -avui una font valuosíssima pels historiadors- i els havia de presentar al sagristà major, al sagristà segon i al tresorer de la Catedral perquè els examinessin. Com a remuneració a les seves tasques, el paborde rebia un 10% de tots els ingressos "extraordinaris" de l'Almoina, és a dir, dels lluïsmes i dels pagaments per mals usos.

La missió caritativa de l'Almoina del Pa se sostenia amb un conjunt de possessions repartides per molts llocs de la diòcesi de Girona. A la dotació inicial d'Arnau d'Escala s'hi anaren afegint, amb el pas dels anys, molts béns i rendes procedents de donacions pietoses fetes per membres de la jerarquia eclesiàstica, nobles, burgesos, menestrals, i, fins i tot, per pagesos de la regió. A més, els mateixos pabordes, com veurem tot seguit, també dugueren a terme una activa política d'adquisició de propietats. D'aquest procés en resultà que, a la Baixa Edat Mitjana, l'Almoina del Pa disposava d'un patrimoni molt important, format per un ampli ventall d'elements: des

¹⁸⁵ Vegeu *infra*, capítol 6.2.1.

¹⁸³ Vegeu *supra*, capítols 1.6 i 2.1.5.

¹⁸⁴ Vegeu *infra*, capítol 2.3.3.

del domini directe de masos i terres fins a la senyoria jurisdiccional sobre alguns indrets, passant pel control de delmes parroquials i de nombroses possessions urbanes a Girona. Així doncs, l'Almoïna tenia una doble vessant, en certa manera paradoxal: d'una banda, era una institució benèfica que intentava pal·liar la pobresa i, de l'altra, es comportava com un senyor feudal com qualsevol altre per extreure les rendes necessàries per finançar la seva activitat assistencial.¹⁸⁶ Dins el seu extens patrimoni, al segle XV l'Almoïna també disposava d'un conjunt de rendes a la vall d'Aro. Com a senyor territorial, val a dir que la presència de l'Almoïna no hi era gaire important, ja que només hi posseïa un petit nombre de masos i de terres i encara de forma compartida amb l'Altar de santa Maria de la capella de Castell d'Aro. En canvi, com a senyor delmer era un dels més destacats de la vall pel fet que controlava -en feu per la Pabordia de Juliol- cinc sisenes parts de tot el delme de la parròquia de Santa Cristina d'Aro.

2.3.1 Masos, terres i servituds

La senyoria territorial de l'Almoïna del Pa a la vall d'Aro al segle XV consistia en el domini directe sobre un petit grup de tinences situades a les parròquies de Santa Cristina d'Aro i de Santa Agnès de Solius. Tanmateix, no les posseïa en exclusiva sinó que les compartia "*pro indiviso*" amb un altre senyor, l'Altar de santa Maria de la capella de Castell d'Aro. De cada tinença, el 79 % del seu domini directe pertanyia a l'Almoïna mentre que el 21% restant era de l'Altar de santa Maria. O, per expressar-ho segons les proporcions de l'època, del domini directe se'n feien sis parts iguals i una d'aquestes pertanyia a l'Almoïna; de les cinc parts restants, se'n tornaven a fer quatre parts iguals, de les quals tres també eren de l'Almoïna mentre que la quarta era de l'Altar.¹⁸⁷ Igualment, totes les rendes que provenien de les tinences compartides per ambdues

¹⁸⁶ S'han escrit diversos treballs sobre alguns aspectes de l'Almoïna del Pa de Girona. Per més informació sobre l'origen de la institució, la seva tasca assistencial, l'extensió del seu domini territorial, el seu paper com a senyora de remences i, també, sobre l'edifici que l'allotjava i que avui, després de diverses reformes, encara resta dempeus, vegeu: J. MARQUÈS CASANOVAS, "La Pia Almoïna del Pa de la Seu de Girona (I)", dins *Revista de Girona*, núm. 81, Diputació de Girona, 1979, p. 325-331; (II), núm. 82, 1978, p. 13-21; (III), núm. 88, 1979, p. 163-174; i (IV), núm. 96, 1981, p. 181-185. CH. GUILLERÉ, "Una institució benèfica enfront les adversitats de l'època: la Pia Almoïna de Girona (1347-1380)", dins *ID, Diner poder i societat a la Girona del segle XIV*, Ajuntament de Girona, Girona, 1984, p. 169-212. R. LLUCH BRAMON, *Els remences. La senyoria de l'Almoïna de Girona als segles XIV i XV*, AHRG - CRHR - Documenta Universitaria, Girona, 2005.

¹⁸⁷ El repartiment s'explica en el llibre de comptes de l'Almoïna de l'any 1415-1416 i també en el capbreu realitzat entre els anys 1534 i 1540: AHG, Hospici, Almoïna del Pa, vol. 42, f. 52r-53r, i vol. 236, f. 1r. Aquestes mateixes fonts també indiquen que l'Almoïna posseïa aquella sisena part inicial del repartiment com a successora de Dolça, vídua del cavaller de Mont-ras Dalmau de Castelló. I, en efecte, els historiadors Aicart, Auladell i Vivo han descobert que Dolça vengué aquesta part a l'Almoïna l'any 1356: F. AICART HEREU, M. AULADELL AGULLÓ i J. VIVO LLORCA, *El castell de la Roca...*, p. 42. Fins aquell any, doncs, el domini directe de cada tinença era compartit per tres senyors: l'Almoïna (62%), l'Altar (21%) i Dolça (17%).

senyories es repartien segons aquestes mateixes proporcions. Per tant, tot i ser un domini compartit, l'Almoïna en tenia la major part.

De totes maneres, com hem dit abans, aquest domini territorial no era gaire extens. L'Almoïna no tenia cap reserva dominical ni tampoc fou un dels grans senyors de masos del vessant sud de les Gavarres. A l'inici del segle XV, compartits amb l'Altar de santa Maria, només n'hi posseïa 6, situats tots ells al veïnat del Vilar de Santa Cristina d'Aro. A més, l'Almoïna també patí la tendència general de l'època al despoblament de masos i, al final d'aquest segle, ja només en tenia la meitat d'habitats (cf. taula 28).¹⁸⁸ L'Almoïna i l'Altar, com era habitual a la regió, controlaven el domini directe de la majoria de peces de terra dels seus masos però no de totes, ja que els seus tinentes també en posseïen algunes sota el domini d'altres senyors.¹⁸⁹ I, a la inversa, l'Almoïna i l'Altar també posseïen el domini directe sobre algunes terres de masos que eren d'altres senyors situades a Santa Cristina d'Aro, especialment al veïnat del Vilar, i a Santa Agnès de Solius.¹⁹⁰ En conjunt, però, aquest nombre de peces de terra tampoc no era gaire gran. Com es pot veure, doncs, sobretot si ho comparem amb les senyories analitzades fins ara, el conjunt de possessions que conformaven el domini territorial de l'Almoïna, tant el nombre de masos com el de parcel·les de terra, eren força reduïdes.

En tot cas, la tipologia de rendes que rebia l'Almoïna del Pa de la seva senyoria territorial a la vall d'Aro -i que havia de compartir amb l'Altar de la capella de Castell d'Aroera pràcticament igual que el de les altres senyories més importants. Els tinentes dels seus masos havien de satisfer-li una sèrie de censos fixos anuals pel conjunt del mas. Els coneixem gràcies al llibre de comptes de l'Almoïna de l'any 1436-1437,¹⁹¹ que especifica els pagaments que feren, per aquest

¹⁸⁸ Els masos de l'Almoïna -i de l'Altar- que restaren habitats durant tot el segle eren el mas Motgera, el mas Ramon i el mas Vilar. Els que esdevingueren rònecs eren el mas Calvell, el mas Esteve àlies Martí i el mas Viu.

¹⁸⁹ No s'ha conservat cap capbreu de les propietats de l'Almoïna del Pa a la vall d'Aro del segle XV, però sí un de posterior, realitzat entre 1534 i 1540, que mostra aquesta realitat. Per exemple, el tinent del mas Vilar, que era de l'Almoïna i de l'Altar de santa Maria segons les proporcions abans expressades, també declarà tenir 4 peces de terra per l'abat de Sant Feliu de Guíxols i una altra per la Sagristia Major de la Seu de Girona: AHG, Hospici, Almoïna del Pa, vol. 236, f. 3v-7v.

¹⁹⁰ En el capbreu del monestir de Sant Feliu de Guíxols de l'any 1478, diversos masos del monestir declararen posseir algunes terres per l'Almoïna del Pa i l'Altar de santa Maria; per exemple, el tinent del mas Cateura en tenia 5: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1166, f. 45r-47r. Igualment, en el capbreu de les possessions de la Sagristia Major de 1394, pràcticament tots els masos de la Sagristia

tenien una o dues peces de terra per l'Almoïna i l'Altar: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 274.

¹⁹¹ AHG, Hospici, Almoïna del Pa, vol. 122, f. 63r-63v i 188v-189r.

concepte, els 4 masos que aleshores restaven habitats.¹⁹² En primer lloc, havien de prestar-li una sèrie de censos fixos en espècie consistents en petites quantitats de cereals, vi, oli i aviram (cf. taula 26). En total, i descomptada la part de l'Altar de santa Maria, proporcionaven a l'Almoïna 29 fogasses de forment, 4 pans d'ordi, 11 quarteres de civada segons la mesura d'Anyells, 1 bóta de vi, 11 quarteres i 1 aimina de vi segons una mesura sense especificar, mig cup d'oli, 1 mitgera d'avellanes segons una altra mesura indeterminada, 14 gallines, 6 capons i 6 "*altilium*" (aus de corral engreixades). En el cas concret de l'aviram, l'Almoïna donava la llibertat als tinents dels seus masos d'escollir si donar-li aquestes aus o fer-li un pagament monetari a canvi. En segon lloc, els tinents dels masos també havien de pagar un conjunt de censos fixos en moneda (cf. taula 27). Dins aquest grup, hi havia uns censos genèrics, que aportaven un total de 15 sous i 8 diners a l'Almoïna, però també hi havia una altra sèrie de pagaments que es feien per haver commutat antigues prestacions en espècie i en treball en quantitats monetàries. Així, en aquell moment, l'Almoïna percebia anualment un total de 8 sous a canvi dels pernills que antigament devia rebre dels seus masos. També rebia, en conjunt, un altre pagament anual de 4 sous i 8 diners com a rescat de joves i de tragines. Aquest cens indica que en algun moment anterior l'Almoïna, com altres senyors, havia tingut una petita reserva a la vall d'Aro però que se n'havia desfet i, per tant, havia commutat les prestacions en treball que hi feien els tinents dels seus masos en pagaments monetaris. Finalment, cada tres anys, l'Almoïna també rebia un total de 8 sous més "*pro moltonadi*", és a dir, com a rescat de la moltonada (potser un antic pagament de moltons). Com podem veure, tot aquest conjunt de censos, tant els pagats en espècie com en diner, no proporcionaven gaires ingressos a l'Almoïna. És un fet lògic si tenim en compte el petit nombre de masos de què disposava.

D'altra banda, l'Almoïna també percebia un cens proporcional a la collita sobre cadascuna de les peces de terra que eren del seu domini directe. Aquest agrer era la tasca, l'onzena part de les collites, tal com indiquen diversos capbreus de l'institució.¹⁹³ El volum d'ingressos que li reportava era, sens dubte, superior al dels censos fixos anuals. Com ja hem comentat en diverses ocasions, dins el conjunt de les rendes de la senyoria territorial, els censos proporcionals a la collita eren els més lucratiu pels senyors. Uns altres ingressos estimables provinents del domini directe de la terra, però que només es rebien de forma puntual -o extraordinària, segons la terminologia de la documentació-, eren els lluïsmes que gravaven la transacció del domini útil de les terres entre els tinents. Generalment suposaven el cobrament per part del senyor de la tercera part del preu de venda de la terra i els havia de pagar el comprador. No eren uns ingres-

¹⁹² Els masos habitats en aquell moment eren el Calvell, el Motgera, el Ramon i el Vilar. A banda d'aquests quatre, n'hi havia un altre de rònc pel qual algú que desconeixem també en pagava dos petits censos en espècie. Es tractava del mas Viu, que, segons el document, hauria estat abandonat feia poc i l'Almoïna el tenia en benevís ("*stà en mans de la Almoïna*").

¹⁹³ Per exemple, en el capbreu fet entre 1534 i 1540 hi observem que la tasca era l'únic cens proporcional a la collita que havien de satisfer-li els seus tinents: AHG: Hospici, Almoïna del Pa, vol. 236.

sos regulars, ja que només es produïen quan es compraven o venien terres -depenien, per tant, de la situació del mercat de la terra- però eren un bon complement econòmic a les entrades ordinàries de l'Almoïna. Per fer-nos una idea del seu valor, algun any havien arribat a suposar un suplement d'un 15% respecte als ingressos provinents dels censos fixos anuals i dels censos proporcionals a la collita.¹⁹⁴

La senyoria territorial de l'Almoïna del Pa era reforçada per la submissió a la servitud dels tinents dels seus masos. Arreu dels seus dominis, l'Almoïna fou una important senyora de remences. Tant és així que aquesta institució benèfica, mercès als seus detallats llibres de comptes, ha servit de base a Rosa Lluç per explicar de forma sistemàtica i magistral l'aplicació pràctica de la servitud i dels mals usos i per determinar el pes econòmic real que tenien tant en l'economia senyorial com en la pagesa.¹⁹⁵ En el seu domini de la vall d'Aro, encara que fos petit i l'hagués de compartir amb l'Altar de santa Maria de Castell d'Aro, l'Almoïna també hi va aplicar les servituds de forma metòdica. Els tinents o senyors útils dels seus masos havien de complir les obligacions de residir-hi permanentment i de ser-ne homes propis i solius i així ho reconeixien en els actes d'homenatge servil. Al llarg del segle XV, a les fonts examinades, hi hem comptat 5 reconeixements de servitud protagonitzats per aquests tinents de masos¹⁹⁶ i 7 homenatges més

¹⁹⁴ Per exemple, en l'exercici dels anys 1457-1458, en el qual les rendes ordinàries del domini territorial de l'Almoïna a la vall d'Aro havien estat arrendades per un valor de 200 sous, aquesta institució caritativa rebé uns ingressos suplementaris de 33 sous i 9 diners en concepte dels lluïsmes de 3 compravendes de terra. Vicenç Motgera pagà a l'Almoïna 4 sous i 11 diners pels lluïsmes d'una peça de 2 vessanes que havia adquirit; Bartomeu Llamví pagà 19 sous i 10 diners pels lluïsmes d'una terra que comprà a Martí Vilar; i Bartomeu Cateura va pagar 9 sous pels lluïsmes d'una terra comprada a Antoni Martí: AHG: Hospici, Almoïna del Pa, vol. 53, f. 48v. Cal precisar que aquesta fou la quantitat "neta" que rebé l'Almoïna en concepte de lluïsmes, un cop descomptades la part de l'Altar de santa Maria i, també, la part que corresponia als arrendataris de les rendes: quan s'arrendaven unes rendes senyorials, els ingressos provinents dels lluïsmes -i dels mals usos- es repartien a parts iguals entre el senyor i els arrendataris.

¹⁹⁵ Rosa Lluç ha utilitzat les fonts documentals de l'Almoïna del Pa per realitzar la seva tesi doctoral i diversos articles: R. LLUÇ BRAMON, *Els remences...*, ID., "1457: Supressió...", ID., "Remença i mals usos: el cas de Camós (1331-1399)", dins R. CONGOST i L. TO (eds.), *Homes, Masos...*, p. 151-184, ID., "El mas i la servitud en els segles XIV i XV. Una aproximació", dins L. TO, J. MONER i B. NOGUER (eds.), *El mas medieval...*, p. 85-94, i ID., "Remences redimits: el domini de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona (1331-1458)", dins *Anuario de Estudios Medievales*, 27: 2, CSIC, Barcelona, 1997, p. 869-901.

¹⁹⁶ El 25 de novembre del 1417, per exemple, Pere Martí, senyor útil del mas Martí de Santa Cristina d'Aro, reconegué ser home propi i soliu del paborde de l'Almoïna Pere de Berguedà per raó del seu mas: ADG, Pergamins Pia Almoïna, núm. 5749.

¹⁹⁷ Com fou el cas, l'any 1423, d'Eulàlia, filla de Lleó Vilanova i cabalera del mas Vilanova de Santa Cristina -del domini de l'abat del monestir de Sant Feliu-, que es féu dona pròpia del paborde de l'Almoïna quan es casà amb Pere Ramon, tinent del mas Ramon de la mateixa parròquia: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 740, (6-II-1423).

fets per persones que, provinents d'altres senyories, entraren a viure als masos de l'Almoïna en casar-se amb els seus hereus.¹⁹⁷ Igualment, els tinentes d'aquests masos també havien de satisfer els mals usos en les situacions en què eren requerits. D'aquests pagaments per les servituds, igual com tots els altres del seu domini territorial, l'Almoïna en rebia el 79% i l'Altar de santa Maria el 21% restant. Hem documentat 5 pagaments de la remença per part de cabalers que marxaven del mas per anar a viure fora del domini de l'Almoïna;¹⁹⁸ 2 abonaments de la ferma d'espoli per obtenir el permís senyorial de posar el mas com a garantia de l'eventual retorn del dot que aportava el cònjuge del tinent en entrar-hi a viure;¹⁹⁹ i, finalment, 1 eixorquia per la mort sense descendència del senyor útil d'un mas.²⁰⁰ Són pocs casos, però cal tenir present, d'una banda, que l'Almoïna no tenia gaires masos a la vall i, de l'altra, que tampoc s'ha conservat tota la documentació que generà aquesta institució senyorial. En tot cas, el final de les servituds en el domini de l'Almoïna fou molt similar al dels altres senyors presents a la vall: arran de la confirmació de la Sentència Interlocutòria l'any 1457, l'Almoïna deixà d'aplicar els mals usos als tinentes dels seus masos;²⁰¹ i, posteriorment, quan la Sentència Arbitral de Guadalupe del 1486 abolí les servituds i declarà els mals usos redimibles a canvi d'un únic pagament de 60 sous o del pagament d'un cens anual perpetu de 3 sous, els tinentes dels masos de l'Almoïna escolliren la segona opció.²⁰²

¹⁹⁸ L'any 1405 Bartomeua, filla de Pere Vilar i cabalera del mas Vilar, pagà 2 sous i 8 diners per redimir-se del domini de l'Almoïna i de l'Altar de santa Maria i, així, poder-se casar amb Vicenç Mateu, hereu del mas Mateu de la parròquia de Solius, que era del domini de la Sagristia Major de la Seu de Girona. D'aquesta quantitat, un cop descomptades les parts de l'Altar i dels arrendataris de les seves rendes, l'Almoïna en rebé 11 diners i mig: AHG, Hospici, Almoïna del Pa, vol. 44, f. 61r-62v.

¹⁹⁹ Per exemple, l'any 1406 Martí Vilar, senyor útil del mas Vilar de Santa Cristina, va pagar a l'Almoïna 24 sous i 11 diners per la part que li corresponia de la ferma d'espoli sobre el dot de 1.200 sous que li havia atorgat la seva muller Bartomeua, filla de Pere Adrià, oriünda de Cassà de la Selva: AHG, Hospici, Almoïna del Pa, vol. 45, f. 51r-52r.

²⁰⁰ L'abril del 1415 Jaume Motgera, tinent del mas Motgera, morí sense fills i el seu hereu hagué de pagar una eixorquia de 80 sous (corresponents a la tercera part dels béns mobles del difunt, valorats en 240 sous). Dels 80 sous, a l'Almoïna n'hi correspongueren, deduïdes les parts de l'Altar i dels arrendataris, 28 sous i 6 diners: AHG, Hospici, Almoïna del Pa, vol. 42, f. 52r-53r. Qui pagà l'eixorquia fou Vicenç Cateura àlies Motgera, a qui el difunt havia heretat el mas cinc anys abans. Vicenç era un cabaler del mas Cateura i no sabem si hi havia cap relació de parentiu entre ell i Jaume Motgera; en tot cas, Jaume justificà el fet d'heretar-li el seu mas pels molts "*grata et accepta servicia*" que li havia fet: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 208, (8-VI-1410).

²⁰¹ I no només a la vall d'Aro. Rosa Lluch, després d'haver examinat tots els pagaments de mals usos fets en tots els dominis de l'Almoïna, certifica que a partir d'aquella data no en cobrà cap mai més: R. LLUCH BRAMON, "1457: Supressió...", p. 131-146.

²⁰² En el primer capbreu que l'Almoïna realitzà de les seves possessions a la vall d'Aro després de la Sentència de Guadalupe, els anys 1534-1540, s'hi pot veure com els tinentes dels tres

Com acabem de veure, la senyoria territorial de l'Almoina del Pa a la vall d'Aro no era gaire gran. Comparada amb la d'altres senyors, hi tenia pocs masos i poques terres i, en conseqüència, els ingressos que rebia dels censos fixos anuals, els censos proporcionals a la collita, els lluïsmes i les servituds eren relativament petits. No obstant això, l'Almoina tenia un poder considerable a la vall. El motiu era que posseïa la major part del dret parroquial per excel·lència, el delme, a la parròquia més gran, Santa Cristina d'Aro.

2.3.2 El delme de Santa Cristina d'Aro²⁰³

Al segle XV l'Almoina del Pa de la Seu de Girona es convertí en un dels senyors delmers més importants, sinó el que més, del vessant sud de les Gavarres. Entre els anys 1417 i 1430, per mitjà de tres operacions de compra, el paborde Pere de Berguedà va adquirir el dret a rebre cinc sisenes parts del delme de Santa Cristina d'Aro. Aquesta parròquia era la més gran de la vall d'Aro, la que tenia una superfície més extensa de conreus i un major nombre de població, i per tant, sobre el paper, controlar-ne una part important del delme podia suposar una valuosa font d'ingressos per a un senyor.

Abans del 1417, però, el delme de Santa Cristina estava força fragmentat entre diferents perceptors. Per un costat, el monestir de Sant Feliu de Guíxols el rebia d'un petit nombre de parcel·les sota el seu domini directe i els clergues parroquials de Santa Cristina percebien el delme del carnatge i de les hortalisses en nou masos concrets.²⁰⁴ Per altre costat, de tota la resta del delme, l'anomenat delme major, se'n feien sis parts iguals i una (16,7%) la percebia la Pabordia de Juliol de la Seu de Girona; les cinc sisenes parts restants, al seu torn, es tornaven a fraccionar en vuit parts, de les quals cinc (52,1%) eren de Vidal de Terrades, un ciutadà de Girona llicenciat en lleis, i tres (31,2%) de Dalmau de Palol, donzell de Palol d'Onyar. Val a dir, però, que Terrades i Palol tenien les seves porcions en "*ffeu honrat*" per la Pabordia de Juliol.²⁰⁵ I foren, precisament, aquestes porcions les que despertaren l'interès de l'Almoina del Pa.

masos que restaven habitats pagaven la part corresponent a l'Almoina d'aquest cens anual de 3 sous: AHG: Hospici, Almoina del Pa, vol. 236.

²⁰³ Per realitzar aquest apartat hem utilitzat part del material publicat prèviament a: X. MARCÓ I MASFERRER, "La senyoria del delme de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona a Santa Cristina d'Aro al segle XV", dins A. MARTÍNEZ, N. PUIG i M. VIADER (eds.), *Les senyories a la Catalunya Baixmedieval (ss. XIII-XV)*, Ajuntament d'Hostalric, Hostalric, 2009, p. 118-131.

²⁰⁴ Es tractava dels masos Salom, Oliver, Vilanova, Pertioles, Perpinyà, Vilaret, Pujol, Jofró i Carbonell.

²⁰⁵ Aquest repartiment era molt similar al que ja hi havia mig segle abans, quan l'any 1362 el bisbe de Girona Berenguer de Cruïlles va fer inventariar els delmes de la diòcesi. Aleshores, el monestir de Sant Feliu de Guíxols, els clergues de Santa Cristina i la Pabordia de Juliol ja controlaven les mateixes porcions que a 1416; les cinc sisenes parts, en canvi, eren del donzell Ferrer de Salelles àlies de Llagostera: ADG, Mitra, Llibre Verd, f. 126v-127r. Cal fer notar, però, que Vidal de Terrades era l'hereu de Ferrer de Salelles: AHG, Hospici, Almoina del Pa, vol. 1333, f. 1v.

L'any 1417 el paborde de l'Almoïna Pere de Berguedà realitzà la primera compra. Adquirí un dels tres vuitens del delme que posseïa Dalmau de Palol per 10.500 sous.²⁰⁶ No es pot assegurar del cert, però és possible que Palol tingués problemes econòmics que el forcessin a desprendre's d'aquesta part del seu delme: l'any 1400, per exemple, havia hagut de vendre una pensió de censal en la qual posà com a garantia, precisament, el delme; i, significativament, lluí aquesta pensió a l'inici de l'any 1418, és a dir, mesos després d'haver fet l'esmentada venda a l'Almoïna.²⁰⁷ Potser l'Almoïna aprofità aquestes dificultats per obtenir una altra renda a Santa Cristina d'Aro que se sumava al seu petit domini territorial. Amb aquesta primera compra, doncs, passà a controlar el 10,4% del total del delme de la parròquia i és factible que, ja aleshores, tingués l'ambició d'ampliar aquest percentatge.

En efecte, set anys més tard, el 1424, el paborde Pere de Berguedà despleguà una gran operació financera per adquirir les cinc vuitenes parts del delme que posseïa l'hereu de Vidal de Terrades al preu de 56.000 sous.²⁰⁸ De tota aquesta quantitat, només 1.000 sous foren pagats al comptat. En canvi, una altra part del preu, 11.000 sous, fou utilitzada per cancel·lar crèdits que la família Terrades havia contret amb terceres persones: d'una banda, l'Almoïna comprà per 6.600 sous els drets sobre una pensió de censal de 330 sous anuals que Joan de Terrades, hereu del difunt Vidal de Terrades, pagava a Joan de Pontós, canonge de la catedral de Girona, i, immediatament, en perdonà les pensions a Terrades;²⁰⁹ i, d'altra banda, l'Almoïna també lluí per 4.400 sous una altra pensió de censal de 220 sous anuals que Joan de Terrades pagava al ciutadà de Girona Pere Bonet. Finalment, per pagar els restants 44.000 sous del preu, l'Almoïna comprà pensions de censal al General de Catalunya i les assignà a Joan de Terrades.²¹⁰ De tot aquest procés, se'n desprèn que la família Terrades estaria endeutada i, molt possiblement, això hauria fet que hagués de vendre la seva part del delme. És factible, fins i tot, que l'Almoïna

²⁰⁶ No hem localitzat el document de compravenda, però coneixem la notícia per referències indirectes. El 21 de juny del 1417, un procurador de Dalmau de Palol reconegué davant un oficial del bisbe i davant el jutge ordinari de Girona que el seu principal havia fet l'esmentada venda: ADG, Pergamins Pia Amoïna, núms. 5704 i 5705. Uns dies abans, el 8 de juny, una germana de Dalmau, Elionor de Palol, monja del monestir de Jonqueres de Barcelona, havia mostrat el seu consentiment a la venda: ADG, Pergamins Pia Almoïna, núm. 5703.

²⁰⁷ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 686, (27-X-1400). La lluíció del censal està anotada al marge del mateix document de compravenda. D'altra banda, l'endeutament de la petita aristocràcia catalana a la Baixa Edat Mitjana és un fenomen ben conegut: A. RIERA MELIS i J. FERNÁNDEZ TRABAL, "La crisi econòmica i social al camp", dins J. M. SALRACH (coord.), *Història agrària dels Països Catalans. Volum II: Edat Mitjana*, Fundació Catalana per a la Recerca, 2004, p. 137-139. I, de fet, era una situació comuna en molts altres llocs d'Europa com, per exemple, Anglaterra: CH. DYER, *Niveles de vida en la Baja Edad Media. Cambios sociales en Inglaterra, c. 1200-1520*, Crítica, Barcelona, 1991, p. 59-60.

²⁰⁸ Els capítols d'aquesta important compravenda es poden veure a: AHG, Hospici, Almoïna del Pa, vol. 1333, f. 1r-7v. Val a dir que el preu també incloïa, a més del delme, 1 alberg, 3 cases, 2 patis, 1 hort i alguns béns mobles que Vidal de Terrades posseïa a Castell d'Aro.

²⁰⁹ ADG, Pergamins Pia Almoïna, núm. 5711.

²¹⁰ AHG, Hospici, Almoïna del Pa, vol. 1333, f. 5v.

l'hagués pressionada en aquest sentit per poder ampliar, així, la seva proporció del delme de Santa Cristina. Després d'aquesta segona compra, ja en posseïa un 62,5%.

L'any 1430 el mateix paborde Pere de Berguedà comprà els dos vuitens del delme de Santa Cristina que encara restaven a mans de la família Palol per 22.500 sous.²¹¹ Aquesta tercera adquisició fou la darrera realitzada per l'Almoïna sobre les porcions d'aquest delme. Amb ella s'acabava un procés iniciat l'any 1417 que havia suposat un cost total per a la institució de 89.000 sous. Com a resultat final, que es mantindria durant tot el s. XV,²¹² l'Almoïna havia aconseguit controlar gairebé tot el delme d'una parròquia rural relativament gran. Descomptant les menudes porcions del monestir de Sant Feliu de Guíxols i dels clergues de Santa Cristina, i a banda de la sisena part pertanyent a la Pabordia de Juliol, l'Almoïna en percebia cinc sisenes parts del total (83,3%). Cal recordar, tanmateix, que aquesta part fins aleshores s'havia tingut com a "feu honrat" per la Pabordia de Juliol. Quan l'Almoïna l'adquirí, però, amortitzà aquests drets de la Pabordia pagant-li un cens anual de 400 sous.²¹³

A Santa Cristina d'Aro, com a la resta de la vall, el delme gravava una onzena part de tota la producció agropecuària de la parròquia.²¹⁴ Podem saber quins eren exactament els productes delmats gràcies als llibres de comptes de l'Almoïna dels anys en què el delme no fou arrendat: 1429-1430, 1430-1431, 1431-1432, 1436-1437, 1444-1445 i 1457-1458.²¹⁵ Hem sistematitzat la informació que ens proporcionen a la taula 29. Reflex fidel dels usos agrícoles de l'època, hi havia un clar predomini dels cereals: sempre es recaptava forment, mestall i ordi -encara que, en el darrer cas, en una proporció bastant inferior; a més, en alguns anys concrets, també n'havia procedit civada i mill. El conreu de la vinya també es veia reflectit en els comptes de l'Almoïna, ja que el vi no faltà mai entre els productes recaptats. El delme també procurava a la institució caritativa gironina, encara que en uns volums clarament més baixos, plantes lleguminoses i hortalisses com faves, llobins, veces i, en comptades ocasions, cebes i cigrons; igualment testimonial fou la presència, només en els comptes de dos anys, d'una espècie com el safrà. En

²¹¹ No tenim el document de compravenda d'aquesta porció però sabem que fou realitzada perquè així ho reconegué, el 15 de novembre del 1430, davant un oficial del bisbe de Girona, un procurador de Gaspar de Palol, fill de Dalmau de Palol, senyor de Palol d'Onyar: ADG, Pergamins Pia Almoïna, núm. 5706.

²¹² L'any 1502, en l'enquesta realitzada pel bisbe Berenguer de Pau sobre els perceptors del delme de cada parròquia, a Santa Cristina d'Aro el repartiment era el mateix que el sorgit a 1430: ADG, Mitra, Calaix 5, vol. 25, ff. 23v-24r.

²¹³ El juny de l'any 1417, després que l'Almoïna hagués comprat el primer vuitè del delme a Dalmau de Palol, el paborde de la Pabordia Juliol de la Seu li amortitzà els seus drets de feu a un cens anual de 70 sous: ADG, Pergamins Pia Almoïna, núm. 5790. A aquesta quantitat se li afegiren un cens de 240 sous anuals per la porció del delme comprada l'any 1424 a la família Terrades i un altre de 90 sous anuals per la darrera part comprada a Gaspar de Palol l'any 1430: ADG, Pergamins Pia Almoïna, núm. 5721.

²¹⁴ ADG, Mitra, calaix 5, núm. 25, f. 23v-24r.

²¹⁵ AHG, Hospici, Almoïna del Pa, vol. 38, f. 60v-61v, vol. 124, f. 61v-62r, vol. 125, f. 60r-60v, vol. 122, f. 60r-61v, vol. 48, f. 67r-68r, vol. 53, f. 48r.

canvi, sí que són destacables els valors obtinguts del lli, una planta destinada habitualment a usos tèxtils; això és una senyal inequívoca que els pagesos de Santa Cristina no només cultivaven productes alimentaris. Finalment, l'Almoina també treia profit de les activitats ramaderes dels habitants d'aquesta parròquia delmant-los el carnatge sota la forma de poll, per un costat, i d'anyells o porcells per l'altre.

Els llibres de comptes d'aquests anys concrets també ens detallen la quantitat que rebia l'Almoina de cadascun d'aquests productes. Tanmateix, hem de ser prudents a l'hora d'analitzar aquestes xifres, ja que, segurament, la majoria són pròpies de moments de males collites. El mateix paborde de l'Almoina deixà ben clar en el llibre de comptes de 1430-1431, per exemple, que aquell any "les messas e totes les cuylletas fforen molt ffayades e poques".²¹⁶ Quelcom de semblant degué passar en alguns altres d'aquests anys, especialment el 1444-1445, en què el volum recaptat fou molt similar. I el fet mateix que l'Almoina, en aquests anys concrets, no arrendés el producte del delme, tal com manaven els seus estatuts,²¹⁷ ja és un indicador en aquest sentit. Probablement, no ho pogué fer perquè, en previsió d'unes males collites, no trobà ningú disposat a invertir-hi el seu capital.²¹⁸ És cert que les quantitats percebudes pel delme, en ser una renda proporcional a la collita, sempre patien oscil·lacions en funció dels esplets de cada any, però en la majoria d'aquestes anyades concretes -especialment el 1430-1431 i el 1444-1445- no es produïren aquests moviments corrents sinó una disminució dràstica provocada per contextos extraordinaris de males collites.²¹⁹ Per tant, les quantitats que apareixen en molts d'aquests registres no són representatives del volum del delme que recaptava l'Almoina en un any "normal".

Amb tot, potser la informació que conté el llibre de comptes de 1429-1430 sí que és més pròpia d'un any de collites estàndards. Si l'Almoina no arrendà el delme aquell any no fou a causa d'unes collites migrades sinó d'unes qüestions d'administració interna. Aquell any, com hem vist, tot just acabava d'adquirir la darrera porció del delme de Santa Cristina que restava a mans de la família Palol, passant així de controlar-ne el 62,5% al 83,3%, i probablement no tingué temps de preparar un arrendament adequat per aquesta nova situació. A més, si comparem les quantitats que recaptà de cada producte delmat amb les dels altres anys de gestió directa, veurem que foren sensiblement superiors; i de fet, els ingressos que obtingué de vendre aquests productes foren molt similars al valor del primer arrendament conegut del delme, efectuat set anys més tard. Per tant, les dades del llibre de comptes de 1429-1430 ens proporcionen un

²¹⁶ AHG, Hospici, Almoina del Pa, vol. 124, f. 61v-62r.

²¹⁷ El capítol tercer dels estatuts de l'Almoina ordenava que les rendes de tots els seus dominis fossin arrendades: CH. GUILLERÉ, "Una institució benèfica...", p. 176-177.

²¹⁸ D'altra banda, el fet que l'Almoina no trobés arrendataris pel delme i, per tant, l'hagués de gestionar directament és la causa que en els llibres de comptes d'aquests anys hi figurin tant els productes delmats com el volum recaptat de cadascun d'ells. En canvi, quan el delme era arrendat, com passà la majoria dels anys del segle XV, en els llibres de comptes només hi figurava el preu de l'arrendament, és a dir, el seu valor monetari.

²¹⁹ Per contextualitzar degudament els ingressos del delme d'aquests anys respecte als de la resta del segle, vegeu *infra*, capítol 2.3.3, i la taula 30.

exemple magnífic del volum de rendes en espècie que podia recaptar l'Almoina habitualment, en aquell moment del segle, per les seves cinc sisenes parts del delme de Santa Cristina. Aquell any, doncs, rebé 64 mitgeres de forment, 95 mitgeres de mestall, 14 mitgeres i 1 quartera d'ordi, 3 mitgeres i 0,5 quarteres de mill, 1 mitgera de faves i 8 partidors de veces, tot això segons la mesura de Sant Feliu de Guíxols, a més d'1 quintar de raïms, 59 bótes de vi, 39 caps de bestiar entre anyells i porcells i, finalment, 86 flats de lli.²²⁰ Segons els nostres càlculs, tots aquests productes podien tenir un valor aproximat de 1.636 sous.²²¹

Aquests 1.636 sous eren una quantitat estimable, superior, per exemple, als ingressos que la Sagristia Major de la Seu rebia en aquells mateixos moments del seu domini territorial de la parròquia de Santa Agnès de Solius. L'Almoina del Pa, doncs, amb les cinc sisenes parts que havia adquirit del delme de Santa Cristina d'Aro, obtenia una de les rendes senyorials més importants de tot el vessant sud de les Gavarres. No obstant això, com veurem tot seguit, no escapà a la tendència general de l'època i el valor del delme disminuï progressivament al llarg del segle XV. Tant que, fins i tot, els 89.000 sous invertits per l'Almoina per comprar-lo es revelaren un preu excessivament car.

2.3.3 El valor de les rendes de l'Almoina del Pa

L'Almoina del Pa tenia un conjunt de rendes considerable a la vall d'Aro que contribuïen a finançar la seva tasca caritativa de subministrament de pa entre els pobres. La seva senyoria en aquest indret, com hem exposat, tenia dues vessants. La menys rellevant era un petit domini territorial format per uns pocs masos remences a Santa Cristina d'Aro (6 al començament del segle, reduïts a 3 al final) i per un conjunt de terres repartides per aquesta mateixa parròquia i la de Solius. Aquest domini era compartit amb l'Altar de santa Maria de la capella de Castell d'Aro, amb el qual es partia les rendes que en provenien al 79% i 21%, respectivament. En canvi, la part més substancial de la seva senyoria a la vall era la possessió de cinc sisenes parts del delme parroquial de Santa Cristina, que adquirí després d'un procés de compra realitzat entre 1417 i 1430.

L'Almoina del Pa és la senyoria de la vall d'Aro de la qual en coneixem millor el valor de les seves rendes i la seva evolució al llarg del segle XV. Els seus pabordes duïen una acurada comptabilitat de tots els ingressos i totes les despeses de la institució en uns llibres de comptes que, per sort, s'han conservat en la seva major part. L'apartat d'ingressos d'aquests llibres solia estar classi-

²²⁰ AHG, Hospici, Almoina del Pa, vol. 38, f. 60v-61v.

²²⁰ AHG, Hospici, Almoina del Pa, vol. 38, f. 60v-61v.

²²¹ El llibre de comptes indica els ingressos que va obtenir l'Almoina després de vendre una part d'aquests productes a la menuda. Com que la majoria de vegades també hi és assenyalat el preu de venda és relativament senzill calcular el valor monetari que tenia gairebé tot el volum recaptat del delme. Generalment, en els anys que no arrendà el delme, l'Almoina es reservava la major part dels cereals panificables per fer el pa que repartia entre els pobres, però en venia el sobrant i també la majoria dels altres productes per treure'n un profit econòmic; sobre aquest punt vegeu: X. MARCÓ I MASFERRER, "La senyoria del delme...", p. 123-124.

ficat per parròquies i, així, es pot saber quin volum de rendes obtenia l'Almoina de cada lloc. En el cas concret dels ingressos de la vall d'Aro, fins l'any 1470 els llibres de comptes en van diferenciar tres tipus: els aportats pel delme, els ordinaris obtinguts pel petit domini territorial i els "foriscapis" o ingressos extraordinaris provinents, també, del domini territorial, com podien ser lluïsmes i pagaments per mals usos. A partir d'aquella data, però, l'Almoina va passar a arrendar conjuntament el delme i les rendes del domini territorial i, en conseqüència, als llibres de comptes només s'hi anotava el valor total d'ambdós elements, sense distingir què ingressava de cadascun d'ells en particular. En qualsevol cas, aquests registres proporcionen tantes dades sobre el valor de les rendes de l'Almoina a la vall d'Aro que se'n pot establir una sèrie cronològica força completa. Permeten saber, doncs, quins ingressos obtingué en molts anys del segle XV. I és important de remarcar, d'altra banda, que tota aquesta informació no només serveix per analitzar el cas concret de l'Almoina sinó que també és útil per comprendre la situació financera de les altres senyories de la zona.

La taula 30 resumeix les dades del valor de la renda feudal de l'Almoina a la vall d'Aro. D'entrada, les xifres constaten que el seu petit domini territorial no li subministrava uns ingressos gaire grans. En coneixem el valor de quaranta anys compresos entre 1403 i 1465 i el seu punt màxim foren, simplement, els 305 sous anuals pels quals s'arrendà entre 1407 i 1411.²²² A més, aquest valor relativament baix tingué tendència a minvar encara més al llarg del segle XV fins arribar al mínim de 200 sous anuals en què es taxà entre el 1457 i el darrer any que coneixem, el 1465.²²³ En canvi, l'Almoina rebia uns ingressos molt més elevats de la seva porció del delme de Santa Cristina. La seva adquisició augmentà excepcionalment els seus ingressos provinents de la vall d'Aro a partir del 1430. Això no vol dir, però, que el delme fos una renda que s'escapés a les dificultats senyorials de l'època. Igual com passà amb els ingressos del domini territorial, també es devaluà fins el final del segle.²²⁴ Dels divuit anys en què en coneixem el valor, compresos entre 1430 i 1462, podem veure que aportà un màxim de 1.700 sous entre els anys 1437 i 1441,²²⁵ però que, a partir d'aleshores, disminuï progressivament fins la xifra sensiblement inferior de 1.100 sous pels quals s'arrendà entre 1458 i 1462.²²⁶ Amb tot, tant del delme com del domini territorial, no en coneixem el seu valor particular a partir del 1470, perquè, com hem dit, a partir d'aquella data es van arrendar conjuntament i als llibres de comptes de l'Almoina només hi apareixen els ingressos totals que li proporcionaven. Per això, la millor manera d'analitzar l'evolució

²²² AHG, Notarial, Girona 6, vol. 117, (27-IV-1407).

²²³ AHG, Hospici, Almoina del Pa, vol. 53, f. 48v, i vol. 56, f. 61r-61v.

²²⁴ De fet, el valor del delme de Santa Cristina ja s'estava depreciant des del començament del segle. L'any 1404, Joan de Terrades, aleshores propietari només d'un 52,1% del total del delme de Santa Cristina, ja obtingué 1.600 sous per l'arrendament de la seva porció: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 696, (11-X-1404). Cal tenir en compte que els 1.636 sous rebuts per l'Almoina l'any 1430 corresponien a un percentatge molt superior al de Terrades (83,3%). Aquestes xifres denoten, doncs, que ja havia patit una davallada important a les primeres dècades del s. XV.

²²⁵ AHG, Hospici, Almoina del Pa, vol. 55, f. 61r-61v.

²²⁶ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 212, (12-VI-1458).

de les rendes de l'Almoina al llarg del segle és fer-ho a partir del valor conjunt del domini territorial i del delme.

Prenent de referència l'annualitat de 1429-1430,²²⁷ la primera en què la renda de l'Almoina a la vall d'Aro estigué formada pel domini territorial i per les cinc sisenes parts del delme de Santa Cristina d'Aro, i donant als 1.906 sous que recaptà en total aquell any el valor de número índex 100, es pot copsar de forma més diàfana l'evolució dels seus ingressos fins el final del segle XV. A partir d'aquesta data i fins l'any 1499 disposem del valor total de les rendes de l'Almoina de 25 anys diferents, un bon nombre de referències, doncs, per estudiar la seva tendència principal i també les oscil·lacions particulars que patí al llarg del segle. L'any següent a aquesta primera data, a l'annualitat de 1430-1431, els ingressos totals de l'Almoina caigueren pràcticament un 25% a causa d'una anyada de collites particularment dolentes que féu disminuir molt el volum recaptat pel delme.²²⁸ Passada aquesta circumstància particular, els ingressos recuperaren el seu nivell inicial assolint, fins i tot, una quantitat màxima de 1.920 sous anuals entre 1437 i 1441.²²⁹ Tanmateix, a partir d'aquest moment, les rendes de l'Almoina començaren a patir una clara tendència a la depreciació. Salvant l'episodi excepcional de 1444-1445, un altre any de collites nefastes que afectaren el delme,²³⁰ durant tota la dècada de 1450 i l'inici de la següent els seus ingressos minvaren progressivament fins els 1.300 sous anuals que rebé entre 1458 i 1462,²³¹ que suposaven un 32% menys que els del 1430. No tenim registres dels anys centrals de la guerra civil catalana (1462-1472) però, segurament, amb el camp revoltat i, per tant, amb les collites més reduïdes, el valor de les rendes de l'Almoina encara degué ser inferior. De fet, els anys finals del conflicte en marquen les xifres més baixes: 1.000 sous anuals entre 1471 i 1473, gairebé la meitat menys del que recaptà l'any inicial del nostre anàlisi.²³² Després de la immediata postguerra, a partir de la segona meitat de la dècada de 1470 i l'inici de la de 1480, les rendes de l'Almoina es recuperaren una mica, però sense arribar encara al nivell dels moments previs a la confrontació bèl·lica. Al final del segle, tanmateix, els seus ingressos remuntaren sensiblement: l'any 1498 el delme i el domini territorial s'arrendaren per 1.480 sous,²³³ una quantitat similar a la de cinquanta anys abans. Aquest repunt, a més, no fou puntual, ja que al començament del s. XVI aquestes quantitats es mantingueren²³⁴ o, fins i tot, augmentaren una mica,²³⁵ encara que mai no es tornaren a assolir els valors de la dècada de 1430.

²²⁷ AHG, Hospici, Almoina del Pa, vol. 38, f. 60r-61v.

²²⁸ AHG, Hospici, Almoina del Pa, vol. 124, f. 61v-62r.

²²⁹ AHG, Hospici, Almoina del Pa, vol. 55, f. 61r-62r.

²³⁰ AHG, Hospici, Almoina del Pa, vol. 48, f. 67r-68r.

²³¹ AHG, Hospici, Almoina del Pa, vol. 56, f. 58r-61v.

²³² AHG, Hospici, Almoina del Pa, vol. 59, f. 45r.

²³³ AHG, Hospici, Almoina del Pa, vol. 67, f. 74r.

²³⁴ L'any 1501 l'Almoina arrendà aquestes rendes durant tres anys al preu de 1480 sous anuals: AHG, Hospici, Almoina del Pa, vol. 2021, f. 4v.

²³⁵ L'any 1510, s'arrendaren per tres anys al preu de 1.680 sous anuals: AHG, Hospici, Almoina del Pa, vol. 71, f. 73r-73v.

En resum, totes aquestes dades, que també hem representat al gràfic 1, mostren una tendència molt clara: el valor del conjunt de rendes que l'Almoïna posseïa a la vall d'Aro va disminuir notablement des del 1430 fins la part final del segle XV. Fou un descens progressiu i regular, estructural, que s'accentuà encara més per l'eventualitat de la guerra civil. Amb tota seguretat, aquesta depreciació de les rendes fou la tònica general de les senyories de la vall d'Aro. Els rics llibres de comptes de l'Almoïna vénen a confirmar el que les fonts més escadusseres de les altres senyories analitzades fins ara ja feien sospitar. De fet, no era un fenomen exclusiu de la vall d'Aro o del Principat de Catalunya. Conjuntures particulars al marge -anys de males collites i conflictes bèl·lics-, arreu d'Europa els senyors també patiren una caiguda important dels seus ingressos durant la Baixa Edat Mitjana.²³⁶

Aquesta devaluació de les rendes de l'Almoïna era particularment greu, en el cas del delme, per dos motius. En primer lloc, com ja hem comentat anteriorment, perquè cada any havia de pagar un cens fix de 400 sous a la Pabordia de Juliol per a l'amortització dels drets de feu honrat que aquesta institució havia tingut sobre les cinc sisenes parts que adquirí l'Almoïna. Així doncs, a mesura que els ingressos provinents del delme es reduïen, menys marge de benefici li quedava. I, en segon lloc, perquè despreguà 89.000 sous per comprar-lo. Realment, no fou una operació gaire profitosa. Al final del s. XV no hauria recuperat aquesta quantitat i, de fet, els rendiments anuals que donà el delme al llarg d'aquest segle foren minúsculs: mai superaren l'1,5% anual i, en el seu punt més baix, donaren un escarransit rèdit d'un 0,4% anual. Si ho comparem amb l'interès que solien percebre les institucions eclesiàstiques en aquesta època quan compraven pensions de censal, que com a mínim oferien un rendiment d'un 3% anual,²³⁷ veiem que els beneficis oferts pel delme al s. XV van ser força pobres. Pere de Berguedà, el paborde que adquirí aquesta porció del delme, no va preveure correctament els guanys que en podria treure i va pagar-ne un preu excessivament elevat. O si més no, va tenir la mala sort de comprar una renda que s'estava devaluant. En tot cas, la inversió feta no fou gaire rendible, almenys a mitjà termini. Com podem veure, doncs, el cas de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona és un exemple paradigmàtic de les dificultats financeres que passaren els senyors al final de l'Edat Mitjana.

²³⁶ Estudis sobre el Regne de València, sobre Normandia i sobre diverses regions angleses reflecteixen aquesta disminució de les rendes senyoriales: A. FURIÓ, "Senyors i senyories al País Valencià al final de l'Edat Mitjana", dins *Revista d'Història Medieval*, núm. 8, Universitat de València, València, 1997, p. 109-151; G. BOIS, *Crise du féodalisme...*, ID., "Noblesse et crise..."; R. H. HILTON, *Conflicto de clases y crisis del feudalismo*, Crítica, Barcelona, 1988; CH. DYER, *Niveles de vida...*, p. 46-71;

²³⁷ Per exemple, l'interès anual de les pensions de censal que comprà el monestir de Sant Feliu de Guíxols d'un cap a l'altre del segle XV, mai fou inferior al 5%. Així, per exemple, l'any 1444 comprà per 300 sous una pensió de censal de 15 sous anuals a Antoni Oliver de la Coma, pagès de Santa Cristina d'Aro: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 68, (26-VI-1444).

2.4 L'Altar de sant Joan

La Catedral de Girona, a més de l'altar major de santa Maria, tenia, distribuïts pel temple, nombrosos altars secundaris dedicats a altres advocacions. Hi ha constància d'alguns d'aquests altars ja des de ben antic, als segles X i XI, com els de sant Miquel (993), de santa Anastàsia (1045) i del sant Sepulcre (1057), als quals se n'anaren afegint molts d'altres paulatinament.²³⁸ La seva creació obeïa a les manifestacions de religiositat pròpies de les capes superiors de la societat de l'època. Molts personatges poderosos, tant laics com eclesiàstics, ja fos per lloar Déu, per redimir els seus pecats o per altres motius pietosos, fundaren beneficis en aquests altars secundaris de la Catedral. És a dir, van dotar-los amb un conjunt de rendes que servissin per mantenir perpètuament un clergue que en tingués cura i que oficiés misses i oficis solemnes per a la salvació de l'ànima del fundador del benefici. Molt sovint, una part de les rendes assignades a aquests altars consistien en dominis territorials i aquest fet també els convertia en senyors feudals com qualsevol altre.

Entre els altars beneficiats de la Catedral n'hi havia un que posseïa una sèrie de béns i de drets a la vall d'Aro: l'Altar de sant Joan. Fou fundat l'any el 28 de febrer de 1209 pel sagristà major -i futur bisbe- Alemany d'Aiguaviva, el qual hi instituï un rector perquè celebrés 3 misses setmanals per a la seva ànima.²³⁹ Per sostenir aquest rector, l'Altar fou dotat inicialment amb la propietat d'alguns masos i d'algunes terres situats a Santa Cristina d'Aro que el sagristà havia adquirit poc temps abans de Berenguer de Palol.²⁴⁰ Amb el pas del temps, però, aquests béns van anar canviant. Els diferents rectors que van administrar el benefici van anar obtenint-ne de nous i desfent-se d'altres. D'aquesta manera, al segle XV, els béns que l'Altar de sant Joan tenia a la vall d'Aro eren els següents: un petit domini territorial consistent en dos masos remences a Santa Cristina d'Aro; el domini directe d'un reduït nombre d'edificis al nucli de Castell d'Aro; uns drets de propietat, compartits amb l'abat del monestir de Sant Feliu, sobre un molí de Santa Cristina; i, finalment, cedit en feu per la Pabordia de Juliol de la Seu, el dret de percebre la tasca d'una sèrie de peces de terra del domini d'aquesta altra institució.

²³⁸ Per a una nòmina completa d'aquests altars a la Baixa Edat Mitjana i la seva situació física dins la catedral, vegeu: M. SUREDA I JUBANY, "Altars, beneficis i arquitectura a la Seu de Girona (993-1312)", dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XLV, Institut d'Estudis Gironins, Girona, 2004, p. 667-678.

²³⁹ Coneixem la fundació d'aquest benefici per una còpia del segle XV del document original: ADG, Cúria i Vicariat General, Beneficis, vol. D-1, f. 95v-97r.

²⁴⁰ Concretament, consistien en els masos on vivien Guillem Amat, Pere Castell, Bernat Teixidor, Arnau Ermengol, el camp de Castelló, el camp de Cortada, el camp de Moltó, el camp de Bassa, el camp de Castelló de Passu, la vinya de Sant Pau, i el "*stallium et cellarium et domos de Castro*", amb totes les tasques i ingressos que en provenien. El sagristà ho comprà l'1 d'abril del 1408 a Berenguer de Palol per 330 monedes d'or barbarogenques, com es pot veure a: G. BELTRAN RAS, *Transcripció del Llibre Gran...*, docs. 56, 57 i 59.

2.4.1 El petit domini territorial i les servituds

Castell d'Aro, com hem comentat anteriorment, era un nucli fortificat pertanyent a la parròquia de Santa Cristina que va néixer al voltant del castell de Benedormiens.²⁴¹ La majoria d'edificis que el conformaven eren del domini directe de la Pabordia de Juliol, senyora del castell, però n'hi havia alguns altres, molt pocs això sí, que eren tinguts per altres senyors. Entre aquests cal comptar-hi l'Altar de sant Joan, que al segle XV posseïa, pel cap baix, 4 edificis al barri del castell. Els seus immobles eren contigus els uns amb els altres i estaven situats en un carrer que, a migdia, limitava amb el vall o fossat que envoltava el castell i la seva capella.²⁴²

L'Altar tenia aquests edificis establerts en emfiteusi i en treia un petit rendiment en concepte de censos anuals i, quan tocava, de lluïsmes que li pagaven les persones que en tenien el domini útil. La documentació ens permet conèixer qui foren aquestes persones durant una gran part del segle XV. L'edifici situat més a l'oest dels quatre el va posseir la família Boscà fins a mitjan segle.²⁴³ Eren unes "*domos*" que, probablement, els Boscà, senyors útils del mas Boscà del domini de la Pabordia de Juliol, que tenien la seva residència principal en un altre edifici de Castell d'Aro,²⁴⁴ només feien servir de magatzem. Un indicatiu de la poca entitat que devien tenir aquestes "*domos*" és que, per la seva possessió, només s'havia de pagar un cens anual de mitja gallina a l'Altar de sant Joan.²⁴⁵ En tot cas, l'any 1456 el domini útil de l'edifici va canviar de mans, ja que Constança, vídua de Joan Boscà i hereva de la seva néta Margarida, també difunta, el vengué a Pere Ponç àlies Artibau, un teixidor també resident a Castell d'Aro, per 130 sous.²⁴⁶ L'Altar devia obtenir un benefici d'aquesta compravenda en concepte de lluïsmes i, a partir d'aleshores, rebria la mitja gallina anual de mans de Pere Ponç.

Aquestes "*domos*" limitaven, per la banda de llevant, amb un "*casale*" i amb una "*domum*" contigus que també eren del domini directe de l'Altar de sant Joan. Ambdós edificis, al principi del segle, els posseïa la família Esteve però l'any 1417 Joan Esteve els vengué per 160 sous a

²⁴¹ Vegeu *supra*, capítol 2.1.1.

²⁴² Tots els documents que ens donen les afrontacions d'aquests edificis, diuen que al sud limitaven "*in valle dicti castri mediante carraria publica*": AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 7, f. 110v; AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 210, (20-IX-1429); i AHG, pendent de catalogar (Capbreu Altar de sant Joan 1432), f. 3r. i f. 29v.

²⁴³ La referència més antiga de la família Boscà com a propietaris del domini útil d'aquest edifici és de l'any 1417, quan en una compravenda de l'immoble que hi havia just al seu costat s'hi diu que limitava, a ponent, "*in honore Johannis Boschan*": AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 7, f. 110v. Més endavant, al capbreu de l'Altar de l'any 1432, Narcís Mansella àlies Boscà i la seva muller Eulàlia Boscà, declararen l'edifici: AHG, pendent de catalogar (Capbreu Altar de sant Joan 1432), f. 29v.

²⁴⁴ ACG, Pabordia de Juliol, Capbreu 1506, f. 12v-16r.

²⁴⁵ És el que reconegueren que havien de prestar Narcís i Eulàlia al capbreu del 1432: AHG, pendent de catalogar (Capbreu Altar de sant Joan 1432), f. 29v.

²⁴⁶ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 213, (22-II-1456).

Jaume Ordis.²⁴⁷ Jaume, membre d'una família que havia arribat a Castell d'Aro procedent de la parròquia de Sant Cebrià dels Alls,²⁴⁸ era un "*laborator*"²⁴⁹ que s'havia casat aquell mateix any i segurament comprà aquests edificis per viure-hi amb la seva muller, Magdalena Cleda.²⁵⁰ Per la possessió del seu domini útil, pagava a l'Altar un cens global de 5 sous anuals -2 sous i mig per la "*domus*" i 2 sous i mig pel "*casale*". Amb tot, Jaume encara amplià aquest patrimoni amb l'edifici situat immediatament a llevant d'aquests, un "*hospicium cum exita*" que també era del domini directe de l'Altar: l'any 1429 el rector de l'Altar l'hi establí per una entrada de 40 sous i a canvi del pagament d'un cens anual de 2 sous.²⁵¹ Així doncs, Jaume arribà a reunir a les seves

²⁴⁷ La compravenda es pot veure a: AHG, Notarial, Vall d'Aro vol. 7, f. 110v. Aquest document ens indica que aquests edificis limitaven, a ponent, amb el citat immoble de la família Boscà. A més, també ens informa que el "*casale*" havia estat establert l'any 1399 pel rector de l'Altar de sant Joan a Pere Esteve, el pare de Joan, i que la seva mare, Caterina, havia comprat la "*domus*" l'any 1407 a Francesc Bussot, de Santa Cristina d'Aro.

²⁴⁸ Documentem per primer cop els pares de Jaume, Dalmau i Margarida, vivint a Castell d'Aro l'any 1410: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 51, (21-VIII-1410). Aquest document diu que eren oriünds de Sant Cebrià dels Alls. De fet, el mateix Jaume, vers la dècada del 1450, renuncià als possibles drets hereditaris que pogués tenir sobre el mas de Sant Cebrià -dissortadament el document no en diu el nom- on havia nascut el seu pare: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 212, f. 146v.

²⁴⁹ Malauradament, aquesta denominació professional tan vaga és l'única que hem localitzat de Jaume: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 210, (20-IX-1429). Realment, és molt estranya en aquella època i no sabem exactament a què podia fer referència, si a un treballador assalariat del camp, a un menestral o a alguna altra ocupació.

²⁵⁰ Margarida era una cabalera del mas Cleda de Santa Cristina d'Aro. El contracte matrimonial, en el qual Margarida aportà un dot de 700 sous, és pot veure a: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 7, f. 86v-87v.

²⁵¹ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 210, (20-IX-1429). En les afrontacions d'aquest alberg hi diu que limitava, per l'oest, amb un altre alberg del mateix Jaume Ordis, és a dir, amb la "*domus*" i el "*casale*" que havia comprat a Joan Esteve l'any 1417. D'altra banda, abans que l'Altar establís aquest alberg a Jaume, el domini útil el tenien els tinents del mas Medir de Santa Cristina d'Aro, tal com es pot veure a l'esberrany del capbreu de les possessions de l'Altar de l'any 1432: AHG, pendent de catalogar (Capbreu Altar de sant Joan 1432), f. 3r. En aquest registre, es van copiar les declaracions que es van fer en un capbreu anterior i, per mitjà d'un sistema de notes al marge del text, es van anotar totes les variacions en la titularitat de les terres que hi havia hagut entre la confecció dels dos capbreus. Així, hi llegim que Bartomeu Medir i el seu fill Joan declararen tenir aquest alberg però, en una correcció feta al marge, hi diu que en realitat l'alberg aleshores "*tenet Jacobus Ordis*". Per comprendre com es realitzaven aquests processos d'actualització dels capbreus, vegeu el treball imprescindible de: L. TO FIGUERAS, "*Posar al dia un capbreu...*", p. 33-80.

mans el domini útil de tres dels quatre edificis que l'Altar posseïa a Castell d'Aro, pel conjunt dels quals li prestava un cens anual de 7 sous.²⁵² De fet, acabà remodelant-los per fer-ne un de sol, que mantingué durant tota la seva vida i heretà a la seva filla Eulàlia. Tanmateix, ella l'acabà venent - juntament amb un altre alberg contigu que tenia per la Pabordia de Juliol- l'any 1472 al mestre de cases de Castell d'Aro Antoni Vilangut per 400 sous, perquè s'havia traslladat a viure a Sant Feliu de Guíxols amb el seu marit, el sabater Pere Torn. Des d'aquell moment, doncs, el nou tinent es faria càrrec de pagar el cens de 7 sous anuals a l'Altar.²⁵³

Fora del nucli de Castell d'Aro, un altre element del domini territorial de l'Altar de sant Joan durant bona part del segle XV fou la propietat directa, compartida amb l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols, del molí de la Bassa i de les peces de terra que l'envoltaven. Tal com es pot veure en l'establiment que en feren a Llorenç Pol l'any 1432, els drets de l'Altar sobre aquest molí es concretaven en la percepció d'un cens anual de 80 sous i, en el cas que el domini útil del molí fos venut, de la meitat dels lluïsmes que generés la compravenda.²⁵⁴ Com ja hem comentat anteriorment, l'abat del monestir també en rebia un altre cens anual de 80 sous, l'altra meitat dels lluïsmes i tenia la prioritat de moldre-hi el seu gra;²⁵⁵ i, per altre costat, la Pabordia de Juliol tenia el dret de rebre-hi la tasca de les moltures. Aquests drets es van mantenir inalterats durant quatre dècades, fins que el novembre del 1474 l'abat del monestir i el rector de l'Altar de sant Joan van fer una concessió al nou tinent del molí, el mercader ganxó Nicolau Pla. A causa d'uns desperfectes que havia patit el molí i les terres adjacents, van accedir a reduir el cens anual que en rebien a 50 sous.²⁵⁶ Poc temps després, en un moment indeterminat que cal situar abans del 1476, es va produir un altre canvi en els drets de l'Altar sobre el molí: en va cedir, no sabem a canvi de què, el domini directe a la Pabordia de Juliol, tot i que va retenir a les seves mans el dret a rebre el cens de 50 sous.²⁵⁷

²⁵² Després de rebre l'establiment del 1429, Jaume reconegué a l'Altar de sant Joan que tenia per ell tots aquests edificis i que li havia de pagar aquest cens total de 7 sous anuals per Nadal: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 210, (20-IX-1429).

²⁵³ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 214, (24-VII-1472). Eulàlia, filla de Jaume i de la seva segona muller Bartomeua, i Pere Torn s'havien casat l'any 1455 (AHG, Notarial, AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 212, f. 7v-8v) i van viure a Castell d'Aro fins a l'inici de la dècada de 1470.

²⁵⁴ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 52, (30-X-1432).

²⁵⁵ Vegeu *supra*, capítols 1.4 i 2.1.2.

²⁵⁶ AHG, Microfilms, Altres Centres, Mas Riembau, calaix 5, bobina 202, (17-XI-1474). Nicolau Pla havia adquirit el domini útil del molí de la Bassa el setembre del 1474 a través d'una permuta amb Bartomeua Pol, descendent de Llorenç Pol. A canvi del molí, li va donar tres peces de terra situades a Santa Cristina d'Aro: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 214, (9-IX-1474).

²⁵⁷ A partir del capbreu de la Pabordia de l'any 1476, en tots els documents que esmenten els senyors directes del molí, hi figuren el paborde d'Aro i l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 257, f. 15r. El manteniment del dret de l'Altar de cobrar el cens de 50 sous es pot veure en un document de l'any 1508, quan Ponç Torre venqué el domini útil del molí a Bernat Riembau: AHG, Microfilms, Altres Centres, Mas Riembau, calaix 5, bobina 202, (13-VII-1508).

La senyoria territorial de l'Altar de sant Joan també comptava amb el domini directe de dos masos -el mas Sicarts i el mas Coma- i d'algunes peces de terra situades a la parròquia de Santa Cristina d'Aro. El règim de tinença d'aquests elements era molt similar al de la resta de senyors territorials de la vall d'Aro i estava basat en la servitud. Els senyors útils dels dos masos de l'Altar, que es van mantenir habitats durant tot el segle XV, eren remences d'aquesta institució religiosa. És a dir, havien de viure-hi permanentment i estaven sotmesos als mals usos.²⁵⁸ D'aquesta manera, l'Altar tenia la garantia que les seves terres serien treballades regularment i en rebria els censos corresponents. Tanmateix, no coneixem amb gaire precisió quina era la tipologia de rendes que havien de satisfer-li aquests dos masos. L'Altar va fer redactar un capbreu l'any 1432 per inventariar els seus drets a la vall d'Aro, però dissortadament aquesta font ha arribat als nostres dies de forma incompleta.²⁵⁹ Hi manquen alguns folis a la part inicial i un fragment de dimensions desconegudes a la part final. De fet, el mas Sicarts no hi apareix i la declaració del mas Coma queda interrompuda. La majoria de capbrevacions que s'hi conserven fan referència a un altre tipus de drets, dels quals en parlarem en el següent epígraf. El cas és que no sabem exactament quins censos generals prestaven a l'Altar pel conjunt del mas. Probablement, li pagaven una sèrie de petites prestacions fixes anuals, tant en espècie com en diner, tal com hem vist que feien els tinents de masos d'altres dominis als seus respectius senyors, però no ho podem afirmar del cert. El capbreu, en canvi, sí que ens dóna més informació sobre el cens proporcional a la collita que rebia l'Altar sobre cadascuna de les peces de terra que estaven sota el seu domini directe: percebia la tasca, una onzena part dels esplets. Val a dir, però, que en realitat l'Altar no tenia el domini directe de gaires peces de terra. N'hi ha prou amb dir que el seu mas Coma, de la trentena de parcel·les que declarà posseir al capbreu, només en posseïa tres per ell; la resta, les tenia sota el domini de la Pabordia de Juliol.

Així doncs, no es pot dir que les possessions de l'Altar de sant Joan fossin gaire extenses ni gaire lucratives. Els ingressos obtinguts dels censos, agrers, lluïsmes i servituds provinents dels quatre albergs a Castell d'Aro, de la meitat del molí de la Bassa, dels dos masos i d'un nombre reduït de peces de terra de Santa Cristina devien ser, amb tota probabilitat, força modestos. No obstant això, l'Altar ostentava un altre dret més profitós a la vall d'Aro, tingut en feu per la Pabordia de Juliol: el de rebre la tasca d'un nombre considerable de peces de terra que eren del domini directe d'aquesta altra dignitat de la Seu de Girona.

²⁵⁸ Constatem les obligacions de residència continuada i el deure de les servituds d'aquests dos masos a partir de dos documents: l'any 1432, al capbreu de l'Altar de sant Joan, Francesc Coma, tinent del mas Coma, reconegué estar-hi sotmès per raó del seu mas: AHG, pendent de catalogar, (Capbreu Altar de sant Joan 1432), f. 40r-40v; i l'any 1434, quan Margarida Jalabert féu homenatge al rector de l'Altar per haver entrat a viure al mas Sicarts, en haver-se casat amb el seu tinent Antoni Sicarts, es comprometé a respectar aquestes obligacions: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 210, (3-V-1434). D'altra banda, també hem documentat un exemple d'aplicació dels mals usos per part de l'Altar: la remença de 2 sous i 8 diners que cobrà l'any 1403 al mas Coma per permetre la marxa d'Antònia, filla del tinent del mas, Jaume Coma: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 2, f. 41r.

²⁵⁹ AHG, pendent de catalogar, (Capbreu Altar de sant Joan 1432).

2.4.2 La tasca en feu per la Pabordia de Juliol

Malgrat que el seu domini territorial era francament petit, l'Altar de sant Joan rebia un volum estimable de renda provinent de les collites d'alguns pagesos de la vall d'Aro. En el capbreu que va realitzar l'any 1432 per inventariar els seus drets, observem que cobrava la tasca sobre un nombre important de peces de terra situades a la parròquia de Santa Cristina que, en realitat, pertanyien al domini directe de la Pabordia de Juliol. El motiu d'això és que l'Altar tenia aquest dret en feu per la Pabordia. I el tenia des de ben antic, des de feia pràcticament dos-cents anys. Això sí, no l'havia rebut directament de les mans de la Pabordia sinó que l'havia adquirit per mitjà de dues compres fetes al segle XIII a dos personatges que l'havien posseït fins aleshores: la primera l'any 1235 a Guillem de Travertet per 550 sous i la segona l'any 1290 a Bernat Viu del Vilar per 400 sous. Des d'aquell moment, doncs, l'Altar rebria una onzena part de les collites d'unes determinades peces de terra que eren del domini directe de la Pabordia. A canvi, en reconeixement d'aquest dret, pagava a la Pabordia uns censos anuals de 19 sous i 8 diners i de 2 gallines.²⁶⁰ Una càrrega molt petita si tenim en compte el profit que en treia.

Aquest dret era plenament vigent al segle XV. En el capbreu del 1432, que com ja hem dit era incomplet, 14 tinents de masos de Santa Cristina d'Aro declararen pagar a l'Altar de sant Joan la tasca d'unes peces de terra que tenien per la Pabordia.²⁶¹ La majoria d'aquests masos la hi prestaven d'una dotzena de parcel·les de diferents dimensions, però hi havia algun cas extrem, com el del mas Carbonell àlies Revell, que ho arribava a fer de vint-i-quatre terres. Rebre una onzena part de les collites de totes aquestes peces podia proporcionar a l'Altar, a priori, uns ingressos significatius. Sense cap mena de dubte, força més importants que no pas els que obtenia del seu modest domini territorial propi.

2.4.3 El valor de les rendes de l'Altar de sant Joan

Malauradament no tenim gaires referències sobre el valor de les rendes que l'Altar de sant Joan rebia del seu domini territorial i de la tasca posseïda en feu per la Pabordia. Només en coneixem tres notícies, ben poca cosa si ho comparem amb el deversall de dades que tenim per altres

²⁶⁰ Coneixem l'adquisició d'aquest dret a partir d'una còpia d'època moderna d'un document de 1337 en el qual el rector de l'Altar reconeixia al paborde de Juliol tenir l'esmentada tasca per ell i en el qual hi ha transcrites les dues compravendes del segle XIII: ACG, Pabordia de Juliol, Llibre d'Arxivació, vol. I, p. 1220-1224. En aquest document s'esmenta que aquestes tasques eren conegudes, al segle XIII, com les "*taschas de Vilalbino*". No sabem el motiu de tal denominació; potser fan referència a un antic posseïdor d'aquest dret? En tot cas, el mateix document també ens indica el cens que l'Altar pagava a la Pabordia, el qual al segle XV es mantenia inalterat, tal com es pot veure en la declaració d'ingressos i despeses que l'Altar, com la majoria dels càrrecs eclesiàstics de la diòcesi, va realitzar l'any 1444: ADG, Administració econòmica, taxes de beneficis, Liber denuntiationum, f. 265r-267r.

²⁶¹ AHG, pendent de catalogar, (Capbreu Altar de sant Joan 1432). Es tractava dels masos Pla de Canyet, Medir, Sunyer, Cifra, Oliver de la Coma, Sitjar, Sagner, Ferrer, Boscà, Puig del Castell, Carbonell àlies Revell, Groart, Riembau i Coma.

senyories com l'Almoïna del Pa, i per tant no se'n poden treure conclusions significatives. En tot cas, no serà sobrer que les presentem.

La primera referència prové d'una audició de comptes que el rector de l'Altar va fer amb Pere Sicarts, l'encarregat de congregar les seves rendes durant l'exercici 1401-1402: els censos recaptats per Pere, que era el tinent del mas Sicarts,²⁶² del mateix domini de l'Altar, tingueren un valor total de 1.041 sous i 10 diners.²⁶³ La segona dada és de poc temps després. L'any 1403 el rector de l'Altar va arrendar les rendes durant un any, comptant a partir de l'1 de juny, al mateix Pere Sicarts per un preu de 900 sous.²⁶⁴ Entre les dues xifres hi ha un descens d'un 14% però no considerem que aquesta disminució sigui gaire significativa. S'ha de tenir present el canvi hagut en el model de gestió de les rendes entre els dos anys. Mentre que en el primer es va optar per la gestió directa, és a dir, que un oficial recaptés les rendes en el moment en què la terra donava els fruits i que després les lliurés a l'Altar, en el segon es va optar per la gestió indirecta o, el que és el mateix, per vendre anticipadament el producte dels censos, per arrendar-los, a un inversor. Aquesta segona opció permetia a l'Altar de capitalitzar les seves rendes, de rebre'n directament el valor aproximat en diners, sense haver d'esperar a les collites, les quals es quedaria l'inversor o arrendatari. Aquesta major comoditat comportava, però, que no tragués tants ingressos de les seves rendes, ja que l'arrendatari també havia de tenir el seu marge de beneficis, altrament no voldria invertir-hi els seus diners. Segurament això explica la desigualtat haguda entre aquests dos anys en els ingressos obtinguts per l'Altar del seu domini de Santa Cristina, sense descartar, tampoc, alguna de les oscil·lacions habituals de l'època en el volum de les collites pageses.

Molt més dràstica, en canvi, és la diferència respecte la tercera dada coneguda sobre el valor de les rendes. L'any 1444, com ja hem esmentat diverses vegades, tots els beneficis eclesiàstics de la diòcesi de Girona van haver de pagar un subsidi. La quantitat que havien de satisfer variava en cada cas en funció del valor econòmic del seu càrrec i, per això, van haver de declarar quins ingressos i quines despeses solien tenir. El rector que hi havia aleshores a l'Altar de sant Joan, Francesc Taverner, va manifestar haver rebut de Santa Cristina d'Aro, en un altre exercici de gestió directa, unes rendes consistents en només 10 mitgeres de forment, 8 mitgeres de mestall, 20 bótes collareses i 130 sous provinents de l'arrendament de la seva meitat del molí de la Bassa. Aquests fruits, al preu del mercat d'aleshores, només proporcionaren uns escarransits ingressos

²⁶² El mas Sicarts formava part del sector més benestant de la pagesia de la vall d'Aro i els seus tinents exerciren en nombroses ocasions d'oficials de l'Altar de sant Joan. Vegeu *infra*, capítol 4.3.5.

²⁶³ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 693, (7-II-1403). S'ha de dir, però, que d'aquesta suma s'hi hagueren de descomptar 421 sous i 2 diners que Sicarts va haver de gastar per diversos motius relacionats amb el servei de l'Altar ("*tam in servicio dicti beneficii quam aliis iustis de causis*"). Per tant, aquell any només restaren a l'Altar uns ingressos nets de 620 sous i 8 diners de les seves rendes de Santa Cristina.

²⁶⁴ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 692, (7-II-1403).

de 348 sous.²⁶⁵ Això suposa un descens tan espectacular respecte el valor de les rendes de quaranta anys enrere que no sabem com interpretar-lo. Indubtablement, hi degué influir la tendència general a la disminució de les rendes senyorials que hem observat en tots els altres dominis examinats fins ara, però, tot i així, encara és massa exagerat. Potser aquell any les collites foren nefastes o potser el rector declarà un valor més baix del real per estalviar-se diners en el pagament del subsidi. En tot cas, es massa arriscat fer qualsevol afirmació. La manca de dades sobre el valor de les rendes d'anys propers no permet donar cap explicació satisfactòria.

No tenim cap més referència dels ingressos obtinguts per l'Altar a la vall d'Aro en tota la resta del segle XV. És impossible, doncs, traçar cap mena cap mena d'evolució. Amb tot, almenys hem pogut caracteritzar l'estructura de les rendes que percebia a la vall d'Aro i, en funció d'això, situar-la jeràrquicament dins l'entramat senyorial de la vall d'Aro. En el marc de les dignitats de la Catedral que hi posseïen béns i drets, estava en l'escaló inferior, juntament amb la Sagristia Segona, i tenia una clara dependència respecte la Pabordia de Juliol.

2.5 La Sagristia Mitjana

La darrera dignitat de la Seu de Girona que tenia un domini territorial al vessant sud de les Gavarres era la Sagristia Mitjana, també anomenada Sagristia Segona. Documentat per primer cop l'any 1053,²⁶⁶ el sagristà mitjà era un dels dotze preveres que assistien els canonges del Capítol catedralici. De fet, era un ofici auxiliar del sagristà major i les seves tasques consistien en encarregar-se dels ornaments del temple i de la cura d'ànimes dels clergues de la Catedral, és a dir, d'administrar-los els sagraments. També exercia de rector de la parròquia de Santa Maria, la de la Catedral, i, amb ajuda del clavari, havia d'administrar els sagraments als seus feligresos.²⁶⁷

No tenim gaire informació sobre les possessions de la Sagristia Mitjana a la vall d'Aro però sabem que eren poc importants. Només disposava del domini directe de tres masos, el mas Riera i el mas Gelats, de la parròquia de Sant Martí de Romanyà, i el mas Ros, de Santa Maria de Fenals. Aquest darrer, però, el compartia amb la Pabordia de Juliol de la Seu. Tots tres eren masos remences i els seus tinentes estaven sotmesos a la servitud, tal com es pot apreciar en diversos exemples. L'any 1410 Bernat Gelats, la seva muller Dolça i el seu fill Pere, pel mas Gelats, i Margarida Vilar, muller de Pere Riera, i llur fill Salvador, pel mas Riera, reconegueren ser homes propis i solius de la Sagristia Mitjana.²⁶⁸ I l'any 1417 Pere Ros confessà ser home propi i soliu de la Sagristia i de la Pabordia de Juliol, a parts iguals, per raó del mas Ros.²⁶⁹ Per tant, els tinentes d'aquests masos havien de tenirlos afocats obligatòriament i havien de prestar a la Sagristia els mals usos en les situacions en què eren estipulats, com la remença de 2 sous i 8 diners -a

²⁶⁵ ADG, Administració econòmica, taxes de beneficis, z, f. 265r-267r. Aquest mateix document ens informa que en aquell moment la mitgera de forment es venia a 9 sous, la de mes-tall a 6 sous i la bóta *collaresa* a 4 sous.

²⁶⁶ M. SUREDA I JUBANY, *Els precedents de la Catedral...*, p. 535-536.

²⁶⁷ E.MALLORQUÍ GARCIA, "Conflictes pels drets parroquials...", p. 380-384.

²⁶⁸ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 208, (6-V-1410).

²⁶⁹ ACG, Pabordia de Juliol, Llibre d'Arxivació, vol. II, p. 829.

repartir entre la Sagristia i la Pabordia- pagada l'any 1398 per Margarida, filla de Pere Ros, per eixir del mas patern i anar a viure en un altre lloc.²⁷⁰

La poca documentació conservada no ha revelat quina tipologia de censos, prestacions i rendes rebia la Sagristia Mitjana d'aquests masos, però és probable que fossin similars als que hem vist que percebien les altres institucions vinculades a la Catedral de Girona dels seus respectius masos de la vall d'Aro. Deuria rebre, doncs, uns censos fixos anuals consistents en petites prestacions en espècie i en diner, pagats pel conjunt del mas, i un cens proporcional a la collita, pagat individualment per cadascuna de les peces de terra que fossin del seu domini directe. Òbviament, el volum de rendes provinents de només tres masos i d'un nombre indeterminat -però segurament reduït- de peces de terra no deuria ser gaire important. En conseqüència, els ingressos que proporcionava a la Sagristia Mitjana deurien ser molt petits.

²⁷⁰ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 207, (4-VII-1398).

CAPÍTOL 3

ELS ALTRES SENYORS DE LA VALL D'ARO

A la Catalunya Vella, la freqüent dispersió dels dominis senyorials feia que en un mateix espai hi poguessin conviure molts senyors diferents. Al vessant sud de les Gavarres això també passava. Al segle XV, l'àrea de la vall d'Aro era un atapeït mosaic amb nombroses senyories territorials. El monestir de Sant Feliu de Guíxols i les diferents institucions vinculades amb la Catedral de Girona eren qui hi tenien les possessions més extenses, és cert, però compartien espai amb una desena de petites senyories més. Hi havia clergues locals, algunes altres institucions eclesiàstiques i alguns senyors laics, ja fossin nobles o burgesos, que també hi posseïen béns i drets de diferent índole. En general, els dominis d'aquests senyors eren petits i poc lucratiu, comparats amb els dels altres, però també cal tenir-los en compte si es vol fer un estudi complet sobre la senyoria feudal de la vall.

3.1 Les senyories eclesiàstiques locals

Les cinc parròquies que conformaven la vall d'Aro tenien, cadascuna d'elles, un cert nombre de clergues parroquials en funció del seu nombre d'habitants. Els clergues principals eren els rectors, els guies espirituals de la parròquia responsables del que s'anomenava la cura d'ànimes dels feligresos. S'encarregaven de celebrar les misses, del rís o cant de les hores canòniques, de l'administració dels sagraments als fidels, de la predicació i de la instrucció dels laics. Les parròquies de Bell-lloc, Fenals, Solius i Romanyà tenien un sol rector cadascuna, però la de Santa Cristina, la més poblada amb diferència, en tenia tres, que rebien el nom de domers i es repartien entre ells la celebració dels oficis divins i l'administració dels sagraments sobre els parroquians. Aquests rectors i domers, en algunes ocasions, eren assistits en les seves tasques per uns clergues auxiliars, els diaques i els clavaris, però no sembla que la seva presència a la vall d'Aro fos gaire freqüent: només en documentem de forma molt discontinua a Santa Cristina i a Fenals. Finalment, un tercer tipus de clergues que hi havia a la vall d'Aro eren els que tenien beneficis simples vinculats a un altar. Aquests no tenien responsabilitats pastorals sobre els parroquians sinó que únicament celebraven misses i oficis per a la salvació de l'ànima dels qui havien instituït el benefici i li havien assignat unes rendes. A la vall d'Aro, d'altars amb beneficis instituïts i un clergue fent-ne el servei només n'hi havia a la parròquia de Santa Cristina: a l'església parroquial, hi havia un benefici a l'Altar de santa Maria i un altre a l'Altar de sant Miquel i, a la capella de Castell d'Aro, n'hi havia un tercer en un altre Altar de santa Maria.¹

Tots aquests clergues tenien unes rendes assignades per al seu sosteniment. És a dir, eren mantinguts perquè es poguessin dedicar plenament a les seves tasques espirituals. Sovint s'ha cregut que el delme, la desena part de les collites de tota una parròquia, era la seva principal font d'ingressos, però això no era així. Arreu de la Catalunya Vella la percepció del delme estava molt fraccionada

¹ Per a una descripció més detallada dels diversos tipus de clergues parroquials de la vall d'Aro i les seves funcions, vegeu: X. MARCÓ I MASFERRER, Homes, dones i masos de la vall d'Aro a la segona meitat del s. XV. *Aproximació prosopogràfica a una comunitat rural en temps de guerra i de revolta*, Treball de Recerca de doctorat inèdit, 2007, p. 172-181.

entre diferents individus i gairebé mai l'acabaven rebent els clergues de la parròquia en qüestió.² En els capítols precedents ja hem vist que les porcions més grans dels delmes de les cinc parròquies de la vall d'Aro eren rebudes pels grans senyors, el monestir de Sant Feliu de Guíxols i les diferents institucions de la Catedral de Girona. Els únics rectors que en rebien algunes parts eren el de Bell-lloc, que n'obtenia la meitat del de la seva petita parròquia -llevat del veïnat de Reixac-,³ i els domers de Santa Cristina, que percebien la meitat del delme del lli, el cànem i les cols provinents de les vernedes de només nou "cases" de la seva parròquia.⁴ El delme, per tant, tenia molt poca incidència en els ingressos dels clergues parroquials.

Possiblement, una de les seves principals fonts de recursos era un altre tipus de renda parroquial, les primícies. Consistien en una ofrena al rector dels primers fruits que es collien en totes les peces de terra de la parròquia. No tenim cap referència explícita del percentatge que representaven sobre les collites al segle XV, tot i que sabem que al final del segle XVI era del 2,7%.⁵ El que sí sembla més clar és que, a diferència del delme, el seu producte se'l quedaven, en la seva major part, els clergues de la parròquia⁶ i se'l repartien segons les seves funcions, tal com mostra l'època que féu l'any 1486 el domer de Santa Cristina Joan Ramon als altres domers de 3 mitgeres i 8 partidors de forment i 1 mitgera i 1 quartera de mestall en tant que "*partis contingentis dicte ebdomade seu michi nomine eiusdem ex primiciis presentis anni*".⁷

Tanmateix, alguns clergues de la vall disposaven d'unes rendes força més substancials per mantenir-se que no pas les primícies o les escasses porcions del delme. N'hi havia que tenien el domini directe sobre diverses peces de terres i, fins i tot, sobre masos sencers. Posseïen, per tant, petits dominis territorials que explotaven com veritables senyors feudals: en cobraven censos, lluïsmes, agrers i tenien sotmesos els seus tinentes a la servitud. Aquests clergues eren el prevere beneficiat a l'Altar de sant Miquel de l'església parroquial de Santa Cristina d'Aro, el prevere beneficiat a l'Altar de santa Maria de la capella de Castell d'Aro i el rector de la parròquia de Sant Martí de Romanyà. A continuació examinarem aquests casos amb més de detall.

3.1.1 L'Altar de sant Miquel de l'església parroquial de Santa Cristina d'Aro

El benefici de l'Altar de sant Miquel va ser fundat pel domer de Santa Cristina Berenguer Carbonell al tombant dels segles XIV i XV. El 2 de febrer del 1399 va fer-hi una primera dotació⁸ i, dos

² E. MALLORQUÍ GARCIA, *Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII i XIV*, tesi doctoral inèdita del Departament de Geografia, Història i Història de l'Art de la Universitat de Girona, 2007, p. 671-704.

³ ADG, Mitra, Calaix 5, vol. 25. f. 23v.

⁴ Les nou cases eren les d'en Salom, d'en Oliver, d'en Vilanova, d'en Pertioles, d'en Perpinyà, d'en Vilaret, d'en Pujol, d'en Jofró i d'en Carbonell: ADG, Mitra, Calaix 5, vol. 25. f. 23v-24r.

⁵ Segons un capbreu de la Sagristia Major de la Seu de Girona de l'any 1598, les primícies correspondrien a una trenta-setena part de totes les collites: ADG, Sagristia Major, Capbreu de Solius de 1592, f. 10r.

⁶ E. MALLORQUÍ GARCIA, *Parròquia i societat rural...*, p. 704-709.

⁷ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 785, (18-I-1486).

⁸ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 207, (2-I-1399).

anys més tard, l'11 d'octubre del 1401 la va corregir i ampliar.⁹ Com era habitual en aquests casos, Carbonell hi instituï perpètuament un clergue que hi fes una sèrie de misses i altres oficis per a la salvació de la seva ànima i, per a sostenir-lo, assignà al benefici tot un seguit de rendes. Carbonell estipulà que ell administraria el benefici mentre visqués i que després el substituiria Antoni de Pau, en aquells moments capellà major de Sant Feliu de Guíxols; després de la mort d'aquest, el dret d'elecció dels successius clergues que ocuparien el benefici, l'anomenat dret de col·lació, aniria a càrrec dels successius hereus del mas Sicarts de Santa Cristina d'Aro.

Berenguer Carbonell era el cas típic d'un cabaler de mas que havia fet carrera eclesiàstica i havia esdevingut un membre del clergat rural. Arreu s'ha constatat que molts rectors de les parròquies del camp eren fills segons de pagesos de la mateixa parròquia o d'altres de molt properes.¹⁰ Berenguer, en el seu cas, havia eixit del mas Carbonell de Santa Cristina,¹¹ la mateixa parròquia on arribà a ser domer. Aquests orígens humils, tanmateix, wno li impediren de disposar de prou recursos propis -separats dels que tenia pel seu càrrec eclesiàstic- per anar adquirint, al llarg del darrer terç del segle XIV, les diferents rendes amb les quals acabà dotant el benefici de l'Altar de sant Miquel. Entre aquestes rendes hi havia una tipologia força variada de béns i de drets, la majoria situats a la vall d'Aro, en els quals cal comptar-hi, com veurem, el domini directe sobre alguns masos i terres i diverses pensions de censal. I el cert és que, en conjunt, acabaren conformant un volum considerable d'ingressos fins al punt de convertir el benefici de l'Altar de sant Miquel en el càrrec eclesiàstic més ben remunerat de tota la vall d'Aro.

El document d'institució del benefici de l'Altar ens informa de totes les rendes que hi foren assignades i, molt sovint, també indica com les havia adquirit Berenguer Carbonell.¹² En primer lloc, Carbonell dotà el benefici amb un alberg perquè hi pogués viure el clergue que se'n fes càrrec; l'alberg era dins un camp d'1 jornal i mig de bou en franc alou situat a Santa Cristina d'Aro, que Carbonell havia comprat el 23 de març de l'any 1375 a Berenguer Conill per 560 sous. En segon lloc, també hi assignà una vinya de 3 jornals que posseïa en franc alou a la mateixa parròquia, al lloc de "Tina Dalmau".

⁹ ADG, Cúria i Vicariat General, Beneficis, vol. D-5, f. 205v-219v. Aquest document és una còpia de l'any 1512.

¹⁰ E. MALLORQUÍ GARCIA, *Parròquia i societat...*, p. 346-349; L. MONJAS, "Les visites pastorals: de l'època medieval a la vigília del Concili de Trento", dins J.M. PUIGVERT (ed.), *Les visites pastorals. Dels orígens medievals a l'època contemporània*, CCG edicions- Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines-CRHR, Girona, 2003, p. 64; G. LOUBÈS, "Le clergé rural gascon à la fin du Moyen Âge (XIVe-XVle siècles)", dins P. BONNASSIE (ed.), *Le Clergé rural dans l'Europe médiévale et moderne*, Presses Universitaires du Mirail, Tolouse, 1995, p. 43-44, R. N. SWANSON, "Le clergé rural anglais au Bas Moyen Âge", dins *Ibidem*, p. 69-70.

¹¹ La vinculació de Berenguer al mas Carbonell es pot veure, per exemple, a: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 696 (22-XI-1404).

¹² Per a la descripció que seguirà, ens hem servit del document d'institució del benefici de l'any 1401: ADG, Cúria i Vicariat General, Beneficis, vol. D-5, f. 205v-219v.

En tercer lloc, també donà al benefici un seguit de rendes que posseïa a la parròquia de Sant Martí de Romanyà i que havia comprat el 18 de setembre del 1371 al Ferial de la Seu de Girona per 1.700 sous. Aquestes rendes incloïen el domini directe del mas Güitó, el qual estava sotmès a les servituds i havia de pagar un cens fix anual de 2 sous i 6 diners i la tasca de les collites de les terres que tenia sota el domini de Carbonell. També hi havia el domini directe sobre el mas Bosc, que també estava sotmès a les servituds i que, a més dels agrers, també pagava un cens anual d'1 sou. Una altra renda era el cens anual de 8 sous i les tasques que pagava Pere Torrent per raó del mas Cristià, el qual, després d'haver estat comprat per Carbonell, havia quedat sense tinents i l'any 1397 havia estat agregat al mas Torrent a canvi d'aquests pagaments. També cal comptar-hi, entre les rendes comprades al Ferial de la Seu, el cens anual de 2 sous i 6 diners pagats per Narcís Miquel per raó de les servituds del mas Roca, que també havia quedat sense tinents després de la compra de Carbonell i havia estat agregat al mas Miquel. Finalment, també comprenien els petits censos anuals de 9 diners que pagava el mas Llagostera, les 3 gallines i el formatge que pagava el mas Riera i la gallina i la quartera d'ordi que pagava Bernat Torrent i les tasques que pagaven tots tres masos per algunes peces de terra que tenien sota el domini directe de Berenguer Carbonell.

En quart lloc, Carbonell assignà a l'Altar de sant Miquel una sèrie de censos anuals en moneda que pagaven uns determinats masos de les parròquies de Bell-lloc i de Romanyà. Carbonell els havia comprat l'11 d'abril del 1377 per 2.000 sous al rector de Romanyà Jaume Lunell, qui, al seu torn, els havia adquirit del senyor del castell de Monells, que en aquells moments era el comte d'Empúries. Els censos eren els següents: a la parròquia de Bell-lloc, el mas Reixac satisfia 10 sous anuals, el mas Riba 3 sous i 10 diners, el mas Carbó 9 sous i 6 diners, el mas Eimeric 5 sous i 4 diners i el mas Saquet àlies Sajornat 1 sou i 9 diners; a la parròquia de Romanyà, el mas Fonellar pagava 1 sou i 7 diners, el mas Mascort 4 sous i 2 diners, el mas Padró 3 sous i 2 diners, el mas Torrent 7 sous i 10 diners i el mas Clarà 2 sous i 10 diners.

En cinquè lloc, també dotà el benefici amb el domini directe de dos masos de la parròquia de Bell-lloc, el mas Riba i el mas Carbó, que havia comprat el 28 d'agost del 1371 al clergue de Sant Feliu de Guíxols Bernat Valls. Aquests masos, però, només aportaven un cens anual de 25 sous cadascun al benefici. El motiu d'això és que, un any després d'haver-los adquirit, el 14 de juny de 1372 Carbonell reduí al pagament d'aquesta quantitat totes les servituds, censos, tasques i altres agrers dels dos masos.

En sisè lloc, proveí el benefici amb un cens anual de 15 sous que li havia de pagar el mas Marcó de Santa Cristina des que el 10 d'octubre de 1358 n'havia comprat els drets a Guillem Marcó per 730 sous. D'aquesta quantitat, 10 sous els rebia sobre una peça de terra anomenada antigament "Trilla d'en Santmiquel" i aleshores "Trilla d'en Marcó", mentre els 5 sous restants els rebia sobre l'alberg i la quintana del mas Marcó.

En setè lloc, també li atorgà un seguit de censos monetaris que percebia sobre algunes terres de masos de fora de la vall d'Aro. En concret, eren els 42 sous anuals per algunes terres del mas Canalar de Vall-llobrega; els 7 sous per dues feixes del mas Ginesta d'aquesta mateixa parròquia; els 12 sous anuals d'algunes peces del mas Nus i els 6 sous del mas Nicolau, tots dos de Calonge; i els 4 sous del mas Resclosa i els 10 sous del mas Pere Coll d'Aguilar, tots dos de Vila-romà.

Finalment, en vuitè lloc, Berenguer Carbonell també assignà al benefici diverses pensions de censal que havia adquirit sobre algunes universitats -els òrgans de govern locals. És a dir, Carbonell

havia invertit diners en comprar deute públic i després cedí els drets sobre els interessos anuals que generaven a l'Altar de sant Miquel. Així, la universitat de Sant Feliu de Guíxols havia de pagar-li dues pensions anuals: una de 183 sous i 4 diners (sobre un capital de 4.400 sous) que ignorem quan fou adquirida per Carbonell; i una altra de 142 sous que fou comprada el 19 de novembre del 1376. Igualment, la universitat de Palamós també li havia de satisfer una pensió de 250 sous anuals sobre un capital de 6.000 sous, la qual fou comprada el 30 de juny del 1390.

Com es pot veure, el conjunt de rendes amb què fou dotat l'Altar de sant Miquel era força heterogeni. Per fer més intel·ligible tot aquest devesall de béns i de drets, podem agrupar-los en dos grans grups: els drets sobre la terra, és a dir el domini territorial de l'Altar, i les pensions de censal. La senyoria territorial de l'Altar comptava amb 6 masos, però només la meitat estaven habitats i les condicions de tinença i les rendes que obtenia de cadascun d'ells variaven molt segons els casos. Els masos que eren habitats en el moment de la institució de l'Altar, i que de fet ho seguiren estant durant tot el segle XV, eren el mas Güitó, de Romanyà, i els masos Carbó i Riba, de Bell-lloc. El primer estava sotmès a les condicions de tinença tradicionals de la Catalunya Vella: els pagesos que en tenien el domini útil estaven supeditats a la servitud,¹³ pagaven un cens fix anual pel conjunt del mas i també havien de satisfer els censos proporcionals a la collita de les seves terres. En canvi, els altres dos masos, com hem vist, tenien tant les servituds com tota la resta de prestacions reduïdes a un cens anual de 25 sous cadascun, que eren unes condicions de tinença realment molt avantatjoses pels pagesos. Qui sap si Berenguer Carbonell els havia concedit aquesta gràcia inspirat pel fet de ser, ell mateix, originari d'un mas remença.

Els altres tres masos de l'Altar, els masos Bosc, Cristià i Roca, de Romanyà, a diferència dels anteriors, eren deshabitats. Van quedar-se sense tinent, és a dir, van esdevenir ròncecs i, per evitar que restessin improductius del tot, Berenguer Carbonell els va establir a uns pagesos que ja tenien altres masos, permetent que els fusionessin, a canvi de treballar-ne les terres i pagar-ne alguns censos. El mas Cristià i el mas Roca quedaren deshabitats en l'interval de temps que anà entre la seva adquisició per part de Berenguer Carbonell, l'any 1371, i la institució de l'Altar, l'any 1401. El mas Cristià fou abandonat en un moment indeterminat i Berenguer Carbonell l'establí al tinent del mas Mateu de Romanyà, però aquest hi renuncià el 12 de juny de 1397 i Carbonell el tornà a establir a Pere Torrent, també de Romanyà, amb la condició que pagués un cens anual de 8 sous i les tasques de les collites de les seves terres; i el mas Roca, després de quedar deshabitat, fou establert al tinent del mas Miquel de Romanyà l'1 de gener del 1386 a canvi del pagament d'un cens anual de 2 sous i 6 diners i les tasques de les collites. El mas Bosc, per la seva banda, fou abandonat en algun moment molt proper a la institució del benefici a l'Altar de sant Miquel: l'any 1389 encara hi vivien Francesca Bosc i el seu marit Nicolau Rouric àlies Bosc, però "*post modicum tempus*" aquest matrimoni patí "*quodam infortunio*" i se n'hagué d'anar del mas i de la parròquia, després de vendre les seves terres a Guillem Güitó, de Romanyà; Guillem ja era tinent del

¹³ En el document d'institució del benefici ja es fa constar la condició servil dels tinentes del mas Güitó i també la confirmem a través de la documentació notarial: per exemple, el març del 1411 Guillem Güitó, senyor útil del mas, reconegué ser home propi i soliu del clergue que aleshores obtenia el benefici de l'Altar de Sant Miquel, Antoni de Pau: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 49, (10-III-1411).

mas Güitó i, per això, no se n'anà a viure al mas Bosc, que quedà deshabitat i s'enrunà ("*parietes dicti mansi cetiderunt et totus mansus dirrutus et destructus est*"), però Carbonell li permeté tenir-ne les terres a canvi que li'n pagués la tasca i un cens anual d'1 sou.

A més dels 6 masos -els 3 habitats i els 3 abandonats- el domini territorial de l'Altar també es componia de diverses peces de terra pertanyents a masos d'altres senyors. Ja hem vist que els tinentes dels masos Llagostera, Riera i Torrent, de Romanyà, dels masos Nus i Nicolau, de Calonge, dels masos Canalar i Ginesta, de Vall-llobrega, i dels masos Resclosa i Pere Coll, de Vila-romà, pagaven censos en metàl·lic o en espècie per algunes parcel·les de terra que eren del domini directe del benefici.

Deixant de banda el domini territorial, l'altre gran grup de rendes que tenia l'Altar eren les pensions de censal que rebia de diferents universitats. Com hem dit, en el moment de la seva institució, Carbonell el dotà de tres pensions, dues pagades per la universitat de Sant Feliu de Guíxols i una altra per la de Palamós. El domer havia prestat uns capitals a aquests dos organismes i els interessos que generaven anaven a parar al benefici. Els interessos de totes tres pensions juntes li suposaven uns ingressos anuals de 575 sous i 4 diners. Cal tenir present que les pensions de censal tenien dos grans avantatges per a un senyor: asseguraven uns ingressos anuals invariables i solien ser una renda d'una gran durabilitat. Els censals no s'extingien a no ser que qui hagués rebut el capital el retornés totalment; si no, podien continuar generant interessos -les pensions- perpètuament. I el cert és que, per les referències que tenim, ni la universitat de Sant Feliu ni la de Palamós retornaren el capital -el que se'n diu lluir el censal- a curt termini: documentem que Palamós encara pagava la seva pensió de 250 sous anuals l'any 1430¹⁴ i Sant Feliu les seves de 183 sous i 4 diners i de 142 sous anuals els anys 1435 i 1436, respectivament.¹⁵ En el cas que aquestes universitats alguna vegada retornessin el capital, però, això no suposaria cap problema per a l'Altar de sant Miquel: tal com diu el document de fundació, l'únic que hauria de fer el clergue que en tingués cura aleshores era prendre aquest capital i reinvertir-lo en la compra d'una altra pensió de censal que li generés interessos;¹⁶ com que les universitats sempre necessitaven diners, col·locar aquest capital era molt senzill. Amb tot, com hem dit, no hem documentat que cap d'aquelles pensions fos lluïda -que se'n retornés el capital- sinó tot el contrari: durant el segle XV els successius clergues de l'Altar van comprar alguna altra pensió de censal que s'afegí a les de la dotació inicial. Així, documentem que, almenys des de l'any 1421, l'Altar en rebia una altra de 120 sous anuals que li pagava la universitat de Sant Feliu de Guíxols.¹⁷

Així doncs, a grans trets, el clergue beneficiat a l'Altar de sant Miquel de l'església parroquial de Santa Cristina d'Aro, que havia de dedicar-se a fer misses per la salvació de l'ànima de Berenguer Carbonell, era mantingut amb totes aquestes rendes que acabem de descriure. El cert és que el

¹⁴ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 748, (8-VII-1430).

¹⁵ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 754, (26-III-1435), i vol. 755, (4-VI-1436).

¹⁶ Quan Berenguer Carbonell instituí el benefici a l'Altar de sant Miquel, fou molt explícit sobre aquesta qüestió: si la universitat de Sant Feliu redimís el censal de 183 sous i 4 diners anuals tornant el capital de censals sobre alguna universitat, ja fos a un interès del 5%, del 4,2% o, en tot cas, del 3,3%: ADG, Cúria i Vicariat General, Beneficis, vol. D-5, f. 205v-219v.

¹⁷ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 63, (30-XII-1421).

petit domini territorial que posseïa i les diverses pensions de censal que cobrava li procuraven uns ingressos elevats i que, a més, es mantingueren força estables en el transcurs del segle XV. Podem conèixer el seu valor i la seva evolució gràcies als registres de les visites pastorals, ja que els visitadors episcopals solien preguntar quant valien les rendes dels beneficis i dels altres càrrecs eclesiàstics. Servint-nos d'aquesta font, podem traçar la següent evolució: l'any 1423 les rendes de l'Altar foren valorades en 1.000 sous,¹⁸ l'any 1432 en 900,¹⁹ l'any 1440 en 1.100,²⁰ l'any 1447 en 1.000,²¹ l'any 1451 en 1.000,²² l'any 1474 en 800²³ i els anys 1514²⁴ i 1517²⁵ en més de 1.200 sous. Aquestes xifres, com hem dit, destaquen per dos motius. En primer lloc, perquè el valor de les rendes de l'Altar era considerable. Aquest miler de sous era, per exemple, el mateix que valien les rendes d'un gran domini territorial com el que tenia la Sagristia Major de la Seu a la parròquia de Solius, format per desenes de masos i centenars de peces de terra. I, en segon lloc, perquè a diferència del que passà en les altres senyories que hem analitzat fins ara, el valor de les rendes de l'Altar no disminuí al llarg del segle XV sinó que es mantingué relativament estable i, fins i tot, augmentà al començament del segle següent. La causa de tot això rau en el gran pes que tenien les pensions de censal dins el conjunt de rendes de l'Altar. La majoria dels ingressos que obtenia provenien de les pensions de censal i, com hem dit, eren un tipus de renda molt estable que garantia unes entrades anuals invariables.

Això feia que l'Altar, a diferència dels altres senyors, que basaven les seves rendes en els drets sobre la propietat de la terra i que patiren els greus efectes dels masos que quedaren deshabitats en aquesta època, pràcticament no es ressentís de la pèrdua de valor del seu petit domini territorial. L'Altar de sant Miquel, doncs, amb les seves rendes generoses i constants, degué ser un destí molt agraït per aquells clergues que eren com Berenguer Carbonell, el seu fundador, els quals, per formació o estament d'origen, s'havien de conformar amb un benefici d'una església rural.

3.1.2 L'Altar de santa Maria de la capella de Castell d'Aro

El castell de Benedormiens, el castell del nucli de Castell d'Aro, disposava d'una capella annexa. Fou consagrada l'any 1068 pel bisbe de Girona Berenguer Guifré i fins al segle XVII va ser un temple sufragani -subordinat- a l'església parroquial de Santa Cristina d'Aro. És el precedent de l'actual església de Castell d'Aro, tot i que l'edifici dels nostres dies, fruit de diverses reformes al llarg del temps, no en conserva cap resta.²⁶ A l'altar d'aquesta capella, en un moment que

¹⁸ ADG, Actes Episcopals, Visites Pastorals, vol. 18, f. 45r-46v.

¹⁹ ADG, Actes Episcopals, Visites Pastorals, vol. 19, f. 106v-107r. ²⁰ ADG, Actes Episcopals, Visites Pastorals, vol. 21, f. 133r-133v. ²¹ ADG, Actes Episcopals, Visites Pastorals, vol. 22, f. 94v-95v.

²² ADG, Actes Episcopals, Visites Pastorals, vol. 22, f. 260v-261v. ²³ ADG, Actes Episcopals, Visites Pastorals, vol. 24, f. 137v-138v. ²⁴ ADG, Actes Episcopals, Visites Pastorals, vol. 32, f. 44r-45r.

²⁵ ADG, Actes Episcopals, Visites Pastorals, vol. 33, f. 178r-180v.

²⁶ A. PLADEVALL I FONT (dir.), *Catalunya Romànica. Vol. VIII: L'Empordà-I, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1984-1998*, p. 190; J. BADIA, *L'arquitectura medieval de l'Empordà*, vol. I, Diputació de Girona, Girona, 1977, p. 141.

desconeixem, s'hi fundà un benefici dedicat a santa Maria dotat amb un seguit de rendes que convertien el clergue que en tenia cura en un petit senyor feudal a escala local.

Al segle XV, a diferència de l'Altar de sant Miquel de l'església de Santa Cristina, les rendes de l'Altar de santa Maria de Castell d'Aro es basaven fonamentalment en els drets de propietat sobre la terra. Els successius clergues que tingué aquest benefici al llarg del segle disposaren d'un petit domini territorial format per diversos masos i terres, tot i que cal dir que una part d'aquest domini el compartia amb un altre senyor, l'Almoina del Pa de la Seu. Concretem-ho. Els masos que l'Altar posseïa en exclusiva, a l'alçada de l'any 1400, eren 4 i eren situats, tots ells, a la parròquia de Santa Cristina: el mas Bertran, el mas Mallensa, el mas Riembau i el mas Samir; d'aquests, però, el mas Bertran quedà deshabitat en el transcurs del segle XV. Els masos que l'Altar compartia amb l'Almoina del Pa, al començament del segle, eren 6: el mas Calvell, el mas Esteve àlies Martí, el mas Motgera, el mas Ramon, el mas Vilar i el mas Viu; d'aquests, la meitat s'abandonaren al llarg del segle: el Calvell, l'Esteve àlies Martí i el Viu (Cf. taula 31). Aquests masos compartits, d'altra banda, no ho eren a parts iguals, sinó que l'Altar de santa Maria només en posseïa una porció minoritària: un 21% enfront del 79% de l'Almoina del Pa. Totes les rendes que provenien d'aquests masos eren repartides entre els dos senyors segons aquests percentatges.²⁷

En qualsevol cas, tots aquests masos, tant els que l'Altar de santa Maria posseïa en exclusiva com els que compartia amb l'Almoina del Pa, estaven subjectes a les mateixes condicions de tinença i pagaven la mateixa tipologia de rendes. Els pagesos que en tenien el domini útil van estar sotmesos a la servitud i als mals usos fins que aquests van deixar de ser vigents. Per viure en algun d'aquests masos calia ser remença del clergue beneficiat de l'Altar -i, en el cas dels masos citats més amunt, també de l'Almoina del Pa. El desembre del 1402, per exemple, Jaume Riembau, la seva muller Alemanda i llur fill Jaume, per raó del mas Riembau, i Bartomeu Samir i la seva muller Vicenta, per raó del mas Samir, reconegueren ser homes propis i solius de Ponç Descamps, el clergue beneficiat de l'Altar, manifestant que havien d'habitar permanentment als seus respectius masos i que estaven supeditats als mals usos.²⁸ En l'aplicació de les servituds, l'Altar -i l'Almoina- passaren per les mateixes vicissituds que els altres senyors de la vall d'Aro: quan la Sentència Interlocutòria s'aplicà definitivament l'any 1457, deixaren de cobrar els mals usos i, posteriorment, quan l'any 1481 la constitució "Com per lo Senyor" intentaren rebre'ls una altra vegada però toparen amb les resistències dels pagesos i, per això, hagueren d'arribar a uns acords amb ells.²⁹ Com hem vist anteriorment, l'any 1482 el monestir de Sant Feliu de Guíxols i la Pabordia de Juliol pactaren una exempció provisional de les servituds i els mals usos a tots els seus masos remences a canvi del pagament d'una quantitat de diners. Doncs bé, l'Altar de santa Maria féu el mateix amb un dels seus masos: el 2 de setembre d'aquell any, el clergue beneficiat Antoni Pruners enfranquí temporalment el mas Riembau de les servituds a canvi de 132 sous; mentre el clergue visqués,

²⁷ Vegeu *supra*, capítol 2.3.1.

²⁸ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 2, f. 7v.

²⁹ Sobre el comportament del monestir de Sant Feliu de Guíxols i de la Pabordia de Juliol de la Seu de Girona en aquest assumpte, vegeu *supra*, capítols 1.3 i 2.1.3.

no tornaria a demanar cap mal ús sobre el mas.³⁰ El curiós d'aquest cas, però, és que, a diferència dels altres dos senyors, que estengueren aquest pacte a tots els seus masos, l'Altar només el firmà amb un i, en aquest mateix document, deixà clar que no era extensiu a cap altre dels que posseïa ("*franquitate[m] fecit dicto Petro Geraldo Riambau et non alia neque aliter*"). Ignorem el motiu d'aquesta limitació, però, de totes maneres, al cap de molt poc temps, amb l'aplicació de la Sentència Arbitral de Guadalupe de l'any 1486, els mals usos deixaren d'aplicar-se definitivament. Deixant de banda les servituds, la tipologia de rendes que l'Altar de santa Maria rebia dels tinents dels seus masos i les seves terres devia ser molt similar a la dels altres senyors territorials que hem analitzat fins ara. No en tenim gaires referències directes, i la majoria són dels masos i terres que compartia amb l'Almoïna del Pa,³¹ però tot indica que rebia, en primer lloc, un conjunt de censos fixos anuals pel conjunt del mas, en diner i en espècie, i, en segon lloc, la tasca de les collites de cadascuna de les peces de terra del seu domini.

Les dades que tenim sobre el valor que podien tenir les diferents rendes de l'Altar de santa Maria també són molt escasses. Consisteixen, únicament, en les avaluacions efectuades en les visites pastorals dels anys 1402³² i 1423.³³ En totes dues, els clergues que atengueren els visitadors episcopals estimaren que valien al voltant dels 360 sous. Com es pot veure, no era una quantitat gaire elevada i és possible que encara disminuís més en el transcurs del segle XV, a mesura que alguns dels seus masos anaven quedant deshabitats. Malgrat que el clergue que tenia cura de l'Altar havia d'exercir com un petit senyor feudal, donat el tipus de possessions administrava, el cert és que la base del seu domini territorial era força petita. El nombre de masos que tenia en solitari era escàs i, dels que compartia amb l'Almoïna del Pa, en controlava un percentatge de les rendes molt reduït. En conseqüència, els ingressos totals que rebia eren poc importants. Això provocava que, molt sovint, seguint una tònica molt habitual a l'època, el clergue que en tenia cura també posseís algun altre benefici eclesiàstic per poder obtenir més ingressos i, així, poder viure en unes condicions més folgades. Per exemple, al començament de la dècada de 1470, el titular de l'Altar de santa Maria de Castell d'Aro, Joan Puig, també ho era del benefici situat a l'Altar de santa Maria de l'església parroquial de Santa Cristina d'Aro,³⁴ i l'any 1512 aquests dos altars també eren tinguts pel mateix clergue, Jeroni Bruguera, qui, a més, també feia de prevere a la Bisbal.³⁵ Aquesta agrupació de beneficis eclesiàstics és una prova palpable que la davallada dels ingressos sobre la terra del segle XV, si ja comprometia les economies dels grans senyors feudals

³⁰ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 91(1), (2-IX-1482).

³¹ Vegeu *supra*, capítol 2.3.1.

³² ADG, Actes Episcopals, Visites Pastorals, vol. 15, f. 98v-99v. ³³ ADG, Actes Episcopals, Visites Pastorals, vol. 18, f. 45r-46v.

³⁴ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 89, (27-VII-1471).

³⁵ ADG, Actes Episcopals, Visites Pastorals, vol. 31, f. 144r-146r. Val a dir, però, que Jeroni Bruguera vivia a la Bisbal i no feia el servei de les misses dels dos altars de santa Maria, sinó que havia encarregat aquestes tasques a un altre clergue, Carles Vives, qui, al seu torn, era un dels tres domers de Santa Cristina d'Aro. Segurament, Bruguera i Vives es repartien les rendes dels dos altars, un per ser-ne el titular i l'altre per fer-ne el servei, però no sabem en quines proporcions.

com hem vist anteriorment, gairebé feia inviable la supervivència de petits dominis territorials com el de l'Altar de la capella de Castell d'Aro.

3.1.3 La rectoria parroquial de Sant Martí de Romanyà

Els rectors de la parròquia de Sant Martí de Romanyà, com els clergues anteriors, també comptaven amb un modest domini territorial. Ignorem com es va formar però constatem que, al segle XV, estava integrat pel domini directe sobre 4 masos: els masos Fonellar i Padró, de Romanyà, el mas Marcó, de Santa Cristina d'Aro, i el mas Reixac, de Santa Maria de Bell-lloc, si bé aquest darrer era compartit, meitat per meitat, amb el cambrer del monestir de Sant Pere de Galligants. Els rectors controlaven els tinents d'aquests masos, com era habitual, a través de les servituds, fet del qual la documentació notarial ens en forneix d'alguns exemples. El gener de l'any 1398 Nicolau Llamví àlies Padró i la seva muller Dolça Padró feren homenatge servil al rector Pere Teixidor, per raó del mas Padró;³⁶ l'any 1429 la rectoria aplicà el mal us la ferma d'espoli forçada sobre el contracte matrimonial de l'hereu del mas Reixac, Joan, amb Bartomeua Dalmau;³⁷ i el setembre del 1455 cobrà 121 sous per l'eixorquia de Pere Marcó, tinent del mas Marcó de Santa Cristina.³⁸ Les servituds, com hem dit repetidament, servien als senyors per tenir una mínima garantia de mantenir els seus masos habitats i, així, rebre'n les rendes corresponents. Malauradament, en el cas de la rectoria de Romanyà, no tenim dades sobre la tipologia de prestacions que li havien de satisfer aquests masos, però és probable que no diferissin gaire respecte a altres casos més ben coneguts. Per tant, podem suposar que pagarien alguns censos fixos anuals pel conjunt del mas i la tasca de les collites de cada peça de terra que tinguessin sota el domini de la rectoria.

Les rendes provinents d'aquest petit domini territorial devien sumar-se a les primícies que ja percebien els rectors en recompensa de les seves funcions religioses al capdavant de la parròquia. Les visites pastorals ens permeten tenir algunes dades puntuals sobre quin valor monetari tenien tots aquests ingressos en alguns moments de l'època estudiada. L'any 1423 foren estimades en 300 sous anuals,³⁹ mentre que els anys 1440 i 1512, en 500 sous.⁴⁰ Les rendes no eren gaire elevades, certament, però sorprèn que, al contrari del que passà amb els ingressos de la majoria de senyors, el seu valor augmentés durant la primera meitat del segle i que, després, es mantingués estable fins el començament del segle XVI. Això ens fa pensar que, a banda dels ingressos obtinguts del domini territorial i de les primícies, els rectors de Romanyà també percebien algunes pensions de censal, unes rendes molt més estables, encara que no les haguem pogut localitzar en la documentació examinada. Tanmateix, això no vol dir que els 500 sous, i encara menys els 300 de l'any 1432, fossin uns ingressos que tots els clergues consideressin suficients per viure dignament. Per aquest motiu, algunes vegades documentem que la rectoria de Romanyà era vacant. La visita

³⁶ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 207, f. 3r.

³⁷ AHG, Notarial, Girona-7, vol. 88, (30-III-1429).

³⁸ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 212, f. 2v-3r.

³⁹ ADG, Actes Episcopals, Visites Pastorals, vol. 18, f. 46v-47r.

⁴⁰ ADG, Actes Episcopals, Visites Pastorals, vol. 21, f. 139r-139v, i vol. 31, f. 108v-109r

pastoral de l'any 1423 indica que no hi havia cap rector des que l'últim, Bernat Ganiguer, se n'anà.⁴¹ I, a la visita de l'any 1440, els parroquians informaren a l'enquestador episcopal que feia uns quatre anys que no tenien rector: l'anterior, Ramon Manent, havia marxat i no havia vingut ningú a substituir-lo; des d'aleshores, els obrers laics de la parròquia rebien les rendes de la rectoria i, amb elles, pagaven al rector de Sant Cebrià dels Alls o a un prevere de Santa Cristina d'Aro, Bernat Romeu, perquè hi anessin a fer el servei de la cura d'ànimes.⁴² Aquests exemples indicarien que el valor de les rendes de la rectoria de Romanyà fregava el límit mínim que necessitava un clergue per sobreviure sense treballar. Per tant, era relativament fàcil que els rectors se n'anessin, si trobaven un benefici més ben dotat, i després la seva vacant costava de cobrir.

Amb tot, això no fou cap impediment perquè alguns rectors de Romanyà duguessin a terme una activitat notable d'adquisició de propietats i de rendes. El cas més remarcable el protagonitzà Jaume Lunell. Era un clergue probablement oriünd de Sant Cebrià dels Alls,⁴³ que primer exercí a Penedes⁴⁴ i després fou rector, com hem dit, de Romanyà, parròquia on morí l'agost de l'any 1403.⁴⁵ Essent rector de Romanyà, a la segona meitat del segle XIV comprà amb diners propis al senyor del castell de Monells, que era el comte d'Empúries, almenys 2 masos i una sèrie de terres i rendes situades a Romanyà i a Bell-lloc. Els masos eren el Clarà i el Torrent de la Vila, tots dos de Romanyà i tots dos controlats segons les condicions de tinença habituals de l'època. Els pagesos que n'eren senyors útils havien d'estar sotmesos a la servitud i als mals usos envers el senyor directe, Jaume Lunell, i prestar-li una sèrie de censos fixos anuals i de censos proporcionals a la collita.⁴⁶ Així, per exemple, el maig del 1434 un cabaler del mas Clarà, Lluís, fill de Nadal Clarà, pagà una remença de 55 sous a l'hereu del rector.⁴⁷

⁴¹ ADG, Actes Episcopals, Visites Pastorals, vol. 18, f. 46v-47r.

⁴² Els parroquians digueren que *"quatuor anni sunt lapsi vel circa que discretus Raymundus Manent, rectoriam dicte ecclesie de Romanyano obtinentis, recessor a dicta rectoria et post eius recessum nullus rector seu capellanus in dicta parrochia stetit; sed operarius dicte parrochie redditus dicte rectorie receperunt et fecerunt fieri servicium dicte rectorie tament per rectorem Sancti Cipriani de Alleys quam per discretum Bernardum Romeu, presbiterum de Arado, quam per alios presbiteros quibus de redditibus dicte rectorie satisfaciebant"*: ADG, Actes Episcopals, Visites Pastorals, vol. 21, f. 139r-139v.

⁴³ Basem la suposició a partir d'un llegat testamentari de 500 sous que realitzà a un familiar anomenat Pere Lunell àlies Says que era d'aquesta parròquia del centre de les Gavarres: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 703, (2-VIII-1408).

⁴⁴ L'agost de l'any 1399 és esmentat com a clergue de Penedes: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 15, (1-VIII-1359).

⁴⁵ Per referències indirectes, sabem que féu testament el 18 d'agost del 1403: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 750, (29-VII-1430). El dia 22 d'aquell mateix mes, ja era mort i el bisbe escollí un altre rector, Bernat Ganiguer, perquè el substituís a Romanyà: ADG, Actes Episcopals, Lletres, vol. U-103, f. 63v.

⁴⁶ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 758, (10-XII-1451).

⁴⁷ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 754, (26-V-1434).

Això no obstant, un dels dos masos, el Torrent de la Vila, quedà deshabitat ben aviat. Encara en vida del rector ja havia esdevingut ròneg i els seus edificis s'havien enrunat. Vers l'any 1404, quan Lunell ja era mort, els marmessors del seu testament, Pere i Joan Bosc, volgueren tornar-lo a establir, perquè deixés d'estar improductiu, i sol·licitaren permís al bisbe per fer-ho.⁴⁸ Sembla que aconseguiren establir-lo a Ramon Jaspert mantenint la prestació de les servituds, però aquest hi renuncià l'any 1413 al·legant que li era "*inutilis et dampnosus propter tenuitatem terrarum dicti mansi*" i el retornà a Joan Bosc.⁴⁹ Aleshores, el marmessor hagué d'esperar fins l'any 1430 per trobar una altra sortida al mas, i aquest cop no li quedà més remei que fraccionar les seves terres en almenys dos lots. El 29 de juliol establí a Martí Fonellar, el tinent del mas Fonellar de Romanyà, el capmàs del mas Torrent, la peça on antigament hi havia hagut el seu clos i la seva quintana, i totes les seves terres situades fins al torrent de "Fontaneles" a canvi d'una entrada de 55 sous i del compromís de pagar la tasca de les collites d'aquestes de les peces de terra i els censos generals del mas -que el document no especifica.⁵⁰ Al cap d'una setmana, el 5 d'agost, el marmessor establí a Bernat Gelats, també de Romanyà, dues altres peces de terra del mas, una de les quals era una "*magna possessionem*" de 60 vessanes, a canvi del pagament de la tasca i d'un cens anual de 2 sous i 6 diners en recompensa, probablement, de les servituds perdudes.⁵¹

A banda del domini directe sobre aquests masos, amb les seves servituds, censos i agrers, Jaume Lunell també havia comprat al senyor del castell de Monells un conjunt de censos fixos anuals en moneda que li pagaven una sèrie de masos de Romanyà i de Bell-lloc. Així, a partir d'aleshores, rebria 1 sou i 7 diners del mas Fonellar, 4 sous i 2 diners del mas Mascort, 3 sous i 2 diners del mas Padró, 7 sous i 10 diners del mas Torrent i 2 sous i 10 diners del mas Clarà, tots ells de Romanyà, i 10 sous del mas Reixac, 3 sous i 10 diners del mas Riba, 9 sous i 6 diners del mas Carbó, 5 sous i 4 diners del mas Eimeric i 1 sou i 9 diners del mas Saquet àlies Sajornat, de Bell-lloc. Tanmateix, Lunell no va mantenir gaire temps a les seves mans els drets sobre aquests censos, ja que l'11 d'abril del 1377 decidí vendre'ls al domer de Santa Cristina d'Aro Berenguer Carbonell per 2.000 sous. I, com hem vist abans, aquest clergue els acabà incloent a la dotació de l'Altar de sant Miquel de l'església de Santa Cristina.⁵²

És important de remarcar, finalment, que Jaume Lunell no va fer totes aquestes adquisicions amb diners de l'Església, sinó amb recursos propis. Per tant, les propietats eren estrictament seves i no pas de la rectoria de Romanyà. Quan morís, no passarien al següent rector sinó a qui Lunell hagués decidit heretar-les per mitjà del seu testament. I, en les seves darreres voluntats, disposà que

⁴⁸ El bisbe de Girona envià una comissió formada per Bernat Ganiguer, el nou rector de Romanyà, i Nicolau Martí, domer de Santa Cristina d'Aro, perquè avaluessin el mas i estudiessin, primer, si era possible establir-lo en les condicions de tinença habituals (amb servituds i altres prestacions tradicionals) o si, per contra, era millor dividir-ne les terres i establir-les per separat: ADG, Actes Episcopals, Lletres, vol. U-104, f. 82v-83r.

⁴⁹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 717, (1-IV-1413).

⁵⁰ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 750, (29-VII-1430).

⁵¹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 747, (5-VIII-1430).

⁵² ADG, Cúria i Vicariat General, Beneficis, vol. D-5, f. 205v-219v.

aquestes propietats serien administrades, en primer terme, pels marmessors del seu testament mentre visquessin i que, un cop morts, passarien perpètuament a la rectoria de Santa Maria de Bell-lloc, sota unes determinades condicions, això sí. Per gaudir d'aquestes rendes, el rector de Bell-lloc havia de comprometre's a fer residència permanent a l'església de Romanyà i a fer-hi les misses acostumades. Si no ho complia, aleshores les rendes de Lunell passarien a la rectoria de Sant Ampèlit de Penedes, sota les mateixes condicions de residència i servei de misses a Romanyà. I, si el rector de Penedes tampoc no ho volia fer, en darrera instància, les rendes serien assignades, meitat per meitat, als aniversaris de les esglésies de Romanyà i de Sant Cebrià dels Alls.⁵³

Els marmessors del testament de Jaume Lunell foren els mercaders de Sant Feliu Pere i Joan Bosc i la documentació demostra que, efectivament, van gestionar el patrimoni adquirit pel rector durant dècades, especialment Joan, a qui veiem actuar encara l'any 1434.⁵⁴ Després, entre aquesta data i el 1451, les rendes van passar a la rectoria de Bell-lloc. Fins aquí, doncs, s'havien complert les disposicions testamentàries de Lunell. Ben aviat, però, es va produir un conflicte. El 1451 el rector de Bell-lloc era Miquel Dalmau, el qual, a més, també havia estat nomenat pel bisbe marmessor subrogat del testament de Jaume Lunell per acabar de tancar-ne alguns serrells. Tanmateix, Dalmau vivia a la parròquia de Santa Cristina d'Aro perquè també era el clergue titular del benefici de sant Miquel,⁵⁵ el qual, com hem dit abans, estava molt ben dotat econòmicament, i per això no complia amb les obligacions estipulades per Lunell de residència a Romanyà i de celebrar-hi misses, encara que li havia estat requerit repetidament. Així doncs, malgrat ser-ne el marmessor, infringia el testament de Jaume Lunell. Per aquest motiu, aquell any fou denunciat al vicari del bisbe de Girona, Andreu Alfonsello, per part del rector de Romanyà, Joan Colet, i dels obrers laics d'aquesta parròquia, Salvador Riera i Pere Llagostera, i pels obrers parroquials de Sant Cebrià dels Alls, Antoni Eixolí i Pere Basses, amb l'aspiració que l'herència de Lunell, tal com deia el seu testament, passés als aniversaris d'aquestes dues parròquies. El vicari del bisbe, havent examinat el testament de Lunell, amonestà a Miquel Dalmau per incomplir-lo i desposseí la rectoria de Bell-lloc de les rendes del difunt. Aleshores, preguntà al rector de Sant Ampèlit de Penedes, Bernat Romeu, si volia acceptar-les per a la seva rectoria, amb les obligacions que portaven aparellades, però aquest ho refusà. Davant aquesta situació, el vicari sentencià que es complís la darrera opció que contemplava el testament, dividir les rendes de Lunell en dues parts i assignar-ne una als aniversaris de l'església de Romanyà i l'altra als de l'església de Sant Cebrià dels Alls. El 25 de novembre del 1451 envià una carta a Miquel Dalmau perquè, com a marmessor del testament de

⁵² ADG, Cúria i Vicariat General, Beneficis, vol. D-5, f. 205v-219v.

⁵³ No disposem del testament de Jaume Lunell, però en coneixem les disposicions a través d'un procés sobre la seva herència que comentarem tot seguit: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 758, (10- XII-1451).

⁵⁴ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 754, (26-V-1434).

⁵⁵ Així consta a la visita pastoral d'aquell any: ADG, Actes Episcopals, Visites Pastorals, vol. 22, f. 260v- 261v.

Lunell, realitzés la dita distribució de rendes i aquest, el 10 de desembre, la féu efectiva solemnement davant el notari de la vall d'Aro.⁵⁶

Així doncs, el domini territorial que havia adquirit el rector Jaume Lunell acabà repartit entre la parròquia on probablement va néixer i la parròquia on va morir. En totes dues, a més, amb els ingressos obtinguts d'aquest patrimoni, es pagarien misses per a la seva ànima el primer dia de cada mes i també cada segon divendres. El seu repòs etern, per tant, descansaria sobre les rendes de la petita senyoria feudal que havia pogut formar en vida.

3.2 Les petites senyories eclesiàstiques foranes

En el dens mapa senyorial de la vall d'Aro també hi tenien la seva parcel·la un seguit de senyors eclesiàstics diferents als analitzats fins ara. No eren ni com els grans senyors de la vall, el monestir de Sant Feliu de Guíxols i algunes de les institucions vinculades a la Seu de Girona, ni com els clergues locals. Dels primers, els distingia el fet que els seus dominis territorials del vessant sud de les Gavarres eren molt reduïts i, dels segons, el fet que eren senyors de fora del territori i que també posseïen rendes en altres llocs. Així doncs, eren uns senyors que, en alguns casos, podien arribar a tenir unes propietats importants, preses en conjunt, però que, enmig d'aquestes, les seves possessions a la vall d'Aro hi tenien una importància residual. Aquests senyors eclesiàstics forans eren la Pabordia de Tordera de l'església de Sant Feliu de Girona, la Cambra del monestir de Sant Pere de Galligants, l'Altar de santa Maria del monestir d'Amer i la Cambra del monestir de Cruïlles. Hem de lamentar, però, que els seus dominis territorials de la vall d'Aro són molt mal coneguts, ja que la documentació que en parla és tan escassa com ho eren les seves rendes.

3.2.1 La Pabordia de Tordera de l'església de Sant Feliu de Girona

La Pabordia de Tordera era una prebenda o càrrec eclesiàstic ocupat per un clergue que havia d'administrar una part de les possessions de la col·legiata de Sant Feliu. Segons el registre de l'any 1444 que taxava el valor de diferents beneficis de la diòcesi de Girona, la Pabordia de Tordera recollia rendes en una àrea molt propera a la ciutat de Girona: a Vilablareix, Salt, Gironella del Pla, Fornells, Sant Medir, Talaià, Domeny, Sarrià, Sant Daniel, Franciac, Sant Andreu Salou, Montfullà, Estanyol, Sant Dalmai i Castanyet. El cert és que, globalment, els ingressos que li proporcionaven les possessions que tenia en aquests indrets eren considerables, de l'ordre de 1.818 sous i 3 malles anuals.⁵⁷

Entre aquestes possessions, també tenia un petitíssim conjunt de drets a la parròquia de Sant Martí de Romanyà. Era el senyor directe del mas Torrent -que no s'ha de confondre amb el mas Torrent de la Vila del rector Jaume Lunell. Tenim referències clares que tenia sotmesos els tinents d'aquest mas a la servitud i als mals usos: el setembre de l'any 1400, quan l'hereu del mas, Pere Torrent, es casà amb Magdalena Eimeric, oriünda de Vila-romà, hagué de posar el mas i les terres que posseïa per la Pabordia de Tordera com a garantia del possible retorn del dot de la seva mu-

⁵⁶ Tot aquest procés és explicat al document que recull l'assignació de les rendes de Lunell als aniversaris de les dues esglésies.

⁵⁷ ADG, Administració econòmica, taxes de beneficis, Liber Denuntiationum, f. 303r-308r.

ller, senyal inequívoc que havia de pagar el mal ús de la ferma d'espoli forçada.⁵⁸ A banda de la submissió a les servituds, però, no sabem res més de les condicions de tinença d'aquest mas. Al registre suara citat de l'any 1444 hi consta que la Pabordia rebia 5 sous anuals del mas, però no especifica en concepte de què. Eren els censos fixos anuals en moneda? Era una estimació de totes les seves rendes anuals? Sembla poc probable que aquesta quantitat tan petita inclogués, per exemple, els censos proporcionals a la collita del mas, però tampoc sabem del cert si la Pabordia tenia el dret a rebre'ls. Sense més dades, no es pot aventurar cap explicació. El que sí que podem constatar és que, a banda del domini directe sobre el mas Torrent, la Pabordia de Tordera rebia una petita renda sobre un altre mas de Romanyà: el mas Gelats, tot i ser del domini directe de la Sagristia Mitjana de la Seu, havia de pagar-li un cens anual d'1 sou i 4 diners. És innegable, tanmateix, que les rendes que la Pabordia rebia a Romanyà eren insignificants dins el seu ampli ventall de possessions.

3.2.2 La Cambra del monestir de Sant Pere de Galligants

Les possessions del cambrer del monestir de Sant Pere de Galligants a la vall d'Aro encara eren més petites que les de la Pabordia de Tordera de l'església de Sant Feliu. Consistien únicament en la meitat del domini directe del mas Reixac de la parròquia de Santa Maria de Bell-lloc, que compartia, com hem vist abans, amb el rector de Romanyà. Desconeixem el tipus de rendes que en rebia, però cal suposar que serien les habituals, és a dir, uns petits censos fixos anuals i uns censos proporcionals a la collita de les seves terres. En qualsevol cas, el que sí que sabem del cert és que tant el cambrer de Sant Pere com el rector de Romanyà feien respectar les servituds als tinents d'aquest mas. Així, l'any 1429 ambdós senyors aplicaren el mal ús de la ferma d'espoli forçada quan l'hereu del mas, Joan Reixac, fill de Pere Reixac i de Caterina, es casà amb Margarida, oriünda del mas Dalmau de Solius.⁵⁹

3.2.3 L'Altar de santa Maria del monestir d'Amer

El clergue que tenia cura de l'Altar de santa Maria del monestir d'Amer era el senyor més llunyà que tenia un domini territorial a la vall d'Aro. Posseïa 3 masos a la parròquia de Romanyà: el mas Cebrià, el mas Salvador i el mas Puig. El darrer d'aquests, però, no sobrevisqué al segle XV: en algun moment anterior a l'any 1427 morí l'últim tinent del mas, Bernat Puig, probablement sense descendència, i la seva vídua, Gelmona, es traslladà a viure a la vila de Sant Feliu.⁶⁰ Des d'aleshores, el mas restà deshabitat. Per tant, en realitat, durant la major part del segle l'Altar del monestir d'Amer només tingué 2 masos actius.

Per poder viure en aquests masos, el clergue beneficiat a l'Altar de santa Maria exigia als tinents la submissió a la servitud i l'observança dels mals usos, com era habitual a la Catalunya Vella.

⁵⁸ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 207, (10-IX-1400).

⁵⁹ AHG, Notarial, Girona-7, vol. 88, (30-III-1429).

⁶⁰ Coneixem la història a través d'un document de l'octubre del 1427 en què la vídua nomenà un procurador perquè rebés els llegats testamentaris que li havia fet la seva filla Martina, també difunta, muller del ciutadà de Girona Ramon Sabater: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 743, (27-X-1427).

Cada vegada que algú arribava en un d'aquests masos, generalment per matrimoni, s'havia de fer un acte de reconeixement de servitud envers l'Altar. Així, el 2 de gener del 1399 Francesca, qui havia entrat al mas Puig en casar-se amb el seu hereu, Jaume Puig, va passar pel cerimonial de fer-se dona pròpia i soliuva del clergue de l'Altar i va prestar-li l'homenatge servil.⁶¹ Igualment, l'Altar requeria periòdicament als tinents dels seus masos que li reconeguessin ser remences per fer-los recordar el vincle servil: sense anar més lluny el mateix any 1399 ho feren Caterina, senyora útil del mas Salvador,⁶² l'esmentat Jaume Puig pel mas Puig⁶³ i Martí Cebrià, senyor útil del mas Cebrià.⁶⁴

Pel que fa a les rendes que aquests masos havien de satisfer a l'Altar, només en tenim una referència directa de l'any 1444, en el context de la taxació dels beneficis eclesiàstics de la diòcesi de Girona que ja hem esmentat diverses vegades al llarg del treball. En aquell moment, el clergue que obtenia el benefici, Joan Font, rebia 15 sous anuals de Martí Cebrià, el tinent del mas Cebrià, i 11 sous i 3 diners, a més d'una gallina valorada en 1 sou i 3 diners, de Martí Salvador, el tinent del mas Salvador.⁶⁵ Tenim dubtes sobre el significat real d'aquestes quantitats de diners. No sabem si es tractava només de les prestacions fixes anuals que pagaven aquests tinents pel conjunt dels seus masos o bé si també incloïen els censos proporcionals a la collita com ara la tasca. Com a hipòtesi, veient la tipologia i el volum de rendes que cobraven els altres senyors de la vall, podríem plantejar que la tasca no era comptada dins aquesta quantitat de diners que havia declarat el clergue, però no hi ha cap garantia que això realment fos així. La manca de més referències documentals impedeix de dir res en ferm. Fos com fos, però, el cert és que no deixaven de ser unes rendes molt minses.

2.2.4 La Cambra del monestir de Sant Miquel de Cruïlles

El darrer senyor eclesiàstic amb possessions a la vall d'Aro era el cambrer del monestir de Sant Miquel de Cruïlles. Aquest priorat, situat just a l'altra banda de les Gavarres, al seu vessant nord, va ser fundat vers la dècada de 1030 possiblement per iniciativa dels senyors de Cruïlles i dels de Sant Sadurn de l'Heura. Durant una bona part de l'Edat Mitjana havia disposat d'unes possessions força àmplies, repartides per diversos indrets de les actuals comarques del

⁶¹ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 207, (2-I-1399).

⁶² AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 207, (2-I-1399). ⁶³ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 207, (15-I-1399).

⁶⁴ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 207, (15-I-1399).

⁶⁵ ADG, Administració econòmica, taxes de beneficis, Liber denuntiationum, f. 328r-328v. Val a dir que en aquest document anomena un dels dos pagesos de Romanyà que pagava censos "Salvador Martí" i no pas Martí Salvador, com diem nosaltres. Creiem que és un error del notari gironí que va redactar l'acta, que va capgirar l'ordre del nom i el cognom. A la documentació notarial coetània de Sant Feliu de Guíxols documentem sempre el tinent del mas Salvador com a Martí Salvador i no pas a la inversa: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 68, (1-II-1443). És important d'aclarir-ho perquè a Romanyà també hi havia un mas Martí i això podria causar alguna confusió: algú podria interpretar erròniament que aquell "Salvador Martí" anotat per equivocació era el tinent d'aquest mas i no pas el del mas Salvador.

Baix Empordà, el Gironès i la Selva, però el cert és que al segle XV els seus monjos ja patien els símptomes d'un declivi econòmic -i fins i tot moral-⁶⁶ que, un segle més tard, dugué a la seva desaparició i a l'annexió al monestir de Sant Pere de Galligants.⁶⁷

Abans de l'extinció, però, un dels oficis del monestir, el cambrer, havia tingut una senyoria territorial a l'altre costat de les Gavarres. Disposava del domini directe sobre un petit número de masos i de peces de terra a les parròquies de Santa Maria de Bell-lloc, Sant Martí de Romanyà, Santa Cristina d'Aro i Santa Agnès de Solius. De masos, al començament del segle XV, només en tenia 4: eren els masos Bauçarenys i Eimeric, de Bell-lloc, i els masos Bisbe i Mates, de Romanyà. Tanmateix, aquests dos darrers quedaren abandonats poc temps després i esdevingueren rònecs. Abans del 1430 el tinent del mas Bisbe, Jaume, s'havia traslladat a viure a Corçà;⁶⁸ i el tinent del mas Mates, Guillem, desapareix de la documentació vers l'any 1420.⁶⁹ No tenim referències de les condicions de tinença d'aquests masos, però cal suposar que eren molt similars a les de la resta de senyors de la vall, és a dir, subjecció a les servituds i pagament de censos fixos anuals pel conjunt del mas i de censos proporcionals a la collita de cadascuna de les peces de terra que eren del domini del cambrer.

A banda d'aquests masos de Bell-lloc -i de Romanyà, fins que es perderen-, la Cambra del monestir de Cruïlles també posseïa el domini directe sobre algunes peces de terra soltes en altres parròquies de la vall. Així, el maig del 1418, en una compravenda d'un camp situat a Solius, feta entre Simó Cifra àlies Gardí, d'aquesta parròquia, i Nicolau Eimeric, de Bell-lloc, hi diu que 1 vessana d'aquesta terra es tenia pel cambrer de Cruïlles i, per això, se li havia de pagar la tasca de les collites i la part corresponent dels lluísmes de la transacció.⁷⁰ I, d'altra banda, el juliol del 1471 el cambrer Damià Collell establí una terra que posseïa al lloc de "Pradells" de la parròquia de Santa Cristina al mercader de Sant Feliu Nicolau Pla, a canvi d'una entrada de 20 sous i sota

⁶⁶ I. Puig, en el seu estudi de la visita pastoral dels anys 1420-1423 a les parròquies del Baix Empordà, documenta greus desordres en la vida comunitària del monestir de Cruïlles: els monjos estaven enfrontats entre ells, l'administració de les seves possessions era nefasta i, com a nota més greu, el prior fou acusat de ser un ebri, un jugador i un mesquí i d'haver tingut diverses concubines, amb les quals, fins i tot, havia tingut fills: I. PUIG I ALEU, *Una visita pastoral al Baix Empordà als anys 1420-1423*, Fundació Noguera, Barcelona, p. 352-354.

⁶⁷ Sobre la història del monestir de Cruïlles i per a una descripció detallada de l'abast de les seves possessions, vegeu: E. MALLORQUÍ GARCIA, *El monestir de Sant Miquel de Cruïlles a l'Edat Mitjana. Estudi i edició dels documents (1035-1300)*, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, 2000.

⁶⁸ El documentem per darrera vegada esmentat com a habitant de Romanyà el novembre de l'any 1412 i per primera vegada com a habitant de Corçà el juliol de 1430: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 714, (19-XI-1412), i vol. 747, (24-VII-1430).

⁶⁹ En el darrer document que el menciona, el seu gendre Pere Vilaret, de Sant Feliu, féu un rebut conforme havia rebut una part del dot Francesca Mates, muller de Pere i filla de Guillem: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 734, (5-III-1420).

⁷⁰ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 7, f. 149r.

la prestació de la tasca de les seves collites; el mateix dia, el citat mercader també reconegué tenir sota el domini del cambrer una altra feixa situada al mateix lloc, per la qual li pagava la tasca de les collites i un cens anual d'1 sou i 4 diners.⁷¹ Amb tot, el número de peces de terra soltes de la Cambra a la vall d'Aro, fora de Bell-lloc i Romanyà, no devia ser gaire gran. Els tres exemples que hem citat són els únics que tenim i, malgrat que els buits documentals en puguin ocultar d'altres, no fa l'efecte que n'hagués de posseir gaires més.

Així doncs, en conjunt, el domini territorial de la Cambra a la banda sud de les Gavarres era petit. En conseqüència, les rendes que hi collia només li podien proporcionar uns ingressos molt modestos. L'única referència que tenim del valor d'aquests béns i drets ho demostra clarament: l'any 1444 el cambrer arrendà les rendes de la parròquia de Bell-lloc -l'única de la vall d'Aro on li restaven masos habitats en aquella alçada del segle- pel mòdic preu de 50 sous.⁷² Només dos masos i un nombre indeterminat però segurament reduït de peces de terra no podien donar per a gaire més.

3.3 Les petites senyories laiques

Tots els senyors de la vall d'Aro que hem analitzat fins ara, tant els més importants com els més modestos, compartien un tret en comú: eren clergues. De fet, la immensa majoria de les terres i de les persones d'aquest vessant de les Gavarres eren controlades per monjos, canonges catedralicis, rectors parroquials o preveres beneficiats en algun altar. L'Església, amb tota la seva gradació de dignitats, copava gairebé tot el mapa senyorial de la zona i pràcticament no deixava espai als senyors laics. Els únics que hem documentat eren tres representants de la petita aristocràcia rural, el cavaller Santmiquel i els donzells Labià i Dalmau de Palol, i un membre dels estaments urbans emergents, el jurista de Girona Vidal de Terrades. Les seves possessions i els seus drets a la vall d'Aro eren d'índole i d'importància diferent, com veurem tot seguit, però l'interessant del cas és que, tret del llinatge dels Labià, els altres tres els acabaren alienant i anaren a parar a mans eclesiàstiques. Així, si la presència de senyors laics a la vall ja era minoritària al començament del segle XV, al final era totalment residual.

3.3.1 El donzell Labià

Els membres del llinatge dels Labià tenien la dignitat de donzells ("*domicellos*"), que era el nivell més baix de l'aristocràcia catalana, format per petits senyors rurals. L'origen de la família és desconegut, però sempre apareix molt vinculada a l'àrea de la vall d'Aro i rodalies. Les primeres referències conegudes són de l'any 1313, quan tenim notícia d'un Bernat de Labià domiciliat a la Bisbal però que, vuit anys més tard, residia a la parròquia de Santa Maria de Fenals.⁷³ Aquí, com veurem, és on es concentraven les seves possessions de la vall d'Aro i, probablement, el

⁷¹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 89, (18-VII-1471).

⁷² ADG, Administració econòmica, taxes de beneficis, Liber denuntiationum, f. 619v-621r.

⁷³ L. ESTEVA I CRUAÑAS i L. PALLÍ I BUXÓ, *Els llocs de la vall d'Aro, Gissalis i el monestir guixolenc (881-1199)*, Amics del Museu Municipal Sant Feliu de Guíxols - Institut d'Estudis del Baix Empordà, Sant Feliu de Guíxols, 1995, p. 110-111.

lminatge hi tenia una casa forta. En aquest moment, la seva incidència a la zona fou important. Un fill de Bernat, Ramon de Labià, arribà a ser abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols entre 1328 i 1348, l'any de la Pesta Negra.⁷⁴ La muller de Bernat, Geralda, fou enterrada al monestir l'any 1338, però a l'actual església de Fenals de baix s'hi conserva una làpida gòtica amb el seu epitafi.⁷⁵ L'hereu del lminatge, Llop de Labià, fill de Bernat i germà de Ramon,⁷⁶ fou el darrer que habità a Fenals. L'any 1359 encara hi vivia,⁷⁷ però l'any 1370 ja el documentem, a ell o al seu fill homònim, com a resident a la Bisbal.⁷⁸ A partir d'aquí, durant la resta del segle XIV i tot el segle XV els successius caps del lminatge visqueren en aquesta vila,⁷⁹ sense abandonar, però, les seves propietats de Fenals.

En efecte, els Labià posseïren al segle XV un conjunt de béns i de drets força importants a la parròquia de Fenals i els coneixem bé gràcies al capbreu que Berenguer de Labià encarregà per inventariar-los l'any 1402.⁸⁰ A grans trets, els podem englobar en quatre grups diferents. El primer el conformava una petita senyoria territorial pròpia. Els Labià tenien, en aquell moment, el domini directe sobre 3 masos de Fenals: el mas Castell, el mas Lledó i el mas Piferrer. A més, el capbreu també fa referència a un "*mansum*" anomenat Labià que, probablement, era l'antiga casa forta on havien viscut els donzells al segle XIV i que, pel que sembla, al començament del segle XV havia estat convertida en un mas. Aleshores hi vivia Berenguer Lledó, que també era el tinent del mas Lledó.⁸¹ En qualsevol cas, les condicions de tinença d'aquests masos eren les habituals de la vall d'Aro i de bona part de la Catalunya Vella: submissió a la servitud dels pagesos que hi vivien i prestació de censos fixos anuals i de censos proporcionals a la collita. Ho trobem resumit perfectament a la capbreuació del "mas" Labià, en el qual el tinent declarà que el donzell "*habere debens homines et mulieres in dicto mansi continuam residenciam personam liter facientes, census, taschas et alia agraria*".

Els tinents d'aquests masos, doncs, reconeixien ser homes propis i solius de Berenguer de Labià, subjectes als mals usos i es comprometien a viure-hi permanentment. Pel conjunt dels seus masos, com hem dit, els pagesos prestaven al donzell uns censos fixos anuals. El tinent dels masos Lledó i Labià pagava 1 quartera de forment i 2 mitgeres d'ordi segons la mesura de Castell d'Aro, 3 quarteres més de forment i 2 mitgeres d'ordi, aquest cop segons la mesura de

⁷⁴ E. ZARAGOZA PASCUAL, *Historia de los abades del monasterio de Sant Feliu de Guíxols (siglos X- XIX)*, Ediciones Monte Casino, Zamora, 1982, p. 29.

⁷⁵ L. ESTEVA I CRUAÑAS i L. PALLÍ I BUXÓ, *Els llocs de la vall d'Aro...*, p. 110, fig. 99 i 100.

⁷⁶ E. ZARAGOZA PASCUAL, *Abaciologi del monestir de Sant Feliu de Guíxols (segles X-XIX)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1998, p. 19-20.

⁷⁷ L. ESTEVA I CRUAÑAS i L. PALLÍ I BUXÓ, *Els llocs de la vall d'Aro...*, p. 110. L. ESTEVA I CRUAÑAS i L. PALLÍ I BUXÓ, *Els llocs de la vall d'Aro...*, p. 111.

⁷⁸ ACG, Pabordia de Juliol, Llibre d'Arxivació, vol. I, p. 714-716.

⁷⁹ Donem només dues referències que ho testimonien repartides al llarg del segle XV: una de l'any 1416: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 7, (4-X-1416); i una altra de l'any 1446: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 72, (11-IV-1446).

⁸⁰ ACA, Monacals, Hisenda, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1595.

⁸¹ ACA, Monacals, Hisenda, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1595, f. 3r-5v.

Fenals, i 1 cup d'oli, 1 pernil i 3 gallines. El tinent del mas Castell, en canvi, només pagava un cens anual de 2 gallines⁸² i el del mas Piferrer, 1 gallina, dos terços d'1 fogassa i 1,25 diners.⁸³ (Cf. taula 32). A més d'aquests censos fixos, també havien de satisfer al donzell la tasca -és a dir una onzena part- de les collites de totes les terres que tinguessin sota el seu domini directe. La senyoria territorial de Berenguer de Labià, però, no es limitava a aquests tres masos. També incloïa el domini directe d'algunes peces de terra d'alguns altres masos de Fenals que eren d'altres senyors i sobre les quals també en rebia la tasca de les collites. Al capbreu de 1402, els tinents dels masos Colls, Joan i Ros, que eren de la Pabordia de Juliol de la Seu de Girona, i dels masos Sagrera i Salamó, que eren del monestir de Sant Feliu de Guíxols, reconegueren tenir sota el domini directe de Berenguer de Labià una peça de terra cadascun, per les quals li'n pagaven la tasca. I, excepcionalment, el tinent del mas Gironès, tot i que el mas era de la Pabordia, tenia sota domini d'en Labià fins a 19 parcel·les.⁸⁴ En termes generals, no es pot considerar que la senyoria territorial pròpia dels Labià, formada per només 3 -o 4- masos i algunes peces de terra fos gaire gran ni, probablement, gaire lucrativa, però aquest llinatge tenia altres béns a Fenals. El segon tipus de drets que Berenguer de Labià tenia a Fenals consistia en una modesta sèrie de censos fixos anuals que li pagaven 6 masos d'altres senyors: el mas Colls, el Gironès, l'Oliver i el Rafart, que eren del domini de la Pabordia de Juliol, el mas Ros, compartit entre la Pabordia i la Sagristia Mitjana de la Seu, i el mas Riera, que era del monestir de Sant Feliu. En conjunt, Labià rebia d'ells cada any 1 terç d'una quartera d'ordi, segons la mesura d'Anyells, 6 gallines i mitja, 1 feix de farratge i 8,3 diners (Cf. taula 33). Eren unes rendes insignificants, però encara n'hi havia més.

El tercer tipus de drets que Labià rebia a Fenals no eren estrictament seus sinó que els tenia delegats pel monestir de Sant Feliu de Guíxols. Eren, també, uns censos fixos anuals que li pagaven els tinents de 16 masos d'aquesta parròquia per un misteriós dret anomenat "*cercha rippariam maris*" que el donzell tenia en feu pel monestir de Sant Feliu. Ignorem absolutament de quina mena de dret o de servei es podia tractar aquesta "*cercha*" i també desconeixem quina contrapartida oferia Labià al monestir per posseir-lo. El cas és que li proporcionava el major volum de censos fixos que obtenia a Fenals. Entre tots 16 masos, rebia 3,25 mitgeres i 16,5 quarteres d'ordi i 7,66 quarteres de forment, tot segons la mesura d'Anyells, i 2 gallines i mitja (Cf. taula 34). Tanmateix, en termes absoluts, tampoc no eren unes quantitats gaire elevades.

La major font d'ingressos que el llinatge dels Labià disposava a Fenals era el quart tipus de dret de la nostra classificació. Es tractava, com el cas anterior, d'un dret delegat per un altre senyor, que en aquest cas era la Pabordia de Juliol. Aquesta institució li havia cedit en feu la facultat de rebre la tasca sobre totes les peces de terra que tenia a la parròquia de Fenals. És a dir, els tinents dels masos de la Pabordia d'aquesta parròquia i, també, els tinents de masos d'altres senyors però que també tenien terres per ella, havien de donar l'onzena part de les collites d'aquestes terres als Labià. Així, per exemple, Berenguer Colls, tinent del mas Colls, que era del domini de la Pabordia, pagava la tasca a Berenguer de Labià de les 15 peces de terra que tenia

⁸³ ACA, Monacals, Hisenda, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1595, f. 21v-27v.

⁸⁴ ACA, Monacals, Hisenda, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1595, f. 9v-13v.

per aquesta senyoria.⁸⁵ I Guillem Torre, tinent del mas Torre, que era del monestir de Sant Feliu però que tenia 8 camps i feixes sota el domini directe de la Pabordia, reconegué que havia de pagar a Labià la tasca d'aquestes terres perquè la tenia "ad feudum pro dicta venerabili Prepositura".⁸⁶ Aquest dret sí que era veritablement important per a les arques del donzell. Hem de tenir present que, al capbreu de 1402, hi declararen un total de 32 individus diferents confessant tenir nombroses peces de terra per la Pabordia i reconeixent haver-ne de satisfer la tasca a Berenguer de Labià. El volum de gra que rebia el donzell per aquest concepte, doncs, devia ser considerable i li devia proporcionar uns ingressos interessants.

No sabem exactament quan fou que la Pabordia de Juliol concedí la tasca de les seves terres de Fenals al llinatge dels Labià, però ja en tenim referències l'any 1370, quan el donzell Llop de Labià reconegué tenir-la en feu pel paborde Oliver Flamenc.⁸⁷ I gairebé cent quaranta anys més tard, la situació encara seguia igual: al capbreu de la Pabordia del 1506 hi diu que la tasca de les peces de terra de Fenals s'havia de prestar al "*heredi Arnaldo de Labiano, quondam, que tascha pro dicta Prepositura tenentur*".⁸⁸ Així doncs, els Labià van gaudir durant tota la Baixa Edat Mitjana d'una renda notable que no era pròpiament seva i, a més, van fer-ho a un preu molt baix: segons el citat reconeixement del feu realitzat per Llop de Labià l'any 1370, només havia de pagar-li anualment, com a contrapartida, 2 sous, 1 quartera de forment i 1 aimina de civada, segons la mesura de Castell d'Aro.

En resum, els Labià eren uns senyors amb un cert pes dins la vall d'Aro. Tenien un modest domini territorial propi, format per un reduït nombre de masos i de terres, complementat amb una petita sèrie censos fixos anuals. Això sol no deuria proporcionar-los uns ingressos massa substancials, però la possessió en feu per la Pabordia de la tasca de llurs terres de Fenals ho deuria compensar perfectament. Amb tota seguretat, deuria permetre'ls d'obtenir un volum de cereals considerable que podien vendre al mercat i treure'n uns beneficis importants. Malauradament no tenim cap dada sobre el valor que tenien totes aquestes rendes, però tot indica que els Labià ocupaven un escaló intermedi entre els grans senyors de la vall, com ara el monestir, la Pabordia o la Sagristia Major, i els petits senyors eclesiàstics locals. I, sobretot, ocuparen al llarg de tot el segle XV un lloc molt més destacat que els altres senyors laics.

3.3.2 El cavaller Santmiquel

A la parròquia de Santa Cristina d'Aro també hi hagué establert durant un cert temps un llinatge aristocràtic, el dels Santmiquel. Els seus membres tenien la dignitat de cavallers ("*miles*"), que era just un grau més alt que el de donzell. Així, en principi, tenien un rang superior als Labià, però les seves propietats de la vall d'Aro eren més reduïdes i, a sobre, la majoria foren alienades, de manera que al segle XV acabaren essent pràcticament inexistents.

⁸⁵ ACA, Monacals, Hisenda, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1595, f. 7r-9r

⁸⁶ ACA, Monacals, Hisenda, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1595, f. 1r-2v.

⁸⁷ ACG, Pabordia de Juliol, Llibre d'Arxivació, vol. I, p. 714-716.

⁸⁸ ACG, Pabordia de juliol, Capbreu 1506.

Al mitjan segle XIV, els Santmiquel vivien en un casal amb torre a Santa Cristina, una "*domum hospicium seu turrim*" situada prop de la riera de Llobregat. Era un espai envoltat d'horts, d'oliverars, de deveses i prats i de bosquets de suros i verns. Just a tocar, a més, hi tenien un molí que aprofitava el curs de la riera per moldre el gra. El casal, finalment, també portava associada una trilla de 14 vessanes i tres camps més situats en diferents indrets de la parròquia.⁸⁹ Des d'aquesta casa forta, probablement tinguda en feu per la Pabordia de Juliol, els Santmiquel controlaven les seves possessions de la vall d'Aro.

El domini territorial dels Santmiquel era força petit. Només disposaven del domini directe d'un únic mas, el mas Marcó de Santa Cristina d'Aro, que explotaven segons les condicions de tenença habituals de l'època. Els seus tinents, per tant, estaven sotmesos a la servitud i prestaven els mals usos. Per exemple, el novembre del 1348 Guillem Marcó, senyor útil del mas, pagà una quantitat indeterminada de diners a Berenguer de Santmiquel per recompensar-li les morts intestades i eixorques dels seus germans Pere i Cecília Marcó.⁹⁰ A més, els titulars del mas també havien de satisfer als Santmiquel la tasca de les collites del mas. Un altre element de la senyoria d'aquests cavallers era un molí -diferent del que tenien al costat de la seva torre- situat a Santa Cristina, al lloc de "Sa Maçanera", i anomenat molí d'en Santmiquel, que miraven de fer rendir a partir d'arrendaments a curt termini. L'octubre del 1348, per exemple, Berenguer de Sant Miquel arrendà tots els fruits, beneficis, moltures i emoluments que produís durant un any a Nicolau Descamps i Joan Miquel, mercaders de Sant Feliu, i a Guillem Cifra i Francesc Mates, de Santa Cristina, per 310 sous.⁹¹ Finalment, el darrer element de la senyoria territorial dels Santmiquel a la vall d'Aro eren les peces de terra soltes que tenien per ells pagesos que posseïen els seus masos per altres senyors. Un document de l'octubre del 1358 cita una cinquantena d'individus de la parròquia de Santa Cristina que tenien almenys una peça de terra sota el seu domini directe i que els pagaven la tasca.⁹²

Aquest patrimoni, més o menys important, va ser pràcticament desmantellat pels Santmiquel a la dècada de 1350. D'entrada, el 7 de març del 1356 Berenguer de Santmiquel, fill i hereu de Dalmau de Santmiquel, va vendre el domini directe del mas Marcó al seu propi tinent, Guillem Marcó, per 1.050 sous.⁹³ És a dir, li va vendre tots els seus drets sobre el mas, tant la prestació de les servituds com de totes les rendes que li havia de pagar. A partir d'aleshores, ja no tindria cap potestat sobre seu. Guillem Marcó i els seus descendents en el mas Marcó havien quedat alliberats de la senyoria dels Santmiquel; havent comprat el domini directe del mas, n'havien aconseguit la plena propietat. Uns mesos més tard, el 16 de novembre del 1356, el mateix Berenguer es va desfer de l'altre gran element del seu domini territorial, el molí d'en Santmiquel: el vengué en subhasta pública al mercader de Sant Feliu de Guíxols Arnau de Campllong per

⁸⁹ La descripció de la casa forta dels Santmiquel i de l'espai circumdant es pot veure a: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 14, (9-X-1358).

⁹⁰ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 2(2), (29-XI-1348). ⁹¹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 2(2), (29-X-1348). ⁹² AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 14, (9-X-1358).

⁹³ Ho coneixem a partir d'una època del pagament d'aquests 1.050 sous firmada el 1358: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 14, (9-X-1358).

6.000 sous.⁹⁴ A partir d'aleshores, el molí passaria a ser conegut com a molí d'en Campllong i, posteriorment, quan l'adquirí la família Mansella al segle XV, com a molí d'en Mansella.⁹⁵

Però la cosa no acabà aquí. Només dos anys més tard, el 9 d'octubre del 1358, Pere de Santmiquel, germà i hereu del citat Berenguer, vengué per 2.160 sous el nucli emblemàtic del seu patrimoni, el casal d'en Santmiquel i tots els elements que hi estaven associats: l'edifici amb la torre, el molí, els prats i els boscos del voltant, la trilla de 14 vessanes i els altres tres camps. L'extraordinari del cas és que el comprador fou Guillem Marcó, el propietari del mas Marcó.⁹⁶ És a dir, som davant un pagès que no només féu el pas poc corrent d'enfranquiar el seu mas de tota mena de senyoria sinó que, a més, comprà la casa forta del seu antic senyor! No coneixem cap cas semblant a aquest, que, per força, devia tenir un punt humiliant pels Santmiquel. Ara bé, sembla que Guillem Marcó no calculà bé les seves possibilitats a l'hora de fer aquestes dues operacions. Per a poder pagar els 3.210 sous que costaren, hagué de sol·licitar diversos crèdits⁹⁷ però no en féu prou i, ben aviat, no li quedà més remei que tornar a entrar sota la dependència d'un altre senyor. El 7 de febrer del 1362 ell i la seva muller Sibil·la Rovira van vendre el domini directe del mas, amb totes les seves terres i també les del casal d'en Santmiquel, a Arnau Pere Ramon, sagristà de la parròquia de Romanyà, per 1.100 sous. Això significava que el mas tornava a ser sota una senyoria i que ells tornaven a estar obligats a fer una sèrie de prestacions. En concret, es van fer homes propis i solius del sagristà, és a dir s'hi van sotmetre a la servitud, juntament amb tota la seva descendència, i es van comprometre a pagar un cens anual de 5 sous pel conjunt del mas i mitja tasca de totes i cadascuna de les seves peces de terra.⁹⁸ A partir d'aleshores, la parròquia de Romanyà seria el senyor del mas Marcó almenys fins al final del segle XV.⁹⁹ Guillem Marcó, doncs, s'havia alliberat d'un senyor, i fins i tot li havia comprat el seu casal, però no havia pogut mantenir l'aposta i va haver de sotmetre's a un altre senyor.

Tornant als cavallers de Santa Cristina, però, el mateix dia que Pere de Santmiquel alienà la seva casa forta, també va vendre tots els seus drets sobre aquells censos i tasques que hem comentat que li prestaven uns cinquanta tinents per algunes peces de terra. Ho vengué al mercader Arnau de Campllong, el mateix qui ja li havia comprat el molí, per un total de 4.840 sous.¹⁰⁰

És possible que els dos germans Santmiquel, Berenguer i Pere, es veiessin empesos a despendre gairebé tot el seu patrimoni de la vall d'Aro per culpa dels deutes. Tant en la venda del casal com en la dels censos i les tasques s'hi fa constar clarament que els compradors havien de dipositar

⁹⁴ Ho sabem, també, per una referència posterior: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 14, (9-X-1358).

⁹⁵ Vegeu *supra*, capítol 2.1.2.

⁹⁶ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 14, (9-X-1358).

⁹⁷ Per exemple, l'octubre de 1358 vengué una pensió de censal de 10 sous anuals al clergue de Santa Cristina Berenguer Carbonell per obtenir un capital de 500 sous, posant de garantia la trilla de 14 vessanes; i el desembre del mateix any rebé un altre préstec de 250 sous del mateix clergue: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 14, (20-X-1358) i (3-XII-1358).

⁹⁸ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 19, (7-II-1362) i (4-III-1362).

⁹⁹ Vegeu *supra*, capítol 3.1.3.

¹⁰⁰ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 14, (9-X-1358).

els diners en alguna de les taules de canvi de Girona perquè fossin distribuïts entre els creditors del llinatge, sota la supervisió del jutge ordinari. És un fet contrastat arreu que la petita aristocràcia rural passà per greus dificultats econòmiques a partir de la Pesta Negra.¹⁰¹ Els ingressos dels seus dominis anaven minvant però ells no volien rebaixar el seu nivell de vida. Per exemple, els fills segons que no rebien el gruix de l'herència, no es conformaven amb unes lligítimes inferiors a les pròpies del seu estament i si l'hereu no tenia prou liquiditat per pagar-les, s'havia d'endeutar o bé vendre propietats. Precisament, el molí d'en Santmiquel fou venut en subhasta per 6.000 sous perquè Berenguer de Santmiquel pogués pagar la lligítima de 5.700 sous del seu germà Dalmau de Santmiquel.¹⁰² I 1.240 sous de la venda feta per Pere de Santmiquel dels censos i les tasques del domini territorial serviren per a la lligítima de llur germana Sança, qui els emprà per comprar una pensió de violari i una sèrie de draps, llits i vestits que havia d'aportar al monestir de Santa Maria del Mar de Calonge, on s'havia de fer monja.¹⁰³

Així doncs, els deutes del llinatge i les sagnies que suposaven les lligítimes dels fadrísters provocaren la pràctica desaparició de les possessions dels Santmiquel a la vall d'Aro. I sense propietats, els cavallers se n'anaren. Ignorem on, però un document del mateix any 1358 situa Pere de Santmiquel a Mallorca,¹⁰⁴ i tenim referències que el seu germà Dalmau tenia béns a Pals i que el seu oncle Ramon, ja difunt, n'havia tingut a Empúries.¹⁰⁵ Al segle XV, l'únic rastre que quedava dels Santmiquel a la vall d'Aro era el domini directe d'un nombre ínfim de peces de terra soltes. Al capbreu del monestir de Sant Feliu de Guíxols de l'any 1478 hi documentem que alguns tinentes de masos d'aquest cenobi tenien un total de 9 peces de terra sota el domini del cavaller Dalmau de Santmiquel o dels seus hereus sota la prestació de la tasca.¹⁰⁶ Eren, com es pot veure, uns béns residuals, les engrunes que restaven d'un passat millor.

¹⁰¹ A. RIERA MELIS i J. FERNÁNDEZ TRABAL, "La crisi econòmica i social al camp", dins J. M. SALRACH (coord.), *Història agrària dels Països Catalans. Volum II: Edat Mitjana*, Fundació Catalana per a la Recerca, 2004, p. 137-139; A. FURIÓ, "Senyors i senyories al País Valencià al final de l'Edat Mitjana", dins *Revista d'Història Medieval*, núm. 8, Universitat de València, València, 1997, p. 109-151; CH. DYER, *Niveles de vida en la Baja Edad Media. Cambios sociales en Inglaterra, c. 1200-1520*, Crítica, Barcelona, 1991, p. 46-71; G. BOIS, "Noblesse et crise des revenus seigneuriaux en France aux XIVe et XVe siècles: essai d'interprétation", dins PH. CONTAMINE (ed.), *La Noblesse au Moyen Age. XIe-XVe siècles*, Presses Universitaires de France, París, 1976, p. 219-233.

¹⁰² AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 14, (9-X-1358).

¹⁰³ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 14, (18-X-1358).

¹⁰⁴ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 14, (9-X-1358).

¹⁰⁵ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 14, (27-IX-1358).

¹⁰⁶ Per exemple, Pelai Puig, senyor útil del mas Puig de Bufaganyes de la parròquia de Santa Cristina, declarà que, dintre un camp de 4 vessanes que tenia pel monestir hi havia compresa una parcel·la de 3 saions que tenia "*pro Dalmacio de Sancto Michaelae seu illius heredibus sub prestacione unius tasche*": AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1166, f. 76r.

3.3.3 El donzell Dalmau de Palol

El donzell Dalmau era el senyor de la força de Palol d'Onyar, situada a l'extrem nord-oest de les Gavarres. A diferència dels altres dos nobles anteriors, no va residir mai a la vall d'Aro ni hi va tenir cap domini territorial però, en canvi, sí que hi posseí durant un temps un tipus de renda força important. Al començament del segle XV, tenia el dret, en feu per la Pabordia de Juliol, de rebre un 31,2% de tot el delme que es collia a la parròquia de Santa Cristina d'Aro. Més concretament, o per expressar-ho segons les proporcions de l'època, Palol rebia tres vuitens de cinc sisenes parts del delme.¹⁰⁷ Ignorem quan feia que la família Palol posseïa aquest dret, però segur que l'adquirí durant el darrer terç del segle XIV: quan l'any 1362 el bisbe de Girona inventarià qui eren els perceptors dels delmes de les diferents parròquies de la diòcesi, cap Palol figurava en el repartiment del de Santa Cristina.¹⁰⁸

És molt probable que al començament del segle XV Dalmau de Palol passés per un mal moment econòmic. L'octubre de l'any 1400 el veiem venent una pensió de censal de 15 sous anuals a una vídua de Sant Feliu de Guíxols per obtenir un capital de 260 sous. En aquest crèdit, posà de garantia, precisament, la seva porció del delme de Santa Cristina ("omnes fructus decime mei de Aredo").¹⁰⁹ L'abril del 1404 la vídua cedí els seus drets sobre el crèdit a Agustí Ros, de Santa Cristina, però sembla que Dalmau de Palol no li'n pagava els interessos. Per aquest motiu, el denuncià a la cort jurisdiccional de Sant Feliu de Guíxols i aquesta decretà una empara dels béns que Palol havia posat de garantia, és a dir, del delme ("in grano (...) ratione partis decime dicte parrochie pertinentis dicto Dalmacio").¹¹⁰ Desconeixem com acabà aquest conflicte però, si més no, evidencia que el donzell estava endeutat. Fou segurament per això que la família Palol acabà venent la seva part del delme.

En efecte, l'any 1417 Dalmau de Palol alienà un dels seus tres vuitens del delme a Pere de Berguedà, paborde de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona, per un preu de 10.500 sous. No disposem del document de la compravenda, però la coneixem a partir de referències indirectes. El 21 de juny del 1417 un procurador de Dalmau de Palol reconegué a un oficial del bisbe i al jutge ordinari de Girona que el seu principal l'havia feta.¹¹¹ I uns dies abans, el 8 de juny, una germana de Dalmau, Elionor de Palol, que era monja del monestir de Jonqueres de Barcelona, hi havia donat el seu consentiment.¹¹² Després d'aquesta venda, doncs, a Dalmau només li restaven dos vuitens de cinc sisenes parts del delme. Els aconseguí mantenir durant la resta de la seva vida, però l'any 1430 el seu fill i hereu, Gaspar de Palol, els acabà venent a l'Almoïna del

¹⁰⁷ Vegeu *supra*, capítol 2.3.2.

¹⁰⁸ En aquella època els receptors del delme major de Santa Cristina eren la Pabordia de Juliol i el donzell Ferrer de Salelles àlies de Llagostera. La primera en rebia una sisena part i el segon, les cinc sisenes parts restants: ADG, Mitra, Llibre Verd, f. 126v-127r.

¹⁰⁹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 686, (27-X-1400).

¹¹⁰ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 723, doc. solt núm. 95, (25-X-1415).

¹¹¹ ADG, Pergamins Pia Amoïna, núms. 5704 i 5705.

¹¹² ADG, Pergamins Pia Almoïna, núm. 5703.

Pa per 22.500 sous.¹¹³ D'aquesta manera desapareixia un altre senyor laic de la vall d'Aro, que segurament havia hagut d'alienar els drets que hi tenia per mirar de redreçar les seves finances, i era substituït per una institució eclesiàstica.

3.3.4 El ciutadà gironí Vidal de Terrades

Vidal de Terrades, a diferència dels senyors laics anteriors, no era un noble sinó el que avui anomenariem un professional liberal. Era llicenciat en lleis i exercia de jurista a Girona, d'on era ciutadà. Es guanyava la vida, per tant, a través d'una professió i no vivia exclusivament de les rendes d'una senyoria, com els Labià, els Santmiquel o els Palol. A la Baixa Edat Mitjana, però, molts individus com ell, pertanyents a estaments urbans benestants, invertien una part del capital que havien reunit exercint les seves professions en comprar possessions i drets senyorials. No esdevenien uns rendistes, almenys no la majoria, però aquestes adquisicions els permetien diversificar les seves economies domèstiques: continuaven practicant les seves professions i, a més, obtenien uns ingressos suplementaris, més o menys importants segons els casos, gràcies a les rendes que havien adquirit. Vidal de Terrades fou un d'aquests.

Terrades posseïa una renda molt important a la vall d'Aro al final del segle XIV. Tenia el dret, en feu per la Pabordia de Juliol, de rebre el 52,1% (cinc vuitens de sis sisenes parts) de tot el delme de la parròquia de Santa Cristina. No sabem exactament com ni quan l'havia aconseguit, però en tenim algunes pistes. Un document esmenta que Vidal de Terrades havia "succeït" en aquest dret al donzell Ferrer de Llagostera.¹¹⁴ Aquest Ferrer de Llagostera, també conegut com Ferrer de Salelles, havia estat el senyor de la força de Salelles, situada a Llagostera,¹¹⁵ i el documentem rebent aquesta part del delme de Santa Cristina a la dècada de 1360.¹¹⁶ També sabem que la seva muller, Caterina, era germana d'un tal Francesc de Terrades, ciutadà de Girona.¹¹⁷ Ignorem quina relació podia tenir aquest Francesc de Terrades amb Vidal de Terrades, però és molt probable que estiguessin emparentats i que, per tant, Vidal també fos parent de Caterina i, de retruc, de Ferrer de Llagostera. Per tant, vistes totes aquestes referències, es pot suposar que Vidal rebé en herència el 52,1% del delme de Santa Cristina d'Aro de mans de Ferrer de Llagostera entre la dècada de 1360 i el final del segle XIV, quan ja el documentem posseïnt-lo. En qualsevol cas, el que és indubtable és que era una renda que li proporcionava uns ingressos força generosos. Per exemple, l'any 1404, els tutors del seu fill Joan l'arrendaren durant dos anys a Pere Cifra i al seu fill Joan, de Santa Cristina, per 1.600 sous anuals.¹¹⁸ Com es pot intuir,

¹¹³ ADG, Pergamins Pia Almoïna, núm. 5706.

¹¹⁴ "(...) succehint en los dits sinch migs quartons (del delme) al honrat en Ferrer de Llagostera, quondam, donzell": AHG, Hospici, Almoïna del Pa, vol. 1333, f. 1r-7v.

¹¹⁵ El novembre de l'any 1360, però, la vengué a la seva tia Alemanda i al seu marit, Guillem de Puigalí, batlle del castell de Fornells, per 19.000 sous: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 17, (4-XI- 1360).

¹¹⁶ Declarà posseir-la, per exemple, en l'enquesta episcopal de l'any 1362: ADG, Mitra, Llibre Verd, f. 126v-127r.

¹¹⁷ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 18, (10-VII-1361).

¹¹⁸ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 696, (11-X-1404).

doncs, Vidal podia portar una vida molt còmoda entre el que guanyava exercint la seva professió de jurista i el que obtenia anualment del delme.

Vidal de Terrades morí vers l'any 1399 i la seva herència, incloent-hi el delme, passà al seu fill Joan, que aleshores encara era menor d'edat.¹¹⁹ Joan, però, es traslladà a viure a Barcelona abans de l'any 1424.¹²⁰ La llunyania envers Santa Cristina d'Aro, sumada a alguns deutes importants que havia contret, el portaren a alienar la renda que havia posseït el seu pare. Així, el 1424 vengué els seus cinc vuitens del delme per la quantitat gens menyspreable de 56.000 sous al paborde de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona, Pere de Berguedà.¹²¹ Joan de Terrades rebé 1.000 sous al comptat però la resta del preu li fou pagat per altres vies. En primer lloc, l'Almoïna anul·là dos crèdits que Joan havia sol·licitat a altres persones: un de 6.600 sous que devia a Joan de Pontós, canonge de la Catedral de Girona,¹²² i un altre de 4.400 sous demanats al ciutadà de Girona Pere Bonet. I, en segon lloc, per pagar els restants 44.000 sous del preu, l'Almoïna comprà unes pensions de censal al General de Catalunya i les assignà a Joan.¹²³ Així doncs, la família Terrades, igual com els Palol i els Santmiquel, també acabà desfent-se de les seves possessions de la vall d'Aro. I el seu successor, com en el cas dels Palol, també fou l'Almoïna del Pa de la Seu que, d'aquesta manera, passà a controlar la major part del delme parroquial de Santa Cristina.¹²⁴ El resultat de tots aquests processos fou que, a partir del primer quart del segle XV, només restés un senyor laic en tota la vall, el donzell Labià. S'havia accentuat encara més, doncs, el gran predomini que tenia l'estament eclesiàstic en el mapa senyorial del vessant sud de les Gavarres.

¹¹⁹ Per una referència indirecta, sabem que Pere de Bordils, ciutadà de Girona, i Arnau de Terrades, ciutadà de Barcelona, foren nomenats tutors del pubill l'onze de març del 1399: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 696, (11-X-1404).

¹²⁰ Aquell any és esmentat a la documentació com a ciutadà de Barcelona: AHG, Hospici, Almoïna del Pa, vol. 1333, f. 1r-7v. El darrer esment que tenim d'ell com a ciutadà de Girona és del 1417: AHG, Notarial,

¹²¹ Conservem els capítols d'aquesta compravenda a: AHG, Hospici, Almoïna del Pa, vol. 1333, f. 1r-7v. A més del delme, Joan de Terrades també vengué a l'Almoïna de la Seu 1 alberg, 3 cases, 2 patis, 1 hort i alguns béns mobles que el seu pare havia posseït a Castell d'Aro.

¹²² ADG, Pergamins Pia Almoïna, núm. 5711.

¹²³ AHG, Hospici, Almoïna del Pa, vol. 1333, f. 5v.

¹²⁴ Vegeu *supra*, capítol 2.3.2.

SEGONA PART

L'administració dels dominis territorials

CAPÍTOL 4

ELS OFICIALS SENYORIALS

La majoria de titulars de les senyories feudals del vessant sud de les Gavarres no s'ocupaven personalment de l'administració diària dels seus dominis. Ja fos perquè eren senyors llunyans a la vall d'Aro, com el rector de l'Altar de Santa Maria del monestir d'Amer, o perquè les seves funcions religioses els ocupaven la major part del seu temps, com ara l'abat de Sant Feliu de Guíxols o el paborde de Juliol de la Seu de Girona, el cas és que delegaven la gestió de les seves possessions a un seguit d'oficials. Els senyors territorials de la vall, sobretot els que tenien uns dominis més amplis, van bastir uns veritables aparells administratius formats per procuradors, batlles i, en alguns casos, castlans, que eren els responsables de portar el control diari de la senyoria. En les pàgines següents examinarem el funcionament d'aquestes administracions i també analitzarem qui eren els oficials que en formaven part.

4.1 Procuradors

En el primer esglaó de l'aparell administratiu d'una senyoria hi havia els procuradors. Generalment, eren personatges propers als senyors i en rebien poders per actuar en nom seu en gairebé totes les qüestions relacionades amb la gestió de la senyoria. Les seves competències, doncs, solien ser força àmplies i, a la vall d'Aro, observem els procuradors de les diverses senyories desenvolupant múltiples funcions. Tenien la facultat d'establir peces de terra¹ o, fins i tot, masos sencers.² En alguns casos, podien rebre els lluïsmes de les compravendes de béns immobles³ o, en cas contrari, exercir el dret de fadiga.⁴ A més, podien arrendar les rendes que percebien els senyors i estaven

¹ A tall d'exemple, el maig de l'any 1490, el mercader ganxó Jaume Llandric, procurador de l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols, fra Bernat Benet Antoni de Rocacrespa, establí a Joan Soler àlies Barraquer, tinent del mas Barraca de Santa Cristina d'Aro, una peça de terra situada en aquella mateixa parròquia, a l'indret anomenat Les Penyes: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 790, (7-V-1490).

² L'any 1435, Jaume Dalmau, prevere beneficiat a la Seu de Girona, procurador del paborde de Juliol Roger de Cartellà, establí el mas Nadal àlies Gil de la parròquia de Santa Cristina a Antoni Gil: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 8, f. 3r-3v.

³ L'any 1470 Francesc Ponç, sagristà de Santa Cristina d'Aro i procurador del paborde de Juliol Pere Guerau de Terrades, cobrà 311 sous de Llorenç Blanc, de Castell d'Aro, qui havia comprat una "*domo*" i un pati contigu a Pere Torre: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 89, (30-X-1470).

⁴ L'any 1486 el ciutadà de Girona Joan de Terrades, que era procurador del paborde d'Aro Pere Guerau de Terrades, féu ús del dret de fadiga en la venda d'un prat que Joan Terrats, de Castell d'Aro, volia fer a Joan Solà, habitant de la "*domo*" de les Eroles, de Santa Cristina, al preu de 190 sous. El procurador pagà aquesta quantitat de diners a Joan Terrats i la Pabordia, per tant, retingué el prat a les seves mans: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 785, (10-VIII-1486).

autoritzats a cobrar-ne el preu.⁵ També tenien la missió d'acudir a les corts judicials competents per denunciar els pagesos que no pagaven les rendes⁶ i havien de tenir cura de l'aplicació de les servituds, especialment de rebre els homenatges de fidelitat⁷ i d'atorgar les redempcions en nom dels senyors.⁸ I, en darrer lloc, també havien de controlar l'acció dels altres oficials que estaven per sota seu dins el sistema administratiu de la senyoria, això és, els batlles o recaptadors de les rendes.⁹ Tot això, ho havien de registrar per escrit i havien de dur una comptabilitat acurada de tots els diners que passaven per les seves mans, ja que, amb una certa periodicitat, n'havien de retre comptes als senyors.¹⁰

Per fer totes aquestes feines, òbviament, els procuradors rebien una retribució, però tenim molt poques dades sobre com es concretava. L'única referència explícita de què disposem pertany a la senyoria de l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols: un document del 1444 ens indica que

⁵ Un exemple d'arrendament de rendes: l'any 1486 el procurador del monestir de Sant Feliu, Joan Barceló, arrendà el delme de la parròquia de Solius a Bartomeu Llamví, tinent del mas Llamví de Santa Cristina d'Aro, per 440 sous: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 785, (10-IV1486). I un exemple del cobrament del preu d'un arrendament: l'any 1461 Pere Salamó, procurador de l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols, Joan de Cortadelles, reconegué que Antoni Sureda i Nicolau Cassà, mercaders de Sant Feliu, arrendataris de les rendes del monestir a la vall d'Aro, li havien pagat 433 sous i 4 diners per un terç del preu d'un any de l'arrendament: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 83, (3-X-1461).

⁶ Com el març del 1463, quan Pere Collell, procurador de l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols, denuncià davant el jutge de la cort reial de Sant Feliu que Francesc Bosc àlies Provençal, tinent del mas Provençal de Santa Cristina, devia 30 sous al monestir en concepte de censos: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 917, (26-III-1463).

⁷ L'any 1418, Antoni Rabassa, domer de Tordera i procurador del sagristà major de la Seu de Girona, Gaspar de Cabrera, rebé l'homenatge servil d'Antònia, muller de Joan Dalmau, i d'Eulàlia, muller d'Antoni Castell, per haver entrat, respectivament, als masos Dalmau i Castell de la parròquia de Solius, que eren del domini de la Sagristia Major: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 730, (18-IV-1418).

⁸ L'any 1412, Francesc Calvó, prevere beneficiat a la Seu de Girona i procurador del paborde de Juliol Ramon Badia àlies Barraca, redimí de la servitud a Bartomeu Mola, fill de Miquel Valner àlies Mola, de la parròquia de Santa Cristina d'Aro, a canvi de 50 sous: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 6, f. 32r.

⁹ Entre les diverses tasques que l'abat del monestir de Sant Feliu Galceran de Descatllar encomanà a Guillem de la Tor en fer-lo procurador, hi havia la de forçar els batlles del monestir a retre-li comptes de la seva gestió: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 718, (10-X-1413).

¹⁰ L'11 de març del 1418 Pere Carrera, procurador de l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols, presentà al senyor els comptes de tots els ingressos i de totes les despeses que hi havia hagut en la senyoria fins aquell dia. L'abat els examinà i reconegué que havia de tornar al procurador 124 sous que havia avançat dels seus propis diners per satisfer unes despeses: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 730, (11-III-1418).

el seu procurador, en aquells moments, cobrava un salari anual de 400 sous.¹¹ Malauradament, no sabem res sobre els honoraris dels procuradors de les altres senyories. D'altra banda, els procuradors realitzaven totes les tasques que hem enumerat durant períodes de temps no gaire llargs, d'uns pocs anys, perquè la majoria també havien d'atendre els seus assumptes particulars; aleshores, quan un procurador deixava el seu "càrrec", el senyor, simplement, n'escollia un altre. Els procuradors generals de les diverses senyories tenien unes funcions molt similars però, en canvi, els seus perfils humans divergien una mica d'un domini a l'altre. A continuació ho veurem amb detall.

4.1.1 Els procuradors dels abats del monestir de Sant Feliu de Guíxols

Els diferents abats que regiren el monestir de Sant Feliu de Guíxols durant el segle XV, salvant excepcions puntuals, van tenir una clara preferència pels mercaders de la vila a l'hora d'escollir els seus procuradors. Vuit dels vint-i-tres procuradors documentats pertanyien a aquest estament: Joan Bosc,¹² Joan Salvador,¹³ Francesc Hospital,¹⁴ Nicolau Madrencs,¹⁵ Nicolau Pla,¹⁶ Joan Barceló,¹⁷ Jaume Llandric¹⁸ i Francesc Conill.¹⁹ I, a banda de mercaders, els abats també reclutaren uns

¹¹ A la relació de despeses que féu l'abat en l'enquesta de les rendes eclesiàstiques d'aquell any, cità aquesta quantitat "per salari de procurador general del monestir": ADG, Administració econòmica, taxes de beneficis, "Liber denuntiationum", f. 117r-121v.

¹² El documentem com a procurador entre els anys 1408 i 1413, tot i que podria ser-ho des d'abans: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 702, (15-XII-1408), i vol. 718, (17-VIII-1413). Durant aquest temps fou procurador dels abats Guillem de Samasó i Galceran de Descatllar.

¹³ Fou nomenat procurador per l'abat Bernat de Torroella el 17 d'abril del 1431, però ignorem fins quan ho fou: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 747, (17-IV-1431).

¹⁴ Procurador en dues etapes diferents. La primera durà, entre els anys 1454 i 1459, sota el mandat de l'abat Bernat de Torroella, i la segona, amb l'abat Joan de Cortadelles, fou almenys entre els anys 1465 i 1467: ACA, Hisenda, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1703, f. 80r-80v; AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 81, (26-II-1459), vol. 920, (21-VIII-1465), i vol. 982, (12-V-1467).

¹⁵ Citat com a procurador de l'abat Bernat de Torroella el febrer del 1460: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 81, (1-II-1460).

¹⁶ El documentem com a procurador dels abats Cortadelles i Rocacrespa entre els anys 1469 i 1477: ACA, Hisenda, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1703, f. 152r-152v; AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 62(1), (17-I-1477).

¹⁷ El 17 de gener del 1476 fou nomenat procurador per Bernat Benet Antoni de Rocacrespa, que aleshores esperava la confirmació papal per rebre l'abadia, i el documentem exercint aquestes funcions fins el maig del 1488: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 62(3), (17-I-1476), i vol. 64, (29-V-1488).

¹⁸ Actuà com a procurador de l'abat Rocacrespa almenys entre els anys 1489 i 1493: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 788(1), (9-II-1489), i vol. 97(1), (21-XII-1493).

¹⁹ Documentat com a procurador de l'abat Rocacrespa almenys des del 1499: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 93, (21-XII-1499).

altres dos potentats ganxons: el notari Pere Gallart²⁰ i el barber Pere Carreres.²¹ Tots aquests individus, segurament, tenien unes capacitats que els feien atractius als ulls dels abats per exercir de procuradors seus. Com a mercaders, deuriem tenir unes provades competències comptables, que eren bàsiques per a la bona administració de la senyoria. I probablement, pel fet de residir a Sant Feliu, també devien conèixer el territori per on s'estenia el domini senyorial de l'abat, si més no el de l'entorn més immediat de la vila, que era la vall d'Aro. Actuar en nom de l'abat en el control i la gestió del domini requeria una certa dedicació i el més eficaç era que se n'encarregués algú proper a la zona d'influència d'aquest domini. A més, alguns d'aquests individus també participaven en altres nivells de la senyoria, com ara en el seu finançament a través de l'arrendament de les rendes de l'abat.²² Podien arribar a tenir, per tant, una vinculació molt estreta amb l'abat i l'exercici de la senyoria, tant en el terreny de la gestió com en el de la inversió econòmica. I aquesta dedicació, a vegades, era recompensada per l'abat facilitant els seus negocis.²³ Tanmateix, aquests mercaders i altres personatges acomodats de Sant Feliu només exercien de procuradors durant un període de temps relativament breu, de dos a cinc anys segons els casos,²⁴ ja que també havien d'atendre els seus negocis particulars i això, tot sovint, els podia portar lluny de Sant Feliu. Quan això passava, l'abat del monestir simplement nomenava procurador a un altre individu que, en aquell moment, tingués més disponibilitat.

Els mercaders, però, no foren els únics escollits per exercir de procuradors. Cinc dels vint-i-tres eren familiars dels abats. En algunes ocasions, només foren nomenats per realitzar una tasca concreta, com quan el novembre del 1403 l'abat Guillem de Samasó designà procurador el seu germà, el donzell Jaume de Samasó, perquè anés a Mallorca a rebre les rendes del monestir que havia recaptat el seu batlle.²⁵ Però, en d'altres, l'elecció de familiars per exercir de representants senyorials fou una pràctica més sistemàtica. L'abat Galceran de Descatllar, durant el seu mandat (1408-1421), nomenà procuradors a quatre membres de la seva parentela: el seu germà Ramon

²⁰ Fou nomenat per l'abat Bernat de Torroella el 14 d'agost del 1431 i mantingué el càrrec almenys fins el juny del 1433: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 751, (6-VI-1433).

²¹ El documentem com a procurador per primer cop el juliol del 1416 i per últim el desembre del 1418: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 50, (23-VII-1416), i vol. 733, (1-XII-1418).

²³ Nicolau Pla, mentre fou procurador de l'abat, adquirí el domini útil dels masos Mansella i Jofró, tots dos pertanyents al monestir, i rebé facilitats per part de l'abat per unir-los en un de sol i explotar-los comercialment. Sobre l'adquisició i la unió dels masos: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 89, (24-IX-1470) i (20-III-1471); AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 4, (15-XI-1495). I sobre la seva explotació, dirigida al mercat, se'n pot extreure una idea força clara a partir dels comptes dels marmessors del testament de Nicolau: ADG, Definicions (1477-1488), f. 88v-90v.

²⁴ Només Nicolau Pla i Joan Barceló superaren aquesta durada. El primer fou procurador al llarg de vuit anys i el segon, de dotze.

²⁵ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 692, (15-XI-1403).

de Descatllar,²⁶ el seu nebot Pere Alfons de Descatllar,²⁷ el seu altre nebot Ponç de Descatllar -que era el senyor del castell del Catllar, situat a Vilallonga de Ter-,²⁸ tots ells donzells, i un altre individu que no era parent estricte de l'abat però sí que formava part de la seva "casa", és a dir, un membre de la seva cort, Guillem de la Tor.²⁹

A primer cop d'ull es podria pensar que l'elecció de familiars com a procuradors responia, simplement, al desig d'aquests abats de confiar la gestió dels seus dominis senyorials a persones de la seva màxima confiança, però hi ha diversos indicis, especialment en el cas de l'abat Descatllar, d'una realitat menys innocent. Tots els abats pertanyien a famílies aristocràtiques, algunes de més importants, altres de menys. El cas és que alguns, potser els de llinatges menys puixants, van aprofitar la seva posició al capdavant d'un monestir potent com el de Sant Feliu per afavorir les seves famílies. La designació d'aquests procuradors, doncs, reflecteix la intromissió de les famílies d'alguns abats en els afers del monestir. I també en la seva caixa. En altres paraules, hi ha proves clares que l'abat Descatllar va practicar nepotisme. A banda del poder que van exercir com a representants seus, l'abat va agrair els citats membres de la seva família amb diverses prebendes i ingressos propis de l'abadia. A Guillem de la Tor, membre de la seva casa, li va concedir la seva batllia de Vila-romà i Vall-llobrega i aquest, l'any 1412, va poder vendre-la per 660 sous,³⁰ el març del 1414, per retribuir-li uns serveis prestats, li va assignar 1.100 sous de les seves rendes de Palamós;³¹ i el juny del mateix any també li concedí la seva batllia de la vila de Sant Feliu.³² Als seus nebots, Ponç i Pere Alfons de Descatllar, els arrendà, des del 1415 i durant vuit anys, totes les seves rendes a un preu gairebé regalat: per només 3.300 sous³³ quan, només tres anys enrere,

²⁶ De fet, Ramon fou nomenat procurador pel seu germà, el 28 de març del 1409, només per complir una missió concreta: rebre els diners, béns i drets que li restaven per cobrar del seu càrrec anterior al d'abat de Sant Feliu de Guíxols, el d'abat de Sant Miquel de Cuixà: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 702, (28-III-1409). Un cop assolit aquest objectiu, Ramon deixaria de ser procurador de Galceran.

²⁷ El documentem com a procurador durant un mes, entre el desembre del 1418 i el gener del 1419: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 733, (1-XII-1418) i (7-I-1419).

²⁸ Ponç, a diferència dels dos anteriors, fou un procurador més durador, exercint almenys des de l'any 1419 fins que el seu oncle deixà de ser abat l'any 1421, en ser promogut al bisbat d'Elna: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 733, (18-III-1419), i vol. 63, (13-III-1421).

²⁹ Guillem, membre de la "domo" de l'abat, fou nomenat procurador el 10 d'octubre del 1413 i el documentem com a tal fins el desembre de l'any següent: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 718, (10-X-1413), i vol. 722, (14-XII-1414).

³⁰ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 714, (25-VI-1412).

³¹ Ho féu "*insolutum et satisfaccionem salarii in quo vobis (...) tenemini ratione illius temporis per quod nobiscum stetistis*": AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 717, (1-III-1414).

³² AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 720, (11-VI-1414).

³³ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 722, (6-III-1415). Val a dir, però, que dels vuit anys previstos en l'arrendament, només se'n compliren la meitat; l'any 1419 les rendes de l'abat s'arrendaren a altri en unes condicions normals: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 709, (29-I-1420).

s'havien arrendat per 10.000;³⁴ és a dir, els seus nebots pogueren rebre totes les seves rendes per un preu molt inferior al seu valor real i, per tant, tingueren un ampli marge de beneficis. Aquesta mena de mercès no foren exclusives de l'abat Descatllar sinó que poques dècades després l'abat Bernat de Torroella, membre d'una família de cavallers establerts a la Bisbal, també les cultivà.³⁵ Potser caldria atribuir aquests comportaments a les dificultats financeres que patia l'aristocràcia al segle XV: en aquest context, quan un dels seus membres accedia a un lloc important, podia aprofitar-ho per redistribuir-ne els beneficis entre la família.

Tornant però, als procuradors dels abats, dels vint-i-tres que hi hagué al llarg del segle XV, quatre foren altres monjos del monestir. El 17 de juliol del 1422 l'abat Berenguer de Perarnau nomenà procuradors, conjuntament, els monjos Vicenç Verdera, Francesc Net i Antoni dels Alls perquè regissin l'abadia en la seva absència.³⁶ Posteriorment, l'agost del 1436, el mateix Antoni dels Alls també fou designat procurador per l'abat Bernat de Torroella.³⁷ I, finalment, el març del 1438 l'abat Torroella també instituí com a procurador seu un altre monjo del monestir, Antoni Caixer.³⁸ En aquests casos, els abats delegaren la gestió dels seus dominis senyorials a unes persones que, evidentment, coneixien a fons les interioritats del monestir i les seves necessitats. A més, també eren els primers interessats en la seva bona administració perquè, de les rendes que generaven les possessions dels abats, en rebien les seves porcions monacals. I, d'altra banda, per aquests monjos, servir fidelment els abats com a procuradors podia ser una forma de promocionar-se dins el monestir.

³⁴ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 702, (20-I-1408).

³⁵ Per exemple, l'any 1450 assignà al seu pare Bernat de Torroella tots els ingressos que provinguessin de la reserva de les Eroles durant quatre anys amb la salvaguarda que totes les despeses de la seva explotació -salaris, etc.- anirien a càrrec del monestir; a més, si ho desitjava, també li oferia un domicili vitalici a Sant Feliu pagat pel monestir, incloent-hi tot allò necessari per menar-hi una vida d'acord amb la sevaposició: ACA, Hisenda, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1703, f. 63v-64r, i f. 65r-65v. D'altra banda, l'any 1454 Lluís de Torroella, germà de l'abat, intentà cobrar els drets sobre el delme del peix i del forn de la vila de Sant Feliu que, en aquell moment, eren assignats al convent del monestir; els monjos protestaren enèrgicament i anaren tant a la peixateria com al forn per fer valer els seus drets: al forner, per exemple, li digueren "sènyer en Ribes, nosaltres havem sabut que en Luys Torroella vos ha dit que no respongats a nosaltres ni al convent de l'arrendament del dit forn sinó a ell o a qui ell voldrà. Per què nosaltres vos diem e requerim que vós no respongats a ell ni a qui ell voldrà sinó a nosaltres e al dit nostre convent com lo dit forn sie assignat al dit convent e en aquell se pertanya e no en altre, segons apar ab carta. En altre manera, que protestam contra vós e béns vostres de danys dampnatges e despesses e de totes altres cosses lícites de protestar": ACA, Hisenda, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1703, f. 79r-80r.

³⁶ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 737, (17-VII-1422). Ignorem fins quan exerciren aquesta funció.

³⁷ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 755, (4-VIII-1436). Tampoc no sabem fins quan ho fou.

³⁸ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 54, (11-III-1438).

Finalment, entre els procuradors dels abats del monestir del segle XV, també cal comptar-hi un pagès de Santa Cristina d'Aro, Narcís Llamví àlies Mordenyac,³⁹ un notari de Girona, Berenguer Ferrer sa Sala,⁴⁰ un canonge d'Elna, Pere Collell,⁴¹ i un monjo del monestir de Ripoll, Bartomeu Palmer.⁴² El primer, tinent del mas Mordenyac, era un remença acomodat del monestir, amb prou capacitat per administrar els afers de l'abat i que, en alguna ocasió, també havia invertit els seus estalvis en arrendar-ne algunes rendes.⁴³ Per tant, la seva relació amb la senyoria de l'abat era molt més complexa que la que ofereixen aquelles visions reduccionistes que presenten tota la pagesia com un bloc homogeni sotmès al poder feudal. També hi havia alguns pagesos, com Mordenyac, que n'obtenien beneficis. Pel que fa als altres tres procuradors, persones foranes de Sant Feliu i amb poca vinculació amb el monestir, cal tenir en compte que l'abat que les escollí totes tres, Joan de Cortadelles, era un abat comendatari⁴⁴ que residia habitualment a Roma i que mai posà als peus al monestir.⁴⁵ Per tant, a l'hora d'escollir algú que tingués cura del seu domini devia decantar-se per persones més pròximes a ell que no pas al monestir. Amb tot, aquests procuradors més llunyans acabaven, al seu torn, nomenant procuradors substituïts a mercaders de Sant Feliu perquè desenvolupessin les tasques que l'abat els havia encomanat a ells.⁴⁶

³⁹ L'abat Berenguer de Perarnau el nomenà el 21 de març de l'any 1426: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 743, (21-III-1426).

⁴⁰ Va actuar com a procurador al començament de la dècada de 1460: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 83, (2-IX-1461).

⁴¹ El documentem com a procurador entre els anys 1462 i 1464: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 916(1), (7-VI-1462), i vol. 85, (25-IV-1464).

⁴² Fou nomenat procurador el 15 de setembre de l'any 1467 i el documentem com a tal fins el desembre de l'any 1473: ACA, Hisenda, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1703, f. 165r-165v.

⁴³ Narcís, juntament amb el seu nebot Bartomeu Llamví i un altre pagès de Santa Cristina, Pere Mansella, fou arrendatari de les rendes de l'abat en aquesta parròquia entre els anys 1416 i 1421, pagant un preu de 1.770 sous anuals: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 724, (17-X-1416), i vol. 63, (2-VII-1421).

⁴⁴ Els anomenats abats comendataris eren uns prelats que havien obtingut una abadia i les rendes corresponents com a recompensa a serveis prestats a alguna autoritat superior. Tot i rebre'n les rendes, no calia que residissin al monestir i les úniques obligacions que hi tenien eren les de mantenir-hi un prior, el culte i els edificis. A Sant Feliu de Guíxols, al segle XV, hi hagué dos abats comendataris: Cortadelles (1461-1473) i el seu successor, Joan d'Aragó (1473-1475): J. M. CERVERA I BERTA, *Història del monestir de Sant Feliu de Guíxols*, Caixa d'Estalvis Provincial, Girona, 1984, p. 42.

⁴⁵ E. ZARAGOZA PASCUAL, *Historia de los abades del monasterio de Sant Feliu de Guíxols (siglos X- XIX)*, Ediciones Monte Casino, Zamora, 1982, p. 39.

⁴⁶ Així, per exemple, el monjo de Ripoll Bartomeu Palmer, nomenat procurador per l'abat l'any 1467, va fer procurador substituït al mercader de Sant Feliu Nicolau Pla el 21 d'agost del 1468 perquè actués en nom seu en els aspectes referents al domini del monestir de Sant Feliu de Guíxols: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 60, (5-II-1472).

En resum, la tònica general al segle XV fou que els abats del monestir reclutessin els seus procuradors entre els mercaders de la vila de Sant Feliu, unes persones amb capacitats reconegudes en els negocis i en la comptabilitat que, a més, també podien actuar com a financers de la senyoria arrendant-ne les rendes. Aquest era el perfil favorit per la majoria d'abats, tal com demostren les xifres. Amb tot, com hem vist, algun abat com Galceran de Descatllar va anteposar els interessos del seu llinatge als del monestir i, preferentment, va nomenar procuradors a diversos membres de la seva família que, d'aquesta i altres maneres, pogueren beneficiar-se de les seves rendes.

4.1.2 Els procuradors de la Pabordia de Juliol de la Seu

Els procuradors de la Pabordia de Juliol, a diferència dels del monestir de Sant Feliu, habitualment eren clergues. És el cas, al llarg del segle XV, dels procuradors Francesc Calvó⁴⁷ i Jaume Dalmau,⁴⁸ preveres beneficiats a la Catedral, Antoni de Pau, capellà major de Sant Feliu de Guíxols,⁴⁹ Pere Cima, domer de Santa Cristina d'Aro,⁵⁰ i Francesc Ponç, sagristà de la mateixa parròquia.⁵¹ El predomini de l'estament eclesiàstic entre els oficials de la Pabordia s'explica, en alguns casos, per les xarxes clientelars que s'establien entre els clergues de diferent rang o importància dins el marc de la Catedral de Girona. Els titulars de dignitats preeminents com els paborde de Juliol sempre tenien al seu voltant un seguit d'acòlits amb càrrecs menors que els servien -per exemple, com a procuradors- i que n'esperaven, a canvi, el seu favor per aconseguir una certa promoció dins la Seu. Molt probablement, aquest devia ser el cas dels preveres Francesc Calvó i Jaume Dalmau. D'altra banda, tot sovint les xarxes clientelars dels paborde anaven més lluny dels murs gòtics de la Catedral i també arribaven fins els clergues de les parròquies rurals. La Pabordia tenia el dret de presentar al bisbe els candidats que considerés més idonis per ocupar els càrrecs de domer i de sagristà de la parròquia de Santa Cristina d'Aro.⁵² Per tant, podia situar-hi uns clergues fidels que, per aquesta col·locació, estarien en deute amb el paborde de torn i l'ajudarien a controlar el domini de la vall d'Aro com a procuradors seus. Pere Cima i Francesc Ponç responien perfectament a aquest perfil.

⁴⁷ Fou nomenat procurador el 3 de setembre del 1403 i el documentem com a tal fins el maig de l'any 1413: ADG, Cúria i Vicariat General, Beneficis, vol. D-177, f. 4v-5r; i AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 6, f. 39r.

⁴⁸ El paborde Roger de Cartellà el nomenà procurador l'11 d'agost del 1434 i ho fou, almenys, fins el novembre de l'any 1436: ACG, Pabordia de Juliol, doc. 436, i AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 8, f. 17v.

⁴⁹ Documentat com a procurador entre els anys 1417 i 1419: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 730, (11-X-1417) i AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 7, f. 204v.

⁵⁰ Fou procurador del paborde Roger de Cartellà des del 3 de desembre del 1431 fins el juny del 1433, almenys: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 210, (3-XII-1431), i ACG, Pabordia de Juliol, doc. 436.

⁵¹ El paborde Pere Guerau de Terrades el nomenà procurador l'onze de març del 1467 i el documentem com a tal fins l'agost del 1476: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1053, (11-III-1467), i vol. 62(1), (9-VIII-1476).

⁵² ADG, Actes Episcopals, Visites Pastorals, vol. 15, f. 98v-99v.

Tanmateix, en alguns pocs casos del segle XV, els procuradors de la Pabordia foren laics: el pagès benestant Pere Saguer, tinent del mas Saguer de Santa Cristina d'Aro,⁵³ el mercader ganxó Francesc Hospital,⁵⁴ i el ciutadà de Girona Joan de Terrades.⁵⁵ Els vincles dels pabordes de Juliol amb dos d'aquests individus, però, també eren molt estrets. Pere Saguer, com a tinent del mas Saguer -com veurem més endavant-, tenia patrimonialitzada la batllia del domini de la Pabordia a la parròquia de Santa Cristina d'Aro. És possible que, com que ja realitzava unes funcions administratives concretes en la senyoria, la Pabordia, potser per manca d'altres candidats, decidís delegar-li les tasques pròpies dels procuradors durant un període de temps determinat. En el cas de Joan de Terrades, els lligams encara són més clars: era nebot del paborde d'aleshores, Pere Guerau de Terrades.⁵⁶

4.1.3 Els procuradors de la Sagristia Major de la Seu

Els sagristans majors de la Seu compartien el mateix criteri que els pabordes de Juliol i preferien escollir els seus procuradors entre el clergat. De fet, hem identificat dotze procuradors diferents de la Sagristia Major al llarg del segle XV i tots pertanyien a l'estament eclesiàstic. Molt sovint eren clergues de la mateixa Catedral de Girona, persones properes, per tant, al sagristà major i que gaudien de la seva confiança per fer-se càrrec dels assumptes de la seva senyoria territorial. Entre aquests procuradors hi havia clergues de tots els rangs possibles dins la Catedral: simples preveres beneficiats en algun dels múltiples altars de la Seu, com Arnau Ferrer,⁵⁷ Francesc Taver-

⁵³ Pere Saguer fou nomenat procurador pel paborde Roger de Cartellà el desembre del 1431 i surt exercint com a tal a la documentació fins el març de 1437: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 210, (3-XII-1431), i vol. 8, f. 42r.

⁵⁴ El paborde Roger de Cartellà el nomenà procurador el 17 de juliol de l'any 1454 i ho fou, almenys, fins el febrer del 1459: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 78, (4-XII-1456), i vol. 81, (26-II-1459).

⁵⁵ Únicament el documentem com a tal en una sola ocasió, l'agost del 1486: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 785, (10-VIII-1486).

⁵⁶ Tal com diu el següent document: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1185, (2-VI-1484). D'altra banda, segurament aprofitant-se d'aquest parentiu, Joan de Terrades adquirí, a l'inici de la dècada del 1480, el domini directe del molí de la Bassa i del mas Terrats, de Santa Cristina d'Aro, que eren del domini de la Pabordia: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 783 (10-XI-1480), i (19-III-1481).

⁵⁷ Documentat com a procurador del sagristà major Bernat de Brugueroles entre els anys 1400 i 1402: ADG, Arxius incorporats, Seu, Pergamins Sagristà Major, núm. 602 i núm. 604. La seva relació fou tan estreta que, fins i tot, el sagristà el nomenà marmessor del seu testament, tal com s'esmenta a: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 705 (12-IV-1410).

ner⁵⁸ i Francesc Camps;⁵⁹ preveres del Capítol com Joan Gabriel Pavia;⁶⁰ i, fins i tot, canonges amb dignitats com l'ardiaca de Besalú Francesc de Santmartí.⁶¹ La Sagristia Major, recordem-ho, era la segona dignitat més important dins la jerarquia interna de la Catedral i, pels clergues de rang inferior, servir fidelment el sagristà podia ser una bona eina de promoció personal. Per exemple, Joan Gabriel Pavia, prevere del Capítol que actuà com a procurador del sagristà major l'any 1410, fou ascendit a canonge de la Seu l'agost del 1417 -fins i tot rebent una dispensa especial pel fet de no pertànyer a l'estament nobiliari-⁶² i, un mes més tard, fou nomenat paborde de la Pabordia de Juliol.⁶³ Seria exagerat atribuir una relació causa-efecte directa entre aquesta promoció i el servei fet com a procurador al sagristà major, i més si tenim en compte que Pavia havia tingut una relació molt estreta amb el difunt bisbe Berenguer d'Anglesola,⁶⁴ però de ben segur que deuria comptar com un mèrit més en el seu haver.

Fora de la Catedral, la Sagristia Major també nomenava procuradors a alguns clergues parroquials de Solius. Hem documentat els rectors Nicolau Vedruna⁶⁵ i Jordi Hortolà⁶⁶ actuant en nom del sagristà major de torn en l'exercici de la seva senyoria. L'elecció dels rectors de Solius era molt lògica des del punt de vista de l'administració senyorial. Com hem vist anteriorment, el domini territorial de la Sagristia a la vall d'Aro es concentrava en aquesta parròquia i res millor per tenir-ne cura que

⁵⁸ Fou nomenat procurador pel sagristà major Pere de Darnius el sis de novembre del 1421 i ho fou almenys, fins l'any següent: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 63, (7-XI-1422).

⁵⁹ El sagristà major Jaume Samasó el nomenà procurador el set de desembre de l'any 1460 i el documentem actuant en nom seu fins l'any 1466: AHG, Notarial Sant Feliu de Guíxols, vol. 83, (30-VIII-1462) i vol. 920 (10-VII-1466).

⁶⁰ El veiem com a procurador de la Sagristia Major en un únic document de l'any 1410: ADG, Arxius incorporats, Seu, Pergamins Sagristà Major, núm. 608.

⁶¹ Actuà com a procurador del sagristà major Jaume de Cardona almenys una vegada, l'any 1499, establint unes peces de terra de la parròquia de Solius a Antoni Sifró, segons indica una referència indirecta recollida a: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 9, f. 119r-120v.

⁶² ADG, Cúria i Vicariat General, Beneficis, vol. D-182, f. 88v-89r. Com ja hem comentat al començament del capítol 2, per poder ser canonge de la Catedral de Girona calia ser de família aristocràtica, tant per part de pare com per part de mare. De totes maneres, aquest règim tan estricte no es mantenia sempre i no era insòlit que es fessin excepcions com la de Joan Gabriel Pavia.

⁶³ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 7, f. 49r-51v. Joan Gabriel Pavia era el paborde del qual n'hem documentat el ceremonial de presa de possessió del domini que hem descrit en el capítol 2.1.

⁶⁴ Tan estreta que el bisbe, mort el 1408, el nomenà marmessor del seu testament. Documentem Joan Gabriel Pavia complint les darreres voluntats del difunt en diverses ocasions entre els anys 1410 i 1423: ADG, Cúria i Vicariat General, Beneficis, vol. D-179, f. 30r-30v, i vol. D-183, f. 142r-142v.

⁶⁵ Nicolau Vedruna fou procurador del sagristà l'any 1408: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 702, (14-VIII-1408).

⁶⁶ Aquest rector fou procurador del sagristà major Gaspar de Cabrera entre els anys 1418 i 1421: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 730, (3-V-1418), i vol. 63, (13-III-1421).

una persona que hi visqués i tingués una influència important sobre els seus habitants, com era el cas. A més, els rectors de Solius devien el seu càrrec al sagristà major⁶⁷ i, per tant, tindrien un interès especial per servir-lo eficientment en la seva tasca com a procuradors.

En d'altres ocasions, els diferents sagristans majors que hi hagué a la Seu de Girona durant el segle XV també escolliren procuradors que no eren ni clergues de la Catedral ni rectors de Solius. Tanmateix, també eren eclesiàstics. Hi trobem un cambrer del monestir de Sant Pere de Besalú, Ramon de Malverio,⁶⁸ un domer de Tordera, Antoni Rabassa,⁶⁹ un canonge de la col·legiata de Sant Feliu de Girona, Bernat Prim,⁷⁰ un prevere beneficiat a Sant Feliu de Guíxols, Antoni Corbera,⁷¹ i, fins i tot, un abat del monestir d'Amer, Bernat de Samasó.⁷² Totes aquestes persones devien merèixer la plena confiança dels sagristans. El cas més clar és el d'aquest abat d'Amer, que era germà del sagristà major que representava, Jaume de Samasó. En d'altres ocasions, aquestes persones de confiança no es buscaven dins la mateixa família, però sí en la seva xarxa clientelar. Per exemple, el sagristà major Gaspar de Cabrera, probablement membre de la família dels vescomtes de Cabrera, l'any 1416 reclutà com a procurador Antoni Rabassa, domer de Tordera, una parròquia que formava part de les propietats de la seva família. Aleshores Rabassa ja comptava amb un cert historial al servei dels vescomtes,⁷³ era un home de confiança de la família, i per això Gaspar de Cabrera, en accedir a la dignitat de sagristà major de la Seu, volgué tenir-lo amb ell per ocupar-se dels assumptes del seu domini senyorial a Solius.

Els procuradors eren els representants dels senyors i, com a tals, tenien unes atribucions molt àmplies. Ocupaven la direcció dels aparells administratius de les senyories i havien de vetllar pel bon funcionament de tota l'estructura perquè els senyors obtinguessin el màxim de rendes possible dels seus dominis. Això els portava a actuar, en nom del senyor, en gairebé tots els fets relacionats

⁶⁷ Efectivament, la Sagristia Major tenia el dret de presentar davant del bisbe la persona que creia convenient per ocupar la rectoria de Solius: ADG, Actes Episcopals, Visites Pastorals, vol. 15, f. 102r- 102v.

⁶⁸ Fou nomenat procurador del sagristà major Antoni el 31 de desembre del 1408 i actuà com a tal, almenys, fins el març de l'any següent: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 707, (8-I-1409) i vol. 702, (9-III-1409).

⁶⁹ El sagristà major Gaspar de Cabrera el nomenà procurador el 27 de juliol del 1416 i exercí aquesta tasca com a mínim fins l'any 1420: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 730, (18-IV-1418) i vol. 734 (14-II-1420).

⁷⁰ Fou procurador del sagristà major Pere de Darnius entre el 21 de març del 1434 i l'any 1442: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 759, (17-XI-1442).

⁷¹ Actuà com a procurador de la Sagristia Major l'any 1453: Fons Patrimonial mas Auladell, doc. 53.

⁷² Exercí de procurador del sagristà major Jaume de Samasó, germà seu, l'any 1456: ADG, Arxius incorporats, Seu, Pergamins Sagristà Major, núm. 615.

⁷³ Per exemple, entre els anys 1402 i 1405, abans de ser domer de la parròquia de Tordera, s'ocupava del benefici de la capella del castell de Palafolls, propietat dels vescomtes: ADG, Actes Episcopals, Lletres, vol. U-102, f. 24v-25r, i vol. U-105, f. 89v.

amb els elements d'aquests dominis. La seva responsabilitat en el bon funcionament de la senyoria era, doncs, molt gran. Per aquest motiu, els senyors tenien molta cura a l'hora d'escollir-los i els cercaven o bé entre els individus més preparats o bé dins els cercles de la seva confiança més estricta. Amb tot, hem observat algunes diferències entre els perfils dels procuradors preferits pels diferents senyors de la vall d'Aro. Els abats del monestir de Sant Feliu buscaren, preferentment, mercaders de la mateixa vila perquè ocupessin aquest càrrec. Volien, sens dubte, que apliquessin les seves habilitats per als negocis en la gestió dels seus dominis. En canvi, les grans dignitats de la Catedral de Girona, els paborde de Juliol i els sagristans majors, escollien els seus procuradors gairebé sempre entre els clergues subalterns de la mateixa Catedral o entre els clergues parroquials de la d'Aro que depenien d'ells. En aquest cas, sense negar l'eficiència d'aquests procuradors, hi entrava en joc tota una sèrie de xarxes clientelars entre aquestes dignitats i els seus acòlits. Això no vol dir, però, que el model del monestir de Sant Feliu fos més eficaç. Al cap i a la fi, alguns abats també nomenaren procuradors a d'altres monjos del monestir, que podien aprofitar-ho per promocionar-se internament. A més, entre els abats i els mercaders que feien de procuradors també s'establiren relacions de clientelisme i certs tractes de favor. I no oblidem, tampoc, els casos de nepotisme protagonitzats per algun abat en nomenar procuradors a membres de la seva família. El càrrec de procurador, en definitiva, era fonamental per al bon funcionament de la senyoria i era important que qui l'ocupava fos eficient, però, ultra això, els senyors també el podien fer servir per pagar serveis prestats, per cultivar fidelitats o per beneficiar parents i amics.

En qualsevol cas, els procuradors eren els principals oficials de les senyories, amb múltiples atribucions, però no els únics. Per exemple, no s'encarregaven de la recaptació de les rendes, ja que això ho feien uns altres oficials que hi eren subordinats: els batlles i, en alguns dominis, els castlans.

4.2 Castlans

L'aparell administratiu de les senyories de la Pabordia de Juliol i de la Sagristia Major de la Seu de Girona tenia un esglaó intermediari entre els procuradors i els batlles que era ocupat per uns altres oficials: els castlans. El motiu d'això, òbviament, era el fet que ambdues senyories disposaven de sengles castells dins els seus respectius dominis territorials de la vall d'Aro, com hem exposat anteriorment.⁷⁴ Tant el castell de Benedormiens com, en menor mesura, el de la Roca tenien uns oficials que els custodiaven i en tenien cura i que, a més, també desenvolupaven una sèrie de tasques en la recaptació de les rendes dels dos dominis.

4.2.1 Els castlans de la Pabordia de Juliol de la Seu

Coneixem d'una forma molt precisa les funcions del castlà de la Pabordia de Juliol gràcies a l'establiment de la castllania que el paborde Pere Guerau de Terrades féu a Gaspar Solà l'any 1470.⁷⁵ La primera de les seves obligacions era la de fer residència continuada al castell i tenir-hi, per a la

⁷⁴ Vegeu *supra*, capítols 2.1.1 i 2.2.1.

⁷⁵ L'establiment de la castllania que rebé Gaspar Solà, en un principi, tenia vigència durant tota la seva vida i la del seu hereu; en pagà 440 sous com a entrada: ACG, Pabordia de Juliol, Llibre d'Arxivació, vol. II, p. 1088-1094.

seva defensa, 2 ballestes, 2 escuts i 2 llances. A més, havia de tenir cura d'un seguit de qüestions "d'etiqueta" relacionades amb les visites eventuais que hi pogués fer el senyor: havia de tenir-li preparat un llit per a ell i un altre per al seu escuder, a més de tot un seguit d'olles, coberts, escudelles i altres estris de cuina, estovalles i tovallons que fossin adients. Minúcies a banda, però, les principals funcions del castlà de la Pabordia estaven relacionades amb l'administració de la senyoria territorial, camp en el qual tenia unes atribucions força àmplies.

En primer lloc, el castlà havia de recaptar -o fer recaptar- i portar al castell totes les tasques, delmes i altres agrers que la Pabordia rebia a les parròquies de Santa Cristina d'Aro, Sant Martí de Romanyà i Santa Maria de Bell-lloc. En segon lloc, havia de manar al batlle que la Pabordia tenia a la parròquia de Santa Maria de Fenals que portés al castell totes les rendes que s'hi percebien. En tercer lloc, havia de llevar tots els censos fixos anuals, tant en diners com en espècie, que la Pabordia rebia en aquests indrets -excepte els que eren propis del batlle de Santa Cristina. En quart lloc, havia de fer portar llenya i herba al castell a qui hi estigués obligat. En cinquè lloc, havia d'organitzar les prestacions en treball a la reserva de la Pabordia i, també, havia de manar les guaites al castell a qui li pertoqués fer-ne. Finalment, en sisè lloc, havia d'acudir a les corts judicials per procedir contra qui no pagués els censos. Per tant, el castlà era un oficial que centralitzava la recaptació de les rendes procedents de les diferents parròquies de la vall, al qual estaven superditats els diferents batlles que hi tenia la Pabordia. Alhora, el castell de Castell d'Aro era el nucli on s'aplegaven totes aquestes rendes, esdevenint així la manifestació física del poder feudal de la Pabordia. El castlà, d'altra banda, tenia un lligam personal amb el paborde, ja que n'havia de ser, forçosament, home propi i soliu i li havia de pagar un cens anual, per la diada de sant Pere i Feliu, de 5 sous.

A canvi de realitzar totes aquestes tasques, el castlà rebia unes retribucions considerables i, per tant, obtenia un profit econòmic important del règim senyorial. No en va, tenia el dret de quedar-se amb el redelme de la sisena part del delme que la Pabordia rebia a Santa Cristina, amb tot el delme de la carn i dels raïms de Santa Cristina i de Bell-lloc, amb totes les hortalisses rebudes en aquestes mateixes parròquies i amb tots els formatges provinents de Santa Cristina i de Romanyà. I, a més de tot això, podia quedar-se amb la tasca de les moltures del molí de la Bassa, que, molt probablement, era el que li proporcionava més ingressos. Evidentment, la Pabordia, vinculant els honoraris del castlà al producte de les rendes recaptades, l'estimulava perquè fos eficient a l'hora de recaptar-les.

Tant les funcions com les retribucions atribuïdes als castlans de la Pabordia restaren immutables durant bona part del segle XV. Així interpretem, almenys, el fet que les condicions de l'establiment de la castllania de l'any 1470 es reproduïssin idènticament en un altre establiment realitzat gairebé cinquanta anys més tard: el que féu el paborde Alfons de Mur a Miquel Blanc l'any 1516.⁷⁶ I aquesta estabilitat fa pensar, per una banda, que la castllania era un element molt eficient dins l'entramat administratiu de la Pabordia i, per l'altra, que per a determinades persones podia ser atractiu exercir de castlà.

⁷⁶ AHG, Notarial, Girona-08, vol. 162, (29-V-1516).

I això ens porta a formular una pregunta important: qui eren els individus que feien de castllans? Al segle XI, al començament de l'època feudal, un castlà era el cap d'una guarnició de guerrers que custodiava un castell i el seu territori depenent per un senyor i que forçava arbitràriament als pagesos a les exaccions banals.

Aquests castllans, amb el temps, arribarien a ser membres de l'estament més baix de l'aristocràcia.⁷⁷ Al final de l'Edat Mitjana, però, les coses eren molt diferents i els castllans ja no tenien aquest perfil militar sinó que, com hem vist, només realitzaven funcions de recaptació de les rendes senyorials. Els castllans que la Pabordia tingué al llarg del segle XV foren, tots ells, individus sorgits de la societat rural de la vall d'Aro, pagesos o menestrals benestants que simplement aplegaven censos a canvi d'unes retribucions determinades.

El primer castlà del segle XV que coneixem era Pere Vengut àlies Mates, un pagès de Santa Cristina d'Aro casat amb Francesca Mates, pubilla del mas Mates, del domini de la Pabordia.⁷⁸ Es tractava d'un pagès benestant, amb prou recursos econòmics per exercir de prestamista d'altres habitants de la zona⁷⁹ o per arrendar rendes senyorials.⁸⁰ Probablement, també devia tenir una certa preponderància "política" dins la comunitat local, ja que fou escollit conseller de la universitat de la vall d'Aro l'any 1410⁸¹ i jurat, el càrrec més important, l'any 1413.⁸² El documentem per primer cop exercint de castlà l'any 1413⁸³ i ho fou fins la seva mort el 1429. Aleshores, el seu hereu, Nicolau Ganiguer àlies Vengut, renuncià a la castllania.⁸⁴

El següent castlà documentat fou Joan Eimeric, a partir de l'any 1442.⁸⁵ No es pot assegurar, però és possible que fos un cabaler del mas Eimeric de la parròquia de Santa Maria de Bell-lloc, un dels més pròspers de la vall.⁸⁶ En tot cas, tot i ser un fill segon, Joan també pogué ser senyor útil d'un mas, ja que l'any 1439 adquirí en subhasta pública el mas Martí del veïnat de Crota, parròquia de Santa Cristina, que portava uns anys deshabitat i que la Pabordia, el seu senyor directe, volgué

⁷⁷ P. BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera. Creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya, de mitjan segle X al final del segle XI*, volum II, Edicions 62, Barcelona, 1981, p. 37-39 i 61- 71.

⁷⁸ Aquesta relació conjugal es pot veure a: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 6, f. 5r.

⁷⁹ Per exemple, en un sol dia, el 27 d'agost del 1401, prestà, d'una banda, 400 sous a un sabater de Sant Feliu, Vicenç Llamví, i de l'altra, 200 sous a un altre sabater, Nicolau Mercader: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 686, (27-VIII-1401).

⁸⁰ Per una notícia indirecta, sabem que, pels volts del 1408, Pere Vengut havia arrendat les rendes de la Pabordia de Juliol a la vall d'Aro juntament amb quatre persones més: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 701, (7-IV-1408).

⁸¹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 51, (1-I-1410).

⁸² AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 718, (30-VIII-1413).

⁸³ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 717, (27-V-1413).

⁸⁴ ACG, Pabordia de Juliol, Llibre d'Arxivació, vol. II, p. 852-854.

⁸⁵ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 759, (21-X-1442).

⁸⁶ Basem la suposició en el fet que el tinent del mas, Bartomeu Eimeric, l'avalà en un deute que havia contret l'any 1455: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 212, (14-XII-1455).

repoblar.⁸⁷ Joan Eimeric, com l'anterior castlà, també tingué una certa influència en la vida política de la vall i, en algunes ocasions, exercí càrrecs dins la universitat.⁸⁸ Tanmateix, en la seva tasca com a oficial de la Pabordia tingué un problema greu: coincidí amb la primera revolta remença (1462-1472). Per aquest motiu, als inicis del conflicte hagué d'acudir molt sovint a la cort jurisdiccional de Sant Feliu de Guíxols per denunciar nombrosos pagesos que no pagaven les rendes a la Pabordia.⁸⁹ No sabem si aquestes actuacions al servei del senyor en uns moments tan delicats li suposaren gaires enemistats o odis entre els seus veïns, que, al cap i a la fi, eren pagesos com ell mateix. De totes maneres, Joan Eimeric no veié el final de la primera revolta remença perquè morí vers l'any 1468.⁹⁰

A Joan Eimeric el substituí Gaspar Solà, qui rebé l'establiment de la castllania l'any 1470, com hem vist abans.⁹¹ Potser el motiu d'aquesta elecció de la Pabordia cal buscar-lo en el fet que Gaspar, casat amb la pubilla Francesca Eimeric, era el gendre de l'anterior castlà.⁹² La Pabordia, probablement, volgué que el càrrec continués al si d'una família en qui confiava, tot i que l'origen de Gaspar era extern a la seva senyoria: era fill de Joan Solà, el "*joverio*" de les Eroles, la reserva del monestir de Sant Feliu de Guíxols.⁹³ Tanmateix, les bones relacions no duraren gaire temps: al cap de només set anys, Gaspar Solà renuncià a la castllania al·legant que la Pabordia li exigia unes càrregues superiors a les estipulades al contracte que havien signat.⁹⁴ Aquestes desavinences, però, no impediren que, cap al final del segle XV, Gaspar acumulés un patrimoni extraordinari format pel domini útil de tres masos de Santa Cristina d'Aro que eren de la senyoria directa de la Pabordia: el mas Martí, que li havia pervingut després de la mort de la seva muller Francesca Eimeric, i els masos Mola i Savard, que heretà del seu pare.⁹⁵ Gaspar Solà, doncs, igual que els anteriors castllans, també era un pagès benestant.

⁸⁷ ACG, Pabordia de Juliol, doc. 436.

⁸⁸ El 1453 fou un dels 15 membres del consell de la universitat i dels 7 electors que escolliren els 3 jurats i 4 consellers d'aquell any. El 1458, d'altra banda, fou un dels 7 oïdors de comptes que repassaren la comptabilitat dels jurats de l'any anterior: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 772(3), (1-I-1453), i vol. 774 (1-I-1458).

⁸⁹ Entre el febrer i el març del 1463, per exemple, hagué de fer fins a set actuacions diferents a la cort de Sant Feliu relacionades amb tinents refractaris a pagar els censos a la Pabordia: AHG, Notarial, vol. 917. ⁹⁰ Apareix mencionat com a difunt en un document del desembre d'aquest any: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 89, (19-XII-1468).

⁹¹ ACG, Pabordia de Juliol, Llibre d'Arxivació, vol. II, p. 1088-1094.

⁹² Tal com es pot veure a: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1166, f. 112v-113v.

⁹³ Aquests lligams familiars es poden veure, per exemple, en el testament de la seva mare, Maria: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1054, (18-VIII-1460). Sobre Joan Solà i la reserva del monestir de Sant Feliu, vegeu *supra*, capítol 1.1

⁹⁴ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 781, (14-VII-1477).

⁹⁵ X. MARCÓ I MASFERRER, "La diferenciació pagesa a la Catalunya baixmedieval: la revisió del cas de la vall d'Aro", dins *Estudis d'Història Agrària*, núm. 21, Publicacions i Edicions de la UB, Barcelona, 2008, p. 134-135.

El mateix dia en què Gaspar Solà renuncià a la castlania, el 14 de juliol del 1477, la Pabordia l'establí a Onofre Torrent.⁹⁶ Onofre, aleshores, tenia un perfil una mica diferent als anteriors castlans, ja que no era un pagès de mas sinó un menestral, i fill de menestral, que exercia l'ofici de teixidor a Castell d'Aro. Això no vol dir, però, que no tingués una còmoda posició econòmica dins la comunitat rural de la vall d'Aro. Ho prova el fet que, el febrer de l'any 1478, fou capaç de pagar 1.510 sous per comprar el domini útil del mas Terrats de Santa Cristina d'Aro en la subhasta pública que en feren els marmessors del testament de l'anterior propietari útil, el mercader ganxó Nicolau Pla, que havia mort sense hereus.⁹⁷ Aquesta compra -qui sap si facilitada per ser un oficial del senyor directe del mas- féu que Onofre Torrent acabés sent un pagès de mas com els anteriors castlans. Malgrat tot, fou un castlà efímer, ja que morí vers l'any 1481.⁹⁸

L'abril del 1484, tres anys després del traspàs d'Onofre Torrent, un document menciona un altre teixidor de Castell d'Aro, Joan Vilar, com a castlà de la Pabordia.⁹⁹ Com els anteriors, era un personatge amb un cert pes polític, tal com demostra el fet que l'any 1494 fou escollit jurat de la universitat de la vall d'Aro.¹⁰⁰ Tanmateix, no sabem pràcticament res de la seva gestió com a castlà, ja que el citat document és l'únic que tenim que el vinculi a aquest càrrec. De fet, ja no tornem a tenir notícies de cap més castlà en tota la resta del segle XV. No sabem del cert si, durant aquest temps, la Pabordia no en tingué cap o si, simplement, no apareixen a la documentació conservada. Hem d'esperar fins ben entrat el s. XVI per localitzar-ne un altre, el ferrer de Castell d'Aro Miquel Blanc, qui rebé l'establiment de la castlania de mans del paborde Alfons de Mur el maig de l'any 1516.¹⁰¹ Fou el primer castlà conegut de l'època moderna.

⁹⁶ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 781, (14-VII-1477).

⁹⁷ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 781, (27-II-1478). Sembla que Onofre Torrent, des que fou nomenat castlà, tenia la intenció d'adquirir un mas. Abans d'obtenir el mas Terrats, ja havia intentat comprar-ne un altre en subhasta, el mas Erols de Fenals, del domini del monestir de Sant Feliu, deshabitat després de la mort del darrer tinent: el desembre del 1477, Onofre n'oferí 200 sous i, inicialment, li fou adjudicat, però abans que en prengués possessió, al febrer del 1478 aparegué un representant de l'hereu del mas, que era menor d'edat i vivia a Calonge, pagà els 200 sous i el recuperà: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 781, (28-V-1478). Fou pocs dies després d'aquest primer intent fallit que Onofre adquirí el mas Terrats de Santa Cristina.

⁹⁸ Apareix esmentat com a difunt en un document del març del 1481: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 783, (19-III-1481).

⁹⁹ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 216, (6-IV-1487).

¹⁰⁰ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 97, document solt núm. 19.

¹⁰¹ AHG, Notarial, Girona-08, vol. 162, (29-V-1516). Miquel era fill de Llorenç Blanc, que ja havia servit a la Pabordia com a ferrer de la fàbrica de destret de Castell d'Aro entre els anys 1476 i 1483: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 62(1), (28-XII-1476), i ACG, Pabordia de Juliol, Llibre d'Arxivació, p. 1102-1103.

4.2.2 Els castlans de la Sagristia Major de la Seu

Si els castlans del castell d'Aro apareixen contínuament a la documentació, malauradament no es pot dir el mateix dels del castell de la Roca de Solius. Aquesta manca de referències ens fa sospitar, fins i tot, que el castell de la Sagristia Major passà llargues temporades deshabitat durant el segle XV. De fet, només hi documentem la presència d'un castlà en dos moments al llarg d'aquella centúria. El primer és just al començament del segle, quan era custodiat per un individu anomenat Guillem Criveller, que hi vivia amb la seva muller.¹⁰² Aleshores el castell encara era un lloc prou apte per fer-hi vida i per oferir una taula digna al sagristà major i als seus acòlits quan visitava els seus dominis.¹⁰³ Aquesta situació, però, no degué durar massa temps, ja que no tenim cap més notícia de Guillem Criveller i hem d'esperar gairebé seixanta anys per tornar a documentar un castlà al castell de la Roca. No es pot descartar que en aquest període la Sagristia Major no n'hi col·loqués cap.

En tot cas, entre els anys 1462 i 1463 Jaume Ortal àlies Dalmau fou el "*questellà del castell de Solius*",¹⁰⁴ en un context marcat pels esclats de la primera revolta remença i de la guerra civil catalana. Possiblement la reaparició d'un castlà en aquest moment tan violent no era casual i potser caldria vincular-la amb l'interès de la Sagristia de fer més segura la recaptació de les seves rendes oferint la protecció del castell a qui les aplegava. Jaume Ortal, d'altra banda, responia a un perfil similar al d'alguns dels castlans del castell de Benedormiens: casat amb l'hereva del mas Dalmau de Solius,¹⁰⁵ era un pagès que podríem considerar benestant.¹⁰⁶ Malgrat tot, com hem vist, la seva

¹⁰² "*Guillelmus Crivaler, comorantis pro castlano seu nuncio cum uxore sua in castro de Solius*". L'any 1405 aquest castlà firmà un rebut de 140 sous al procurador del sagristà major per una part del salari que havien de percebre ell i la seva muller: ADG, Cúria i Vicariat General, Beneficis, vol. D-177, f. 117r.

¹⁰³ Coneixem aquests àpats del sagristà major al castell d'una forma indirecta i força rocambolesca: a partir de la queixa que Berenguer Cifra formulà l'any 1402 al visitador episcopal contra el rector de Solius Vicenç Riba. Cifra denuncià que, uns vuit anys enrere, havia anat a cercar el rector perquè realitzés l'extremunció a la seva mare Guillema, que jeia al llit moribunda, però que el rector no hi volgué anar argumentant-li que "*dinar-me anans, que convidat sóc al castell ab mossenyor lo sagristan, dicendo de domino sacrista maiore Gerunde qui tunc erat in dicto castro suo de Solius*". El rector se n'anà a dinar al castell amb el sagristà major i quan, finalment, anà a confessar Guillema ja era massa tard: "*dictam mulierem fuit in tantum granata que non potuit dicto rectori iterium conficere nec aliquid dicere cum esset iam extra sensum sicque eadem die vel in vespere ipsa domina migravit a secula non perfecta confessione ab culpam dicti rectoris*": ADG, Actes Episcopals, Visites Pastoral, vol. 15, f. 102r-102v.

¹⁰⁴ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 916, (11-X-1462) i vol. 917 (4-VI-1463).

¹⁰⁵ Jaume Ortal era originari de Vilobí d'Onyar i es casà amb Caterina l'any 1458: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 213, f. 105r-106v. Caterina era filla de Joan Reixac, senyor útil del mas Reixac de Bell-lloc, però heretà el mas Dalmau de Solius del seu oncle matern Joan Dalmau perquè aquest no tenia fills: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 213, f. 103r-104r.

¹⁰⁶ El mas Dalmau era un dels masos més destacats de la parròquia de Solius. Sabem, per exemple, que Joan Dalmau, l'oncle de Caterina, tenia un esclau: AHG, Notarial, Vall d'Aro,

actuació com a oficial senyorial només durà un any. No sabem si ell renuncià voluntàriament al càrrec, si ho decidí el sagristà major o si els fets bèl·lics ho precipitaren. El cas és que després del 1463 ja no exercia aquesta tasca i, de fet, ja no tenim cap més notícia d'un castlà ocupant el castell de la Roca per la Sagristia Major.¹⁰⁷ Probablement, la seva situació aïllada al damunt d'un turó d'accés complicat i les incomoditats que això devia comportar, a diferència del castell de Benedormiens que era al bell mig d'un nucli de poblament, deuriem fer molt difícil que la Sagristia trobés ningú que volgués ser-ne el castlà.

Si les notícies sobre la presència de castlans al castell de la Roca són escasses, no ho són menys les que descriuen les funcions que havien de realitzar. Tanmateix, algunes referències permeten donar-ne una imatge general. Segons el capbreu de la Sagristia Major de 1394, el castlà podia dirigir les obres anuals de manteniment i de reparació de les estructures del castell que havien de fer-hi els homes propis i solius del senyor i, en temps de guerra, també podia requerir-los que hi fessin guaites.¹⁰⁸ És a dir, unes tasques relacionades amb el control i defensa del territori. D'altra banda, el castlà també tenia atribucions en la recaptació o en la custòdia dels censos que els pagesos de Solius devien a la Sagristia. El mateix capbreu indica que els pagesos havien de portar, ells mateixos, la tasca dels raïms al castell. A més, sabem que l'any 1462 el castlà Jaume Ortal àlies Dalmau hi tenia forment i altres grans provinents dels agrers de les collites pageses.¹⁰⁹ De totes maneres, en aquesta segona funció, no sabem com es coordinava amb el batlle de la Sagristia. Com a hipòtesi, podríem apuntar que el batlle era l'encarregat de recaptar les rendes i que el castlà era qui les guardava mentre no eren lliurades al sagristà major -o als seus arrendataris.

vol. 213, f. 103r-104r; i que tenia prou recursos per destinar-los al crèdit, essent capaç de prestar un total de 1.850 sous a la universitat de la vall d'Aro: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 915, (24-X-1461). D'altra banda, al segle XV els hereus del mas rebien, de mitjana, uns dots de 1.300 sous, un valor superior a l'habitual dels altres masos de la vall; el mateix Jaume Ortal n'aportà un de 1.400 sous en casar-se amb Caterina i, trenta anys més tard, el seu fill Nicolau Dalmau, l'hereu del mas, en rebé un altre de 1.200 sous de la seva muller, Elionor Llamví: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 213, f. 105r-106v, i vol. 216(3), f. 56v-57r. Precisament, Nicolau, pocs mesos després de casar-se, incorporà el mas ròneg Vidal al mas Dalmau; el sagristà major Pere Guerau de Terrades l'hi establí el novembre del 1489: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 790, (10-XI-1489).

¹⁰⁷ El castell, no obstant això, continuà dempeus durant la resta del segle XV. Durant la segona revolta remença, per exemple, fou ocupat en diverses ocasions pels pagesos revoltats: J. VICENS VIVES, *Història de los Remensas (en el siglo XV)*, Ediciones Vicens-Vives, Barcelona, 1978, p. 242, 253-254 i 270. Durant aquest conflicte, degué patir alguns desperfectes, però després fou reparat aprofitant les bigues i teules del mas Vidal, que havia quedat ròneg a la mateixa època: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 790, (10-XI-1489).

¹⁰⁸ Per exemple, el tinent del mas Dalmau reconeixia que havia de fer aquestes feines a requesta del sagristà major, del seu batlle o del "*castlani ut alterius capitanei per vos aut successores vestros in dicto castro pro tempore deputati seu deputandi*": AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 274, f. 4v-7r.

¹⁰⁹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 916, (16-X-1462) i (8-XI-1462).

Els castlans eren uns oficials senyorials situats entremig dels procuradors i dels batlles. La seva raó de ser era la custòdia del castell per al seu senyor però també tenien atribucions importants en la recaptació de les rendes. Sobretot, en el cas dels castlans de la Pabordia de Juliol, s'ocupaven de centralitzar les rendes procedents de diferents batllies i, en certa manera, de controlar els batlles. D'altra banda, la majoria dels individus que exercien de castlà compartien un denominador comú molt clar. En primer lloc, eren personatges locals, de la mateixa vall d'Aro. Per tant, coneixien de primera mà el territori sobre el qual havien d'exercir la seva tasca com a oficials senyorials. Sabien qui eren els tinents i veien com evolucionaven els seus conreus en el transcurs de l'any; d'aquesta manera, podien fer-se una idea aproximada del volum de les collites que obtindrien i, així, evitar possibles frauds en el pagament dels censos proporcionals. En segon lloc, els castlans formaven part del que la historiografia anomena "elits rurals".¹¹⁰ Les dues senyories els reclutaven entre els pagesos o els menestrals més benestants de la vall. Eren individus amb explotacions agràries més extenses que les dels seus veïns, que posseïen recursos monetaris importants i que exercien una certa direcció política de la comunitat local a través del govern de la universitat. A més, la seva activitat com a oficials senyorials, remunerada amb una part de les rendes que recaptaven, contribuïa a millorar encara més la seva situació, ja de per si privilegiada.

4.3 Batlles

El darrer esglaó de l'entramat administratiu dels senyors territorials de la vall d'Aro era ocupat pels batlles. Els senyors, especialment els més importants, dividien les possessions i els drets que tenien repartits per tota la vall en diverses unitats autònomes anomenades batllies. Aquestes batllies tenien una base territorial que, generalment, s'intentava fer coincidir amb el marc d'una parròquia, però això depenia del volum de rendes que se n'extreia. És a dir, si un senyor tenia moltes possessions en una parròquia, efectivament, creava una batllia exclusiva per les possessions d'aquella parròquia; en canvi, si tenia poques propietats en diverses parròquies, les solia agrupar en una sola batllia. En tot cas, al capdavant de cada batllia hi havia un batlle, l'oficial senyorial per excel·lència, encarregat d'administrar els béns i les rendes que el senyor tenia en aquell indret.

Els batlles realitzaven diverses tasques en la gestió i l'explotació econòmica de la senyoria. La seva funció principal era recaptar les rendes senyorials. Eren els responsables d'aplegar els agrers i els censos que els pagesos, moliners i menestrals de la seva batllia havien de pagar al senyor. A banda d'això, també havien d'exigir als pagesos que realitzessin les prestacions en treball que estaven obligats a fer a la reserva senyorial. I, finalment, també havien de controlar les transaccions de terres que realitzaven els tinents per cobrar-ne els lluismes que pertocaven al senyor. De tota aquesta activitat, n'havien de dur una comptabilitat minuciosa i, un cop l'any, havien de passar-ne

¹¹⁰ Sobre el concepte d'elit rural, relativament nou en la historiografia medieval, i sobre les característiques generals dels membres que en formaven part, vegeu: A. FURIÓ, "Las élites rurales en la Europa medieval y moderna. Una aproximación de conjunto", dins A. RODRÍGUEZ (ed.), *El lugar del campesino. En torno a la obra de Reyna Pastor*, Universitat de València - CSIC, València, 2007, p. 391- 421, i els treball recollits a F. MENANT et J. P. JESSENNE (ed.), *Les Élités Rurales dans l'Europe médiévale et moderne*, Presses Universitaires du Mirail, Tolosa, 2007.

comptes amb el senyor o el seu procurador. D'altra banda, cal assenyalar que en les senyories on hi havia un castlà -les de la Pabordia de Juliol i la Sagristia Major de la Seu- els batlles hi estaven supeditats d'alguna manera. Havien de seguir les seves instruccions i lliurar-li les rendes que recaptaven i, després, aquest altre oficial ja les faria a mans del senyor o del seu procurador. En totes les altres senyories de la vall, en canvi, els batlles només tenien per sobre els procuradors o, directament, els senyors.

Els batlles, per tots aquests treballs al servei del senyor, eren retribuïts amb una porció de les rendes que recaptaven. En primer lloc, rebien l'anomenat "redelme" dels censos proporcionals a la collita que aplegaven. El redelme era una part d'aquests censos, però n'ignorem el percentatge concret. I, en segon lloc, també eren remunerats amb el 16,6% -dos diners de cada sou- de tot el que ingressés el senyor en concepte "d'esdeveniments", això és, de lluïsmes i de mals usos. Òbviament, el fet de vincular directament les seves retribucions al producte de les rendes recaptades era una manera d'incentivar la seva eficiència. Com més minuciosos fossin a l'hora d'exigir tots els drets senyorials, més beneficis tindrien tant el senyor com ells mateixos.

Salvant excepcions concretes, que veurem tot seguit, la majoria dels batlles senyorials de la vall d'Aro tenien atribuïdes aquestes funcions i eren gratificats d'aquesta manera,¹¹¹ i això era extensible a moltes altres senyories de la diòcesi de Girona.¹¹² El càrrec de batlle, d'altra banda, moltes vegades era vitalici. Una persona que havia estat designada com a batlle per un senyor, ho era fins que moria. En molts casos, el càrrec era ocupat per pagesos que eren remences del senyor pel qual recaptaven rendes i, a més, tenien la batllia patrimonialitzada al seu mas. És a dir, el seu mas tenia assignada la batllia de forma perpètua i, per tant, els successius tinents del mas sempre eren els batlles del senyor en aquell indret. Igual que en el cas dels castlans, aquests pagesos que exercien de batlles també solien ser dels més benestants de la comunitat rural de la vall d'Aro. De totes maneres, això no sempre era així i alguns senyors nomenaven batlles a membres d'altres sectors socials, com ara mercaders. A continuació ho veurem amb més de detall.

4.3.1 Els batlles de l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols

La senyoria feudal de l'abadia del monestir de Sant Feliu a la vall d'Aro estava dividida en tres batllies diferents. La primera englobava les diferents possessions i drets del domini territorial que

¹¹¹ Tots els establiments de batllies senyorials de la vall d'Aro que s'han conservat en la documentació, recullen totes aquestes obligacions i aquests tipus de remuneracions. Se'n pot veure un exemple concret en l'establiment que l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols va fer de la batllia de Santa Maria de Fenals a favor de Pere Carreres, barber de Sant Feliu: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 50, (26- XI-1416). D'altra banda, en alguns casos, els batlles també podien fer altres serveis al seu senyor, com ara signar en nom seu els documents necessaris i rebre els homenatges de fidelitat dels seus remences; per exemple, l'any 1438 Pere Sagner, batlle de Santa Cristina de la Pabordia de Juliol, rebé l'homenatge d'Isabel Torre, oriünda de Fenals, quan es féu dona pròpia i soliuva de la Pabordia per haver-se casat amb Bernat Ferrer, hereu del mas Ferrer de Castell d'Aro: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 8, f. 81v.

¹¹² A. COBOS FAJARDO (ed.), *Costums de Girona de Tomàs Mieres*, CCG edicions, AHRCG i ILCC, Girona, 2001, p. 130-131.

posseïa a la parròquia de Santa Cristina d'Aro; la segona corresponia al domini territorial que tenia a Santa Maria de Fenals; i la tercera estava destinada a la percepció del delme de Santa Agnès de Solius. Els batlles que ocuparen cadascuna d'aquestes batllies al llarg del segle XV complien exactament les mateixes tasques, cadascun dins el seu límit territorial, i eren retribuïts de la mateixa manera. En canvi, pel que fa a la seva durada en el càrrec i als seus perfils socioprofessionals, sí que hi hagueren algunes diferències.

La batllia de Santa Cristina d'Aro, a la primera meitat del segle XV, era patrimonialitzada pel mas Surià de la mateixa parròquia. És a dir, els successius tinents d'aquest mas, pel sol fet de ser-ho, eren automàticament els batlles de l'abat en aquest indret. L'ofici senyorial s'heretava de pares a fills juntament amb el mas. El mas, d'altra banda, era remença de l'abat. Els seus tinents eren pagesos servils i estaven sotmesos a les mateixes imposicions feudals que els seus veïns, però amb la important diferència que també eren oficials senyorials: recaptaven les rendes per al seu senyor i, en paga per aquest servei, se'n quedaven una part. Com era habitual a l'època, l'abat havia assignat la seva batllia a un membre de la capa superior de la pagesia. Els tinents del mas Surià tenien totes les característiques pròpies de les elits rurals medievals: a banda de ser oficials senyorials, o potser precisament per això, tenien uns amplis recursos econòmics i també solien ocupar càrrecs rellevants en les institucions de govern de la comunitat local.¹¹³ La bona posició econòmica del mas aflora constantment a la documentació. Quan la pubilla del mas, Agnès Surià, es casà amb Pere Loron, originari de Sant Cebrià dels Alls, rebé un dot de 1.600 sous, el doble del que era habitual entre els pagesos de mas de la vall d'Aro.¹¹⁴ Aquest Pere Loron àlies Surià, com a consort de la tinent del mas, a banda de treballar les seves terres, també comerciava amb

¹¹³ Diversos autors han assenyalat aquests trets com els principals que defineixen les elits rurals de l'Edat Mitjana: R. FOSSIER, *La sociedad medieval*, Crítica, Barcelona, 1996, p. 411-434; M. BOURIN, "Peasant Elites and Village Communities in the South of France, 1200-1350", dins CH. DYER, P. COSS i CH. WICKHAM (eds.), *Rodney Hilton's Middle Ages: An Exploration of Historical Themes. Past and Present Supplements*, The Past and Present Society, Oxford, 2007, p. 101-114; A. FURIÓ, "Las élites rurales...", p. 391-421; F. MENANT et J. P. JESSENNE, "Introduction", dins ID. (ed.), *Les Élités Rurales dans...*, p. 7-52, P. R. SCHOFIELD, "Stratégies économiques et sociales des élites rurales dans l'Angleterre médiévale", dins F. MENANT et J. P. JESSENNE (ed.), *Les Élités Rurales dans...*, p. 229-241.

¹¹⁴ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 207, (1-II-1400). Gairebé la meitat dels dots que pagaven i rebien els masos de la vall durant el primer quart del segle XV se situava entre els 600 i els 900 sous: X. MARCÓ I MASFERRER, "Estructura familiar i estratègies matrimonials de la pagesia de mas de la vall d'Aro al segle XV", dins J. BOLÓS, A. JARNE I E. VICEDO, *Família pagesa i economia rural. VII Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local*, Institut d'Estudis Ilerdencs i Diputació de Lleida, Lleida, 2010, p. 224-226 i 237.

bestiar,¹¹⁵ prestava diners a interès a altres pagesos de la vall d'Aro,¹¹⁶ i invertia capitals en negocis marítims¹¹⁷ i en l'arrendament de les rendes de l'abat del monestir a Santa Cristina.¹¹⁸ Això darrer és molt interessant perquè, en els anys en què les tingué arrendades, Surià ocupà un paper central en la gestió econòmica de la senyoria, fent la doble funció de recaptador i de financer. I, a la pràctica, havent pagat el preu de l'arrendament, es podia quedar les mateixes rendes que aplegava com a batlle. Totes aquestes activitats devien generar uns beneficis substancials, com demostra el fet que Surià pogués adquirir momentàniament altres propietats, com dues cases a Sant Feliu de

¹¹⁵ Tenim algunes referències esparses d'aquesta activitat: l'agost del 1406 cedí en comanda a Berenguer Cifra àlies Gardin, de Santa Cristina, un ramat format per 10 ovelles, 1 moltó i 3 anyells perquè els pasturés; el gener del 1421 vengué un bou de pell vermella a Pere Padrer, de Cassà de la Selva, per 150 sous; i cinc anys més tard en vengué un altre a Antoni Morató, de Llagostera, per 96 sous: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 699, (14-VIII-1406), vol. 63, (28-I-1421), vol. 744, (20-I-1426).

¹¹⁶ Entre els anys 1401 i 1421 Pere Loron àlies Surià va participar en almenys 10 operacions creditícies invertint-hi un capital total de 3.620 sous. Aquests crèdits, operats a un interès d'entre el 5% i el 7,25% segons els casos, li reportaven cada any, mentre els capitals no li fossin retornats, uns ingressos totals de 224 sous. El tipus de producte creditici amb què actuava Surià era el censal, un dels més habituals al Principat de Catalunya al final de l'Edat Mitjana: en termes generals, prenia la forma d'una compravenda de rendes; un venedor (el prestatari) venia una renda o pensió anual (l'interès) a un comprador (el prestador) a canvi d'un preu (el capital); una altra peculiaritat d'aquest tipus de crèdit era que si el prestatari no retornava el capital, la pensió anual esdevenia una renda perpètua.

¹¹⁷ Cap a 1402 invertí 1.000 sous per posseir una setzena part d'un lleny -un tipus d'embarcació- acabat de construir a la platja de Sant Feliu de Guíxols. El patró del lleny, Bernat Guardiola, es comprometé a donar-li la part corresponent dels beneficis que fes amb ella: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1033, (14-VII-1402).

¹¹⁸ Entre 1410 i 1413 tingué arrendades les rendes que l'abat a Santa Cristina d'Aro per 1.720 sous anuals i entre 1415 i 1416, per 1.840. Entremig, els anys 1413 i 1414 també explotava el molí Nou de l'abat per 120 sous anuals, i l'any 1421 havia arrendat les rendes de la reserva de les Eroles per 660 sous: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 705, (21-XI-1409), vol. 717, (7-VI-1413) i (15-III-1414), vol. 724, (16-VI-1416), i vol. 736, (11-X-1421).

Guíxols¹¹⁹ i el domini útil del molí Nou,¹²⁰ del molí de la Litxarda¹²¹ i del mas Dijous,¹²² de Santa Cristina. És indubtable, doncs, que tenia uns recursos econòmics envejables -fins i tot es podia permetre el luxe de comprar un esclau tàrtar d'onze anys-¹²³ que li permetien menar una vida si més no acomodada. A banda d'això, Pere Loron àlies Surià també va tenir un paper relativament actiu en el govern de la universitat de la vall d'Aro, l'òrgan on es prenia algunes decisions que afectaven la comunitat local: en fou escollit jurat, el càrrec superior, els anys 1410¹²⁴ i 1416,¹²⁵ conseller els anys 1412,¹²⁶ 1413¹²⁷ i 1432¹²⁸ i oïdor de comptes el 1403¹²⁹ i el 1431.¹³⁰ Tanmateix, la trajectòria prometedora de la família Surià quedà estroncada a mitjan segle, com tantes d'altres, per un accident biològic. Vers l'any 1448 el tinent del mas, Antoni Surià, hereu del ja difunt Pere Loron àlies Surià i de la seva segona muller, Caterina, morí sense descendència.¹³¹ Aleshores, la seva mare i la seva vídua, Narcisa, després de pagar les seves respectives remences a l'abat del monestir, marxaren del mas per tornar a les seves llars paternes.¹³² El mas, doncs, quedà vacant i, juntament amb ell, la batllia de Santa Cristina de l'abat del monestir.

Després de la mort dels tinents del mas Surià, l'abat del monestir recuperà el poder de decisió sobre qui ocuparia la seva batllia de Santa Cristina d'Aro. I, des d'aleshores, els nous batlles tingueren un perfil i unes condicions de permanència en el càrrec diferents. La batllia de Santa

¹²⁰ Probablement, el domini útil del molí Nou li fou establert per l'abat del monestir (vegeu *supra*, capítol 1.4) però, posteriorment, l'any 1425 Surià el vengué al mercader de Sant Feliu Bernat de Pau per 880 sous: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 744, 28-VIII-1425).

¹²¹ El molí de la Litxarda fou establert per l'abat al notari de Sant Feliu Pere Gallart l'any 1421, però en algun moment indeterminat aquest el devia vendre a Pere Surià, perquè aquest, l'any 1432, el revengué a Jaume Llorenç, oriünd de Blanes, per 2.900 sous: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 734 (13-III-1421), i vol. 750, (12-VIII-1432).

¹²² El 9 d'octubre del 1421 comprà el domini útil del mas a Pere Dijous, de Santa Cristina, per 3.300 sous. Probablement ho féu amb la intenció que, a banda del seu hereu al mas Surià, un altre dels seus fills també posseís un mas i, efectivament, abans de deu anys ja l'havia cedit a Pere Surià àlies Dijous: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 736, (9-X-1421), i AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 210, (14.1.1431).

¹²³ L'adquirí el setembre del 1402 al mariner de Sant Feliu de Guíxols Domènec Queralt per 608 sous. L'esclau es deia Sabatello: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 687, (23-IX-1402).

¹²⁴ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 51, (1-I-1410).

¹²⁵ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 7, f. 5r-6r.

¹²⁶ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 6, f. 31r.

¹²⁷ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, (30-VIII-1413).

¹²⁸ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 210, (1-I-1432).

¹²⁹ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 2, f. 32v-33v.

¹³⁰ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 210, (1-I-1431).

¹³¹ L'abril del 1448, Caterina, mare d'Antoni pagà 1.400 sous per l'eixorquia -el mal ús que gravava la mort sense descendència- del seu fill: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 766(2), (22-IV-1448).

¹³² Narcisa ho féu el mateix 1448 i Caterina, l'any següent: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 766(2), (22-IV-1448), i vol. 56, (24-IX-1449).

Cristina ja no seria més, almenys durant el segle XV, una batllia perpètua a mans d'un mas o d'una família que se la traspassaria hereditàriament, sinó que el càrrec de batlle passà a ser temporal. Els nous batlles foren vitalicis, això sí, però quan es morien el càrrec tornava a mans de l'abat i el podia atorgar lliurement a qui volgués. I, a banda d'això, els batlles de Santa Cristina documentats a la segona meitat del segle XV, a diferència dels d'abans, no eren pagesos sinó mercaders de Sant Feliu de Guíxols. En aquests canvis, afavorits per l'extinció de la família Surià, cal veure-hi la voluntat dels abats del monestir de poder controlar millor l'acció dels seus batlles -una tasca més complicada si tenien el càrrec patrimonialitzat- i de poder escollir en cada moment la persona més convenient per als seus interessos, ja fos per la seva capacitat o per recompensar algun favor. El primer batlle conegut d'aquest segon període és el mercader Joan Bosc, fill d'un altre mercader homònim que ja havia servit abats anteriors com a procurador.¹³³ El documentem per primer cop exercint aquesta funció l'any 1464,¹³⁴ però probablement ja ho feia des d'abans, en una data més propera a la mort del tinent del mas Surià; de fet, Joan Bosc era el nou propietari útil d'aquest mas¹³⁵ i potser per comoditat l'abat li havia cedit la batllia, però només de forma vitalícia. Després de la seva mort, vers l'any 1466,¹³⁶ la batllia tornà a ser vacant fins que l'any 1471, el procurador de l'abat Cortadelles la concedí a un altre mercader de Sant Feliu, Francesc Ramon, per premiar-li els "*grata servicia*" que li havia fet.¹³⁷ També fou una concessió temporal, vitalícia, amb la particularitat que, després de Francesc Ramon, el seu hereu també rebria la batllia. A la mort d'aquest darrer, però, tornaria a mans de l'abat per atorgar-la a qui volgués.

La segona batllia de l'abat del monestir, la de Santa Maria de Fenals, que també incloïa les possessions de Calonge, no va ser patrimonialitzada per cap mas. Durant tot el segle XV, cada vegada que moria el batlle de torn, l'abat en nomenava un altre vitalíciament. Només en una ocasió tingué una durada superior, quan l'abat Bernat de Torrella la concedí a Antoni Mansella, de Santa Cristina d'Aro, en vida seva i de l'hereu que escollís.¹³⁸ Així doncs, durant el segle XV la batllia passà contínuament d'unes mans a unes altres i cap d'elles foren les d'un pagès. Documentem

¹³³ Sobre el pare, vegeu, *supra*, capítol 4.1.1. La relació paterno-filial és citada a: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 753, (14-VIII-1434).

¹³⁴ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 919, (ca. 29-X-1464).

¹³⁵ Joan Bosc comprà el domini útil del mas a Caterina, la mare d'Antoni Surià, vers l'any 1450. No fou una operació senzilla perquè Margarida Surià, neboda d'Antoni -filla d'aquell Pere Surià àlies Dijous que havia rebut el mas Dijous de llur pare Pere Loron àlies Surià (vegeu nota 122)- al·legà tenir drets sobre el mas Surià i hi hagué alguns litigis. Joan Bosc, però, els superà, aconseguí que l'abat del monestir li commutés la prestació de les servituds per un cens anual de 2 sous i 6 diners i explotà les terres del mas a través de masovers. Sobre la compra del mas i els litigis: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 768, (4-II-1451); sobre la redempció de les servituds: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1166, f. 90v, i vol. 952, f. 28v; i sobre la col·locació de masovers: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 213, (27-X-1457), i AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1071, (ca. 5-X-1468).

¹³⁶ Apareix esmentat com a difunt en un document de l'octubre d'aquell any: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1053, (13-X-1466).

¹³⁷ ACA, Hisenda, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1703, f. 157v-158r.

¹³⁸ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 54, (27-III-1437).

com a batlles a Pere Caritat entre 1404 i 1416,¹³⁹ al barber-cirurgià Pere Carreres entre 1416 i 1433,¹⁴⁰ al moliner Antoni Mansella, tinent del molí d'en Mansella, i al seu fill Narcís entre 1437 i 1457,¹⁴¹ al mercader Bartomeu Pissa l'any 1459¹⁴² i al també mercader Guerau Torre des del 1463.¹⁴³ Tots ells, excepte els Mansella, eren de Sant Feliu de Guíxols. Aquest model de possessió de la batllia, vitalici però no hereditari més enllà de dues generacions, sembla ser el preferit pels abats del monestir. Impedia que una determinada família o un determinat mas la patrimonialitzés, que la fes seva perpètuament, acumulant un cert poder i limitant el marge de maniobra dels abats en l'exercici de la seva senyoria.¹⁴⁴ A la batllia de Fenals, ja l'utilitzaven des del començament de segle i, a la de Santa Cristina, l'implantaren tan bon punt la família Surià s'estroncà. Dins aquest model, d'altra banda, el perfil de batlle predominant era el d'un mercader de Sant Feliu. Als abats els devia interessar que els seus batlles tinguessin unes bones habilitats comptables, ja que havien de recaptar un volum considerable de censos de la tipologia més variada. A més, aquests mateixos mercaders, degut als seus negocis particulars, coneixien perfectament el territori i els individus als quals havien de recaptar les rendes: moltes vegades els compraven els excedents de les seves collites i, a la inversa, els pagesos també els compraven els seus productes o els sol·licitaven crèdits. El camp i la vila estaven plenament connectats.

¹³⁹ El primer document conegut que el cita com a tal és del novembre del 1404 i renuncià a la batllia el 26 de novembre del 1416: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 692, (6-XI-1404), i vol. 50, (26-XI-1416).

¹⁴⁰ La batllia li fou establerta vitalíciament el 26 de novembre del 1416 i el documentem com a batlle fins el juliol del 1433: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 50, (26-XI-1416), i vol. 751, (23-VII-1433).

¹⁴¹ Antoni, com hem dit, rebé la batllia en vida seva i del seu hereu el 27 de març del 1437. A ell el veiem exercint l'ofici de batlle fins l'any 1442 i al seu fill Narcís, entre els anys 1450 i 1457: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 54, (27-III-1437), ACA, Hisenda, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1703, f. 1r, i f. 67r-67v.

¹⁴² El 7 d'abril d'aquell any rebé la batllia vitalíciament però no el tornem a documentar fent les seves funcions: ACA, Hisenda, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1703, f. 123v-124r.

¹⁴³ És esmentat com a batlle de les rendes de Fenals de l'abat en un document del 3 de gener del 1463 i, després d'ell, ja no en documentem cap més. A més, l'any 1474 també rebé la batllia de Fenals de les rendes que pertanyien a la sagristia del monestir en vida seva i d'un seu hereu: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 916(1), (3-I-1463); i ACA, Hisenda, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1703; f. 172v-173r.

¹⁴⁴ P. Benito argumenta que entre els segles XIII i XV hi hagué, a Catalunya, una reacció senyorial contra el poder que havien acaparat els seus batlles. I entre d'altres condicions que intentaren modificar, també assenyala el caràcter hereditari de les batllies: P. BENITO, "Agents du pouvoir ou entrepreneurs ruraux? Les intermédiaires de la seigneurie en Catalogne médiévale, essor et déclin", dins F. MENANT et J. P. JESSENNE (ed.), *Les Élités Rurales dans...*, p. 122-127. Creiem probable que hi hagués una reacció en aquest sentit i, de fet, el cas de les senyories de la vall d'Aro també ho fa pensar, però no compartim amb l'autor la visió que acaba donant dels batlles del segle XV com uns pagesos poc distingibles dels seus veïns.

Malgrat això, la tercera batllia de l'abat del monestir a la vall d'Aro, la del delme de Solius, va restar durant tot el segle XV a mans d'una família de pagesos remences de Santa Cristina: els tinents del mas Llamví, que la tenien patrimonialitzada.¹⁴⁵ Aquest mas, com el Surià, era un dels més benestants de tota la vall d'Aro. Segons el capbreu del monestir de l'any 1478 les seves terres tenien una superfície d'unes 194 vessanes (42,5 ha.) i això el convertia en el quart mas més gran de la vall -dels 57 dels quals en coneixem les dimensions.¹⁴⁶ Els dots pagats i rebuts pel mas durant el segle XV, que oscil·laren entre els 1.000 i 1.500 sous,¹⁴⁷ corroboren la seva bona posició econòmica, igual com el fet que els seus tinents tingueren prou recursos per arrendar rendes senyoriales almenys en tres ocasions.¹⁴⁸ També ocuparen contínuament posicions preferents dins el govern de la universitat de la vall d'Aro, especialment de mitjan segle endavant. Reduint la llista només al càrrec més important, els tinents del mas foren jurats els anys 1445, 1450, 1480, 1483, 1485, 1502 i 1515.¹⁴⁹ L'acumulació de tot aquest poder econòmic i polític, especialment el fet de ser recaptadors d'una renda senyorial com el delme, podia comportar, a priori, que els tinents del mas fossin vistos amb recel per part dels altres pagesos de la vall. Tanmateix, almenys en el cas del tinent de la primera meitat del segle, Bartomeu Llamví, sembla que no fou així sinó que, fins i tot, degué gaudir d'un cert reconeixement entre els seus veïns. Com que a banda de ser un agent senyorial també era un pagès servil, participà activament en el moviment dels pagesos de remença que, a mitjan segle, intentava negociar la supressió dels mals usos. En aquest afer, fou el representant dels pagesos de la vall i, fins i tot, fou escollit com un dels 15 síndics generals de tota la diòcesi de Girona encarregats de recaptar els 10.000 florins que el rei Alfons el Magnànim havia demanat als remences a canvi de mitjançar en la seva disputa amb els senyors.¹⁵⁰ Aquest fet

¹⁴⁵ Al començament del segle, concretament el 1408, el batlle de l'abat a Solius era Arnau Mordenyac àlies Llamví, marit de la tinent del mas Llamví. La batllia s'anà transmetent de pares a fills i, cent anys més tard, el seu rebesnét Bartomeu Llamví declarà posseir-la en el capbreu del monestir de l'any 1511: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 702, (28.12.1408), i vol. 952, f. 17v-21v.

¹⁴⁶ Sobre les dimensions dels masos de la vall, vegeu: X. MARCÓ I MASFERRER, "*La diferenciació pagesa...*", p. 133-135.

¹⁴⁷ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 5, f. 44v-45v; vol. 6, f. 27r; vol. 216(3), f. 56v-57v; i vol. 9, (10-VI-1492).

¹⁴⁸ Sabem, per notícies indirectes que al començament de segle Bartomeu Llamví havia arrendat les rendes de l'abat a la parròquia de Santa Cristina d'Aro, però no coneixem a quin preu. Entre els anys 1416 i 1421 llur fill homònim, juntament amb els altres pagesos Pere Mansella i Narcís Mordenyac, arrendà aquestes mateixes rendes per 1770 sous anuals. I l'any 1486, el besnét del primer, també anomenat Bartomeu, invertí 440 sous anuals per arrendar el delme de Solius durant dos anys: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1033, (29-IV-1402), vol. 724, (17-10-1416), vol. 63, (2-VII-1421), i vol. 785, (10-IV-1486).

¹⁴⁹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 55, doc. solt núm. 7, (1-I-1445), vol. 74, (17-X-1450), vol. 1056, (10-II-1480), vol. 91(1), (9-I-1483), vol. 784(1), (18-III-1485), vol. 94, (7-IV-1502), i AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 15, f. 35r-37r.

¹⁵⁰ J. VICENS VIVES, *Història de los Remensas...*, p. 50-51; M. M. HOMS I BRUGAROLLES, *El sindicat remença de l'any 1448*, Ajuntament de Girona, 2004, p. 13.

concret exemplifica l'ambivalència característica del comportament d'individus com Llamví, en la seva doble condició de pagesos i d'oficials senyorial, ara actuant a favor dels seus veïns adés dels seus senyors, però tampoc no s'hi ha de veure una contradicció excessiva. La supressió dels mals usos també el beneficiava com a remença que era i, en canvi, no tenia cap repercussió sobre el delme, la renda senyorial que recaptava com a batlle i de la qual se'n quedava una percentatge. És a dir, la defensa d'unes reivindicacions col·lectives de la pagesia, en aquest cas, no perjudicava els seus interessos personals.

4.3.2 Els batlles de la Pabordia de Juliol de la Seu

La Pabordia de Juliol tenia dues batllies diferents a la vall d'Aro: l'una a la parròquia de Santa Cristina d'Aro i l'altra a la de Santa Maria de Fenals. A diferència del que passà amb les del domini del monestir de Sant Feliu, les de la Pabordia, durant tot el segle XV, foren batllies patrimonials vinculades a dos masos del seu domini: el mas Saguer de Santa Cristina¹⁵¹ i el mas Ferrer de Fenals,¹⁵² respectivament. Tanmateix, la batllia que posseïen els tinents del mas Saguer no tenia exactament les mateixes atribucions que hem descrit anteriorment i que eren comunes a la majoria de batlles de la zona. De fet, les seves eren força menors. La causa d'això es devia al fet que, en el domini de la Pabordia de Juliol a Santa Cristina d'Aro, moltes de les funcions que solien ser pròpies d'un batlle ja les realitzava un altre oficial, el castlà del castell de Benedormiens, com hem vist abans.¹⁵³ Els tinents del mas Saguer, doncs, ni recaptaven els censos proporcionals a la collita de la seva batllia, ni organitzaven les feines a la reserva de la Pabordia ni aplegaven la majoria dels censos fixos anuals. Tot això ja ho feia el castlà. Les seves competències es reduïen a col·lectar els censos fixos en diners que es pagaven per Nadal,¹⁵⁴ a congregar les tasques de les collites de només 4

¹⁵¹ Lluís To ja documenta els tinents del mas Saguer exercint de batlles de la Pabordia a mitjan segle XIV: L. TO FIGUERAS, "Posar al dia un capbreu: el control de les transaccions de terres del Capítol de la Seu de Girona (vall d'Aro, segles XIV-XV)", dins R. CONGOST (ed.), *Dels capbreus al registre de la propietat. Drets, títols i usos socials de la informació a Catalunya (segles XIV-XX)*, AHRCG, CRHR i Documenta Universitaria, Girona, 2008, p. 67. I mantingueren aquesta condició fins més enllà del segle XV, tal com es pot veure en el capbreu de l'any 1506, on Joan Saguer declarà el mas i la batllia: ACG, Pabordia de Juliol, Capbreu 1506, f. 1r-8v.

¹⁵² El primer esment que trobem en la nostra documentació d'un tinent del mas Ferrer com a batlle de la Pabordia és de l'any 1410: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 49, (19-VII-1410). El mas quedà deshabitat vers l'any 1413 i fou declarat en benevis l'any 1429 -AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 717, (27-5-1413), i ACG, Pabordia de Juliol, doc. 436-, però no per això perdé la batllia associada; quan, en un moment indeterminat, fou agregat al mas Croanyes de la parròquia de Fenals, els tinents d'aquest mas, com a senyors útils que també eren del mas Ferrer, foren els batlles de la Pabordia durant la resta del segle XV: així ho veiem en el capbreu de 1506, quan Pere Croanyes, tinent del mas Croanyes i del mas Ferrer, declarà ser el batlle de la Pabordia per raó del segon mas: ACG, Pabordia de Juliol, Capbreu 1506, f. 312v-316r.

¹⁵³ Vegeu *supra*, capítol 4.2.1

¹⁵⁴ Aquests censos, segons el capbreu de la Pabordia de l'any 1476, sumaven un total de 245 sous i 7 diners.

peces de terra concretes,¹⁵⁵ i a reunir uns altres agrers provinents de dues altres peces de terra determinades.¹⁵⁶ Un cop recaptat, ho havien de lliurar al castell.¹⁵⁷ Si bé és cert que també podien acudir a la cort a denunciar pagesos que no pagaven i també tenien la facultat de rebre homenatges de fidelitat en nom de la Pabordia,¹⁵⁸ les seves funcions, realment, eren molt reduïdes si les comparem amb les dels altres batlles. Per això mateix, les seves retribucions també eren menors. No percebien els redelmes dels censos recollits, que solia ser la remuneració més important que obtenien els batlles. Sinó que només rebien, per una banda, dos diners de cada sou que ingressés la Pabordia en la seva batllia en concepte d'esdeveniments i, per l'altra, un conjunt de petites quantitats anuals de diners que li pagaven altres masos del domini que sumaven, totes juntes, 16 sous i 3 diners.¹⁵⁹ En canvi, la batllia que ostentava el mas Ferrer a Santa Maria de Fenals sí que responia als cànons habituals: els tinents d'aquest mas eren els responsables de recol·lectar totes les rendes de la Pabordia en aquest lloc i de traslladar-les al castell de Castell d'Aro; i, a canvi, eren pagats segons la forma acostumada.

En tot cas, tant el mas Saguer com el mas Ferrer eren dels més acomodats de la vall, especialment el primer. Tot i els pocs beneficis que rebia de la seva batllia, hi ha moltes notícies que il·lustren el seu gran potencial econòmic. Segons el capbreu de la Pabordia de 1506, el seu patrimoni agrari superava les 167 vessanes (36 ha.), molt per sobre de les explotacions dels seus veïns.¹⁶⁰ Probablement, com s'ha detectat en d'altres llocs, la possessió d'aquesta vasta extensió de terra permeté al mas acumular prou capital per invertir-lo en d'altres formes d'enriquiment.¹⁶¹ Un dels hereus del mas, Pere Saguer, per exemple, disposava de prou diners per dur a terme una intensa activitat com a prestamista d'altres pagesos de la vall i, fins i tot, d'un membre de l'aristocràcia rural.¹⁶² Una altra mostra de la puixança del mas és que els seus tinents eren capaços d'atorgar

¹⁵⁵ Es tractava del clos del mas Oli àlies Torrelles, el clos del mas Eimeric, una feixa del mas Ferrer situada al lloc de "Mas Mort" i un camp del mas Puig situat al mateix indret.

¹⁵⁶ Uns camps que el mas Sitjar i el mas Torre de Crota tenien al lloc de "Vinyals".

¹⁵⁷ Coneixem totes aquestes funcions a partir del capbreu de la Pabordia del 1476: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 257, f. 2r-10v.

¹⁵⁸ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 8, f. 81v.

¹⁵⁹ El mas Martí de Crota li pagava 16 diners; el mas Eibelí, 2 sous i 9 diners; el mas Forner, 10 diners, el mas Corb, 1 sou i 4 diners; el mas Terrats, 1 sou i 4 diners; el mas Oliver de la Coma, 8 diners; el mas Bussot, 2 sous i 8 diners; el mas Groart, 1 sou i 4 diners; el mas Mates, 1 sou; el mas Eimeric, 1 sou i 4 diners; el mas Pla de Crota, 8 diners; i el mas Fortuny, 1 sou: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 257, f. 2r- 10v.

¹⁶⁰ ACG, Pabordia de Juliol, Capbreu 1506, f. 1r-8v.

¹⁶¹ F. MENANT et J. P. JESSENNE, "Introduction", dins ID. (ed.), *Les Élités Rurales dans...*, p. 16-17.

¹⁶² Entre els anys 1404 i 1427, Pere Saguer va comprar un total de 27 pensions de censal invertint-hi un capital total de 4.654 sous i 6 diners a un interès que sovint se situava al 7,2%. Aquests 27 censals li reportaven uns ingressos anuals, en forma de pensions, de 328 sous i 4 diners. La immensa majoria dels seus prestataris eren altres pagesos de la vall, però, en una ocasió l'any 1411, també prestà 440 sous a un donzell, Dalmau de Palol, a un interès del 7,1%: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 719, (19-IX- 1413).

uns magnífics dots de 2.200 sous, més del doble del que era habitual a la zona, als cabalers que l'abandonaven per casar-se.¹⁶³ Fins i tot, podien pagar la formació d'algun cabaler en professions molt allunyades del treball de la terra: per exemple, el fadrister Bernat Saguer, fill de l'esmentat Pere Saguer, pogué arribar a ser, amb l'ajuda econòmica del mas, escrivà de la cort reial de Sant Feliu de Guíxols.¹⁶⁴ Totes aquestes dades, a les quals podríem afegir que durant un temps el mas tingué esclaus al seu servei,¹⁶⁵ denoten que el mas Saguer tenia una posició econòmica privilegiada. I això es traduïa en el lloc que ocupaven els seus tinents dins la comunitat rural de la vall d'Aro. A més del paper que desenvolupaven com a batlles d'un dels principals senyors territorials, també foren escollits en moltes ocasions com a dirigents de la universitat de la vall.¹⁶⁶ Per tant, unien en les seves mans una bona quota del poder econòmic i del poder polític local.

4.3.3 Els batlles de la Sagristia Major de la Seu

El domini territorial de la Sagristia Major a la vall d'Aro es concentrava gairebé exclusivament a la parròquia de Santa Agnès de Solius. Per això, en ser un àmbit geogràfic relativament reduït, en feia prou amb una única batllia per controlar-ne les rendes. Aquesta batllia es configurà al final del segle XIV, amb l'intercanvi de rendes efectuat entre la Sagristia i l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols l'any 1394. Amb aquesta permuta, com ja hem dit anteriorment,¹⁶⁷ la Sagristia obtingué tots els masos que fins aleshores havien estat de l'abat i que conformaven llur batllia anomenada de Tapioles. Tots aquests masos i terres nous s'afegiren als que ja posseïa des d'antic i, tots junts, acabaren conformant la nova batllia de la Sagristia a Solius.

Durant el segle XV, la Sagristia no disposà d'un batlle estable en aquesta batllia. En un principi, just després de la concòrdia de 1394, l'assignà al mas Tapioles.¹⁶⁸ Aleshores hom podria esperar que esdevingués una batllia patrimonialitzada per aquest mas, igual com altres batllies d'altres senyors

¹⁶³ Aquest és el dot que Pere Saguer donà a la seva filla Caterina quan es casà amb Berenguer Falgueres, hereu del mas Falgueres de Campllong: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 208, (13-IV-1410).

¹⁶⁴ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 700, (12-III-1408).

¹⁶⁵ L'any 1416 Pere Saguer i el seu fill homònim compraren una esclava russa de 40 anys anomenada Llúcia en una subhasta que féu el tutor del fill del mercader de Sant Feliu de Guíxols Berenguer Camós; en pagaren 452 sous: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 50, (26-IX-1416). No sabem quines feines feia l'esclava al mas, però és possible que el tracte que rebia no fos gaire bo, ja que al cap d'uns deu anys en fugí i els seus amos hagueren de nomenar un procurador perquè la cerqués: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 742, (11-III-1427). Desconeixem si la trobaren o no.

¹⁶⁶ Per exemple, els tres primers tinents que tingué el mas en el segle XV, foren escollits jurats de la universitat: Arnau Saguer l'any 1401, el seu fill Pere el 1418 i el seu nét Pere el 1434: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 983, (21-IX-1401), vol. 730, (28-V-1418) i vol. 754, (4-XII-1434).

¹⁶⁷ Vegeu *supra*, capítol 2.2.

¹⁶⁸ En el capbreu de 1394, Pere Tapioles reconegué tenir la batllia del domini territorial de la Sagristia a Solius: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 274, f. 1r-4r.

que hem vist anteriorment, i que els seus successius hereus fossin els encarregats de recaptar les rendes del seu domini territorial. De fet, els tinents del mas Tapioles ja tenien experiència en aquests afers perquè, fins l'any 1394, havien estat durant unes quantes generacions els batlles del domini de l'abat de Sant Feliu a Solius. Però això no fou així: l'any 1400, per motius que no sabem, el sagristà major Bernat de Brugueroles i el tinent del mas, Pere Tapioles, pactaren la renúncia a la batllia. Pere renuncià a la batllia i als censos que, en virtut d'aquesta, rebia d'alguns masos de Solius i el sagristà major, a canvi, anul·là tots els censos fixos anuals que Pere li prestava pel mas Tapioles i l'alberga que li feia com a batlle.¹⁶⁹ A partir d'aquest moment, el càrrec de batlle fou exercit successivament per diverses persones. Així, documentem Francesc Creixell com a batlle els anys 1411¹⁷⁰ i 1412,¹⁷¹ Joan Auladell l'any 1463¹⁷² i, finalment, Pere Castell rebé l'establiment de la batllia per part del sagristà major el novembre del 1489¹⁷³ i la mantingué, almenys, fins l'any 1492.¹⁷⁴ Aquests batlles ocupaven l'ofici senyorial de forma temporal. Per exemple, en l'establiment de la batllia a Pere Castell, s'hi estipulà que tindria el càrrec en vida del sagristà major, Pere Guerau de Terrades, i, posteriorment, només mentre així ho volgués el seu successor. Aquest sistema de concessions temporals de la batllia tenia els seus avantatges i els seus inconvenients per a la Sagristia. Per un costat, li donava més flexibilitat a l'hora d'escollir els seus agents i impedia que un dels seus masos acumulés els privilegis propis de posseir una batllia patrimonialitzada, però, per l'altre, podia passar que, en alguns moments, el càrrec de batlle quedés vacant, amb totes les disfuncions que això podia provocar dins l'exercici de la seva senyoria.¹⁷⁵

¹⁶⁹ ACG, Sagristia Major, Llibre Mestre, f. 218r-218v.

¹⁷⁰ Francesc Creixell rebé en nom del sagristà major l'homenatge servil de Pere Oliver, la seva muller Mateua, Pere Cateura i la seva muller Eulàlia, homes propis de la Sagristia: ACG, Sagristia Major, Llibre Mestre, f. 219r.

¹⁷¹ Féu el mateix amb Caterina, muller de Joan Gras: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 714, (20- VI-1412).

¹⁷² Joan Auladell apareix com a batlle de la Sagristia en un document on el saig de la cort de Sant Feliu de Guíxols li empara tot el forment que havia recollit de la seva senyoria: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 916, (7-II-1463).

¹⁷³ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 790, (10-XI-1489). Pere Castell pagà 200 sous per l'entrada al càrrec de batlle.

¹⁷⁴ El març d'aquell any Pere Castell rebé un debitori de 136 sous i 8 diners que Jaume Martí àlies Llaurador havia de pagar, per diversos motius, a la Sagristia Major: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 792(4), (14-III-1492).

¹⁷⁵ La mateixa Sagristia Major, en l'establiment de la batllia a Pere Castell, reconegué que el càrrec de batlle havia estat desocupat un temps i que aquesta situació li era "*incomoda*". D'altra banda, al començament de la dècada de 1440 la batllia també era vacant i, per això, en arrendar les rendes del seu domini territorial, la Sagristia indicà als arrendataris que podien "*ponere baiulum ad vostri voluntate*": AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 759, (17-XI-1442).

Tots els individus documentats com a batlles de la Sagristia Major a Solius compartien la condició de tinents de masos d'aquesta senyoria. És evident, doncs, que la Sagristia volia que els seus oficials coneguessin de primera mà el territori on havien d'actuar. I els reclutava, preferentment, dins el segment més benestant de la pagesia. Potser aquest no era el cas de Francesc Creixell i Pere Castell, membres dels sectors mitjans de la pagesia,¹⁷⁶ però sí que responien plenament a aquest perfil Pere Tapioles i Joan Auladell. Aquest darrer, per exemple, és innegable que gaudia d'un cert benestar econòmic. La superfície del seu mas Auladell era considerable: a l'alçada de 1394 ja incloïa les terres dels masos Canyabar i Sureda,¹⁷⁷ derruïts temps enrere, i l'any 1453 s'hi afegiren les terres del mas Viader, un altre mas rònec, mercès a l'establiment que la Sagristia Major féu al mateix Joan Auladell.¹⁷⁸ Un altre indicatiu de la seva prosperitat era el valor elevat dels dots que protagonitzava la seva família, superiors als que pagaven o rebien la majoria de masos de la vall. Joan Auladell rebé un dot de 1.252 sous de la seva muller Isabel Mordenyac¹⁷⁹ i ell mateix dotà la seva filla Caterina amb 1.000 sous per casar-la amb l'hereu del mas Eimeric de Bell-lloc d'Aro.¹⁸⁰ Recolzat en aquest benestar econòmic, Joan Auladell també tingué un protagonisme molt intens en la vida política de la comunitat local de la vall d'Aro. Els anys 1431,¹⁸¹ 1454¹⁸² i 1458¹⁸³ fou membre del consell general de la universitat i els anys 1436,¹⁸⁴ 1450¹⁸⁵ i 1462¹⁸⁶ en fou escollit jurat, el càrrec superior de caire executiu; a més, el 1433 també fou designat conseller dels jurats de torn d'aquell any,¹⁸⁷ mentre que el 1430¹⁸⁸ i el 1435¹⁸⁹ fou un dels auditors de comptes de la universitat. Tot això convertia Joan Auladell en una de les persones més destacades i, possiblement, més respectades de la vall d'Aro a la seva època, unes qualitats i una experiència que la Sagristia degué valorar molt positivament a l'hora

¹⁷⁶ Pere Castell, per exemple, proporcionà un dot de 600 sous a la seva germana Joana quan es casà amb Joan Cerdà. Aquesta quantitat era la més habitual entre la pagesia de mas de la vall d'Aro: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 215(2), f. 15r-15v.

¹⁷⁷ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 274, f. 12v-15v.

¹⁷⁸ Fons Patrimonial mas Auladell, doc. 53. El mas Viader de Solius segurament estava abandonat des del període comprès entre 1395 i 1398, quan diversos membres de la família Viader, renunciaren als seus drets sobre el mas a favor del sagristà major Bernat de Brugueroles: ADG, Arxius incorporats, Seu, Pergamins Sagristà Major, núms. 599 i 601.

¹⁷⁹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 734, (13-VII-1420).

¹⁸⁰ BAPP, Llibre Mestre del mas Eimeric, f. 76r.

¹⁸¹ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 210, (1-I-1431).

¹⁸² AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 912, (1-I-1454).

¹⁸³ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 774, (1-I-1458).

¹⁸⁴ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 8, f. 18r-19v.

¹⁸⁵ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 74, (17-X-1450).

¹⁸⁶ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 916(1), doc. solt, (1-I-1462).

¹⁸⁷ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 210, (1-I-1433).

¹⁸⁸ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 210, (1-I-1430).

¹⁸⁹ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 210, (1-I-1435).

de nomenar-lo batlle del seu domini territorial a Solius. Al cap i a la fi, responia perfectament al perfil que buscaven molts senyors per ocupar les seves batllies.

Sobre les funcions que havien de complir aquests batlles de la Sagristia, és necessari fer alguns aclariments. En un llibre recent, vinculant-ho amb el castell termenat de la Roca, se'ls han atribuït facultats jurisdiccionals, és a dir, el dret de jutjar i de castigar els habitants del terme.¹⁹⁰ Pensem que això és un error. Com ja hem argumentat anteriorment,¹⁹¹ la possessió del castell de Solius no proporcionava a la Sagristia Major drets jurisdiccionals i, per tant, no els podia delegar als seus batlles. En realitat, els batlles de la Sagristia només tenien les funcions pròpies de l'exercici de la senyoria territorial, tal com ens descriu l'establiment de la batllia fet a Pere Castell l'any 1489. Segons aquest document, les tasques que havien de complir els batlles eren recaptar totes les rendes que la Sagristia rebia a Solius, aplegar-les i passar-ne comptes amb ella un cop l'any, just un mes després d'haver fet la col·lecta.¹⁹² I, en algunes ocasions, a més, també havien de representar-la en alguns aspectes relacionats amb les servituds, especialment rebent els homenatges dels remences del domini en nom seu.¹⁹³ Eren unes feines, per tant, que no pertanyien a l'esfera del domini jurisdiccional sinó a la del domini territorial. Eren unes activitats comunes, al capdavall, a les que realitzaven els batlles de les altres senyories territorials presents en aquest vessant de les Gavarres. D'altra banda, els batlles de la Sagristia eren retribuïts per aquestes feines amb una part proporcional de les rendes que aplegaven i, possiblement, també amb uns censos fixos anuals que rebien directament d'alguns masos concrets de Solius.¹⁹⁴ Els batlles, al seu torn, com a detentors d'aquest ofici senyorial, havien de fer un petit cens a la Sagristia, ja fos una alberga¹⁹⁵ o el pagament anual d'un parell de formatges,¹⁹⁶ símbol del vincle especial que el senyor tenia amb el seu oficial.

¹⁹⁰ F. AICART HEREU, M. AULADELL AGULLÓ i J. VIVO LLORCA, *El castell de la Roca. Les empremtes d'una fortalesa fantasma a Solius*, Ajuntament de Santa Cristina d'Aro i Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona, 2010, p. 56-59.

¹⁹¹ Vegeu *supra*, capítol 2.2.1.

¹⁹² AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 790, (10-XI-1489).

¹⁹³ Per exemple, el batlle Francesc Creixell rebé els homenatges d'entrada en servitud d'alguns pagesos que entraven a viure en masos de la Sagristia: ADG, Arxius incorporats, Seu, Sagristà Major, núm. 609, AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 714, (20-VI-1412).

¹⁹⁴ Quan la batllia era a mans de Pere Tapioles, aquest rebia els següents censos anuals: 1 gallina del mas Bona, 8 diners del mas Vilabella, el braçatge de les collites d'un quadre de terra del mas Cateura, 3 sous i 7 diners del mas Castell, 1 gallina i 1 mesuró de forment del mas Mateu, 7 sous del mas Peralbert, 2 gallines del mas Viader, 4 sous del mas Ferrer, 3 sous i 6 diners del mas Llaurador, 2 lliures de carn salada, 2 gallines, 2 mesurons de foment, 2 quarteres de vi i 1 quartera de civada de les terres que foren del mas Canyabar, 1 gallina i el braçatge de les collites d'una feixa del mas Dalmau del Torrent i 6 sous del mas Reig: ACG, Sagristia Major, Llibre Mestre, f. 218r-218v. Tanmateix, com hem vist anteriorment, quan Pere Tapioles renuncià a la batllia, també definí a favor de la Sagristia la percepció de tots aquests censos i no podem assegurar que la Sagristia els tornés a assignar als següents batlles.

¹⁹⁵ Pere Tapioles feia una alberga anual a la Sagristia: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 274, f. 1r-4r.

4.3.4 Els batlles de l'Almoina del Pa de la Seu

La senyoria feudal de la institució caritativa gironina a la vall d'Aro la formaven, si ho recordem, un petit domini territorial a Santa Cristina i a Solius, d'una banda, i les cinc sisenes parts del delme de Santa Cristina, de l'altra. Durant bona part del segle XV, cadascun d'aquests dos elements configurà, dins l'administració senyorial de l'Almoina, una batllia diferenciada. És a dir, totes dues tingueren el seu propi batlle encarregat de recaptar les rendes que generaven.

La batllia del domini territorial la tingué patrimonialitzada el mas Vilar de Santa Cristina d'Aro fins el final del segle XV. Els successius tinents d'aquest mas, doncs, foren els batlles encarregats de gestionar les propietats i els drets que hi posseïa l'Almoina. Com era habitual en aquests casos, el mas Vilar formava part del mateix domini de l'Almoina i els seus tinents n'eren remences. També es tractava d'un mas que pertanyia a l'elit social de la vall d'Aro. Els seus tinents posseïen, segons mostren diversos indicis, un relatiu benestar econòmic i participaven activament en la gestió dels afers de la comunitat local. El cas de Martí Vilar, senyor útil del mas i batlle de l'Almoina al començament del segle, ho exemplifica clarament. Martí proporcionà a les seves germanes Vicenta i Francesca, en el moment en què es casaren, uns dots de 1.200¹⁹⁷ i 1.100¹⁹⁸ sous respectivament, unes quantitats situades a la franja alta de les que es pagaven entre la pagesia de mas de la zona. A més, fou capaç d'arrendar, associat amb un altre pagès, les rendes del seu senyor durant quatre anys, comptant des del 1403, al preu de 297 sous i 6 diners anuals.¹⁹⁹ Martí també s'implicà activament en la vida política de la universitat de la vall d'Aro, ocupant-hi diversos càrrecs especialment a la dècada de 1410: en fou auditor de comptes l'any 1412,²⁰⁰ elector dels càrrecs l'any 1410²⁰¹ i 1416²⁰² i conseller dels jurats l'any 1419.²⁰³ Així doncs, la batllia del domini territorial de l'Almoina del Pa estava a càrrec d'un mas acomodat. Tanmateix, aquesta situació s'estroncà al final del segle. L'any 1498, el tinent d'aleshores, Pere

¹⁹⁶ Quan Pere Castell rebé l'establiment de la batllia, acordà amb la Sagristia el pagament d'aquests dos formatges per Pentecosta: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 790, (10-XI-1489).

¹⁹⁷ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 207, (1-I-1400).

¹⁹⁸ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 5, (28-X-1409).

¹⁹⁹ AHG, Hospici, Almoina del Pa, vol. 37. L'altre pagès que arrendà les rendes de l'Almoina juntament amb Martí Vilar era Pere Riera, senyor útil del mas Riera de la parròquia de Romanjà. Pere tenia una perfil semblant al de Martí: també era un pagès benestant que exercia de batlle senyorial (de la Sagristia Mitjana de la Seu), com es pot veure a: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 208, (6-V-1410). Compartien, doncs, un determinat estatus, actuaven en uns mateixos àmbits -com demostra la seva col·laboració econòmica en aquest episodi- i, de fet, tenien uns estrets lligams familiars: Pere estava casat amb Margarida Vilar, germana de Martí: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 208, (26-VII-1410).

²⁰⁰ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 6, f. 31r.

²⁰¹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 51, (1-I-1410).

²⁰² AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 7, f. 5r-6r.

²⁰³ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 7, f. 161r-162r.

Cifra àlies Vilar, renuncià a la batllia que el seu mas havia posseït durant generacions i la féu a mans de l'Almoïna a canvi de 200 sous.²⁰⁴ Lamentablement, no sabem què ho motivà ni qui fou el seu substitut com a batlle.

L'altra batllia de l'Almoïna a la vall d'Aro, la del delme de Santa Cristina, no estigué patrimonialitzada per cap mas remença. De fet, no hi hagué cap batlle estable que el recaptés durant la primera meitat del segle XV. Quan l'Almoïna comprà la porció del delme de la família Terrades, l'any 1424, hagué de respectar la batllia vitalícia que hi tenia Pere Vengut,²⁰⁵ que també era, com hem vist abans,²⁰⁶ el castlà del castell d'Aro, del domini de la Pabordia de Juliol. Pere Vengut, però, morí abans que acabés l'any 1429²⁰⁷ i, a partir d'aquesta data, diverses persones se succeïren en la recaptació del delme durant uns quants anys. Així, en l'annualitat 1429-1430 el delme va ser "*levat e ajustat*" per un individu anomenat Guillem Mateu Rovira, "*missatge de l'Almoïna*".²⁰⁸ En l'annualitat següent, 1430-1431, fou una altra persona, Esteve Miquel, el "*batlla*" que el recaptà.²⁰⁹ Sis anys més tard, en el període 1436-1437, el delme fou "*collit*" per una tercera persona, Narcís Boscà, tinent del mas Boscà de Santa Cristina, del domini de la Pabordia de Juliol.²¹⁰ Així doncs, és evident que durant un cert període de temps l'Almoïna no tingué un entramat administratiu específic per a la recaptació del delme, sinó que a cada moment anà delegant aquesta tasca a una persona diferent. Aquesta circumstància, possiblement, es donava pel control que la Pabordia de Juliol exercia sobre el delme: recordem que en posseïa una sisena part i, a més, cobrava un cens anual de 400 sous sobre la part de l'Almoïna. Per això, en realitat, tot el delme parroquial de Santa Cristina era llevat per un oficial d'aquesta institució, el castlà del castell d'Aro, i l'únic que feien els batlles de l'Almoïna era assistir-lo en la recaptació i separar-ne la seva part. Segurament per aquest motiu, i per racionalitzar l'administració del delme, cap a la meitat del s. XV, l'Almoïna decidí delegar la recaptació de la seva part del delme al castlà del castell d'Aro. Així, documentem per primera vegada al castlà Joan Eimeric, com a

²⁰⁴ ADG, Pergamins Pia Almoïna, núm. 5700.

²⁰⁵ En els capítols de compravenda d'aquesta porció del delme, s'hi deixà clar que "*del dit delme és collidor o batle de sach en Pere Vengut, de-la dita perròquia de Àreu, de tota sa vida natural*". Ara bé, també s'hi remarcà que, després de la mort de Pere Vengut, l'Almoïna podria fer batlle a qui volgués: AHG, Hospici, Almoïna del Pa, vol. 1333, f. 1v. D'altra banda, és molt probable que Pere Vengut també fos el batlle que recaptava la porció del delme de la família Palol: l'any 1415, arran d'un conflicte entre Agustí Ros de Santa Cristina i Dalmau de Palol, la cort de Sant Feliu de Guíxols féu emparar a Pere Vengut tot el gra que tenia "*ratione partis decime dicte perrochie (Santa Cristina d'Aro) pertinentis dicto Dalmacio*": AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 723, document solt núm. 95, (25-X-1415). El document no ho diu directament, però se sobreentén que Pere Vengut tenia aquest gra en qualitat de batlle de la part del delme de Dalmau de Palol.

²⁰⁶ Vegeu *supra*, capítol 4.2.1.

²⁰⁷ És esmentat com a difunt a: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 747, (14-IX-1429).

²⁰⁸ AHG, Hospici, Almoïna del Pa, vol. 38, f. 60v-61v.

²⁰⁹ AHG, Hospici, Almoïna del Pa, vol. 124, f. 61v-62r.

²¹⁰ AHG, Hospici, Almoïna del Pa, vol. 122, f. 60r-61v.

“balla” també del delme de l’Almoina en el llibre de comptes de l’anualitat de 1444-1445.²¹¹ Amb ell, l’Almoina tingué un oficial estable per la recaptació del delme durant una vintena d’anys: la darrera referència específica que menciona Joan Eimeric com a “receptor” del delme és de l’any 1463,²¹² però, com que aquests càrrecs solien ser vitalicis, és probable que ho fos fins la seva mort, ocorreguda prop de l’any 1468.²¹³

El del 1463 és el darrer esment documental que tenim sobre un batlle del delme de l’Almoina. No sabem del cert què passà a partir de la mort de Joan Eimeric, si la recaptació del delme de l’Almoina la continuà fent el següent castlà del castell d’Aro,²¹⁴ o bé si la institució caritativa assignà la batllia a una altra persona. Tampoc es podria descartar que acabés fusionant la batllia del delme a la batllia territorial que era a mans dels tinentes del mas Vilar: a partir de l’any 1470, a diferència del que havia anat fent fins aleshores, l’Almoina arrendà sempre les rendes de la seva senyoria territorial conjuntament amb les del delme. Podria ser que aquest fet reflectís una reestructuració administrativa del conjunt de les rendes que percebia a la vall d’Aro: el pas de dues batllies diferenciades a una de sola. Tanmateix, això només és una hipòtesi que de moment no hem pogut confirmar. I, fet i fet, si fou així, no durà massa temps perquè ja hem vist que el tinent del mas Vilar renuncià a la seva batllia l’any 1498. Així doncs, desconeixem qui foren els batlles de l’Almoina a la vall d’Aro a la vetlla del segle XVI.

4.3.5 Els batlles de l’Altar de sant Joan de la Seu

L’Altar de sant Joan de la Seu de Girona només tenia una batllia a la vall d’Aro, la del seu domini territorial de la parròquia de Santa Cristina. Com moltes altres batllies senyoriales de la zona que hem examinat, aquesta també estava lligada a un mas de forma perpètua i els seus tinentes se la transmetien hereditàriament. En aquest cas, era el mas Sicarts, de la parròquia Santa Cristina, un dels dos masos remences que hi tenia l’Altar. De totes maneres, tenim certs dubtes sobre si aquesta situació ja era així a les primeres dècades del segle XV. En principi, el rector de l’Altar Antoni Sastre establí la batllia a Antoni Sicarts el 22 d’abril del 1431,²¹⁵ però molt abans, l’any 1401, ja documentem el seu pare, Pere Sicarts, recaptant les rendes de l’Altar.²¹⁶ No sabem si fou una feina puntual o bé si ja aleshores els tinentes del mas ja eren els seus batlles. Si fos així, l’establiment del 1431 no seria res més que una actualització del vincle entre el senyor i el seu

²¹¹ AHG, Hospici, Almoina del Pa, vol. 48, f. 67r-68r. Sobre el paper d’Eimeric com a castlà del castell d’Aro, vegeu *supra*, capítol 4.2.1.

²¹² AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 917, (12-VII-1463).

²¹³ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 89, (19-XII-1468).

²¹⁴ El 27 de març del 1470 la Pabordia de Juliol establí la castllania a Gaspar Solà, de Santa Cristina, en vida seva i del seu hereu: ACG, Pabordia de Juliol, Llibre d’Arxivació, vol. 2, p. 1088-1094.

²¹⁵ AHG, Notarial, Vall d’Aro, vol. 210, (22-IV-1431).

²¹⁶ El febrer del 1403 el procurador del rector de l’Altar li signà una àpoca de les rendes que havia recaptat durant els anys 1401 i 1402 i que tenien un valor total de 1.041 sous i 10 diners: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 693, (7-II-1403).

oficial. En tot cas, segur que a partir d'aquesta data tots els successius tinents del mas foren batlles de l'Altar.²¹⁷

El mas Sicarts, com tots els que tenien el càrrec de batlle senyorial annexonat, pertanyia a l'elit pagesa de la vall. Diversos indicadors econòmics manifesten el seu nivell de benestar: per exemple, els dots pagats i rebuts pel mas durant el segle XV oscil·laren entre els 1.200 i 2.200 sous,²¹⁸ unes quantitats molt més elevades que la mitjana, i els seus tinents també disposaven de prou diners per arrendar rendes senyorials.²¹⁹ Igualment, la seva presència als òrgans de representació política de la comunitat local, és a dir a la universitat, també fou molt freqüent: durant el segle, almenys en nou ocasions els tinents del mas en foren escollits jurats.²²⁰ Totes aquestes característiques eren comunes als altres batlles pagesos de la vall, però el mas Sicarts posseïa una altra distinció que aquests no tenien, el dret de col·lació o de patronatge sobre un benefici eclesiàstic. Els tinents del mas podien escollir qui volien que fos el clergue beneficiat a l'Altar de sant Miquel de l'església parroquial de Santa Cristina d'Aro. Quan el domer Berenguer Carbonell fundà el benefici de sant Miquel al tombant del segle XV i el dotà amb un seguit de rendes per a mantenir-hi perpètuament un clergue,²²¹ atorgà a Pere Sicarts i als seus hereus en el mas Sicarts la facultat de presentar al bisbe, cada vegada que l'altar quedés vacant, el candidat que volien que l'ocupés; i, generalment, l'únic que feia el bisbe era ratificar aquest candidat.²²² Disposar del patronatge d'un benefici eclesiàstic, indubtablement, revestia de prestigi

²¹⁷ Per exemple, l'any 1486 un altre Antoni Sicarts, fill o nét del que rebé la batllia el 1431, apareix actuant com a batlle de l'Altar: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 783, (23-VIII-1481).

²¹⁸ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 6, f. 8r-8v, vol. 7, 151v-152v, i vol. 210, (23.I.1433) i (13-IX-1433).

²¹⁹ L'any 1403, Pere Sicarts arrendà les rendes de l'Altar de sant Joan a Santa Cristina durant un any al preu de 900 sous. I, entre els anys 1478 i 1482, Antoni Sicarts arrendà, juntament amb Bernat Escuder, de Girona, i Narcís Pujol, de Santa Cristina, totes les rendes de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona a la vall d'Aro per 1.200 sous anuals: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 692, (7-II-1403); AHG, Hospici, Almoïna del Pa, vol. 61, f. 97r.

²²⁰ Concretament, en els anys 1402, 1414, 1436, 1444, 1452, 1471, 1475, 1485 i 1488: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 983, (21-I-1402), vol. 717, doc. solt núm. 28, (27-I-1414), vol. 761, (25-II-1444), vol. 90, (13-I-1475), vol. 784(1), (18-III-1485), i vol. 788(1), (26-VI-1488); i AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 8, f. 18r-19v; i vol. 214(1), f. 12v-13v.

²²¹ Vegeu *supra*, capítol 3.1.1.

²²² Al document de fundació del benefici, Carbonell indicà que "*ius patronatus et presentationem et assignationem et collationem dicti beneficii seu loci sacerdotalis dimitto Petro Sicardi, herede universali mansi Sicarts predictae parrochie de Aredo et heredibus universalibus suis in dicto manso secundum rectam lineam ab eo descendentibus*": ADG, Cúria i Vicariat General, Beneficis, vol. D-5, f. 205v-219v.

Els diferents registres de les visites pastorals del bisbe de Girona a Santa Cristina d'Aro del segle XV indiquen que el mas Surià mantingué el dret de col·lació del benefici durant tot aquest període; en l'última visita consultada, de l'any 1520, encara el posseïen: ADG, Actes Episcopals, Visites Pastorals, vol. 34, f. 116v-118r.

el mas Sicarts dins la comunitat rural de la vall i, a més d'això, també tenia una utilitat pràctica molt clara. Una de les opcions vitals que tenien els cabalers dels masos benestants era la d'entrar a l'Església i, en aquest sentit, els tinents del mas Sicarts tenien la possibilitat de col·locar els seus clergues beneficiats a l'Altar de Sant Miquel, que disposava d'unes rendes suficients per viure còmodament.²²³ I, si no hi col·locaven cap dels seus cabalers -de fet, cap dels clergues de l'Altar coneguts durant el segle XV ho era- podien fer servir el dret de patronatge, la capacitat d'escollir el clergue d'un benefici ben dotat, com un instrument per afavorir relacions profitoses amb determinats individus o determinades famílies.

Els batlles eren els oficials de base de la senyoria. Repartits pels diferents llocs per on s'estenien els dominis territorials dels senyors, trepitjaven el terreny i estaven en contacte directe amb els tinents. Eren els encarregats d'anar mas per mas, casa per casa, terra per terra i recaptar totes i cadascuna de les rendes que un senyor posseïa en un indret determinat. I, un cop aplegades, les havien de lliurar o bé al senyor o al seu procurador -o al castlà, en el cas dels batlles de la Pabordia de Juliol i de la Sagristia Major de la Seu-, o bé, més sovint -com veurem en el proper capítol-, als arrendataris dels ingressos senyorials. Per fer aquesta tasca fonamental per al rendiment econòmic de la senyoria, eren remunerats amb un percentatge de les rendes recaptades, una modalitat de retribució que, òbviament, era un incentiu perquè fessin bé la seva feina.

El perfil sociològic dels batlles del segle XV, variava d'una senyoria a l'altra. Algun senyor de la vall d'Aro, com l'abat del monestir de Sant Feliu, va preferir, sempre que les circumstàncies li van permetre, que els seus batlles fossin mercaders de la vila i que el càrrec no fos hereditari. Els mercaders li oferien solvència en matèria de gestió administrativa i el fet que la durada en el càrrec fos temporal li permetia escollir en cada moment la persona que cregués més convenient. Tanmateix, la immensa majoria dels batlles senyorials del vessant sud de les Gavarres eren pagesos locals, tinents de masos remences que posseïen el càrrec de forma perpètua. L'ofici senyorial passava hereditàriament, juntament amb el mas, de pares a fills. Aquest perfil de batlles ofería un avantatge molt interessant per als senyors: coneixien perfectament el territori i els individus sotmesos a la senyoria i això feia que poguessin ser més eficients en la recaptació de les rendes. D'altra banda, igual que en el cas dels castllans, els batlles també eren membres de l'elit socioeconòmica de la vall. Els seus masos eren els més grans i tenien suficient capital per invertir-lo en altres formes d'enriquiment com ara el crèdit, exercit en l'àmbit local, i l'arrendament de rendes senyorials. Fins i tot, en algun cas, es podien permetre el luxe de comprar esclaus perquè treballassin les seves terres. Eren, per tant, uns pagesos clarament benestants i els ingressos que obtenien del seu ofici senyorial encara accentuaven més la seva posició folgada. Aquesta preponderància econòmica, dins el marc local, es traduïa també en un lloc preferent en els òrgans de govern de la universitat de la vall d'Aro, que ocupaven amb una certa assiduitat. Per tant, reunien a les seves mans una bona part del poder econòmic i polític local.

Alguns autors com Ch. Dyer suggereixen que el fet que hi hagués pagesos participant de forma activa en l'exercici de la senyoria i traient-ne profit, la feia més acceptable i d'alguna manera hi

²²³ Sobre les rendes de l'Altar, vegeu *supra*, capítol 3.1.1.

posava uns certs límits.²²⁴ Potser això era així en el cas dels oficials senyorials, però tenim certs dubtes sobre la percepció que en tenien la resta de pagesos. De fet, els batlles estaven en una posició delicada, a mig camí dels senyors i dels altres pagesos, entre la responsabilitat del seu càrrec i la solidaritat comunitària. I per això, solien tenir un comportament ambivalent. És cert que explotaven la seva posició en profit propi, el règim senyorial els enriqueia i els donava un cert poder, però en períodes de tensió antisenyorial també solien participar, i fins i tot liderar, els moviments reivindicatius dels pagesos.²²⁵ El cas ja presentat de Bartomeu Llamví, batlle del delme que l'abat del monestir de Sant Feliu rebia a la parròquia de Solius, que fou un dels síndics remences de l'any 1448 que buscaven la supressió dels mals usos, ho exemplifica perfectament.

²²⁴ CH. DYER, "The Ineffectiveness of Lordship in England, 1200-1400", dins CH. DYER, P. COSS i CH. WICKHAM (eds.), *Rodney Hilton's Middle Ages: An Exploration of Historical Themes. Past and Present Supplements*, The Past and Present Society, Oxford, 2007, p. 84-85.

²²⁵ M. MÜLLER, "A Divided Clas? Peasants and Peasant Communities in Later Medieval England", dins CH. DYER, P. COSS i CH. WICKHAM (eds.), *Rodney Hilton's...*, p. 125-128.

CAPÍTOL 5

LA GESTIÓ DE LES RENDES

Les rendes que produïen els diferents dominis territorials de la vall d'Aro ajudaven a cobrir les necessitats dels seus respectius senyors. L'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols, per exemple, a mitjan segle XV havia de proporcionar anualment 9 mitgeres i mitja quartera de forment, segons la mesura de la vila, a cadascun dels dotze monjos del cenobi, dels seus quatre capellans porcioners i al refetorer, a més de les 72 somades i mitja de vi que consumien tots ells en conjunt; i també s'havia d'ocupar de la provisió de llenya, oli i llegums de la cuina del monestir, de pagar els salaris dels seus treballadors, advocats i procuradors i de sufragar les almoines que es feien als pobres, entre altres despeses ordinàries.¹ En aquesta mateixa època el titular de la Pabordia de Juliol, per la seva banda, durant el setè mes de cada any havia de garantir les racions de pa, vi i escudella que consumien cinquanta-sis persones vinculades a la Catedral de Girona, entre el bisbe, els canonges i preveres del Capítol i alguns dels seus oficials.² I el paborde de l'Almoina del Pa, com a darrer exemple, utilitzava les seves rendes per costejar la seva tasca assistencial d'oferir pa cada dia als pobres de la ciutat de Girona. El conjunt de rendes que posseïen aquests senyors, doncs, servien per sostenir les seves respectives institucions i els membres que en formaven part, però no només això. Lògicament, també s'esperava que, un cop cobertes les necessitats ordinàries, sobressin prou ingressos per satisfer possibles despeses extraordinàries i, ultra tot això, si era possible, que encara restessin beneficis. Les rendes dels dominis territorials, en definitiva, havien de servir per reproduir i perpetuar el predomini socioeconòmic dels senyors feudals.

Per aconseguir tots aquests objectius, en un període de crisi dels ingressos senyorials com el segle XV, els senyors havien d'esforçar-se per rendibilitzar al màxim el seu conjunt de rendes. Havien de saber gestionar-les el millor possible. A grans trets, els diversos senyors de la vall d'Aro alternaren dues modalitats de gestió diferents, segons cada cas i cada conjuntura concreta. Algunes vegades optaren per la gestió directa, és a dir, reberen ells mateixos les rendes, feren la redistribució interna entre els membres de la seva institució i finalment, si sobrava quelcom, ho portaven a vendre ells mateixos al mercat. Aquest tipus de gestió, tanmateix, no fou la més seguida al llarg del segle XV, com veurem tot seguit. La majoria de vegades els senyors optaren per gestionar les seves rendes per mitjà del seu arrendament: les venien anticipadament durant un període de temps determinat a uns inversos a canvi d'un preu pactat; d'aquesta manera, en rebien directament els diners mentre que el producte dels censos i de les altres rendes el percebien els arrendataris. Optar per un o altre sistema de gestió feia que, a la pràctica, el conjunt de rendes recaptades pels batlles pogués tenir, físicament, dos destins diferents: o bé anar a mans dels senyors o bé, si havien estat arrendades, dels seus arrendataris. Aquesta, però, no era l'única diferència, l'elecció del model de gestió tenia unes altres implicacions més profundes.

¹ ADG, Administració econòmica, taxes de beneficis, "Liber denuntiationum", f. 117r-121v.

² ADG, Administració econòmica, taxes de beneficis, Liber denuntiationum, f. 14r-18r.

5.1 La gestió directa de les rendes senyorials

La gestió directa, com hem dit, era aquella en què els senyors controlaven tots els passos necessaris per fer rendibles les seves rendes. De totes maneres, els senyors de la vall d'Aro no l'empraren gaire sovint durant el segle XV. Referent al senyor més important, el monestir de Sant Feliu de Guíxols, només n'hem documentat un cas, l'any 1450. El deu d'octubre el convent dels monjos, a qui l'abat del monestir havia assignat momentàniament les seves rendes, firmà un rebut al seu procurador, el mercader de Sant Feliu Joan Salvador, per haver-los lliurat diverses quantitats de cereals procedents de les rendes de les batllies de Santa Maria de Fenals i de Sant Amanç, que havien estat recaptades pels seus respectius batlles, Narcís Mansella i Dalmau Cartellà: a Fenals s'hi havien col·lectat 71 mitgeres de forment net, 12 mitgeres i 2 partidors de mestall i 11 mitgeres i 6 partidors d'ordi; i a Sant Amanç, 13 mitgeres i 9 partidors de forment, 6 mitgeres i 9 partidors de mestall i 5 mitgeres i 10 partidors d'ordi, tot segons la mesura de Sant Feliu de Guíxols.³ Aquest document ens dóna una informació molt valuosa sobre la quantitat de rendes en espècie recollides en aquests dos dominis territorials, en termes absoluts, i també ens dóna algunes pistes sobre el pes o el percentatge que ocupaven dins el conjunt total de rendes.⁴ A banda d'això, també és un exemple claríssim de la corretja de transmissió senyorial: els batlles recaptaven les rendes, les donaven al procurador i aquest les lliurava al senyor. A banda d'aquest exemple de gestió directa del monestir, només en tenim 6 més protagonitzats per l'Almoina del Pa de la Seu, respecte del delme que rebia a Santa Cristina d'Aro, els anys 1429-1430,⁵ 1430-1431,⁶ 1431-1432,⁷ 1436-1437,⁸ 1445-1445⁹ i 1457-1458.¹⁰ En aquests anys, els paborde de l'Almoina s'ocuparen personalment d'administrar les seves rendes i, gràcies als seus inestimables llibres de comptes, podem saber quins productes reberen del delme i en quina quantitat. Ho hem recollit a la taula 29. A més d'això, també ens informen sobre què van fer amb aquests productes, quina part en retingueren per satisfer la seva tasca caritativa i quina part vengueren al mercat, a qui ho feren i a quin preu.

Si el nombre d'exemples de gestió directa de les rendes senyorials al segle XV és tan petit és perquè els senyors tenien un clara preferència pel model alternatiu, el dels arrendaments. De fet, hi ha diversos indicis que aquests mateixos casos de gestió directa no es degueren a una voluntat expressa dels senyors. Al contrari, que les rendes no s'haguessin arrendat aquells anys es deuria al fet que els senyors no haurien trobat ningú disposat a invertir-hi el seu capital. En el rerefons de tot això caldria situar-hi contextos de males collites. De fet, en el llibre de comptes de 1430-1431 de l'Almoina del Pa, el paborde deixà ben clar que el delme "no s'és arrendat aquest any per rahon cant les messas e totes les cuylletas fforen molt ffayades e poques". Les previsions d'una mala anyada degueren inhibir els potencials arrendataris d'adquirir aquesta

⁵ AHG, Hospici, Almoina del Pa, vol. 38, f. 60v-61v.

⁶ AHG, Hospici, Almoina del Pa, vol. 124, f. 61v-62r.

⁷ AHG, Hospici, Almoina del Pa, vol. 125, f. 60r-v.

⁸ AHG, Hospici, Almoina del Pa, vol. 122, f. 60r-61v.

⁹ AHG, Hospici, Almoina del Pa, vol. 48, f. 67r-68r.

¹⁰ AHG, Hospici, Almoina del Pa, vol. 53, f. 48r.

renda i, segurament, el temor que es repetís una situació semblant l'any següent féu que l'Almoïna tampoc trobés compradors pel delme en l'exercici 1431-1432. Tanmateix, en aquest segon any les collites foren bones i, com es pot veure a la taula 29, el producte recaptat pel delme, especialment pel que fa als cereals panificables, fou el segon més elevat dels que coneixem. En l'annualitat 1444-1445, en canvi, les collites tornaren a ser escasses -les quantitats recaptades de forment, ordi i mestall foren molt similars a les de 1430-1431- i ningú volgué arrendar el delme. Finalment, l'any 1456 es produí una altra situació de males collites i segurament per això en l'annualitat 1457-1458 l'Almoïna tampoc no trobà arrendataris que volguessin invertir els seus diners per adquirir-les.¹¹

En qualsevol cas, en aquests anys que hem enumerat el monestir de Sant Feliu i l'Almoïna del Pa reberen a les seves mans el conjunt de rendes dels seus respectius dominis de Fenals i del delme Santa Cristina. En el cas del monestir, ignorem quin destí concret tingueren, si foren destinades a cobrir les seves necessitats ordinàries de cereals, que hem indicat al començament d'aquest capítol, o bé si foren venudes al mercat. En el cas de l'Almoïna del Pa, en canvi, els seus llibres de comptes ens permeten resseguir perfectament què en van fer els seus pabordes. Els diversos productes que l'Almoïna rebia del delme, tingueren dos destins diferents, algunes vegades eren venuts i d'altres "*serviren en casa*" de la institució. Això depengué tant del tipus de producte com de les necessitats específiques de l'Almoïna en aquell precís instant. Per exemple, el que procedia del delme del carnatge, tant els polls com els anyells o els porcells, foren venuts sistemàticament perquè l'Almoïna no devia tenir cap interès en posseir aquests caps de bestiar i preferí obtenir-ne el seu valor en metàl·lic. El mateix passà amb el vi. En canvi, els llibres de comptes ens informen que, la majoria de vegades, les petites quantitats obtingudes d'hortalisses i de llegums foren "*despeses an casa*", probablement per alimentar el petit servei domèstic que tenien els pabordes.¹² Un altre producte procedent del delme que tampoc fou venut eren els flats de lli, però ignorem el servei que podien fer a la institució.

Pel que fa als productes més importants del delme, el forment, el mestall i l'ordi, és a dir els cereals panificables, l'Almoïna tingué un comportament ambivalent. La finalitat primera d'aquests cereals era, evidentment, emprar-los a "*ops dels pans dels pobres*" però, un cop satisfeta aquesta funció caritativa, l'Almoïna en solia vendre la part restant per obtenir-ne un profit econòmic. Per tant, les quantitats venudes depenien en bona mesura del volum de les collites d'aquell any i de la demanda de pa dels pobres. Així, en l'annualitat de 1429-1430, de collites relativament bones, pogueren ser venudes aproximadament la meitat del forment i del mestall

¹¹ M. DEL TREPPO, *Els mercaders catalans i l'expansió de la corona catalano-aragonesa al segle XV*, Curial, Barcelona, 1976, p. 320.

¹² Segons els estatuts de l'Almoïna, els seus pabordes podien tenir una "família" que l'ajudés en l'elaboració del pa i en la seva distribució entre els pobres. Ch. Guilleré documenta que l'any 1376, aquest servei estava integrat per nou persones: un traginer, un *famulus* que pesava el pa, un *scolaris*, una serventa, quatre *ancillae* i un forner. CH. GUILLERÉ, "Una institució benèfica enfront les adversitats de l'època: la Pia Almoïna de Girona (1347-1380)", dins ID, *Diner poder i societat a la Girona del segle XIV*, Ajuntament de Girona, Girona, 1984, p. 188-189.

recaptats i una quarta part de l'ordi. L'any següent, que fou d'escassetat, l'Almoïna tornà a vendre la meitat del forment però, en canvi, retingué totes les mitgeres de mestall i d'ordi. Un any més tard, en l'anualitat de 1431-1432, potser perquè els graners s'havien buidat degut a l'escassetat anterior, l'Almoïna no vengué res dels cereals delmats, tot i que la collita fou bona. En canvi, en les anualitats de 1436-1437 i 1444-1445 l'Almoïna vengué gairebé totes les mitgeres dels tres cereals esmentats. És curiós que ho fes en aquest segon any, perquè les collites foren força dolentes, però és probable que les necessitats del pa dels pobres quedessin cobertes amb altres rendes dels amplis dominis de l'Almoïna i, per tant, el paborde hauria pogut vendre tranquil·lament els cereals del delme de Santa Cristina. Finalment, en l'anualitat 1457-1458, segurament condicionada per l'escassetat del 1456, l'Almoïna vengué tot l'ordi i tot el mestall però es reservà tot el forment.

L'exemple de l'Almoïna del Pa de Girona és interessant per les dades que aporta però potser no és del tot representatiu del comportament dels senyors quan gestionaven de forma directa les seves rendes. És cert que sempre anava al mercat a vendre una part dels seus cereals, cosa que demostra que pretenia rendibilitzar al màxim les seves rendes, però el seu caràcter assistencial no la fa comparable als altres senyors. La major part dels cereals que recaptava els havia de destinar a fer pa per als pobres. En canvi, la majoria de senyors de l'època, quan gestionaven directament les seves rendes, segurament les administraven d'una forma més especulativa per obtenir-ne el màxim d'ingressos possible. És a dir que, un cop satisfetes les seves necessitats ordinàries, enlloc de vendre immediatament el cereal sobrer al mercat, l'emmagatzemaven i s'esperaven a comercialitzar-lo en moments d'escassetat, quan el seu preu era més elevat. No hem pogut documentar aquestes pràctiques en el cas dels senyors de la vall d'Aro, però alguns estudis recents les han observat en altres llocs.¹³

En tot cas, siguin representatives o no del comportament senyorial, les vendes de cereals fetes per l'Almoïna del Pa en els anys de gestió directa, convenientment anotades en els seus llibres de comptes, també contenen elements interessants per exposar. En la majoria dels anys esmentats, els pabordes només anotaven als seus llibres de comptes el benefici total que havien obtingut de les vendes, sense especificar com s'havien fet, ni a quin lloc, ni qui eren els compradors. Afortunadament, però, hi ha alguna excepció que permet saber quelcom sobre aquestes qüestions. Es tracta del llibre de comptes de l'anualitat 1436-1437, en què es detallen totes i cadascuna de les vendes que féu l'Almoïna dels cereals panificables que havia rebut aquell any del delme de Santa Cristina. N'hem recollit les dades a la taula 35. Com ja hem dit, aquell

¹³ Per exemple, el procurador que l'Almoïna de Barcelona tenia a la seva castellanía de Sitges a mitjan segle XIV va especular clarament amb les rendes que hi rebia aquesta institució, retirant el gra de la circulació en moments en què el seu preu era baix i posant-lo a la venda en èpoques d'escassetat: P. BENITO I MONCLÚS, "Del castillo al mercado y al silo. La gestión de la renta cerealista de la Almoïna de Barcelona en la castellanía de Sitges (1354-1366)", dins *Historia Agraria*, núm. 51, SEHA, 2010, p. 13-44. Encara que l'Almoïna de Barcelona, com la de Girona, era una institució caritativa, el seu procurador de Sitges estava més preocupat pel rendiment econòmic de les rendes que no pas per la seva finalitat assistencial. seva finalitat assistencial.

any l'Almoïna vengué gairebé tot el gra que havia percebut: de forment, n'havia recaptat 58 mitgeres i 4 partidors i només es reservà una mitgera; de mestall, n'havia rebut 43 mitgeres i 9 partidors i en posà a la venda 40 mitgeres i 8 partidors; d'ordi, n'havia percebut 9 mitgeres i en vengué 8 mitgeres i 5 partidors. Tot això, al preu 10 sous la mitgera de forment, 7 sous la de mestall i 5 la d'ordi, procurà un benefici de 900 sous i 1 diner per l'Almoïna només pel que fa a les vendes d'aquests cereals panificables.¹⁴ La majoria d'aquestes vendes es feren a la menuda, repartides en 21 compradors diferents que adquiriren, la major part d'ells, quantitats relativament petites de gra compreses entre 1 i 4 mitgeres, gastant-hi, segons els casos, entre uns 4 sous i uns 40. Tanmateix, una notòria excepció sobresurt d'aquesta tendència general: en Vilar, tinent del molí dels Terrers,¹⁵ qui comprà 22 mitgeres de forment i 22 mitgeres i 1 quartera de mestall, pagant-ne un preu total de 377 sous i 6 diners. El molí dels Terrers, com hem comentat abans, era un dels grans molins de Santa Cristina d'Aro que, tot i estar instal·lats en aquesta parròquia, molien el gra que era consumit pels habitants de la vila de Sant Feliu de Guíxols.¹⁶ El tinent d'aquest molí, doncs, hauria comprat aquesta gran quantitat de cereal per al seu negoci, amb l'objectiu de fer-ne farina i vendre-la als veïns de l'esmentada vila. En canvi, els altres compradors del gra de l'Almoïna -que, llevat d'en Pujol, que vivia a Sant Feliu, eren tots pagesos de mas o menestrals de Santa Cristina- segurament n'adquirien petites quantitats per cobrir les seves eventuais necessitats familiars. Es donà la situació, doncs, que el gra recaptat per l'Almoïna als habitants de Santa Cristina en concepte de delme, després fou venut a alguns d'aquests mateixos habitants. Així doncs, la gestió directa es caracteritzava perquè els senyors controlaven tot el procés de rendibilització de les seves rendes. Rebien de mans dels seus procuradors o dels seus batlles tot el conjunt d'agrers, censos fixos en espècie i en diner i altres ingressos procedents dels seus dominis territorials i s'encarregaven d'administrar-los. Separaven la part de les rendes en espècie que necessitaven per satisfer les seves necessitats ordinàries i de redistribucions internes i, de la resta, n'intentaven treure el màxim de beneficis possible venent-les al mercat en el moment més oportú. Aquest tipus de gestió, però, no era el predilecte dels diversos senyors de la vall d'Aro. Implicava haver d'esperar-se, per obtenir ingressos, a un moment molt concret de l'any: després que la terra hagués donat els seus fruits, se n'hagués recaptat la part corresponent al senyor i s'hagués portat a vendre al mercat. Aquesta estacionalitat marcada pel cicle agrari podia causar que, en determinats moments de l'any, si no administraven bé els seus ingressos, els senyors tinguessin problemes de liquiditat. Per això, només utilitzaren el sistema de gestió directa quan no tingueren cap més remei, quan s'hi veieren obligats en anys de males collites perquè ningú havia volgut arrendar-los les rendes.

¹⁴ Aquell any, l'Almoïna també vengué gairebé tot el que havia recaptat dels altres productes del delme, obtenint un benefici total, d'aquestes vendes, de 1.343 sous i 2 diners.

¹⁵ Segurament, aquest "en Vilar" és Nicolau Vilar, qui havia rebut l'establiment del domini directe del molí per l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols deu anys abans: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 742, (10-X-1426).

¹⁶ Vegeu *supra*, capítol 1.4

5.2 Els arrendaments de les rendes senyorials

Els senyors feudals de la vall d'Aro gestionaven les seves rendes preferentment a través d'arrendaments, també anomenats vendes "*ad tempus*" a la documentació. Solien vendre, anticipadament i per un període de temps determinat, les rendes dels seus diferents dominis territorials a uns arrendataris a canvi d'un preu. Durant el temps que durava l'arrendament, les rendes anaven a parar a mans dels arrendataris mentre que els senyors, a canvi, rebien d'ells els diners pactats en el contracte. Aquestes operacions servien als senyors per capitalitzar les seves rendes, per convertir-les en diners en metàl·lic i no haver d'esperar a l'època de les collites per obtenir ingressos. Els arrendaments els permetien rebre un flux continu de diners, ja que el seu preu solia ser saldat en terminis quadrimestrals. Per tant, eren un element clau en el finançament de la senyoria. I, a més, obrien la porta a uns altres actors, els arrendataris, que, a banda dels batlles i procuradors ja esmentats, també intervenien en l'exercici de la senyoria i en treien profit. Els beneficis que n'obtenien consistien en la diferència entre el preu que pagaven per l'arrendament i el valor real de les rendes. Els senyors acceptaven no ingressar aquest marge, que amb la gestió directa no perdrien, per la comoditat de les entrades de diners regulars que els proporcionaven els arrendaments. Aquest tipus de gestió de les rendes, d'altra banda, no era exclusiva dels senyors de la vall d'Aro ni del segle XV. Arreu del Principat n'hi ha exemples força anteriors. Els treballs de P. Orti sobre les possessions reials de Barcelona documenten aquestes pràctiques ja al segle XIII¹⁷ i, fora de la capital, en aquest mateix segle també trobem exemples de gestió indirecta a les fonts editades del bisbat de Vic, tant en senyories laiques com eclesiàstiques.¹⁸

Per analitzar en profunditat aquestes qüestions, ens hem centrat en els arrendaments de les rendes dels quatre senyors més importants de la vall. Disposem de 24 arrendaments dels diferents dominis que l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols tenia a la vall (cf. taula 36), 3 arrendaments de la Pabordia de Juliol de la Seu de Girona (cf. taula 37), 3 de la Sagristia Major (cf. taula 38), i 18 de l'Almoina del Pa (cf. taula 39). Per tant, la mostra conté un total de 48 arrendaments, que són plenament representatius del tipus de gestió que els senyors de la vall d'Aro feien de les seves rendes durant el segle XV.

El funcionament i les condicions de tots aquests arrendaments, llevat d'algunes particularitats concretes, eren molt similars. Els diversos senyors de la vall arrendaven per un preu determinat totes les seves rendes ordinàries, és a dir, tots els censos proporcionals a la collita -tasca i delme-, els censos fixos en espècie i en diners i els altres drets i prebendes que rebien en els seus respectius dominis territorials. Tanmateix, pel que fa als ingressos extraordinaris que generaven

¹⁷ El rei solia arrendar les rendes dels seus maells, carnisseries i molins de Barcelona: P. ORTI GOST, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV*, CSIC, Barcelona, 2000, p. 185-195 i 357-381.

¹⁸ Una ràpida ullada, sense pretensió de ser exhaustiva, als documents d'un registre editat del bisbat de Vic permet veure diversos exemples d'arrendaments de les rendes de petits senyors laics i de diversos clergues: R. GINEBRA I MOLINS (ed.), *El manual primer de l'Arxiu de la Cúria Fumada de Vic, 1230-1233*, Fundació Noguera, Barcelona, 1998, docs. 22, 51, 77 i 138.

aquests dominis, entenent com a tals els lluïsmes de les compravendes de terres i els diners obtinguts de l'aplicació dels mals usos, només n'arrendaven la meitat. És a dir, els senyors es reservaven el dret de continuar rebent la meitat d'aquests ingressos extraordinaris. El motiu d'això no era purament econòmic: controlant la meitat els ingressos dels lluïsmes i dels mals usos, els senyors continuaven rebent una informació molt valuosa sobre el seu domini, això és, sobre els canvis de titularitat de les seves terres i masos i sobre l'estat dels seus pagesos de remença. Els arrendataris de les rendes senyorials, a l'hora de recaptar les rendes que havien arrendat, assumien l'estructura administrativa dels senyors. Els batlles, castlans i procuradors es posaven al seu servei durant el temps que durava l'arrendament i havien de retre'ls comptes de la seva gestió i lliurar-los totes les rendes que aplegaven.¹⁹ De totes maneres, el fet que els oficials senyorials no fossin persones de la confiança dels arrendataris en algunes ocasions podia comportar desavinences i conflictes entre ells sobre la forma de gestionar les rendes. Per exemple, l'arrendatari de totes les rendes del monestir de Sant Feliu de l'any 1428, el notari Pere Gallart, mantingué unes discòrdies tan importants amb el batlle del domini territorial de Santa Cristina d'Aro, Pere Loron àlies Surià, que acabaren amb un litigi a la cort del veguer de Girona.²⁰ Per evitar situacions d'aquest tipus, perjudicials per a tots els que participaven en el règim senyorial, alguns senyors permeteren puntualment als arrendataris d'escollir els seus propis oficials, persones de la seva confiança, mentre durés l'arrendament. L'any 1420 l'abat del monestir Galceran de Descatllar revocà els seus procuradors perquè els arrendataris de les rendes de l'abadia, Antoni de Pau i Pere Gallart, poguessin nomenar els seus.²¹ I unes dècades abans, l'any 1404, quan l'abat Guillem de Samasó arrendà durant quatre anys les rendes del seu domini territorial de Santa Maria de Fenals i de Calonge a Ramon Gallart i a Pere Pati, els permeté que poguessin col·locar-hi un batlle propi; això sí, els arrendataris hagueren de compensar el batlle que ja hi tenia l'abat, Pere Caritat, de la pèrdua momentània de les seves funcions amb el pagament de 140 sous anuals.²² Amb tot, aquests dos exemples de nomenament d'oficials propis per part dels arrendataris, els únics que coneixem, no són res més que l'excepció que confirma la regla.

¹⁹ Un dels capítols de l'arrendament que l'abat del monestir va fer de totes les seves rendes a Andreu Cassà i a Nicolau Madrencs l'any 1433 explicitava que "tots los batlles dell dit reverent abat, durant lo temps dell dit arendament, sien tenguts tota veguada, per los ditz arendadós o per la dells ho per lur procurador seran requests, que haien a prestar segrament he homenatja que bo he leyalment se auran en resebra los fruyts que per rahó de lur offici de batllia resabran e ben e leyalment respondran al rendés dells fruytz e ls retran bon e vertader comta": AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 751, (30-IV- 1433).

²⁰ Com a resultat del procés, Pere Loron àlies Surià fou condemnat a pagar 667 sous i 6 diners a Pere Gallart: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 751, (10-XI-1433).

²¹ En el contracte d'arrendament s'indicà que "los dits arrendadors puguen metra procurador o procuradors, pusquen e hagen aquell poder que los dits arrendadors dar-li volran en totes aquelles coses que los dits renders hauran necessari per rahon del dit arrendament, e que tots altres procuradors, havent hara poder per lo dit reverent abbat o altrás personas sien per revocats": AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 709, (29-I-1420).

²² AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 692, (6-XI-1404).

Per norma general, els arrendataris aprofitaven els aparells administratius que ja tenien els senyors, unes estructures ja muntades i estables que, la majoria de vegades, feien més àgil la percepció de les rendes que havien arrendat.

La durada habitual dels arrendaments era de quatre anys. Era una periodicitat bona tant pels senyors com pels arrendataris. Als primers, els suposava rebre una quantitat de diners anuals fixa durant un cert temps i això, comptar amb aquests ingressos assegurats, els permetia fer plans a més d'un any vista. Als segons, aquesta durada els oferia una certa seguretat d'obtenir beneficis de l'arrendament: un possible any de males collites, fet habitual en l'agricultura d'antic règim, podia ser compensat amb les collites dels altres tres anys si eren més bones. D'altra banda, els arrendaments que tenien una durada inferior a aquesta es devien principalment a conjuntures incertes. Així, per exemple, els arrendaments fets per l'Almoina del Pa l'any 1470 a Antoni Tibau²³ i l'any 1471 a Nicolau Pla, Joan Barceló i Arnau Bendrich,²⁴ d'un i dos anys de durada respectivament, cal situar-los en el context de la primera revolta remença i de la guerra civil catalana. Com que els camps devien ser treballats deficientment i el volum de collites i, consegüentment, de rendes que se n'esperaven devia ser inferior a l'habitual, aquests arrendataris no deuriem estar disposats a arriscar el seu capital durant gaire temps. I més si tenim en compte els perills que devia comportar la recaptació de les rendes senyorials sobre una pagesia revoltada.²⁵ En qualsevol cas, ja fos en conjuntures estables o en d'altres de més insegures, les freqüents fluctuacions del volum de les collites dels camps medievals feia que l'arrendament de les rendes senyorials comportés sempre un cert risc, per als arrendataris, de no recuperar la inversió feta o de no obtenir els beneficis desitjats. Era un perill que assumien i que, en tot cas, era més o menys gran segons l'habilitat que havien tingut a l'hora de negociar el preu i les condicions de l'arrendament amb els senyors. En aquest sentit documentem dos casos en què els arrendataris aconseguiren obtenir dels senyors unes certes garanties sobre el volum de renda que percebrien: quan l'any 1422 l'abat Berenguer de Perarnau arrendà al notari Pere Gallart durant quatre anys les rendes de Fenals, Calonge i diversos indrets més per 2.500 sous anuals, li assegurà que, si algun any, per causa de guerra, no podia aconseguir els fruits esperats, li restituiria les pèrdues, segons una avaluació que en farien quatre persones, dues escollides per l'abat i les altres dues, per l'arrendatari,²⁶ i l'any 1472, quan el paborde de Juliol de la Seu Pere Guerau de Terrades arrendà als mercaders Joan Salvador i Nicolau Pla totes les seves rendes de la vall d'Aro, els garantí que, fossin quines fossin les collites, obtindrien un mínim de 75 mitge-

²³ AHG, Hospici, Almoina del Pa, vol. 59, f. 45r.

²⁴ AHG, Notarial, Girona 8, vol. 71, (14-XI-1470).

²⁵ En l'arrendament de l'any 1470 s'hi reflecteixen aquests riscos quan l'Almoina deixà clar que l'arrendatari tenia la recaptació de les rendes "a tot son càrrech, ço és que no li hagués star (l'Almoina) a gent d'armes ni a altres qualsevol perills".

²⁶ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 63, (23-IV-1422).

res d'ordi i 26 de forment, segons la mesura de Sant Feliu de Guíxols;²⁷ és a dir, que si no les havien de les rendes de la vall d'Aro, les hi donaria el mateix paborde. Tanmateix, aquest tipus de garanties eren força estranyes, en el context dels arrendaments del segle XV, i la majoria d'arrendataris assumien tots els riscos de les seves inversions en rendes senyoriales.

Els diferents senyors del vessant sud de les Gavarres, d'altra banda, podien arrendar les seves rendes de diferents maneres. Podien fer-ho separant les de cadascun dels seus dominis territorials, és a dir, per batllies, o podien arrendar conjuntament totes les que posseïen a la vall d'Aro. Depenia de les seves necessitats específiques de cada moment. En el cas concret dels abats del monestir de Sant Feliu, però, encara hi havia una altra possibilitat: l'arrendament de totes les rendes de l'abadia, no només les de la vall d'Aro sinó les de tot arreu. Era un tipus d'operació que es duqué a terme amb una relativa freqüència, com es pot veure a la taula 36, i que donava lloc a un tipus de gestió interna del monestir una mica complex. Quan els abats arrendaven totes les seves rendes, en realitat, el que feien era transferir una part important de l'administració interna del monestir als arrendataris. Els lliuraven tots els béns de l'abadia, dels quals se'n solia prendre inventari al començament de l'arrendament per controlar que fossin retornats íntegrament al final,²⁸ i aquests arrendataris, amb les rendes de l'abadia, s'havien de fer càrrec de la major part de les despeses pròpies dels abats, incloent-hi les porcions de menjar i de beguda dels monjos i dels altres clergues i treballadors del monestir.²⁹

Els arrendaments de totes les rendes dels abats del monestir, a nivell financer, també eren complexos. D'entrada, el preu que pagaven els arrendataris, com que també havien de satisfer les despeses dels abats, no es pot considerar que fos el valor real d'aquestes rendes, sinó els ingressos nets de l'abadia, lliures d'obligacions. En tot cas, per poder pagar tant aquest preu com les despeses dels abats, els arrendataris havien de moure un volum de capital molt important i això no era senzill. Per poder-ho fer van crear unes estructures financeres molt elaborades que incloïen sotsarrendaments. Els arrendataris generals, doncs, podien sotsarrendar les rendes de les

²⁷ Algun dels capítols de l'arrendament deien que: "Stà en veritat que mossèn canonge ha a-fer evicció en fer nos haver (als arrendataris) LXXV migeres d'ordi, e si més serà es se tot nostre. Més avant hons ha a fer evicció en L parells de gallines e capons. Més avant hons ha a fer evicció en XXVI migeres de forment, si més hi ha es se nostre": AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 90, (21-X-1472).

²⁸ Per exemple, en l'arrendament fet l'any 1420 a Antoni de Pau i Pere Gallart, s'acordà que: "los dits arrendadors hagen a pendra a l'inventari totes les coses de la abadia e de les Aroles e tornar aquelles en aquell stament que trobaran": AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 709, (29-I-1420). A la documentació s'ha conservat un d'aquests inventaris presos al començament d'un arrendament, concretament el fet l'any 1408 a favor dels germans Antoni i Bernat de Pau: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 702, doc. solt núm. 59, (16-II-1408).

²⁹ Per exemple, en l'arrendament fet l'any 1433 a favor d'Andreu Cassà i Nicolau Madrencs, aquests eren "tenguts a-ffer la provesió al dit monestir, so és, a tots los monjos he clergues porcionaris, batlles e altres persones, axí com lo dit reverent abat és tengut he sa costum de ffer, he pagar los salaris acostumats d'evocat he procurador en Girona": AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 751, (30-IV-1433).

diferents batllies de l'abat per separat a altres persones. D'aquesta manera, cada sotsarrendatari es quedaria les rendes d'una batllia i, a canvi, en pagaria el preu convingut als arrendataris generals. Aquests, al seu torn, rebrien els diners i, separant els seus beneficis, pagarien a l'abat el preu acordat i farien servir la resta en l'administració de l'abadia del monestir. Un exemple molt clar de tot això el tenim al començament de segle. El 20 de gener de l'any 1408, l'abat Galceran de Descatllar va arrendar durant quatre anys totes les seves rendes als germans Antoni i Bernat de Pau, mercader i capellà respectivament de Sant Feliu de Guíxols, al preu de 10.000 sous anuals.³⁰ Ells, al seu torn, després d'integrar en aquest arrendament general als també mercaders ganxons Nicolau Oliver i Pere Sanç a partir del mes de març,³¹ van sotsarrendar les rendes de diverses batllies de l'abat a diferents persones: al maig nomenaren un procurador perquè anés a Mallorca a sotsarrendar en nom seu les rendes que hi rebia l'abat³² i, des del juny del 1410 i durant dos anys, sotsarrendaren al pagès Pere Loron àlies Surià les rendes de la batllia de Santa Cristina d'Aro per 1.720 sous anuals.³³

És evident, doncs, que les rendes senyorials i els ingressos que generaven podien arribar a circular per moltes mans. És molt important conèixer a qui pertanyien aquestes mans, qui eren els arrendataris, perquè jugaven un paper fonamental en la gestió econòmica de la senyoria. I, més enllà de la seva identitat, també és interessant saber amb quina intenció arrendaven les rendes senyorials i quin profit en treien. En la mostra dels 48 arrendaments analitzats, hem identificat 56 individus diferents que, almenys una vegada al llarg del segle XV, tot sols o formant companyies de dos o tres socis, arrendaren alguna de les rendes senyorials de la vall d'Aro. Hem llistat tots aquests individus a la taula 40, enumerant tots els arrendaments en què participaren, i els hem classificat segons la seva categoria socioprofessional i el seu lloc de domicili a les taules 41 i 42, respectivament.

Una majoria força clara dels arrendataris, concretament 20 (35,7%), eren mercaders de Sant Feliu de Guíxols. Els negocis d'aquests individus es caracteritzaven per la seva diversitat i complementarietat. Es podien arribar a dedicar a moltes activitats alhora: noliejaven vaixells que els comunicaven amb els tràfecs de la Mediterrània occidental i feien comandes mercantils de tot tipus, però també destinaven una part dels seus recursos a actuar com a financers, tant d'entitats municipals, comprant crèdit públic o arrendant els seus impostos, com de senyors feudals, arrendant les seves rendes. L'adquisició de les rendes senyorials suposava destinar una part del seu capital a una inversió potser menys lucrativa que d'altres però probablement més segura. Els permetia, d'una banda, obtenir un marge de beneficis entre el valor real de les rendes i el preu que en pagaven en l'arrendament, un percentatge que malauradament no coneixem, i de l'altra, controlar el mercat de cereals. Efectivament, de l'arrendament de les rendes n'obtenien un important volum de gra amb el qual feien negoci venent-lo als habitants de viles i ciutats. I, com han exposat recentment autors com F. Menant i A. Riera Melis, és probable que també

³⁰ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 702, (20-I-1408).

³¹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 702, (28-III-1408).

³² AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 703, (19-V-1408).

³³ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 705, (21-XI-1409).

duguessin a terme una activitat especulativa amb aquest gra, retirant-lo de la comercialització i creant estocs per fer pujar el seu preu i poder-lo vendre més car.³⁴ Els beneficis que obtenien d'aquesta activitat algunes vegades els invertien en comprar altres mercaderies en altres mercats, que posteriorment revenien a Sant Feliu, i d'altres vegades els reinvertien en el crèdit. En ambdós casos, però, una part important de la seva clientela eren pagesos de la vall d'Aro.

Entre els mercaders arrendataris hi ha exemples de tot això. El més extrem el protagonitza el segon mercader que més rendes senyorials va arrendar durant el període estudiat, Nicolau Pla. Sabem que tractava amb ramats ovins i porcins, que comercialitzava draps de llana, que era propietari de parts d'embarcacions de Sant Feliu i que comprava pensions de censal.³⁵ No obstant això, sense deixar de banda aquestes activitats, a partir de la dècada de 1450 va anar encarant els seus interessos cap a la vall d'Aro. Entre els anys 1458 i 1477 va arrendar almenys quatre vegades rendes de diversos senyors de la vall: entre aquesta primera data i l'any 1462 obtingué, en solitari, el delme de Sana Cristina de l'Almoïna del Pa per 1.100 sous anuals;³⁶ entre 1471 i 1473, juntament amb el mercader Joan Barceló i el barber-cirurgià Arnau Bendrich, arrendà totes les rendes que aquesta mateixa institució senyorial rebia a la vall per 1.000 sous anuals; entre aquesta darrera data i l'any 1476, juntament amb el mercader Joan Salvador, arrendà totes les rendes de la Pabordia de Juliol de la Seu a la vall per 2.000 sous anuals;³⁷ i entre 1475 i 1477, l'any de la seva mort, arrendà altra vegada en solitari totes les rendes de l'abat del mo-

³⁴ Darrerament, la historiografia ha argumentat que les caresties de la Baixa Edat Mitjana eren més aviat crisis de distribució que no pas de producció. És a dir, més aviat eren crisis en què els aliments eren cars que no pas crisis en què els aliments eren insuficients. Les caresties vindrien provocades per l'actitud especulativa dels intermediaris en el comerç dels cereals. Aquests, quan preveïen una mala collita, retiraven el gra de la circulació, creaven estocs, i quan l'escassetat feia créixer la demanda dels cereals, i amb ella el seu preu, els posaven a la venda. Per una exposició més completa d'aquesta idea, vegeu: F. MENANT, "Crisis de subsistencias y crisis agrarias en la Edad Media: algunas reflexiones previas", dins H. R. OLIVA HERRER I P. BENITO I MONCLÚS (eds.), *Crisis de subsistencia y crisis agrarias en la Edad Media*, Universidad de Sevilla, Sevilla, 2007, p. 17-60, i també A. RIERA MELIS, "Crisis frumentarias y políticas municipales de abastecimiento en las ciudades catalanas durante la Baja Edad Media", dins H. R. OLIVA HERRER I P. BENITO I MONCLÚS (eds.), *Crisis de subsistencia...*, p. 125-159

³⁵ Totes aquestes activitats es veuen reflectides en l'audició de comptes que va fer el veguer del bisbe de Girona als marmessors del testament de Nicolau Pla, que morí sense fill i féu hereva universal l'Església. Els marmessors van haver de liquidar tots els negocis pendents del mercader. Entre moltes altres coses, van rebre 2.540 sous de la venda de bous, ovelles i porcs; 688 sous i 4 diners més de la venda de més bestiar, de llana, de diverses pensions de censal i d'alguns censos; 602 sous i 7 diners més de la venda de llenya, porcells, mestall, pensions de censal, un calderó i altres peces de metall; i, encara, 363 sous i 2 diners més de la venda, entre d'altres coses, de la setzena part d'un lleny: ADG, Definicions (1477-1487), f. 88v-90v.

³⁶ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 212, (12-VI-1458).

³⁷ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 90, (21-X-1472).

nestir de Sant Feliu per 5.000 sous anuals.³⁸ Però el seu interès pel camp encara anà més enllà i a la dècada de 1470 adquirí el domini útil dels masos Jofró,³⁹ Mansella⁴⁰ i Terrats⁴¹ i del molí de la Bassa,⁴² situats a la parròquia de Santa Cristina, i els mantingué fins la seva mort.⁴³ Probablement en aquest fet hi ajudà molt el seu paper com a procurador de l'abat del monestir de Sant Feliu,⁴⁴ el senyor directe dels dos primers masos i de la meitat del molí, qui potser li recompensà els serveis prestats permetent-li obtenir aquestes possessions sense les obligacions de residència i de servituds habituals. Sigui com vulgui, gràcies a l'arrendament de les rendes senyorials i a l'adquisició d'aquestes propietats agràries, que explotà mitjançant una forma primerenca de masoveria,⁴⁵ Nicolau Pla obtenia un important volum de cereal panificable que podia comercialitzar.⁴⁶ I amb el qual també podia especular: per exemple, entre el març i el maig del 1469, en un moment de l'any en què les reserves de la collita anterior ja devien acabar-se en algunes llars pageses, i més encara en el context de la guerra civil d'aleshores, vengué un total de 29

³⁸ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 710, (21-X-1477).

³⁹ El setembre del 1470 rebé la definició del mas per part de Jaume Jofró, l'anterior tinent: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 89, (24-IX-1470).

⁴⁰ L'any 1471 un pagès de Santa Cristina lluí un cens que havia de pagar a Nicolau Pla per un camp del mas Mansella, que el mercader tenia "ex empzione": AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 89, (20-III-1471).

⁴¹ L'any 1476 Nicolau Pla va rebre la definició a favor seu d'aquest mas per part del seu anterior tinent, Joan Terrats: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 62, (9-XII-1476).

⁴² L'any 1476 obtingué el molí de Bartomeua Pol a canvi de 3 peces de terra: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 214, (9-IX-1474).

⁴³ Un any després de la seva mort, ocorreguda el 1477, els marmessors del seu testament vengueren el mas Terrats a Onofre Torrent, teixidor de Castell d'Aro: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 781, (27-II-1478). Igualment, en una data incerta que cal situar abans del 1480, també vengueren el molí de la Bassa a Joan de Terrades, ciutadà de Girona: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 783, (10-XI-1480). Uns quants anys més tard, després de la mort de la seva vídua, llurs marmessors vengueren els masos Mansella i Jofró, units en un de sol, a Pere Roquer, pagès de Santa Cristina: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 4, (15-XI-1495).

⁴⁴ Recordem que Nicolau, entre els anys 1469 i 1477, fou procurador dels abats Cortadelles i Rocacrespa: Vegeu *supra*, capítol 4.1.1.

⁴⁵ No hem documentat cap contracte de masoveria fet per Nicolau Pla, però sí per la seva vídua, que amb tota probabilitat devia seguir l'exemple del seu marit. Així, l'any 1486 signà un contracte d'aquest tipus amb Bernat Roca, de Santa Pau, perquè visqués al mas Mansella i en treballés les terres: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 785, 31-VIII-1486).

⁴⁶ La ja citada audició de comptes dels marmessors del seu testament també revelen aquest fet: els marmessors obtingueren un total de 4.313 sous de la venda del mestall del mas Mansella, de la casa on vivia el difunt i d'uns porcells, 2.141 sou i 2 diners més de la venda del mestall de les moltures del molí de la Bassa i 1.972 sous de la venda de mestall i llenya del mas Terrats: ADG, Definicions (1477-1487), f. 88v-90v.

mitgeres de forment a deu pagesos de la vall d'Aro a un preu de 15,5 sous la mitgera.⁴⁷ És a dir, un 40% més car del preu anual mig d'aquells anys, que se solia situar entre els 10 i els 11 sous. El cas de Nicolau Pla en certa manera és excepcional: el fet d'haver comprat el domini útil de tres masos i un molí és un exemple aïllat dins el sector mercantil de la vila; no hi hagué altres casos comparables i, a més, el seu propi no tingué continuïtat perquè, a la seva mort, la seva vídua es desféu d'aquestes possessions. De totes maneres, el seu comportament respecte a les rendes senyorials, el tema que aquí ens interessa, sí que és plenament representatiu. Reflecteix a la perfecció l'interès i la utilitat que tenien per a les elits financeres de Sant Feliu de Guíxols. Els mercaders, tanmateix, no eren els únics arrendataris de les rendes senyorials del vessant sud de les Gavarres. Com es pot veure a la taula 41, un nombre gens menyspreable dels arrendataris coneguts, concretament 16 (28,6%), eren pagesos propietaris útils de masos de la mateixa vall d'Aro. Pagesos de remença, més concretament. És important de ressaltar-ho perquè fins fa poc temps la historiografia havia considerat que aquest grup social tenia unes condicions de vida poc menys que miserables. A la vall d'Aro, almenys en el context del segle XV, així⁴⁸ i una prova la tenim, precisament, en el fet que alguns podien estalviar prou diners per invertir-los, en solitari o acompanyats d'altres pagesos, en l'arrendament de rendes senyorials. Aquests arrendataris, òbviament, pertanyien al segment més benestant de la pagesia local. El pagès que protagonitzà més arrendaments, Pere Loron àlies Surià, tinent del mas Surià de Santa Cristina d'Aro, ho exemplifica perfectament. Durant la segona dècada del segle XV, fou capaç d'arrendar en solitari les rendes de la batllia de Santa Cristina del seu senyor, l'abat del monestir de Sant Feliu, almenys en tres ocasions: entre 1410 i 1412 per 1.720 sous anuals,⁴⁹ entre 1412 i 1413 pel mateix preu⁵⁰ i entre 1415 i 1416 per 1.840 sous.⁵¹ Aquest fet per si sol ja denota l'important poder adquisitiu d'aquest pagès, però n'hi ha molts d'altres que el confirmen i que ja hem comentat anteriorment.⁵² Pere Loron àlies Surià era un pagès acomodats que tenia un pes polític rellevant dins la comunitat rural de la vall d'Aro i no cal oblidar que també era el batlle del domini territorial de l'abat a Santa Cristina. És a dir, era l'oficial senyorial encarregat d'afegar les seves rendes. Per tant, en aquests anys en què tingué arrendades aquestes mateixes rendes,

⁴⁷ El 30 març d'aquell any, Antoni Pertioles, Bartomeu Salom i Antoni Roquer, pagesos de Santa Cristina, feren debitori a Nicolau Pla de 108 sous i 6 diners per 7 mitgeres de forment, a mesura de Sant Feliu, que li havien comprat. El 15 d'abril Bartomeu Eimeric, de Bell-lloc, Antoni Riba, de Fenals, i Pere Auladell, de Solius, li feren un altre debitori de 170 sous i 6 diners per haver-li comprat 11 mitgeres. I el 2 de maig Nicolau Sifró àlies Vilar, Salvador Badós, Jaume Torrent i Pere Creixell, tots ells de Solius, li reconegueren deure, també, 170 sous i 6 diners per la compra d'unes altres 11 mitgeres de forment: AHG, Notarial SFG, vol. 89, (30-III-1469), (15-IV-1469) i (2-V-1469).

⁴⁸ X. MARCÓ I MASFERRER, "La diferenciació pagesa a la Catalunya baixmedieval: la revisió del cas de la vall d'Aro", dins *Estudis d'Història Agrària*, núm. 21, Publicacions i Edicions de la UB, Barcelona, 2008, p. 125-129.

⁴⁹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 705, (21-XI-1409).

⁵⁰ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 717, (7-VI-1413).

⁵¹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 724, (16-VI-1416).

⁵² Vegeu *supra*, capítol 4.3.1.

exercí la doble funció de recaptador i de financer de la senyoria de l'abat. I, havent pagat el preu estipulat en l'arrendament, podia quedar-se amb el producte de tot el que recol·lectava a la seva batllia per al seu propi lucre. Els beneficis que obtenia d'aquesta activitat, com hem vist, els podia reinvertir en la compra de propietats o en l'activitat creditícia i això ajudava a millorar encara més la seva còmoda posició econòmica. És evident, doncs, que alguns pagesos es beneficiaven considerablement del règim senyorial. O potser és més propi dir que la modalitat de gestió de les rendes senyorials predominant a la vall d'Aro -i a la resta de la Catalunya Vella- al segle XV permetia que alguns pagesos en poguessin treure profit.

Canviant de perspectiva, des del punt de vista geogràfic, com es pot veure a la taula 42, els arrendataris de les rendes senyorials de la vall d'Aro eren gairebé tots del mateix espai microregional. Més de la meitat eren veïns de Sant Feliu de Guíxols i gairebé tota la resta eren d'alguna de les cinc parròquies de la vall. Encara que la gestió de les rendes senyorials per mitjà d'arrendaments obrís la porta a la intervenció d'un nombre remarcable d'individus, els beneficis d'aquest pastís no sobrepassaven aquest àmbit geogràfic reduït. És evident, doncs, que dins aquest mateix espai hi havia unes elits financeres prou potents per encarregar-se'n, ja fossin mercaders o pagesos rics, i no deixaren lloc per a la penetració, en aquests assumptes, de capital de fora, per exemple de la ciutat de Girona. D'altra banda, el fet que la majoria d'arrendataris de les rendes senyorials de la vall d'Aro fossin de Sant Feliu de Guíxols és un exemple més dels estrets lligams que hi havia entre aquests dos àmbits, entre la vila i el seu rerepaís rural. Formaven un espai local integrat dins el qual s'havien establert nombroses relacions socioeconòmiques, algunes de complementarietat i algunes altres amb unes connotacions més jeràrquiques. A la vila, els pagesos de la vall hi trobaven el mercat on vendre l'excés de les seves collites i comprar els productes que necessitaven; el notari on formalitzar els seus contractes; els prestamistes que els oferien diners a interès; i també el lloc on s'establien molts dels fills cabalers dels masos. I a la vall, els mercaders i menestrals de la vila hi trobaven una part de la seva clientela; a més, era el lloc d'on sortia una part del gra i dels altres productes agrícoles i ramaders que consumien. Entremig de totes aquestes relacions, un aspecte tan rellevant de la societat feudal com era la senyoria i la gestió de les seves rendes no en quedava al marge.

En resum, al segle XV els principals senyors de la vall d'Aro preferien gestionar les seves rendes a través d'arrendaments. Vendre per avançat a uns arrendataris el producte dels censos i diversos drets dels seus dominis territorials durant un període de temps determinat, generalment d'uns quatre anys, era un dels millors sistemes de finançament que tenien al seu abast. Permetia capitalitzar les seves rendes, convertir-les en diners en metàl·lic ràpidament, i rebre un flux d'ingressos periòdic i regular. Tot això, en un context en què les rendes senyorials patien una clara tendència a la depreciació, oferia un clar avantatge respecte a la gestió directa, que suposava haver d'esperar al temps de les collites per treure un rendiment econòmic dels seus drets. Els arrendaments, d'altra banda, obrien la porta de la senyoria a uns altres actors. Els arrendataris rebien el conjunt de rendes dels senyors de mans dels seus batlles i dels altres oficials i n'obtenien beneficis especulant amb el marge que hi havia entre el preu que en pagaven als senyors per l'arrendament i el valor real que podien tenir al mercat. La major part d'aquests arrendataris pertanyien a l'estament mercantil de Sant Feliu de Guíxols, una elit financera que entre els seus múltiples negocis també invertia en aquestes rendes senyorials amb l'afany d'obtenir cereals

panificables i comerciar amb ells. Tanmateix, no eren els únics arrendataris. També n'hi havia una proporció considerable que eren pagesos de la vall d'Aro, un fet que reflecteix que alguns membres d'aquest col·lectiu eren capaços de participar en uns àmbits que, fins fa pocs anys, la historiografia creia que tenien vetats. En qualsevol cas, és evident que la gestió econòmica de la senyoria no era una qüestió exclusiva dels senyors, sinó que també hi prenien part diversos individus d'estaments inferiors.

CAPÍTOL 6

ELS LÍMITS I LA CRISI DE LA SENYORIA

En els capítols precedents hem descrit els drets que diversos senyors tenien sobre la vall d'Aro i hem explicat com els gestionaven. Hem enumerat i classificat tota l'amalgama d'agrers, censos, prebendes i servituds que percebien i hem exposat que en la seva administració hi participaven tota una sèrie d'oficials senyorials i que, sovint, hi havia uns arrendataris que hi invertien els seus diners. De tot aquest devessall de dades se'n podrien treure les imatges equivocades d'uns senyors omnipotents i de la senyoria com la cèl·lula bàsica de la societat medieval, però això no era exactament així. És evident que la senyoria era una institució important però els arbres ens han de deixar veure el bosc. La senyoria tenia els seus límits estructurals, no ho controlava tot, i les persones que hi estaven sotmeses, com veurem, tenien un marge d'actuació relativament ampli en molts aspectes de la vida econòmica i social. A més, a la Baixa Edat Mitjana la majoria de senyors estaven passant per dificultats financeres serioses. Els seus ingressos havien començat a minvar a partir de mitjan segle XIV i, com hem vist, al llarg del segle XV el volum de rendes que aplegaven cada vegada era més petit. Es pot parlar, en el cas d'alguns senyors, d'una veritable crisi econòmica. I, a tot això, cal afegir-hi, encara, que a la segona meitat del segle XV els pagesos es revoltaren dues vegades en contra seu i que també hi hagué una guerra civil que els enfrontà a la monarquia. Per tant, a la crisi econòmica, agreujada per l'estat de guerra, s'hi sumà una crisi política en la qual es qüestionaren alguns aspectes de l'estatu quo senyorial.

6.1 Límits estructurals i disfuncions de la senyoria

En un article recent, Ch. Dyer ha descrit les febleses inherents al poder dels senyors feudals anglesos dels darrers segles medievals. En termes generals, considera que eren poc eficaços en l'aplicació de normes i de regles sobre els tinentes a causa tant la naturalesa dels drets que posseïen com del context de l'època. És a dir, des d'un punt de vista estructural, no posseïen instruments suficients per exercir un control absolut de la societat i, des d'un punt de vista conjuntural, la crisi baixmedieval creava uns condicionants que també ho dificultaven. En conseqüència, el seu poder tenia diverses limitacions i esclatxes que els tinentes podien aprofitar per actuar amb una llibertat notable.¹

A grans trets, aquest fet pot ser extrapolable al cas de la vall d'Aro, on també s'observen limitacions similars en el poder dels senyors. Anant a la base econòmica del seu domini, les rendes que percebien, a l'alçada del segle XV ja no eren unes exaccions arbitràries. Potser en el seu origen, durant la revolució feudal del segle XI, ho havien estat però a l'any 1400 això ja no era així. La tipologia i el volum de rendes s'havia anat modulant amb el pas del temps per la interacció entre els senyors i els pagesos, entre la coacció dels primers i les resistències dels segons, però al segle XV ja feia temps que havien quedat plenament fixades pel costum local i sancionades per la legalitat vigent. Aleshores, per tant, les rendes que rebien eren perfectament definides i

¹ CH. DYER, "The ineffectiveness of Lordship in England, 1200-1400", dins CH. DYER, P. COSS i CH. WICKHAM, *Rodney Hilton's Middle Ages: An Exploration of Historical Themes. Past and Present Supplements*, The Past and Present Society, Oxford, 2007, p. 69-86.

delimitades, a més de ser invariables, gairebé diríem que fossilitzades. Òbviament, continuaven sent una càrrega per als pagesos, que havien d'ajustar-hi els seus pressupostos i, en anys de collites dolentes, podien passar dificultats, però almenys sabien que no els cobrarien res arbitràriament. Els senyors tenien molts problemes per introduir qualsevol nova exacció sobre els seus tinents. Topaven sistemàticament amb la seva oposició col·lectiva, que, invocant el costum i apel·lant a les corts judicials competents, gairebé sempre aconseguien impedir-les o, si més no, atenuar-les. Per exemple, el juny de l'any 1410 divuit pagesos de Santa Cristina, nomenaren un procurador perquè actués en nom seu en el litigi que tenien amb el procurador del paborde de Juliol de la Seu de Girona.² I el maig del 1463 disset pagesos de la mateixa parròquia i tres més del veïnat de Sant Amanç nomenaren dos procuradors perquè pactessin -i rebaixessin- les condicions de les "guaytes, reculleta, scurada e obres" extraordinàries que l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols els reclamava en el context de l'inici de la guerra civil.³ Els senyors, doncs, no podien imposar lliurement noves exigències al segle XV, els tinents posseïen els mecanismes i la força suficients per fer-hi front. El costum prefixat recollia i garantia els drets dels senyors però, alhora, frenava i limitava qualsevol nova imposició. Els senyors, en l'exercici de la senyoria, havien de respectar-lo i també havien d'acatar unes normes i uns procediments legals determinats que, moltes vegades, no controlaven directament. Per exemple, quan un pagès de la vall d'Aro no pagava els censos, el seu senyor no podia actuar directament contra seu sinó que havia de presentar una demanda formal a la cort jurisdiccional de Sant Feliu de Guíxols, que depenia del rei, i el procés que se'n derivava era portat per oficials reials.

D'altra banda, la incidència dels senyors en les decisions econòmiques i vitals dels seus tinents no era gaire gran. Els pagesos podien conrear els productes que creguessin més convenients en les seves terres, podien vendre-les i heretar-les a qui volguessin o podien casar-se amb qui més els convingués, per proposar només algunes situacions. Els drets de propietat útil i les condicions de tenença els ho permetien. O, dit d'una altra manera, sempre i quan es paguessin les rendes estipulades, el poder i els drets de propietat directa dels senyors no els ho impedia. És cert que els senyors disposaven d'uns mecanismes de control sobre les terres i els seus tinents però en el context del segle XV no eren gaire útils. Per exemple, si un pagès venia una terra o un mas sencer a un altre i el senyor no volia que anés a parar en aquelles mans o si considerava que el preu que es declarava pagar era fraudulentament baix -i, per tant, rebaixava els ingressos que li pertocarien en concepte de lluïmes-, podia exercir el dret de fadiga i retenir la terra pagant el mateix preu; però aleshores, si ho feia i no tenia ningú a qui establir-la de nou, i això era molt possible en el context de dèficit demogràfic de l'època, la terra restaria improductiva i no en rebria els censos corresponents. Per tant, no tenien més remei que acceptar aquestes transaccions i treure'n els rèdits corresponents, encara que fossin menors dels esperats.

Pel que fa a les servituds, que permetien als senyors d'interferir en alguns aspectes de la vida dels remences, com la seva mobilitat, el seu matrimoni o la seva mort, i de retruc controlar les seves propietats, tampoc eren totalment efectives. Sobre la mobilitat, encara que teòricament era necessari el pagament de la remença per abandonar el mas i traslladar-se a viure en un altre

² AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 208, (20-VI-1410).

³ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 85, (14-V-1463).

lloc, a la pràctica no sempre era així. R. Lluch documenta nombrosos casos de cabalers de masos vivint en viles i ciutats sense haver-se redimit i conservant, per això mateix, drets de propietat sobre els masos en cas que els hereus morissin.⁴ En el cas de la vall d'Aro, fins i tot, documentem un cas més extrem: el d'un propietari útil de mas, el remença Joan Gras, tinent del mas Gras de Solius, que tot i no haver-se redimit del seu senyor, la Sagristia Major de la Seu, visqué durant una temporada a la vila de Sant Feliu, deixant el mas deshabitat i improductiu;⁵ òbviament, el cas de Gras és excepcional i devia comptar amb el permís del sagristà, però reflecteix que ni les servituds proveïen d'un control absolut als senyors. Tampoc impedien, per exemple, que un mas acabés, per via d'herència, a mans d'algú que no podia viure-hi, com el cas protagonitzat per la borda Reig de Solius, també del domini de la Sagristia Major, que al final del segle XIV fou llegat a Martina Douçà, qui ja vivia en un altre mas, el Bompar de Santa Cristina d'Aro, per haver-se casat amb el seu hereu. Martina no podia habitar la borda Reig perquè, pel fet de viure al mas del seu marit, ja era dona pròpia i soliu d'un altre senyor, l'abat del monestir de Sant Feliu, i això era incompatible amb ocupar un altre mas. Per aquest motiu i tot i els esforços de la Sagristia per reconduir aquesta situació, com hem vist anteriorment, la borda Reig quedà deshabitada.⁶ Així doncs, la llibertat d'herència pagesa podia perjudicar greument els interessos dels senyors sense que ni les servituds poguessin impedir-ho.

Com es pot veure, els individus sotmesos al règim senyorial tenien un marge de maniobra remarcable. Podien dur a terme diverses activitats econòmiques i alguns, els més acomodats, podien participar en condicions avantatjoses en diversos mercats, com el de la terra, el del treball i el del diner, aprofitant-se del joc de l'oferta i la demanda. I podien fer-ho sense que la senyoria suposés cap entrebanc insuperable. La societat feudal, en contra del que s'ha cregut massa sovint, tenia una notable capacitat de canvi dins la seva pròpia estructura i els individus que en formaven part podien aprofitar-la perfectament.

Un altre problema que patien algunes vegades els senyors té a veure amb l'administració dels seus dominis. Els senyors, com hem explicat al capítol 4, en delegaven la gestió a una sèrie d'oficials que conformaven, en alguns casos, veritables aparells administratius. Cada senyor dividia les seves possessions territorials en una sèrie de batllies, en les quals hi havia un batlle encarregat de recaptar les rendes i d'exigir tots els drets del senyor. Tots els batlles, després, havien de lliurar tot el que havien recollit, juntament amb els comptes justificatius, a un procurador, qui era l'encarregat de controlar-los i d'actuar en nom del senyor en totes les qüestions relacionades amb l'administració del domini. I aquest procurador, al seu torn, havia de donar les rendes als arrendataris, que havien pagat uns diners al senyor per quedar-se-les durant un període de temps determinat. Aquest esquema de funcionament tenia un cert grau de complexitat i requeria la participació d'un nombre remarcable de persones. El pas de les rendes per tantes mans podia comportar dos perills. El primer era que multiplicava les possibilitats de bloqueig

⁴ R. LLUCH BRAMON, *Els remences. La senyoria de l'Almoina de Girona als segles XIV i XV*, AHRCG- CRHR-Documenta Universitaria, Girona, 2005, p. 369-388.

⁵ Vegeu *supra*, capítol 2.2.3.

⁶ Vegeu *supra*, capítols 2.2.2 i 2.2.3.

en el flux de les rendes dels tinents als senyors o als arrendataris, ja fos per la corrupció dels oficials senyorials -sempre hi havia el risc que es quedessin una part que no els pertocava de les rendes- o per la seva ineptitud o deixadesa.⁷ De totes maneres, dubtem que passés res d'això a la vall d'Aro: pel que fa a la possible corrupció, no n'hem documentat cap indicatiu; sobre les seves capacitats, els perfils que tenien -mercaders i pagesos benestants- garantien la seva eficiència; i sobre una possible deixadesa, el fet de ser remunerats amb un percentatge de les rendes que administraven era un incentiu excel·lent perquè actuessin amb meticulositat.

El segon perill que podia generar la intervenció de diverses persones en l'administració del domini era la manca de coordinació entre elles. Si totes les peces de l'engranatge no eren ben greixades, si no actuaven totes a l'una, era fàcil que hi hagués desajustaments i confusions en la cadena de transmissió senyorial. Igualment, podia convertir l'aparell administratiu en una maquinària lenta i feixuga, poc adaptable als canvis. Tot això podia arribar a provocar disfuncions greus en l'exercici de la senyoria i en la recepció dels seus fruits.⁸ Hem localitzat tres exemples de descoordinació en el domini de l'abat del monestir a la vall d'Aro. Un fou provocat per un oficial senyorial que es saltà un dels passos intermedis de la transmissió de les rendes: el desembre de l'any 1455 el procurador de l'abat, Francesc Hospital, sol·licità al batlle del delme de l'abat a Solius, Bartomeu Llamví, que li lliurés el lli que havia recaptat, tal com era habitual,⁹ però aquest li respongué que ja l'havia donat als arrendataris de l'abat;¹⁰ Hospital afirmà que això no ho podia fer i que, a partir d'aleshores, li lliurés les rendes a ell,¹¹ cosa a la qual Llamví accedí.¹² Aquesta manca de coordinació podia provocar maldecaps al procurador de l'abat ja que havia de portar una comptabilitat de tot el que es recaptava i presentar-la a l'abat i si el batlle no li lliurava les rendes a ell, li dificultava molt la feina. Els altres dos exemples són del gener de l'any 1467 i el problema, en aquest cas, era que l'arrendatari del delme de Solius de l'abat del monestir el recaptava directament als pagesos en lloc d'esperar a què ho

⁷ CH. DYER, "A Redistribution of Incomes in Fifteenth-Century England?", dins *Past & Present*, núm. 39, Oxford University Press - The Past and Present Society, Oxford, 1968, p. 18-19.

⁸ P. H. FREEDMAN, "Rural Society", dins M. JONES (ed.), *The New Cambridge Medieval History. Volume VI*, c. 1300-1415, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, p. 87-88; CH. DYER, "The Ineffectiveness of..." p. 76.

⁹ "Sènyer en Barthomeu Lenvin, jo us requir, axí com ja moltes altres voltes vos he request, axí com a procurador de mossell abbat que som, que vós, com a batlle que sou del dit mossell abbat e per virtut del sagrament e homenatge que avets prestat al dit mossell abbat, que doneu lo lin d'aquest any present que havets levat de les rendas del delma de Solius així com avets acostumat: ACA, Hisenda, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1703, f. 92v-93r.

¹⁰ "Ja he pagat als rendés de Solius": *Ibidem*.

¹¹ "De aquí avant, vos levets totes les rendes com a batlle e après de aquelles respongats a mi, així com a procurador mossell abbat, així com fer sots tengut totstemp, tant del delme com de altres cosses o rendes, car jo no consent que altre les leveu sinó vós": *Ibidem*.

¹² "Só content de levar de aquí al devant les dites rendas e respondre n'això com he acostumat": *Ibidem*.

fes el batlle i el procurador li'n trametés el producte. El dia 12, el procurador Francesc Hospital anà a la cort judicial de Sant Feliu per demanar a Miquel Ferrer, habitant de Solius, la quartera de forment que devia del delme i aquest li digué que, amb el consentiment del batlle, l'havia lliurada a l'arrendatari, "en Nadal d'Àreu". El suposat permís del batlle resultà ser fals, ja que el procurador li respongué que, precisament, el batlle li havia dit que Ferrer no volia donar-li la quartera de forment a ell. Finalment, el jutge ordenà a Ferrer que pagués la quartera al batlle, que era a qui pertocava recaptar el delme.¹³ Quatre dies més tard, el procurador hagué de fer una reclamació semblant a Salvador Badós, a qui exigí 2 mitgeres de forment; tot i que aquest digué que ja les havia donat a l'arrendatari, el jutge, com en el cas anterior, també manà que les pagués al batlle.¹⁴

Més enllà de casos de mala coordinació, també n'hi havia de conflictes més forts entre els oficials senyoriais, i entre aquests i els arrendataris, que derivaven en litigis judicials. Per exemple, cap al final de la dècada de 1420 el notari Pere Gallart, arrendatari de totes les rendes de l'abat del monestir de Sant Feliu, en mantingué un a la cort del veguer de Girona amb el batlle de Santa Cristina, Pere Loron àlies Surià, el qual fou condemnat a pagar-li 667 sous i 6 diners.¹⁵ I el juny del 1467 el procurador de l'abat Francesc Hospital instà a la cort reial de Sant Feliu que imposés una pena preventiva de 500 sous al batlle de les rendes de Solius amb la finalitat que "de les dites rendes responga al dit procurador del dit mossenyor l'abat e no a altri".¹⁶ Tots aquests exemples, tant els de litigis com els de mala coordinació, demostren que si els diferents oficials senyoriais i els arrendataris no es posaven d'acord en la forma de gestionar les rendes podien provocar uns desordres importants. Les seves tasques administratives, comptables i financeres es tornaven molt més confuses i conflictives i, fins i tot, podien semblar la incertesa entre els pagesos en una qüestió tan important com ara a qui havien de pagar les rendes. I, evidentment, la incertesa, la confusió i els desordres eren incompatibles amb el bon funcionament de la senyoria.

Els senyors de la vall d'Aro també s'havien d'enfrontar amb un altre problema estructural remarcable, l'oposició sorda dels tinents a l'hora de pagar algunes rendes, encara que fossin estipulades pel costum. De fet, era una situació força comuna a bona part de l'occident europeu al final de l'Edat Mitjana. Ch. Dyer, en un estudi de cas sobre el domini del bisbe de Worcester, documenta endarreriments sistemàtics en el pagament de censos que gairebé mai s'acabaven saldant.¹⁷ J-Ph. Genet també documenta impagaments generalitzats d'algunes rendes dels ti-

¹³ En la seva declaració, Hospital argumentà que: "lo batle de Solius és tengut a lavar lo deuma e aquell haver (...) lo dit batle lo tramet e l'a a dar al dit mossèn l'abat; e lo dit batle no-l pot dar a negú e lo dit batle de Solius ha tramès a dir a ell, dit procurador, que lo dit Michel Ferrer no li ha volguda pagar la dita quartera de forment jac sia la hi haia demanat": AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 920, (12-I-1467).

¹⁴ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 920, (16-I-1467).

¹⁵ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 751, (10-XI-1433).

¹⁶ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 982, (27-VI-1467).

¹⁷ CH. DYER, "A Redistribution of...", p. 11-33.

nents de l'Hospital d'Ewelne, al comtat d'Oxford.¹⁸ I, des d'una perspectiva general anglesa, M. Müller fa notar un increment dels casos de petites resistències pageses i d'impagaments de censos a partir de la Pesta Negra.¹⁹ No cal multiplicar més els exemples, però sí subratllar una constatació d'aquests autors: si els tinents no pagaven les rendes no era perquè fossin massa pobres; al contrari, molts tenien un nivell de vida relativament còmode. Si no pagaven era, simplement, perquè no volien fer-ho o, com el cas dels tinents de Worcester, com a mesura de pressió per aconseguir la rebaixa d'algunes prestacions. Es podien permetre aquestes pràctiques fraudulentament perquè al segle XV les amenaces senyorials de desposseir-los de les seves terres no els intimidaven. Si abans de la Pesta Negra, una època de fam de terres, aquestes mateixes comminacions haurien estat terrorífiques pels pagesos, al segle XV, marcat per la gran disponibilitat de terres, eren poc efectives. Si els senyors les duïen a la pràctica el resultat seria contraproduent per a ells mateixos, ja que tindrien moltes dificultats per substituir els tinents desnonats i, en conseqüència, encara perdrien més ingressos.

Els senyors de la vall d'Aro veïen com els seus tinents també oferien resistències de baixa intensitat a l'hora de satisfer algunes prestacions. Possiblement, durant bona part del segle no foren tan generalitzades com els casos anglesos als quals ens hem referit, sinó que la majoria de vegades tenien un caràcter més individual i discontinu. De totes maneres, en tenim alguns exemples significatius que provenen, sobretot, de la documentació de la cort reial de Sant Feliu de Guíxols, el lloc on acudien els senyors per denunciar els tinents que no pagaven. Un dels fraus més habituals que cometien era el de no declarar les transaccions de terres per estalviar-se de pagar els lluïsmes als senyors. N'hem documentat tres casos corresponents al domini senyorial del monestir de Sant Feliu. L'any 1421 els arrendataris de les rendes de l'abat mantingueren una controvèrsia amb el pagès Vicenç Motgera, tinent del mas Motgera de Santa Cristina, perquè no havia pagat el "*tercium et certum aliud ius*" d'un camp que havia rebut.²⁰ El gener del 1463 el saig de la cort de Sant Feliu, a instàncies del batlle de les rendes del monestir a la parròquia de Fenals, Guerau Torre, reclamà a Felip Ponç els lluïsmes corresponents "*de certes compres de terre que ha ffets*".²¹ El desembre del mateix any, el mateix batlle tornà a la cort de Sant Feliu per denunciar que Joan Solà, el joer de les Eroles, havia comprat una terra a Martí Erols, de Fenals, i no li n'havia satisfet els lluïsmes.²² Els tinents del monestir de Sant Feliu, però, no eren els únics que intentaven estalviar-se els lluïsmes, ja que els de la Sagristia Major de la Seu també ho feien. Per aquest motiu, el març de l'any 1463, Francesc Camps, procurador del sagristà, inicià una investigació a la parròquia de Solius per intentar descobrir les transaccions de terres no declarades. Després d'interrogar tres persones -Joan Castell, Salvador Badós i Joan Auladell-, sortiren a la llum les ocultacions de dos individus -el mateix Joan Castell i Salvador Vilar àlies

¹⁸ J-PH. GENET, "Économie et société rurale en Angleterre au XVe siècle", dins *Annales ESC*, vol. 27, núm. 6, Armand Colins, París, 1972, p. 1449-1474.

¹⁹ M. MÜLLER, "A Divided Clas? Peasants and Peasant Communities in Later Medieval England", dins CH. DYER, P. COSS i CH. WICKHAM (eds.), *Rodney Hilton's...*, p. 128-129.

²⁰ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 63, (19-VII-1421).

²¹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 916(1), (3-I-1463).

²² AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 918, (12-XII-1463).

Tapioles-, i se'ls instà a pagar els lluïsmes corresponents abans de 10 dies.²³ Tots aquests casos, però, només són la punta de l'iceberg. Els coneixem perquè els senyors s'adonaren del frau i intentaren posar-hi remei, però és probable que molts altres els passessin per alt. Per tant, podem documentar l'existència d'impagaments de lluïsmes però no podem mesurar la seva magnitud. Sense deixar el domini de la Sagristia Major ni els lluïsmes, documentem un altre cas molt interessant. No es tracta d'una ocultació com les anteriors, però sí d'un sabotatge dels drets senyorials. L'any 1458 Joan Dalmau, com que no havia tingut fills, heretà el mas Dalmau a la seva neboda Caterina.²⁴ Com que el mas no havia estat traspasat per línia descendent directa, el seu senyor, la Sagristia, tenia dret a rebre mig lluïsmes i mig terç sobre el seu valor,²⁵ i per això el maig de l'any 1463 el seu procurador n'encarregà una taxació a la cort judicial de Sant Feliu.²⁶ El jutge Jaume Vidal, al seu torn, delegà la valoració del mas a dos pagesos de Solius: Salvador Vilar àlies Tapioles i Joan Castell.²⁷ La seva tasca era molt important, tant per a la Sagristia com per a la tinent del mas, ja que depenent de l'estimació que fessin s'hauria de pagar una quantitat o una altra en concepte dels mitjos lluïsmes. Però segurament Tapioles i Castell no eren les persones més indicades per fer-ho, des del punt de vista de la Sagristia: com hem explicat més amunt, només dos mesos abans havien estat descoberts defraudant-li lluïsmes. Per tant, era plausible que fessin una valoració premeditadament a la baixa del mas Dalmau per perjudicar el senyor i afavorir la tinent. I, efectivament, determinaren que només valia 600 sous, una quantitat que el procurador del sagristà trobà molt baixa i per això protestà enèrgicament al jutge.²⁸ Tapioles i Castell replicaren que havien fet l'estimació comptant amb el consell d'uns altres pagesos de Solius -Pere Marimon àlies Llaurador, Jaume Torrent, Salvador Badós, Bartomeu Douçà àlies Bonet i Miquel Vicenç àlies Rovira- i que, entre tots, havien considerat que els 600 sous eren el valor just del mas. El procurador volgué apel·lar contra aquesta decisió però el jutge no li ho permeté i donà el cas per tancat. La veritat és que els 600 sous no devien ser, ni de bon tros, una valoració correcta del mas. Només cal dir, en aquest sentit, que l'any 1458 la mateixa Caterina rebé un dot de 1.400 sous del seu marit Jaume Ortal àlies Dalmau quan es casà amb ella i entrà a viure al mas;²⁹ era una quantitat molt per sobre de la mitjana dels dots dels altres pagesos de la vall d'Aro i això, juntament amb altres notícies com ara que l'oncle de Caterina cobrava pensions de censal sobre diverses universitats i que també posseïa un esclau anomenat

²³ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 917, (12-III-1463).

²⁴ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 213, f. 103r-104r.

²⁵ A. COBOS FAJARDO (ed.), *Costums de Girona de Tomàs Mieres*, CCG edicions, AHRCG i ILCC, Girona, 2001, p. 122-123.

²⁶ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 917, (21-V-1463).

²⁷ "hauen haver stimades les dites possessions qui-s tindran per lo dit sacristà de quina valor són e de aquelles stimes fassen iuste relació a la present cort": *Ibidem*.

²⁸ El procurador digué que "ell vol que si stimat en altre manera car, *prout dix*, val molt més lo dit mas e terres": *Ibidem*.

²⁹ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 213, f. 105r-106v.

Hipòlit,³⁰ indica que el mas Dalmau formava part dels masos benestants de la zona. Així doncs, es pot dir que Tapioles i Castell, conscientment, van fer una petita estafa a la Sagristia, impedit que rebés tots els ingressos que li haurien pertocat amb una valoració equànime del mas. El més interessant d'aquest cas és que no fou un frau individual sinó que hi intervingueren fins a set pagesos -els dos estimadors i els altres cinc que els "aconsellaren"-, que es confabularen no pas per a un profit propi sinó per ajudar els tinents d'un dels masos benestants de la parròquia. Més que la simple solidaritat comunitària, segurament això reflecteix una oposició als senyors consensuada i compartida per una part important dels pagesos i que es devia al moment concret en què vivien: feia un any que havien esclatat la revolta remença contra els senyors i la guerra civil entre la Diputació del General i el monarca Joan II; si bé els pagesos de la vall d'Aro no brandaven les armes, ja que la vall i la vila de Sant Feliu de Guíxols estaven sota control de la Diputació -el bàndol que representava els interessos de la majoria de senyors- sí que almenys miraven de soscar, en la mesura de les seves possibilitats, els fonaments econòmics de la senyoria.

Els senyors de la vall d'Aro, però, no només tenien problemes amb els intents de defraudar lluïsmes per part dels seus pagesos. De vegades, també patien els impagaments d'altres censos, com els fixos anuals pel conjunt del mas o els agrers de les collites, és a dir, la tasca i el delme. Per una carta del bisbat de Girona enviada a la cort reial de Sant Feliu de Guíxols el gener de l'any 1409, sabem que els pagesos de Solius Bartomeu Pla i Francesc Rovira no havien satisfet uns censos a la Sagristia Major de la Seu. Com a mesura de pressió per forçar-los a pagar havien estat excomunicats, és a dir, bandejats de l'Església i els oficials del bisbat demanaven als de la cort reial que prenguessin les diligències oportunes perquè saldessin el deute i, així, també es pogués aixecar l'excomunió.³¹ Ignorem com acabà aquesta assumpte concret, però el cert és que l'excomunió era una de les armes emprades més sovint pels senyors eclesiàstics per mirar de "persuadir" els pagesos que no els pagaven les rendes. Sense anar més lluny, vers el novembre de l'any següent també s'excomunicà a Joan Gras, oriünd de Solius però habitant de la vila de Sant Feliu, per no pagar uns drets de la Sagristia Major.³² Amb tot, el cas més espectacular d'impagament de censos el protagonitzaren els tinents del mas Torre de Santa Cristina d'Aro. El 8 de gener de l'any 1476 Salvador Torre, després d'haver arribat a un pacte amb el paborde de Juliol Pere Guerau de Terrades, hagué de pagar-li 120 sous com a compensació dels censos, agrers, tasques, delmes i lluïsmes que li devia per 6 peces de terra que els seus avantpassats havien comprat gairebé un segle enrere, entre els anys 1381 i 1384.³³ És a dir, els tinents del mas no només havien ocultat la compra d'aquestes terres en el seu moment sinó que durant cent anys havien aconseguit evitar el pagament dels censos proporcionals a les seves collites. És una prova notòria que el control senyorial tenia algunes llacunes i que la seva maquinària

³⁰ En efecte, quan Joan Dalmau heretà el mas a Caterina pactà amb ella que retindria a les seves mans, mentre visqués, aquestes pensions de censal i l'esclau: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 213, f. 103r-104r.

³¹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 51, (15-I-1409).

³² AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 51, (22-XI-1410).

³³ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 62(3), (8-I-1476).

administrativa no era del tot eficaç. També s'ha de reconèixer, però, l'altra cara de la moneda: tot i el temps transcorregut, finalment la Pabordia aconseguí detectar el frau -probablement en el marc del procés de capbreu de l'any 1476-³⁴ i pogué cobrar una indemnització pel que no havia ingressat fins aleshores. La relació entre pagesos i senyors en el camp del pagament de les rendes, tot i que els segons tenien la llei al seu costat, tenia un caràcter dinàmic i dialèctic. Era un joc de forces entre l'habilitat dels uns per ocultar compres de terres i volums de collites i l'eficàcia dels altres per controlar i administrar el seu domini territorial. En aquesta interacció també era molt important la correlació de forces entre les dues parts en cada moment. Així, no és gens estrany que el nombre de casos d'impagaments de rendes es multipliqués exponencialment durant els anys de la guerra civil i de la primera revolta remença. Els tinents s'aprofitaren dels disturbis per deixar de pagar algunes rendes, passaren d'unes microresistències sordes i individuals a una oposició més evident i generalitzada. Més endavant, en aquest mateix capítol, en parlarem.

El poder dels senyors de la vall d'Aro, en definitiva, era incomplet. Els seus drets i les seves prerrogatives tenien uns límits i no servien per controlar tots els ressorts de la societat. Molts àmbits de la vida econòmica i social dels seus tinents s'escapaven de la seva capacitat d'intervenció legal. Però a més, en allò que sí que tenien dret a intervenir-hi, en allò que pertanyia a l'esfera del seu poder, de vegades també tenien problemes per exercir un control eficient. En algunes ocasions hi havia desajustaments, descoordinacions i, fins i tot, litigis entre els diferents individus -batlles, procuradors i arrendataris- que participaven en l'administració i la gestió dels seus dominis. Aquest fet, òbviament, perjudicava els interessos dels senyors perquè se'n podien derivar pèrdues econòmiques. Igualment, els senyors també havien de fer front als intents dels pagesos d'aprofitar qualsevol escletxa per defraudar-los el pagament d'algunes rendes. Tot això passava, a més, en un moment en què els seus ingressos no paraven de disminuir.

6.2 La crisi econòmica dels senyors de la vall d'Aro

Els dos darrers segles medievals són presentats gairebé sempre per la historiografia com una època de crisi. Es parla d'epidèmies, desastres naturals, mortalitats, oscil·lacions de preus i de salaris, dificultats econòmiques, agitacions socials, guerres, conflictivitat política i, fins i tot en alguns casos, declivi moral. Amb tot, hi ha molts aspectes d'aquesta crisi en què els investigadors no es posen d'acord. Hi ha, per exemple, visions contradictòries sobre el seu abast: per alguns medievalistes com G. Bois fou una crisi global de la societat feudal que afectà tots els

³⁴ En efecte, en els processos de capbreu endegats pels senyors, els seus tinents havien d'enumerar les terres que posseïen per ells i això els era útil, entre moltes altres coses, per descobrir les compres de terres que no havien estat declarades. La Pabordia de Juliol encarregà un capbreu de les seves possessions a Santa Cristina d'Aro l'any 1476 que avui encara es conserva a l'Arxiu Històric de Girona: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 257. Salvador Torre hi declarà les terres que tenia pel paborde el dia 25 d'abril del 1478.

seus nivells,³⁵ mentre que per altres com N. Fryde quedà circumscrita en uns àmbits molt determinats.³⁶ Les causes que la provocaren i els elements claus que hi influïren també han estat discutides a bastament. Autors com M. M. Postan, J. Hatcher o E. Le Roy Ladurie posen l'èmfasi en el trasbals demogràfic provocat per la Pesta Negra de 1348 i les epidèmies posteriors com el factor desencadenant de la crisi; és a dir, la greu davallada demogràfica hauria provocat la majoria d'alteracions i canvis de la societat. Aquesta posició, però, topa amb els plantejaments d'historiadors marxistes com R. Brenner, R. H. Hilton o G. Bois, pels quals és més important l'estructura de les relacions de classe i del sistema econòmic feudal; per ells, amb diferents matisos, seria aquesta estructura la que determinaria i condicionaria fins a quin grau el descens de la població afectaria la societat i no pas a l'inversa. Totes aquestes propostes han generat un debat força ampli,³⁷ fins i tot se n'han assajat algunes síntesis,³⁸ però la veritat és que encara no s'ha arribat a una explicació plenament satisfactòria.

En qualsevol cas, si hi ha un element de la crisi baixmedieval que genera un consens molt ampli és el de la situació econòmica dels senyors feudals. Arreu s'ha comprovat que els seus ingressos patiren una dràstica davallada en els dos darrers segles medievals. A Normandia, segons G. Bois, entre el començament del segle XIV i mitjan segle XV el valor nominal de les rendes dels senyors es deprecià entre un 66% i un 75%.³⁹ A Anglaterra, diversos estudis com els de J. Hatcher, R. H. Hilton i Ch. Dyer, fets des de plantejaments teòrics força diferents entre si, revelen un descens d'entre una quarta part i la meitat dels ingressos senyorials.⁴⁰ Més a prop, al Regne de València, també hi hagué una davallada general, tal com exposa un treball de síntesi d'A.

³⁵ G. BOIS, *Crise du féodalisme. Économie rurale et démographie en Normandie orientale du début du 14e siècle au milieu du 16e siècle*, Presses de la foundation nationale des sciences politiques, Paris, 1976; ID., *La gran depresión medieval: siglos XIV-XV. El precedente de una crisis sistémica*, Universitat de València, València, 2001.

³⁶ N. FRYDE, "La crisis de la Baja Edad Media en Inglaterra según la investigación anglosajona de los últimos veinte años", dins F. SEIBT i W. EBERHARD (ed.), *Europa 1400. La crisis de la baja Edad Media*, Crítica, Barcelona, 1992, p. 130-142.

³⁷ Una bona part dels treballs que van motivar aquestes discussions han estat recollits a: T.H. ASTON i C.H.E. PHILPIN (ed.), *El Debate Brenner: estructura de clases agraria y desarrollo económico en la Europa preindustrial*, Crítica, Barcelona, 1988.

³⁸ P. H. FREEDMAN, "Rural Society" ..., p. 82-101; CH. DYER, "Rural Europe", dins CH. ALMAND (ed.), *The New Cambridge Medieval History, Volume VII, c. 1415-1500*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, p. 106-120.

³⁹ G. BOIS, *Crise du féodalisme...*, p. 195-235; ID., "Noblesse et crise des revenus seigneuriaux en France aux XIe et XVe siècles: essai d'interprétation", dins PH. CONTAMINE (ed.), *La Noblesse au Moyen Age. XIe-XVe siècles*, Presses Universitaires de France, Paris, 1976, p. 219-233.

⁴⁰ J. HATCHER, *Rural Economy and Society in the Duchy of Cornwall 1300-1500*, Cambridge University Press, Londres, 1970; R. H. HILTON, *The Economic Development of Some Leicestershire Estates in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, Oxford, 1947, p. 85-88; CH. DYER, *Niveles de vida en la Baja Edad Media. Cambios sociales en Inglaterra, c. 1200-1520*, Crítica, Barcelona, 1991, p. 46-71.

Furió.⁴¹ La crisi de les finances senyoriales, doncs, tingué un ampli abast geogràfic i els senyors de la vall d'Aro tampoc se n'escaparen.

6.2.1 La magnitud i les causes del descens d'ingressos

En capítols precedents ja hem descrit l'evolució del valor de les rendes que cada senyor tenia a la vall d'Aro al segle XV. Si ho recordem, les dues senyories de les quals en tenim una informació més completa són les de l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols i de l'Almoina del Pa de la Seu i podem veure que totes dues patiren una pèrdua d'ingressos notable. Pel que fa al monestir, les diferents rendes que rebia a la vall es devaluaren, segons els casos, entre un 25% i un 40% des del principi fins a la meitat del segle; la davallada continuà al darrer quart del segle i fins i tot en alguns anys arribà a la cota del 50%.⁴² Pel que fa a l'Almoina del Pa, el conjunt d'ingressos provinents de la seva senyoria territorial i del delme de Santa Cristina, també patiren una reducció similar: comptant des del 1430, quan adquirí el delme, en només vint anys ja perderen un 20% del seu valor; a l'alçada del 1462, a la vetlla de la guerra civil, el descens ja era d'un 32%; al cap de deu anys, just després del conflicte, hi hagué el punt més baix, en el qual els ingressos s'havien reduït gairebé en un 50%; és cert que, des d'aleshores, el volum d'ingressos es recuperà una mica però al final del segle encara valien un 23% menys que a 1430⁴³. Dels altres senyors de la vall d'Aro no en tenim tantes dades, però totes les referències, tant quantitatives com qualitatives, apunten cap a un mateix sentit: les seves rendes també minvaren al llarg del segle XV⁴⁴. Per tant, el panorama general de la vall al final de l'Edat Mitjana era el d'uns senyors que cada vegada obtenien menys beneficis econòmics dels seus dominis.

Les causes que provocaren aquesta disminució dels ingressos van ser múltiples, però la principal fou, sens dubte, la reducció de l'espai cultivat. Al llarg del segle XV, completant un procés que s'havia iniciat a la segona meitat del segle anterior, moltes terres van deixar de ser conreades. En realitat, molts masos sencers van ser abandonats. Quedaren deshabitats, restaren improductius perquè les seves terres no eren treballades i el pas del temps ensorrà els seus edificis. És el fenomen dels masos rònecs, que a la vall d'Aro tingué unes dimensions enormes i provocà greus problemes a les finances dels seus senyors. Si prenem com a mostra els tres principals senyors de masos de la vall, el monestir de Sant Feliu de Guíxols, la Pabordia de Juliol i la Sagristia Major de la Seu de Girona, veiem que l'abandonament de masos que patiren al llarg del segle fou espectacular (cf. taula 43). El més perjudicat va ser el monestir: dels 60 masos habitats que tenia l'any 1400, en perdé exactament la meitat i el 1500 només n'hi restaven 30. La Sagristia Major, per la seva banda, veié reduït el seu nombre de masos en un 44,5%, passant de 27 a només 15 masos vius. La Pabordia patí unes pèrdues potser no tan grans, però sí significatives: de 45 masos a 28, una disminució d'un 37,8%. Els tres senyors, de mitjana, veieren reduït el nombre dels seus masos habitats en un preocupant 44,7%. Amb tot, aquest procés no tingué una tendència

⁴¹ A. FURIÓ, "Senyors i senyories al País Valencià al final de l'Edat Mitjana", dins *Revista d'Història Medieval*, núm. 8, Universitat de València, València, 1997, p. 109-151.

⁴² Vegeu *supra*, capítol 1.6 i taula 12.

⁴³ Vegeu *supra*, capítol 2.3.3 i taula 30.

⁴⁴ Vegeu *supra*, capítols 2.1.5, 2.2.5, 2.4.3.

regular durant tot el segle sinó que la davallada es concentrà, sobretot, a les seves tres primeres dècades. Fou en aquests trenta anys en què hi hagué el major nombre d'abandonament de masos: el monestir en perdé 19 (31,7%), la Pabordia 15 (33,3%) i la Sagristia 7 (25,9%). Un cop superat el 1430, els senyors encara veieren com algun dels seus masos quedà deshabitats, però d'una forma molt més esporàdica. En qualsevol cas, els masos ròncs eren un fenomen molt nociu per als senyors, ja que les terres d'aquests masos deixaven de ser conreades i, com hem comentat diverses vegades, els senyors treien la major part dels seus ingressos dels censos proporcionals a les collites. L'equació és molt simple, com menys terres cultivades, menys volum de collita i, per tant, menys agrers i menys ingressos senyorials.

Per què s'abandonaren aquests masos? La resposta a aquesta pregunta és complicada. El fenomen dels masos ròncs és molt complex i no es pot atribuir a una única causa. No tots els masos quedaren deshabitats pels mateixos motius i, de fet, en el despoblament d'un mateix mas podia haver-hi un cúmul de factors i de circumstàncies diverses. És impossible, per tant, reduir les causes de l'abandonament dels masos de la vall a una taula numèrica.⁴⁵ Per aquest motiu, farem una aproximació de caire més qualitatiu, si bé intentarem donar el màxim de xifres possible. D'entrada, però, cal advertir que hi ha un bon nombre de masos dels quals no tenim cap pista de les causes del seu despoblament: dels 59 masos de les tres senyories esmentades que quedaren deshabitats al llarg del segle, en 26 casos només podem observar que els seus tinents desapareixen de la documentació en un moment determinat i que, al cap d'un temps, el mas és mencionat com a abandonat. Són una veritable incògnita.

De totes maneres, és molt probable que en el rerefons de l'abandonament de molts masos hi hagués, simplement, la mort sense hereus dels seus tinents. A la segona meitat del segle XIV i al segle XV hi hagué una crisi demogràfica molt important. És un fenomen ben conegut: les epidèmies i altres desastres naturals provocaren una dràstica reducció de la població. Començant amb la terrible Pesta Negra de 1348, que provocà la mort d'entre un quart i un terç de la població europea, hi hagué en diversos llocs de Catalunya un total de 24 brots epidèmics més o menys virulents fins a la fi del període medieval.⁴⁶ Al segle XV, intuïm la presència d'epidèmies a l'àrea de la vall d'Aro a l'estiu del 1407,⁴⁷ a la tardor i l'hivern del 1410,⁴⁸ a la primavera i l'estiu del 1435,⁴⁹ a l'estiu del 1466⁵⁰ i a la primavera i l'estiu del 1483⁵¹ a través d'indicis indirectes: en

⁴⁵ Per veure quines circumstàncies concretes influïren en l'abandonament de cada mas, ens remetem a les explicacions contingudes a les taules 6, 7, 8, 18, 19, 20 i 25.

⁴⁶ A banda de la Pesta Negra de 1348, també hi hagué pestilències els anys 1362-1363, 1371, 1381, 1396-1397, 1401-1403, 1407, 1410, 1413-1414, 1418-1422, 1424-1430, 1431-1438, 1439-1442, 1447-1452, 1455-1460, 1464-1470, 1475-1476, 1478-1480, 1482-1483, 1486-1487, 1494, 1494-1496, 1497 i 1499: M. CAMPS I CLEMENTE i M. CAMPS I SURROCA, *La pesta del segle XV a Catalunya*, Universitat de Lleida, Lleida, 1998.

⁴⁷ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 702.

⁴⁸ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 49.

⁴⁹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vols. 745 i 755.

⁵⁰ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 87(1).

⁵¹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 91(1).

aquests períodes hi hagué un increment totalment anormal del número de testaments fets a la notaria de la vila veïna de Sant Feliu de Guíxols. No podem avaluar els efectes concrets d'aquestes epidèmies sobre els pagesos de la vall, perquè ells solien fer testament davant els clergues locals i aquests registres no s'han conservat, però és molt probable que les patissin igual que els habitants de Sant Feliu.

A més de les epidèmies, hi hagué unes altres calamitats que potser influïren en el descens de la població de la vall: als anys 1427, 1428 i 1448 hi hagué uns terratrèmols devastadors que tingueren els seus epicentres a la Catalunya Vella i que provocaren la destrucció de viles senceres com Amer i Olot.⁵² La documentació no ens permet saber el cost humà d'aquests terratrèmols a la vall d'Aro, però és probable que provoquessin algunes morts. Si més no, tenim referències que produïren danys materials importants. Un document de l'any 1436 indica que al monestir de Sant Feliu s'hi estava fent una "*magna opus*" de reparació a causa de la "*dirrussionem*" provocada pel "*terre motus*".⁵³ I l'església parroquial de Santa Maria de Fenals també s'enrunà per culpa del terratrèmol i, per aquest motiu, l'any 1438 el bisbe autoritzà que es traslladés en un altre lloc més proper a la costa.⁵⁴ És molt probable, doncs, que si els terratrèmols van provocar uns desperfectes materials tan notables, també causessin algunes morts entre la pagesia de mas de la vall.

Les epidèmies recurrents i els terratrèmols devien deixar molt afeblit el règim demogràfic de la vall d'Aro i això pot explicar que alguns masos quedessin deshabitats. Les mortaldats extraordinàries podien afectar directament els seus tinents o bé podien deixar-los sense parents propers a qui heretar el mas quan ells morissin per causes naturals. Documentem 11 casos que semblen reflectir aquesta problemàtica, és a dir, que a la mort dels tinents no hi hagués ningú en condicions de viure al mas i fer-se'n càrrec.⁵⁵ Per exemple, el mas Bru de Fenals esdevingué rònec a la mort de Jordi Bru, ocorreguda entre 1410 i 1411,⁵⁶ qui sap si per la pesta de la tardor del 1410. En qualsevol cas, a Bru no l'havia sobreviscut cap fill⁵⁷ i, a més, la seva vídua, Antò-

⁵² C. OLIVERA, E. REDONDO, J. LAMBERT, A. RIERA MELIS i A. ROCA, *Els terratrèmols dels segles XIV i XV a Catalunya*, Institut Cartogràfic de Catalunya, Barcelona, 2006.

⁵³ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 755, doc. solt inserit dins el volum, (15-X-1436).

⁵⁴ ADG, Actes episcopals, Lletres, U-138, f. 140r.

⁵⁵ Es tractaria dels següents masos del monestir: Carbonell àlies Dalmau, Estrets, Malgraner, Mallola de Malvet i Mateu àlies Valls, de Santa Cristina, Pasqual àlies Martí, de Romanyà, i Bru, de Fenals. Dels masos Ferrer i Rafart, de Fenals, del domini de la Pabordia de Juliol. I dels masos Mercader i Reig de Solius, que eren de la Sagristia Major.

⁵⁶ El darrer document que esmenta viu a Jordi Bru és del maig del 1410 i el primer on hi apareix citat com a difunt és del març del 1411: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 704, (30-V-1410), i vol. 49, (14-III-1411).

⁵⁷ Per un document del setembre del 1411, sabem que havia tingut una filla anomenada Francesca però que també era morta: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 962, (23-IX-1411).

⁵⁸ El juny del 1411, el germà d'Antònia, Lleó Vilanova, hereu del mas Vilanova de Santa Cristina d'Aro, actuava en nom seu per liquidar el retorn del dot que ella havia aportat al mas Bru: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 735, (27-VI-1411).

nia Vilanova, abandonà el mas: primer tornà a la llar paterna⁵⁸ i després es casà en segones núpcies amb el mariner de Sant Feliu Antoni Berenguer Llamví.⁵⁹ El mas Bru, aleshores, quedà deshabitat. Tot i que els seus drets de propietat útil passaren a una possible parenta de Jordi Bru, Alemanda, muller de Bernat Pallí, de Calonge,⁶⁰ i que després romangueren a mans de la família Pallí almenys fins l'any 1478,⁶¹ el mas no fou repoblat mai més. Com que, probablement, els Pallí ja tenien el seu propi patrimoni a Calonge, ningú d'ells visqué mai al mas Bru. Potser en treballaven algunes terres, però el conjunt del mas esdevingué rònec després de la mort de Jordi Bru.

L'abandonament dels masos, però, no es degué només a causes naturals, ordinàries o extraordinàries, sinó que, en alguns casos, la dinàmica econòmica de la societat i/o les decisions preses pels mateixos pagesos hi tingueren molt de pes. Almenys 6 masos quedaren deshabitats perquè els mateixos tinents hi renunciaren i els retornaren als seus respectius senyors.⁶² La majoria d'aquestes renunciacions, òbviament, devien ser voluntàries, fruit d'una decisió meditada dels pagesos, que haurien trobat més convenient per als seus interessos deixar el mas, potser perquè tenien unes millors perspectives de vida en algun altre lloc, i haurien aconseguit vèncer d'alguna manera que desconeixem les traves que la servitud imposava a aquest tipus de moviments. De totes maneres, dues d'aquestes renunciacions no foren exactament voluntàries sinó producte de les turbulències sòciopolítiques de l'època: l'any 1489 la Sagristia Major rebé la definició dels masos Rovira i Vidal, de Solius, per part dels seus respectius tinents. Les "*domus*" del mas Rovira "*occasione guerre fuerunt combuste et in terram prostrate*" i el seu tinent, aleshores instal·lat a la vila de Sant Feliu, havia venut moltes terres del mas al llarg d'aquell any.⁶³ Els edificis del mas Vidal, per la seva banda, van ser derruïts en el mateix context per reforçar el castell de Solius i, igualment, algunes de les seves terres "*ab eodem manso fuerunt separate et divise*".⁶⁴ Després de la destrucció dels seus masos durant la segona revolta pagesa, els seus tinents optaren per no reconstruir-los i començar una nova vida en algun altre lloc.

Una altra causa de caire econòmic que podia provocar el despoblament d'un mas era l'endeutament dels seus tinents. Si havien contret uns deutes als quals no podien fer front, podien entrar en una espiral negativa que podia tenir, com a última conseqüència, la pèrdua del mas, ja fos

⁵⁹ El gener del 1412 Antònia pagà la remença a l'abat del monestir de Sant Feliu per poder marxar del mas Vilanova i anar a viure a Sant Feliu amb el seu marit: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 713, (28-I-1412).

⁶⁰ El setembre del 1411 Alamanda és esmentada com a senyora útil i propietària del mas: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 962, (23-IX-1411).

⁶¹ En el capbreu del monestir d'aquell any, una referència indirecta diu que el mas Bru de Fenals el posseïa Bernat Pallí de Calonge: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1166, f. 130r-130v.

⁶² Foren els següents masos del monestir: Mateu àlies Valls, de Santa Cristina, Guerau, de Romanyà, i Deulofeu, de Fenals. I els següents masos de la Sagristia Major: Rovira, Viader i Vidal, de Solius.

⁶³ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 216(3), f. 47r-47v.

⁶⁴ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 790, (10-XI-1489).

perquè el venien o perquè els el confiscaven per satisfer els deutes. No tenim cap exemple d'un procés complet d'aquest tipus, però si que en 3 casos veiem els tinents d'un mas fortament endeutats abans de desaparèixer de la documentació deixant el mas deshabitat.⁶⁵ Per exemple, els tinents del mas Cifra àlies Gardí de Solius, Berenguer i el seu fill Simó, estaven entrampats en el crèdit. Entre 1402 i 1406 sol·licitaren tres préstecs, sota la forma de vendes de pensions de censal, a un interès del 7,2% per obtenir un capital total de 510 sous.⁶⁶ Segurament, però, amb això no devien poder eixugar tots els seus deutes: l'any 1407, per obtenir 55 sous, hagueren de vendre anticipadament durant sis anys la producció de fusta i llenya d'un seu bosc.⁶⁷ L'any següent, el 1408, per obtenir 200 sous, hagueren de vendre anticipadament la tercera part de les collites d'un seu camp al llarg de nou anys.⁶⁸ L'any 1411, per poder pagar 450 sous del dot d'una filla cabalera, hagueren de vendre al gendre, anticipadament, totes les collites que obtinguessin, durant nou anys, d'una part de les seves terres.⁶⁹ Finalment, els anys 1413 i 1417 també hagueren de vendre anticipadament les collites de dos camps.⁷⁰ A partir d'aquest moment, la família desapareix per sempre dels registres notariais. Aquest és un cas extrem d'uns tinents fortament endeutats que havien de recórrer periòdicament al crèdit per poder subsistir i, segurament, la seva desaparició de la documentació amaga la fallida econòmica i l'abandonament del mas: a la dècada de 1450, documentem diversos pagesos de Solius que posseïen terres que havien estat de les pertinences del mas Cifra;⁷¹ probablement, després del seu abandonament, el senyor directe del mas, la Sagristia Major, les havia anat establint per separat.

Un mas també podia quedar deshabitat per la dinàmica pròpia del mercat de la terra. Si un pagès decidia vendre el seu mas, ja fos voluntàriament, perquè li convenia més anar a viure en algun altre lloc, o d'una manera forçosa, per poder pagar els seus deutes, depenent de qui fos el comprador era factible que el mas acabés rònec. Quan el comprador era un pagès que ja posseïa un altre mas difícilment s'hi traslladaria a viure. Més aviat, el que pretenia amb la compra era ampliar les terres del seu propi mas. I quan el comprador era un mercader de Sant Feliu, el que volia era disposar d'unes terres per fer-les rendir comercialment. En ambdós casos, el mas venut acabava deshabitat, els seus edificis s'enrunaven amb el pas del temps i deixava de ser una explotació independent per passar a formar part d'un altre patrimoni més gran. Això, dins la mostra dels masos rònecs de les tres senyories que comentem, passà almenys en

⁶⁵ Eren els masos Colls i Gil de Fenals, del domini de la Pabordia de Juliol, i el mas Cifra àlies Gardí, de Solius, del domini de la Sagristia Major.

⁶⁶ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 691, (18-IX-1402), (31-III-1403), i vol. 700, (10-IX-1406).

⁶⁷ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 701, (17-IX-1407). ⁶⁸ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 702, (18-IX-1408). ⁶⁹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 49, (14-II-1411).

⁷⁰ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 717, (4-II-1413), i vol. 724, (14-I-1417).

⁷¹ Per exemple, l'any 1457 Salvador Vilar àlies Tapioles vengué a Francesc Sifró una peça de bosc que, segons diu el document, havia pertangut a aquest mas i que la Sagristia Major li havia establert anteriorment: AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 212, (27-III-1457).

⁷² Foren els casos dels masos Bompar, Bru, Carbonell àlies Dalmau, Ferrer àlies Mora, Jofró, Mallola de Malvet, Mansella i Otger, de Santa Cristina, i el mas Pasqual àlies Martí, de Romanyà, tots ells del domini del monestir de Sant Feliu; el mas Terrats de Santa Cristina i el mas Colls de Fenals, del domini de la Pabordia de Juliol; i el mas Gras de Solius, del domini de la Sagristia Major.

12 ocasions.⁷² Per exemple, l'abril del 1432 Margarida Saguer, a través del seu tutor, vengué el mas Mallola de Malvet, de Santa Cristina d'Aro, a Pere Puig;⁷³ aquest, però, ja era el tinent del mas Puig de Bufaganyes, de la mateixa parròquia, i no només no es traslladà a viure al Mallola sinó que un any més tard aconseguí el permís de l'abat del monestir per unir les terres dels dos masos.⁷⁴ Aquest tipus de situacions reflecteixen plenament la feblesa dels senyors al segle XV. Que un mas fos venut a algú que no hi pogués viure en les condicions de tinença i de servituds habituals lesionava els seus drets i, de retruc, els seus ingressos, però no hi podien fer front de forma eficaç. En teoria, podien evitar aquestes compravendes fent ús del dret de fadiga, és a dir, pagant el mateix preu que havien pactat els dos pagesos i retenint el mas a les seves mans; així, en principi, podrien establir-lo a algú altre que sí que hi visqués permanentment i estigués sotmès a les servituds. Però la realitat era que, si exercien el dret de fadiga al segle XV, quan hi havia una considerable disponibilitat de terres, el més probable era que no trobessin ningú a qui establir-lo en aquelles condicions. Per això, havien de fer concessions i s'havien de conformar a que els nous tinents del mas, encara que no hi visquessin, en satisfessin algunes rendes. Retornant al cas del mas Mallola de Malvet, Pere Puig es comprometé a pagar al monestir una entrada de 540 sous, els censos proporcionals a la collita de les terres que cultivés, els petits censos fixos anuals del mas i un cens simbòlic de 2 sous anuals en recompensa del fet de no viure-hi i de les servituds perdudes pel monestir. Aquest tipus de tractes eren pràcticament l'únic recurs que tenien els senyors per minimitzar les pèrdues que els provocava un mercat de la terra que no controlaven.

Fos quina fos la causa de l'abandonament dels masos del vessant sud de les Gavarres, el cas és que fou un fenomen general que provocà un problema greu als senyors. El monestir de Sant Feliu, la Pabordia de Juliol de la Seu i la Sagristia Major, com hem vist, perderen gairebé la meitat dels seus masos al llarg del segle XV. Això comportà una reducció de l'espai cultivat i, conseqüentment, el volum dels censos proporcionals a la collita que recaptaven els senyors també era més magre. Com que aquest tipus de renda era la més important per als senyors i, a més, els preus dels productes agrícoles es mantingueren relativament baixos al llarg del segle, el resultat final fou que els ingressos senyorials minvaren significativament, entre un 25 i un 50%. Amb les rendes disminuïdes, els senyors no podien fer front a les despeses extraordinàries que se'ls podien presentar i, algunes vegades, havien de recórrer al crèdit per obtenir liquiditat. Per exemple, a la dècada de 1440 s'estava construint una volta nova a l'església del monestir de Sant Feliu i també es feien obres en algunes altres de les seves dependències. No sabem si era una ampliació prevista i planificada, com sostenen alguns autors,⁷⁵ o si era una reconstrucció dels desperfectes provocats pels terratrèmols del 1427 i 1428: al cap i a la fi, com hem dit abans, l'any 1436 encara s'hi estaven fent grans obres per reparar-ne les destrosses.⁷⁶ Sigui com

⁷³ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 210, (8-IV-1432).

⁷⁴ De fet, en aquell moment, el mas Mallola ja era "*dirrutum et in parte acampatum*": AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 751, (25-XI-1433).

⁷⁵ E. ZARAGOZA PASCUAL, *Historia de los abades del monasterio de Sant Feliu de Guíxols (siglos X- XIX)*, Ediciones Monte Casino, Zamora, 1982, p. 38-39.

⁷⁶ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 755, doc. solt inserit dins el volum, (15-X-1436).

vulgui, el cas és que es feien aquestes obres i l'abat i els monjos hagueren de sol·licitar diversos préstecs, sota la forma de pensions de censal, per obtenir el capital necessari per finançar-les. Entre els anys 1443 i 1447 hem documentat que manllevaren un mínim de 6.540 sous.⁷⁷ Amb tot, semblen unes despeses assumibles per una gran institució com era monestir. La caiguda de les rendes senyorials afectà molt més als petits senyors que als grans, tal com s'ha observat en diversos indrets.⁷⁸ És en aquest moment que desaparegueren alguns dels membres dels escalafons més baixos de l'aristocràcia rural, els cavallers i els donzells: amb les rendes decreixents dels seus petits dominis territorials no en feien prou per mantenir el seu nivell de vida i van anar-se endeutant fins al punt d'acabar desprenent-se d'alguns dels seus drets senyorials per obtenir diners. A la vall d'Aro, si ho recordem, hi ha un cas que exemplifica perfectament aquesta situació: la del donzell Dalmau de Palol, qui, afligit pels deutes, acabà venent a l'Almoïna del Pa de la Seu les tres vuitenes parts que posseïa del delme de Santa Cristina d'Aro per 33.000 sous.⁷⁹ Per aquests petits senyors la crisi de les rendes feudals del segle XV fou devastadora i gairebé els féu desaparèixer del mapa senyorial. En canvi, els senyors més forts, com ara el monestir de Sant Feliu i les diferents institucions vinculades a la Catedral de Girona, que posseïen uns dominis més amplis, malgrat que patiren pèrdues molt importants, pogueren subsistir. Això sí, hagueren de fer algunes reformes en l'estructura i en l'administració de les seves possessions per atenuar la caiguda dels seus ingressos.

6.2.2 Reaccions a la davallada dels ingressos

El tòpic historiogràfic, muntat més a partir de suposicions que no pas de referències documentals, diu que després de la Pesta Negra els senyors, per mitigar la pèrdua d'ingressos, van reaccionar pressionant més la pagesia supervivent, endurint l'aplicació de la servitud i encarint els mals usos. Aquesta visió és falsa. R. Lluç ja la va desmuntar amb el seu estudi sistemàtic sobre els pagesos de remença a partir dels llibres de comptes de l'Almoïna del Pa de la Seu. Demostrà que no hi hagué, entre abans i després de 1348, cap canvi significatiu ni en les formes, ni en el nombre ni en el preu de l'aplicació dels mals usos. Els senyors no van collar més els pagesos que abans.⁸⁰ I les nostres dades de la vall d'Aro ho corroboren. No és que els senyors no prenguessin mesures per frenar la reducció dels seus ingressos, però aquestes sempre foren defensives. És a dir, no intentaren imposar noves exaccions sinó que intentaren rendibilitzar millor les que ja tenien. Les reaccions a la davallada de les seves rendes es concretaren en els intents d'administrar millor els seus dominis i de tornar a posar en producció el major nombre possible de terres que havien quedat incultes.

⁷⁷ ACA, Hisenda, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1703, f. 6v-7r; AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 71, (30-III-1445), vol. 72, (30-III-1446), (13-IV-1446) i (5-X-1446), i vol. 763, (17-II-1447).

⁷⁸ A. RIERA MELIS i J. FERNÁNDEZ TRABAL, "La crisi econòmica i social al camp", dins J. M. SALRACH (coord.), *Història agrària dels Països Catalans. Volum II: Edat Mitjana*, Fundació Catalana per a la Recerca, 2004, p. 137-139; A. FURIÓ, "Senyors i senyories...", p. 109-151; CH. DYER, *Niveles de vida...*, p. 46-71; G. BOIS, "Noblesse et crise...", p. 219-233.

⁷⁹ Vegeu *supra*, capítol 3.3.3.

⁸⁰ R. LLUCH BRAMON, *Els Remences...*, p. 226-245.

La gestió més acurada de les rendes senyorial passava per tenir el màxim d'informació possible dels dominis territorials. No és cap casualitat que en diversos indrets d'Europa l'auge de la documentació administrativa senyorial fos precisament quan les seves rendes disminuïren.⁸¹ Els senyors necessitaven tenir garantits els seus drets sobre els pagesos i treure'n el màxim profit. Per això, els eren molt útils instruments com els capbreus, llevadors i llibres de comptes, uns registres que inventariaven les possessions i els drets que tenien i permetien dur la comptabilitat dels seus ingressos i les seves despeses.⁸² Aquests registres, a més, s'anaven renovant periòdicament i això permetia als senyors tenir una informació més o menys actualitzada sobre els seus dominis.⁸³ Els senyors més importants de la vall d'Aro també van fer servir aquest tipus d'instruments documentals, molts dels quals s'han conservat i avui es poden consultar als diferents arxius de la demarcació de Girona. La Pabordia de Juliol de la Seu va fer capbreus de les seves possessions a la vall els anys 1432,⁸⁴ 1476⁸⁵ i 1506;⁸⁶ el monestir de Sant Feliu de Guíxols va capbrevar els anys 1478⁸⁷ i 1511;⁸⁸ la Sagristia Major el 1394;⁸⁹ el donzell Berenguer de Labià el 1402;⁹⁰ i l'Almoina del Pa de la Seu registrava tota la informació del seu domini en uns llibres de comptes anuals.⁹¹ Tots aquests registres i documents els eren útils per a la gestió del seu domini, ja que contenien la informació bàsica de les seves propietats i dels drets i les rendes que havien de cobrar, i això era important per ells en el context de disminució d'ingressos que patien.

Alguns senyors també van intentar gestionar millor les seves rendes introduint canvis en l'aparell administratiu encarregat d'administrar els seus dominis. Com ja hem comentat anteriorment,⁹² l'abat del monestir de Sant Feliu i la Sagristia Major de la Seu volgueren modificar les condicions de tinença d'algunes de les seves batllies de la vall d'Aro. Tant l'un com l'altre intentaren acabar

⁸¹ G. BOIS., "Noblesse et crise...", p. 219-233; CH. DYER, "The Ineffectiveness of..." p. 71.

⁸² P. BENITO I MONCLÚS, "Hoc est breve... l'emergència del costum i els orígens de la pràctica de la capbreuació (segles XI-XIII)" dins M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ (comp.), *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Catalunya Bajomedieval*, CSIC, Barcelona, 1993, p. 3-27; E. MALLORQUÍ GARCIA, "Les campagnes de Gérone (Catalogne) au travers des capbreus de la première moitié du XIVe siècle", dins B. BRUNEL, O. GUYOTJEANNIN i J. M. MORICEAU (eds.), *Terriers et plans-terriers du XIIIe au XVIIIe siècle*, École Nationale des Chartes, París, 2002, p. 343-360.

⁸³ L. TO FIGUERAS, "Posar al dia un capbreu: el control de les transaccions de terres del Capítol de la Seu de Girona (vall d'Aro, segles XIV-XV)", dins R. CONGOST (ed.), *Dels capbreus al registre de la propietat. Drets, títols i usos socials de la informació a Catalunya (segles XIV-XX)*, AHRG, CRHR i Documenta Universitaria, Girona, 2008, p. 33-80.

⁸⁴ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vols. 209 i 254.

⁸⁵ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 257.

⁸⁶ ACG, Pabordia de Juliol, capbreu 1506.

⁸⁷ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1166. ⁸⁸ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 952. ⁸⁹ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 274.

⁹⁰ ACA, Monacals, Hisenda, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1595.

⁹¹ Dels quals se'n conserven 26 per al segle XV: AHG, Hospici, Almoina del Pa.

⁹² Vegeu *supra*, capítols 4.3.1 i 4.3.3.

amb les batllies que estaven vinculades perpètuament a uns masos concrets, els tinents dels quals heretaven conjuntament el mas i el càrrec de batlle, i substituir-les per batllies temporals. L'abat aprofità l'extinció de la família Surià per separar d'aquest mas la seva batllia de Santa Cristina d'Aro i el sagristà arribà un pacte amb Pere Tapioles de Solius per fer-lo renunciar a la batllia de la Sagristia que era lligada al mas Tapioles. Amb aquests canvis perseguïen dos objectius bàsics: en primer lloc, impedir que algun dels seus masos acumulés els privilegis propis de tenir una batllia patrimonialitzada i que, per fet de tenir l'ofici assegurat, es relaxés en el compliment de la seva tasca; i, en segon lloc, tenir més flexibilitat per escollir en cada moment com a batlle l'individu més eficient que tinguessin a disposició o, si més no, aquella persona que convingués més als seus interessos. De totes maneres, aquestes mesures no tingueren un abast general a la vall. La resta de senyors continuaren tenint, majoritàriament, batlles que eren pagesos i que havien heretat el càrrec dels seus pares juntament amb el mas familiar. I, de fet, el mateix abat del monestir no fou capaç de desvincular la seva batllia del delme de Solius del mas Llamví de Santa Cristina, que la tenia patrimonialitzada. Devia ser molt complicat pels senyors eradicar els drets adquirits des de feia generacions per aquests masos.

Amb tot, els senyors concentraren la majoria dels seus esforços en trobar solucions al problema dels masos rònecs. Al cap i a la fi, era la causa principal de la caiguda dels seus ingressos. El seu objectiu prioritari era tornar-los a posar en producció d'una forma o una altra perquè tornessin a generar rendes. Per poder fer cap acció sobre aquests masos, però, havien de superar una sèrie de tràmits, que avui anomenariem burocràtics, que demanaven un cert temps i que demostraven, una vegada més, els límits del poder senyorial. Tal com diuen els Costums de Girona, quan un mas quedava deshabitada, el senyor no podia disposar d'ell de seguida. Abans de res, havia d'acudir a la cort judicial competent per notificar-ho. Aleshores, el jutge feia un crida pública avisant que el mas havia quedat sense tinents i que si hi havia algú que hi posseís alguna mena de dret hereditari, de propietat o d'altra mena, s'havia de presentar davant la cort en un termini de trenta dies i exhibir-ne els títols pertinents. Si ningú ho feia, el jutge dictava sentència i declarava que el mas havia caigut en benevis, que vol dir que el seu domini útil es tornava a unir al domini directe i, aleshores sí, el senyor podia fer el que volgués amb ell.⁹³

A la documentació consultada hi ha moltíssimes referències indirectes a masos rònecs de la vall d'Aro que els senyors havien fet declarar en benevis pel jutge amb l'esperança de poder-los repoblar, però només s'ha conservat un únic procés complet d'aquest tipus.⁹⁴ El 24 d'abril del 1428 el paborde de Juliol de la Seu de Girona Roger de Cartellà, a través del seu procurador, informà a la cort judicial de Sant Feliu de Guíxols que els seus masos Forner, Julià i Martí de Crota, de la parròquia de Santa Cristina d'Aro, i els masos Oliver, Ferrer i Rafart, de la de Santa Maria de Fenals, havien quedat deshabitats.⁹⁵ Havent-ho considerat, el jutge Bernat Climent manà al

⁹³ A. COBOS FAJARDO (ed.), *Costums de Girona...*, p. 168-171.

⁹⁴ ACG, Pabordia de Juliol, doc. núm. 436.

⁹⁵ Els masos, segons digué el procurador, "feniren de sènyer útil e no és qui-ls tengue acasats e afogats ne'n fassa hòmens e fembres e servituds acustumades": ACG, Pabordia de Juliol, doc. núm. 436.

pregoner Antoni Agustí que fes una crida anunciant que qui tingués qualsevol dret sobre algun d'aquests masos es presentés a la cort del jutge en un termini de 30 dies. La crida es féu el 15 de maig al "*loco assueto*" de la vila de Sant Feliu, però ningú acudí a la cort per reclamar cap dret. Per això, el 10 de setembre del 1429, el jutge declarà que els masos havien caigut en benevís i, que per tant, la Pabordia de Juliol en tornava a tenir la plena propietat -els dominis útil i directe fusionats- i en podia disposar lliurement.⁹⁶ Cal fer notar, però, que entre l'inici i el final del procés havia transcorregut pràcticament un any i mig.

Com es pot veure, els tràmits per fer declarar un mas en benevís eren lents i enutjosos, però eren imprescindibles si els senyors volien tornar a fer productius els seus masos rònecs. I és evident que ho volien. Per aquest motiu els abats del monestir de Sant Feliu de Guíxols Guillem de Samasó i Bernat de Torroella nomenaren uns procuradors, als anys 1401 i 1436 respectivament, amb l'única missió de cercar pagesos a qui establir els masos que tenien deshabitats.⁹⁷ I per això mateix, recuperant l'exemple del paràgraf anterior, el juny del 1433 el procurador de la Pabordia de Juliol requerí al jutge de Sant Feliu que subhastés els sis masos que quatre anys abans havia recuperat en benevís.⁹⁸ L'ideal que perseguïen els senyors era, òbviament, repoblar els masos en les condicions de tinença tradicionals. És a dir, establir cada mas a una família pagesa diferent sota el règim servil -amb residència continuada i obligatòria i submissió als mals usos- i prestació dels censos fixos anuals i els censos proporcionals a la collita. Però això era gairebé impossible en el context demogràfic i socioeconòmic del segle XV. El buit de població, la gran oferta i la poca demanda de terra existent i la necessitat imperiosa de frenar el declivi dels ingressos feien que els senyors tinguessin una posició negociadora molt feble davant dels pagesos. En conseqüència, a l'hora de tornar a posar en circulació els masos deshabitats no pogueren imposar les condicions de tinença servil i hagueren de fer concessions importants, com veurem tot seguit.

Cap dels senyors de masos de la vall d'Aro va reeixir, durant el segle XV, a establir-ne ni un en les condicions de tinença tradicionals. No trobarem cap pagès disposat a acceptar-les. Si més no, no n'ha quedat cap rastre documental. Per això, els senyors del vessant sud de les Gavarres hagueren de buscar altres fórmules per tornar-los a fer productius, encara que fos de manera provisional i encara que s'haguessin d'oferir condicions més favorables als pagesos per atreure tinents. Aquest comportament no era exclusiu dels senyors de la vall d'Aro, sinó que també s'ha

⁹⁶ "*utile dominium dictorum mansorum cum directo solidando et aplicando, dando et concedendo dicti honorabile preposite licenciam et potestatem dictos mansos exinde vendendi et stabiliendi alique suas voluntates faciendi*": ACG, Pabordia de Juliol, doc. núm. 436.

⁹⁷ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 983, (8-VI-1401), i vol. 755, (6-XI-1436). En el primer cas, l'abat Guillem, abans de nomenar procurador el monjo Vicenç Verdera, descrivia perfectament el problema dels masos rònecs: en tenia molts i no en treia cap rendiment: "*dictus monasterius habet et possidet plures mansos et terras qui et que diu est ad benevisum dicto monasterio devenerunt et de quibus nobis antedicto monasterio nullum comodo devenit*". Per solucionar-ho, el procurador tenia la missió d'establir aquests masos i terres a qui pogués: "*ad stabiliendum seu ad acapitum concedendum quibuscumque volueritis (...) omnes et singulos mansos, bornas et terras que ad benevisum devenerint seu devenient*".

⁹⁸ ACG, Pabordia de Juliol, doc. núm. 436.

documentat en el cas del monestir d'Amer, respecte els seus masos de la vall d'Amer,⁹⁹ i dels monarques de la Corona d'Aragó, sobre els seus masos de diversos llocs del Principat de Catalunya.¹⁰⁰ Una solució provisional que adoptaren aquests senyors, especialment a la segona meitat del segle XIV, fou la de concedir a llauró ("*ad laborationem*") a un pagès un mas deshabitat durant un període de temps determinat i a canvi d'una sèrie de contrapartides, ja fossin uns censos o una part de les collites. Era un contracte similar a un lloguer temporal, sense obligació de residència ni de servituds, que permetia al senyor treure un mínim rendiment del mas rònec durant uns anys.¹⁰¹ A la vall d'Aro, només disposem d'un exemple de concessió a llauró al segle XV: l'octubre de 1417 l'abat del monestir de Sant Feliu, Galceran de Descatllar, atenant que el mas Portes de Santa Cristina era "*inacasatus et inhabitatus et stat etiam de presenti et domos et tagulata eiusdem pro maiori parti deciderunt quoque terres et possessiones eiusdem stant herme et inculte*" el concedí "*ad conresandum et cultivandum*" durant un període de temps indefinit a Arnau Mallola, de Santa Cristina, amb l'obligació de tenir-ne les terres cultivades i de pagar-ne les tasques, els censos acostumats i un altre cens anual de 12 diners per Nadal.¹⁰² El pagès, Arnau, ja era tinent d'un altre mas del monestir, el Mallola de Malvet, i degué aprofitar aquesta oportunitat per obtenir les collites del mas Portes durant uns quants anys. Els contractes a llauró, però, només eren un pedaç temporal al problema dels masos rònecs des del punt de vista dels senyors, una solució provisional mentre buscaven algú a qui establir-los perpètuament en unes condicions més favorables als seus interessos. Això, tanmateix, ja no passaria al segle XV. I, de fet, en aquesta època els contractes a llauró ja no devien ser gaire atractius pels pagesos, que, encara que ja tinguessin un mas, tenien una posició més forta per aspirar a obtenir dels senyors terres i masos rònecs de forma perpètua. Probablement és per aquest motiu que només hi ha un cas de contracte a llauró a la vall d'Aro durant el darrer segle medieval. Els senyors havien de buscar altres alternatives.

Un altre tipus de solució provisional practicada per senyors de la vall d'Aro per evitar que alguns dels seus masos acabessin definitivament abandonats era concedir una dispensa temporal en les obligacions de residència i de prestació de les servituds. És a dir, permetre que durant un

⁹⁹ J. BLANCO DE LA LAMA, "Masos grassos a la vall d'Amer (segles XIV-XVI): masos "*ad benevissum*" i estructures senyoriales", dins M. BARCELÓ, G. FELIU I MONTFORT, A. FURIÓ, M. MIQUEL I J. SOBREQÜÉS I CALLICÓ (eds.), *El Feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, Universitat de València, 2003, p. 403-439; ID., "Masos i masos grassos a la vall d'Amer (segles XIV-XVI)", dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. 93, Institut d'Estudis Gironins, Girona, 2002, p. 29-105.

¹⁰⁰ M. T. FERRER I MALLOL, "Establiments de masos després de la Pesta Negra", dins M. T. FERRER I MALLOL, J. MUTGÉ I VIVES i M. RIU I RIU (eds.), *El mas català durant l'edat mitjana i la moderna (segles IX-XVIII). Aspectes arqueològics, històrics, geogràfics, arquitectònics i antropològics*, CSIC, Barcelona, 2001, p. 189-241.

¹⁰¹ L. DONAT PÉREZ, "Contractes *ad laborationem* i establiments de masos després de la Pesta Negra (1349)", dins R. CONGOST i L. TO (eds.), *Homes, Masos, Història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*, ILCC i Publicacions de l'Abadia de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999, p. 125-149.

¹⁰² AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 730, (16-X-1417).

cert temps els seus tinents no hi visquessin ni haguessin d'estar-hi sotmesos als mals usos. Com a contrapartida, els tinents havien de pagar un cens anual en recompensa de les servituds i, sobretot, es comprometien, un cop finalitzat el temps pactat, a heretar el mas a un dels seus fills, el qual, ell sí, hauria de fer-se home propi i soliu del senyor, viure permanentment al mas i estar sotmès a les servituds. Aquest tipus de pactes es donaven en dues situacions diferents: quan els tinents volien marxar del mas i el senyor no havia trobat ningú a qui establir-lo; o quan el mas era venut pel tinent a un altre pagès que ja tenia un altre mas i que, per tant, no podia residir en tots dos alhora. En principi, doncs, aquests pactes havien de garantir que el mas no quedés ni deshabitat ni fusionat dins d'un altre patrimoni pagès, però a la vall d'Aro tampoc van funcionar.

Tenim tres casos de permisos temporals de no viure al mas situats entre els anys 1419 i 1429 i en tots tres el senyor protagonista era el sagristà del monestir de Sant Feliu de Guíxols. El primer d'aquests casos va ser fruit d'una compravenda: l'any 1421 el mas Ferrer àlies Mora de Santa Cristina d'Aro fou venut a Pere Guillem Provençal, de la mateixa parròquia, per 440 sous;¹⁰³ però com que Pere Guillem ja era tinent del mas Provençal, l'any 1427 el sagristà li concedí el permís de no viure-hi durant deu anys a canvi del pagament d'un cens anual de 2 sous. Passat el termini, hauria d'heretar el mas a algun fill.¹⁰⁴

Els altres dos exemples, en canvi, van sorgir arran de la voluntat dels tinents d'abandonar els masos on vivien i reflecteixen unes certes tensions entre senyors i pagesos. Un cas és el del mas Pujol de Santa Cristina d'Aro. La seva tinent, Antònia Pujol, i el seu marit, Antoni Sala, vengueren diverses terres del mas amb la intenció d'anar-se'n en un altre lloc però el sagristà del monestir ho volia evitar. Les dues parts negociaren, aconsellades per unes "*bonarum personarum*", i al final, el març del 1419, el sagristà permeté que deixessin de viure al mas, però amb unes condicions: el matrimoni hauria de pagar 66 sous per redimir-se de la servitud, hauria de mantenir dempeus els edificis del mas, reconstruir-ne la cuina i recuperar-ne les terres venudes abans de sis anys; i, sobretot, hauria d'heretar-lo al seu fill Pere Andreu quan fes catorze anys; aleshores, aquest s'hauria de fer home propi i soliu del monestir i residir permanentment al mas observant-ne les servituds.¹⁰⁵

El darrer cas fa referència al mas Guerau de la parròquia de Sant Martí de Romanyà. El febrer de l'any 1426 el seu tinent, Pere Guerau àlies Riembau hi renuncià perquè volia anar-se'n a Calonge¹⁰⁶ i el jutge de Sant Feliu el declarà en benevís i l'adjudicà al sagristà del monestir. Com que aquest, passats tres anys, encara no havia trobat cap altre pagès que l'ocupés, forçà Pere Guerau a un pacte: a canvi de concedir-li la redempció de la servitud a ell, la seva muller i els seus sis fills -per 180 sous-, li tornà a establir el mas. No caldria que hi tornessin a viure, però cada any haurien de pagar un cens de 2 sous en recompensa de les servituds i, al cap de deu

¹⁰³ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 736, (11-X-1421).

¹⁰⁴ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 743, (20-XII-1427).

¹⁰⁵ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 733, (27-III-1419).

¹⁰⁶ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 743, (27-II-1426).

anys, Pere Guerau hauria d'heretar-lo a un dels seus fills, qui s'hauria de fer home propi i soliu del sagristà, respondre dels mals usos i viure permanentment al mas.¹⁰⁷

Amb les dispenses temporals de viure al mas, però amb l'obligació d'heretar-lo a un fill, el sagristà pretenia que aquests tres masos no esdevinguessin rònecs o quedessin agregats dins un altre mas. Tanmateix, fracassà. Cap d'aquests masos va ser heretat a un fill que hi visqués permanentment i el tingués com una explotació independent. El mas Ferrer àlies Mora va acabar unit al mas del seu comprador,¹⁰⁸ i els masos Pujol i Guerau van acabar deshabitats.

Així doncs, si els senyors de la vall d'Aro ja no havien tingut cap mena d'èxit en intentar repoblar els seus masos rònecs en les condicions tradicionals, també van veure que les solucions provisionals com els contractes a llauró o els permisos temporals de no viure al mas tampoc no eren efectives. Mentrestant, els seus ingressos seguien amb la seva tendència descendent. Si volien treure algun rendiment dels seus masos deshabitats, no els quedà més remei que explorar altres vies més definitives i avantatjoses pels pagesos.

Una d'aquestes vies podia ser fragmentar els masos rònecs i establir les seves peces de terra en emfiteusi -és a dir, a perpetuïtat- a diferents pagesos. Fent això, els senyors perdien les servituds i els censos fixos anuals dels masos, però almenys rebrien els censos proporcionals a la collita de les terres que establissin, a més dels diners de l'entrada de l'establiment. Els individus que rebien aquestes peces de terra, per altre costat, la majoria de vegades eren pagesos que ja tenien un mas i que, d'aquesta manera, podien ampliar les seves possessions. Podem exemplificar tot això amb el desmembrament del mas Deulofeu de la parròquia de Fenals al començament del segle XV. El 9 de juny de l'any 1401 el seu tinent, Pere Besart, hi renuncià i el retornà a l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols.

Immediatament, s'inicià un procés de fraccionament de les seves peces de terra i d'establiment a diferents pagesos: en només dotze mesos, entre el juliol de 1402 i el juliol de l'any següent, l'abat n'establí 24 parcel·les.¹⁰⁹ Els receptors de totes aquestes terres, d'altra banda, foren sis pagesos veïns de la mateixa parròquia de Fenals, que eren tinentes de masos i que aprofitaren l'ocasió per incrementar els seus patrimonis.¹¹⁰ Amb aquesta operació, tot i que comportava la desaparició per sempre d'un mas, el monestir almenys s'assegurava que la major part de les seves terres serien treballades pels pagesos i que, tal com deia en els contractes emfiteutics que signaren, en rebria la tasca i el delme de les collites. A més, de les entrades de tots aquests establiments, el monestir cobrà un total de 1.073 sous i mig.

Tanmateix, el cas del mas Deulofeu era més aviat excepcional. No observem els senyors de la vall d'Aro fraccionant i establint en emfiteusi gaires peces de terra dels seus masos rònecs. El número

¹⁰⁷ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 748, (21-XII-1429).

¹⁰⁸ Prova d'això és que al capbreu del monestir de Sant Feliu de Guíxols Francesc Provençal va declarar els masos Provençal i Ferrer àlies Mora: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1166, f. 48r-49v.

¹⁰⁹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 983, (22-VII-1401), (20-VIII-1401), (3-IX-1401), (8-X-1401), (15-X-1401), (11-XI-1403) i doc. solt núm. 3, i vol. 1033, (13-VII-1402).

¹¹⁰ Els pagesos eren Berenguer Colls (7 peces establertes) Antoni Joanals (6), Jordi Bru (5), Bartomeu Erols (3), Joan Vinyes (2) i Bartomeu Riba (1).

de parcel·les establertes entre el monestir de Sant Feliu de Guíxols, la Pabordia de Juliol i la Sagristia Major de la Seu de Girona que hem documentat al llarg del segle XV només és de 94, que corresponien a 17 masos rònecs diferents.¹¹¹ I aquesta xifra inclou les 24 peces del mas Deulofeu. Per tant, a no ser que els buits documentals amaguin molts més establiments de terres, la imatge que tenim és la següent: els senyors, com a molt, separaren dues o tres peces de terra d'alguns dels seus masos rònecs i d'alguns altres, simplement, no n'establiren cap. Per què, si aquesta solució els permetia obtenir alguns ingressos? Preferien no fraccionar els masos per què encara tenien l'esperança d'establir-los com un tot i sota les condicions de tinença habituals de submissió a la servitud? O potser eren els pagesos els que no volien parcel·les soltes i aspiraven a obtenir els masos rònecs sencers per agregar-los als masos que ja tenien? L'equilibri de forces entre senyors i pagesos al segle XV decantaria la balança, més aviat, cap a la segona opció.

En efecte, la majoria de vegades els senyors de la vall d'Aro no tingueren més remei per tornar a posar en producció alguns dels seus masos rònecs que establir-los a perpetuïtat de forma íntegra i en unes condicions força favorables a pagesos que ja posseïen altres masos "vius". Aquestes condicions es concretaven en quatre punts bàsics. En primer lloc, el senyor dispensava per sempre al pagès de l'obligació de fer residència al mas que li establia; aquesta condició era imprescindible perquè, com hem dit, el pagès ja tenia un altre mas i, òbviament, no podia viure en tots dos alhora. En segon lloc, el pagès, havia de pagar un cens monetari anual en recompensa de no estar sotmès a les servituds pel mas que rebia. En tercer lloc, el pagès es comprometia a satisfer els censos fixos anuals del mas i els censos proporcionals a la collita de les seves terres. I, finalment, en alguns casos el pagès també havia de pagar una entrada per l'establiment. El resultat d'aquests contractes era que els masos rònecs acabaven aplevats, és a dir, units als masos dels pagesos que els rebien. Les terres dels dos masos acabaven sent un tot comú i els edificis del mas deshabitat acabaven enrunats, si ja no ho eren. Els pagesos que rebien un mas rònec, doncs, veïen ampliades les seves propietats en un grau notable. Els senyors, per la seva banda, quan establien un mas rònec amb aquestes clàusules, perdien definitivament la possibilitat de fer-ho en les condicions tradicionals de residència obligatòria i de servituds,¹¹² però almenys s'asseguraven que les seves terres -o la majoria d'elles- serien treballades i n'obtindrien rendes.

¹¹¹ Els masos rònecs eren els següents: del domini del monestir, els masos Deulofeu, Peronell àlies Llobet, Romir, Sagrera, Riera, Riba i Gil, de Fenals, Berent, de Solius, i Teu, de Santa Cristina; del domini de la pabordia, els masos Jaspert, Forner, Savall àlies Noguera i Terrats, de Santa Cristina, i Rafart, de Fenals; i del domini de la Sagristia Major, els masos Dalmau de Pujada, Ferrer, Cifra àlies Gardí i Mercader, de Solius.

¹¹² En un cas, però, aquesta situació no fou definitiva: quan l'any 1405 el cambrer del monestir de Sant Feliu de Guíxols establí el mas Clopera d'Amunt, de la parròquia de Romanyà, a Pere Riera, tinent del mas Riera de la mateixa parròquia, sense obligació de residir-hi ni d'estar-hi sotmès a les servituds, a canvi d'un cens de 2 sous en recompensa d'això, afegí una clàusula de provisionalitat al contracte: si el cambrer trobava algú que volgués tenir el mas Clopera fent-hi residència obligatòria i observant-ne les servituds, Pere Riera hauria de retornar-li el mas rebent com a única compensació un pagament de les millores que hi hagués fet. Tanmateix, el cambrer no trobà ningú i, al cap de cinc anys, possiblement a petició de Pere Riera, li tornà a establir el mas Clopera en

Hem documentat un total de 29 masos rònecs de la vall d'Aro que, en algun moment o altre del segle XV, foren agregats a d'altres (Cf. taula 44). Alguns els coneixem a partir del document d'establiment o de la concessió d'aglevament i d'altres a partir de referències més indirectes. En qualsevol cas, els que coneixem millor revelen que les condicions del contracte solien ser favorables als pagesos. Els preus de l'entrada de l'establiment que fixaven els senyors solien ser força baixos i, en alguns casos, fins i tot simbòlics. La Sagristia Major, per exemple, només cobrà 2 aus de corral ("altium") per establir el mas Vidal, que ja era derruït, al tinent del mas Dalmau de Solius l'any 1489.¹¹³ L'abat del monestir de Sant Feliu només demanà 4 polls per establir el mas Sagrera de Fenals a Pere Jaume Riera, consort de la tinent del mas Joan de la mateixa parròquia, l'any 1447.¹¹⁴ I el cambrer del mateix monestir l'any 1405 no cobrà absolutament res per establir el mas Clopera d'Amunt al tinent del mas Riera de Romanyà perquè ningú més el volia.¹¹⁵ Això demostra que els senyors no tenien el control absolut de la situació. Si volien tornar a fer mínimament rendibles les terres dels seus masos rònecs, havien d'oferir-los en unes condicions atractives pels pagesos.

De fet, els únics casos coneguts d'entrades altes, els dels masos Mallola de Malvet i Carbonell de l'Església, de la parròquia de Santa Cristina, pertanyen a un context una mica diferent. No eren masos que havien quedat deshabitats i havien tornat en benevís a mans del seu senyor, l'abat del monestir de Sant Feliu, sinó que havien estat venuts pels seus tinents a pagesos que ja tenien un altre mas: el mas Mallola fou venut l'any 1432 al tinent del mas Puig de Bufaganyes,¹¹⁶ i el mas Carbonell, al tinent del mas Perpinyà l'any 1433.¹¹⁷ Com que tots dos ja tenien els seus propis masos, van sol·licitar a l'abat que els permetés unir-hi els que acabaven d'adquirir i els en dispensés de l'obligació de residència i de servituds. L'abat, tement que si s'hi negava els masos quedessin deshabitats,¹¹⁸ ho acceptà i el 25 de novembre del 1433 firmà la concessió d'aglevament del mas Mallola al mas Puig¹¹⁹ i tres dies més tard, la del mas Carbonell al mas Perpinyà,¹²⁰ però els cobrà unes entrades de 540 i 550 sous respectivament. Eren uns preus molt més cars dels que hem vist anteriorment perquè, en aquesta situació, no era el monestir

les mateixes condicions suara descrites però eliminant aquesta clàusula de provisionalitat: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1033, (17-X-1405), i 705, (19-IV-1410).

¹¹³ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 790, (10-XI-1489).

¹¹⁴ ACA, Hisenda, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1703, f. 44r.

¹¹⁵ "*nichil cum non invenerit aliqui qui dictus mansus sub dictis pactis tenere vellet*": AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1033, (17-X-1405).

¹¹⁶ AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 210, (8-IV-1432).

¹¹⁷ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 52, (27-VIII-1433).

¹¹⁸ Del mas Puig, l'abat pensava que: "*dictus mansus Puig cum eius terris et possessionibus est tenuis valoris et est dubium ne in futurum renunciaretur*" i del mas Perpinyà, que: "*est valde et tenui valoris propter renunciatem terrarum propter que est dubium in futurum de dicto manso habere possemus homines et mulieres*": AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 751, (25-XI-1433), i (28-XI-1433).

¹¹⁹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 751, (25-XI-1433).

¹²⁰ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 751, (28-XI-1433).

qui buscava un tinent per un mas rònec i, per tant, havia de fer concessions, sinó que eren els pagesos que sol·licitaven un permís al monestir. I aquest els el va fer pagar bé. A més, en el preu també hi degué influir el fet que el monestir necessitava liquiditat perquè en aquella època s'estaven reparant els estralls dels terratrèmols.¹²¹

Els censos substitutoris a les servituds que estipularen els senyors al segle XV per agregar els seus masos rònecs a altres masos vius tampoc no eren, generalment, gaire elevats. La gran majoria estaven al voltant dels 2 sous anuals, un pagament perfectament assumible per una pagesia que havia engrandit les seves possessions i gaudia d'una certa comoditat. Només en dos casos la quantitat era molt superior a aquesta. El tinent del mas Dalmau de Solius havia de pagar cada any, per la diada de sant Pere i Feliu, 1 mitgera de forment segons la mesura de Sant Feliu de Guíxols per tenir agregat el mas Vidal de la mateixa parròquia.¹²² Aquesta quantitat de forment, segons el preu del mercat de l'època, podia tenir un valor d'uns 10 o 11 sous. Això significava, doncs, que el tinent del mas Dalmau havia de pagar cinc vegades més del que ho feien la majoria per les servituds d'un mas rònec, però continuava sent una quantitat assequible. L'altre cas, protagonitzat pels masos Jofró i Mansella de Santa Cristina d'Aro, és una mica més especial. Quan el febrer de l'any 1471 el monestir permeté la unió del mas Jofró al mas Mansella, a petició del seu tinent, el mercader ganxó Nicolau Pla, concedí una dispensa de les servituds de tots dos masos a canvi de 10 sous.¹²³ Per tant, aquí el cens és més elevat perquè inclou dos masos. En termes generals, doncs, tant els censos substitutoris de les servituds com les entrades dels establiments d'agregació de masos eren relativament barats i això demostra l'interès senyorial per tornar a fer productius els masos rònecs fos com fos.

En resum, els senyors van fer veritables esforços per frenar la caiguda dels seus ingressos tornant a fer productius els seus masos rònecs. Davant la impossibilitat d'establir-los en les condicions tradicionals de tinença, assajaren diverses alternatives i, al final, hagueren de fer concessions importants per atraure tinentes. En alguns casos fragmentaren els masos deshabitats i repartiren les seves terres entre diversos pagesos, però molt sovint no els quedà més remei que permetre la fusió -i per tant la desaparició- d'un mas rònec a un altre d'habitat. Tots aquests esforços, però, no sembla que fossin gaire profitosos, ja que els seus ingressos no remuntaren en cap moment. La veritat és que el percentatge de masos rònecs que pogueren tornar a col·locar fou reduït i, de fet, quan n'agregaven un a un mas "viu" no hi havia cap garantia que totes les seves terres fossin treballades. El règim demogràfic, com hem dit repetidament, era dèbil i molt sovint la família tinent d'un mas que en rebia un altre de rònec no tenia prou braços per conrear totes les seves terres. En els capbreus senyorials de l'època es pot veure com els pagesos tenien un gran nombre de peces de terra ermes, incultes i boscoses. Amb les agregacions de masos, més que una ampliació, hi hagué una redistribució de l'espai cultivat: els pagesos abandonaren les terres més marginals, improductives i allunyades i passaren a treballar les millors i més pròximes al seu mas. Per tant, el que recaptaven els senyors en concepte de censos proporcionals a la collita probablement no augmentà significativament.

¹²¹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 755, doc. solt inserit dins el volum, (15-X-1436).

¹²² AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 790, (10-XI-1489).

¹²³ ACA, Hisenda, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1703, f. 155r-156v.

Els que sí que sortiren reforçats d'aquesta situació foren els pagesos supervivents a les mortalitats. Hi ha un gran consens entre els medievalistes a l'hora de definir el segle XV com una època de creixement econòmic de la pagesia de gran part d'Europa.¹²⁴ I els pagesos de la vall d'Aro no en restaren al marge. Els masos que arribaren a l'any 1500 tenien una posició molt més sòlida que cent anys abans. La majoria havien pogut ampliar les seves propietats gràcies a l'adquisició de masos rònecs i/o de peces de terra soltes d'aquests i això els permetia viure en unes condicions relativament còmodes. Al darrer quart del segle, la majoria de pagesos de la vall tenia unes explotacions situades entre les 45 i 90 vessanes (10-20 ha.), força més del necessari per sobreviure, i realitzaven diverses activitats complementàries a l'agricultura -com la ramaderia, l'aprofitament del bosc i la comercialització de certs productes- que demostren la seva vitalitat econòmica.¹²⁵ A més, també hi havia un sector considerable d'aquests pagesos, que ja hem presentat en els capítols 4 i 5, que tenia un nivell de vida benestant: eren oficials senyorials, posseïen explotacions molt superiors a les 90 vessanes, alguns invertien en el crèdit i en l'arrendament de les rendes senyorials i controlaven les institucions del govern local. Caldria seguir l'evolució d'alguns d'aquests patrimonis a l'època moderna però, pel que veiem, alguns pagesos estaven en una bona posició per iniciar el procés descrit per P. Gifre segons el qual alguns senyors útils de masos van anar ampliant les seves propietats a costa d'altres masos endeutats, van enriquir-se, van passar a viure de la renda de la terra i, en el millor dels casos, van abillar la seva puixança amb el títol de ciutadà honrat de Girona o de Barcelona.¹²⁶ En aquest procés, més modern que medieval, l'acumulació de masos en poques mans va propiciar, a partir del s. XVI, l'aparició d'un nou grup social, els masovers,¹²⁷ però també va suposar un canvi en la

¹²⁴ Per una panoràmica europea, vegeu: CH. DYER, "Rural Europe...", p. 106-120. Pel cas anglès, vegeu: R. H. HILTON, *Conflicto de clases y crisis del feudalismo*, Crítica, Barcelona, 1988; J. HATCHER, *Rural Economy...*; i J-PH. GENET, "Économie et société...", p. 1449-1474. Pel cas francès, vegeu: PH. BRAUNSTEIN, "Panorama de la economía francesa a finales de la Edad Media", dins F. SEIBT i W. EBERHARD (ed.), *Europa 1400...*, p. 155-166. I pel cas català, vegeu: M. AVENTÍN, *La societat rural a Catalunya en temps feudals: Vallès Oriental, segles XIII-XVI*, Columna, Barcelona, 1996.

¹²⁵ X. MARCÓ I MASFERRER, "La diferenciació pagesa a la Catalunya baixmedieval: la revisió del cas de la vall d'Aro", dins *Estudis d'Història Agrària*, núm. 21, Publicacions i Edicions de la UB, Barcelona, 2008, p. 125-149.

¹²⁶ P. GIFRE I RIBAS, "Mercat de la terra i formació de patrimonis agraris (1486-1720). Una primera aproximació", dins R. CONGOST i L. TO (eds.), *Homes, Masos...*, p. 185-228 i ID, "La consolidació d'un grup pagès: els senyors útils i propietaris de masos (1486-1730)", dins *Pedralbes*, 23, 2003, p. 513-536.

¹²⁷ R. CONGOST, P. GIFRE, E. SAGUER i X. TORRES, "L'evolució del contracte de masoveria (Girona, s. XV-XVIII)", dins R. CONGOST i LL. TO (eds.), *Homes, Masos...*, p. 269-297, i R. CONGOST, P. GIFRE i X. TORRES, "Del mas a la masoveria. Les transformacions del mas català a l'època moderna: l'exemple de la regió de Girona", dins M. T. FERRER I MALLOL, J. MUTGÉ I VIVES, M. RIU I RIU (eds.), *El mas català durant...*, p. 571-586.

¹²⁷ R. CONGOST, P. GIFRE, E. SAGUER i X. TORRES, "L'evolució del contracte de masoveria (Girona, s. XV-XVIII)", dins R. CONGOST i LL. TO (eds.), *Homes, Masos...*, p. 269-297, i R. CONGOST, P. GIFRE i X. TORRES, "Del mas a la masoveria. Les transformacions del mas català a l'època moder-

naturalesa de la pagesia de mas: de ser, a l'Edat Mitjana, un grup nombrós de famílies o grups domèstics que explotaven directament la terra a ser, cada cop més a mesura que avançava l'Edat Moderna, un grup reduït i privilegiat que vivia de les rendes de les seves terres, que eren treballades per masovers o per assalariats.

Tornant al segle XV, la pagesia de la vall d'Aro, en conjunt, va saber aprofitar les oportunitats que li va oferir el context de l'època, però no s'ha de pensar que tot foren facilitats. Pel camí, algunes famílies s'endeutaren per sobre les seves possibilitats i perderen els seus masos. I, sobretot, no s'ha oblidar la conflictivitat que hi hagué entre els pagesos i els senyors. Les dues revoltes remences no sorgiren del no res.

6.3 La guerra civil i les revoltes remences

Els senyors feudals catalans no només patiren una crisi econòmica al segle XV. També hagueren de suportar una forta oposició a la seva autoritat política des de dos fronts diferents: per una banda, la monarquia intentava limitar el seu poder jurisdiccional -els drets de justícia- sobre la població i, per l'altra, els pagesos de remença intentaven deixar de satisfer-los algunes prestacions. La conflictivitat latent que ambdues pressions provocaven es va encendre de forma violenta a la segona meitat del segle. L'any 1462 esclatà una guerra civil entre la monarquia i la Diputació del General, que a grans trets era l'òrgan que representava els interessos dels senyors. Aquest conflicte bèl·lic, que tenia unes causes molt profundes de caire econòmic i polític, tingué la seva excusa o espurna inicial en el suport que el rei dispensava als remences en les seves disputes amb els senyors. De fet, gairebé al mateix temps que la guerra civil, havia esclatat una revolta pagesa contra els senyors. Els dos conflictes acabaren barrejant-se i els remences, encapçalats per Verntallat, van lluitar majoritàriament al costat del rei Joan II. La guerra s'acabà amb la victòria del bàndol reial al cap de deu anys, el 1472, però els remences no veieren ateses les seves reivindicacions i l'any 1484 protagonitzaren un segon alçament armat molt virulent, liderat per Pere Joan Sala. Els revoltats, però, foren vençuts l'any següent per una tropa organitzada pel rei i per la ciutat de Barcelona i els seus cabdills foren reprimits durament. Posteriorment, l'any 1486 el rei Ferran el Catòlic atengué algunes reivindicacions pageses i abolí les servituds amb la Sentència Arbitral de Guadalupe.¹²⁸

Aquests conflictes, especialment la guerra civil i la primera revolta remença, tingueren una àmplia repercussió sobre els senyors de la vall d'Aro. La nostra intenció, però, no és fer una narració dels fets bèl·lics que tingueren lloc en aquest espai durant aquesta època. Només volem constatar que, malgrat que la vila de Sant Feliu i tota l'àrea circumdant estiguessin sota control de la Diputació del General durant pràcticament tot el conflicte, els ingressos senyorials es veieren greument perjudicats durant aquest temps. I, sobretot, el que pretenem és buscar

na: l'exemple de la regió de Girona", dins M. T. FERRER I MALLOL, J. MUTGÉ I VIVES, M. RIU I RIU (eds.), *El mas català durant...*, p. 571-586.

¹²⁸ Per a una explicació més detallada d'aquests conflictes, vegeu: J. VICENS VIVES, *Història de los Remensas (en el siglo XV)*, Ediciones Vicens-Vives, Barcelona, 1978; S. SOBREQUÉS I VIDAL I J. SOBREQUÉS I CALLICÓ, *La guerra civil catalana del segle XV*, Edicions 62, Barcelona, 1973.

una explicació a les causes del conflicte entre els senyors i els pagesos, una qüestió que la historiografia encara no ha resolt satisfactòriament, a partir de l'exemple de la vall d'Aro.

6.3.1 Les guerres remences i la historiografia

Les causes que motivaren les dues revoltes remences han estat llargament debatudes. Aquest no és el lloc per resseguir tots els fils d'aquestes discussions historiogràfiques, però sí que és necessari exposar, almenys, els principals autors que hi han intervingut i les seves hipòtesis.

Un dels primers noms importants d'aquest debat és el d'O. Anguera de Sojo qui, a mitjan de la dècada de 1930, proposà una suggerent explicació de les causes que feren prendre les armes als pagesos de remença. Per ell, els masos rònecs eren la clau del conflicte. La Pesta Negra de 1348 i els seus successius rebrots havien delmat greument la població i, al camp, molts masos havien quedat deshabitats. Els pagesos sobrevivents haurien anat annexionant les millors terres abandonades i aquests masos rònecs a les seves propietats, comptant, al principi, amb facilitats propiciades pels senyors, que, davant la impossibilitat d'establir-los de nou per la manca de població, preferirien tenir-ne el màxim de terres treballades per cobrar-ne els censos corresponents. Però, un cop superada la crisi inicial, haurien començat a haver-hi tensions entre pagesos i senyors perquè aquests pretendrien repoblar els masos rònecs, establir-los de nou i tornar-hi a imposar les servituds mentre que aquells no voldrien ni reedificar-los ni repoblar-los sinó mantenir-los aplevats als seus masos i pagar-ne, únicament, els agrers. Aquestes tensions, segons Anguera de Sojo, haurien estat la veritable causa de la revolució remença. En canvi, la qüestió dels mals usos seria secundària a aquesta, un pretext de lluita atida pels juristes reials.¹²⁹

La visió d'Anguera de Sojo fou discutida per J. Vicens Vives. Aquest darrer és, segurament, el màxim referent de la historiografia sobre la pagesia de remença, tema al qual dedicà nombrosos treballs combinant l'anàlisi política, econòmica i social.¹³⁰ Vicens explicà les dues guerres protagonitzades pels remences com una resposta a la major fermesa amb què els senyors aplicaven les servituds des del final del segle XIV. Els remences lluitarien per l'abolició dels mals usos, per aconseguir la llibertat personal tot conservant la propietat útil dels seus masos i terres. Discrepà obertament, doncs, de la tesi d'Anguera de Sojo, negant la centralitat de la problemàtica dels masos rònecs i posant èmfasi en la formació d'una "psicologia alliberadora" dins la mentalitat de la pagesia de remença. Estigmatitzats per una situació jurídica oprobiosa, els remences s'haurien organitzat per aconseguir la supressió de les servituds, primer per la via pacífica del

¹²⁹ O. ANGUERA DE SOJO I DODERO, "Dret especial de la comarca de Vic", dins *Conferències sobre Varietats Comarcals del Dret Civil Català*, Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya, Barcelona, 1934, p. 273-340.

¹³⁰ Vegeu-ne els principals: J. VICENS VIVES, "La política de Ferran II durant la guerra remensa", dins *Estudis universitaris catalans*, 18 (2a època), Barcelona, 1933, p. 251-272, ID, *Historia de los Remensas...*, ID, *El gran sindicato remensa: 1488-1508, la última etapa del problema agrario catalán durante el reinado de Fernando el Católico*, CSIC, Barcelona, 1954.

sindicat i, un cop la cregueren esgotada, per la via de les armes.¹³¹ Però, com que la documentació mostrava que hi havia remences que, més enllà dels mals usos, proclamaven l'abolició de tot tipus de censos, Vicens féu una distinció, en el moviment remença, entre dues faccions. La primera estaria formada per una majoria de pagesos moderats que procuraren, sempre que fou possible, seguir la via del compromís amb la monarquia i els senyors per abolir els mals usos i que, durant el primer conflicte armat que es conjuminà amb la guerra civil, lluità lleialment al costat de Joan II. La segona facció, menys nombrosa, estaria formada per bandes de remences radicals propensos contínuament a la insurrecció i que feien proclames demagògiques d'abolició de tots els censos feudals. Com que la gran majoria de remences perseguirien l'abolició dels mals usos, la interpretació que fa Vicens de la Sentència Arbitral de Guadalupe de 1486, que els derogava, no pot ser més positiva. Segons ell, aquest text suposava el triomf de la llibertat personal del pagès, que des d'aleshores tenia la facultat de deixar el mas quan li plagués enduent-se'n tots els seus béns mobles i que des de llavors passava de ser un remença sotmès a les servituds a un emfiteuta, obligat, només, a les prestacions derivades del domini útil del mas. Per Vicens, la Sentència Arbitral fou el germen de la prosperitat posterior del camp català.

Els treballs de Vicens han tingut un gran pes en la historiografia posterior i, sense ànim de ser exhaustius, autors com M. Golobardes,¹³² S. i J. Sobrequés¹³³ i, més recentment, P. H. Freedman,¹³⁴ han seguit els seus postulats, amb alguns matisos, en els seus treballs. Això no obstant, les tesis de Vicens també ha estat objecte de revisions més o menys profundes i d'alguna crítica molt severa. El primer a realitzar una revisió de l'obra de Vicens fou P. Vilar. Si bé aquest estava d'acord amb la majoria de teories d'aquell, a l'hora d'explicar les reivindicacions pageses que conduïren a l'enfrontament armat, elaborà una síntesi entre les raons adduïdes per Vicens -abolició dels mals usos- i les formulacions d'Anguera de Sojo -conflictivitat a l'entorn dels masos rònecs. Sense veure cap contradicció entre les dues teories, Vilar afirmà que el remença lluitava alhora contra les servituds -que li limitaven la llibertat de moviments i eren un útil element de pressió senyorial- i per mantenir perpètuament la propietat sobre els masos o terres que havia annexionat al seu predi després de les mortaldats -masos que els senyors ambicionaven tornar a establir i aplicar-hi les servituds.¹³⁵

Sense cap mena de dubte, les crítiques més fortes a Vicens, fins al punt de replantejar la naturalesa de les dues guerres del s. XV, foren dutes a terme, a la dècada de 1980, per la historiadora modernista E. Serra. Aquesta féu dues grans objeccions a Vicens. La primera: les esmentades guerres no estarien protagonitzades únicament per remences. I la segona: no perseguirien només la derogació dels mals usos. Hi haurien participat pagesos de totes les condicions que pretendrien deixar de pagar tot tipus de censos sobre la terra, pagesos, per tant, que aspira-

¹³¹ J. VICENS VIVES, *El gran sindicato remensa...* p. 10-19.

¹³² M. GOLOBARDES VILA, *Els remences dins el quadre de la pagesia catalana fins el segle XV*, Biblioteca Palau de Perelada, Figueres, 1970-1973.

¹³³ S. SOBREQÜÉS I VIDAL i J. SOBREQÜÉS I CALLICÓ, *La Guerra civil catalana...*, vol. I, p. 11-39.

¹³⁴ P. H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya medieval*, Eumo, Vic, 1993.

¹³⁵ P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Edicions 62, Barcelona, 1973, vol. II, p. 154-159.

ven al desmantellament complet del sistema feudal.¹³⁶ Raonava la primera objecció fent una discutible distinció entre els homes propis, solius i afocats i els pagesos de remença i dient que alguns dels nuclis més actius durant les guerres coincidien amb les zones on habitaven els del primer grup.¹³⁷ Les guerres, doncs, no es podien continuar anomenant remences sinó pageses. I argumentava la segona objecció, més raonablement, explicant que durant l'època moderna la conflictivitat entre senyors i pagesos girà a l'entorn dels censos sobre la terra, els agrers. Donava, així, una nova dimensió més general a les proclames pageses efectuades durant les guerres d'abolició de censos que Vicens atribuïa, simplement, a estirabots demagògics de la facció més radical del moviment remença. Amb aquests plantejaments, lògicament, Serra no feia una valoració gaire positiva de la Sentència Arbitral de 1486: considerava que el que realment havia estat Guadalupe, mantenint els drets dels senyors sobre les terres, no era més que una redefinició o, fins i tot, un afermament del règim feudal després d'una amenaça.

A grans trets, aquestes són les principals teories formulades a l'entorn de les dues guerres que sacsejaren el camp català a la segona meitat del s. XV. Certament, d'aquestes teories en resulten unes imatges que divergeixen les unes de les altres: per un costat, tenim el remença més o menys acomodat d'Anguera de Sojo que no vol perdre els avantatges adquirits sobre els seus masos rònecs; per un altre costat, el remença oprimat per les servituds de Vicens que anhela la llibertat personal; i, encara per un altre costat, el pagès de Serra que vol deixar de pagar censos i agrers. Aquests diferents models, evidentment, xoquen entre ells i es podria dir que el debat historiogràfic sobre les causes de les guerres està enquistat en aquest punt i que no s'avança satisfactòriament en cap direcció. Per això, sembla necessari realitzar estudis de cas a escala local que permetin copsar millor quines eren les aspiracions dels pagesos i quins conflictes concrets tenien amb els seus senyors. Perseguint aquest fi, i centrant-nos en el cas de la vall d'Aro, a continuació mostrarem algunes actituds significatives dels remences i els principals encontres que tingueren amb els seus senyors.

6.3.2 La conflictivitat entre senyors i pagesos a la vall d'Aro

Masos rònecs, mals usos o agrers sobre la terra. Com hem vist, els diferents historiadors es decanten per un o altre d'aquests elements -i descarten els altres- a l'hora d'explicar la causa última del conflicte remença. Tanmateix, les relacions tibants que hem documentat entre els senyors i els remences de la vall d'Aro no obeeïen només a una sola d'aquestes problemàtiques. Més aviat, semblen una suma de totes elles.

¹³⁶ E. SERRA I PUIG, "El règim feudal català abans i després de la Sentència Arbitral de Guadalupe", dins *Recerques*, vol. 10, Curial, Barcelona, 1980, p. 17-32, ID, "Remences: una ocasió per tornar-hi a pensar", dins *L'Avenç*, núm. 93, Barcelona, 1986, p. 46-52, ID, *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII: Baronia de Sentmenat: 1590-1729*, Crítica, Barcelona, 1988, p. 25-59.

¹³⁷ J. M. Salrach va discutir, creiem que encertadament, aquesta divisió entre homes propis i homes de remença argumentant que, ja des de Pere Albert, al segle XIII, els juristes equiparaven ambdues denominacions: J. M. SALCRACH, "La Pesta Negra i els orígens del problema remença", dins *DD.AA., Pere el Cerimoniós i la seva època*, CSIC, Barcelona, 1989, p. 18-19.

El fenomen dels masos rònecs, com hem vist en aquest mateix capítol, era ben present a la vall d'Aro al segle XV. Els senyors, per tornar-los a fer productius, van intentar establir-los en condicions avantatjoses als pagesos, però, en alguns casos, també foren una font de conflictes. Hi ha alguns exemples que indiquen que els senyors intentaren recuperar vells drets sobre alguns dels masos rònecs que havien cedit. N'és una bona mostra el procés judicial que l'abat del monestir de Sant Feliu tingué amb Jaume Riera, tinent del mas Sagrera de la parròquia de Fenals, qui també tenia agregats els masos rònecs Carbonell i Guanyador. El juny de 1463 el procurador de l'abat, Pere Collell, acudí a la cort del jutge de Sant Feliu de Guíxols i denuncià que Jaume Riera devia al monestir tota una sèrie de censos generals pels dos masos rònecs. El tinent dels masos, per la seva banda, negà que hagués de pagar aquests censos, ja que no ho havia fet mai: "no·y ha res de xò, que may no·n paga ni li farà de avant (...) no sab que los dits masos fessen los dits censos (...) ni may no·ls ha pagats".¹³⁸ Unes setmanes més tard, el procurador de l'abat i el tinent dels masos tornaren a presentar-se davant el jutge i el primer exhibí un capbreu antic on s'hi recollien tots els censos generals que els masos Carbonell i Guanyador havien de pagar al monestir. Davant d'aquesta prova ("*visis dictis capibrevis*"), el jutge sentencià que Jaume Riera havia de pagar-los.¹³⁹ És possible que el pagès digués la veritat quan afirmà que mai no havia pagat aquests censos pels seus masos rònecs. No sabem quan feia que el mas Sagrera tenia agregats els masos Carbonell i Guanyador, però Jaume Riera havia rebut el mas Sagrera l'any 1447¹⁴⁰ i potser aleshores el monestir, content de tenir-ne les terres treballades i rebre'n els agrers- no li demanà els censos generals dels altres dos masos. Tanmateix, el 1463 el monestir hauria canviat d'intenció i pretendria fer valer antics drets que ja ningú recordava servint-se de vells capbreus. El procés contra Jaume Riera, d'altra banda, no fou un fet aïllat¹⁴¹ i aquestes disputes sobre masos rònecs, per força, devien crear malestar entre la pagesia.

Però no només els masos rònecs eren un focus de tensió. Com hem vist al llarg d'aquest treball, la majoria de pagesos de la vall d'Aro eren remences i la qüestió de les servituds i dels mals usos també provocaren conflictes importants. Mentre que els senyors volien mantenir aquest statu quo tradicional, pels pagesos l'alliberació de la servitud dels mals usos era una preocupació de primer ordre. Tenim diversos indicis força clars en aquest sentit. El primer indicatiu és la seva participació en els diversos sindicats que aquest grup social organitzà, amb el vist-i-plau de la monarquia, per solucionar aquesta problemàtica. Un dels síndics del sindicat remença de 1448, format per recaptar els 100.000 florins sol·licitats pel rei Alfons el Magnànim per intercedir en la disputa sobre els mals usos,¹⁴² era Bartomeu Llamví, tinent del mas Llamví de Santa

¹³⁸ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 917, (25-VI-1463).

¹³⁹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 917, (2-VII-1463).

¹⁴⁰ ACA, Hisenda, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1703, f. 44r.

¹⁴¹ El gener de l'any 1467 el batlle del monestir a Fenals denuncià, a la cort judicial de Sant Feliu, que una tal Francina, de Fenals, havia de pagar -juntament amb un altre pagès de la mateixa parròquia- els censos generals del mas Gil, rònec, perquè tenia algunes terres que foren d'aquest mas. Francina respongué que ignorava que ho hagués de fer perquè *may no·n haia res pagat*: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 920, (2-I-1467).

¹⁴² J. VICENS VIVES, *Història de los Remensas...*, pp. 50-51.

Cristina d'Aro.¹⁴³ Trenta-vuit anys més tard, un altre tinent de mas de Santa Cristina, Bartomeu Salom, participà en la gestació del sindicat que, un cop promulgada la Sentència de Guadalupe, havia de fer-la homologar entre els remences i organitzar els pagaments de les sancions que havia estipulat.¹⁴⁴ Tan un com l'altre podien ser representatius del que s'ha anomenat la facció moderada de la pagesia de remença, formada per individus acomodats que perseguïen la via del compromís. Bartomeu Llamví ja devia ser un home gran el 1448: s'havia casat el 1409 amb Francesca Vilar -filla del mas Vilar de la mateixa parròquia- i, el 1463, en el testament de la seva filla Magdalena Llamví -vídua del tinent del mas Salom- ja hi constava com a difunt;¹⁴⁵ i, com hem vist anteriorment,¹⁴⁶ era un remença benestant i influent dins la seva comunitat. Bartomeu Salom, per la seva banda, tenia un perfil similar al de Llamví: l'any 1486 ja devia tenir una edat avançada perquè el documentem al capdavant del seu mas almenys des de 1463, quan la seva mare Magdalena, vídua de Francesc Salom, el nomenà hereu universal;¹⁴⁷ i, com el lector atent haurà pogut deduir, era nét per via materna del Bartomeu Llamví síndic de 1448. Efectivament, els dos semblen remences acomodats però, com veurem, això no exclou que tinguessin aspiracions que anaven més enllà del que, generalment, la historiografia ha cregut.

El segon indici que els mals usos no eren una preocupació menor pels remences de la vall d'Aro ens el proporcionen els pactes subscrits l'any 1482 entre molts dels remences de la vall i els seus senyors, després que la constitució "Com per lo Senyor" del 1481 tornés a instaurar els mals usos -suspesos cautelament des de l'any 1457 amb "Sentència Interlocutòria". Aquests pactes, tal com hem vist anteriorment,¹⁴⁸ redimien en vida del titular del domini i a canvi d'una quantitat relativament elevada de diners les servituds dels masos, de manera que els seus tinents durant aquest període no estarien subjectes al pagament de mals usos. Creiem que, en un context d'escalada de tensió prèvia a la segona revolta remença com el d'aleshores, foren les pressions pageses i les seves resistències a veure's sotmesos altra vegada a les servituds -vint-i-cinc anys després!- el que forçaren els senyors a oferir aquests acords.

Ara bé, aquest viu interès remença per l'abolició dels mals usos no exclou que també tinguessin altres preocupacions tan o més importants que els podien conduir a la guerra. Si no, costa d'entendre, com diu R. Lluç,¹⁴⁹ que es revoltessin l'any 1462 quan està demostrat que, en aquell moment, ja feia cinc anys que no pagaven mals usos. Per tant, cal mirar més enllà i no s'ha de menysprear la centralitat que podien tenir les reclamacions contra els censos i els agrers en el discurs de la pagesia de remença, i no només en el de la facció que Vicens qualifica de radical i demagoga.

¹⁴³ M. M. HOMS I BRUGAROLLES, *El sindicat remença de l'any 1448*, Ajuntament de Girona, 2004, p. 13.

¹⁴⁴ J. VICENS VIVES, *El gran sindicato remensa...* p. 24-25 i 203-209.

¹⁴⁵ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 762(1), (14-XII-1463).

¹⁴⁶ Vegeu *supra*, capítol 4.3.1.

¹⁴⁷ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 762(1), (14-XII-1463).

¹⁴⁸ Vegeu *supra*, capítols 1.3 i 2.1.3.

¹⁴⁹ R. LLUÇ I BRAMON, *Els remences...*, p. 407-408.

A la vall d'Aro documentem certes resistències per part de la pagesia de mas a pagar censos i parts proporcionals de les collites. Els llibres de la cort del batlle de Sant Feliu de Guíxols, on acudien els senyors a sol·licitar que els oficials de la batllia forcessin els pagesos a pagar, ens forneixen nombrosos exemples de pagesos refractaris a saldar els censos. El que documentem més són requeriments de pagament contra un únic pagès, fet que ens podria portar a pensar que es tractava de fraus individuals. En un d'aquests exemples, veiem Robert Merisse, saig de la cort que actuava a instàncies d'un procurador de la Pabordia de Juliol, inquirint a "en Douçan" -segurament, el tinent del mas Douçà- de Santa Cristina perquè, abans de 10 dies i sota pena de 5 sous, pagués a la Pabordia "lo cens que li fa".¹⁵⁰ Però, al costat d'aquests, també hem documentat dos requeriments molt més amplis. En el primer, el 1466, el saig Pere Puig, a instàncies de Pere Vedruna, un procurador del conjunt de les pabordies i capellanies de Girona -més endavant se'ns dirà que els pabordes eren "*extra civitatem propter guerra*" - reclamà el "censu del Castell d'Areu" a 15 individus.¹⁵¹ En el segon, també el 1466, el mateix procurador féu reclamar "lo cens de la pabordia" a 23 persones.¹⁵² S'argumentarà, amb raó, que a partir de dos casos no se'n poden extreure moltes conclusions però -deixant de banda que la sèrie de llibres de cúria conservada queda interrompuda entre 1467 i 1498- tenim altres indicis que ens podrien encaminar a pensar en una resistència general als censos i als agrers.

Entre el març del 1489 i l'abril del 1490, dotze tinents de masos de les parròquies de Santa Cristina i de Fenals¹⁵³ van fer debitoris als antics arrendataris de les rendes de la Pabordia de Juliol entre els anys 1479 i 1483. Les quantitats degudes, en metàl·lic i en espècie, estaven entre els 8 sous i 4 mitgeres i 4 partidors d'ordi a mesura de Sant Feliu del debitori d'Antoni Sanç àlies Barceló¹⁵⁴ i les 183 sous i 4 diners i 3 mitgeres d'ordi a mesura de Castell d'Aro del

¹⁵⁰ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 917, (19-III-1463).

¹⁵¹ Eren en Corb, en Sitjar, en Puig, en Pla de Canyet, en Torrelles, en Medir, en Groart, en Sunyer, en Sorribes, en Revell, en Bas de Fenals, en Saguer del mas, en Bussot, en Sicarts i en Martí: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 920, (16-V-1466). Tret d'en Sorribes, que era ferrer, tots els altres els hem de relacionar amb un mas, els seus cognoms són prou il·lustratius. Al cap de tres mesos -quan se'ns diu que els pabordes eren fora de Girona-, com que no havien pagat, el procurador féu empenyorar 1 mitgera de forment a en Corb, en Sitjar, en Puig, en Pla de Canyet, en Torrelles, en Medir, en Groart, na Revella, en Bas de Fenals, en Saguer de mas i en Sicarts: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 920, (23-VIII-1466).

¹⁵² En Sitjar, en Jaume Bas, en Narcís Ferrer pel mas Mola, en Bernat Ferrer, la Barraqueta, n'Eimeric de Bell-lloc pel mas Marcó, en Rovira de Crota, en Samir, en Corb, en Sorribes, na Ganiguera, en Bartomeu Terrats d'Aro, en Ros de Fenals, en Salamó pel mas Gironès, en Fonellar de Romanyà, en Mascort de Romanyà, en Pol, n'Eibeli de Crota, el mas Gotes, n'Antoni Salamó pel mas Canal, en Riera de Romanyà, en Bartomeu Terrats de Romanyà i en Ros: *Ibidem*, (24-XI-1466). Al cap d'un mes s'embarguen béns a Narcís Ferrer, a la vídua de Bartomeu Terrats d'Aro, a en Sitjar i a n'Eimeric de Bell-lloc: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 920, (5-XII-1466).

¹⁵³ Antoni Pla àlies Agustí, Berenguer Corb, Antoni Groart, Antoni Sanç àlies Barceló, Narcís Mansella àlies Torrelles, Joan Castelló àlies Geli, Bartomeu Cifra, Joan Vilaret, Joan Saguer de mas, Joan Terrats, Pere Bussot i Jaume Terrats: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vols. 788(1) i 791.

¹⁵⁴ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 788(1), (21-III-1489).

debitori de Bartomeu Cifra.¹⁵⁵ Val a dir que, malgrat el poc muntant del deute d'Antoni Sanç, la majoria de quantitats degudes superaven els 60 sous. Què ho feia que els deutors es fessin deu anys després de l'exercici dels arrendataris? Mala gestió i comptabilitat d'aquests o obstinada resistència pagesa?

Però això no és tot. Els capbreus del monestir de Sant Feliu de 1478 i 1511 també ens permeten documentar l'impagament de censos per part de la pagesia de mas. Per tal que la capbreu de les terres d'un tinent tingués validesa, l'abat del monestir l'havia de signar al final. Doncs bé, moltes declaracions dels masos eren signades només quan l'abat ha aconseguit que els tinents li haguessin pagat, o reconegut deure, no només lluïsmes per transaccions no declarades -fet habitual en els capbreus- sinó també censos, tasques i agrers defraudats.¹⁵⁶ I aquests impagaments eren un fenomen força general: en el capbreu de 1478, de les 25 declaracions de tinents de masos degudament closes i signades per l'abat, 13 reconeixeren deure censos;¹⁵⁷ el 1511, de les 12 capbreus de masos closes, en 10 es devien censos.¹⁵⁸ Les quantitats degudes, com es pot veure a la taula 45, no eren gens menyspreables. És sobretot al 1478 quan el monestir aconseguí que els seus tinents li reconeguessin un major nombre de deutes per censos: sumaven un total de 888 sous. No sabem des de quan els pagesos arrossegaven aquests deutes o, més ben dit, quan feia que es resistien a pagar els censos. Potser caldria recular fins la dècada de la guerra civil i de la revolta remença, és a dir, en un moment entre 1462 i 1472. En tot cas, els 800 sous eren una xifra molt elevada. Sobretot si prenem de referència el valor total que tenien les rendes del monestir a Santa Cristina d'Aro: la data més propera en què podem valorar aquestes rendes és el 1461 -abans, per tant, dels disturbis-, quan els seus arrendataris les compraren al monestir per 1.300 sous anuals.¹⁵⁹ Això vol dir que les quantitats degudes pels remences del monestir en concepte de censos a l'alçada de 1478 suposaven, en xifres rodones, un 70% del valor anual de les rendes del monestir en aquesta parròquia. L'any 1511 els deutes no eren tan grans però no deixa de ser una dada a retenir que gairebé tots els masos que capbreuaven en tinguessin. Fins i tot, el mas Llamví, que el 1478 devia 94 sous per censos i lluïsmes, el 1511 ja havia "aconseguit" acumular un deute de 30 sous més.

¹⁵⁵ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 791, (6-VII-1489).

¹⁵⁶ El 7 de març de 1478, per exemple, l'abat firmà la capbreu del mas Llamví havent-ne rebut 94 sous pels "*laudimia, foriscapia, tercia, census, agraria, exitas et alia iura per dictum Lemvi dicto Bernardo, domino abbati, debita et pertinentia ratione dicti mansi Lemvi*": AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1166, f. 38r. I, entre d'altres, en la signatura de la capbreu dels masos Roquer i Pujaspre l'abat féu referència concreta a la tasca com a cens *fraudatus* pel tinent: AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1166, f. 58r.

¹⁵⁷ Els 13 masos que devien censos queden recollits a la taula 45; els altres 12 que no consta que deguessin res eren: el mas Besart, el Calvet, el Pertioles, el Nadal, el Conill -i el Peres-, el Carbonell, el Puig de Bufaganyes -i el Mallola de Malvet- el Dijous, el Joer, el Miró, el Malgraner i el Vilaret.

¹⁵⁸ Els 2 únics masos que no en devien eren el Cateura i el Carbonell.

¹⁵⁹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 83, (3-10-1461).

Entre els masos deutors, o reticents a pagar agrers, n'hi trobem de tot tipus. Sobretot masos dels que podríem considerar mitjans com l'Oliver de l'Església, a qui el monestir reclamava 100 sous.¹⁶⁰ Però també masos acomodats com el Llamví, els tinents del qual eren capaços d'invertir 440 sous anuals per arrendar el delme del monestir a Solius.¹⁶¹ Per tant, si aquests masos no pagaven els agrers, no era perquè no tinguessin prou recursos per fer-ho. Simplement, es resistien a pagar aquesta renda al monestir. És molt il·lustrativa, en aquest sentit, la resposta que donà Joan Vilaret, pagès de Sant Amanç quan, l'any 1463, el batlle del monestir li reclamà la tasca; digué que: "com los altres pagaren que ell pagarà".¹⁶² La resposta denota que les resistències eren força generals entre els pagesos. Així doncs, no podem considerar que les resistències a pagar aquests censos fossin pròpies, com deia Vicens Vives, de remences demagogs o, com deia E. Serra, de pagesos no remences. Pel que hem pogut documentar, els que es resistien a pagar censos eren remences i, a més, ho feien tant els més benestants com els més modestos. Tot això ens porta a concloure que el malestar que hi havia al camp a la segona meitat del s. XV no es devia a un sol factor. Els senyors i els remences de la vall d'Aro tenien diverses disputes alhora que, molt probablement, s'alimentaven mútuament. Potser encara és aviat per plantejar res en ferm i faria falta estudiar aquests conflictes amb més deteniment, però semblaria que els senyors voldrien continuar mantenint els seus pagesos sotmesos a les servituds al mateix temps que intentarien recuperar antics drets sobre els masos rònecs. I fa la impressió que els remences, per la seva banda, buscarien la forma de redimir-se de la servitud i, a més, no voldrien veure empitjorades les condicions de tinença dels seus masos rònecs. Entremig d'això, i potser com una mesura de pressió per aconseguir els altres objectius, els remences també es resistirien a pagar els agrers de les collites.

Fos com fos, el fet és que esclataren dues revoltes remences que discutiren el poder i les atribucions dels senyors. Un cop sufocada la segona, el conflicte entre les dues parts fou arbitrat pel rei Ferran II qui, després d'algunes negociacions, dictà la Sentència Arbitral de Guadalupe el 21 d'abril de l'any 1486. Els senyors hi perderen la submissió a la servitud i als mals usos dels seus pagesos, però hi veieren confirmats els seus drets derivats de la propietat directa de la terra. Això els garantia de continuar percebent dels seus tinents els censos i els agrers de les seves terres i masos, a més dels serveis personals en treball. Les seves senyories territorials, per tant, quedaren assegurades. No era pas poca cosa, després d'un segle XV nefast en el qual havien hagut de fer front a una crisi d'ingressos provocada per la reducció de l'espai cultivat i a una crisi d'autoritat política amb les dues sublevacions pageses.

¹⁶⁰ Aquest mas solia pagar i rebre dots compresos entre els 600 i 800 sous i tenia una explotació d'aproximadament 70,5 vessanes (15,5 ha.). Ambdós valors el situen dins el grup majoritari de masos de la vall d'Aro: X. MARCÓ I MASFERRER, *La diferenciació pagesa...*, p. 125-149.

¹⁶¹ AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 785, (10-IV1486).

¹⁶² AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 917, (26-III-1463).

CONCLUSIONS

El mapa senyorial de la vall d'Aro al segle XV era un dens mosaic compost de setze senyories territorials diferents. No totes tenien la mateixa importància, òbviament, ni hi posseïen uns drets comparables. Mentre que algunes disposaven d'uns vastos dominis formats per desenes de masos i centenars de peces de terra, altres s'havien de conformar amb unes propietats molt inferiors. En el primer grup, el dels grans senyors de la vall, cal comptar-hi el monestir de Sant Feliu de Guíxols i les institucions vinculades a la Catedral de Girona, excepte la Sagristia Mitjana. En el segon, cal situar-hi la majoria de clergues locals i les petites institucions eclesiàstiques foranes. En un escaló intermedi, finalment, hi havia dues senyories com la del donzell Labià i la de l'Altar de sant Miquel de l'església de Santa Cristina d'Aro. En qualsevol cas, la immensa majoria dels senyors eren eclesiàstics. De laics, només n'hi comptem quatre al començament del segle i, d'aquests, l'únic que es mantingué durant tot el període estudiat fou el llinatge dels Labià.

Encara que tots aquests senyors tinguessin possessions de diferent importància a la vall, l'estructura dels seus dominis territorials i la tipologia de rendes que rebien eren molt similars. Es basaven en els drets de propietat, l'anomenat domini directe, sobre masos i terres que eren cedides en emfiteusi a pagesos, que en tenien el domini útil. En virtut d'aquests drets de propietat, el senyor podia percebre, sobre el conjunt del mas, una sèrie de censos fixos anuals, tant en espècie com en diner, però en general eren poc importants. En canvi, obtenien molts més ingressos de la tasca, un cens proporcional que gravava una onzena part de les collites de totes i cadascuna de les peces de terra dels seus dominis. A més, els senyors, cada vegada que un pagès venia un mas o una peça de terra dels seus dominis, cobraven un percentatge del preu de venda anomenat lluisme. Tots aquests drets de la propietat directa eren reforçats per la servitud que els senyors imposaven, llevat de comptadíssimes excepcions, a tots els tinents dels seus masos. La servitud comportava dues grans obligacions als pagesos: residir personalment i de forma continuada al mas i estar sotmès al pagament dels sis mals usos, que gravaven diverses situacions de la seva vida. Els mals usos suposaven uns ingressos suplementaris pels senyors, però la seva raó de ser era la de garantir que el mas fos habitat permanentment i que, per tant, els senyors poguessin seguir-ne rebent les rendes puntualment.

A banda d'aquest tipus de drets, compartits en major o menor escala per la majoria de senyors de la vall, alguns senyors també tenien unes propietats territorials d'una altra mena. El monestir de Sant Feliu, la Pabordia de Juliol i la Sagristia Major posseïen reserves senyoriales, és a dir, unes porcions de terra que no eren cedides en emfiteusi sinó que explotaven directament. Les de la Pabordia de Juliol i la Sagristia Major, com era habitual a l'època, no eren gaire grans i eren treballades exclusivament pels pagesos tinents dels seus masos, que eren obligats a fer-hi un número determinat de jornals cada any. La del monestir, en canvi, era relativament gran i comptava, a més, amb una casa associada, la "*domo*" de les Eroles. Era explotada a través d'una forma primerenca de masoveria: una família vivia a la casa, en treballava les terres i pagava una part de les collites i uns diners al monestir. Com en el cas de les dues senyories anteriors, els pagesos dels masos del monestir també hi havien de fer una sèrie de prestacions anuals en treball, però en aquest cas no portaven el pes de la feina sinó que només col·laboraven amb la família que vivia a les Eroles.

D'altra banda, la Pabordia de Juliol i la Sagristia Major també posseïen un castell cadascuna, el de Benedormiens la primera i el de la Roca de Solius la segona, que feien les funcions de centres administratius dels seus respectius dominis territorials. Un altre tipus de possessions que tenien el monestir de Sant Feliu, la Pabordia de Juliol i l'Altar de sant Joan de la Seu eren uns grans molins situats a la frontera entre Santa Cristina d'Aro i la vila de Sant Feliu de Guíxols i que, majoritàriament, molien el gra consumit pels habitants de la vila. Al segle XV, van passar de ser arrendats temporalment a ser establerts en emfiteusi i, a partir d'aleshores, els senyors en reberen una sèrie de censos fixos anuals i condicions favorables per a la mòlta del seu propi gra. Els principals senyors de la vall, finalment, també posseïen porcions més o menys importants dels delmes de les seves cinc parròquies.

La majoria de senyors del vessant sud de les Gavarres no s'ocupaven del control diari de les seves possessions. Les seves obligacions religioses els tenien ocupats i també, en el cas dels grans senyors, els seus béns eren tan amplis que necessitaven diferents individus per abastar-los tots. Per això, van muntar veritables aparells administratius perquè tinguessin cura dels seus dominis territorials. Al capdamunt d'aquestes estructures hi havia el procurador, que era com l'alter ego del senyor i, sovint, tenia plenes atribucions per representar-lo en qualsevol acció relacionada amb l'exercici de la senyoria. Aquests procuradors, en el cas de la Pabordia de Juliol i de la Sagristia Major, solien ser clergues de rang inferior de la mateixa Catedral de Girona que els servien fidelment a l'espera de ser recompensats amb alguna prebenda, formant part d'un complex entramat de clientelismes. El monestir de Sant Feliu, per la seva banda, preferia escollir els seus procuradors entre els mercaders de la vila, més avesats als negocis, però alguns abats també van nomenar procuradors a parents seus, als quals, a més, gratificaven amb rendes del cenobi, donant lloc a casos escandalosos de nepotisme. Per sota el procurador, hi havia uns altres oficials, els batlles, repartits pels diferents territoris on el senyor hi tenia possessions. La seva funció era recaptar totes les rendes del senyor a la seva batllia, essent remunerats amb un percentatge d'aquestes. La gran majoria d'aquests batlles eren pagesos locals benestants, els tinents dels masos amb més terres, els més adinerats de la comunitat i els que solien dirigir políticament la universitat. A més, solien tenir la batllia patrimonialitzada al seu mas, és a dir, que el càrrec de batlle s'heretava de pares a fills juntament amb el mas. En el cas de les senyories de la Pabordia de Juliol i de la Sagristia Major, encara hi havia un tercer oficial, situat entremig dels seus procuradors i dels seus batlles: eren els castlans, que s'ocupaven de custodiar els seus respectius castells i de centralitzar la recaptació de les rendes, controlant l'acció dels batlles. Com els batlles, també solien ser pagesos acomodats.

El que recaptaven els batlles, quan arribava a les mans dels procuradors -després d'haver passat per les dels castlans, en el cas de les senyories de la Pabordia i la Sagristia-, podia tenir dos destins diferents, segons el tipus de gestió que haguessin escollit els senyors aquell any. Si havien optat per la gestió directa, ho rebien ells. En aquest cas, un cop feta la redistribució interna de les rendes entre els membres de la seva institució -monjos del monestir, canonges de la catedral, etc.-, els senyors portaven a vendre al mercat el que havien obtingut dels censos en espècie per obtenir-ne el màxim d'ingressos possible. Tanmateix, la gestió directa no fou el sistema preferit pels senyors de la vall al segle XV. Només la practicaren quan no els quedà més remei, quan, en anys de males collites, no havien trobat ningú a qui arrendar les seves rendes. Perquè, en efecte, el sistema de gestió predilecte pels senyors era l'arrendament de les rendes al millor postor. Els senyors venien

anticipadament i per un cert període de temps el producte de tots els seus censos, béns, drets, agrers i la meitat dels ingressos dels lluïsmes i dels mals usos a uns inversors a canvi del pagament d'un preu determinat. Aleshores, doncs, els procuradors dels senyors no els lliuraven les rendes a ells sinó a aquests arrendataris o inversors. Els arrendaments oferien una gran comoditat als senyors: els permetien de capitalitzar les seves rendes, de convertirles en un flux continu de diners en metàl·lic i no haver d'esperar, per tant, al temps de la collita per obtenir ingressos. Els arrendataris, per la seva banda, solien ser mercaders de Sant Feliu de Guíxols que, amb l'adquisició de rendes senyorials, diversificaven la seva cartera d'inversions i podien obtenir un cert volum de cereals amb el qual després especulaven al mercat. Tanmateix, els mercaders no eren els únics arrendataris, també hi havia pagesos de la vall d'Aro que, sols o en companyia, tenien prou recursos per invertir los en adquirir rendes senyorials. És una dada molt interessant a tenir en compte, perquè desmenteix el tòpic que presentava tots els remences gairebé com uns miserables. Com es pot veure, en l'administració i en la gestió de la senyoria hi intervenien diversos actors. La senyoria, per dir-ho ras i curt, no era cosa només dels senyors. També implicava a certs sectors socials que hi col·laboraven i en treien un profit econòmic. I cal destacar, en aquest sentit, que alguns d'aquests actors eren pagesos. Uns pagesos benestants que podien exercir de recaptadors de les rendes, rebent-ne una porció en remuneració dels seus serveis, i que també podien ser-ne els arrendataris, obtenint un marge de benefici entre el preu pagat i el volum de rendes rebut. Per tant, no es pot reduir la relació entre els senyors i els pagesos a la simple contraposició entre dominadors i dominats. La realitat era molt més complexa i oferia una àmplia gamma de possibilitats com ara aquesta, que hi hagués alguns pagesos que es beneficiaven del règim senyorial.

Amb tot, cal reconèixer que la senyoria no era una entitat totpoderosa al final de l'Edat Mitjana. Tenia una sèrie de limitacions i problemes que la documentació de la vall d'Aro ha fet evidents. Els senyors no eren capaços de controlar tots els ressorts de la societat, el seu poder tenia uns límits estructurals. Les rendes que percebien no eren arbitràries sinó fixades pel costum i tenien molts problemes per introduir qualsevol nova exacció. A més, els senyors no tenien gaire marge d'intervenció en les decisions econòmiques i vitals dels seus tinentes que, per exemple, podien conrear les terres del que creguessin convenient sense haver-los-en de donar cap explicació. Algunes vegades també tenien problemes amb l'administració dels seus dominis. Hi havia casos de descoordinació entre els seus diferents oficials i també entre aquests i els arrendataris, que a vegades, fins i tot, podien derivar cap a conflictes més importants. Això, evidentment, era problemàtic pels senyors perquè dificultava la correcta recepció de les rendes. Els senyors necessitaven que els seus oficials fossin al màxim d'eficients i estiguessin al màxim d'organitzats possible perquè, a més, havien de fer front a l'oposició sorda dels tinentes a l'hora de pagar determinats drets. Aquests oferien resistències passives i, quan podien, cometien petits fraus i ocultacions per no haver de satisfer els lluïsmes i alguns altres censos. Els senyors i els seus oficials havien d'estar alerta permanentment per evitar-ho.

A banda d'aquests problemes estructurals, arrossegats al llarg de l'Edat Mitjana, els senyors també sofriren unes greus dificultats de caire conjuntural al segle XV. Fou una centúria nefasta per ells, en la qual patiren una veritable crisi econòmica. El valor de les rendes de la majoria dels senyors de la vall d'Aro es deprecia entre un 25 i un 50% al llarg del segle. La causa principal d'aquesta brutal davallada dels ingressos fou la reducció de l'espai cultivat, associada al sever problema dels masos

rònecs. Al llarg del segle, prenent de referència els tres principals senyors de la vall, gairebé la meitat dels seus masos quedaren sense tinent, ja fos per les mortalitats provocades per les epidèmies i els terratrèmols o per l'abandonament del mas per causes de caire econòmic. Això provocà que disminuís sensiblement el número terres treballades que tenien els senyors i que, per tant, el volum que rebien de la tasca, l'onzena part de les collites, fos molt inferior. En conseqüència, i tenint en compte que els preus agrícoles es mantingueren baixos al llarg del segle, els ingressos senyorials, com hem dit, es reduïren dramàticament. Alguns senyors, òbviament, reaccionaren per atenuar la caiguda. Intentaren administrar millor les seves possessions a partir de l'ús de capbreus i d'altres inventaris de drets, però, sobretot, intentaren tornar a posar en producció els masos i les terres deshabitades. Tanmateix, el context de l'època, marcat per la manca de població i la gran disponibilitat de terres, feia gairebé impossible que els poguessin tornar a establir en les condicions de tinença anteriors. Per tant, hagueren de fer concessions als pagesos. En alguns casos fragmentaren els masos i establiren les seves terres per separat a diferents pagesos. D'aquesta forma, obtenien uns diners per l'entrada dels establiments i les terres tornaven a produir rendes. De totes maneres, la majoria de vegades es veieren forçats a permetre l'agregació en condicions avantatjoses dels masos rònecs sencers a altres masos que en actiu. Perdien les servituds i la residència personal del mas però almenys algunes de les seves terres serien treballades i en rebrien els censos corresponents per part dels tinent de l'altre mas. Amb tot, el número de masos i de terres que pogueren tornar a posar en producció fou reduït. La majoria dels que havien quedat deshabitats, ho continuaren estant. Els senyors, per tant, arribaren al final del segle XV molt perjudicats econòmicament. Potser els més grans pogueren entomar millor el cop, tot i que el seu nivell de renda empitjorà sensiblement, però alguns dels més petits, els que només disposaven de dominis territorials minúsculs, s'ofegaren en el crèdit i, fins i tot, desaparegueren. En canvi, qui sortí enfortit del segle XV foren els pagesos sobrevivents, els quals ampliaren els seus patrimonis amb les terres dels masos rònecs.

La crisi senyorial del segle XV, però, no només fou econòmica. També ho fou d'autoritat política i social. Els senyors tingueren tensions amb dos rivals alhora. Mantingueren una disputa amb el rei, qui volia limitar els seus drets jurisdiccionals, i amb els seus pagesos, que intentaven deixar de pagar algunes prestacions per sempre. La conflictivitat latent acabà esclatant per diferents bandes a la segona meitat del segle: per un costat, una bona part dels senyors emprengueren una guerra civil contra el monarca Joan II; i, per l'altre, veieren com els seus remences es revoltaren dues vegades en contra seu.

Les causes d'aquestes revoltes han estat discutides llargament però la documentació de la vall d'Aro fa pensar que no es degueren a un factor i prou. Els masos rònecs foren un dels focus de conflicte, ja que sembla que, en un determinat moment, alguns senyors intentaren cobrar sobre aquests masos vells drets als quals havien renunciat al moment d'agregar-los a altres masos. La servitud i els mals usos també foren un cavall de batalla important: els senyors els volien mantenir, evidentment, però la pagesia, després de veure millorada la seva condició econòmica, també pretenia millorar la seva condició jurídica. Diversos pagesos de la vall d'Aro participaren activament en els diferents moviments per aconseguir la fi de la servitud. Finalment, entre les causes de les revoltes, també cal assenyalar una voluntat força general dins la pagesia, tant entre la més benestant com entre la més modesta, de deixar de satisfer la tasca de les collites i alguns altres censos.

Senyors i pagesos, per tant, tenien diverses disputes alhora que s'alimentaven mútuament. La qüestió dels mals usos quedà més o menys resolta amb la Sentència Arbitral dictada pel rei Ferran II a Guadalupe l'any 1486, que els declarà redimibles, però la conflictivitat al voltant de la propietat de la terra, tot i que la Sentència en garantí els drets dels senyors, continuà durant tota l'Edat Moderna.

El vessant sud de les Gavarres, dotat amb unes fonts documentals excepcionals, ens proporciona, com es pot veure, un bon exemple de la naturalesa, del funcionament i de la situació de la senyoria feudal al final de l'Edat Mitjana. Ens ha permès d'examinar els diferents drets i rendes que posseïen els senyors i de quina manera els administraven. I, sobretot, ens ha permès d'observar uns senyors situats a la defensiva per evitar perdre bous i esquelles en el transcurs d'un segle XV catastròfic per als seus interessos.

BIBLIOGRAFIA

- R. D'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya Carolíngia. Vol. II: els diplomes carolingis a Catalunya*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1926-1950.
- F. AICART HEREU, M. AULADELL AGULLÓ i J. VIVO LLORCA, *El castell de la Roca. Les empremtes d'una fortalesa fantasma a Solius*, Ajuntament de Santa Cristina d'Aro i Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona, 2010.
- A. M. ALCOVER i B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, Editorial Moll, Palma de Mallorca, 1993.
- CH. ALMAND (ed.), *The New Cambridge Medieval History, Volume VII, c. 1415-1500*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.
- C. ALSINA, G. FELIU i L. MARQUET, *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, Curial, Barcelona, 1990.
- O. ANGUERA DE SOJO I DODERO, "Dret especial de la comarca de Vic", dins *Conferències sobre Varietats Comarcals del Dret Civil Català*, Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya, Barcelona, 1934, p. 273-340.
- T.H. ASTON I C.H.E. PHILPIN (ed.), *El Debate Brenner: estructura de clases agraria y desarrollo económico en la Europa preindustrial*, Crítica, Barcelona, 1988.
- AA. DD., *Atlas del Baix Empordà*, Atlas Comarcal de Catalunya, vol. 10, Diputació de Girona-Institut Cartogràfic de Catalunya, Girona, 1998.
- AA. DD., *Els castells catalans*, vol. II, Rafael Dalmau, Barcelona, 1990-1993.
- AA. DD., *La transición del feudalismo al capitalismo*, Editorial Ayuso, Madrid, 1975.
- AA. DD., *El feudalismo*, Editorial Ayuso, Madrid, 1972.
- J. BADIA-HOMS, "Els misteris del castell de Solius", dins *Gavarres*, núm. 6, AMDG, Cassà de la Selva, p. 90-91.
- J. BADIA I HOMS i O. DE BOLÒS, "El Baix Empordà", dins M. CAHNER, *Gran geografia comarcal de Catalunya. vol. 4: Alt Empordà. Baix Empordà*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1992.
- J. BADIA-HOMS, *L'arquitectura medieval de l'Empordà*, vol. I, Diputació de Girona, Girona, 1977.
- M. BARCELÓ, G. FELIU I MONTFORT, A. FURIÓ, M. MIQUEL i J. SOBREQÜÉS I CALLICÓ (eds.), *El Feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, Universitat de València, 2003.
- M. BARCELÓ (et alii), *Arqueologia medieval. En las afueras del "medievalismo"*, Crítica, Barcelona, 1988.
- G. BELTRAN RAS, *Transcripció del Llibre Gran de la Sagristia Major de la Catedral de Girona*, Treball de Màster inèdit, Girona, 1996.
- P. BENITO I MONCLÚS, "Del castillo al mercado y al silo. La gestión de la renta cerealista de la Almoína de Barcelona en la castellanía de Sitges (1354-1366)", dins *Historia Agraria*, núm. 51, SEHA, 2010, p. 13-44.

P. BENITO, "Agents du pouvoir ou entrepreneurs ruraux? Les intermédiaires de la seigneurie en Catalogne médiévale, essor et déclin", dins F. MENANT et J. P. JESSENNE (ed.), *Les Élités Rurales dans l'Europe médiévale et moderne*, Presses Universitaires du Mirail, Tolosa, 2007, p. 111-127.

P. BENITO I MONCLÚS, "Hoc est breve... l'emergència del costum i els orígens de la pràctica de la capbreuació (segles XI-XIII)" dins M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ (comp.), *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Catalunya Bajomedieval*, CSIC, Barcelona, 1993, p. 3-

K BIDDICK, "Missing Links: Taxable Wealth, Markets and Stratification among Medieval English Peasants", dins *Journal of Interdisciplinary History*, núm. 18/2, MIT Press, Cambridge, 1987, p. 277-298.

J. BLANCO DE LA LAMA, "Masos grassos a la vall d'Amer (segles XIV-XVI): masos "ad benevisum" i estructures senyoriales", dins M. BARCELÓ, G. FELIU I MONTFORT, A. FURIÓ, M. MIQUEL i J. SOBREQÜÉS I CALLICÓ (eds.), *El Feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, Universitat de València, 2003, p. 403- 439.

J. BLANCO DE LA LAMA, "Masos i masos grassos a la vall d'Amer (segles XIV-XVI)", dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. 93, Institut d'Estudis Gironins, Girona, 2002, p. 29-105.

J. BLANCO DE LA LAMA, *El monestir de Sant Feliu de Guíxols (segles X-XI). La formació del domini*, Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, Sant Feliu de Guíxols, 1991.

M. BLOCH, "Avènement et conquêtes du moulin à eau", dins *Annales d'Histoire Économique et Sociale*, núm. 7, Librairie Armand Colin, París, 1935, p. 538-561.

G. BOIS, *La gran depresión medieval: siglos XIV-XV. El precedente de una crisis sistémica*, Universitat de València, València, 2001.

G. BOIS, *Crise du féodalisme. Économie rurale et démographie en Normandie orientale du début du 14e siècle au milieu du 16e siècle*, Presses de la foundation nationale des sciences politiques, Paris, 1976.

G. BOIS, "Noblesse et crise des revenus seigneuriaux en France aux XVe et XVIe siècles: essai d'interprétation", dins PH. CONTAMINE (ed.), *La Noblesse au Moyen Age. XIe- XVIe siècles*, Presses Universitaires de France, París, 1976, p. 219-233.

J. BOLÒS, "Les moulins en Catalogne au Moyen Âge", dins M. MOUSNIER (ed.), *Moulins et Meuniers dans les Campagnes européennes (IX-XVIIIe siècle)*, Presses Universitaires du Mirail, Tolosa, 2002, p. 53-75.

J. BOLÒS I MASCLANS i J. NUET I BADIA, *Els molins fariners*, Ketres editora, Barcelona, 1983.

J. BOLÓS, A. JARNE I E. VICEDO, *Família pagesa i economia rural. VII Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local*, Institut d'Estudis Ilerdencs i Diputació de Lleida, Lleida, 2010.

P. BONNASSIE (ed.), *Le Clergé rural dans l'Europe médiévale et moderne*, Presses Universitaires du Mirail, Toulouse, 1995.

P. BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera. Creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya, de mitjan segle X al final del segle XI*, Edicions 62, Barcelona, 1981.

M. BOURIN, "Peasant Elites and Village Communities in the South of France, 1200-1350", dins CH. DYER, P. COSS i CH. WICKHAM (eds.), *Rodney Hilton's Middle Ages: An Exploration of Historical Themes. Past and Present Supplements*, The Past and Present Society, Oxford, 2007, p. 101-114.

- M. BOURIN i P. MARTÍNEZ SOPENA (eds.), *Pour une anthropologie du prélèvement seigneurial dans les campagnes médiévales (XIe-XIVe siècles). Réalités et représentations paysannes*, Publications de la Sorbonne, Paris, 2004.
- PH. BRAUNSTEIN, "Panorama de la economía francesa a finales de la Edad Media", dins F. SEIBT i W. EBERHARD (ed.), *Europa 1400. La crisis de la baja Edad Media*, Crítica, Barcelona, 1992, p. 155-166.
- F. BRUNEL, "La France des corvées. Vocabulaire et pistes de recherche", dins M. BOURIN i P. MARTÍNEZ SOPENA (eds.), *Pour une anthropologie du prélèvement seigneurial dans les campagnes médiévales (XIe-XIVe siècles). Réalités et représentations paysannes*, Publications de la Sorbonne, Paris, 2004, p. 271-290.
- G. BRUNEL, O. GUYOTJEANNIN i J. M. MORICEAU (eds.), *Terriers et plans-terriers du XIIIe au XVIIIe siècle*, École Nationale des Chartes, Paris, 2002.
- B. M. CAMPBELL, K. C. BARTLEY, i J. P. POWER, "The Demesne-Farming Systems of Post- Black Death England: A Classification", *Agricultural History Review*, núm. 44.2, British Agricultural History Society, Exeter, 1996, p. 131-179.
- M. CAMPS I CLEMENTE i M. CAMPS I SURROCA, *La pesta del segle XV a Catalunya*, Universitat de Lleida, Lleida, 1998.
- J. CARANDELL PERICAY, *El Bajo Ampurdán: ensayo geográfico*, Diputación Provincial, Girona, 1978.
- J. M. CERVERA I BERTA, *Història del monestir de Sant Feliu de Guíxols*, Caixa d'Estalvis Provincial de Girona, Girona, 1984.
- A. COBOS FAJARDO (ed.), *Costums de Girona de Tomàs Mieres*, CCG edicions, AHRCG i ILCC, Girona, 2001.
- R. CONGOST i L. TO (eds.), *Homes, Masos, Història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*, ILCC i Publicacions de l'Abadia de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999.
- R. CONGOST, P. GIFRE, E. SAGUER i X. TORRES, "L'evolució del contracte de masoveria (Girona, s. XV-XVIII)", dins R. CONGOST i L. TO (eds.) *Homes, Masos, Història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*, ILCC i Publicacions de l'Abadia de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999, p. 269-297.
- R. CONGOST, P. GIFRE i X. TORRES, "Del mas a la masoveria. Les transformacions del mas català a l'època moderna: l'exemple de la regió de Girona", dins M. T. FERRER I MALLOL, J. MUTGÉ I VIVES i M. RIU I RIU (eds.), *El mas català durant l'edat mitjana i la moderna (segles IX-XVIII). Aspectes arqueològics, històrics, geogràfics, arquitectònics i antropològics*, CSIC, Barcelona, 2001, p. 571-586
- R. CORTS I BLAY, J. GALTÉS I PUJOL i A. MANENT I SEGIMON (dirs.), *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, Editorial Claret - Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1998.
- W. DAVIES, "Labour Service in Brittanic Areas", dins M. BOURIN i P. MARTÍNEZ SOPENA (eds.), *Pour une anthropologie du prélèvement seigneurial dans les campagnes médiévales (XIe-XIVe siècles). Réalités et représentations paysannes*, Publications de la Sorbonne, Paris, 2004, p. 321-335.
- M. DOBB, *Estudios sobre el desarrollo del capitalismo, Siglo XXI*, México, 1971.

- L. DONAT PÉREZ, X. MARCÓ MASFERRER i P. ORTI GOST, "Els contractes matrimonials a la Catalunya medieval", dins R. ROS MASSANA (ed.), *Els capítols matrimonials. Una font per a la història social*, AHRG - CRHR de la UdG - Documenta Universitaria, Girona, 2010, p. 19-46.
- L. DONAT I X. SOLÀ, *Els molins*, Quaderns de la Revista de Girona, núm. 108, Diputació de Girona i Caixa de Girona, Girona, 2003.
- L. DONAT, R. LLUCH, E. MALLORQUÍ, X. SOLDEVILA i L. TO FIGUERAS, "Usos i abusos del concepte de mas: el cas de la regió de Girona (segles XIII-XIV)", dins M. T. FERRER I MALLOL, J. MUTGÉ I VIVES i M. RIU I RIU (eds.), *El mas català durant l'edat mitjana i la moderna (segles IX-XVIII). Aspectes arqueològics, històrics, geogràfics, arquitectònics i antropològics*, CSIC, Barcelona, 2001, p. 125-158.
- L. DONAT PÉREZ, "Contractes *ad laborationem* i establiments de masos després de la Pesta Negra (1349)", dins Rosa CONGOST i Lluís TO (eds.) *Homes, Masos, Història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*, ILCC i Publicacions de l'Abadia de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999, p. 125-149.
- CH. DYER, P. COSS i CH. WICKHAM (eds.), *Rodney Hilton's Middle Ages: An Exploration of Historical Themes. Past and Present Supplements*, The Past and Present Society, Oxford, 2007.
- CH. DYER, "The Ineffectiveness of Lordship in England, 1200-1400", dins CH. DYER, P. COSS i CH. WICKHAM (eds.), *Rodney Hilton's Middle Ages: An Exploration of Historical Themes. Past and Present Supplements*, The Past and Present Society, Oxford, 2007, p. 69-86.
- CH. DYER, "Rural Europe", dins CH. ALMAND (ed.), *The New Cambridge Medieval History, Volume VII, c. 1415-1500*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, p. 106-120.
- CH. DYER, *Niveles de vida en la Baja Edad Media. Cambios sociales en Inglaterra, c. 1200-1520*, Crítica, Barcelona, 1991.
- CH. DYER, "A Redistribution of Incomes in Fifteenth-Century England?", dins *Past and Present*, núm. 39, Oxford University Press - The Past and Present Society, Oxford, 1968, p. 11-33.
- L. ESTEVA I CRUAÑAS i L. PALLÍ I BUXÓ, *Els llocs de la vall d'Aro, Gissalis i el monestir guixolenc (881-1199)*, Amics del Museu Municipal Sant Feliu de Guíxols - Institut d'Estudis del Baix Empordà, Sant Feliu de Guíxols, 1995.
- L. ESTEVA I CRUAÑAS i L. PALLÍ I BUXÓ, *El termenal de Sant Feliu de Guíxols (1354-1980)*, Publicacions dels Amics del Museu Municipal de Sant Feliu de Guíxols, 1990.
- V. FARÍAS I ZURITA, "La ferreria i el mas al nord-est català medieval", dins L. TO, J. MONER I B. NOGUER, *El mas medieval a Catalunya*, Quaderns, 19, Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, Banyoles, 1998, p. 29-44.
- G. FELIU I MONTFORT, "El pes econòmic de la remença i els mals usos", dins *Anuario de Estudios Medievales*, 22, CSIC, Barcelona, 1992, p. 145-159.
- L. FELLER et CH. WICKHAM (eds.), *Le marché de la terre au Moyen Âge*, Collection de L'École Française de Rome, 350, 2005.
- J. FERNÁNDEZ TRABAL, "El conflicte remença a la Catalunya del segle XV (1388-1486)", dins *Afers*, 42/43, València, 2002, p. 587-624.
- M. T. FERRER I MALLOL, "Establiments de masos després de la Pesta Negra", dins M. T. FERRER I

MALLOL, J. MUTGÉ I VIVES i M. RIU I RIU (eds.), *El mas català durant l'edat mitjana i la moderna (segles IX-XVIII). Aspectes arqueològics, històrics, geogràfics, arquitectònics i antropològics*, CSIC, Barcelona, 2001, p. 189-241.

M. T. FERRER I MALLOL, J. MUTGÉ I VIVES i M. RIU I RIU (eds.), *El mas català durant l'edat mitjana i la moderna (segles IX-XVIII). Aspectes arqueològics, històrics, geogràfics, arquitectònics i antropològics*, CSIC, Barcelona, 2001.

F. FITA I COLOMÉ, *Los reys de Argó y la Seu de Girona, desde l'any 1462 fins al 1482. Col·lecció de actes capitulars escrites per lo doctor Andreu Alfonsello, vicari general de Girona*, Estampa catalana de L. Obradors y P. Sulé, Barcelona, 1873.

R. FOSSIER, *La sociedad medieval*, Crítica, Barcelona, 1996.

P. H. FREEDMAN, "Rural Society", dins M. JONES (ed.), *The New Cambridge Medieval History. Volume VI, c. 1300-1415*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, p. 82-101.

P. H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya medieval*, Eumo, Vic, 1993.

N. FRYDE, "La crisis de la Baja Edad Media en Inglaterra según la investigación anglosajona de los últimos veinte años", dins F. SEIBT i W. EBERHARD (ed.), *Europa 1400. La crisis de la baja Edad Media*, Crítica, Barcelona, 1992, p. 130-142.

A. FURIÓ, "Las élites rurales en la Europa medieval y moderna. Una aproximación de conjunto", dins A. RODRÍGUEZ (ed.), *El lugar del campesino. En torno a la obra de Reyna Pastor*, Universitat de València - CSIC, València, 2007, p. 391-421.

A. FURIÓ, "L'utilatge i les tècniques", dins J. M. SALRACH (Coord.), *Història agrària dels Països Catalans. Volum II: Edat Mitjana*, Fundació Catalana per a la Recerca, 2004, p. 335-360.

A. FURIÓ, "Senyors i senyories al País Valencià al final de l'Edat Mitjana", dins *Revista d'Història Medieval*, núm. 8, Universitat de València, València, 1997, p. 109-151.

J-PH. GENET, "Économie et société rurale en Angleterre au XVe siècle", dins *Annales ESC*, vol. 27, núm. 6, Armand Colins, París, 1972, p. 1449-1474.

P. GIFRE I RIBAS, "La consolidació d'un grup pagès: els senyors útils i propietaris de masos (1486-1730)", dins *Pedralbes*, 23, 2003, p. 513-536.

P. GIFRE I RIBAS, "Mercat de la terra i formació de patrimonis agraris (1486-1720). Una primera aproximació", dins R. CONGOST i L. TO (eds.) *Homes, Masos, Història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*, ILCC i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999, p. 185-228.

P. GIFRE I RIBAS i R. LLUCH BRAMON, "Continuïtats del mas català abans i després de la Sentència Arbitral de Guadalupe (segles XV-XVI)", dins M. T. FERRER I MALLOL, J. MUTGÉ I VIVES, M. RIU I RIU (eds.), *El mas català durant l'edat mitjana i la moderna (segles IX-XVIII). Aspectes arqueològics, històrics, geogràfics, arquitectònics i antropològics*, CSIC, Barcelona, 2001, p. 593-610.

R. GINEBRA I MOLINS (ed.), *El manual primer de l'Arxiu de la Cúria Fumada de Vic, 1230-1233*, Fundació Noguera, Barcelona, 1998.

M. GOLOBARDES VILA, *Els remences dins el quadre de la pagesia catalana fins el segle XV*, Biblioteca Palau de Perelada, Figueres, 1970-1973.

- CH. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*, Ajuntament de Girona i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1993.
- CH. GUILLERÉ, "Una institució benèfica enfront les adversitats de l'època: la Pia Almoïna de Girona (1347-1380)", dins ID, *Diner poder i societat a la Girona del segle XIV*, Ajuntament de Girona, Girona, 1984, p. 169-212.
- J. N. HARE, "The Demesne lessees of Fifteenth-Century Wiltshire", *Agricultural History Review*, núm. 29.1, British Agricultural History Society, Exeter, 1981, p. 1-15.
- J. N. HARE, "The Bishop and the Prior: demesne agriculture in medieval Hampshire", *Agricultural History Review*, núm. 54.2, 2006, p. 187-212.
- J. HATCHER, *Rural Economy and Society in the Duchy of Cornwall 1300-1500*, Cambridge University Press, Londres, 1970.
- R. H. HILTON, *Conflicto de clases y crisis del feudalismo*, Crítica, Barcelona, 1988.
- R. H. HILTON, *The Economic Development of Some Leicestershire Estates in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, Oxford, 1947.
- E. DE HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria en Catalunya durante la Edad Media*, Librería General de Victoriano Suárez, Madrid, 1905.
- M. M. HOMS I BRUGAROLLES, *El sindicat remença de l'any 1448*, Ajuntament de Girona, 2004.
- J. IGLÉSIES I FORT, *El Fogatge de 1497. Estudi i transcripció*, Rafael Dalmau, Barcelona, 1991.
- M. JONES (ed.), *The New Cambridge Medieval History. Volume VI, c. 1300-1415*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- W. KULA, *Teoría económica del sistema feudal*, Siglo XXI, México, 1976.
- R. LLUCH BRAMON, *Els remences. La senyoria de l'Almoïna de Girona als segles XIV i XV*, AHRCG - CRHR - Documenta Universitaria, Girona, 2005.
- R. LLUCH BRAMON, "1457: Supressió dels mals usos?", dins *Estudis d'Història Agrària*, núm. 16, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2003, p. 131-146.
- R. LLUCH BRAMON, "Remença i mals usos: el cas de Camós (1331-1399)", dins R. CONGOST i L. TO (eds.) *Homes, Masos, Història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*, ILCC i Publicacions de l'Abadia de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999, p. 151-184.
- R. LLUCH BRAMON, "El mas i la servitud en els segles XIV i XV. Una aproximació", dins L. TO, J. MONER i B. NOGUER, *El mas medieval a Catalunya*, Quaderns, 19, Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, Banyoles, 1998, p. 85-94.
- R. LLUCH BRAMON, "Remences redimits: el domini de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona (1331-1458)", dins *Anuario de Estudios Medievales*, 27: 2, CSIC, Barcelona, 1997, p. 869-901.
- G. LOUBÈS, "Le clergé rural gascon à la fin du Moyen Âge (XIVe-XVIe siècles)", dins P. BONNASSIE (ed.), *Le Clergé rural dans l'Europe médiévale et moderne*, Presses Universitaires du Mirail, Toulouse, 1995, p. 41-59.
- E. MALLORQUÍ GARCIA, "Molins pagesos en temps feudals: els molins dels termes de Sant Sadurní i Cruïlles (Baix Empordà) als segles XIII i XIV", dins *V Congrés d'Història Agrària dels Països Catalans. Els usos de l'aigua en la història. De l'antiguitat als nostres dies* (en premsa); consul-

table en xarxa: <http://k.udg.edu/VCHA/wpcontent/uploads/2009/07/E.-Mallorqu%C3%AD.pdf>.

E. MALLORQUÍ GARCIA, "Dîme et féodalité en Catalogne: le diocèse de Gérone et le Livre Vert (1362-1371)", dins R. VIADER (ed.), *La dîme dans l'Europe médiévale et moderne*, Presses Universitaires du Mirail, Tolosa, 2010, p. 127-144.

E. MALLORQUÍ GARCIA, "Les celleres medievals de les terres de Girona", dins *Quaderns de la Selva*, núm. 21, Centre d'Estudis Selvatans, 2009, p. 117-148.

E. MALLORQUÍ GARCÍA, *Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII i XIV*, Tesi Doctoral inèdita, Girona, 2007.

E. MALLORQUÍ GARCIA, "Conflictes pels drets parroquials de la ciutat de Girona, segles XIII i XIV", dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XLV, Institut d'Estudis Gironins, Girona, 2004, p. 379-401.

E. MALLORQUÍ GARCIA, "Les campagnes de Gérone (Catalogne) au travers des capbreus de la première moitié du XIVE siècle", dins G. BRUNEL, O. GUYOTJEANNIN i J. M. MORICEAU (eds.), *Terriers et plans-terriers du XIIIe au XVIIIe siècle*, École Nationale des Chartes, Paris, 2002, p. 343-360.

E. MALLORQUÍ GARCIA, *Les Gavarres a l'Edat Mitjana. Poblament i societat d'un massís del nord-est català*, CCG edicions - AHRCG - ILCC, Girona, 2000.

E. MALLORQUÍ GARCIA, *El monestir de Sant Miquel de Cruilles a l'Edat Mitjana. Estudi i edició dels documents (1035-1300)*, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, 2000.

E. MALLORQUÍ GARCIA, "Homes, viles i masos (Cruilles, 1319)", dins R. CONGOST i L. TO (eds.) *Homes, Masos, Història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*, ILCC i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999, p. 43-89.

E. MALLORQUÍ I GARCIA, "El mas com a unitat d'explotació agrària. Repàs dels seus orígens", dins L. TO, J. MONER i B. NOGUER, *El mas medieval a Catalunya*, Quaderns, 19, Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, Banyoles, 1998, p. 45-64.

X. MARCÓ I MASFERRER, "Estructura familiar i estratègies matrimonials de la pagesia de mas de la vall d'Aro al segle XV", dins J. BOLÓS, A. JARNE I E. VICEDO, *Família pagesa i economia rural. VII Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local*, Institut d'Estudis Ilerdencs i Diputació de Lleida, Lleida, 2010, p. 211-238.

X. MARCÓ I MASFERRER, "La senyoria del delme de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona a Santa Cristina d'Aro al segle XV", dins A. MARTÍNEZ, N. PUIG i M. VIADER (eds.), *Les senyories a la Catalunya Baixmedieval (ss. XIII-XV)*, Ajuntament d'Hostalric, Hostalric, 2009, p. 118-131.

X. MARCÓ I MASFERRER, "El monestir de Sant Feliu de Guíxols: l'exercici del poder temporal a la Baixa Edat Mitjana", dins AA. DD., *Els monestirs benedictins a l'antic comtat de Besalú*, Amics de Besalú i el seu Comtat, Besalú, 2009, p. 179-195.

X. MARCÓ I MASFERRER, "La diferenciació pagesa a la Catalunya baixmedieval: la revisió del cas de la vall d'Aro", dins *Estudis d'Història Agrària*, núm. 21, Publicacions i Edicions de la UB, Barcelona, 2008, p. 125-149.

X. MARCÓ I MASFERRER, *Homes, dones i masos de la vall d'Aro a la segona meitat del s. XV. Aproximació prosopogràfica a una comunitat rural en temps de guerra i de revolta*, Treball de Recerca de doctorat inèdit, 2007.

J. M. MARQUÈS (ed.), *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona (s. IX-XIV)*, Fundació Noguera, Barcelona, 1993.

R. MARTÍ, "Hacia una arqueología hidráulica: la génesis del molino feudal en Catalunya", dins M. BARCELÓ (et alii), *Arqueología medieval. En las afueras del "medievalismo"*, Crítica, Barcelona, 1988, p. 165-194.

A. MARTÍNEZ, N. PUIG i M. VIADER (eds.), *Les senyories a la Catalunya Baixmedieval (ss. XIII- XV)*, Ajuntament d'Hostalric, Hostalric, 2009.

J. MARQUÈS CASANOVAS, "La Pia Almoina del Pa de la Seu de Girona (I)", dins *Revista de Girona*, núm. 81, Diputació de Girona, 1977, p. 325-331; (II), núm. 82, 1978, p. 13- 21; (III), núm. 88, 1979, p. 163-174; i (IV), núm. 96, 1981, p. 181-185.

F. MENANT, "Crisis de subsistencias y crisis agrarias en la Edad Media: algunas reflexiones previas", dins H. R. OLIVA HERRER I P. BENITO I MONCLÚS (eds.), *Crisis de subsistencia y crisis agrarias en la Edad Media*, Universidad de Sevilla, Sevilla, 2007, p. 17-60.

F. MENANT et J. P. JESSENNE (ed.), *Les Élités Rurales dans l'Europe médiévale et moderne*, Presses Universitaires du Mirail, Tolosa, 2007.

J. MOLINA FIGUERAS, "De genere militari ex utroque parente. La nobleza eclesiàstica y los inicios de la Catedral gòtica de Gerona", dins *Anuario de Estudios Medievales*, 37:1, CSIC, Barcelona, 2007, p. 741-780.

L. MONJAS, "Les visites pastorals: de l'època medieval a la vigília del Concili de Trento", dins J. M. PUIGVERT (ed.), *Les visites pastorals. Dels orígens medievals a l'època contemporània*, CCG edicions- Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines-CRHR, Girona, 2003, p. 45-73.

T. DE MONTAGUT, "La sentència arbitral de Guadalupe de 1486" dins *L'Avenç*, núm. 93, Barcelona, 1986, p. 54-60.

M. MOUSNIER (ed.), *Moulins et Meuniers dans les Campagnes européennes (IX-XVIIIe siècle)*, Presses Universitaires du Mirail, Tolosa, 2002.

M. MÜLLER, "A Divided Clas? Peasants and Peasant Communities in Later Medieval England", dins CH. DYER, P. COSS i CH. WICKHAM (eds.), *Rodney Hilton's Middle Ages: An Exploration of Historical Themes. Past and Present Supplements*, The Past and Present Society, Oxford, 2007, p. 115-131.

H. R. OLIVA HERRER I P. BENITO I MONCLÚS (eds.), *Crisis de subsistencia y crisis agrarias en la Edad Media*, Universidad de Sevilla, Sevilla, 2007.

C. OLIVERA, E. REDONDO, J. LAMBERT, A. RIERA MELIS i A. ROCA, *Els terratrèmols dels segles XIV i XV a Catalunya*, Institut Cartogràfic de Catalunya, Barcelona, 2006.

P. ORTI GOST, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV*, CSIC, Barcelona, 2000.

L. PALLÍ i C. ROQUÉ, *Cartografia geoambiental de la conca del riu Ridaura (Baix Empordà, Girona)*, Universitat de Girona, Girona, 1995.

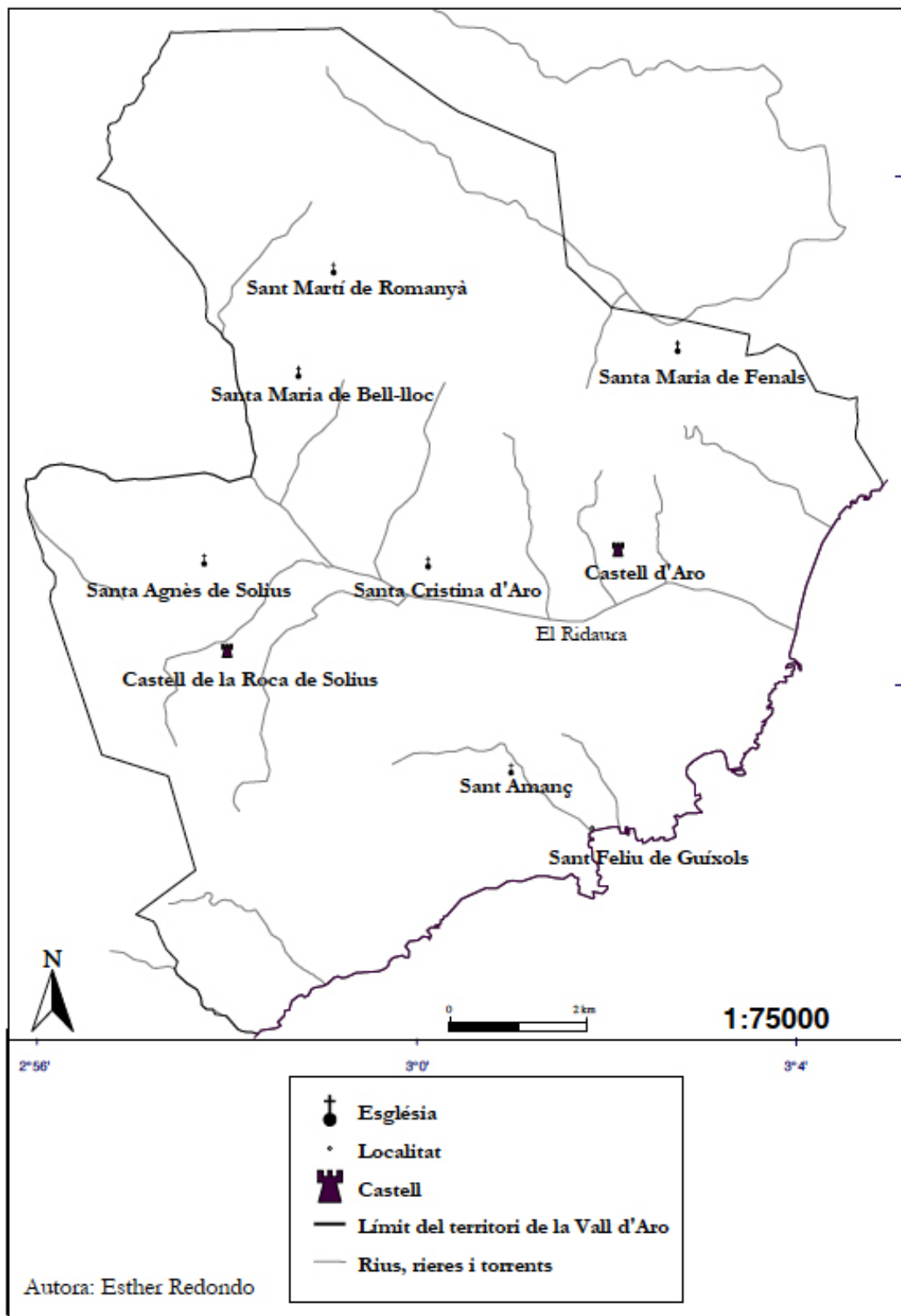
F. PANERO, "Le corvées nelle campagne dell'Italia settentrionale: prestazioni d'opera", dins M. BOURIN i P. MARTÍNEZ SOPENA (eds.), *Pour une anthropologie du prélèvement seigneurial dans les campagnes médiévales (XIe-XIVe siècles)*. Réalités et représentations paysannes, Publications de la Sorbonne, Paris, 2004, p. 365-380.

- J. PELLA I FORGAS, *Historia del Ampurdán: estudio de la civilización en las comarcas del noreste de Cataluña*, Luis Tasso y Serra, Barcelona, 1883.
- A. PLADEVALL I FONT (dir.), *Catalunya Romànica*. Vol. VIII: *L'Empordà-I*, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1984-1998.
- J. M. PONS I GURI, "Relació jurídica de la remença i els mals usos a les terres gironines", dins *Revista de Girona*, 118, Diputació de Girona, 1986, p. 436-443.
- G. DE PRADO, "El castell de Benedormiens (Castell d'Aro). Intervencions arqueològiques (1999-2000): el sistema defensiu del castell", dins *Estudis del Baix Empordà*, Institut d'Estudis del Baix Empordà, núm. 26, Sant Feliu de Guíxols, 2007, p. 47-68.
- G. DE PRADO, "Darrera intervenció arqueològica al nucli històric de Castell d'Aro (Baix Empordà)", dins AA. DD., *Sisenes jornades d'arqueologia de les Comarques de Girona*, Sant Joan de les Abadesses, 2002, p. 399-400.
- G. DE PRADO, "Excavacions arqueològiques a l'entorn del castell i l'església de Castell d'Aro (Baix Empordà)", dins AA. DD., *Cinquenes jornades d'arqueologia de les Comarques de Girona*, Olot, 2000, p. 257-262.
- I. PUIG I ALEU, *Una visita pastoral al Baix Empordà als anys 1420-1423*, Fundació Noguera, Barcelona.
- N. DE PUIG I DE TRAVER, "Fonts per a l'estudi de les rendes de la Catedral de Girona: les pabordies a la segona meitat del segle XVII", dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XLV, Institut d'Estudis Gironins, Girona, 2004, p. 547-568.
- J. M. PUIGVERT (ed.), *Les visites pastorals. Dels orígens medievals a l'època contemporània*, CCG edicions- Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines-CRHR, Girona, 2003.
- A. RIERA MELIS, "Crisis frumentarias y políticas municipales de abastecimiento en las ciudades catalanas durante la Baja Edad Media", dins H. R. OLIVA HERRER I P. BENITO I MONCLÚS (eds.), *Crisis de subsistencia y crisis agrarias en la Edad Media*, Universidad de Sevilla, Sevilla, 2007, p. 125-159.
- A. RIERA MELIS i J. FERNÁNDEZ TRABAL, "La crisi econòmica i social al camp", dins J. M. SALRACH (Coord.), *Història agrària dels Països Catalans. Volum II: Edat Mitjana*, Fundació Catalana per a la Recerca, 2004, p. 119-179.
- R. ROS MASSANA (ed.), *Els capítols matrimonials. Una font per a la història social*, AHRCG - CRHR de la UdG - Documenta Universitaria, Girona, 2010.
- M. ROVIRA I SOLÀ, "Un diploma desconegut de Carloman per a Teotari, bisbe de Girona (881)", dins *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, 22, Girona, 1974-1975.
- J. M. SALRACH (Coord.), *Història agrària dels Països Catalans. Volum II: Edat Mitjana*, Fundació Catalana per a la Recerca, 2004.
- J. M. SALCRACH, "La Pesta Negra i els orígens del problema remença", dins AA. DD., *Pere el Cerimoniós i la seva època*, CSIC, Barcelona, 1989, p. 13-34.
- M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ (comp.), *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Catalunya Bajo-medieval*, CSIC, Barcelona, 1993.

- L. SANZ, "La Pabordia d'Aro de la Catedral de Girona, 1180-1343", dins J. PORTELLA (ed.) *Estudi General: la formació i expansió del feudalisme català*, Girona, 1986, p. 419-436.
- K. SCHNITH, "El debate sobre el cambio social en la Baja Edad Media inglesa", dins F. SEIBT i W. EBERHARD (ed.), *Europa 1400. La crisis de la baja Edad Media*, Crítica, Barcelona, 1992, p. 143-156.
- P. R. SCHOFIELD, "Stratégies économiques et sociales des élites rurales dans l'Angleterre médiévale", dins F. MENANT et J. P. JESSENNE (ed.), *Les Élités Rurales Rurales dans l'Europe médiévale et moderne*, Presses Universitaires du Mirail, Tolosa, 2007, p. 229- 241.
- F. SEIBT i W. EBERHARD (ed.), *Europa 1400. La crisis de la baja Edad Media*, Crítica, Barcelona, 1992.
- E. SERRA I PUIG, *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII: Baronia de Sentmenat: 1590-1729*, Crítica, Barcelona, 1988, p. 25-59.
- E. SERRA I PUIG, "Remences: una ocasió per tornar-hi a pensar", dins *L'Avenç*, núm. 93, Barcelona, 1986, p. 46-52.
- E. SERRA I PUIG, "El règim feudal català abans i després de la Sentència Arbitral de Guadalupe", dins *Recerques*, vol. 10, Curial, Barcelona, 1980, p. 17-32.
- S. SOBREQUÉS I VIDAL I J. SOBREQUÉS I CALLICÓ, *La guerra civil catalana del segle XV*, Edicions 62, Barcelona, 1973.
- M. SUREDA I JUBANY, *Els precedents de la Catedral de Santa Maria de Girona. De la plaça religiosa del fòrum romà al conjunt arquitectònic de la seu romànica (ss. I aC – XIV dC)*, Tesi Doctoral inèdita, Girona, 2008.
- M. SUREDA I JUBANY, "La Catedral i la ciutat: dels orígens medievals al s. XVIII", dins *Església, societat i poder a Girona. Segles XVI-XX. Conferències a l'Arxiu Municipal*, vol. 2, Ajuntament de Girona, Girona, 2007, p. 39-92.
- M. SUREDA I JUBANY, "Altars, beneficis i arquitectura a la Seu de Girona (993-1312)", dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XLV, Institut d'Estudis Gironins, Girona, 2004, p. 667-678.
- R. N. SWANSON, "Le clergé rural anglais au Bas Moyen Âge", dins P. BONNASSIE (ed.), *Le Clergé rural dans l'Europe médiévale et moderne*, Presses Universitaires du Mirail, Toulouse, 1995, p. 61-100.
- L. TO FIGUERAS, "Posar al dia un capbreu: el control de les transaccions de terres del Capítol de la Seu de Girona (vall d'Aro, segles XIV-XV)", dins R. CONGOST (ed.), *Dels capbreus al registre de la propietat. Drets, títols i usos socials de la informació a Catalunya Bibliografia 295 (segles XIV-XX)*, AHRCG, CRHR i Documenta Universitaria, Girona, 2008, p. 33-80.
- L. TO FIGUERAS, "Le marché de la terre et la seigneurie dans la Catalogne Médiévale", dins L. FELLER et CH. WICKHAM (eds.), *Le marché de la terre au Moyen Âge*, Collection de L'École Française de Rome, 350, 2005, p. 479-542.
- L. TO FIGUERAS, "La diferenciació pagesa a la diòcesi de Girona (segle XIV): una nota metodològica", dins M. BARCELÓ, G. FELIU I MONTFORT, A. FURIÓ, M. MIQUEL i J. SOBREQUÉS I CALLICÓ (eds.), *El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, Universitat de València, València, 2003, p. 441-463.
- L. TO FIGUERAS, "Estrategias familiares y demografía: una aproximación a partir de las fuentes catalanas", dins *Demografía y Sociedad en la España Bajomedieval. Aragón en la Edad Media*,

- Sesiones de trabajo. Seminario de Història Medieval*, Universidad de Zaragoza, 2002, p. 129-156.
- L. TO FIGUERAS, "Vicens i Vives. Els bons reis castellans i els remences", dins *Revista de Girona*, 191, Diputació de Girona, 1998, p. 74-77.
- L. TO FIGUERAS, "Le mas catalan du XIIe siècle: genèse et évolution d'une structure d'encadrement et d'asservissement de la paysannerie", dins *Cahiers de Civilisation Médiévale*, 142, 1993, p. 151-177.
- M. DEL TREPPO, *Els mercaders catalans i l'expansió de la corona catalano-aragonesa al segle XV*, Curial, Barcelona, 1976.
- A. UDINA, *La successió testada a la Catalunya altomedieval*, Fundació Noguera, Barcelona, 1984.
- R. VIADER (ed.), *La dime dans l'Europe médiévale et moderne*, Presses Universitaires du Mirail, Tolosa, 2010.
- J. VICENS VIVES, *Història de los Remensas (en el siglo XV)*, Ediciones Vicens-Vives, Barcelona, 1978.
- J. VICENS VIVES, *El gran sindicato remensa: 1488-1508, la última etapa del problema agrario catalán durante el reinado de Fernando el Católico*, CSIC, Barcelona, 1954.
- J. VICENS VIVES, "La política de Ferran II durant la guerra remensa", dins *Estudis universitaris catalans*, 18 (2a època), Barcelona, 1933, p. 251-272.
- P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Edicions 62, Barcelona, 1973.
- J. VILLAR TORRENT, *Les Pabordies de la Catedral de Girona*, Treball de Recerca inèdit, Girona, 1997.
- E. ZARAGOZA PASCUAL, *Abaciologi del monestir de Sant Feliu de Guíxols (segles X-XIX)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1998.
- E. ZARAGOZA PASCUAL, *Historia de los abades del monasterio de Sant Feliu de Guíxols (siglos X- XIX)*, Ediciones Monte Casino, Zamora, 1982.

APÈNDIXS

Mapa 1: Parròquies i castells de la vall d'Aro al segle XV.

ACTIVITAT PROFESSIONAL	NOMBRE DE FOCS PER PARRÒQUIA					TOTAL	%
	SCA	SMF	SMR	SMB	SAS		
Pagès de mas	53	8	13	4	15	93	76,2
Moliner	5	-	-	-	-	5	4,1
Menestral	9	-	-	-	-	9	7,4
Prevere	4	-	1	-	1	6	4,9
Desconeguda	7	-	1	1	-	9	7,4
TOTAL	78	8	15	5	16	122	100

Taula 1: Activitat professional dels caps de foc de la vall d'Aro l'any 1496

MAS	JOVES	TRAGINES	BATUDES	CAVADES	VEREMES
Besart	2	2			
Calvet	2	3	1		
Cateura	2	3	1		
Cleda					
Dijous	2	3	1		
Ganiguer	2	2	1		
Llamví	2	2	1		
Malgraner	2	3	1		
Mallola de la Serra, Salom i Duran	3	3	1,5		
Miró	2	3	1		
Mordenyac i Bompar	5	4	2		
Nadal			0,5		
Oliver de l'Església	2	1	1		
Pertioles	2	1	1		
Provençal i Ferrer de Bufaganyes	4		2		
Roquer i Pujaspre	2	1	0,5		
Salamó i Bertran	1	1	1	0,3	0,3
Vilanova	2	3	1		
TOTAL	37	35	17,5	0,3	0,3

Taula 2: Jornades anuals de treball dels masos a la reserva del monestir de Sant Feliu de Guíxols segons el capbreu del 1478.

Taula 3: Censos anuals en espècie que el monestir de Sant Feliu de Guíxols rebia dels seus masos segons el capbreu del 1478
(segons la mesura de Sant Feliu)

MAS	FORMENT (quarteres)	FORMENT (mesures)	ORDI (quarteres)	ORDI (mesures)	GALLINES	POLLS	CAPONS	OUS	PERNILS	PORCS
Besart	0,16			0,5	1			5	0,5	0,25
Calvet								5	0,3	
Cateura		1		2	2		2			
Cleda					2		2	10		
Conill àlies Falcús i Peres	0,16				2			10		
Dijous				0,5	1			10	0,5	
Ganiguer	0,33		0,75		1			10	0,5	0,125
Joer	0,16		0,33		2					
Llamví		1		2	2			10	1	0,58
Malgraner								10		
Mallola de la Serra, Salom i Duran			0,5		3,3			50		
Miró					1			5	0,5	0,25
Mordenyac i Bompar	0,5			1,5	2		2	10		1,225

MAS	FORMENT (quarteres)	FORMENT (mesures)	ORDI (quarteres)	ORDI (mesures)	GALLINES	POLLS	CAPONS	OUS	PERNILS	PORCS
Nadal					4			16,5		
Oliver de l'Església					2			20	0,3	0,3
Pertioles					2			10		
Provençal i Ferrer Puig de	0,33			1	4			20		
Bufaganyes i Mallola de Malvet		1		3	4	4		36		
Roquer i Pujaspre		0,5		1	2			25	0,3	
Salamó i Bertran	2			1	3			4		
Vilanova	0,5			1	2			10	0,6	0,6
TOTAL	4,19	3,5	1,58	13,5	42,3	4	6	276,5	4,5	3,33

**Taula 4: Censos anuals en moneda que el monestir de Sant Feliu de Guíxols
rebia dels seus masos segons el capbreu del 1478**

MAS	CENS GENÈRIC	RESCAT PERNIL	RESCAT DELME CARN	RESCAT SERVITUDS	TOTAL
Calvet	2 s.			2 s. 6 d.	4 s. 6 d.
Cateura		6 s. 8 d.			6 s. 8 d.
Cleda				4 s.	4 s.
Conill àlies Falcús i Peres	3 s. 4 d.			1 s.	4 s. 4 d.
Dijous	10 s.				10 s.
Ganiguer	1 s. 4 d.				1 s. 4 d.
Joer	1 s. 4 d.			4 s.	5 s. 4 d.
Malgraner	2 s. 9 d.	2 s. 8 d.			5 s. 5 d.
Mallola de la Serra, Salom i Duran	1 s. 4 d.	1 s. 4 d.			2 s. 8 d.
Nadal	5 s. 10 d.				5 s. 10 d.
Provençal i Ferrer	8 s.	9 s.	2 s.		19 s.
Puig de Bufaganyes i Mallola de Malvet	4 s.	6 s.			10 s.
Roquer i Pujaspres	3 s. 4 d.				3 s. 4 d.
Salamó i Bertran	1 s.				1 s.
Surià				2 s. 6 d.	2 s. 6 d.
Vilaret	3 s. 1 d.				3 s. 1 d.
TOTAL	47 s. 4d.	25 s. 8 d.	2 s.	14 s.	89 s.

**Taula 5: Jornades anuals de feines dels masos del monestir de Sant Feliu de Guíxols
al monestir i al molí segons el capbreu del 1478**

MAS	OBRES FORTIFICACIÓ MONESTIR	NETEJA VALL MONESTIR	OBRES AL MOLÍ
Besart	0,3	1	
Calvet		1	
Cateura		1	
Cleda		1	
Dijous	0,3	1	
Ganiguer		1	
Llamví	1	1	
Malgraner	0,3	1	
Mallola de la Serra, Salom i Duran	0,5	1	1,5
Miró	0,3	1	
Mordenyac i Bompar	0,5	2	
Nadal		0,5	
Oliver de l'Església		1	1
Pertioles		1	1
Provençal i Ferrer	0,5	2	
Roquer i Pujaspre	1	1	1
Vilanova		1	
Vilaret		1	
TOTAL	4,7	19,5	4,5

MAS	1400	1410	1420	1430	1440	1448	1460	1470	1478	1486	1496	OBSERVACIONS
Fontanella (ab.)	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Ganiguer (sag.)	■	■	■	■	■	□	■	■	■	■	■	
Gotes àlies Nicolau (sag.)	■	■	■	■	■	■						El darrer esment del mas habitat és la reunió remença de 1448, on hi era Nicolau Gotes. El 1480 el mas apareix associat al mas Marcó. Potser hi estava agregat.
Joer (sag.)	■	■	■	■	■	□	■	■	■	□	□	La família Joer abandona el mas en un moment indeterminat entre 1400 i 1410. Almenys des de 1430, i durant tot el segle XV, pertany a la família Estrets, ferrers de Sant Feliu de Guíxols. No hi viuen i tenen les servituds redimides a canvi d'un cens anual, però en treballen les terres.
Jofró (ab.)	■	■	■	■	■	□	■	■				L'any 1470, Pere Jofró, l'hereu del mas, cedeix els seus drets sobre el mas al mercader de Sant Feliu Nicolau Pla. Aquest darrer també adquireix el mas Mansella i l'any 1471 hi uneix el mas Jofró. Posteriorment, l'any 1495 els marmessors de la seva vídua venen els dos masos, unit en un de sol, a Pere Roquer, possiblement el tinent del mas

Roquer de Santa Cristina.												
MAS	1400	1410	1420	1430	1440	1448	1460	1470	1478	1486	1496	OBSERVACIONS
Llamví (ab.)	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Llandric (ab.)												Mas deshabitat des d'abans del s. XV. L'any 1402 l'abat estableix la peça de terra on antigament hi havia els edificis del mas a Nicolau Cortó de Sant Amanç. L'any 1479 estableix la resta del mas, juntament amb els masos Lledó i Estrets, a Pere Roquer de Santa Cristina. Des d'aleshores és agregat al mas Roquer.
Lledó (ab.)	■	■	■									L'any 1425 Joan Cateura, el tinent del mas, hi renuncia i el retorna a l'abat del monestir. Està en benevis fins l'any 1479, quan l'abat l'estableix, juntament amb els masos Llandric i Estrets, a Pere Roquer de Santa Cristina. Des d'aleshores és agregat al mas Roquer.

MAS	1400	1410	1420	1430	1440	1448	1460	1470	1478	1486	1496	OBSERVACIONS
Malgraner (ab.)	■	■	■	■	■	■	■	■				Destí desconegut. Té problemes de tinents a partir dels anys 80's. Vers el 1478 han mort tots els fills del difunt Bartomeu Malgraner, l'antic tinent del mas, excepte Francesca, que és casada amb un ciutadà de Girona i no pot viure al mas. Tot i això, el declara al capbreu de 1478 amb els compromisos de pagar un cens anual de 5 sous en recompensa de no viure-hi i d'heretar-lo aviat a un fill que l'habiti. L'any següent l'hereta al seu fill Pere. Però aquest deu morir o abandonar-lo aviat perquè l'any 1486, a la nominació de focs remences, el mas hi consta com a deshabitat. Dos anys després, Francesca l'arrenda durant 4 anys a un pagès de Santa Cristina. No hi ha cap més notícia durant la resta del segle XV.
Mallola de Malvet (ab.)	■	■	■									L'any 1421 mor el tinent del mas, Arnau Mallola, i el seu hereu, Pere, és menor. Es nomenen un tutor per a l'hereu i un curador per als béns del mas, que sembla tenir deutes. Entre 1425 i 1432 el

Mallola de la Serra (ab.)	■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■	<p>mas deu ser venut o cedit a Margarida, filla de Joan Saguer i Caterina, de Castell d'Aro. L'any 1432 Pere Saguer, curador de Margarida, ven el mas a Pere Puig, tinent del mas Puig del veïnat de Bufaganyes de Santa Cristina. L'any 1433 l'abat dóna permís a Pere per agregar el mas Mallola, aleshores ja enrunat, al seu mas Puig. Pagarà un cens anual de 2 sous per les servituds d'aquest mas rònec.</p> <p>La família Mallola s'extingeix o deixa el mas entre 1434 i 1443 i aleshores és agregat al mas Salom. Tanmateix, el mas Mallola no queda deshabitada perquè la família Salom deixa el seu mas originari i s'hi trasllada a viure.</p>
Mansella (sag.)	■ ■ ■ ■ ■ ■ ■	<p>El mas és comprat pel mercader de Sant Feliu de Guíxols Nicolau Pla entre 1469 i 1471. En aquest segon any, hi uneix el mas Jofró. Deu ser objecte d'una explotació comercial per part del mercader. L'any 1486 la seva vídua arrenda el mas durant 4 anys a Bernat Roca, de Santa Pau. L'any 1495 els</p>

MAS	1400	1410	1420	1430	1440	1448	1460	1470	1478	1486	1496	OBSERVACIONS
Otger (ab.)	■	■										Entre 1415 i 1417 Bartomeu Otger, tinent del mas que acaba fent de mariner a Sant Feliu, ven les terres del mas a diferents persones. Per tant, el mas és fraccionat. La peça on hi havia l'edifici, la ven al tinent del mas Mordenyac. També en ven una altra de 25 vessanes al tinent del mas Calvet, per la qual haurà de pagar un cens de 2 sous anuals en recompensa de les servituds del mas Otger.
Perpinyà (ab.)	■	■	■	■	■	□	■	■	■			Sembla que entre 1480 i 1486, per vies desconegudes, el mas acaba a mans de Vicenç Gamundí àlies Vilanova, marit de la tinent del mas Vilanova. Desconeixem la relació que s'estableix entre els dos masos.
Pertioles (ab.)	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	□	
Portes (ab.) i Rigau (ab.)	■											L'any 1408 el tinent del mas, Guillem Portes ja no deuria viure-hi i nomena un procurador per vendre'l o arrendar-lo. El mas deu tornar en benevis a mans del monestir i l'any 1417 aquest

MAS	1400	1410	1420	1430	1440	1448	1460	1470	1478	1486	1496	OBSERVACIONS
Provençal (ab.)	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Puig de Bufaganyes (ab.)	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Pujol (sag.)	■	■										A la dècada de 1410 la tinent del mas, Antònia Pujol, i el seu marit, Antoni Sala, en venen algunes terres, fins i tot el clos on hi ha els edificis del mas. Potser volien abandonar el mas. Tanmateix l'any 1419 el sagristà del monestir li exigeix que recuperi les terres alienades abans de 6 anys, que en mantingui els edificis dempeus i que en reedifiqui la cuina; també vol que quan el seu fill Pere Andreu faci 14 anys es faci home propi seu i que visqui al mas. A canvi, el sagristà concedeix la redempció de la servitud a Antònia per 66 sous.

l'arrenda durant un temps indeterminat a Arnau Mallola, de Santa Cristina. No en tenim cap més notícia fins l'any 1475, quan ja és enrunat i el monestir l'estableix, juntament amb un altre mas rònec, el Sinyeu, a Joan Badia, de Santa Cristina.

MAS	1400	1410	1420	1430	1440	1448	1460	1470	1478	1486	1496	OBSERVACIONS
												Potser Pere Andreu no deu heretar mai perquè no hi ha cap més notícia del mas fins l'any 1480, quan és esmentat com a derruït i pertanyent a la tinent del mas Vilanova. Potser hi fou agregat.
Roquer (ab.) i Pujaspres (ab.)	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Ros (ab.)	■	■	■									Destí desconegut. A partir de la dècada de 1420 sembla que el seu tinent, Pere Ros, no hi viu. Segurament per aquest motiu els anys 1422 i 1426 l'arrenda a tercers durant un cert temps. L'any 1426 també el ven al seu germà Antoni, però dos anys més tard aquest darrer apareix com habitant de Sant Feliu. Per tant, sembla que també ha marxat del mas. No hi ha cap més referència.
Rovira (ab.)	■	■	■	■	■	■	■	■	□	■	■	

Salom (ab.) i Duran (ab.)	■	■	■	■								Entre 1434 i 1443 els tinents del mas Salom adquireixen el mas Mallola de la Serra i l'annexionen al seu mas. Arran d'això, però, traslladen la seva residència principal als edificis del mas Mallola.
MAS	1400	1410	1420	1430	1440	1448	1460	1470	1478	1486	1496	OBSERVACIONS
Sinyeu àlies Castelló (ab.)												Mas deshabitat abans del s. XV. L'any 1475 l'abat l'estableix, juntament amb uns altres masos rònecs, el Portes i el Rigau, a Joan Badia de Santa Cristina.
Surià (ab.) i Tremir (sag.)	■	■	■	■	■	□	■	■	■	■	■	
Teu (ab.)												Mas deshabitat abans del s. XV. Va ser agregat al mas Vilaret l'any 1391 però hi hagué conflictes amb el tinent del mas Bertran i l'any 1401 el tinent del mas Vilaret retorna el mas Teu al monestir. L'any 1403 l'abat fraccionà el mas en dos parts i n'establí unes terres al mateix tinent del mas Vilaret i la resta al tinent del mas Bertran. Per tant, el mas Teu acabà desfet.

MAS	1400	1410	1420	1430	1440	1448	1460	1470	1478	1486	1496	OBSERVACIONS
Torre (ab.)	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Vilanova (ab.)	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Vilaret (ab.)	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
NÚM. MASOS	43	42	39	32	29	29	28	28	25	24	24	

ab.: pertanyia a l'abat; sag.: pertanyia al sagristà abans de passar a l'abat.

■: Mas documentat en aquell moment.

□: Mas no documentat en aquell moment però que segur que existia per documents anteriors i posteriors.

1400, 1410, 1420, 1430, 1440, 1460 i 1470, : dates genèriques (documentació notarial).

1448: reunió de pagesos de remença (M. M. HOMS I BRUGAROLES, *El sindicat remença de l'any 1448*, Ajuntament de Girona, 2005).

1478: capbreu del monestir (AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1166).

1486: nominació de focs de pagesos de remença (ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, vol. 2609, quaderns A-H).

1496: fogatjament general (J. IGLÉSIES I FORT, *El Fogatge de 1497. Estudi i transcripció*, Rafael Dalmau, Barcelona, 1991. i X. MARCÓ I MASFERRER, "La diferenciació pagesa a la Catalunya baixmedieval: la revisió del cas de la vall d'Aro", dins *Estudis d'Història Agrària*, núm. 21, Publicacions i Edicions de la UB, Barcelona, 2008, p. 143-146)

Taula 7: Evolució dels masos del domini del monestir de Sant Feliu de Guíxols a Sant Martí de Romanyà al llarg del segle XV

MAS	1400	1410	1420	1430	1440	1448	1460	1470	1480	1486	1496	OBSERVACIONS
Blanc àlies Clopera d'Avall (camb.)												<p>L'any 1403 encara era habitat, però potser l'any 1408 ja no: hi hagué una controvèrsia sobre la propietat del mas entre Antoni Blanc àlies Ribot, aleshores resident a Panedes (Llagostera) i Guillem Mates, de Romanyà. Degué guanyar la primera part perquè l'any 1452 el propietari del mas era Francesc Ribot, segurament descendent d'Antoni. Tanmateix, no vivia al mas perquè era habitant de Panedes. Aquell mateix any nomenà un procurador perquè vengués el mas. Probablement quedà abandonat ja que l'any 1499 el monestir el va establir a Joan Terrades, tinent del mas Terrades de Romanyà. Per tant, fou agregat al mas Terrades.</p>

MAS	1400	1410	1420	1430	1440	1448	1460	1470	1478	1486	1496	OBSERVACIONS
Clopera d'Amunt (camb.)												<p>Mas deshabitat des d'abans del s. XV. L'any 1405 el cambrer del monestir, argumentant que feia més de 30 anys que el mas era deshabitat, l'establí a Pere Riera, tinent del mas Riera de Romanyà amb les servituds redimides a canvi d'un cens anual de 2 sous. Tanmateix, el sagristà es reservà el dret de recuperar el mas si trobava algú que hi volgués viure amb les condicions acostumades. Això no succeí i l'any 1410 tornà a establir el mas a Pere Riera sense aquesta clàusula. Des d'aleshores el mas Clopera quedà definitivament agregat al mas Riera.</p>
Guerau (camb.)	■	■	■									<p>L'any 1426 el tinent del mas, Pere Guerau, hi renuncia i el retorna al cambrer perquè es vol traslladar a Calonge. Tanmateix, tres anys més tard el cambrer, a canvi de concedir-li la redempció de la servitud, el força al següent pacte: li torna a establir el mas amb l'obligació d'heretar-lo abans de deu anys a un fill que hi faci les</p>

MAS	1400	1410	1420	1430	1440	1448	1460	1470	1478	1486	1496	OBSERVACIONS
Ramon (camb.)	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	<p>Mas deshabitat abans del s. XV. L'any 1410, argumentant que fa 30 anys que és rònc, el sagristà l'agrega al mas Guerau de Romanyà, que té Nicolau Guerau, amb les servituds reduïdes a un cens anual de 2 sous i 6 diners.</p> <p>El darrer document del mas habitat és de l'any 1466. Destí desconegut.</p>
Saguí (camb.)												
Sala (camb.)	■	■	■	■	■	□	■					
Terrades (camb.)	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Terrats (camb.)	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
NÚM. MASOS	8	7	6	5	5	4	4	3	3	3	3	

camb.: pertanyia al cambrer abans de passar a l'abat.

MAS	1400	1410	1420	1430	1440	1448	1460	1470	1478	1486	1496	OBSERVACIONS
												l'any 1478, tot i que no hi viurien mai. No sabem quines condicions de tinença tingueren respecte el monestir. És probable que renunciessin a algunes terres, ja que l'any 1446 l'abat n'establí dues a Antoni Caner àlies Bas.
Deulofeu (ab.)	■											Mas completament disgregat. L'any 1401 el seu tinent, Pere Besart, hi renuncià i el retornà al monestir. Entre el mateix 1401 i l'any següent el monestir fraccionà el mas i n'establí 22 peces de terra a diferents pagesos de Fenals. Jordi Bru i Joan Vinyes, dos dels que reberen terres, haurien de pagar censos en recompensa de les servituds del mas Deulofeu: 1 sou i 6 diners el primer i 2 sous el segon.
Erols (ab.)	■	■	■	■	■	■	■	■				Al final de 1477, quan morí el tinent del mas, Martí Erols, qui passà els darrers anys de vida a Palamós, el mas tornà a mans del monestir en benevís. Quan el volia adjudicar a un altre pagès, l'any 1478 aparegué Antoni Erols, fill de Martí,

												menor d'edat, i féu valer els seus drets per comprar-lo. Tanmateix, sembla que no hi arribà a viure perquè als anys 80's i 90's n'arrendà i en sotsestablí terres a altres persones. A més, als anys 90's és anomenat a la documentació com a mariner de Sant Feliu. Destí desconegut.
MAS	1400	1410	1420	1430	1440	1448	1460	1470	1478	1486	1496	OBSERVACIONS
Ribatallada (ab.)	■	■	■									En un moment indeterminat entre 1420 i 1439 el mas quedà sense tinents i tornà a mans del monestir en benevís. Els anys 1439 i 1443 l'abat establí dues peces de terra del mas a dos pagesos de Fenals.
Riera (ab.)	■	■										En un moment indeterminat entre 1417 i 1439 el mas quedà sense tinents i tornà a mans del monestir en benevís. L'any 1439 l'abat establí una terra a un pagès de Fenals i l'any 1488 establí el clos del mas a Antoni Roquer de Santa Cristina.

MAS	1400	1410	1420	1430	1440	1448	1460	1470	1478	1486	1496	OBSERVACIONS
Sagrera (ab.)	■	■	■									Mas en part fraccionat. En un moment indeterminat entre 1424 i 1439 el mas quedà sense tinents i tornà a mans del monestir en benevís. Entre 1439 i 1446 l'abat n'establí diverses terres a diversos pagesos. L'any 1447 establí el que restava del mas a Pere Jaume Riera amb les servituds reduïdes a un cens anual de 5 sous i 6 diners. Com que Pere Jaume estava casat amb la tinent del mas Joan de Fenals, del domini de la Pabordia de Juliol, aquestes terres del mas Sagrera es degueren agregar en aquest mas. No obstant això, l'any 1488 els seus fills vengueren el mas Joan però retingueren les terres del mas Sagrera.
Salamó (ab.) i Bertran (ab.)	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Torre (ab.)	■	■	■	■	■	□	■	■	■	□	■	
Vinyes (ab.)	■	■	■	■								La darrera notícia del mas habitat és de l'any 1433. Destí desconegut.
NÚM. MASOS	9	8	6	4	4	4	4	4	3	3	3	

Taula 9: Mals usos i censos substitutoris segons el capbreu del monestir del 1511

MAS	MALS USOS	CENS
Carbonell de l'Església	6	3 sous
Cateura	6	3 sous
Calvet	5	2 sous i 6 diners
Dijous	5	2 sous i 6 diners
Puig de Bufaganyes	5	2 sous i 6 diners
Surià	5	2 sous i 6 diners
Conill	4	2 sous
Provençal	4	2 sous
Roquer	4	2 sous
Vilaret	4	2 sous
Nadal	3	1 sou i 6 diners
Rovira	3	1 sou i 6 diners
Mansella i Jofró	?	?
Besart	?	?
Llamví	?	?
Ganiguer	?	?

Taula 10: Establiments i condicions de tinença dels molins de l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols.

Molí	Data 1er establiment	Entrada	Cens anual	Altres condicions
Molí de la Bassa	30-X-1432	?	80/50 sous a l'abat del monestir 80/50 sous al rector Altar st. Joan de la Seu de Girona.*	Prioritat en la mòlta del gra del monestir. Mòlta del forment a 6 diners la mitgera.
Molí de la Litxarda	13-III-1421	220 sous	220 sous a l'abat SFG. 50 sous al paborde de Juliol de la Seu de Girona.	Prioritat en la mòlta del gra del monestir. Mòlta del forment a 6 diners la mitgera.
Molí Nou	Abans 1421	?	120 sous a l'abat del monestir	Prioritat en la mòlta del gra del monestir. Mòlta del forment a 6 diners la mitgera.
Molí dels Terrers	10-X-1426	3.300 sous	340/160 sous a l'abat del monestir**	Prioritat en la mòlta del gra del monestir. Mòlta del forment a 6 diners la mitgera.

* En el primer establiment es fixà el cens a 80 sous, però l'any 1474 es reduí a 50.

** Des del primer establiment i, almenys, fins l'any 1459 el cens era de 340 sous. Posteriorment, abans de 1478, fou reduït als 160 sous.

**Taula 11: Seqüència dels senyors útils dels molins de l'abat del monestir
de Sant Feliu de Guíxols**

Molí	Nom senyor útil	Categoria	Procedència	Període
Molí de la Bassa	família Pol	moliners	la Bisbal	1432 - 1474
	Nicolau Pla	mercader	SFG	1474 - ca.1480
	Joan de Terrades	ciutadà	Girona	ca.1480 - 1505
	Ponç Torre àlies Mansella	moliner	SCA	1505 - 1508
	família Riembau	pagesos i moliners	SCA	des de 1508
Molí de la Lixarda	Pere Gallart	notari	SFG	1421 - ?
	Pere Surià	pagès	SCA	? - 1432
	Jaume Llorenç	baster	Blanes	1432 - 1433
	Bartomeu Medir	pagès	SCA	1433 - ?
	família Vilaret	moliners	SCA	ca. 1457 - resta del segle
Molí Nou	Pere Surià	pagès	SCA	ca. 1421 - 1425
	Bernat de Pau	mercader	SFG	1425 - ?
	Pere Says	moliner	SCA	? - ca. 1462
	Família Cartellà	mercaders	SFG	ca. 1462- resta del segle
Molí dels Terrers	Família Vilar	moliners	Calonge	1426 - 1460
	Família Oliver	mercaders	SFG	1462 - resta del segle

**Taula 12: Evolució del valor de les rendes de l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols
al llarg del segle XV (en sous).**

ANY	PROCEDÈNCIA DE LES RENDES				RENDES TOTALS *	INGRESSOS NETS **
	SCA	RESERVA	SMF	SAS		
1401-1402					20.000	10.000
1402-1403						
1405-1406			1.720			
1406-1407			1.720			
1407-1408			1.720			
1408-1409			1.720			10.000
1409-1410						10.000
1410-1411	1.720					10.000
1411-1412	1.720					10.000
1412-1413	1.720		1.380			
1413-1414			1.380			
1414-1415		660	1.380			
1415-1416	1.840	660	1.380			
1416-1417	1.770		1.425			
1417-1418	1.770		1.425			
1418-1419	1.770		1.425			
1419-1420	1.770					8.500
1420-1421	1.770	660				8.500
1421-1422						8.500
1422-1423						8.500
1424-1425						
1425-1426	1.760					8.580
1426-1427						8.580
1427-1428				600		8.580
1428-1429				600		
1429-1430				600		
1430-1431						
1431-1432						
1432-1433						
1433-1434			1.400	600		7.000

ANY	PROCEDÈNCIA DE LES RENDES				RENDES	INGRESSOS
	SCA	RESERVA	SMF	SAS	TOTALS *	NETS **
1434-1435			1.400	600		7.000
1435-1436			1.400	600		7.000
1436-1437			1.400			7.000
1437-1438						
1443-1444	1.600	400	1.300	600	14.947	
1444-1445			1.400	600		
1445-1446						
1449-1450				600		
1450-1451				600		
1451-1452				600		
1452-1453				600		
1453-1454				560		
1454-1455				560		
1455-1456				560		
1456-1457				560		
1457-1458				560		
1458-1459				560		
1459-1460				560		
1460-1461	1.300					
1461-1462	1.300					
1462-1463						
1475-1476						5.000
1476-1477						5.000
1477-1478						
1486-1487				440		
1487-1488				440		

*: inclou totes les rendes que rebia l'abat, tant a la vall d'Aro com en d'altres llocs.

** : són els beneficis que restaven nets a l'abat un cop feta la redistribució interna de les rendes entre els diferents monjos i clergues del monestir.

Taula 13: Censos anuals “*pro locido*” dels masos de la Pabordia de Juliol segons el capbreu del 1506 (en mitgeres de Castell d’Aro).

MAS	FORMENT	MESTALL	VI
Andreu i Julià	0,25	1	
Barceló	1	1	
Bussot i Pla de Crota	3	4	0,5
Calvera àlies Bas i Perarnau	0,5	1	1
Carbonell		1	
Cifra i Bussota	2	2	1
Corb	2	2	0,5
Eibelí	1	1	0,25
Groart	2	2	1
Medir	1	1	0,5
Mola i Martí		2	0,25
Oli àlies Torrelles	2	1	0,5
Oliver de la Coma	1	1	0,5
Pla de Canyet		1	
Puig del castell	2	2	1
Saguer	2	2	1
Sitjar	1	1	0,25
Vendrell	2	2	1
Xicola	0,5	1	
TOTAL	23,25	29	9,25

**Taula 14: Jornades anuals de treball dels masos a la reserva de la Pabordia de Juliol
segons el capbreu del 1506**

MAS	JOVES	TRAGINES	BATUDES	VEREMES	CAVADES	PODADES	MAGENCADES
Andreu i Julià	1	1	1				
Barceló	2	2	1				
Bussot i Pla de Crota	1	2			2		1
Cifra i Bussota				0,5	0,5		0,5
Corb	2	2	1				
Eibelí	1	0,5					
Groart	2	2	1				
Joanals	0,5	0,5	0,5				
Mola i Martí							1
Oliver de la Coma	0,5	0,5	0,5			0,5	
Puig del castell	2	2	1			1	
Sunyer	0,5	0,5	1				
Vendrell	0,5	0,5	0,5	1			
Xicola	0,5	0,5					
TOTAL	13,5	14	7,5	1,5	2,5	1,5	2,5

Taula 15: Censos anuals en espècie que la Pabordia de Juliol rebia dels seus masos segons el capbreu del 1506.

MAS	FORMENT	MESTALL	CIVADA	GALLINES	OUS	CAPONS	FORMATGES	HERBA	LLENYA
Andreu i Julià		1		2,5			1		
Aulet (agregat al mas Torre, del domini del monestir de Sant Feliu)	1	6,5		3	2				
Barceló		2		2			1		
Boscà		1		2			1		
Bussot i Pla de Crota	1,25	6		1					
Calvera àlies Bas i Perarnau	0,25	1							
Cifra i Bussota	1,5	6		5			1	0,5	0,5
Corb	0,5	6		2			1		
Eibelí		2		2			1	0,5	0,5
Ferrer de Castell d'Aro	0,5	2		1,5		2			
Groart	0,5	7,5		2		2	1		
Joanals	0,5	0,5	4						
Medir	0,25	2		1			1		
Mola i Martí	0,5	2,5		3			1	1	1
Oli àlies Torrelles	1	8,5					1		

MAS	FORMENT	MESTALL	CIVADA	GALLINES	OUS	CAPONS	FORMATGES	HERBA	LLENYA
Oliver de la Coma	0,25	3,25		0,5			1		
Pla de Canyet	0,25	2		2					
Puig del castell	1	8,5							
Saguer	1	4							
Sitjar	1	4							
Sunyer	0,75	6							
Vendrell	0,15	1,15							
Xicola	0,17	2,25					0,25		
TOTAL	12,32	85,65	4	29,5	2	4	11,25	2	2

El blat, el forment i la civada, expressats en mitgeres de Castell d'Aro. L'herba i la llenya, en feixos. La resta, en unitats.

Taula 16: Censos anuals en moneda que la Pabordia de Juliol rebia dels seus masos segons el capbreu del 1506.

MAS	CENS GENÈRIC	RESCAT DEL VI	RESCAT FOGASSES	RESCAT DEL PERNIL	RESCAT SERVITUDS	TOTAL
Andreu i Julià	1 s. 10 d.	0 s. 6 d.				2 s. 4 d.
Aulet (agregat al mas Torre, del domini del monestir de Sant Feliu)	5 s. 4 d.	5 s. 6 d.				10 s. 10 d.
Barceló	0 s. 10 d.		0 s. 10 d.			1 s. 8 d.
Boscà	2 s. 4 d.					2 s. 4 d.
Bussot i Pla de Crota	3 s. 8 d.	3 s. 8 d.			6 s. 0 d.	13 s. 4 d.
Calvera àlies Bas i Perarnau	18 s. 0 d.					18 s. 0 d.
Carbonell	1 s. 8 d.					1 s. 8 d.
Cifra i Bussota	2 s. 0 d.	2 s. 10 d.				4 s. 10 d.
Corb	6 s. 6 d.	6 s. 4 d. 1 m.				12 s. 10 d. 1 m.
Eibelí		0 s. 8 d.				0 s. 8 d.
Ferrer de Castell d'Aro	3 s. 0 d.					3 s. 0 d.
Groart	2 s. 0 d.	2 s. 4 d.				4 s. 4 d.
Joanals	3 s. 7 d.					3 s. 7 d.
Medir	1 s. 0 d.					1 s. 0 d.
Mola i Martí	2 s. 4 d.	5 s. 4 d.				7 s. 8 d.
Oli àlies Torrelles	4 s. 0 d.	5 s. 8 d.				9 s. 8 d.

MAS	CENS GENÈRIC	RESCAT DEL VI	RESCAT FOGASSES	RESCAT DEL PERNIL	RESCAT SERVITUDS	TOTAL
Oliver de la Coma	3 s. 0 d.	2 s. 10 d.				5 s. 10 d.
Pla de Canyet	2 s. 4 d.	5 s. 4 d.				7 s. 8 d.
Puig del castell		6 s. 0 d.		4 s. 0 d.		10 s. 0 d.
Saguer	4 s. 0 d.	1 s. 4 d.				5 s. 4 d.
Sitjar	1 s. 6 d.			4 s. 0 d.		5 s. 6 d.
Sunyer	10 s. 5 d.	5 s. 2 d.				15 s. 7 d.
Vendrell		3 s. 2 d. 1 m.				3 s. 2 d. 1 m.
Xicola	2 s. 11 d.					2 s. 11 d.
TOTAL	82 s. 3 d.	56 s. 9 d.	0 s. 10 d.	8 s. 0 d.	6 s. 0 d.	153 s. 10 d.

Taula 17: Jornades anuals de feines dels masos de la Pabordia de Juliol al castell d'Aro segons el capbreu del 1506

MAS	OBRES DE MANTENIMENT	GUAITES ¹	NETEJAR ESTABLE	PREMSAR LA TINA	TREURE VI DE LA TINA	NETEJAR LA TINA
Andreu i Julià	1	1				
Barceló	1	1				
Boscà	1	1				
Bussot i Pla de Crota	1	1	0,5			0,5
Cifra i Bussota	0,5	0,5	0,5		0,5	0,5
Corb	1	1				
Eibelí	0,5	1				
Groart	1	1				
Joanals	0,5	0,5				
Medir	1	1				
Mola i Martí	1	1	1		1	1
Oli àlies Torrelles	1	1				
Oliver de la Coma	1	1		1		
Pla de Canyet		1				
Puig del castell	1			1		
Vendrell	0,5	1				
TOTAL	13	14	2	2	1,5	2

1. Les guaites únicament es feien en temps de guerra.

Taula 18: Evolució dels masos del domini de la Pabordia de Juliol a Santa Cristina d'Aro al llarg del segle XV

MAS	1400	1410	1420	1434	1448	1460	1476	1486	1496	1506	OBSERVACIONS
Andreu	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Barceló	■	■	■	■	■	■	□	■	■	■	
Boscà àlies Boscana	■	■	■	■	■	■	□	□	□	■	
Bussot i Pla de Crota	■	■	■	■	■	■	□	■	■	■	
Calvera i Perarnau	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Cifra i Bussota	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Corb	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Douça àlies Oller	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Eibeli	■	■	■	■	□	■	■	□	■	■	
Ferrer	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Forner	■	■	■								Declarat en benevis l'any 1429. Sembla que les seves terres s'estableixen a altres pagesos, segons els capbreus.
Groart	■	■	■	■	□	■	■	■	■	■	
Julià	■	■	■								Declarat en benevis l'any 1429. Agregat al mas Andreu almenys des de 1432.

MAS	1400	1410	1420	1434	1448	1460	1476	1486	1496	1506	OBSERVACIONS
Sagner àlies Sacosta	■	■	■	■	□	■	■	■	■	■	En benevis almenys des de 1471. Algunes terres establertes a altres pagesos.
Savall àlies Noguera	■	■	■	■							
Sitjar	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Sunyer	■	■	■	■	■	■	□	■	□	■	A partir de 1476, pateix diversos canvis de mans i les seves terres acaben molt disgregades entre diverses persones.
Terrats	■	■	■	□	■	■	■				
Vendrell àlies Nadal	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Xicola	■	■	■	■	□	■	■	□	■	■	
NÚM. MASOS	30	29	28	25	24	24	24	23	23	23	

■: Mas documentat en aquell moment.

□: Mas no documentat en aquell moment però que segur que existia per documents anteriors i posteriors.

1400, 1410, 1420 i 1460: dates genèriques (documentació notarial).

1434: capbreu de la Pabordia (L. TO FIGUERAS, "Posar al dia un capbreu...", p. 75-76.).

1448: reunió de pagesos de remença (M. M. HOMS I BRUGAROLÉS, *El sindicat remença de l'any 1448*, Ajuntament de Girona, 2005).

1476: capbreu de la Pabordia (AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 257).

1486: nominació de focs de pagesos de remença (ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, vol. 2609, quaderns A-H).

1496: fogatjament general (J. IGLÉSIES I FORT, *El Fogatge de 1497. Estudi i transcripció*, Rafael Dalmau, Barcelona, 1991. i X. MARCÓ I MASFERRER, “La diferenciació pagesa a la Catalunya baixmedieval: la revisió del cas de la vall d’Aro”, dins *Estudis d’Història Agrària*, núm. 21, Publicacions i Edicions de la UB, Barcelona, 2008, p. 143-146).

1506: capbreu de la Pabordia (ACG, Pabordia de Juliol, Capbreu 1506).

Taula 19: Evolució dels masos del domini de la Pabordia de Juliol a Santa Maria de Fenals al llarg del segle XV

MAS	1400	1410	1420	1434	1448	1460	1476	1486	1496	1506	OBSERVACIONS
Canal	■										Agregat al mas Castell (del domini del cavaller Labià) des de 1408.
Colls	■	■	■								Desapareix de la documentació a partir de 1429. Segons el capbreu de 1476, podria estar en benevis.
Croanyes	■	■	■	□	■	■	□	■	■	■	
Ferrer	■	■									Declarat en benevis l’any 1429. Segons el capbreu de 1506, és agregat al mas Croanyes.
Gil	■	■									Desapareix de la documentació des de 1413.
Gironès	■	■									Desapareix de la documentació des de 1416. Agregat al mas Castell (del domini del cavaller Labià) almenys des de 1478.

Taula 21: Censos anuals “*pro locido*” dels masos de la Sagristia Major segons el capbreu del 1394-96.

MAS	FORMENT (quartera no id.)	ORDI (quartera no id.)	ORDI (punyera no id.)	VI (quartera no id.)	VI (canada SFG)	VI (canada no id.)
Auladell, Canyabar i Sureda	1	1		4		
Badós i Pujol	1	1,5		5		
Bona			3	4		
Bonet	0,5	1		2		
Castell		1		1		
Cateura	0,5	1			4	
Creixell	0,5	1		3		
Douçà i Boscà	0,5	1		4		
Llaurador	0,5	1		3		
Martí		1				2
Mateu		1,5		2		
Mercader		1		2		
Peralbert	0,5	1		4		
Ponç	0,5	1		1		
Rovira	1	1		6		
Sifró		1		7		

MAS	FORMENT (quartera no id.)	ORDI (quartera no id.)	ORDI (punyera no id.)	VI (quartera no id.)	VI (canada SFG)	VI (canada no id.)
Torrent	1	1		4		
Vilabella i Guerau Cauçà	0,5	1		4		
TOTAL	8	18	3	56	4	2

**Taula 22: Jornades anuals de treball dels masos a la reserva de la Sagristia Major
segons el capbreu del 1394-96**

MAS	JOVES	BATUDES	TRAGINES	CAVADES	TREPITJAR RAÏM
Auladell, Canyabar i Sureda	2		4	2	
Badós i Pujol	necessàries	1	necessàries		
Bona	2		4	2	
Bonet	1		1		
Castell	1		5		1
Cateura	necessàries		Necessàries		
Creixell	necessàries		necessàries		
Douçà i Boscà	1		1		
Llaurador	necessàries	1	necessàries		
Martí	necessàries		necessàries		
Mateu	necessàries	1	necessàries		
Mercader	0,5		4	2	
Peralbert	2		4	2	
Pla	2		4	2	
Ponç	necessàries	1	necessàries		
Rovira	necessàries	1	necessàries		
Sifró	1		1		
Torrent	necessàries	1	necessàries		
Vidal i Guerau	necessàries	1	necessàries		
Vilabella i Guerau Cauçà	necessàries	1	necessàries		
TOTAL	12,5	8	28	10	1
	(+ necessàries)		(+ necessàries)		

Taula 23: Censos anuals en espècie que la Sagristia Major rebia dels seus masos segons el capbreu del 1394-96.

MAS	FORMENT (mitgera Monells)	FORMENT (quartera Anyells)	FORMENT (mesurons Castell SAS)	CIVADA (quartera Anyells)	CIVADA (mesura Anyells)	VI (bótes)	VI (quartera Anyells)	VI (canada castell SAS)	VI (quateró no id.)	FOGASSES CAVALLERILS	GALLINES	CAPONS	OUS	MOLTONS	LINYAM CARN	SALADA PORC	PERNIL PORC (3 <i>mitium</i> /6sous)	PERNIL PORC (4 <i>mitium</i> /8sous)	PERNIL PORC (7 <i>mitium</i> /14 sous)
Auladell, Canyabar i Sureda				3			2			2	5		8						
Badós i Pujol													6						
Bona				1							1		8		1				
Bonet			1	1			2				1		6						
Castell		0,1		1				1			2		5		1				
Cateura			7	3	1			7			2,5	1	8						1
Cifra àlies																			
Gardí		1						6			2	2	8				1		
Creixell			4	4,33				6,33			3		10					1	
Dalmau																			
Douçà i Boscà													2						

MAS	FORMENT (mitgera Monells)	FORMENT (quartera Anyells)	FORMENT (mesurons Castell SAS)	CIVADA (quartera Anyells)	CIVADA (mesura Anyells)	VI (bótes)	VI (quartera Anyells)	VI (canada castell SAS)	VI (quateró no id.)	FOGASSES CAVALLERILS	GALLINES	CAPONS	OUS	MOLTONS	LINYAMCARN SALADA PORC	PERNIL PORC (3 <i>militum</i> /6sous)	PERNIL PORC (4 <i>militum</i> /8sous)	PERNIL PORC (7 <i>militum</i> /14 sous)
Tapioles i batllia			1	1	1			1			3			1	1			
Torrent			7	3				4			5	1	8	0,33				1
Vilabella i Guerau Cauçà			3	3,5							2	3	6			1		
TOTAL	1	2,8	51	55,99	2	2	4,5	50,99	10,5	2	46,5	19	143	2,49	4	4	2	2

Taula 24: Censos anuals en moneda que la Sagristia Major rebia dels seus masos segons el capbreu del 1394-96.

MAS	CENS GENÈRIC	CENS PER MOLÍ	CENSOS PER TERRES CONCRETES	RESCAT SERVITUDS	RESCAT TOTS CENSOS	CENS PER FÀBREGA	TOTAL
Auladell, Canyabar i Sureda	5 s. 2 d.	3 s. 9 d.	10 s. 4 d.				19 s. 3 d.
Badós i Pujol	32 s. 0 d.		1 s. 9 d.	8 s. 0 d.			41 s. 9 d.
Bona		1 s. 2 d.					1 s. 2 d.
Bonet	2 s. 5 d.		0 s. 10 d.				3 s. 3 d.
Castell			14 s. 8 d.				14 s. 8 d.
Cateura	2 s. 8 d.						2 s. 8 d.
Cifra àlies Gardí	9 s. 4 d.		19 s. 7 d.	5 s. 0 d.			33 s. 11 d.
Dalmau	5 s. 4 d.	0 s. 6 d.	7 s. 0 d.				12 s. 3 d.
Douçà i Boscà	6 s. 0 d.		6 s. 0 d.	5 s. 0 d.			17 s. 0 d.
Ferrer i fàbrega	5 s. 0 d.		1 s. 10 d. 1 m.			14 s. 8 d. ^a	21 s. 6 d. 1 m.
Gras	4 s. 8 d.						4 s. 8 d.
Llaurador	0 s. 11 d.						0 s. 11 d.
Martí	10 s. 0 d.		6 s. 0 d.				16 s. 0 d.
Mateu	2 s. 10 d. 1 m.		0 s. 6 d.				3 s. 4 d. 1 m.
Mercader	1 s. 0 d.						1 s. 0 d.
Peralbert	2 s. 9 d.						2 s. 9 d.

MAS	CENS GENÈRIC	CENS PER MOLÍ	CENSOS PER TERRES CONCRETES	RESCAT SERVITUDS	RESCAT TOTS CENSOS	CENS PER FÀBREGA	TOTAL
Pla	2 s. 8 d.	3 s. 9 d.					6 s. 5 d.
Ponç	3 s. 1 d. 1 m.		6 s. 5 d. 1 m.				9 s. 7 d.
Reig	3 s. 6 d.			2 s. 0 d.			5 s. 6 d.
Rovira	2 s. 8 d.	1 s. 7 d.	1 s. 4 d.				5 s. 7 d.
Sifró		1 s. 0 d.	7 s. 8 d.				8 s. 8 d.
Tallades	7 s. 8 d.						7 s. 8 d.
Tapioles i batllia	2 s. 0 d.	1 s. 4 d.					3 s. 4 d.
Torrent	3 s. 1 d.						3 s. 1 d.
Vidal i Guerau			0 s. 2 d.		33 s.		33 s. 2 d.
Vilabella i Guerau	2 s. 8 d.	0 s. 6 d.	2 s. 7 d.				5 s. 9 d.
Cauçà							
TOTAL	116 s. 10 d.	13 s. 7 d.	86 s. 9 d.	20 s. 0 d.	33 s.	14 s. 8 d.	284 s. 10 d.

a: els 14 sous i 8 diners del cens per la fàbrega de destret, en realitat, inclou dos censos diferents: un de fix de 2 sous i 8 diners i un altre que es podia pagar en moneda (12 sous) o bé en espècie (24 ferradures per a cavalcadura). Hem optat per sumar els dos censos monetaris, però fem constar aquesta particularitat.

Taula 25: Evolució dels masos del domini de la Sagristia Major a Santa Agnès de Solius al llarg del segle XV

MAS	1394	1410	1420	1430	1448	1460	1470	1486	1496	OBSERVACIONS
Auladell, Canyabar i Sureda	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Badós i Pujol	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Bona	■	■	■							Desapareix de la documentació a partir del 1420.
Bonet	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Castell	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Cateura	■	■	■	■	■	■	■	□	■	
Cifra àlies Gardí	■	■								La família tinent del mas estava fortament endeutada al començament del segle i desapareix de la documentació a partir de 1418. Potser el mas va fer fallida pels deutes. Posteriorment, algunes de les seves terres van ser establertes a altres pagesos.
Creixell	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Dalmau	■	■	■	■	■	■	■	■	■	L'any 1489 incorpora el mas Vidal, derruït, al seu patrimoni amb les servituds redimides a canvi d'un cens anual d'1 mitgera de forment.

MAS	1394	1410	1420	1430	1448	1460	1470	1486	1496	OBSERVACIONS
Douçà i Boscà	■	■								Desapareix de la documentació a partir de 1416. L'any 1458 la Sagristia estableix una peça de terra que havia estat del mas.
Ferrer	■									Cau en benevís entre 1396 i 1418 i les seves terres són establertes a diversos pagesos. El mas sembla deshabitat durant les tres primeres dècades del segle però la família Gras, que aleshores viu a Sant Feliu, continua tenint-ne els drets de propietat. A partir de la dècada de 1440 la mateixa família el torna a habitar. L'any 1488, però, és esmentat com un "mas mort" i l'any següent és objecte d'un arrendament per part de la Sagristia Major a favor d'un ciutadà de Girona.
Gras	■	■	■	■	■	■	■			Posteriorment, és comprat per Antoni Sifró, de Solius, i l'any 1492 és revengut a Nicolau Gras, de Sant Feliu, membre de la família originària del mas. Nicolau Gras l'any 1493 compra el mas Perallins de Sant Amanç i, a partir d'aquesta data, el mas Gras desapareix de la documentació.

MAS	1394	1410	1420	1430	1448	1460	1470	1486	1496	OBSERVACIONS
Viader	□									<p>Entre 1395 i 1398, diversos membres de la família Viader renuncien als seus drets sobre el mas a favor de la Sagristia Major. Queda deshabitat i l'any 1453 la Sagristia l'estableix a Joan Auladell, tinent del mas Auladell de Solius, a canvi d'un cens anual de 12 diners anuals i dels agrers acostumats. Per tant, queda agregat al mas Auladell.</p> <p>Des de la dècada de 1460, la propietat útil dels dos masos, units en un de sol, és d'Agnès Vidal, però no hi viu. Els masos són derruïts durant les guerres remences. L'any 1489 Agnès Vidal renuncia a la propietat útil a favor de la Sagristia Major i aquesta els estableix a Nicolau Dalmau, tinent del mas Dalmau de Solius. Per tant, queden agregats al mas Dalmau.</p>
Vidal i Guerau de Conca	■	■	■	■	□	■	■	□		
Vilabella i Guerau Cauçà	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
NÚM. MASOS	27	23	21	20	18	18	18	17	15	

■: Mas documentat en aquell moment.

□: Mas no documentat en aquell moment però que segur que existia per documents anteriors i posteriors.

1410, 1420, 1430, 1460 i 1470: dates genèriques (documentació notarial).

1394: capbreu de la Sagristia Major (AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 274, i F. AICART HEREU, M. AULADELL AGULLÓ i J. VIVO LLORCA, *El castell de la Roca. Les empremtes d'una fortalesa fantasma a Solius*, Ajuntament de Santa Cristina d'Aro i Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona, 2010).

1448: reunió de pagesos de remença (M. M. HOMS I BRUGAROLES, *El sindicat remença de l'any 1448*, Ajuntament de Girona, 2005).

1486: nominació de focs de pagesos de remença (ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, vol. 2609, quaderns A-H).

1496: fogatjament general (J. IGLÉSIES I FORT, *El Fogatge de 1497. Estudi i transcripció*, Rafael Dalmau, Barcelona, 1991. i X. MARCÓ I MASFERRER, "La diferenciació pagesa a la Catalunya baixmedieval: la revisió del cas de la vall d'Aro", dins *Estudis d'Història Agrària*, núm. 21, Publicacions i Edicions de la UB, Barcelona, 2008, p. 143-146).

Taula 26: Censos anuals en espècie que l'Almoina del Pa rebia dels seus masos segons el llibre de comptes de l'anualitat 1436-1437

MAS	CIVADA (quarteres d'Anyells)	FOGASSES DE FORMENT	PANS D'ORDI	VI (quarteres no id.)	VI (aimines no id.)	VI (bótes de mena)	OLI (cups no id.)	AVELLANES (mitgeres no id.)	CAPONS	GALLINES	ALTILIUM
Calvell		8		4 ^a			0,5		2	4 ^b	
Motgera	4	8		4					2	4 ^c	2 ^d
Ramon	3	5		3					2 ^e	2 ^f	2 ^g
Vilar	4	8	4		1					4 ^h	2 ⁱ
Viu ^j						1		1			
TOTAL	11	29	4	11	1	1	0,5	1	6	14	6

a: bescanviable per 2 sous. b: bescanviable per 2 sous i 8 diners. c: bescanviables per 3 sous. d: bescanviables per 4 sous. e: bescanviables per 4 sous i 6 diners.

f: bescanviables per 3 sous. f: bescanviables per 4 sous. h: bescanviables per 3 sous. i: bescanviables per 4 sous.

j: el mas Viu ha caigut en benevís a mans de l'Almoina però algú que no coneixem en pagava aquests censos.

Taula 27: Censos anuals en moneda que l'Almoina del Pa rebia dels seus masos segons el llibre de comptes de l'anualitat 1436-1437

MAS	CENS GENÈRIC	RESCAT JOVES I TRAGINES	RESCAT PERNILS	RESCAT MOLTONADA ^a	TOTAL
Calvell	5 s. 4 d.	1 s. 2 d.		4 s.	10 s. 6 d.
Motgera	5 s. 2 d.	1 s. 2 d.	4 s.		10 s. 4 d.
Ramon	2 s. 6 d.	1 s. 2 d.	1 s. 4 d.		5 s.
Vilar	2 s. 8 d.	1 s. 2 d.	2 s. 8 d.	4 s.	10 s. 6 d.
TOTAL	15 s. 8 d.	4 s. 8 d.	8 s.	8 s.	36 s. 4 d.

a: aquest cens es pagava cada tres anys.

MASOS	1400	1410	1420	1430	1448	1460	1470	1480	1486	1496	OBSERVACIONS
Viu	■	■	■								La tinent del mas, Antònia, mor entre 1419 i 1422 i el seu marit, Guillem Sala, en marxa. En aquells moments, Joan Gras, familiar d'Antònia, sembla posseir el mas. Entre 1436 i 1437 consta en mans de l'Almoina, en benevís. Segons el capbreu de 1480, el mas és derruït i el declaren els tinentes del mas Motgera. Segurament hi és agregat.
NÚM. MASOS	6	6	5	4	3	3	3	3	3	3	

■: Mas documentat en aquell moment.

□: Mas no documentat en aquell moment però que segur que existia per documents anteriors i posteriors.

1400, 1410, 1420, 1430, 1460 i 1470: dates genèriques (documentació notarial).

1448: reunió de pagesos de remença (M. M. HOMS I BRUGAROLES, *El sindicat remença de l'any 1448*, Ajuntament de Girona, 2005).

1480: capbreu de l'obra parroquial de Santa Cristina d'Aro (AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 271).

1486: nominació de focs de pagesos de remença (ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, vol. 2609, quaderns A-H).

1496: fogatjament general (J. IGLÉSIES I FORT, *El Fogatge de 1497. Estudi i transcripció*, Rafael Dalmau, Barcelona, 1991. i X. MARCÓ I MASFERRER, "La diferenciació pagesa a la Catalunya baixmedieval: la revisió del cas de la vall d'Aro", dins *Estudis d'Història Agrària*, núm. 21, Publicacions i Edicions de la UB, Barcelona, 2008, p. 143-146).

Taula 29: Productes delmats i quantitats recaptades pel delme de l'Almoina del Pa a Santa Cristina d'Aro (1429-1458)

PRODUCTE	QUANTITATS RECAPTADES PER ANY					
	1429-30	1430-31	1431-32	1436-37	1444-1445	1457-58
Forment	64 mitgeres	42 mitgeres	83 mitgeres	58 mg. i 4 part.	42 mitgeres	61 mitgeres
Mestall	95 mitgeres	34 mitgeres	46 mg. i 3 part.	43 mg. i 9 part.	28 mg. i 3,5 part.	33 mitgeres
Ordi	14 mg. i 1 qt.	6 mg. i 1 qt.	9 mitgeres	9 mitgeres	7 mg. i 9 part.	12 mitgeres
Civada	-	-	-	3 mitgeres	-	-
Mill	3 mg. i 0,5 qt.	21 mitgeres	-	4 mg. i 9 part.	-	-
Raïms	1 quintar	-	-	-	-	-
Vi	59 bótes	50 bótes	100 bótes	20 somades	9 bótes de mena	? (venut per 14 lliures i 8 sous)
Polls	32	10	27	-	-	29
Carnatge	39 caps (entre anyells i porcells)	27 caps (entre anyells i porcells)	25 caps (anyells)	12 caps	-	? (venut per 3 lliures i 10 sous)
Lli	86 flats	81 flats	68 flats	20 flats	-	32 flats
Gra de lli	-	11 partidors	1 quartera	-	1 mg. i 11 part.	-
Cànem	-	-	-	-	-	4 flats

PRODUCTE	QUANTITATS RECAPTADES PER ANY					
	1429-30	1430-31	1431-32	1436-37	1444-1445	1457-58
Llobins	-	-	-	7 mg. i 10 part.	4 mg. i 5 part.	3 mitgeres
Faves	1 mitgera	-	0,5 quarteres	1 quartera	2,5 partidors	6 partidors
Veces	8 partidors	3 partidors	-	7 partidors	1 mg. i 4 part.	6 partidors
Cebes	-	-	1 forc	3 forcs	-	-
Cigrons	-	-	0,5 quarteres	-	-	-
Safrà	-	-	1 unça	1 "poc"	-	-
VALOR MONETARI	1.636 s.	1.185 s. 3 d.	1.488 s. 9 d.	1.415 s. 9 d.	1.020 s. 3 d.	1.289 s. 6 d.

Totes les mesures de gra i de llegums són expressades segons la mesura de Sant Feliu de Guíxols, excepte les de l'annualitat 1457-58, que ho són segons la mesura de Girona. La mitgera de Sant Feliu equivalia a 60,28 litres i la mitgera rasa de Girona, a 55,03 litres. D'altra banda, en el cas de la mesura de Sant Feliu, cal tenir present que 1 mitgera era igual a 2 quarteres i a 12 partidors (i, per tant, 1 quartera equivalia a 6 partidors): C. ALSINA, G. FELIU I L. MARQUET, *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, Barcelona, Curial, 1990.

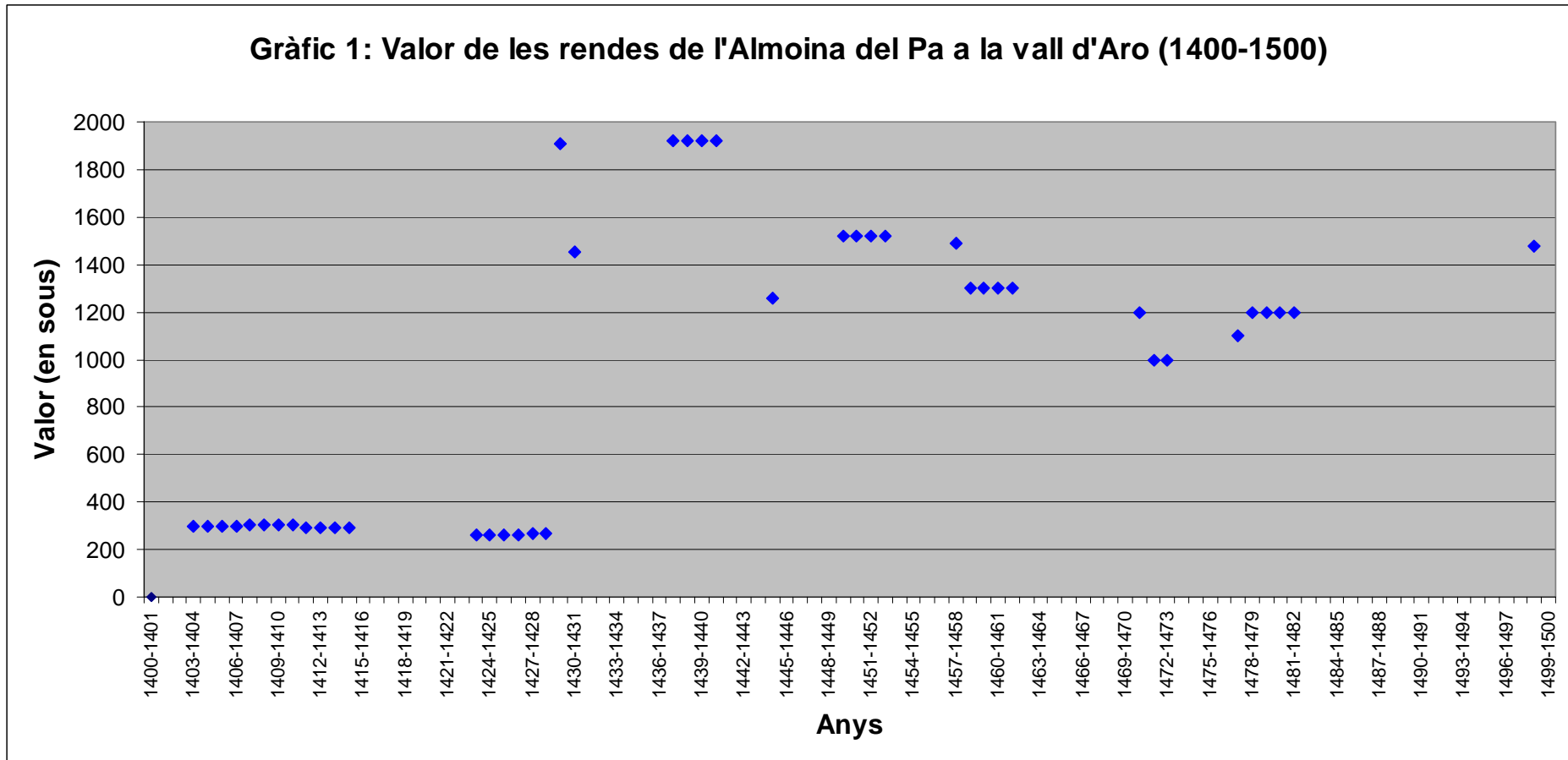
El valor monetari s'ha calculat a partir de les indicacions que apareixen en els llibres de comptes sobre el preu pel qual l'Almoina vengué part d'aquests productes. És un valor aproximat, ja que a vegades no hi apareix el preu d'alguns productes menors, però molt representatiu perquè sí que hi surt sistemàticament el dels cereals panificables i el dels altres productes més importants.

**Taula 30: Valor de les rendes del domini de l'Almoina del Pa a la vall d'Aro
(1403-1499).**

ANUALITAT	CONCEPTE		VALOR TOTAL	ÍNDEX
	Domini territorial	Delme		
1403-1404	297 s. 6 d.	-	297 s. 6 d.	-
1404-1405	297 s. 6 d.	-	297 s. 6 d.	-
1405-1406	297 s. 6 d.	-	297 s. 6 d.	-
1406-1407	297 s. 6 d.	-	297 s. 6 d.	-
1407-1408	305 s. 0 d.	-	305 s. 0 d.	-
1408-1409	305 s. 0 d.	-	305 s. 0 d.	-
1409-1410	305 s. 0 d.	-	305 s. 0 d.	-
1410-1411	305 s. 0 d.	-	305 s. 0 d.	-
1411-1412	290 s. 6 d.	-	290 s. 6 d.	-
1412-1413	290 s. 6 d.	-	290 s. 6 d.	-
1413-1414	290 s. 6 d.	-	290 s. 6 d.	-
1414-1415	290 s. 6 d.	-	290 s. 6 d.	-
1423-1424	260 s. 0 d.	-	260 s. 0 d.	-
1424-1425	260 s. 0 d.	-	260 s. 0 d.	-
1425-1426	260 s. 0 d.	-	260 s. 0 d.	-
1426-1427	260 s. 0 d.	-	260 s. 0 d.	-
1427-1428	270 s. 0 d.	-	270 s. 0 d.	-
1428-1429	270 s. 0 d.	-	270 s. 0 d.	-
1429-1430	270 s. 0 d.	1.636 s. 0 d.	1.906 s. 0 d.	100
1430-1431	270 s. 0 d.	1.185 s. 3 d.	1.455 s. 3 d.	76,3
1431-1432	?	1.488 s. 9 d.	?	-
1436-1437	?	1.415 s. 9 d.	?	-
1437-1438	220 s. 0 d.	1.700 s. 0 d.	1.920 s. 0 d.	100,7
1438-1439	220 s. 0 d.	1.700 s. 0 d.	1.920 s. 0 d.	100,7
1439-1440	220 s. 0 d.	1.700 s. 0 d.	1.920 s. 0 d.	100,7
1440-1441	220 s. 0 d.	1.700 s. 0 d.	1.920 s. 0 d.	100,7
1441-1442	240 s. 0 d.	?	?	-
1442-1443	240 s. 0 d.	?	?	-
1443-1444	240 s. 0 d.	?	?	-
1444-1445	240 s. 0 d.	1.020 s. 3 d.	1.260 s. 3 d.	66,1

ANUALITAT	CONCEPTE		VALOR TOTAL	ÍNDEX
	Domini territorial	Delme		
1449-1450	220 s. 0 d.	1.300 s. 0 d.	1.520 s. 0 d.	79,7
1450-1451	220 s. 0 d.	1.300 s. 0 d.	1.520 s. 0 d.	79,7
1451-1452	220 s. 0 d.	1.300 s. 0 d.	1.520 s. 0 d.	79,7
1452-1453	220 s. 0 d.	1.300 s. 0 d.	1.520 s. 0 d.	79,7
1457-1458	200 s. 0 d.	1.289 s. 6 d.	1.489 s. 6 d.	78,1
1458-1459	200 s. 0 d.	1.100 s. 0 d.	1.300 s. 0 d.	68,2
1459-1460	200 s. 0 d.	1.100 s. 0 d.	1.300 s. 0 d.	68,2
1460-1461	200 s. 0 d.	1.100 s. 0 d.	1.300 s. 0 d.	68,2
1461-1462	200 s. 0 d.	1.100 s. 0 d.	1.300 s. 0 d.	68,2
1462-1463	200 s. 0 d.	?	?	-
1463-1464	200 s. 0 d.	?	?	-
1464-1465	200 s. 0 d.	?	?	-
1470-1471	-	-	1.200 s. 0 d.	63
1471-1472	-	-	1.000 s. 0 d.	52,5
1472-1473	-	-	1.000 s. 0 d.	52,5
1477-1478	-	-	1.100 s. 0 d.	57,7
1478-1479	-	-	1.200 s. 0 d.	63
1479-1480	-	-	1.200 s. 0 d.	63
1480-1481	-	-	1.200 s. 0 d.	63
1481-1482	-	-	1.200 s. 0 d.	63
1498-1499	-	-	1.480 s. 0 d.	77,6

Gràfic 1: Valor de les rendes de l'Almoina del Pa a la vall d'Aro (1400-1500)

MASOS (% propietat)	1400	1410	1420	1430	1448	1460	1470	1480	1486	1496	OBSERVACIONS
Motgera (21%)	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Ramon (21%)	■	■	■	■	■	■	■	■	■	□	
Riembau (100%)	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Samir (100%)	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Vilar (21%)	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	
Viu (21%)	■	■	■								La tinent del mas, Antònia, mor entre 1419 i 1422 i el seu marit, Guillem Sala, en marxa. En aquells moments, Joan Gras, familiar d'Antònia, sembla posseir el mas. Entre 1436 i 1437 consta en mans de l'Almoïna, en benevís. Segons el capbreu de 1480, el mas és derruït i el declaren els tinents del mas Motgera. Segurament hi és agregat.
NÚM. MASOS	10	10	8	7	6	6	6	6	6	6	

■: Mas documentat en aquell moment.

□: Mas no documentat en aquell moment però que segur que existia per documents anteriors i posteriors.

1400, 1410, 1420, 1430, 1460 i 1470: dates genèriques (documentació notarial).

1448: reunió de pagesos de remença (M. M. HOMS I BRUGAROLES, *El sindicat remença de l'any 1448*, Ajuntament de Girona, 2005).

1480: capbreu de l'obra parroquial de Santa Cristina d'Aro (AHG, Notarial, Vall d'Aro, vol. 271).

1486: nominació de focs de pagesos de remença (ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, vol. 2609, quaderns A-H).

1496: fogatjament general (J. IGLÉSIES I FORT, *El Fogatge de 1497. Estudi i transcripció*, Rafael Dalmau, Barcelona, 1991. i X. MARCÓ I MASFERRER, “La diferenciació pagesa a la Catalunya baixmedieval: la revisió del cas de la vall d'Aro”, dins *Estudis d'Història Agrària*, núm. 21, Publicacions i Edicions de la UB, Barcelona, 2008, p. 143-146).

Taula 32: Censos fixos anuals dels masos del domini directe del donzell Labià segons el capbreu del 1402

MAS	FORMENT (quarteres de Castell d'Aro)	FORMENT (quarteres de SMF)	ORDI (mitgeres de Castell d'Aro)	ORDI (mitgeres de SMF)	OLI (cups)	GALLINES	PERNILS	FOGASSES	DINERS
Castell						2			
Labià / Lledó	1	3	2	2	1	3	1		
Piferrer						1,16		0,66	1,25
TOTAL	1	3	2	2	1	6,16	1	0,66	1,25

Taula 33: Censos fixos anuals rebuts pel donzell Labià de masos d'altres senyors segons el capbreu del 1402

MAS (senyor)	ORDI (quarteres d'Anyells)	GALLINES	FARRATGE (feixos)	DINERS
Colls (Pabordia Juliol)		2		2,5
Gironès (Pabordia Juliol)		2,3		
Oliver (Pabordia Juliol)		2		2,5
Rafart (Pabordia Juliol)	0,33	0,33		0,8
Riera (Monestir SFG)			1	
Ros (Pabordia Juliol i Sagristia Segona)				2,5
TOTAL	0,33	6,63	1	8,3

Taula 34: Censos fixos anuals rebuts pel donzell Labià pel dret de “cercha” que tenia en feu pel monestir de Sant Feliu de Guíxols segons el capbreu del 1402

MAS	ORDI (mitgeres d'Anyells)	ORDI (quarteres d'Anyells)	FORMENT(quarteres d'Anyells)	GALLINES
Besart		0,5		
Bru	1	0,5	1	
Carbonell		1		
Colls	1,25		1	
Gil		0,5		
Gironès		1		
Joan		0,66	0,33	
Oliver		2	1	
Piferrer		2	1	
Rafart		1,5	0,5	0,5
Ribatallada		3	1	
Riera	1	0,5	1	1
Ros		1,75	0,5	1
Salamó		1		
Torre		0,66	0,33	
Vinyes		1,5	1	1
TOTAL	3,25	16,57	7,66	2,5

Taula 35: Vendes a la menuda i compradors del cereal panificable procedent del delme de l'Almoina del Pa en l'anualitat 1436-1437

COMPRADOR	CEREAL			BENEFICI ALMOINA
	FORMENT	MESTALL	ORDI	
en Vilar del molí dels Terrers	22 mitgeres	22 mg. i 1 qt.		377 s. 6 d.
en Revell	9 mg. i 10 part.			98 s. 4 d.
Narcís Boscà	3 mitgeres		4 mitgeres	50 s. 0 d.
Antoni Geli	3 mitgeres	1 mitgera		37 s. 0 d.
n'Ordis	2 mitgeres	1 mg. i 1 qt.		30 s. 6 d.
n'Otger	3 mitgeres			30 s. 0 d.
Antoni Mansella	3 mitgeres			30 s. 0 d.
en Blanc	3 mitgeres			30 s. 0 d.
Bartomeu Cifra		3 mitgeres	1 mg. i 8 part.	29 s. 4 d.
en Pujol	2 mitgeres	1 mitgera		27 s. 0 d.
Joan Cifra	1 mg. i 1 qt.	1 mg. i 1 qt.		25 s. 6 d.
Joan Mansella		3 mitgeres		21 s. 0 d.
en Riembau		3 mitgeres		21 s. 0 d.
en Pertioles	2 mitgeres			20 s. 0 d.
Joan Saguer	2 mitgeres			20 s. 0 d.
en Cavarroques	1 mitgera	8 partidors		14 s. 8 d.
en Torrent		2 mitgeres		14 s. 0 d.
en Miró del Vilar		1 mg. i 1 qt.		10 s. 6 d.
Pere Says			1 mitgera	5 s. 0 d.
en Sicarts			1 mitgera	5 s. 0 d.
en Torre de Crota			9 partidors	3 s. 9 d.
TOTAL VENUT	57 mg i 4 part.	40 mg i 8 part.	8 mg. i 5 part.	BENEFICI TOTAL ALMOINA
PREU	10 sous/mg.	7 sous/mg.	5 sous/mg.	
BENEFICI ALMOINA	573 s. 4 d.	284s. 8 d.	42s. 1d.	900 s. 1 d.

Totes les quantitats de capacitat són expressades segons la mesura de Sant Feliu de Guíxols.

Taula 36: Arrendaments de les rendes de l'abat del monestir de Sant Feliu a la vall d'Aro al segle XV

TIPUS DE RENDES	PERÍODE	PREU ANUAL (sous)	ARRENDATARIS
totes les rendes	1408-1412	10.000	Antoni de Pau (capellà major SFG) Bernat de Pau (mercader SFG) Nicolau Oliver (mercader SFG) Pere Sanç (mercader SFG)
	1419-1423	8.500	Ramon Gallart (notari SFG) Antoni de Pau (capellà major SFG)
	1425-1428	8.500	Francesc Hospital (mercader SFG) Joan Salvador (mercader SFG)
	1433-1437	7.000	Andreu Cassà (mercader SFG) Nicolau Madrencs (mercader SFG)
	1475-1477	5.000	Nicolau Pla (mercader SFG)
domini territorial de SCA	ca. 1402	?	Bartomeu Llamví (pagès SCA)
	1410-1412	1.720	Pere Loron àlies Surià (pagès SCA)
	1412-1413	1.720	Pere Loron àlies Surià (pagès SCA)
	1415-1416	1.840	Pere Loron àlies Surià (pagès SCA)
	1416-1421	1.770	Bartomeu Llamví (pagès SCA) Pere Mansella (pagès SCA) Narcís Llamví àlies Mordenyac (pagès SCA)
	ca. 1425- ca.1426	1.760	Joan Miquel (carnisser SFG) Joan Salvador (mercader SFG)
	1460-1462	1.300	Nicolau Cassà (mercader SFG) Antoni Sureda (mercader SFG)
domini territorial de SMF	1405-1409	1.720	Ramon Gallart (notari SFG) Pere Pati (mestre d'aixa SFG)
	1412-1416	1.380	Nicolau Joanals (teixidor SFG) Joan Torre (mestre d'aixa SFG) Joan Vinyes (pagès SMF)
	1416-1419	1.425	Pere Revell (pagès SCA) Antoni Sunyer (pagès SCA)
	1433-1437	1.400	Antoni Mansella (moliner SCA)

TIPUS DE RENDES	PERÍODE	PREU ANUAL (sous)	ARRENDATARIS
domini territorial SMF i delme SAS	1444-1445	2.000	Joan Ramon (mercader SFG)
delme de SAS	1427-1429	600	Antoni de Pau (capellà major SFG)
	1429-1430	600	Llorenç Mateu (sastre SFG)
	1433-1437	600	Joan Salvador (mercader SFG)
	1449-1453	600	Joan Mateu (sabater SFG)
	1453-1457	560	Narcís Cervià (barber-cirurgia SFG) Bernat Prohio (sastre SFG)
	1457-1460	560	Joan Mateu (sabater SFG)
	1486-1488	440	Bartomeu Llamví (pagès SCA)

Taula 37: Arrendaments de les rendes de la Pabordia de Juliol de la Seu a la vall d'Aro al segle XV

TIPUS DE RENDES	PERÍODE	PREU ANUAL (sous)	ARRENDATARIS
totes les rendes de la vall	1473-1476	2.000	Nicolau Pla (mercader SFG) Joan Salvador (mercader SFG)
totes les rendes de la vall excepte SAS i SMB	1476-1479	1.200	Francesc Hospital (mercader SFG) Joan Salvador (mercader SFG)
domini territorial SMR	1413-1417	43	Martí Cebrià (pagès SMR)

Taula 38: Arrendaments de les rendes de la Sagristia Major de la Seu a la vall d'Aro al segle XV

TIPUS DE RENDES	PERÍODE	PREU ANUAL (sous)	ARRENDATARIS
domini territorial de SAS	1443-1447	1.320	Joan Salvador (mercader SFG) Guillem Torre (mercader SFG)
	1447-1451	1.120	Joan Salvador (mercader SFG) Guillem Torre (mercader SFG)
	1461-1465	920	Joan Salvador (mercader SFG)

**Taula 39: Arrendaments de les rendes de l'Almoina del Pa de la Seu a
la vall d'Aro al segle XV**

TIPUS DE RENDES	PERÍODE	PREU ANUAL (sous)	ARRENDATARIS
domini territorial SCA i SAS	1403-1407	297,5	Pere Riera (pagès SMR) Martí Vilar (pagès SCA)
	1407-1411	305	Vidal Calvell (pagès SCA) Pere Cateura (pagès SCA) Pere Miró (pagès SCA)
	1411-1415	290,5	Vidal Calvell (pagès SCA)
	1423-1427	260	Joan Ramon (mercader SFG) Nicolau Ramon (mercader SFG)
	1427-1431	270	Joan Ramon (mercader SFG)
	1437-1441	220	Pere Cima (rector SMF)
	1441-1445	240	Bernat Molins (?) Jaume Ordís ("laborator" SCA)
	1449-1453	220	Antoni Cateura (sastre SCA)
	1457-1461	200	Joan Ramon (mercader SFG)
	1461-1465	200	Joan Ramon (mercader SFG)
delme de SCA	1437-1441	1.700	Joan Bosc (mercader SFG) Antoni Cartellà (mercader SFG) Pere Hospital (mercader SFG)
	1449-1453	1.300	Antoni Cateura (sastre SCA) Joan Cifra (pagès SCA)
	1458-1462	1.100	Nicolau Pla (mercader SFG)
totes les rendes vall d'Aro	1470-1471	1.200	Antoni Tibau (?)
	1471-1473	1.000	Joan Barceló (mercader SFG) Arnau Bendrich (sastre SFG) Nicolau Pla (mercader SFG)
	1477-1478	1.100	Caterina, vídua de Joan Cartellà (mercader SFG)
	1478-1482	1.200	Antoni Andreu (?) Narcís Pujol (sastre SCA) en Sicarts (pagès SCA)
	1498-1499	1.480	Dalmau Riera (prevere SCA)

Taula 40: Arrendataris de les rendes dels principals senyors de la vall d'Aro al segle XV

ARRENDATARI	CATEGORIA SÒCIOPROFESSIONAL	SENYORIA	TIPUS DE RENDES	PERÍODE	PREU ANUAL (sous)	NÚM. SOCIS*
Andreu, Antoni	?	Almoina del Pa	totes les seves rendes vall d'Aro	1478-1482	1.200	2
Barceló, Joan	mercader (SFG)	Almoina del Pa	totes les seves rendes vall d'Aro	1471-1473	1.000	2
Bendrich, Arnau	sastre (SFG)	Almoina del Pa	totes les seves rendes vall d'Aro	1471-1473	1.000	2
Bosc, Joan	mercader (SFG)	Almoina del Pa	delme de SCA	1437-1441	1.700	2
Calvell, Vidal	pagès: tinent mas Calvell (SCA)	Almoina del Pa	domini territorial de SCA i SAS	1407-1411	305	2
	pagès: tinent mas Calvell (SCA)	Almoina del Pa	domini territorial de SCA i SAS	1411-1415	290,5	0
Cartellà, Antoni	mercader (SFG)	Almoina del Pa	delme de SCA	1437-1441	1.700	2
Cartellà, Joan	mercader (SFG)	Almoina del Pa	totes les seves rendes vall d'Aro	1477-1478	1.100	0
Cassà, Andreu	mercader (SFG)	Abat monestir SFG	totes les rendes de l'abat	1433-1437	7.000	1
Cassà, Nicolau	mercader (SFG)	Abat monestir SFG	domini territorial de SCA	1460-1462	1.300	1
Cateura, Antoni	sastre (SCA)	Almoina del Pa	delme de SCA	1449-1453	1.300	1
		Almoina del Pa	domini territorial de SCA i SAS	1449-1453	220	0
Cateura, Pere	pagès: tinent mas Cateura (SCA)	Almoina del Pa	domini territorial de SCA i SAS	1407-1411	305	2
Cebrià, Martí	pagès: tinent mas Cebrià (SMR)	Pabordia de Juliol	domini territorial de SMR	1413-1417	43	0
Cervià, Narcís	barber-cirurgià (SFG)	Abat monestir SFG	delme de SAS	1453-1457	560	1
Cifra, Joan	pagès: tinent mas Cifra (SCA)	Almoina del Pa	delme de SCA	1449-1453	1.300	1
Cima, Pere	rector (SMF)	Almoina del Pa	domini territorial de SCA i SAS	1437-1441	220	0

ARRENDATARI	CATEGORIA SÒCIOPROFESSIONAL	SENYORIA	TIPUS DE RENDES	PERÍODE	PREU ANUAL (sous)	NÚM. SOCIS*
Gallart, Ramon	notari (SFG)	Abat monestir SFG	domini territorial de SMF	1405-1409	1.720	1
		Abat monestir SFG	totes les rendes de l'abat	1419-1423	8.500	1
Hospital, Francesc	mercader (SFG)	Abat monestir SFG	totes les rendes de l'abat	1425-1428	8.500	1
Hospital, Francesc	mercader (SFG)	Pabordia de Juliol	totes les seves rendes vall d'Aro	1476-1479	1.200	1
Hospital, Pere	mercader (SFG)	Almoina del Pa	delme de SCA	1437-1441	1.700	2
Joanals, Nicolau	teixidor (SFG)	Abat monestir SFG	domini territorial de SMF	1412-1416	1.380	2
Llamví, Bartomeu	pagès: tinent mas Llamví (SCA)	Abat monestir SFG	domini territorial de SCA	ca.1402	?	?
		Abat monestir SFG	domini territorial de SCA	1416-1421	1.770	2
Llamví, Bartomeu	pagès: tinent mas Llamví (SCA)	Abat monestir SFG	delme de SAS	1486-1488	440	0
Madrencs, Nicolau	mercader (SFG)	Abat monestir SFG	totes les rendes de l'abat	1433-1437	7.000	1
Mansella, Antoni	moliner (SCA)	Abat monestir SFG	domini territorial de SMF	1433-1437	1.400	0
Mansella, Pere	pagès tinent mas Mansella (SCA)	Abat monestir SFG	domini territorial de SCA	1416-1421	1.770	2
Mateu, Joan	sabater (SFG)	Abat monestir SFG	delme de SAS	1449-1453	600	0
		Abat monestir SFG	delme de SAS	1457-1460	560	0
Mateu, Llorenç	sastre (SFG)	Abat monestir SFG	delme SAS	1429-1430	600	0
Miquel, Joan	carnisser (SFG)	Abat monestir SFG	domini territorial de SCA	ca.1425- ca.1426	1760	1
Molins, Bernat	?	Almoina del Pa	domini territorial de SCA i SAS	1441-1445	240	1

ARRENDATARI	CATEGORIA SÒCIOPROFESSIONAL	SENYORIA	TIPUS DE RENDES	PERÍODE	PREU ANUAL (sous)	NÚM. SOCIS*
Mordenyac, Narcís	pagès: tinent mas Mordenyac (SCA)	Abat monestir SFG	domini territorial de SCA	1416-1421	1.770	2
Oliver, Bernat	mercader (SFG)	Pabordia de Juliol	totes les seves rendes vall d'Aro	1479-1483	?	1
Oliver, Nicolau	mercader (SFG)	Abat monestir SFG	totes les rendes de l'abat	1408-1412	10.000	3
Ordis, Jaume	"laborator" (SCA)	Almoina del Pa	domini territorial de SCA i SAS	1441-1445	240	1
Pati, Pere	mestre d'aixa (SFG)	Abat monestir SFG	domini territorial de SMF	1405-1409	1.720	1
Pau, Antoni de	capellà major (SFG)	Abat monestir SFG	totes les rendes de l'abat	1408-1412	10.000	3
		Abat monestir SFG	totes les rendes de l'abat	1419-1423	8.500	1
		Abat monestir SFG	delme de SAS	1427-1429	600	0
Pau, Bernat de	mercader (SFG)	Abat monestir SFG	totes les rendes de l'abat	1408-1412	10.000	3
Pla, Nicolau	mercader (SFG)	Almoina del Pa	delme de SCA	1458-1462	1.100	0
		Almoina del Pa	totes les seves rendes vall d'Aro	1471-1473	1.000	2
		Pabordia de Juliol	totes les seves rendes vall d'Aro	1473-1476	2.000	1
		Abat monestir SFG	totes les rendes de l'abat	1475-1477	5.000	0
Prohio, Bernat	sastre (SFG)	Abat monestir SFG	delme de SAS	1453-1457	560	1
Pujol, Narcís	sastre (SCA)	Almoina del Pa	totes les seves rendes vall d'Aro	1478-1482	1.200	2
Ramon, Joan	mercader (SFG)	Almoina del Pa	domini territorial de SCA i SAS	1423-1427	260	1

ARRENDATARI	CATEGORIA SÒCIOPROFESSIONAL	SENYORIA	TIPUS DE RENDES	PERÍODE	PREU ANUAL (sous)	NÚM. SOCIS*
Ramon, Joan	mercader (SFG)	Abat monestir SFG	domini territorial de SMF i delme de SAS	1444-1445	2.000	0
		Almoina del Pa	domini territorial de SCA i SAS	1457-1461	200	0
		Almoina del Pa	domini territorial de SCA i SAS	1461-1465	200	0
Ramon, Nicolau	mercader (SFG)	Almoina del Pa	domini territorial de SCA i SAS	1423-1427	260	1
Revell, Pere	pagès: tinent mas Revell (SCA)	Abat monestir SFG	domini territorial de SMF	1416-1419	1.425	1
Riera, Dalmau	prevere (SCA)	Almoina del Pa	totes les seves rendes vall d'Aro	ca.1498- ca.1499	1.480	0
Riera, Pere	pagès: tinent mas Riera (SMR)	Almoina del Pa	domini territorial de SCA i SAS	1403-1407	297,5	1
Salvador sènior, Joan	mercader (SFG)	Abat monestir SFG	domini territorial de SCA	ca.1425- ca.1426	1.760	1
		Abat monestir SFG	totes les rendes de l'abat	1425-1428	8.500	1
		Abat monestir SFG	delme de SAS	1433-1437	600	0
		Sagristia Major	domini territorial de SAS	1443-1447	1.320	1
		Sagristia Major	domini territorial de SAS	1447-1451	1.120	1
Salvador júnior, Joan	mercader (SFG)	Sagristia Major	domini territorial de SAS	1461-1465	920	0
		Pabordia de Juliol	totes les seves rendes vall d'Aro	1473-1476	2.000	1
		Pabordia de Juliol	totes les seves rendes vall d'Aro	1476-1479	1.200	1

ARRENDATARI	CATEGORIA SÒCIOPROFESSIONAL	SENYORIA	TIPUS DE RENDES	PERÍODE	PREU ANUAL (sous)	NÚM. SOCIS*
“Sicarts, en”	pagès: tinent mas Sicarts (SCA)	Almoina del Pa	totes les seves rendes vall d’Aro	1478-1482	1.200	2
Sunyer, Antoni	pagès: tinent mas Sunyer (SCA)	Abat monestir SFG	domini territorial de SMF	1416-1419	1.425	1
Sureda, Antoni	mercader (SFG)	Abat monestir SFG	domini territorial de SCA	1460-1462	1.300	1
Surià (àlies Loron), Pere	pagès: tinent mas Surià (SCA)	Abat monestir SFG	domini territorial de SCA	1410-1412	1.720	0
		Abat monestir SFG	domini territorial de SCA	1412-1413	1.720	0
		Abat monestir SFG	domini territorial de SCA	1415-1416	1.840	0
Tibau, Antoni	?	Almoina del Pa	delme de SCA	1470-1471	1.200	0
Torre, Guillem	mercader (SFG)	Sagristia Major	domini territorial de SAS	1443-1447	1.320	1
		Sagristia Major	domini territorial de SAS	1447-1451	1.120	1
Torre, Joan	mestre d’aixa (SFG)	Abat monestir SFG	domini territorial de SMF	1412-1416	1.380	2
Vilar, Martí	pagès: tinent mas Vilar (SCA)	Almoina del Pa	domini territorial de SCA i SAS	1403-1407	297,5	1
Vinyes, Joan	pagès: tinent mas Vinyes (SMF)	Abat monestir SFG	domini territorial de SMF	1412-1416	1.380	2

*: Número de socis juntament amb els quals arrendà les rendes.

Taula 41: Categoria socioprofessional dels arrendataris de les rendes de les principals senyories de la vall d'Aro al segle XV.

CATEGORIA	NÚM. INDIVIDUS	%
mercader	20	35,7
pagès de mas	16	28,6
menestral	10	17,9
eclesiàstic	3	5,3
notari	1	1,8
barber-cirurgià	1	1,8
carnisser	1	1,8
moliner	1	1,8
desconeguda	3	5,3
TOTAL	56	100

Taula 42: Domicili dels arrendataris de les rendes de les principals senyories de la vall d'Aro al segle XV.

DOMICILI	NÚM. INDIVIDUS	%
Sant Feliu de Guíxols	31	55,4
vall d'Aro	22	39,3
Girona	1	1,8
desconegut	2	3,5
TOTAL	56	100

Taula 43: Evolució del nombre de masos de la vall d'Aro dels seus tres senyors principals al llarg del segle XV.

SENYOR	NÚMERO DE MASOS PER ANY											% PÈRDUA DE MASOS 1400-1500
	1400	1410	1420	1430	1440	1450	1460	1470	1480	1490	1500	
Monestir de Sant Feliu de Guíxols	60	57	51	41	38	37	36	35	31	30	30	50%
Pabordia de Juliol de la Seu	45	39	34	30	30	29	29	29	29	28	28	37,8%
Sagristia Major de la Seu	27	23	21	20	19	18	18	18	17	17	15	44,5%
TOTAL	132	119	106	91	87	84	83	82	77	75	73	44,7%

Taula 44: Agregacions de masos rònecs a masos vius a la vall d'Aro durant el segle XV

DATA	MAS AGREGAT	PAR.	SENYOR	MAS AL QUAL S'AGREGA	PAR.	SENYOR	ENTRADA	CENS SERVITUDS
1404/09/03	Bru	SCA	Monestir SFG	Rovira	SCA	Monestir SFG	-	2 sous
1405/10/17	Clopera d'Amunt	SMR	Monestir SFG	Riera	SMR	sagristia mitjana	0 sous	2 sous
1408	Canal	SMF	Pabordia d'Aro	Castell	SMF	Cavaller Labià	?	?
1410/04/19	Saguí	SMR	Monestir SFG	Guerau	SMR	Monestir SFG	-	2,5 sous
1415	Otger	SCA	Monestir SFG	Mordenyac	SCA	Monestir SFG	?	2 sous
1421	Bompar	SCA	Monestir SFG	Mordenyac	SCA	Monestir SFG	?	?
1421	Ferrer àlies Mora	SCA	Monestir SFG	Provençal	SCA	Monestir SFG	?	?
Abans 1432	Julià	SCA	Pabordia d'Aro	Andreu	SCA	Pabordia d'Aro	?	?
1433/11/25	Mallola de Malvet	SCA	Monestir SFG	Puig de Bufaganyes	SCA	Monestir SFG	540 sous	2 sous
1433/11/28	Carbonell de l'Església	SCA	Monestir SFG	Perpinyà	SCA	Monestir SFG	550 sous	2 sous
Abans 1443	Salom i Duran	SCA	Monestir SFG	Mallola de la Serra	SCA	Monestir SFG	?	?
1447/02/27	Pasqual	SMR	Monestir SFG	Clarà	SMR	?	-	2 sous
1447/04/15	Sagrera	SMF	Monestir SFG	Joan	SMF	Pabordia d'Aro	4 polls	5,5 sous
1453/01/23	Viader	SAS	Sagristia Major	Auladell	SAS	Sagristia Major	33 sous	1 sou
Abans 1463	Guanyador	SMF	Pabordia d'Aro	Sagrera	SMF	Monestir SFG	?	?
1463/06/11	Ponç	SMR	Monestir SFG	Cases	SMR	?	55 sous	1 sou
1471/02/10	Jofró	SCA	Monestir SFG	Mansella	SCA	Monestir SFG	-	10 sous

DATA	MAS AGREGAT	PAR.	SENYOR	MAS AL QUAL S'AGREGA	PAR.	SENYOR	ENTRADA	CENS	SERVITUDS
Abans 1478	Gironès	SMF	Pabordia d'Aro	Castell	SMF	Cavaller Labià	?		?
1479	Estrets, Llandric i Lledó	SCA	Monestir SFG	Roquer	SCA	Monestir SFG	?		?
Abans 1480	Gotes	SCA	Monestir SFG	Marcó	SCA	Rector SMR	?		?
Abans 1480	Pujol	SCA	Monestir SFG	Vilanova	SCA	Monestir SFG	?		?
1489/11/10	Vidal	SAS	Sagristia Major	Dalmau	SAS	Sagristia Major	2 aus de corral		1 mitgera de forment
1495	Mansella i Jofró	SCA	Monestir SFG	Roquer	SCA	Monestir SFG	?		10 sous
1499	Blanc	SMR	Monestir SFG	Terrades	SMR	Monestir SFG	?		?
Abans 1506	Ferrer	SMF	Pabordia d'Aro	Croanyes	SMF	Pabordia d'Aro	?		?

Taula 45: Censos i llüïsmes deguts pels masos segons els capbreus del monestir

MAS	CENSOS DEGUTS (en sous)		TOTAL
	1478	1511	
Roquer i Pujaspre	140	sense cloure	140
Oliver de l'Església	100	no capbrevat	100
Cleda	100	no capbrevat	100
Llamví	94	30	124
Ganiguer	80	20	100
Mallola de la Serra, Salom i Duran	80	no capbrevat	80
Mordenyac	70	no capbrevat	70
Cateura	60	0	60
Vilanova	40	no capbrevat	40
Torre de Santa Cristina	40	no capbrevat	40
Provençal i Ferrer	40	20	60
Torre de Fenals	24	no capbrevat	24
Fontanella	20	no capbrevat	20
Besart	0	40	40
Vilaret	0	20	20
Calvet	0	60	60
Nadal	0	il legible	?
Rovira	no capbrevat	24	24
Mansella i Jofró	no capbrevat	45	45
Conill i Peres	0	10	10
TOTAL	888	269	1.157

Consorci
Gavarres

Diputació de Girona

Generalitat de Catalunya
**Departament d'Acció Climàtica,
Alimentació i Agenda Rural**